

IZABRANA DJELA NIKOLE BONIFIČIĆA ROŽINA

Uredili Ruža Bonifačić i Tvrtko Zebec

Biblioteka
Nova
etnografija

Izabrana djela Nikole Bonifačića Rožina
Uredili Ruža Bonifačić i Tvrko Zebec

Biblioteka:

Nova etnografija
(urednice: Marijana Hameršak, Renata Jambrešić Kirin, Iva Pleše)

Nakladnik:

Institut za etnologiju i folkloristiku

Za nakladnika:

Ines Prica

Recenzenti:

Ljiljana Marks
Aleksandra Muraj

Oblikanje i grafička priprema:

Vesna Beader

Oblikanje naslovnice:

Lilipop design

Tisak:

Denona

Objavljivanje knjige potpomoglo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

ISBN 978-953-8089-11-4

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 000960692

© 2017. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska
Sva prava pridržana

Izabrana djela Nikole Bonifačića Rožinā

Uredili Ruža Bonifačić i Tvrtko Zebec

Zagreb, ožujak 2017.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvodni članci	
Nada Kirinčić <i>Na sve strane vonji dišu va spomenu –</i> čakavska poezija Nikole Bonifačića Rožina	11
Darko Gašparović Hrvatsko primorsko selo u dramskom opusu Nikole Bonifačića Rožina	19
Ivan Lozica Pisac u kutu, zapisivač na putu, znanstvenik u institutu	33
Berislav Horvatić "Alternativno" iščitavanje Baščanske ploče	45
Nikola Bonifačić Rožin	
Poezija	
Poljubica	59
Ružmarin	125
Drame	
U vrtlogu	137
Krsnik	187
Znanstveni radovi	
Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča	259
Đarovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku	281
Puntarska predaja i puntarske glagoljske matice	303
Narodne drame	369
Čovjek kao scenski rekvizit	383
Šante i Pante. Narodne ručne lutke u Hrvatskoj	387
Svadbeni igra "Traženje ptice" kod Vrlasora i danas	411
Pokladne igre u starom Zagrebu	417
Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića	425

Prilozi

Ruža Bonifačić

Ta rič neka bude moje otkupljenje

Nikola Bonifačić Rožin – povodom stote obljetnice rođenja 435

Prilog bibliografiji Nikole Bonifačića Rožina 441

Rukopisna ostavština Nikole Bonifačića Rožina
u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku 449

Predgovor

Izabrana djela Nikole (Mika) Bonifačića Rožina (1913.-1995.) okupljena su u ovoj knjizi na poticaj njegove kćeri Ruže Bonifačić. Širu javnost na taj način želimo upoznati s ovim višestruko nadarenim umjetnikom i znanstvenikom koji do danas nije dobio ni jednu monografiju, a koju s punim pravom zасlužuje. Poticaj i želja izdavanja knjige u povodu stote obljetnice njegova rođenja nije se ostvarila kako je bilo planirano. Nažalost, u međuvremenu nas je napustila i naša draga institutska suradnica etnomuzikologinja, mr. sc. Ruža Bonifačić (1960.-2014.).

Knjiga je u potpunosti njezina ideja – od izbora autora koji u knjigu uvođe tekstovima o Nikoli Bonifačiću Rožinu kao čakavskom pjesniku, dramskom stvaratelju, folkloristu i povjesničaru, preko izbora poezije i drama, te njegovih znanstvenih radova, do životopisa, bibliografskog priloga te popisa njegovih rukopisnih zbirki pohranjenih u Institutu za etnologiju i folkloristiku u kojem je radio i utemeljio etnoteatroligu kao jednu od važnih institutskih istraživačkih područja.

Uvodne radove, čija je namjera potaknuti na novo čitanje, predvodi emotivno pisanje o čakavskoj poeziji Nikole Bonifačića Rožina, iz zavičajnog viđenja Nade Kirinčić. Kao nastavnica izrazito nadahnuta poezijom odgaja generacije učenika Rožinovoga rodnog Punta. O njegovoј zavičajnoј poeziji piše eseј na na temelju prviх izdanja dviju zbirki pjesama, *Poljubica* i *Ružmarin*, koje u ovoj knjizi objavljujemo po drugi put. Također na molbu Ruže Bonifačić, dramaturg Darko Gašparović piše o Bonifačićevom dramskom stvaralaštvu, Ivan Lozica o njegovom znanstvenom radu u Institutu, a Berislav Horvatić o njegovom “alternativnom” iščitavanju Bašćanske ploče.

Slijedi dio knjige koji se odnosi na Bonifačić Rožinovo umjetničko stvaralaštvo – na najbolja ostvarenja iz njegove čakavske poezije, zbirku pjesama *Poljubica* i ciklus pjesama *Ružmarin*. Zatim su, od šest u rukopisu, izabrane dvije njegove drame, praizvedene u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu – U vrtlogu (1937.), nagrađena Bachovom, Freudenbergovom i Demetrovom nagradom i *Krsnik* (1941.).

Nastavak knjige donosi izbor iz njegovih znanstvenih folklorističkih i povijesnih radova objavljenih u različitim časopisima i zbornicima, koji se kao izvori navode uz svaki pojedini naslov. Od autorovih povijesnih radova izabrana su dva posvećena Baščanskoj ploči (“Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča”, “Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku”) u kojima autor daje lucidnu analizu povijesnih okolnosti tog doba te na temelju usmene predaje i toponima nudi svoje tumačenje Baščanske ploče. Slijedi folkloristička studija u kojoj je autor čvrsto povezao usmenu predaju i povijest svojega rodnog mjesta (“Puntarska predaja i puntarske glagoljske maticе”). Tu su zatim radovi kojima se Bonifačić Rožin istaknuo i potvrdio svojim pionirskim otkrićem hrvatske “narodne drame” (“Narodne drame”, “Čovjek kao scenski rekvizit”, “Šante i Pante”, “Svadbena igra ‘Traženje ptice’ kod Valvasora i danas”, “Pokladne igre u starom Zagrebu”, “Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića”). Prvi od tih tekstova pritom je predgovor knjige *Narodne drame, poslovice i zagonetke* koju je priredio za antologiju Matice hrvatske u nizu *Pet stoljeća hrvatske književnosti*.

Na kraju slijede prilozi – životopis Nikole Bonifačića Rožina, ujedno i posljednji objavljeni tekst iz pera njegove kćeri Ruže Bonifačić, a zatim bibliografija Bonifačića Rožina koju je pripremila Anamarija Starčević Štambuk, voditeljica institutske knjižnice, te pregled njegovih rukopisnih zbirki pohranjenih u Institutu za etnologiju i folkloristiku koji je pripremila Koraljka Kuzman Šlogar, voditeljica dokumentacije.

Nakon izbora poezije, dramskih i znanstvenih tekstova slijedio je njihov prijepis, odnosno, skeniranje i uređivanje za ovu knjigu. Budući da je najvažniji cilj bio okupljanje tekstova na jednome mjestu, ova knjiga nije njihovo kritičko izdanje. Ovako okupljena djela kao cjelina umjetničkog stručnog i znanstvenog rada Nikole Bonifačića Rožina, trebala bi skrenuti pozornost čitateljstva i znanstvene javnosti na potrebu dalnjih istraživanja.

Utoliko je urednički posao zahvaćao različite faze i razine obrade. Naime, sâm autor nije bio dosljedan u načinu pisanja lokalizama, toponima (ponekad u kurzivu, ponekad u navodnicima, ponekad i jedno i drugo), u navođenju kazivača, citata i literature, što je ovisilo i o urednicima pojedinih izvornika. Potpuno ujednačavanje i obrada svih tekstova nisu bili mogući s obzirom na zadani rok i složenost zahvata, pa je osnovni princip ove knjige bio ostati što bliskiji prvotno objavljenim tekstovima uz poneku dopunu bibliografskih podataka i tek osnovno uskladivanje za potrebe

zajedničkog izdanja. Pritom knjiga poštije i raznorodne pravopisne norme i način na koji se pisalo u vrijeme kad je autor objavljivao tekstove, osobito drame i poeziju. Treba imati na umu i kontekst vremena u kojem su nastali pojedini radovi. U pjesmi "Košljun" (u zbirci pjesama *Poljubica*), autor npr. spominje legendu o nastanku tog otočića usred puntarske drage, na što se poziva i Nada Kirinčić pišući o njegovoj poeziji, iako znamo da suvremena folkloristika slične usmene forme koji se ne tiču života svetaca ne smatra legendama nego *predajama*.

Uneseni su ispravci koje je sâm autor označio po prvom objavljuvanju radova. Posebno smo zahvalni Berislavu Horvatiću, koji je osobito za tekstove o Baščanskoj ploči proveo te ispravke. Odnosi se to na dosljednost u pisanju naziva Baščanske ploče, prezimena Ivana Črnčića (ponekad Crnčića) i Hrčić Zubinini umjesto Zubonini, topónima Prbnebža (umjesto Prbnežba ili Prnežba), murai de Sminivero (umjesto di Sminivero), sinjalih umjesto svinjalih, prijepis uklesanih glagoljskih slova z'v'nim(i)r' umjesto zv'nimi(r), te prijepis kupoprodajnih ugovora iz 1475. i 1490., notara Petra Schinelle (iz 1564.), kao i na neke druge ispravke uz nekoliko tipografskih pogrešaka, što je promaklo u prvom objavljuvanju, a ovdje je ispravljeno.

Prvo kolacioniranje i ispravke provela je Ruža Bonifačić nakon što joj je u skupljanju tekstova svesrdno pomogla Anamarija Starčević Štambuk, u prijepisu Koraljka Kuzman Šlogar, a u tehničkoj obradi i skeniranju Božidar Dragišić i Goran Ivasović. Daljnji prijepis poezije i tehničko uređivanje radova preuzeo sam nakon što je preminula naša draga kolegica Ruža Bonifačić (14. 9. 2014.), da bi se knjiga koju je oblikovala, i ostvarila po odobrenju izdavačkog programa Ministarstva kulture u 2016. godini. Na temelju označenih pogrešaka samog pjesnika u otisku *Poljubice* iz 1964., one su u ovom izdanju ispravljene. Dramski tekstovi prepisani su iz rukopisa otisnutih pisaćim strojem i uređeni prema uputama za pisanje dramskih tekstova teatrologinje Sanje Nikčević (<http://www.hrsk.hr>). U znanstvenim tekstovima dopunjeni su neki bibliografski podaci koji u prvom objavljuvanju nisu bili potpuni, a nastojao sam ujednačiti i način navođenja bibliografskih jedinica u bilješkama. Na tri su mjesta uz kraće citate arhaičnoga venetskog radi lakšeg razumijevanja, u uglatim zagradama dodani prijevodi na hrvatski, na čemu sam zahvalan Zrinki Radašević, te na jednome mjestu prijevod s Valvazorovoga njemačkog, za što sam zahvalan Ireni Miholić. U ovom izdanju uz znanstvene tekstove nisu preneseni sažeci na engleskom (uz tekst "Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča"), na njemačkom (uz tekst "Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića"), odnosno na francus-

kom (uz tekstove “Šante i Pante” i “Pokladne igre u starom Zagrebu”), zbog njihove neujednačenosti i koncepcije knjige.

Kao što je otpočetka bila velika pomoć Ruži Bonifačić, tako je do samoga kraja, Anamarija Starčević Štambuk prikupljala bibliografske podatke, dopunjavala ih podacima o izvođačima i mjestu predstavljanja Bonifačićevih drama. Ovaj arhivski i istraživački posao treba nastaviti pa se nadamo da će ovo izdanje biti poticaj budućim istraživačima života i djela Nikole Bonifačića Rožina, kao i njegovim štovateljima.

Nadam se da će knjiga opravdati očekivanja čitatelja i to ne samo onih koje zanima dijalektalna poezija, drama ili etnoteatrogija, nego i mnogo širi krug ljubitelja tradicijske kulture i povijesti. Naime, uz umjetničko stvaralaštvo, Nikola Bonifačić Rožin stručnim je i znanstvenim radom, a osobito plodnim terenskim prikupljanjem diljem Hrvatske te pohranom gradiva u obliku rukopisnih zbirki u našem Institutu, zahvatio vrlo široko područje tradicijske kulture pa se nadamo da će i ova knjiga potaknuti značelju za dalnjim traganjem sve one koje zanima hrvatski kulturni i nacionalni identitet te ih ispuniti zadovoljstvom.

Tvrtko Zebec

Nada Kirinčić

Na sve strane vonji dišu va spomenu – čakavskā poezija Nikole Bonifačića Rožina

Stihovi Nikole Bonifačića Rožina pisani starom puntarskom čakavštinom već desetljećima obogaćuju moj život i rad. Oni su nepresušan izvor mojih inspiracija za pisanje kao i motivacija generacijama učenika za stvaranje literarnih radova u školama. U njima pronalazim mnoštvo prekrasnih motiva kojima obilježavamo obljetnice, svečanosti, druženja i školske priredbe.

Neizmjerno sam zahvalna pjesniku koji nas svojim stihovima na tako predivan način povezuje s našim Puntom, ljudima koji su nekad u njemu živjeli, običajima i zanimanjima toga ne tako davnog vremena. Motive, mire i prekrasne slike našeg kraja osjećam svim osjetilima i divim se njihovoj ljepoti.

Ljubav prema zavičajnoj riječi već generacijama pokušavam prenijeti djeci, a njegova zbirkica *Poljubica* čini to moje nastojanje mogućim.

Zbirka pjesama *Poljubica* tiskana je u rujnu 1964. godine u Rijeci pod okriljem Matice hrvatske Rijeka. Naziv zbirke *Poljubica* pjesnik je posudio iz obližnjega Vrbnika. Imenuje običaj vrbničkih Kapara (Bratovštine sv. Ivana) koji nekoliko mjeseci nakon pogreba održavaju večeru, odnosno gozbu, u spomen na pokojnika. Tom prigodom pjevaju pjesme i napjeve koji se inače pjevaju na Božjem grobu. Od domaćina primaju i poklon u obliku okruglog kruha – pletenice. Naziv *Poljubica* u Vrbniku izgovaraju s naglaskom na drugom slogu, a “lj” se izgovara kao “j”. Nikola Bonifačić je svoju zbirku sam ilustrirao, tako da je naslovna stranica ukrašena dvjema golubicama koje se ljube. Smatram da smisao njegova naslova nije isti kao kod *vrbanske Poljubice*, već ogroman osjećaj ljubavi prema svojim najbližima, dragim ljudima

našeg kraja i prekrasnim pejzažima. Zbirku čini 66 soneta. Katreni imaju većinom obgrljenu rimu, a distisi parnu. Soneti su grupirani u tri ciklusa pjesama. Poslije svakog soneta nalazi se mali rječnik, tumač arhaizama, lokalizama i toponima.

Prva skupina pod nazivom *Šesti kontinent* objavljena je još 1957. godine u Zagrebu. Objavila ju je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u *Radu* br. 313. Sastavljena je od 44 soneta.

Prvi sonet posvećen je velikom hrvatskom pjesniku Tinu Ujeviću s kojim je pjesnik priateljevao.

Posebnost prvih deset soneta je u opisivanju i doživljaju našeg otoka Krka, simbolima mornarske marame, sidra, galeba, mora i vječna čežnja ljudi koji su napustili otok da se jednom vrate.

Glej, zi žulja pupa, koru kruha sladi.
i kaluba nosi, kad se more jadi,
on je naša sanja, ka nas gori dviže.

Pjesnik spominje priču o nazivu šesti kontinet kojim su nekad nazivali otok Krk.

A za rug je rekal niki munjen študent,
da je krčki otok jur šesti kontinet.

Ljubav prema rodnom otoku i njegovoj prošlosti ističe se u sljedećem sonetu. Slavna prošlost spominje se nizanjem motiva Frankopana, Bnečića (Mlečića), Hrvata, Bodulija, sedam gradova na otoku Krku kao i teškom preživljavanju.

... a život ki trudan zvoni na matiki,
kuhal je i dalje kako mast va mihi.

Posljednjim stihovima pjesnik ističe svoju potrebu da napiše ove stihove o svom kraju. Iz njih pršti bujica osjećaja ljubavi i veliki žal za krajem kojeg je morao napustiti i krenuti u svijet jer je život tako odredio.

Ko ni vridan sanje, ma veras zavridi,
za sve ča je dal mi moj venac mu slidi.

Srce je prepuno i pjesnik je pozvan napisati *veras* (stih) i nanizati ga u *venac* (vijenac) soneta i na taj način zahvaliti svom zavičaju na ljepoti i toplini koje su obogatile njegov život.

Slijede soneti posvećeni sedam gradova na otoku Krku, navodeći njihove osobitosti u običajima, teškom životu i zanimanjima ljudi. Navode se Omišalj, Vrbnik, Dubašnica, Baška, Krk, Punat i Dobrinj.

Stihovi o Puntu započinju poznatim stihovima narodne pjesme koju su Puntari često pjevali u raznim prigodama.

Oj Punte moj rodni, nad moren kitice...

Ponovno ističe misao kako je ljudima koji su otišli iz rodnog kraja teško i kako vječno teže za povratkom.

... sve ča smo ti dalje, sve to si nan bliže...

Posebnost ovoj zbirci pjesama ipak daju pejsažne pjesme. Istaknula bih dvoje: *Vonji i Još je kaplja sunca*.

Pjesma koja je na mene ostavila jako velik dojam svakakao je pjesma *Vonji*. Smatram je najboljom pjesmom ove zbirke. U njoj je mirisima ispjevan moj kraj na tako poseban način da mi se čini da su u potpunosti dio mene i svih ljudi mog kraja u prošlosti i sadašnjosti. Sa mnom su ljudi koji su nekad živjeli, mučili se i voljeli, kao i ovi koji danas žive sa svom svojom srećom, tugom i nadanjima.

Za početnim se stihom *Na sve strane vonji dišu va spomenu...* nižu daje olfaktivni motivi stvarajući prekrasne mirisne pjesničke slike: *vonj žutog magriža*, *vonj morske sviline* (morske trave) i soli zi škari (škape među morskim stijenama), *vonj zi Malakrase i Malantruša* (lokaliteti oko Punta gdje se obradivala zemlja), *vonj opranog jidra i blakanih brodi* (prema crnom premazu kojim se štitilo drveni brod), *bašelka suhogra vonj zi stare škrinje* (u škrinje se među robu stavljaо suhi bosiljak radi mirisa). Iako u pjesmi prevladavaju mirisi, ima i nekoliko pjesničkih slika tako karakterističnih za naš kraj: *modre sise kuša* (puntarska modra boja), *bliže mi kampanju suncem opaljenu* (zlatna boja sunca i krajolika), *more mi daruje zemeno z mornari* (jer mornar je vrlo često zanimanje), *svilu i bedenu ruke su složile* (vrste tkanina) te prekrasna akustična slika: *za tanac pohranjen va pisku sopile*.

Pjesmu završava prekrasnim distihom u koji je unesena sva zanesenost nagomilanim mirisima djetinjstva i svakodnevnice u zgusnutoj metafori.

Na konju od sunca toliška je blagdan,
zi buketon vonji očaral moj sagdan.

Uz istaknute pejzažne pjesme istaknula bih još neke koje svojom ljepotom ukrašavaju ovu prekrasnu nisku zavičajnih bisera: *More, Kamenje, I klica sten dviže, Ulike i ulje, Brod te još mnoge druge.*

Zbirka ima i nekoliko refleksivnih pjesama u kojima pjesnik pokušava riješiti sveljudska pitanja vezana za smisao življenja, duboko povrijedenu dušu ljudskih nepravda, ljubavne boli i nerazumijevanje: *Fantasta, Sunce, ja i mladost, I klica sten dviže, Sanja, Kroz sva posrnutja, Ruke, Tebi, Nakon svega i druge.*

Pjesmom *Jedina* pjesnik je zahvalio svojoj majci za svu brigu i ljubav koju je ta udovica uložila u nastojanju da zaštiti i obogati život svog jedinog sina. Svojom ljepotom ističu se stihovi:

Od misli na mene, kada ne more spat,
moj letrat i robu, moje jigre jišće,
da jih zi spomeni na srce pritišće,
krv i moje svitlo, jedina moja mat.

Svaki stih ovog soneta završava riječima *jedina moja mat* i distihom:

Od svega mi draža, to njoj ne dajen znat,
va svemu je s manu, jedina moja mat.

Prvi dio zbirke *Poljubica* nazvan Šesti kontinent završava pjesmom *Rič* koju većina poznavatelja pjesništva Nikole Bonifačića Rožina smatra njegovom najboljom pjesmom. Pjesnik je tu progovorio o svojoj ogromnoj ljubavi prema zavičajnoj riječi, njezinoj ljepoti, borbi za opstanak, vrijednosti i posebnosti, i to kroz prekrasne simbolične pjesničke slike:

Ta rič ka je bila va zikvi dišenje,
zi medon od kuša slatko zadojenje,
z vencen banbaruše za dažjić molenje,
va jigrah na sunci leho cincelenje.

Pisana je u formi soneta, a posebna je u korištenju nagomilane rime koju pjesnik do tada nije koristio ni u jednoj pjesmi.

Pjesnik ponosno nabraja ljepotu svog jezika i ističe da je ta riječ staro glagoljenje, težačko mrmljenje, mornarsko klenjenje, pobožno kušenje, pjesnik naslajenje... također, da je ta riječ kraljevska, kneževska, Jevropi čuje-nje, čakavska, puntarska, čovika zlamenje te na samom kraju u prekrasnom distihu ističe poruku pjesme za koju smatram da je poruka svih njegovih pjesama:

ta rič ka je bila veliko trpljenje,
ta rič neka bude moje otkupljenje.

Ovim stihovima pjesnik je lirski progovorio o onome što ga je pokretalo dok ih je stvarao: o beskrajnoj ljubavi prema zavičaju, svojem govoru, ljudima, običajima o kojima je svojim pjesničkim srcem morao progovoriti i na taj način zahvaliti na postojanju.

Drugi dio zbirke čini trinaest pjesama pod nazivom *Most mej samoćami*. Pjesme su pejzažne, domoljubne i refleksivne. Istiće se pejzažna pjesma Košljun. Počinje pjesničkom slikom:

Raste z morske pine zi zvoni i pupi,
va potopu klasja molba brižna brata...

Spominje legendu o nastanku otočića, o prevarenom bratu, Katin grob, misleći na grob Katarine Frankopan koja je pokopana na Košljunu, te dalje niže pjesničke slike s motivima: *kaštel, sten, suhe zemlje rane, zavet srca, trepeću gromache zeleni počitak, zove starina, jidro, nosimo svoj uzal, oremo zi sidron, kalubove oči te završava distihom:*

Odrinjeni s kraja, prez puta i dvora,
mir sanjamo luke tihe na sred mora.

Posljednja pjesma u ovom dijelu zbirke je pjesma *Poljubica* po kojoj je nazvana cijela zbirka pjesama. Pjesma je refleksivne tematike, govori o običajima iz Vrbnika, kad se pjesmom i večerom opravštaju Kapari od preminulog. Razmišljanje o prolaznosti života, životnim vrijednostima i nastojanju da za života ostavimo neki trag koji će u budućnosti govoriti o nama i našim nadanjima i vrijednostima, ponukale su pjesnika da ovu pjesmu izabere kao misao vodilju kroz svoje stihove.

S pismu poljubicu živ se z mrtvin dili,
v sebi vavek sebe nikog pokapamo...

Motive pjesnik niže koristeći obgrljenu rimu, samo u trećem katreu neuobičajeno koristi nagomilanu rimu, a u distihu usporednu. Pjesma završava stihovima koji ističu prolaznost življenja:

o živote, dok mi zličeš kako tica,
svin srcen te lovi moja poljubica!

Treći dio zbirke pjesama *Poljubica* čini devet pjesama pod nazivom *Tanac pod majen*. Pjesme su tematikom vezane za običaj u Puntu kad mladići sta-

sali za odlazak u vojsku, prvu nedjelju u mjesecu svibnju organiziraju ples ispod okićenog stabla trešnje i na taj simboličan način ulaze u svijet odraslih te napuštaju bezbrižan mladenački život. Pjesme govore o sazrijevanju, opraštanju i odlasku. Nižu se pjesme *Putovanje*, *Tanac pod majen* te pjesme naslovljene po danima u tjednu i sama pjesma *Pozdravljanje* kojom se pjesnik oprašta od svog rodnog kraja i odlazi u svijet na školovanje.

Most mej samoćami tajnovit ostajan,
vavek vekon vežen z mojin starin krajen!

U časopisu za književnost i kulturu Marulić broj 5, objavljen je 1983. godine ciklus pjesama Nikole Bonifačića Rožina pod nazivom *Ružmarin*. Ciklus čini osam pjesama u formi soneta, tri katrena i jedan distih. Pejzažne i domoljubne pjesme ovog ciklusa povezane su motivom ružmarina koji se pojavljuje u svakoj pjesmi. Osobitost ovih stihova je i u mnoštvu metafora i simbola koji povezuju sadašnjost s prošlošću, ponegdje jako dalekom prošlošću našeg kraja. Svaka pjesma ima rječnik u kojem se nudi tumačenje za vičajnih riječi kao i toponima u kojima je detaljno opisano porijeklo nastanka kao i tumačenje povijesnih činjenica.

Pjesma *Ružmarin* pejzažna je pjesma s olfaktivnim i vizualnim pjesničkim slikama u kojima ima mnoštvo metafora i simbolike.

Ružmarin po škojih zgoru mlaji hita,
cvet kraj mora diše i načinja vrti...

Ružmarin je zlamen cvetnoga življenja...

... s tancen pod sopile čara vas sve selo...

Na groblju posajen ružmarin svedoči:
dobro ne umire, ko su duše dale.

U posljednjem distihu pjesnik ističe poruku pjesme koja različitim motivima i pjesničkim slikama povezuje sve pjesme ovog ciklusa:

Vaveki zeleni ružmarin je sličan
čoviku, ki svagdi s čovištvom je dičan.

Poruka ove pjesme vodi nas do sljedeće pod nazivom *Oj, turne moj lipi* i govori općenito o ljepotama i vrijednostima otoka Krka ističući poznatu pjesmu Ivana Frankopana, običaje Stomorine u Omišlju, okupacije otoka od Mlečana, cok na Badnjak, pojma krsnika (zaštitnika ognjišta), pa do brda

i maja (mlado drvo koje simbolizira proljeće). Pjesma iskazuje veliku ljubav prema zavičaju, ljudima i običajima.

Pejzažna pjesma *Mrače se gromače* stvara atmosferu pred oluju, nago-vještaj tragedije, ali i uvijek na kraju sretnog završetka i bolje sutrašnjice.

Kad se vihar dviže, mrače se gromače,
brodi se sidruju, tresu hladni srhi,
supi strvinaju kolo velih vrhi,
doli v oblačini bleka, dite plače.

Istiće se motiv andela na općinskom grbu koji vječno čuva puntarskog čovjeka: *Muž za kreljut lovi općinskoga angjela*.

Na kraju ističe:

Glej, z amfore, ka se v neveri razbila,
gobotnica straši! Je to mora bila?

Brašćine po škojih je domoljubna pjesma posvećena bratovštinama po našim otocima, koje su svojim mukotrpnim djelovanjem očuvale tradicionalne običaje. Spominju se Kapari iz Vrbnika, Frankopani, Osor na Cresu, Zdeda (glagoljaši, borci za jezik) i korčulanska Moreška.

Beli i crni, Pifurić i Kalubi, pjesme su o zavičajnim običajima, ljepoti pejzaža i ljubavi prema rodnom kraju, a ciklus završava pjesmom *Živo kolo* koja ističe neke običaje sazrijevanja na otoku Krku, spominje pleme Tugomirica (obitelj Žic) i opraća se sljedećim distihom:

Do suz, mili moji, pred zahoj na steni,
ljubin vas kroz svitak, da ste pozdravljeni.

Nikola Bonifačić Rožin pjesnik je naše riječi (*besede*) i zavičaja, zaljubljenik u naš kraj i ljude, koje je prenio u prekrasne sonete koje mi danas s ljubavlju i poštovanjem čitamo. U njima nailazimo vrlo često na prekrasne stare riječi koje nikad nismo čuli i čitajući stihove obogaćujemo naš rječnik.

Za sve te divne riječi koje sam pročitala u ovim stihovima, za svu ljepotu koju sam doživjela, vječno ću biti zahvalna pjesniku, a svoje ću znanje, koliko mogu i znam, prenijeti djeci u školi da se *zajik ne zatare*.

Darko Gašparović

Hrvatsko primorsko selo u dramskom opusu Nikole Bonifačića Rožina

Slovo uvodno

Nikola Bonifačić, koji je svome imenu po staroj navadi hrvatskoga sela dodao nadimak po majčinu imenu, Rožin, rođen u Puntu na Krku, 6. siječnja 1913., u književnosti se najprije javio kao pjesnik na čakavskome idiomu svog zavičaja. U zreloj dobi posvetio se skoro isključivo stručnom i znanstvenom istraživanju folkloristike, a interes mu, logično, bijaše usmjerен prema usmenoj književnosti svog zavičaja, sjevernohrvatskoga Primorja i otoka. Osobitu je pomjnu iskazao za narodno dramsko stvaralaštvo, tako da su zahvaljujući njegovu višedesetljetnom radu i maru njegovih nasljednika narodna drama i teatar danas u nas uvažen i posve ravnopravan rod unutar pučke usmene književnosti i teatrolologije.

A prvo je, i to vrlo značajno, priznanje za svoj književni rad dobio kao vrlo mlad upravo dramom iz primorskoga života u tri čina *U vrtlogu*, koja je najprije ovjenčana Bachovom i Freudenreichovom nagradom, potom prizvana u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu, 30. studenoga 1937. godine, u režiji Hinka Nučića i scenografiji Ljube Babića. Drama obrađuje tada u seljačkoj književnosti često obradivani temu sukoba u obitelji uz jaku erotsku motivaciju. Autor je za tu dramu dobio i Demetrovu nagradu za sezonu 1937./1938. Kad se razmotre svi dobitnici te u ono doba najuglednije hrvatske nagrade za dramu od sezone 1907./1908. do 1940./1941., lako je utvrditi činjenicu da je Miko Bonifačić Rožin najmlađi njezin dobitnik. Dobio ju je, naime, s navršene 24 godine, a Miroslav Krleža, primjerice, s pet nagrađenih drama premoćno na vrhu slavodobitnika, prvu je Demetrovu nagradu dobio za dramu *Golgota* izvedenu 1922. kad je imao 29 go-

dina. Naravno, pritom valja imati na umu da je to posljedica činjenice da je tadašnji ravnatelj Drame Josip Bach u razdoblju od 1914. do 1918. bio redom odbio osam dramskih tekstova mладога pjesnika. Zato je za dramsku legendu Michelangelo Buonarroti Krleža stekao Demetrovu nagradu za sezonusu 1924./1925. kad je praizvedena u zagrebačkome HNK-u, a ne za 1919. kad je napisana. Ali to nimalo ne umanjuje značenje Bonifačićeva uspjeha u dramskome rodu i na kazališnoj sceni u mладеноčkoj dobi.

Ponesen tim uspjehom mlađi autor piše i drugu dramu koja se događa na otoku. *Krsnik* je nadahnut drevnom balto-slavenskom legendom o nadnaravnome biću koje se bori protiv zla i zlih sila.

Krsnik je praizведен u HNK-u 22. siječnja 1941. u režiji Tita Strozzija i scenografiji Marijana Trepšea, doživjevši pet repriza. I time je prikazivanje Bonifačićevih drama na profesionalnim scenama uglavnom završeno. Premda je za kazalište pisao i poslije drugoga svjetskog rata, jedino mu je riječko Lutkarsko kazalište 1965. izvelo lutkarsku igru Petar Klepac, a ostale su bile amaterske izvedbe. Posljednju veliku dramu u tri čina, *Pljen*, koja se zbiva u Istri poslije kapitulacije Italije u jesen 1943. i bavi se temom moralnih dvojbija u ratnome kovitlacu, pisac je objavio u vlastitoj nakladi godine 1955. godine, ali nikad nije bila izvedena. Zasigurno obeshrabren posvemašnjim pomanjkanjem interesa kazališnih kuća za njegove drame, pisac je odustao i u posljednjih četrdeset godina života više nije napisao nijedne drame.

Prije nego se upustimo u raščlambu Bonifačićeva dramskog opusa, valja nam ga smjestiti u pripadajući društveni, književni i kazališni sinkronijski kontekst.

Sinkronijski hrvatski i europski kontekst

Kad se s današnje distance sagleda sveukupno Bonifačićovo, kvantitativno skromno, pisanje za kazališnu scenu, zaključak je da je on bio uklopljen u sinkronu mu tradiciju nacionalne hrvatske drame s temom i motivima iz seljačkoga života. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i u Hrvatskoj se, kao i drugdje u središnjoj Europi, uz osvješćenje radništva moćno poduprta marksističkom ideologijom i revolucionarnom praksom, dogodilo postupno podizanje političke samosvijesti seljaštva. Braća Antun i Stjepan Radić utemeljuju godine 1904. Hrvatsku pučku seljačku stranku s kojom seljaštvo dobiva jaku prije svega gospodarsku, a potom i kulturnu i političku podlo-

gu za djelovanje na nacionalnom planu, kasnije i na međunarodnome. Svršetkom prvoga svjetskog rata i propašću Austro-Ugarske Monarhije hrvatsko je seljaštvo na čelu sa Stjepanom Radićem, koji uskoro postaje općepriznatim nacionalnim vođom, izašlo kao već formirana kompaktna snaga na političkoj mapi novostvorene državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca pod žezlom srbijanske dinastije Karađorđevića.

Tada u književnost ulazi seljačka tematika, koja je doduše uvelike nazočna i u razdoblju realizma u 19. stoljeću, ali sad ne kao više-manje dekorativan okvir idiličnoga ladanja, nego kao poprište ljudskih strasti, ideja i moralnih i etičkih, pa dakako i društvenih i političkih dvojbji. Prva drama koja je jakim kreativnim zahvatom i primjenom poetike verizma ušla u taj problem i odmah polučila teatarski uspjeh bila je jednočinka *Povratak Srđana Tucića*. Objavljena je i prazvedena godine 1898. i do danas se u dramskome i opernom obliku, skladatelja Josipa Hatzea, održala na repertoaru hrvatskih kazališta. Tragična priča o žrtvi, preljubu i ubojstvu, smještena u neko slavonsko selo na Badnju večer, dramski je izgrađena na pregnantno-me seljačkom govoru, ispunjenu lakonskim pučkim mudrostima, praznovjerjem i lukavštinama, a scenski izražena žestokim sukobom strašću vodenih likova. Sljedeća velika uspješnica u tome žanru bijaše drama u četiri čina *Požar strasti* Josipa Kosora. Praizvedena 30. kolovoza 1911. u Zagrebu, a potom i na njemačkome jeziku istodobno u Münchenu i Mannheimu 10. prosinca 1911. godine, ta drama pokazuje kako se arhetip sukoba dobra i zla očituje na primjeru nepomirljiva sraza dviju seoskih obitelji oko zemlje i žene. Svojevrstan je to spoj verizma, ekspresionizma i simbolizma koji je, poslije priklanjanja simbolizmu Kosor još jednom snažno obnovio dramom *Maske pod paragrafima*, napisanima u kasnome međuratnom razdoblju i izvedenima tek četrdesetak godina kasnije (Kosta Spaić, Dramsko kazalište Gavella; Miro Međimorec, Narodno kazalište Tuzla). Poslije Tucića Kosor je široko razvio scensku sliku slavonskoga sela, sa svim teškim atavizmima i u suvremenost prenesenim fatalnim usudima patrijarhalnoga seoskog uređenja. Napokon, u tom prijeratnom pregledu ne smije se zaobići Janko Polić Kamov. Pisac izrazito modernoga ozračja, prvi uistinu urbani pisac hrvatske književnosti, svoj dramski opus otvorio je jednočinkom *Iznakaženi* (1904.) koja se događa u nekom primorskom selu. Tu je u središtu neobuzdana ertska strast mlade žene koja ruši sve prepreke u zadovoljenju svoje prirodne žudnje.

U tom kontekstu valja još spomenuti i dramu iz ličkoga života *Vučina* Milana Ogrizovića (1917.), gdje je tad već afirmirani dramatik, poglavito

svojom dramskom obradom narodne balade *Hasanaginica* (1909.), oblikovalo lik sirova i brutalnog seljaka kao stereotip *dramatis personae* u tome žanru.

Između tih jakih objava sindroma sela u hrvatskoj drami i pojave Nikole Bonifačića Rožina važna je pojava Krležine drame *Vučjak* godine 1923. U Krležinoj mračnoj viziji hrvatske zbilje prvoga svjetskog rata i neposredna porača ta drama pokazuje sumornu i beznadnu sliku hrvatskoga sela u to doba. Utopijska ideja sela kao spasa iz gradske groze urušava se odmah po ulasku u stvarnu zbilju koja postupno uništi protagonista, neurotičnoga intelektualca Krešimira Horvata. Krležino je hrvatsko selo mračno naliče idilične ideje koja je odavno iščezla pod pritiskom grozomorne političke stvarnosti. U detaljima je drukčija a u biti jednaka preslika grada u ratnoj psihozi, pa ne samo da u njemu nema izlaza, nego je neminovno još dublje propadanje u opću grozu domovine i svijeta.

Sve napomenute emanacije književnoga pisma pripremaju put eksploraciji seljačkoga sindroma s kulminacijom u vječnim pitanjima zemlje i erosa, a koja se dogodi u velikome romanu iz ličkoga života *Ognjište*, Mile Budaka. Napisano u stvaralačkoj vrućici za samo 43 dana, *Ognjište* je tiskom izašlo 1938. u četiri knjige i polucišlo senzacionalan uspjeh u publike i kritike. Budak je prepoznat kao hrvatski pandan glasovitome poljskom prozaiku i nobelovcu Władysławu Reymontu koji je romanom *Chłopi* (*Seljaci*), napisanu između 1904. i 1909., stvorio grandioznu epopeju seljačkoga života. Roman je u prijevodu Julija Benešića objavljen na hrvatskome godine 1928. (potom i 1951.), tako da je zacijelo bio poznat i Budaku i Bonifačiću. Dogodila se potpuna koincidencija objave *Ognjišta* i praizvedbe drame *U vrtlogu*. Silna ekstenzivnost Budakova romana pronašla je adekvat u zgusnutoj intenzivnosti Bonifačićeve drame. Pri tome je strast koja pokreće junake romana i drame u biti jednaka i kreće se vazda oko sudbinske vezanosti za tlo i ognjište, te oko iskonskog erosa iz kojeg proistječe sav život. U jednomu i drugomu izbjijaju i negativne sile i zli čini koji u pravilu dovode do zločina.

Tu sad valja navesti značajan utjecaj Tolstoja i njegove filozofije povratka izvornome evandeoskom kršćanstvu, ali i ukazivanja na jake sile zloga koje su ušle i u pore ruskoga sela. Drama *Vlast tmine* (1887.), izvedena na pozornici HNK-a 1898., nadahnula je uvelike Tucića i Kosora u ranije spomenutim dramama, a svoj je odjek našla uzgredno i u Krležinoj drami *Vučjak*, u liku Lazara, povratnika iz Rusije koji se tamo u najtežim životnim uvjetima obratio Bogu. U svemu tome nije zanemariva činjenica slavenske pripadnosti Tolstoja i Reymonta, s obzirom da je ideja sveslavenske uzaja-

mnosti u to doba u hrvatskoj kulturnoj svijesti još uvijek bila živa, premda je u političkome smislu poslije sloma ilirskoga pokreta prestala postojati, a zamijenila je težnja za ujedinjenjem južnoslavenskih naroda.

U doba NDH izvode se dvije dramatizacije Budakova *Ognjišta* (Tito Strozzi i Vojmil Rabadan) i to predstavlja vrhunac nazočnosti drame iz narodnoga seljačkog života u hrvatskome glumištu 20. stoljeća. Dolaskom komunista na vlast u svibnju 1945. poslije pobjede u antifašističkome ratu mijenja se ideologija koja u prvi plan postavlja radničku klasu koje je avantgarda Partija, pak time seljaštvo biva posve istisnuto iz središta društvenoga i kulturnog života. Hrvatska seljačka stranka ubrzo je praktički zbranjena, a njezini pristaše progonjeni i zatvarani, pa i ubijani. Paradigmatičan primjer za to je sudbina pisca i predsjednika Društva hrvatskih književnika 1939.-1941. Ilijе Jakovljevića koji je za rata bio zatvoren u ustaškom logoru Stara Gradiška, a skončao je u komunističkom zatvoru godine 1948. fingiranim samoubojstvom.

Time se drastično mijenja i književna sudbina Nikole Bonifačića Rožina. Piscu komu je kao mladome darovitom pjesniku i dramatičaru hrvatsko kazalište bilo širom otvоро vrata i dodijelilo mu najvišu nagradu, sad se nude jedino izvedbe jednočinki i igrokaza u amaterskim teatrima (*Cvrčak*, *Marelica i preslica*, *Trinajstić*, *Srce i orihi*). Pokušaj da vrlo solidnom dramom *Plijen* (1955.) s temom istarskoga sela pod njemačkom okupacijom ujesen 1943. skrene pažnju kazališnih kuća na svoje djelo ostade bez ikakva odziva.

Ovdje nam je važan još jedan, regionalni, glumišni kontekst. Početkom godine 1946. u Rijeci je utemeljeno stalno profesionalno Narodno kazalište s Hrvatskom i Talijanskim dramom, te Operom. Repertoar Hrvatske drame u prvim je sezonom utemuljen na djelima hrvatske dramatike i klasičnim dramama svjetske književnosti. Od autora iz istarsko-primorske regije izvode se Viktor Car Emin (Na strazi, 1946.) i Ivo Žic Klačić (*Plamen pod bedemom*, 1947.), potom slijede komedije Drage Gervaisa s tada politički podobnom kritikom "reakcionarne" građanske klase (*Reakcioneri*, 1949.; *Brod je otplovio*, 1950.) s vrhuncem u Karolini Riječkoj (1953.). Tematika iz seoskog života, konkretno ličkoga i zagorskog, dolazi na riječku pozornicu s Perom Budakom (*Mećava*, 1954.) i Slavkom Kolarom (*Svoga tela gospodar*, 1957.) i otada se uglavnom gubi. Kasniji autori riječkoga areala, kojih su djele izvedena u hrvatskome narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca, bavit će se povijesnom, odnosno suvremenom gradskom tematikom: Nedjeljko Fabrio (*Reformatori*, 1967.), Zoran Kompanjet (*Šete bandjere ili Prevrtljivac*, 1975.). Za Nikolu Bonifačića Rožina nije bilo mesta.

Kad s dovoljne vremenske distance promislimo koji su tome razlozi, moramo zaključiti da nikako nisu bili isključivo, pa ni prvenstveno, estetskoga značenja. U nastavku će analiza dviju njegovih najboljih drama, *U vrtlogu* i *Krsnik*, pokazati da se radi o vrlo vrijednim djelima žanra drame s temom iz seljačkoga života, koja vanjskim značajkama imaju regionalni karakter, ali načinom razrade teme taj okvir apsolutno nadmašuju. Zato se nameće misao da je glavni razlog njihova neigranja bio u ideološkoj nepoćudnosti njezina autora, koji je ne samo u ranoj mladosti bio prihvatio nego i kroz cijeli životni vijek dosljedno zastupao i prinosio ideju seljaštva kao vodeće snage naroda, a koja se u Hrvatskoj bila artikulirala u učenju braće Radić te politički ostvarila u Hrvatskoj seljačkoj stranci.

U vrtlogu (1937.)

Djelo ima podnaslov kojim je već i žanrovski određeno – “drama iz primorskog sela u 3 čina”. Jednako kao i Tucićev *Povratak* i Kosorov *Požar strasti* čija se radnja zbiva “u nekom” slavonskome selu, tako ni ovdje to primorsko selo nije imenovano. Tu je preuzet klišej još iz realizma u drugoj polovici 19. stoljeća, gdje je bilo uobičajeno mjesta, gradove ili sela, nazivati N. Radnja se zbiva u interijeru: prvi i treći čin u kući bogatoga seoskog posjednika Šimuna Kosira, a drugi u kući njegove odbačene snahe, udovice Franke. Uvodne didaskalije opisuju tipičnu seosku veliku kuhinju s ognjištem kao bitnim elementom, odnosno kućicu pretrpanu pokućstvom, razbacanim rubljem koja za razliku od prvoga prostora odiše siromaštvom i neurednošću. Već je time naznačen kontrapunkt između bogatoga i siromašnog dijela obitelji Kosir kojom autoritarno i bespogovorno vlada stari Šimun prije svoje naprasne smrti na kraju drugoga čina. Raspored je aktera, uz već spomenute Šimuna i Franku, sljedeći:

Jakov, Šimunov najstariji sin

Mare, Jakovljeva žena

Luka, Jakovljev sin

Andre, Šimunov drugi sin

Tonka, Andrina žena

Jerko, Frankin sin, student

Milka, Frankina nećakinja

Femija, seoska intrigantkinja

Roko, susjed

Mate, susjed

Najprije valja utvrditi vrijeme zbivanja jer o njemu u didaskalijama ne doznajemo ništa, osim godišnjeg doba. Iz samoga teksta kasnije možemo zaključiti da je riječ o razdoblju Kraljevine Jugoslavije. Spominje se dinar kao valuta, a iz konteksta Jerkovog slučaja jasno je da se radi o izborima godine 1935. na kojima su se u Hrvatskoj žestoko sukobili srpska Radikalna stranka i Hrvatska seljačka stranka, pri čemu se ponovno dogodio teror nad pukom da glasuje za radikale. To se pokazalo uzaludnim jer je HSS odnio relativnu pobjedu i time si otvorio put za hrvatsko-srpsku nagodbu i uspostavu Banovine Hrvatske u kolovozu 1939. godine.

Tročinska kompozicija slijedi Freytagovu dramaturšku formulu "dobro skrojena komada". Prvi je čin ekspozicija gdje su postavljeni karakteri i zagonetka oko očinstva koja će se kasnije pokazati presudnom u raspletu i katastrofi. Polariziraju se starija i mlada generacija. S jedne su strane glava obitelji Šimun, dva slaba sina Jakov i Andre, snahe Mare, Tonka i Franka, te seoska bogomoljka i intrigantica Femija, a s druge, Marin sin Luka, Franklin sin Jerko, te Frankina nećakinja Milka. Sekundarne uloge imaju sredovječni seljaci Roko i Mate. Dva su motiva uvedena odmah na početku. Prvi i glavni, podjela je imovine poslije Šimunove smrti, a drugi, sporedni, politički progon Jerka zbog sudjelovanja na oporbenom skupu. Drugome motivu dodan je i problem ekonomske emigracije hrvatskoga puka iz jadranskoga priobalja i otoka koji traje od posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Zbiljski model na koji se poziva drama jednak je kao u *Ekvinoцијu* Iva Vojnovića (1895.), samo što u Bonifačića umjesto u Ameriku mladići odlaze, ni manje ni više nego u Perziju. A to je i logično, jer se društveno-politička situacija hrvatskog naroda u biti nije ništa promijenila kroz tih četrdeset godina. Jedna je tudinska monarhija zamijenjena drugom, a podređeni državno-pravni položaj Hrvatske u toj se drugoj samo pogoršao.

Tu ni kruha ni pravice nema, kaže Luka Jerku, pa kad još doda da seljak treba da i sam misli jer sam najbolje zna što mu treba, izrekne time temeljnu ideju seljačkoga pokreta koji svoje korijene ima još u davnoj seljačkoj buni Matije Gupca od prije 350 godina, a sad se ostvaruje u pokretu koji su osmislili i u praksi ostvarili braća Radić. Glavni motiv unosi Mare, a u stvarnu igru ga ubaci Femija koja jedina zna tajnu da je stvarni otac Lukin njegov djed Šimun. Erotska mahnitost muškarca i preljub žene, uz vezanost za zemlju, motivacijske su konstante hrvatske drame iz seljačkoga života. Kao usputno dobačena, replika Femije Šimunu: *Vaša je krv!* ubacuje kluč-

ni pokretač raspleta i katastrofe. Luka je dijete iz griješne veze Šimuna i Mare, i to će na kraju platiti, nedužan, glavom. U finalu čina Šimun kolabira poslije pada, a Mare ga tjelesno podsjeća na njihovu vezu i završi krikom: *Spasite mi sina!*

U drugome činu razvijene su epizodne, ali važne silnice. Milka je oličenje dobre duše koja sve okom sebe nastoji pomiriti i privesti međusobnu razumijevanju i miru. Susjed Roko je utjelovljenje potlačena i strpljiva seljaka koji se čini pomirenim s nepravednim stanjem, ali se ipak u njem grijezdi iskrica pobune, pa daje za pravo buntovničkim zamislama Frankina sina Jerka. Sukob između majke i sina kulminira u fizičkome obračunu, kad Jerko grubo nasrne na Franku. Upad bezličnih i pokvarenih Andre i Tonke koji donose vijest da je Šimun na samrti prethodi dijalogu između Jerka i Milke. Jerko u Milki prepozna dobrotu, strpljivost i krajnju snošljivost, ali je u tome ne može slijediti. Nagli ulazak Luke s Femijom donosi učinak prepoznavanja, poznat još od antičke tragedije. Što je ranije naslućeno, sad je izgovoren: *Tvoj otac je stari Šimun.* Ta spoznaja neminovno vodi katastrofi. Sretnu se pojedinačna tragedija i arhetipski usud.

LUKA: Ah, uništili su mi život... sve... lupeži... gadovi. (*Okrene se vratima, otvori ih i naglo nestane u mraku*)

MILKA: (*čas ostala kao ukopana, zatim se pomakla*) Luka! (*Na vratima stane i zovne*) Luka! (*A kad joj se nitko ne ozva, istriči u noć. Vrata ostanu otvorena – kroz tišinu noći čuje se zov Milkin, koja bojeći se zla otrča za Lukom.*)

Treći čin donosi rasplet i katastrofu, i u njemu je razvidan utjecaj simbolizma i ekspresionizma. Uvodna didaskalija opisuje olujno ozračje večeri bđenja poslije pogreba Šimuna Kosira. Pojanje molitvi za pokoj duše i upaljene voštanice sugestivno su dopunjene udarima jakog vjetra koji gasi lumine i sablasno zavija. Pisac, slično Vojnoviću u međuigri *Ekvinočija*, koristi jake elemente pobješnjele prirode da podcrtava oluje u dušama dramskih osoba, u prvome planu Mare i Luke. U individualne drame protagonista autor umeće sugestivne obrede posvećenja kuće poslije pogreba glave obitelji koje se sastoji od škropljenja kuće blagoslovljrenom vodom, molitvi i ophodnje s upaljenim svijećama. Također su obilato umetnute narodne poslovice i mudre izreke o čovjeku i životu (Femija i Jakov): *Goli došli – goli ćemo i poći. Teško doma, još teže iz doma. Strpljenje – spasenje.* Tomu je pučkom egzistencijalizmu kontrapunktirana socijalna tematika. Jerko, osuđen na zatvor zbog političkoga delikta, čita svima pjesmu tipično krležinske intonacije o jesenjem čemernom danu, s prigušenim krikom za suncem i slo-

bodom. Tako se cijela stvar primiče neumitnoj katastrofi. Očajna da je Luka s gnušanjem odbio primiti oporučno mu ostavljenu svu zemlju i imovinu od stvarnoga oca Šimuna, Mare u stanju krajnjeg afekta nehotice svijećnjakom ubije vlastita sina. Stereotipni patetičan završetak fiksira majku koja se kao luda svali na krvavog sina, uz vapaj: A – meso moje!

Krsnik (1941.)

Drama Krsnik s dramom *U vrtlogu* tvori svojevrsnu duologiju. I njome vitlaju strasti u ruralnome ambijentu, likovi su vođeni jakim instinktima i impulsima nagona samoodržanja u groznu dobu amoralnosti, nasilja i beznada, struktura je također izgrađena na postulatima "dobro skrojena komada" u tri čina. Radnja je s primorskoga kopna izmagnuta na otok, a kao glavni, naslovni, lik uvedeno je legendarno biće koje se bori za dobro sa silama zla. Taj je lik u drami seljak iz Grude Juran, i ničim ne oduvara od predodžbe u pučkome vjerovanju, jer Krsnik cijeli život provede u običnome, svakodnevnom životu sela i obitelji i nikome ne otkrije svoje pravo biće. Najjednostavnije rečeno, on je u stalnim nevoljama puka – srećonosac, čak i onda kad ga takvim ne prepoznaaju.

Evo kako taj pojam definira *Istropedia*.

Krsnik (kresnik, kršnjak, krisnik, krstenjak, karsnik, krstnik, akrisnik, grišnjak); u nar. vjerovanju u Istri, na kvarnerskim otocima i u dijelu Slovenije, osoba, ugl. muškarac, nadnaravnih moći kojima pomaže ljudima i životnjama u borbi protiv zla i zlih sila.

Nadnaravne sposobnosti stječe rođenjem u posteljici bijele boje (za razliku od štrige), odn. s dijelom takve posteljice koja mu se ušije pod pazuh ili spremi dok ne odraste, jer je upravo u njoj njegova moć. (...) Njegov je životni neprijatelj i antipod štriga, a u nekim krajevima vukodlak. Krsnik može letjeti, zaustavlja kišne oblake, za vrijeme sna može napustiti svoje tijelo i u obliku muhe odletjeti u daleke krajeve radi borbe sa štrigom i drugim demonima, može se pretvoriti u bijela ili šarena psa, svinju, mačku, vola, konja, i sl. Krsnik je i liječnik, travar i veterinar, može čovjeka izlijeciti od mnogih bolesti, pomoći oko polomljenih kostiju, iščašenih zglobova, zmijskih ugriza i sl. (...) Cijeli svoj život provede unutar svoje zajednice, sela ili kraja, ima obitelj, djecu i običan posao. Od drugih se ljudi ni po čemu ne razlikuje, a spoznaju da je krsnik nikome ne odaje.

Ambijent i ozračje rodnoga otoka Krka Bonifačić jasno ispisuje i pokazuje na početku drame. Na Juranovu dvoru sjede Juranov otac Vidonja i snaha mu Ronka s djetešcem u naručju, dok seljak Ivaša Goljak svira u sopile melodiju na pjesmu *Ča je more da bi bilo poje...* (u tiskopisu Bonifačićeva teksta dana je štokavska inačica: *Što je more da bi bilo polje...*). I odmah potom ulazi puk na čelu s Jelom, tražeći Jurana. Jele: *Kažu da je krsnik, da je s njim dobro duh zemlje.* Žele da im pomogne u pobuni protiv seoskoga glavara Marka Supina koji im je udario novi općinski namet. A ucjenjuje ih pašnjakom koji će im razdijeliti uz uvjet da plate propisane namete. Time je radnja zahvatila *in medias res*.

U ljeto seljak već misli na zimu, a tuča nas je oglodala do kosti, zbog *nerodice glad nas čeka... Majko Božja, sve zlo na nas!* Kroz stoljeća i tisućljeća uvijek iste brige, bezuvjetna vezanost za zemlju i ovisnost o prirodi koja daje i uzima, muka s vlastodršcima lokalnim i višim koji su predstavljeni u negativnom stereotipu. Supin je povratnik koji se obogatio u dijaspori i sad vlada otokom i ljudima zastrašivanjem i ucjenom. Juran se zalaže za postupan i razuman pristup i odlučno se protivi nasilju. Tu je zametnuta klica razdora i sukoba jer se seljaci podijele, ali ipak se na kraju odluči da se napiše molba u općinu s pozivom na kompromisno rješenje. Juran po svome određenju krsnika mora prihvati ulogu predvodnika puka i borca za njihove pravice, čime dođe u sukob s Ronkom koja ženskom intuicijom sluti da joj muž neminovnim sukobom s glavarom Supinom srlja u propast. K tome je u igru, sukladno motivacijskome kanonu žanra, ubačen i motiv moguće Supinove požude prema Juranovoj ženi koja mu je i rod. Time su postavljeni svi temelji radnje drame, prije nego u nju stupi osobno i zastupnik zloga, glavar Supina sa svojim poslušnicima i pomagačima.

U sporu oko prava za Jurana je presudna zapovijed Božja i drevni glagolski zapis. A on utvrđuje da se *našem koljenu prepusta sloboda birati glavara koji će za sve, pa i utjerivanje nameta, tražiti od nas dozvolu, i za svaki svoj čin odgovarati nama u našoj općini.* Ta su prava upisana u starim hrvatskim zakonicima iz kasnoga srednjeg vijeka, od Vinodolskoga zakonika do Istarskoga razvoda. Supina, nasuprot tome, zastupnik je novog doba koje ne priznaje drevno običajno pravo: *Pusti gluposti, drugo je danas vrijeme, da, za vas ja odgovaram, ali ne i vama. Oblast me postavila, u općini radim što ona naloži, zato samo njoj odgovaram.* Sukob oko temeljnih načela mora završiti i u fizičkome obračunu između dobra (Juran) i zloga (Supina). Juran se preobrazi u krsnika, proroka zajedničkoga dobra i branitelja zemlje i doma pod svaku cijenu. I dijeli sudbinu svih proroka, od onih staro-

zavjetnih do Isusa. Pomalo ga svi suseljani pod raznim izlikama, zastrašeni i ucijenjeni, napuste, ali on ostane nepokolebljiv, čak i kad ga napusti žena i ode sa Supinom. I tek onda, ostavši sam sa starim ocem, pukne.

JURAN (*od bola pao na prag i stao ga šakama tući*): Pukni, pukni...

(VIDONJA jecav stisnuo se do zida. Sunce zalazi za oblak)

Drugi čin dalje razvija silnice zapleta. Događa se u kući glavara Marka Supine koja bogatim interijerom predstavlja kontrast jednostavnosti Juranova doma. Priprema se za večernju zabavu, za koju raskošnom oprema i Ronku. Okružen svojim pripuzima, Supina očekuje seljake koji dodu da mu daju potpise za uvođenje nameta. Time posvjedočuju i vjernost glavaru. U nekim detaljima uočava se trajno nazočna prijevara kod takvih potpisivanja i upisivanja, kad npr. seljak Balin želi upisati i ime svoga pokojnog brata kako bi pomogao pet njegovih sirota. Na što će jedan od glavarovih služnika reći: *Dobro je... za jednog pet...* Onda uz vjetar u prizor uđe Juran. Zanesenjak koji hvata oblake, vilenjak, krsnik, koji za razliku od svih ide za srcem. Sve što ga zanjelo ponijelo ga u vrtlog, na vlastitu muku. Juran traži ženu da mu se vrati, ali ona odbije.

Vidiš, uredila sam se za ples, hoću da se naigram za sve dane stisnute kraj tebe.

Tu se nameće asocijacija na relaciju Janeza i Anke u Krležinu Kraljevu. Oni su također postavljeni u kontrapunktu sanjara i bludnice, metafizičkih ljudskih idealja i čiste tjelesnosti, čežnje za vraćanjem u čisto pred-stanje i užitkom u postojećem. Kao i Janez Anku, tako Juran moli Ronku da se sjeti lijepih prošlih dana njihove ljubavi, a ona mu odgovori da je zanima samo ugodna sadašnjost. Supina se postavi između Ronke i Jurana, jednako kao i Herkules između Anke i Janeza. U aktantskome rasporedu situacija je u obje drame navlas jednaka. Razlika je u tome da je u Krsniku umetnuta i jaka figura djeteta. U mitskome obrascu sad Ronka uzme ulogu zmije te nagovara Jurana da zauvijek ode iz doma, što Supina, u funkciji Sotone, zdušno podupre. Kad Jurina to odbije, nastupi iskušenje imanja i vlasti. Potpisom za Supinu Jurana se nudi materijalna sigurnost i društvena moć. U realističku strukturu uveden je arhetipski motiv prodaje duše vragu. Juran se lomi, ali ipak konačno odbije iskušenje i pozove Ronku da ode s njim. Dramatične oluje u dušama protagonistova kulminiraju u požaru, koji je funkcionalski i izražajno simbolički ekvivalent zimskoj noćnoj olui u Vojnovićevu Ekvinočiju. Čin je izvrsno doveden do finala u kojem Tonka pobjegne

u noć, razularena rulja razbija i uništava sve po Supinovoj kući, dok seoski siromašak Krpica očajnički brani dostojanstvo i svetost kruha.

KRPICA: Ne bacajte na tlo... lice božje... Kruh naš svagdašnji!

Završni prizor drugoga čina sadrži ekspresiju ravnu najačim adekvatnim primjerima u hrvatskoj dramatiци 1920-ih godina (Krleža, Stjepan Mihalić, Ka Mesarić, Tito Strozzi).

Treći i završni čin vraća radnju u Juranov dom u Grudi. Staro pokućstvo, pocrnjeli zidovi, uljanica do ognjišta koje još čuva jedino stari Vidonja. Povratak Juranov daje naslutiti njegov slom. Ali ključno mjesto nije ni kad svjetina hoće linčovati Ronku, nego kad pale glagoljski zapis kako bi time bio zbrisana drevni zakon i uveden novi. Scensko zbivanje pomalo poprima značaj rituala. I pojавa Juranova je takva, mitska, nokturalna: *Na ivici ma-slinika netko je stao obasjan mjesecinom*. On je podmetnuo požar kad je video sve popljuvano, nad grudom pandžu krvavu... Naizmjence se sudara i prepleče stvarno i mitsko. Oganj je spalio nasilnikovo imanje, ali je narodu osvijetlio put. Narod je izgubio spaljeni zapis, ali je spaljena i maska glavaru.

Rasplet ide ka kulminaciji kad Supina zatoči Jurana i krene da mu zatre dom. I kad zemaljske sile ne pomažu, po kanonu narodne priče utječe se onim nebeskim. Žeravicom s ognjišta ugašenom u blagoslovljenoj vodi skinu se zli čini, a dom ostane zaštićenim kao sveto mjesto. Kob stvarnosti potire se moći mitskoga. Kad se čini da je zlo nadvladalo, dobro se diže iz pepela i narod u silovitome naletu samospoznaje na čelu s krsnikom, srećnoscem Juranom zbaci jaram silnika i uzносито pjeva himnu zemlji i slobodi. Konačna apoteoza nadovezuje se na tolike druge u povijesti hrvatskoga duha, ispisane u umjetničkoj riječi i skladane u uzносите melodije, od Gundulićeve *O lijepa, o draga, o slatka slobodo / Dar u kom sva blaga višnji nam Bog je dô...* u kongenijalnoj melodiji Jakova Gotovca, do naših dana. Posljednja replika krsnica Jurana glasi: *Gruda opet pjeva*.

Slovo zaključno

Nikola Bonifačić Rožin ušao je u godinama pred drugi svjetski rat na velika vrata u hrvatsku književnost i hrvatsko kazalište. Sin drevnoga hrvatskog kraja, koji je stvorio glagoljaštvo i sljubio se s naslijedom Frankopana toliko da je stoljećima poslije njihova progonstva s Krka čuvao živi spomen na te čuvare hrvatstva, unio je taj duh u sve svoje pisanje, pa tako i u dvije svoje

najbolje drame – *U vrtlogu* i *Krsnik*. Dubinsko poznavanje i prisnu bliskost s pučkom usmenom predajom unio je u svoje čakavske pjesme i u drame, koje su doduše napisane u hrvatskome književnom standardu, ali odišu autentičnim ozračjem hrvatskoga sjeverno-jadranskog areala. Budući da je ostao vjeran svojim idejnim i političkim uvjerenjima, u doba komunizma vrata kazališta bila su mu zatvorena. Unatoč tome, pronašao je put i način da nastavi svoje poslanje. Posvetivši se istraživanju, kodifikaciji i klasifikaciji narodnoga usmenog stvaralaštva, s posebnim interesom za dramske i teatarske oblike, postavio je temelje grani teatrologije koja u fokusu ima bogato hrvatsko folklorno scensko nasljeđe. U objavljenome dijelu njegova književnog opusa kruna tog bavljenja jest knjiga 27. u nizu Pet stoljeća hrvatske književnosti pod naslovom *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (Matica hrvatska / Zora. Zagreb 1963.). Može se reći da su te narodne drame koje je on izabrao i stručno priredio na neki način komplementarne izvornim dramama koje nije napisao zbog po nj i tolike druge hrvatske pisce pogubne komunističke vlasti koja je potrajala skoro do kraja njegova života.

No i s tako krnjim dramskim opusom, taj pisac ima u povijesti hrvatske dramatike 20. stoljeća kudikamo značajnije mjesto nego što mu kritika i književna povijest priznaše.

Izvori

- Bonifačić Rožin, Nikola. *U vrtlogu*. Drama u tri čina. U rukopisu. Pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.
- Bonifačić Rožin, Nikola. *Krsnik*. Drama u tri čina. U rukopisu. Pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1955. *Plijen*. Drama. Bjelovar, Vlastita naklada.
- Budak, Mile. 1938. *Ognjište*. Roman. I-IV. Zagreb, Matica hrvatska.
- Kosor, Josip. 1912. *Požar strasti*. Zagreb, Matica hrvatska.
- Kosor, Josip. 1978. *Maske na paragrafima*. Tragikomedija u osam slika. Prolog br. 38/10. Zagreb, CKD.
- Krleža, Miroslav. 1934. *Vučjak*. U: *U logoru / Vučjak*. Dvije drame. Zagreb, Minerva.
- Ogrizović, Milan. 1921. *Vučina*. Zagreb, Tisak i naklada St. Kugli.
- Narodne drame, poslovice i zagonetke*. 1963. Priredio Nikola Bonifačić Rožin. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 27. Zagreb, Matica hrvatska – Zora.

- Polić Kamov, Janko. 2000. *Iznakaženi*. Crtica. Za tisak priredio i bilješkama po-pratio Nedjeljko Fabrio. U: *Drame*. Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 203–213.
- Reymont, Władisław. 1951. *Seljaci*. S poljskog preveo Julije Benešić. Zagreb, Zora.
- Tolstoj, Lav Nikolajevič. *Vlast tmire* (1888.). Hrvatska premijera 25. veljače 1898. u HNK-u Zagreb pod naslovom *Moć tmire ili gdje grijeh dahne, tu život sahne*. Preveo Ivan Gojtan. Obnove pod naslovom *Moć tmire* 1917. i 1939, te kao *Vlast tmire* 1920.
- Tucić, Srđan. *Povratak*. Drama u jednom činu. Praizvedba u HNK-u 1898.
- Vojnović, Ivo. *Ekvinocij*. Drama u četiri čina. Dubrovnik 1922. Praizvedba u HNK-u 1895.

Ivan Lozica

Pisac u kutu, zapisivac na putu, znanstvenik u institutu

Nikola Bonifačić Rožin, hrvatski književnik i folklorist, rodio se u Puntu na otoku Krku, 6. siječnja 1913.¹ Umro je u Zagrebu, 25. travnja 1995. Školovao se na Košljunu, u Krku, na Sušaku; studirao je u Zagrebu. Kao pisac stasao je u književnom krugu velikoga hrvatskog pjesnika Tina Ujevića, s kojim se u mladosti intenzivno družio i prijateljevao. Za dramu *U vrtlogu* dobio je 1937. godine Demetrovu nagradu, a u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu izvedena mu je i drama *Krsnik* (1941.). Među njegovim tiskanim književnim radovima posebno su vrijedne drame: *Cvrčak* (1946.), *Pljen* (1955.), *Trinajstić* (1956.) i zbirka pjesama *Poljubica* (1964.). Kao pjesnik nedvojbeno je najjači u čakavskome dijelu svoje poezije, pokazavši da dijalektalni izraz nipošto ne mora biti pjesnički inferioran književnom jeziku. Njegove čakavske pjesme, iako iznikle iz ozračja rodnoga Punta, Krka i Kvarnera, suvereno i nadahnuto tretiraju univerzalne teme, zorno pokazujući da dijalektalna poezija itekako može nadići lokalni kolorit i onu toliko čestu puku deskriptivnost.

Mi, folkloristi i etnolozi iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, nismo pozvani suditi o Bonifačić Rožinovim književnim radovima. Znamo ipak da će se povjesničari hrvatske književnosti i kazališta morati ozbiljnije posvetiti izučavanju toga nevelikog, ali vrijednog književnog opusa i dodijeliti Nikoli Bonifačiću Rožinu književniku ono mjesto koje mu u hrvatskoj književnosti i kulturi nedvojbeno pripada.

Poznatiji nam je Nikola Bonifačić Rožin kao folklorist, kao vrijedni i diskretni suradnik u ondašnjem Institutu za narodnu umjetnost, gdje je uspješno djelovao gotovo od samih početaka Instituta (od 1952. godine do

¹ Dijelove ovoga članka prethodno sam objavio u knjizi *Izvan teatra* (Lozica 1990) te u časopisu *Narodna umjetnost* (Lozica 1995: 299–303).

odlaska u mirovinu 1979. godine). Ipak, folkloristička mu je karijera započela relativno kasno: vječni je student dugo boemski preživljavao, zarađujući za život mukotrpnim korektorskim radom i drugim sličnim poslovima u proizvodnji tiskane riječi. Mladi se hrvatski književnik sretno provukao kroz svjetsku kataklizmu sjedeći u zagrebačkoj kancelariji Narodnih novina, a onda se 1952. godine uspio najzad “uhljetiti” u novoosnovanom Institutu za narodnu umjetnost.

Pod istim se krovom našao i suptilni pjesnik Olinko Delorko, pa tako ni danas ne znamo kojemu od dvojice književnika treba pripisati autorstvo jetke izreke: “U institutu, nikome na putu”. *Volens-nolens* putovali su voljnom Hrvatskom, skupljajući “narodno blago”, poput ostalih suradnika u Institutu. Književnici su folkloristički rad doživljavali pomalo i kao ideološku kazneno-popravnu mjeru. Ako je i bilo tako, mjera je bila iznimno uspješna jer je uhljetljenje obojici preraslo u pasiju – iako se nikad nisu odrekli književnoga stvaranja. Bez zapisa i pjesnički promišljenih antologija Olinka Delorka, civilizacijske, kulturne i estetske vrijednosti hrvatskoga usmenog pjesništva još uvijek bi bile u sjeni političkog mita o unificiranoj srpsko-hrvatskoj junačkoj epici kao književnoj dominanti na jugoistoku Europe. Bez dramatičara i pjesnika Nikole Bonifačića Rožina istraživanje folklorognog kazališta u Hrvatskoj moglo je čak posve izostati.

Za razliku od Delorka, koji se u folklorističkom radu gotovo isključivo posvetio usmenoj poeziji (ponajviše lirskoj), Bonifačić Rožin je već u prvim zapisima pedesetih godina dvadesetog stoljeća pokazao zavidnu širinu vlastitih folklorističkih interesa. Bilježio je doslovno sve, od narodnih običaja pa do poslovica i zagonetki. Nisu ga zanimali samo tekstovi, zanimala ga je uloga usmenoknjiževnih tekstova u ljudskom životu. Takvim je stupom Nikola Bonifačić Rožin od samih početaka svojega folklorističkog djelovanja zapravo anticipirao postavke novije folklorističke prakse, koja nastoji pokazati život folklora u kontekstu. Za promjenu istraživačkih metoda hrvatske folkloristike u “kontekstualnom” smjeru uvelike su (premda neizravno) zasluzne i njegove rukopisne zbirke koje čitateljstvu najčešće pružaju cjelovit pregled stanja folklora na opisanom lokalitetu, često i djeleomičan prikaz načina života istraživane zajednice. Od istraživačke sveobuhvatnosti i iscrpnosti Bonifačića Rožina do interpretacije izvedbi u njihovu kontekstu samo je mali korak. On sam taj korak nije učinio, ali ga je svojim radom drugima omogućio.

Kao folklorist bavio se pretežito usmenom književnošću, a prvi u Hrvatskoj sustavno je zapisivao i proučavao narodno dramsko stvaralaštvo. Priredio je i uredio dvije folklorističke antologijske monografije: *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (1963.) i *Gajuša* (1973.). Autor je dvadesetak studija i članaka (u časopisu *Narodna umjetnost* i drugdje), brojnih priopćenja na znanstvenim skupovima i osamdesetak rukopisnih zbirk (u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu). U širokom rasponu njegovih folklorističkih interesa ipak se ističu dvije glavne tematske cjeline: na prvoj je mjestu narodna drama, ali tu su i takozvani kratki oblici (narodne poslovice, izreke, zagonetke, brojalice, rugalice, nabrajalice, molitvice i zaklinjanja). Obje su se tematike ujedinile u njegovu kapitalnom djelu, uredničkoj knjizi *Narodne drame, poslovice i zagonetke* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (1963). Ta knjiga prva u Hrvatskoj obrađuje temu narodne drame i donosi reprezentativan antologijski izbor narodnih dramskih tekstova. Izuzmemimo li prve poticaje iz 19. stoljeća, mogli bismo reći da je sustavno istraživanje folklornog kazališta u Hrvatskoj započelo baš radovima Nikole Bonifačića Rožina. Uočivši scenska svojstva obreda i običaja, upozorio je na njihovu dramsku vrijednost, zalažeći se za emancipaciju narodne drame kao ravnopravnog roda unutar narodnog stvaralaštva. Njegov glavni folkloristički interes sastoji se prije svega u zapisivanju dramskih tekstova širom Hrvatske i u upozoravanju na dramski značaj mnogih ranijih zapisa dijaloga (tiskanih i rukopisnih). Bio je dobar poznavalač naše tradicijske kulture – njegov rad na emancipaciji narodne drame nije posljedica nepoznavanja izvanteatarskog konteksta mnogih izvedaba, nego plod promišljenog izbora. Svjestan je postojanja paralelnih tijekova kazališne evolucije te delikatnog odnosa magije, religije i kazališta. Bonifačić Rožinovo otkriće narodne drame kao roda ravnopravnog narodnoj epici i lirici ne negira izvankazališne funkcije folklornog predstavljanja. Štoviše, on primjećuje i kontekstualne pomake, dinamiku društvenih funkcija koju omogućuje kazališni naboј tradicijskih predstavljačkih oblika: mnoge od igara koje se igraju na sijelima i prelima javljaju se i u drugim prigodama – na paši, na svadbi, pri čuvanju mrtvaca, u karnevalu. Javljanje istih igara u različitim prigodama svjedoči o njihovu osamostaljivanju, o slabljenju možebitne obredne (magijske i religijske) funkcije i jačanju zabavne – što svjedoči o približavanju kazališnoj umjetnosti.

Malobrojni stariji sačuvani zapisani narodni dramski tekstovi i fragmenti tekstova iz proteklih stoljeća ne sadrže dovoljno podataka o situacijama izvedbi. Tome je posvećena pozornost tek u dvadesetom stoljeću, poseb-

no u istraživanju Nikole Bonifačića Rožina. Recimo još jednom: njegovom predanom i dugogodišnjem radu dugujemo glavninu zapisa tekstova hrvatskoga folklornog kazališta u cjelini. To nipošto nije malo za jedan ljudski radni vijek – poglavito sjetimo li se da je Nikola Bonifačić Rožin počeo djelovati kao folklorist tek u zreloj životnoj dobi, kao četrdesetogodišnjak.

Neprilično je i neznanstveno uspostavljati vrijednosnu hijerarhiju nacionalnih kultura, sva su narodna blaga neprocjenjiva. Ipak, moguće je usporediti rasprostranjenost pojedinih žanrova i tipova predstavljanja na zemljovidu. Pogledamo li građu koju je prikupio Bonifačić Rožin, možemo mirno tvrditi kako folklorno kazalište u Hrvatskoj raznovrsnošću nimalo ne zaostaje za folklornim kazalištem u drugim europskim zemljama. Ako možda i imamo nešto manje “polufolklornih” drama (tj. onih koje su u narod utonule iz kulture viših društvenih slojeva) nego primjerice Talijani ili Rusi, možemo se zato pohvaliti mnogim još živim oblicima obrednog predstavljanja, kakvih u razvijenijim zemljama na zapadu Europe više nema.

Iako su zapisi Nikole Bonifačića Rožina nastali uglavnom na temelju kazivanja (a ne bilježenja izvedbi) i bez uporabe magnetofona i drugih tehničkih pomagala, ti su se zapisi pokazali prikladnjima za objavljivanje od mnogih novijih zapisa izvedbi transkribiranih s magnetofonske ili video vrpce. Njegovi zapisi po kazivanju daju kratke (ali jezgrovite) tekstove i sažete (ali koncizne i vrlo uporabljive) opise radnje. U inače često dugotrajnim i razvučenim folklornim predstavama Bonifačić Rožin je znao iz isprekidanoga tijeka glume “niskoga intenziteta” zapisati i izdvojiti trenutke upravo nevjerojatne dramatske snage. Svojim suptilnim književnim senzibilitetom, marljivošću i darom zapažanja uspio je zapisati i ono što suvremene elektroničke naprave svojim objektivima i mikrofonima ne mogu zahvatiti – ulogu folklornih pojava u životu zajednice. Bonifačić Rožin kao rođeni čakavac (zapisujući brzo olovkom u bilježnicu) možda nije baš uvijek uspio točno zapisati sve potankosti lokalnih govornih iskaza svojih nečakavskih kazivača, što su mu ponekad s razlogom znali zamjeriti kolege folkloristi koji se bave usmenom prozom i poezijom. Zapisujući kazivanja o folklornom kazalištu on se međutim pokazao kao pouzdan i iskusan zapisivač, a to se posebno odnosi na same dijaloge. Od svojih kazivača gotovo je uvijek tražio da mu kazuju u upravnom govornom obliku. Takvom istraživačkom postupku moglo bi se zamjeriti miješanje u pripovjedački habitus sugovornika, ali upravo je taj postupak rezultirao vrijednim zapisima dijalogova. Ti dijalozi nisu i ne mogu biti autentični zapis dijalogova same izvedbe, ali ih mogu prilično vjerno dočarati. Prisjećajući se dijalogova kazivači ne mogu

bitno skratiti svoj iskaz (čemu su u pravilu skloni), pa podrobnije opisuju radnju i druge pojedinosti predstave i predstavljačke situacije. Važno je nagnasiti kako u podacima o zapisu Bonifačić Rožin uvijek napominje radi li se o zapisu izvedbe ili o zapisu po kazivanju, a njegov osjećaj za cjelinu zbivanja pruža nam često i podatke o kontekstu, o ulozi i važnosti predstavljanja u životu ljudi. Zapisujući on je uvijek bilježio sve podatke o spolu, dobi, zanimanju i djelovanju kazivača i izvođača, a to pokazuje i njegov odnos prema ljudima s kojima je radio.

Ali, Nikola Bonifačić Rožin nije bio samo zapisivač folklorne građe. Iako su njegovi teorijski radovi malobrojni, treba priznati da je znao uočiti neke važne zakonitosti i osobine u razvoju hrvatskoga folklornog kazališta.

Zamijetio je razvoj govora kao pojавu paralelnu razvoju narodne drame. U jednome svom članku (“Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića” iz 1979. godine) o tome piše ovako: “Pantomimska magijsko-kultna akcija maškara mijenja se, kao svaki produkt ljudskog stvaralaštva, uslijed utjecaja socijalno-ekonomskih i osobnih ljudskih faktora. S vremenom akcija maškara može propasti, ali se može i transformirati u igri, ako je u času slabljenja primarne funkcije humanizira ludska riječ. Kako se ta riječ postepeno razvija od neartikuliranog mukanja i urlika do jasnog sadržaja, tako narodno stvaralaštvo prerađuje magijsko-kultnu formu maškara sve do modernog scensko-dramskog književnog djela” (Bonifačić Rožin 1979: 343). Njegova zapažanja o tajanstvenoj šutljivosti obrednoga predstavljača pod maskom (koji predstavlja uglavnom pokretima, plesom i pravljenjem buke) i o prijelaznim oblicima govora “po krabujsku” izuzetno su važna – naznačila su mogućnost praćenja evolucije dramskoga govora i u naše vrijeme, pokazala su da kazalište nije rođeno jednom davno i zauvijek, nego da se i danas rađa iz obreda, običaja i igre.

Nikola Bonifačić Rožin prvi je primijetio još jednu važnu zakonitost: tamo gdje još postoji veza s obredom često nalazimo stihove, a “oslobodenja narodna drama, koja je postala društvena igra, redovito je u prozi” (Bonifačić Rožin 1958: 169). Uz ta (u osnovi točna i uvjerljiva) zapažanja o evoluciji drame iz obreda treba naglasiti da je on itekako bio svjestan kako razvoj drame iz obreda nije jednokratan i neponovljiv proces: tajanstveno šutljive maškare i maškare izmijenjena glasa postoje i danas u Hrvatskoj, istodobno s folklornim predstavama u stihu i u prozi.

Evolucijom drame iz obreda inspiriran je i njegov prilog klasifikaciji maskiranih likova, sistematizacija maškara “prema razvitku odnosno osobi-

nama njihova govora” (Bonifačić Rožin 1975: 369). Bonifačić Rožin razlikuje: “1. maškare koje šute ili se javljaju neartikuliranim glasovima (tumače ih maska, nošnja i kretnja); 2. maškare koje vrše određenu radnju, popraćene uzvicima ili izmijenjenim glasovima, ponekad i pjesmom poput kora; 3. maškare koje bez krute maske na licu unutar svoje skupine vode dijalog iz kojeg se razabire motiv njihove igre” (Bonifačić Rožin 1975: 370). Po njegovu mišljenju takva sistematizacija ističe važnost maske i kostima, kretnje i riječi kao bitnih elemenata folklorne drame. Teatrološki je to daleko inspirativnije od uobičajene etnološke podjele jer ne tretira maškaru kao mrtvi predmet, nego kao djelatni lik. Zanimljivo je da Bonifačić Rožin dopunjava i uobičajenu etnološku podjelu na zoomorfno, antropomorfno, fitomorfno i fantazijsko maskiranje. Na temelju vlastitog terenskog istraživanja on uvodi i novu, petu kategoriju predmetnog maskiranja. U nekim svojim radovima, a posebno u tekstu “Čovjek kao scenski rekvizit” (Bonifačić Rožin 1961) opisuje te predmetne maškare, koje bismo mogli nazvati ergomorfnim maškarama: ljudi maskirani u ljudske tvorevine. Maskiranje koje opredmećuje čovjeka javlja se kao predstavljački postupak u igram na sijelima, prelima i svadbama gdje čovjek-mlin zasipa gledateljstvo brašnom, čovjek-brus pljuje vodu na gledaoce, dječaci-vreće dobivaju batina, a čovjek-peć prlja čadom svoje pekare. U takvim igram prepoznaće on najčešće tragove inicijacije.

U svojim brojnim terenskim istraživanjima desetljećima je marljivo prikupljaо građu o svim oblicima narodne drame, o raznim drugim žanrovima usmene književnosti, ali i o običajima i narodnome životu uopće.

Važan je i njegov arhivski rad, posebno prinos istraživanju tragova narodne drame u pisanim dokumentima iz prošlosti. Prvi je zamijetio Valvassorov opis svadbenih običaja istarskih Hrvata i pronašao slične prizore u svadbenom repertoaru mnogih hrvatskih krajeva, upozorivši na sličnost s motivom prepoznavanja djevojke u istarskoj priči o Jovaninu i Jovanini, u pjesmi o ženidbi vojvode Janka iz Kačićeve zbirke i drugdje u europskom folkloru. Zamijetio je i dva Lovrićeva opisa svadbenih igara u *Bilješkama o putu po Dalmaciji* opata Alberta Fortisa, opet pronašavši slične igre u suvremenom hrvatskom folkloru. Prvi je pisao o “brijanju drvom” u Držićevoj *Noveli od Stanca*, usporedivši to s igrama brijanja u Konavlima i u Dubrovačkom primorju, ali isto tako i u sjevernim hrvatskim krajevima, u Hrvatskom zagorju, Međimurju, Turopolju – sve na temelju vlastitih zapisa, ali uputivši i na slične igre ranije zapisane u okolici Ougulina i u Hercegovini.

Istražujući igre u kolu zamijetio je dijalog što ga s jednim glumcem po- nekad vodi cijeli zbor (kolo) kao sugovornik, upozorivši na sličnost takvih igara u kolu s antičkim zborom koji je odigrao važnu ulogu u rođenju kazališta u staroj Grčkoj.

Nikola Bonifačić Rožin također je svojim istraživanjima pokazao da staru dubrovačku masku zvanu Turica možemo tražiti i u suvremenom folkloru.

U svojoj antologiji on narodne dramske tekstove dijeli u tri skupine prema količini "dramskog karaktera". U prvoj skupini su narodne glume, u drugoj narodne igre, a u trećoj narodni običaji i obredi. Prvu je skupinu dalje podijelio prema dominantnome scenskom izrazu na glume sa čovjekom, glume s lutkom i glume sa sjenom (Bonifačić Rožin 1963: 19-20). Piонirska je njegova uloga i u istraživanju narodnoga lutkarstva – zamijetio je osobitu konstrukciju lutaka na križnoj osnovi i pokazao međunarodne paralele tome tipu lutke. Donosi i opise i zapise tekstova četiriju gluma s lutkama: *Gašpar i Melko* (Slakovec u Međimurju), *Šante i Pante* (Čačinci u Slavoniji), *Pijanci* (Donja Velešnja kod Hrvatske Kostajnice) i *Ivica i Marica* (Graberje kod Petrinje) (Bonifačić Rožin 1963: 124-127). Lutkarska tehnika je u sva četiri primjera slična – lutke su jednostavne, nalik poljskim strašilima. Načinjene su obično dvama štapovima na okosnici u obliku križa. Lutkar je uglavnom skriven pod klupom ili pokriven na neki drugi način (kaputom ili travom). U igri *Ivica i Marica* lutkara su dva, i nisu skriveni. Radnja je jednostavna – u prva tri slučaja prikazuje se svadba, a u slučaju *Ivice i Marice* tema i kontekst izvedbe je svadba – novac prikupljen na predstavi predaje se pravim mладencima. Slično kazalište lutaka (i isti tip lutke) opisao je i Niko Kuret za slovensko područje (Kuret 1957; Bonifačić Rožin 1962).

Među prvima je istraživao svadbenu dramatiku, prvi je pisao o problemu režije u folklornome teatru, i tako dalje. Ukratko: mnogim (i samo naizgled malim) napomenama i prinosima utro je put istraživanju folklornoga kazališta u Hrvatskoj. On je taj koji je pokazao da pored usmene proze i poezije (ili pored usmene lirike i epike) postoji i narodni dramski izraz.

Vrlo kompetentno je pisao i o poslovicama, izrekama, zagonetkama, brojalicama, rugalicama, nabrajalicama, molitvicama i zaklinjanjima. U knjizi *Narodne drame, poslovice i zagonetke* ti su žanrovi podijeljeni u tri skupine: u prvoj su poslovice i izreke, u drugoj zagonetke, a svi ostali oblici svrstani su u treću skupinu. Možda su među kratkim oblicima u knjizi najzanimljiviji zapisi tekstova iz te treće skupine – naročito molitvice i zakli-

njanja u kojima se još naslućuju ritmički tragovi obrednih i magijskih radnji vezanih uz napuštena ili prigušena vjerovanja. Ti zapisi kao da kompozicijski zatvaraju čarobni krug, potvrđujući nedvojbeni performativni značaj knjige kao cjeline. Popratna studija donosi sažeti povjesni pregled bilježenja i prikupljanja poslovica i izreka u Hrvatskoj, a autorovo poznavanje književnosti i pjesnički senzibilitet pomažu mu prebroditi naizgled strogu podijeljenost narodne i učene kulture: pronalazi i poslovice u književnim djelima Marina Držića, Hektorovića, Zoranića, Petra Zrinskog i Ivana Tomka Mrnavića.

Ljubav Nikole Bonifačića Rožina prema rođnome Krku i njegovo zanimanje za hrvatsku povijest stupaju se u naizgled anakrono, ali iskreno do moljublje. Neke književne radeve pisao je glagoljicom, a 1970. godine čak smjelo polazi od proučavanja krčke toponimije u reinterpretaciju dijelova teksta Baščanske ploče (Bonifačić Rožin 1970).

Atribut narodnoga u domorodnoj uporabi Nikole Bonifačića Rožina diskretno se vraća homogenizacijskim devetnaestostoljetnim izvorima: narodno je nacionalno (hrvatsko), društvena stratifikacija nije toliko važna. Međutim, u folklorističkom istraživanju nipošto nije bio isključiv. Revno je zapisivao sva kazivanja i prikupio mnogo vrijedne folklorne građe pripadnika drugih naroda, ponajviše Srba u Hrvatskoj.

Gotovo romantičarski interes za narodnu starinu prepoznatljiv je i u kratkim napomenama u njegovim rukopisnim zbirkama, posebno onima uz tekstove lokalnih povjesnih predaja koje je vazda marljivo bilježio u duogodišnjem terenskom radu. Njegovu znanstvenu znatiželju uvek je pratio razumijevanje za aktualne životne priče i probleme sugovornika te za osobnu, obiteljsku i lokalnu povijest. U kazivanjima je podjednako nastojao iščitati obje povijesti, "malu" i "veliku": tragove minule svakodnevice običnih ljudi i folklorne odjeke političkih potresa iz prošlosti. Folklorist i pjesnik inicijacijski se stupaju u predajnom vrtlogu fikcije i kolektivnog pamćenja. Poput kvarnerskog krsnika, Nikola Bonifačić Rožin istodobno traži vlastiti identitet i brani onaj zajednički. Potraga za pripadanjem premošćuje mu hrvatstvom razdaljinu između Punta i Zagreba, baš kao što je Ljudevit Gaju nekad ilirstvom premostila put od Krapine do Zagreba. Zagreb je Bonifačiću Rožinu čaroban grad:

Metaforu o čarobnosti grada na gričkim goricama potvrđuje činjenica. Mnogi su došli u Zagreb i postali njegovi zaslužni ljudi. U kolu takvih našao se i Ljudevit Gaj. On je potaknuo sabiranje folklorne građe, tako da

se s vremenom nakupilo u Zagrebu ogromno narodno blago. (Bonifačić Rožin 1973: 14)

Bonifačiću Rožinu Zagreb nije bio čaroban samo kao mjesto studentskog i boemskog života – bila je to je začarana hrvatska metropola koja u svojim arhivima, knjižnicama i usmenom pripovijedanju još uvijek skriva mnoge tajne iz prošlih vremena. Pronašao je i objavio podatke o pokladama i pokladnim igrama u starom Zagrebu, točnije na zagrebačkom Gradecu (Bonifačić Rožin 1972). Tu saznajemo da su u sedamnaestom i početkom osamnaestoga stoljeća gradske vlasti u Zagrebu priređivale javne pokladne priredbe. Pokladno slavlje počinjalo je gozborom koju je gradski sudac priređivao za uglednike uoči blagdana sv. Tri kralja. U pokladnome razdoblju (3. veljače, na Blaževo) biran je gradski sudac i zasjedala je gradska uprava. Gozba je priređivana i na Fašenk, Pokladni utorak – pili su gradsko vino, a jeli posebno kupljen *confect* (slatkiše) i *fighe* (suhe smokve). Javna atrakcija bilo je penjanje na uljem i sapunom premazani stup s guskom na vrhu. Peňač koji bi stigao do vrha dobio bi gusku.

Na Fašenk su igrali i vitešku igru zvanu *prstenec*, sličnu Sinjskoj alki, ali ne znamo jesu li sudionici bili konjanici ili pješaci. Kao i uvijek, Bonifačića Rožina zanima povezanost folklora i svakodnevnog života: tako bilježi i odluku sa sjednice zagrebačke gradske uprave na kojoj se 1635. godine raspravljalo o preljubu u gradu. Odlukom se određuje da “bogati mladići, koji žive s nezakonitim ženama, imaju iste oženiti do iduće Pepelnice” (Bonifačić Rožin 1972: 64).

U starim gradskim spisima osim poklada pronađeni su i druge blagdane:

Vuzem, kad se je darivalo đake, Markovo, sajam, Ivanje, kad se je palio krijes na gradskom trgu, Margetinje, sajam, Kraljevo, sajam, Tijelovo (“dali smo gudcem, ki su pred sacramentom na Telovo igrali”), Božić, kad su opet đaci dobili dar. (Bonifačić Rožin 1972: 62–63)

Brižno je prikupljaо građu i bilježio kazivanja. Ostavio je za sobom dvije rukopisne zbirke o Zagrebu, nikad ne ostvarivši vlastito zamišljeno djelo s urbanom tematikom, monografiju o zagrebačkom folkloru kroz stoljeća.

Ipak, knjiga *Vekivečni Zagreb* Ljiljane Marks dobila je 1994. godine Na-gradu grada Zagreba djelomično i zaslugom Nikole Bonifačića Rožina (Marks 1994). *Vekivečni Zagreb* sadrži i mnoge predaje koje je baš on zapisaо u gradu koji je volio i u kojemu je i umro.

Nacrt nenapisane folklorističke monografije o Zagrebu može se naslutiti u predgovoru *Gajuši*, prvom tiskanom izboru iz rukopisne zbirke "Narodno blago" hrvatskoga preporoditelja Ljudevita Gaja. Cjeloviti Gajev rukopis pohranjen je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Bonifačić Rožin je kao urednik *Gajušu* sam naslovio, koncipiravši je kao knjižicu za puk, popularno izdanje odabranih Gajevih zapisa koje na kraju uključuje i Gajeva povijesno-etnografska pitanja za prikupljanje građe.

Prvi je dio predgovora posvećen Ljudevitu Gaju i njegovu odnosu prema folkloru i povijesti, ali u drugome dijelu naš urednik sažima povijest "etnografsko-folkloristične" djelatnosti u Zagrebu, od Ivana Kukuljevića Sakcinskog do obnovljenih smotri folklora poslije Drugog svjetskog rata (Bonifačić Rožin 1973: 5-14). Potaknut novinarskim naslovima o Zagrebu kao "prijestolnici folklora", Bonifačić Rožin se pita "ima li Zagreb sadržaja, koji bi odgovarali ruralnoj agrafičnoj umjetnosti"? Potvrđan odgovor daje u *Gajuši* i to vlastitim izborom Gajevih zapisa narodnih pjesama, izreka i poslovica te priča u kojima se spominje Zagreb. Napominje da je Gaj zapisao čak i jedan "trač" koji ilustrira ondašnju društvenu diferencijaciju, odnos piljarića i purgarica. U stihovima se spominju Maksimir, Zrinjevac, Ilica, Nova Ves, Duga ulica, Gornji grad, Kaptol, Trešnjevka, Trnje i Črnomerec. Pređaje spominju Krvavi most, Črnu školu (kaptolsko sjemenište), Babin kut na Medvednici, Sljeme, Medvedgrad, Kamenita vrata, Lotrščak, Manduševac... Bonifačić Rožin dobro poznaje starije zapise P. Znike i B. A. Krčelića, a pomno iščitava i dokumente koje su objavili I. K. Tkalčić, Lj. Dobronić i E. Laszowski. Brojnost spomenutih zagrebačkih lokaliteta navodi Bonifačića Rožina na zanimljivu, još i danas posve aktualnu ideju:

Gradska naselja koja se ovdje spominju bude pomisao da bi se mogla učiniti etnografska karta Zagreba koja bi označila kuće, crkve, kule, ulice i trgove u gradu o kojima se nešto priča ili su ušli u pjesme. (Bonifačić Rožin 1973: 11)

Bilo bi dobro na toj karti označiti i neke od adresa na kojima je živio i radio Nikola Bonifačić Rožin.

Premda je bio mnogo više od toga, Nikola Bonifačić Rožin ostaje nam u sjećanju ponajviše kao neumorni terenski istraživač, zaljubljenik u hrvatski folklor i hrvatsku prošlost, kao putnik koji je s olovkom i bilježnicom u ruci proputovao cijelu Hrvatsku, putujući autobusima, željeznicom, uvijek javnim prijevozom ili pješice. Bio je (i ostao do kraja) najgorljiviji "terenac", uporni putujući zapisivač prodornih očiju i boemski šiljate bradice, uvijek

u gradskome odijelu i s istrošenom aktntaškom u ruci. Rado zamišljam nje-govu izduženu asketsku sjenu kako kroči vrletnom stazom vječnosti s Gor-njega grada u mitsku povijest Punta. Gremo mi puntari.

Literatura

- Bonifačić Rožin, Nikola. 1958. "Narodna drama u Hrvatskoj". U *Treći kongres fol-klorista Jugoslavije držan od 1-9. IX u Crnoj Gori*. Miodrag S. Lalević, ur. Ce-tinje, SUFJ, 163-172.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1961. "Čovjek kao scenski rekvizit". U *Rad VIII kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Titovom Užicu 1961*. Dušan Nedeljković, ur. Beograds, SUFJ, 419-423.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1962. "Šante i Pante. Narodne ručne lutke u Hrvatskoj". *Slovenski etnograf* 15/1: 135-156.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1970. "Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča". *Krčki zbor-nik* 1: 181-200.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1972. "Pokladne igre u starom Zagrebu". *Narodno stvara-laštvo – folklor* XI. 41-43: 61-68.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1975. "Maškare i njihove dramske igre na otoku Braču". *Narodna umjetnost* 11-12: 365-396.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1979. "Grada o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića". U *Ivan Lovrić i njegovo doba. Zbornik Cetinske krajine, knj. I.* Milivoj Čatipović, ur. Sinj, Kulturno društvo Cetinjanin, 341-350.
- Gajuša. Izbor iz "Narodnoga blaga" Ljudevit Gaja. Nikola Bonifačić Rožin, ur. 1973. Zagreb, Yugodidacta.
- Kuret, Niko. 1957. "Zanimiva oblika ljudskega lutkarstva na Slovenskem". *Sloven-ski etnograf* 10: 113-124.
- Lozica, Ivan. 1990. *Izvan teatra*. Zagreb, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- Lozica, Ivan. 1995. "Nikola Bonifačić Rožin 1913. – 1995.". *Narodna umjetnost* 32/2: 299-303.
- Marks, Ljiljana. 1994. *Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje*. Zagreb, AGM.
- Narodne drame, poslovice i zagonetke*. 1963. Priredio Nikola Bonifačić Rožin, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 27. Zagreb, Matica hrvatska – Zora.

Berislav Horvatić

“Alternativno” iščitavanje Bašćanske ploče

U bogatoj istraživačkoj djelatnosti glede svojega rodnog otoka Krka, Nikola Bonifačić Rožin prihvatio se i problema čitanja i (nadasve!) tumačenja Bašćanske ploče, čuvenog glagoljičnog zapisa u kamenu, pronađenog 1851. godine u crkvi svete Lucije u Jurandvoru pokraj Baške na otoku Krku. Taj njegov pokušaj su, sve do dana današnjeg (već preko četiri desetljeća!), gotovo potpuno ignorirali svi koji su se time otad bavili. Jedino je akademik Lujo Margetić 1997. godine, u svojoj knjizi *Bašćanska ploča*, odmjereno odvagnuo: “Premda se ne slažemo s tim objašnjenjima, ipak vrijedi pročitati njegove radove...” – navodeći upravo tekstove reproducirane u ovoj knjizi. Zbog čega se ne slaže, a zbog čega ih unatoč tome ipak preporuča? Bonifačić Rožin naslutio je jedno moguće, plauzibilno i lucidno rješenje, samo, nažalost, bez nedvojbene potvrde na samoj Ploči. Takva su, uostalom, i sva druga, svako u svojoj mjeri, samo što se za njih to baš i ne ističe tako izravno. No, njegovo je radikalnije od onih koja su se već slila u “glavnu maticu” istraživanja, pa pomalo nezgodno “strši” iz već općeprihvaćenih (?!?) teza. To ga, naravno, ne čini samim time i najboljim, pa ni najvjerojatnijim, ali ga svakako vrijedi iščitati, a evo i zbog čega.

Prethodnim istraživačima Bašćanske ploče bilo je poznato da je opatija sv. Lucije bila iznimno bogata, da su je nazivali *blagašicom*, najunosnijim crkvenim beneficijem na otoku Krku. Poznati su im bili i nazivi nekih od zemljista kojima je raspolagala, ali se nisu upuštali u nagađanja kada i od koga je opatija ta zemljista dobila, jer o tome naprosto nema do danas sačuvanih pisanih dokumenata. Bonifačić Rožin pretpostavio je da je svim tim zemljistima opatiju nadario upravo hrvatski kralj Dmitar Zvonimir (1075.-1088.), i to jednim skupnim, zaista obilnim činom darovanja. Potvrdu je nalazio u čitanju nejasnih dijelova zapisa na Bašćanskoj ploči, od kraja četvrtog retka do kraja prve trećine šestoga, gdje su, po njemu, navedeni upravo nazi-

vi tih darovanih zemljišta, a ne imena svjedoka darovanja (ili Zvonimirovih poslanika), kao što su to čitali svi njegovi prethodnici i suvremenici. U tom bi slučaju upravo Bašćanska ploča bila onaj nedostajući dokument o sveukupnom darovanju, koji su drugi istraživači previdjeli, i to naprosto zato jer su ga krivo pročitali. Zaista radikalna i hrabra, ali za kolege istraživače, lako shvatljivo, i poprilično irritantna teza!

Što je to Bonifačić Rožin pročitao na Bašćanskoj ploči kao popis *darovanih zemljišta*, umjesto kao popis imena *svjedoka darovanja* "ledine" ili, vjerojatnije, Zvonimirovih poslanika koji su (umjesto njega osobno, a u njegovu ime) samostan sv. Lucije uveli u posjed? Hlam, Županj, Desin, Kričavno, Mravin(ac), poluotok Prniba (u puntarskoj/krčkoj vali), i sve to uz onu prvu, istaknutu Ledinu (a ne tek neku "ledinu"), koja je, po njemu, zapravo poprilično veliko zemljište na zapadnoj padini vrbničkog brda Hlama. Sve zajedno, uistinu dojmljivo bogatstvo za neku opatiju, ruku na srce, "Bogu iza nogu" u tadašnjoj zapadno-kršćanskoj Europi. Bit će da je netko tada, krajem 11. stoljeća, mudro procijenio da se to isplati...

Međutim, valja naglasiti da Bonifačić nije ostao samo na tome kao na svojem jedinom argumentu, već je ponudio i dosta detaljnju analizu mogućih razloga za upravo takvo darovanje, u upravo tom povijesnom trenutku. Njegov scenarij je i moguć i plauzibilan – jedino mu još nedostaje i *pisana potvrda*, koju je on pokušao pronaći u tekstu same Bašćanske ploče, i to upravo u onim njegovim dijelovima koji su, nažalost, nejasni i grafički i glede tumačenja. Time je zagrizao u vrlo tvrd orah, na kojem su i mnogi drugi istraživači (uključujući i autora ovih redaka) "polomili zube", samo što se to (barem u znanstvenim radovima, a i drugdje) obično ne iskazuje baš tako izravno i drastično...

Također, za razliku od drugih istraživača Ploče, koji su bili svi odreda posvema knjiški ljudi, Bonifačić Rožin je tu svoju slikovitu slagalicu sklapao na terenu, vlastonožno obilazeći lokalitete i stvarajući si realnu predodžbu o ruralnom životu krajem jedanaestog stoljeća – na tom konkretnom području. Kombinirao je pronađene dokumente, legende, svoja terenska opažanja, kazivanja mjesnih staraca... i slagao ih je i složio u jednu suvislu i uvjerljivu priču. Upravo zbog toga i djeluje tako dojmljivo i uvjerljivo, te naprosto poneše čitatelja.

Dakle, do danas poznati pisani izvori šute o tome kada i na koji način je opatija sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške postala poznata kao *blagašica*, najunosniji crkveni beneficij na otoku Krku, taksiran u apostolskoj komori

s 50 zlatnih florina godišnje (podatak iz 1390. godine), što je zaista dojmljiva svota¹. Bonifačić Rožin iznio je smjelu pretpostavku da se to zbilo još krajem 11. stoljeća, i to upravo jednom jedinom, vrlo opsežnom, uistinu kraljevskom donacijom hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira, koja je, po njemu, i zabilježena na Baščanskoj ploči. Ako se to darovanje zbilo upravo tako, i ako je prvi dio zapisa na Baščanskoj ploči (iz očitih tehničkih razloga skraćeni) sažetak zapisa o darovanju, a po svemu se čini da jest, bilo bi zaista za očekivati da se ondje navode, ako ne sva, a ono barem najvažnija darovana dобра, a ne tek neka “ledina” ili “Ledina”. Ta je misao vodila i navela Bonifačića na pokušaj alternativnog čitanja nekih od nejasnih dijelova tog zapisa. Naravno, uz posve plauzibilnu radnu pretpostavku da bi ikakva ledina bila naprosto preskroman dar uspješnog i ambicioznog kralja jednom perspektivnom samostanu, da bi ga se naknadno tako pompozno ovjekovječilo u kamenu. Ne bi koje desetljeće kasnije samostanski opat (Držiha ili Dobrovit, svejedno) takvim zapisom u kamenu branio od mogućih osporavatelja tek neku darovanu parcelu, nego čitavu privrednu, a time i financijsku osnovu svoje opatije. Puno više je u tadašnjim nesigurnim vremenima moglo biti na kocki, a vjerojatno je i bilo, nego tek neka “ledina” ili “Ledina”.

Je li moguće da je opatija sv. Lucije skupila sva ta svoja bogatstva postupno, kroz sljedeća dva stoljeća nakon Baščanske ploče, o kojima nemamo nikakvih podataka? Teoretski jest, ali kako? Ako im je početni kapital u drugoj polovini 11. stoljeća bila tek neka "ledina", kako su se onda domogli svega ostalog? Tko bi ih kasnije, u 12. i 13. stoljeću, tako obilato nadarivao? (A zapravo i zbog čega, no to je posve druga tema, koje se Bonifačić Rožin nije doticao, pa nećemo ni mi ovdje...) Jer, tadašnji novi vlastodršci s lokalnim legitimitetom, knezovi Krčki, su u 12. stoljeću tek započinjali sa svojim političkim i privrednim usponom i svakako su tada imali puno prečeg posla – da najprije namire sebe. A i nakon što su se dobrano opernatili, poznata nam povijest bjelodano pokazuje da svoje stečeno bogatstvo baš i nisu dijelili naokolo šakom i kapom, nego prije na kapaljku... (I po tome su bili posve normalna velikaška djeca feudalnog razvijenog srednjeg vijeka, ni bolja ni gora od ostale, i nije im tu ništa za zamjeriti...). Uvezši sve to u obzir, sve vjerojatnijim se čini rješenje u obliku jednog doslovce kraljevskog poteza hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira, u doba kada je sukob reformnih i protureformnih snaga u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije prijetio prerastanje

¹ Oko 60 000 kn u današnjoj vrijednosti zlata, ako to uopće ima smisla uspoređivati. Sam njezin godišnji prihod je bivao otrprilike šest do sedam puta veći, barem prema dostupnim podacima iz prve polovine 17. stoljeća.

u građanski rat. U takvoj se dramatičnoj situaciji ima koga izvlastiti, da bi se nekome drugome dalo, a i smije se i može, naročito ako si uspješan kralj kojem u uspješan papa (Grgur VII.) čvrsto drži leđa. Bonifačić pretpostavlja da se upravo to i dogodilo – da je Zvonimir uzeo poraženim protureformnim glagoljašima, da bi dao onim reformnima ili ih time barem obvezao da to i postanu i ostanu. Jer, kada u visokoj politici zagusti, ne insistira se na finim detaljima, nego se koječemu progleda kroz prste... Bolje i (kralju i papi) lojalni, prozapadni i reformni glagoljaši, pa ma kako jadni benediktinci bili, nego nekakva buntovna, nekontrolirana, polupismena glagoljaška bratija, više nalik na zajednicu nekakvih bradatih hipija, nego na pošteni, uređeni (zapadnjački!) red i samostan... (Ne, nije problem bila bradatost, nego pripadnost i lojalnost.) Uostalom, pitanje jesu li ti glagoljaši tada bili politički podobni bilo je već donekle, barem u principu, riješeno već ranije, na pokrajinskim crkvenim saborima u Splitu 925. i 1060. godine. Ostalo je još samo da ih se privede željenom (katoličkom, reformnom) crkvenom poretku, disciplinira, ali i ekonomski ojača, da bi kao takvi što bolje poslužili tome poretku. To je dopalo upravo Zvonimira, kao zadaća njegovog vremena i tadašnjih političkih okolnosti. Pokatoličiti tadašnju (bivšu?) bizantsku Dalmaciju, reformirati je u smislu zahtjeva svojega suverena i zaštitnika, pape Grgura VII., tj. uvesti u nju zapadnu crkvenu i obrednu praksu, ali ne dirajući pritom u vječito nezgodni i nikada do kraja razriješeni “osinjak” staroslavenske liturgije i glagoljice... Zvonimir se na takvu zadaću obvezao svojemu suverenu, i očito je i posve ozbiljno krenuo provoditi, pa tako i na Krku.

Je li uopće moguće pročitati nejasne dijelove zapisa na Baščanskoj ploči kao toponime, nazive darovanih zemljista, kako je to predložio Bonifačić, umjesto kao imena svjedoka darovanja ili Zvonimirovih poslanika? Zapravo jest, ali samo do kraja prve trećine šestoga retka, gdje se takva mogućnost gubi. Tekst je i nadalje nejasan sve do početka sedmog retka, ali se u njega krčki toponimi gotovo nikako ne daju “ugurati”, pa ni Rožin to isprva nije pokušavao. Nejasno je što onda s tim relativno malim ali vrlo nezgodnim ostatkom koji se, uz takvo njegovo čitanje, ni na što suvislo ne nadovezuje. Po Branku Fučiću ondje piše “poslanik u Vinodolu i Jakov na otoku”, a po Luji Margetiću “poslanici u Vinodolu i na cijelom otoku”. U oba čitanja to bi imalo smisla nakon prethodnog niza imena ljudi, ali ne i nakon prethodnog niza toponima, kao što to čita Nikola Bonifačić Rožin.

Očito posve svjestan problema i takvog, zaista opravданo očekivanog, prigovora, Bonifačić je u svojem posljednjem objavljenom radu posveće-

nom Bašćanskoj ploči (*Događaji u opatiji sv. Lucije kod Baške poslije smrti kralja Zvonimira 1089. godine, objavljenom 1997. godine*), pokušao i taj dio nejasnog, vrlo oštećenog teksta Bašćanske ploče pročitati/protumačiti kao krčke toponime: *posl' Vind(ule) [zdenac (!?) u Vindarskoj (dragi)], Jakov na otoku* [danasm već stoljećima napušteno naselje kod jezera Ponikve, u središtu otoka]. No, bio je to prilično neuvjerljiv *tour de force*, što će reći, vrlo nategnuti pokušaj. Teško je reći je li time više pomogao ili odmogao obrani svoje ključne teze, onoj o toponimima darovanih zemljišta, upisanih na Bašćanskoj ploči. U svakom slučaju, na gotovo sveopće ignoriranje te njegove ključne teze taj zadnji pokušaj dopune nije do danas baš nimalo utjecao.

Ima tu još ponešto nejasnoća i problema, i to s obje strane. Na primjer, zbog čega je u tekstu Bašćanske ploče upravo nekakva "ledina" istaknuta kao prvi, osnovni, glavni predmet darovanja, kada su ona brojna druga zemljišta, koja Bonifačić Rožin iščitava kao njoj "pridodana" nakon glavog iskaza, zapravo i veća i vrednija od nje? Radi li se tu zaista o konkretnom, povećem zemljištu zvanom Ledina na brdu Hlamu, kako to smatra Bonifačić Rožin, ili o nekoj manjoj, ali za samostan puno važnijoj ledini, npr. onoj na kojoj je i sagrađen (ili barem crkva – ona Dobrovitova), kako to smatra većina drugih istraživača? Tu je Bonifačić, ruku na srce, poprilično *tanak* i toga se pitanja uopće ne dotiče. S druge pak strane, a tko bi im i kako onu ledinu, na kojoj je bila (naknadno, nakon darovanja) sagrađena crkva sv. Lucije, u praksi uopće i mogao oduzeti? Zar zajedno s crkvom?! Pa da se upitaš čemu bi u takvom slučaju uopće bilo potrebno toliko uzbuđenje u napisu Bašćanske ploče oko samo te i takve, praktički "nedodirljive" ledine... Čitamo: "*Ako tko to zaniječe, neka ga prokune Bog i 12 apostola i 4 evanđelista i sveta Lucija. Amen.*" Tek uobičajena, posve rutinska, minacijska formula srednjovjekovnog dokumenta ili možda ipak i nešto više od toga? Ovisi o kakvoj se tu ledini radilo, ali i o tome na što se sve ta srednjovjekovna rutinska kletva mogla odnositi osim te ledine. Tu je Bonifačić na pravom tragu – puno je više od ikakve ledine bilo na kocki.

Tu je i pitanje *pravopisa* – tadašnjega, naravno. Nikola Bonifačić Rožin u svojem čitanju uglavnom ignorira kako bi neki obrazovani pisar s kraja 11. stoljeća ispravno napisao te njegove toponime. Tu kod njega nedostaje po neki poluglas "jor", kojeg tadašnji pisar vjerojatno ne bi propustio napisati – ali možda i bi, jer je to već i tada bilo zapravo više insistiranje na negdašnjem, naslijedenom staroslavenskom pravopisu, negoli stvarna jezična čijenica toga doba. Na Bašćanskoj ploči ima nekoliko primjera da se i pisar

kolebao, nije bio baš dosljedan, pa možda na tom detalju (?) i ne bi trebalo previše insistirati... Ako pisar 11. stoljeća nije bio baš previše pedantan, smijemo li onda mi današnji takvu pedanteriju tražiti od Mika Rožina u 20. stoljeću? Ne znam, no, rekao bih ipak da *mi današnji* o svemu tome možemo znati zapravo više negoli što je ikoji pisar u 11. stoljeću mogao znati, samo ako se malo potrudimo, pa onda...

No, ima u tom čitanju i više improvizacija negoli što je tek poneki izostavljeni ili dodani poluglas "jor". Smijemo li u izvorni tekst Baščanske ploče dodavati (ili iz njega oduzimati) i poneko drugo, puno "čvršće" slovo, da bismo to pročitali, bolje rečeno razriješili (?!), kao niz naslućenih (ili željениh) toponima? U principu, ne. Što je tada pisar napisao i klesar nakon toga uklesao, to bi nam trebalo biti svetinja koje se valja držati – ako je uopće uspijemo pročitati, naravno. No, ruku na srce, a što su drugi istraživači radili da bi taj isti niz (što čitljivih, što jedva čitljivih, pa i posve nečitljivih) slova pročitali kao niz imena? Nije tu Bonifačić Rožin "sagriješio" nešto više od ostalih...

Prihvatio se još jednoga od vrućih krumpira koji i do danas zbujuje istraživače, još uvijek bez konačnog uvjerljivog rješenja. Je li zadnje slovo 12. retka Baščanske ploče latiničko "M", kako su to odgonetali gotovo svi, ili glagoljičko "C", kako to predlaže Rožin? Ako je ono prvo, onda Baščanska ploča završava suvislom rečenicom "i bēše v' t' dni mikulâ v' otoč'i s' sve-tuju luciju v'edino" (I bio je u to vrijeme Nikola u Otočcu sa svetom Lucijom u zajednici.) Ta zajednica bi, naravno, značila upravnu zajednicu dvaju samostana, od kojih nijedan sam po sebi ne ispunjava formalne uvjete da bude *domus formata*, tj. da ima barem 12 redovnika plus još jednoga, izabranog opata.² Koplja su se lomila oko tog tajanstvenog "Mikule u Otočcu" (ili po Bonifačiću, možda "Potočcu"?), i to iz dva razloga. Prvi je što taj "Mikula" nema pa nema ispred imena onaj obavezni atribut sveti (što Lucija na Baščanskoj ploči uvijek ima), pa da bude posve jasno da se radi o nekom samostanu ili crkvi. No, to je tek pola jada, jer ako uzmem da se zaista radi o samostanu, opatiji ili crkvi, što je zaista i najvjerojatnije, ostaje pitanje koji od brojnih Nikola – i na otoku Krku i u njegovoj bližoj okolici – i je

² Opat Dobrovit ih je, po vlastitom iskazu uklesanom na Baščansku ploču, u doba gradnje crkve imao samo devet (... i swoejū bratiju s' devetijū...), pa da bi se tada uopće smio nazivati punopravnim opatom, trebala su mu za to još barem tri redovnika da popuni "kvorum"... To je formalno mogao postići upravnom zajednicom s nekom drugom samostanskom zajednicom, pa makar i "krnjom" – *domus simplex* – npr. s tim "Mikulom" – ma gdje taj bio i što bio da bio, ali barem nekakav *domus simplex* je tada morao biti, da bi poslužio toj svrsi.

li taj Otočac mjesto u Lici, ili nešto drugo... Naime, samostan i opatija sv. Nikole u ličkom Otočcu, u srednjovjekovnoj županiji Gackoj, spominje se u dokumentima, ali tek stoljećima kasnije, a najranije tek 1389. godine, što je još uvijek dva stoljeća nakon svetolucijskih opata Držihe ili/i Dobrovita. Je li moguće da je ondje postojao već krajem 11. stoljeća, samo što nam to nije ostalo zabilježeno?³

Borci su nakon čitavog stoljeća rasprave posustali ili odustali, tj. nisu postigli nikakav konsenzus oko "Mikule", ali Bonifačić je došao s radikalnom tezom da zadnje slovo 12. retka Baščanske ploče nije ni latiničko ni glagoljičko "M", već se, pa makar i na krajnjoj granici razlučivanja, dade razabrati kao glagoljičko "C". Dakle, "Cikula", a ne "Mikula". A Cikula je, po njemu, bilo poljoprivredno gospodarstvo u vlasništvu i posjedu opatije sv. Lucije, koje se nalazilo negdje na sjeveroistočnoj visoravni južnog dijela otoka Krka, u zapadnom podnožju brda Hlam, na nekom lokalitetu zvanom Otočac ili Potočac.⁴ Time bi ujedno automatski otpalo i ono bolno pitanje zbog čega se na Baščanskoj ploči ne navodi kao sveti. U političkom metežu krajem 11. stoljeća netko je opatiji sv. Lucije osporio ili čak oduzeo taj posjed, pa sad opat u kamenu poručuje novoj vlasti s početka 12. stoljeća da bi tu nepravdu valjalo ispraviti. Budući da nova lokalna vlast, krčki knez Dujam, govori hrvatski i piše glagoljicom (ako je uopće pismen!), i poruka je primjerena tim okolnostima. I to ne samo glede posjeda Cikule, nego i svega ostalog što je opatija od kralja Zvonimira dobila, a sada joj je već oduzeto ili dovedeno u pitanje... Rožin smatra da je opat, koji je javno (natpisom u kamenu) zaglagoljao u tom kritičnom povijesnom trenutku, bio Dobrovit, a ne Držiha, no to pitanje zapravo i nije toliko presudno za razumijevanje Baščanske ploče, a ni argumenti za i protiv nisu baš previše uvjerljivi.

³ Crkveni povjesničar i biskup gospočko-senjski Mile Bogović smatra da jest, i da je upravo to pravo rješenje "Mikule u Otočcu", što i vrlo temeljito argumentira u svojem izvrsnom članku Otočac Baščanske ploče, objavljenom 2000. u zborniku radova 900 godina Baščanske ploče (Krčki zbornik, svezak 42, PI 36). No, prije pola stoljeća, kada je Bonifačić Rožin pisao svoje ovdje reproducirane radove, takva argumentacija još nije bila na vidiku. Danas je svakako valja ozbiljno uzeti u obzir, i to ne samo glede spornoga "Mikule".

⁴ Možda je to bila i samostanu Sv. Lucije pripadajuća/pridružena opatija braće laika, posvećenih poljoprivredi, ili (tada već bivša, od kralja Zvonimira izvlaštena) opatija "stavorjerskih", "protureformnih", tvrdo glagoljaških redovnika – Miko Rožin razmatra obje mogućnosti, ne odlučujući se ni za jednu od njih. Ali možda to dvoje i nije bilo baš toliko različito u tim vremenima – ni Sv. Lucija nije oduvijek bila "pravovjerna", niti je to uopće mogla biti, jer crkveni raskol, koji je i službeno podijelio kršćansku crkvu na katoličku i pravoslavnu, zbio se tek nedavno, 1054. godine.

Pa dobro, je li na kraju 12. retka Bašćanske ploče bilo uklesano latiničko "M" ili glagoljičko "C"? Po svemu što se tu i uz najbolju volju dade razabratiti, radi se o posve uništenom mjestu, s oštećenjima u kamenu koja se poprilično proizvoljno spajaju u ovo ili ono, ovisno o kutu rasvjete i bačenim sjenama, pa onda, a i nadasve, "dobroj volji" ili preduvjerenu odgonetača. Dakle, ni kameni izvornik (u današnjem, propalom stanju), a ni Standlova fotografija iz 1869. godine ne daju iole uvjerljiv odgovor. Ostaje samo kontekst, koji bi davao prednost Mikuli, a ne Cikuli, ali tu se onda i opet vraćamo na pitanje zašto taj Mikula nije sveti, i o kojem se od brojnih mogućih Mikula radi. I tako u krug... Pa ako tu Bonifačić Rožin sa svojim radikalnim rješenjem možda i nije bio u pravu, barem nam je dao ponovno misliti. Šteta što ga nisu dovoljno poslušali.

Što je bilo prije, Bonifačićovo poznavanje terena i toponima na otoku Krku ili njegovo čitanje i tumačenje natpisa na Bašćanskoj ploči? Reklo bi se – kokoš ili jaje? Iz svega onoga što je napisao, čini se da je to kod njega išlo nekako paralelno i dijalektički – jedno je zazivalo drugo, i tako sve dok mu se slika nije posve složila. U tome je značajnu ulogu, barem početnu, imalo i njegovo otkriće krčkih toponima s imenom (kralja?) Zvonimira u lokalnim dokumentima kasnoga srednjeg vijeka, iz druge polovine 15. stoljeća. Iz toga je zaključio da je taj kralj bio na otoku Krku bitno prisutniji nego što se to pretpostavljalio – da je tu imao i neke svoje zemlje, pa čak i svoju osobnu rezidenciju u kojoj bi odsjedao pri svojim posjetima otoku. Da je Dmitar Zvonimir ikada stupio nogom na otok Krk – bilo ranije, tada još formalno samo kao slavonski ban kralja Petra Krešimira IV., ali od 1070. godine i njegov deklarirani *suvladar i prijestolonasljednik* – bilo kasnije (1075.-1088.), kao punopravno okrunjeni hrvatski kralj, o tome "službena" povijest nema baš nikakvih podataka. No, za cijelu ovu priču uopće i nije bitna doslovna fizička prisutnost Zvonimira na Krku, u bilo koje vrijeme i u bilo kojoj ulozi, uopće nije presudna za ikakav zaključak, pa tako ni za one koji su Rožina izvorno potaknuli i nadahnuli na njegova daljnja istraživanja. Poslužilo je to dobroj svrsi, svakako, ali upravo kao one Wittgensteinove ljestve koje valja odbaciti nakon što se njima popnemo⁵. Uostalom, ni Bonifačić ne tvrdi da je Zvonimir lojalnim glagoljašima na Krku dijelio svoje zemlje, naprotiv, dijelio je *tuđe*, one oduzete od protureformnih "heretika".

⁵ "Er muss sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist." (Ludwig Wittgenstein, 1921, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 6.54)

Možda bi se Bonifačiću moglo prigovoriti da je postupio po načelu *in dubiis libertas, doslovce, u dvojbenim stvarima, sloboda*, a u vrlo slobodnom prijevodu: "Ako se ne zna kako stvari zapravo stoje, dopuštena je sloboda (mišljenja, rezoniranja, zaključivanja, tumačenja...) – jer ionako nitko ništa ne može nepobitno dokazati". Rožin je ocijenio da su si njegovi prethodnici i suvremenici (prešutno) uzeli upravo takvu slobodu, pa zašto onda ne bi i on... U principu je bio u pravu, samo ostaje pitanje čija je sloboda uvjerljivija, jer ni takva sloboda nije bez nekih (razumnih) granica... Je li on u takvoj slobodi pretjerao ili ne, je li u tome išao bitno dalje od drugih, to prepuštamo čitatelju da sam procjenjuje. Bilo kako bilo, neće mu biti nimalo dosadno. Stoga, savjet: Čitati!

Iz objavljenih je radova teško razabrati što je točno Nikola Bonifačić Rožin preuzeo od Vjekoslava Štefanića ili Branka Fučića, ali isto tako i što su oni preuzeli od njega. Znamo da su raspravljali, u mnogočemu se slagali, a u ponečemu i razilazili, ponešto od toga jedan od drugoga i preuzimali, no takva se međusobna preuzimanja ideja ne citiraju formalno u objavljenim znanstvenim radovima – valja ih tražiti i u retcima i između njih. To je poprilično nezahvalan detektivski posao, koji vjerojatno i nije vrijedan truda. No, stječe se ipak dojam da su se neka od Bonifačićevih razmatranja makar i potiho ugradila u ovu današnju "općeprihvaćenu" verziju, i to u znatno većoj mjeri nego što je to i službeno priznato ili/i prepoznato.

No, barem jedan pisani trag o tome se ipak može pronaći, u Bonifačić Rožinovom četvrtom, posljednjem članku. Vjekoslav Štefanić je bio krajnje nezadovoljan dotadašnjim čitanjem imena svjedoka darovanja, iako nije osporavao da se tu ipak radi o imenima. No, Rožina je to dodatno potaknulo da potraži jedno znatno radikalnije rješenje tog problema – da se uopće ne radi o imenima svjedoka, ma kako pročitanima, nego o nečemu sasvim drugom, o toponimima, nazivima darovanih zemalja. Štefanić se tome nije usprotivio, ali nije to ni izravno podržao. No, kada su se, u znak negodovanja na Bonifačićeve "disidentske" teze, koje da ruše i samog Štefanića, podigle obrve uredništva prvog broja *Krčkog zbornika*, njegov je komentar bio: "Neka kritizira, i ja sam kritizirao." Dovoljno da Bonifačić, osokoljen takvom podrškom, preda u tisak svoj prvi članak posvećen Baščanskoj ploči, ali i nedovoljno da njegove teze budu i šire prihvачene. Štefanić ga je tako svojim neospornim autoritetom podupro, lansirao ga u znanstvenu javnost, ali ga i pustio da se dalje sam borи, kako zna i umije. Kao da je bio zadovoljan i samim time što netko, konačno, ponovno propituje nešto "već odavno riješeno", uzburkava već pomalo ustajalu vodu...

I za kraj, možda još poneki komentar u obranu toga neprihvaćenog i ignoriranog tumačenja Nikole Bonifačića Rožina.

Do danas je u tzv. široj javnosti stvoren dojam da je Bašćanska ploča pretežitim dijelom uspješno pročitana i protumačena, da nam nedostaje tek još pokoja sitnica... No, to je i po mišljenju autora ovih redaka tek iluzija proizašla bilo iz linije *manjeg otpora ili/i* iz svojevrsne *kapitulacije* pred uglednim autoritetima, ponajprije pred autoritetom akademika Branka Fučića, koji je o tome dao "zadnju" riječ, onu "općeprihvaćenu". No, pošten i nepristran uvid pokazuje da zaista razumijemo tek *manji dio čak i od onoga* što se nedvosmisleno dade pročitati, a da se o upitnim dijelovima teksta i ne govori... Pročitana i protumačena Bašćanska ploča iz enciklopedija, školskih udžbenika, turističkih prospekata i gipsanih reprodukcija u velikoj je mjeri tek puka iluzija, a stvarna Bašćanska ploča je i dalje, svojim većim dijelom, frustrirajuća zagonetka...

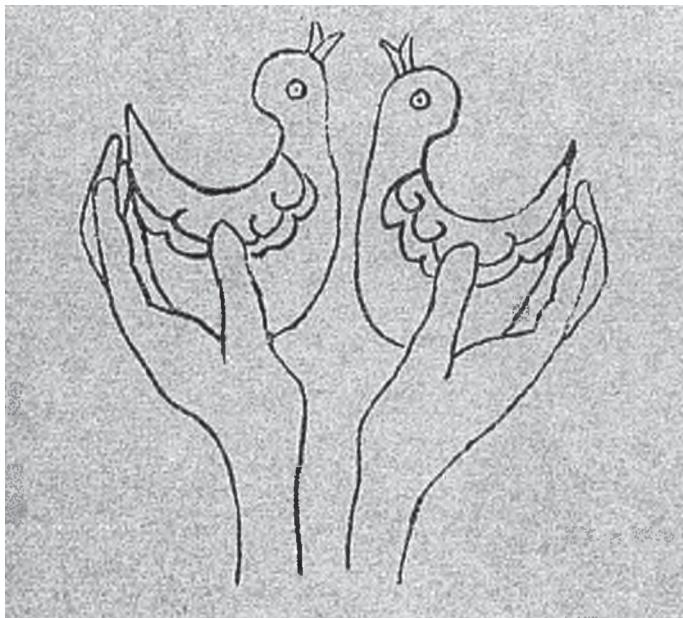
Pa iako odgonetavanju samog zapisa na Bašćanskoj ploči, i danas još uvijek poprilično zagonetnog, Nikola Bonifačić Rožin možda i nije uspio pridonijeti koliko je htio i nastojao, razumijevanju lokalnih okolnosti, prostornih i vremenskih, svakako jest, i to uopće nije malo. Njegov je scenarij i moguć i plauzibilan i vjerojatan, samo što, nažalost, nije i u kamenu ili na pergamentu nedvojbeno potvrđen. No, u svakom slučaju, preporučam čitatelju tih njegovih zaista nadahnutih radova da ga u tim njegovim istraživanjima putova i bespuća povjesne zbiljnosti nastoji slijediti, neće mu biti žao. A ako se možda želi i sam okušati u onome na čemu su već toliki "polomili zube", Standlova fotografija Bašćanske ploče iz 1869. godine je odnedavno dostupna u pristojno visokoj rezoluciji na internetskoj adresi http://www.croatianhistory.net/gif/gl/baska_tablet_standl.jpg, pa neka je sa srećom!

Don Quijote od Rovinja.

Na poledini uramljene karikature autor je napisao: "Nikola Bonifačić Rožin kao don Kihot, od Rovinja zato, jer je 1952. prilikom ispitivanja folklora bio uhapšen u Rovinju. Živko Kljaković je narisao za komediju u Institutu za nar. umjetnost. Kad sam crtež donesao doma, u Dementrovu 5, uzeo ga je stari Sato Mihalović i ponesao da se stavi u okvir."

Poezija

Poljubica*

Šesti kontinent

Tinu Ujeviću

(Varijacija na Tinov "Oproštaj")

Kapitane dragi prez zakonodavca,
jimeli smo sriću držat ti kraj vesla,
napustil si jidro, morija te stresla,
prez tebe gre dalje modra od sanj plavca.

Ko vrime ju čeka, kamo će obrnut?
Za sunčenin nebon čuhta nan va krvi
horugva slobode, sveta našoj mrvi.
Ni ju strah od vетра, ne će ju val zvrnut.

Mornari, romari, krivovirci, sami,
velu ljubav znamo za zemlju rojenu,
veću za čovika zi sanju važgenu,
ki sprid nas se javlja, s nami i za nami.

Dalje s preze, čujte i mladi i stari,
poeta pozivlje: Gremo, mi puntari!

morija – smrt
plavca – plav, brod
čuhta – vije se
horugva – zastava
romari – hodočasnici
sami – osamljeni
“*dalje s preze*” – dalje od
obalnog kamena za koji
se veže brod
gremo – idemo
puntari – buntovnici, ina-
če se i stanovnici Punta
nazivlju Puntari

* Poljubica, objavio Pododbor Matice hrvatske, Rijeka, 1964. Prema zapisu samog autora na osobnom primjerku zbirke, na str. 85: “Nakon poraza “Euforije” [Hrvatskog proljeća, nap. ur.] odnešena je iz skladišta Pododbora Matice hrvatske u Rijeci i po nečijem nalogu iz uprave grada Rijeke, odnesena je s drugim uskladištenim knjigama u tvornicu papira na Rječini. Tamo su sve knjige uništene. Na vijest o ludoj naredbi dva moja kulturna prijatelja: Vlado Pavlinić (...) i Nikola Marulić (...) požurili su do skladišta i s kamiona uzeli mali broj Poljubice i drugih knjiga...”

Šesti kontinent

I.

Pet je kontinenti: črni, beli, žuti,
črljeni, zeleni, još ni poznat šesti,
ne znamo mu boju, ni kadi se mesti,
ta pečat ki tvrdi zakrižane puti.

Na rubcu mornarskon sidron ni naznačen,
o njen ne pravlja brod potegnjen već na kraj,
ma on bi moral bit, da kako cvitni maj,
naš život načini tvrdo zagromačen.

Je zvezda al misec? Krv ga čuti bliže.
Glej, zi žulja pupa, koru kruha sladi,
i kaluba nosi, kad se more jadi,
on je naša sanja, ka nas gori dviže.

A za rug je rekal niki munjen študent,
da je krčki otok jur šesti kontinent.

Šesti kontinent – naziv za
otok Krk

cvitni maj – trešnjino sta-
blo, koje u Puntu, za prvu
majsku nedjelju, okićeno
rupcima, kolačem i na-
rančom, mladići stave na
trg i okolo njega plešu

zagromačen – ograden ka-
menom ogradom

kaluba – galeba

jadi – ljuti, pjeni

rug – poruga

munjen – ludi

II.

Otok sedan gradi, sedan smrtnih grihi,
bubnul je prodičuć nigda biškup niki,
a život ki trudan zvoni na matiki,
kuhal je i dalje kako mast va mihi.

Zdeda z glagoljaši slovon ga veliči,
Frankopan mu gradi turni i kapele,
Bnečiću su oči tr za njin gorele,
zi vinon i z uljen težak mu se diči.

Ozdavna je poznat z grihi i kriposti,
otok moje zikve, ponos svih Hrvati,
čudna Bodulija po koj brav se klati,
lastavici drag je zaradi blagosti.

Ko ni vridan sanje, ma veras zavridi,
za sve ča je dal mi moj venac mu slidi.

“Otok sedan gradi, sedan
smrtnih grihi” – stara
izreka za otok Krk

nigda – nekad

niki – neki

trudan – umoran

matiki – motici

mast – mošt

va mihi – u mijehu

Zdeda – glagoljaš koji je s
nekim Vukom digao na
otoku Krku pobunu za
obranu glagoljice u XII.
stoljeću

veliči – uzveličuje

Frankopan – obitelj Fran-
kopana, koja je nekoliko
godina kneževala na oto-
ku Krku

Bnečić – republika Veneci-
ja, koja je prevarom zau-
zela otok u XV. st.

tr – i

ozdavna – odavna

z grihi – sa grijesima

zikve – kolijevke

Bodulija – naziv za otok Krk

brav – ovan

veras – stih

slidi – slijedi, pripada

III.

Oj Omišlju, lipo spod tebe je more,
staro more još od vrimena Apširta,
kolo tebe rastu ulike i mirta,
sten cvate na placi z rožu od pokore.

Oholost, grih prvi, svit mi za te pravil,
aš si na visokon, na Dubcu siguran,
prez pinšera pustil, da se zrušil turan,
kog je lastavici knez Jivan ostavil.

Njoj i nan svin skupa ki smo šli po svitu,
pa za starin krajen vaveki tužimo,
da sunce ditenstva duši povratimo,
i ljubav najdemo va srci skrovitu.

Od umića tvoga najveća ti dika,
tužna pisma va koj čuva nan se slika.

od vrimena Apširta – iz
grčkih vremena, predaja
kaže da su Argonauti, bje-
žeći sa zlatnim runom, u
Kvarneru ubili kraljevića
Apsirta, Medejinog bra-
ta. Iz raskomadanih Ap-
sirtovih udova nastali su
Kvarnerski otoci, iz glave
otok Krk

sten – stijena

z rožu od pokore – s roze-
tom na pročelju stare za-
vjetne crkve u Omišlju

na Dubcu – predjel u Omi-
šlju iznad provalije

pinšera – misli

turan – kula kneza Fran-
kopana, zadnjeg krčkog
kneza o kojoj kazuje pje-
sma da ju je knez, zaro-
bljen od Mlečana, ostavio
lastavici, porušena je po-
četkom 20. st.

skrovitu – sakrivenu

umića – umijeća

tužna pisma – “Oj turne
moj lipi”, tužaljka za rod-
nim krajem

IV.

Vrbniče nad moren, visoka planino,
sten te drži tvrdo, jigraš na Škuljici,
spirvir ti na ščitu, kreljut na sulici,
čast tvomu štatutu pravadna krajino.

Va peći ti peki lakomost su našli,
valjda na prefalo, aš su glagoljaši
tvoji dvizali nas, kako kruh na maši,
s poljubicu va grob pohvalni su zašli.

Tikvicu žlahtine teplog sunca punu,
daj betu da drži veselje tancanju,
cidilo ti lobže pastir na Jivanju,
kapari te časte na buri va runu.

Sinci su ti bili lumini va tmini,
a ti črčki habaš va suhoj travini.

“*jigraš na Škuljici*” – Škuljica, predjel u Vrbniku, gdje su se nekada održavale razne viteške igre, dolazi od škulica, škola, vježba-

lište

spirvir – jastreb

kreljut – krilo

sulici – kopljlu

Va peći ti peki lakomost su našli – šala na vrbanski dijalekt, kažu “pek” mjesto “pak”, inače je pek-pekar, pa se kaže: “Vrbnici je čudo peki, malo kruha”

na prefalo – zabunom

s poljubicu – sa starom pogrebnom pjesmom i običajem; žlahtine – specijalnog, žutog vrbanskog vina

betu – zadnjem, komičnom plesaču u kolu

“*cidilo ti lobže pastir na Jivanju*” – kažu u Vrbniku jer se na Ivanju dijele janjci od ovaca

kapari – članovi bratovštine koji nose mrtvaca u tunikama s kukuljicama na glavi

lumini – žišci, Dr. Dinko Vitezić, Trinajstić, Volarić i drugi Vrbančani, bili su vođe hrvatskog preporda na Krku i u Istri

habaš – slušaš

V.

Rosna Dubašnice, ni selo ni grade,
z glavu va bisagi Pavus jaše konja,
va portu ti drobna mažurana vonja,
kolo Krševana divlje trave kade.

Bludnost kalumahu tvon zelenon kraju,
aš ti mladost cvilna spod dubi se hladi,
i ljubav sprovodi po staroj navadi,
da se naužije dokle dnevi traju.

Kralja na koledvi zi kolačen kruniš,
klasje ti preliva pitominu vrti,
druč se kolo mladih na tvon piru vrti,
od črnih uroci z bahorci se truniš.

Ti si šotovento još puna života,
kako goličica koj je sve lipota.

Pavus – razbojnik, kojeg su
u davnini Dubašljani ubili
i u bisagama na konju
poslali mu kući odsječenu glavu

kolo Krševana – okolo crkvice sv. Krševana, jedne od najstarijih hrvatskih građevina koja se ruševna nalazi u zabitu kraj Glavotoka

kalumahu – podmetnuli su
aš – jer

civilna – raspojasana

dubi – hrastova

navadi – običaju

kralja – u Dubašnici bio je
običaj biranja kralja

druč – maškara koja pleše
oko mladenaca

bahorci – врачи; šotovento
– u zaklonu od vjetra, Šotovento je naziv zapadne strane otoka Krka

goličica – djevojčica

VI.

Baška, malo selo vaveki veselo,
venac od kos pleteš za glavu ponosnu,
dvižeš bunu za rič na Božić radosnu,
vrime te je z briga va primorje zelo.

Tebi kurijozoj nenavidnost daju,
aš z velimi brodi na moru širokon,
boljega od sebe gledaš jalnin okon,
zi svin sracen željna, da te svi štimaju.

Hvalu zaslužuješ zarad svoje ploče,
na koj drevne slave sinjal si spasila
jur basijoj ruki, nismo niš dok dila
kroz sve umršine za ljubav svedoče.

Z velebitsku buru zavijaj banderu,
znad svega življenja san jidri z braceru.

*Za rič – za glagoljsku riječ,
1920. pobunili su se Bašćani protiv D'Annunzijevih
ardita, kad su dr. K. Kl. Bonefačiću, kasnijem
splitskom biskupu, branili
da na Božić održi glagoljsku misu, bilo je mrtvih i
ranjenih*

*kurijozoj – znatiželjnoj
nenavidnost – zavist; štimaju – poštju*

sinjal – znak; stara glagoljska ploča na kojoj se spominje hrvatski kralj Zvonimir, čuvala se u Jurandvoru blizu Baške, sada je u Zagrebu

basijoj ruki – narodu, običnom puku

dila – djela

umršine – smrtnosti

banderu – zastavu

jidri – jedri

VII.

Splendidissima civitas Curictarum,
kaže kamik za te, stari Krku grade,
od dni trih cesari traju tvoje vlade,
na otoku ki nan nazdravlja zi barum.

Gltunoz si poznat, aš si svuda dugi
z velin grlon delal, škorup vas pobiral,
i težačke trudi, kako jaz požiral,
sit na Lovrčevu, spokoren va kugi.

Spi palac pun strahi, stišalo se more,
misenina sada na štemi zbujuje
ćuka, vejsku stražu, da naše ča čuje.
Prišli smo va klupku zi mlikon spod kore.

Već beštran pokril je zidine od duka,
ke su te dilile od porednog puka.

“Splendidissima civitas Curictarum” – rimski natpis
nađen na krčkom groblju
“nazdravlja si barum” –
jedna svadlena zdravica
na Krku počinje stihom:
“Barum, barum, bačvice”
gltunoz – proždrljiv; škorup – vrhnje
jaz – ponor

Lovrčevu – sajam u Krku;
štemi – grbu; na krčkom
(vejskom) općinskom grbu je čuk kao simbol straže

beštran – bršljan
od duka – od mletačkih
duždeva
porednog – zaostalog

VIII.

Oj Punte moj rodni, nad moren kitice,
sve ča smo ti dalje, sve to si nan bliže,
žica Šetearte svih nas obasiže,
svi smo jedno s tobu, na srci ranice.

Srditost puntilja jur tebi pripada,
aš mač kotromanski općinskog anjela,
za pravicu dvižeš, znad mrtvih pepela
gomila kamenja spomenik ti klada.

Most ki dal ti je jime, davno je potopljen
va dunbinu morsku, ma tvoje koleno,
još se vavek hita puntarski važgeno,
s kraja sna va život, kako s tankin kopljen.

S tvrde zemlje pupni gremo kako bane,
razumit nas more, ki nan san ugane.

Šetearte – nadimak obite-
lji Žic, starinačke u Puntu,
koja potječe iz plemena
Tugomirić

obasiže – obuhvaća
puntilja – pobune, prkosa
mač kotromanski – na pun-
tarskom općinskom grbu
andeo drži mjeru i mač,
kotromanski zato jer se
priča da je knez Kotro-
man, brat zadnjeg bosan-
skog kralja, bježeći pred
Turcima s pratnjom došao
na otok Krk i tu se naselio.
U okolici Punta pašnjak
Kotromanje još s imenom
podsjeća na njega

klada – stavlja

most ki dal ti jime – most
(ponte) bio je u starini na
ušću puntarske drage

pupni – s pupom probija
gremo – idemo

bane – junak, oholica, ina-
če je Bane bio nadimak
legendarnog puntarskog
suca Jurja Bonifačića koji
se u 18. stoljeću borio za
prava svoga sela

more – može

ugane – odgonetne

IX.

Dobrinj – bili grade po sredi otoka,
bisnog se je pasa skamenila laja,
sunce ti je zlato, pa si pun kuraja,
tebi se ne more ner priko potoka.

Sedmo lenost čujen, da ti odgovara,
aš po brazdah puščaš, da ti prelog bada,
va hladu spod smokve zi kosi si rada,
slavni Dragoslav te z darovnicu kara.

Svakog protuletja lastavica riže
po zraku sva tužna za tvojin zvonikon,
koga zloća zruši, da plače puk i zvon,
a sloga bratinska nanovo ga dviže.

Z rane klijе klica, srce se rumeni,
po sredi otoka ufanje zeleni.

“bisnog se je pasa skamenila laja” – na dobrinjskom trgu je kameni kip lava za kojeg kažu da simbolizira silu i rat

laja – lavež

prelog – korov

slavni Dragoslav – velikaš sa Krka koji u 11. st. daje pisati glagoljsku darovnicu u kojoj se nabrajaju mnoge obrađene zemlje, ova je darovnica najstariji poznati hrvatski spomenik pisan glagoljicom

“*koga zloća zruši*” – za vrijeme prošlog rata neprijateljska vojska napala je Dobrinj i minirala zvonik u kojem su ljudi bili zatvoreni

ufanje – nada

X.

Modri cvit ki sanja, modri kako more,
kad je nebo vedro, kada sve su stvari
blage kako oči od vola va jari,
modri kako pisma va koj sni vihore.

Modri cvit prez vonja bašelka i kuša,
vrsti posobojne, vrti ga ne sade,
žintili i fini na njega se jade,
bura ga vonjuha, ne venuje suša.

Modri cvit ki bada, strnjen mej stenami,
kanpijun od cvitja ko raste slobodno,
kadi sunce sija tamo mu je rodno,
slika i prilika on ostaje nami.

Boduli smo, reku, a da nismo ljudi,
neka svit se modron kontinentu čudi.

*cvit – cvijet
ki – koji
jari – štali*

*pisma – pjesma
vonja – mirisa
bašelka – bosiljka
kuša – kadulje
posobojne – osobite
žintili – nježni*

*jade – ljute
vonjuha – miriše
bada – bode
mej – među
kanpijun – primjerak
kadi – gdje
sija – sije
nami – nama*

*Boduli – naziv za otočane
sa Krka, susjedi s kopna
porugljivo im kažu: "Bo-
duli nisu ljudi"*

*bodul – plavi cvijet sa bod-
ljikama, raste duž cijelog
Hrvatskog primorja i po
otocima. Jedno popular-
no tumačenje govori da
su Krčani po tom cvijetu
dobili svoj naziv Bodul;
svit – svijet*

Jedina

Od misli na mene, kada ne more spat,
moj letrat i robu, moje jigre jišće,
da jih zi spomeni na srce pritišće,
krv i moje svitlo, jedina moja mat.

Brižna udovica, rano je prišla stat
va tužni strogi red od črnoga rubca,
odsičena s manu od staroga dubca,
ni me odhitila jedina moja mat.

Prijatelji, mlade, dugo bin moral zvat,
svih ki su me ušli, boli reć njin jime,
zapletonon s plti, dok me kida vrime,
ostala mi verna jedina moja mat.

Od svega mi draža, to njoj ne dajen znat,
va svemu je s manu, jedina moja mat.

letrat – slika

red od črnog rubca – uđo-
vištvo, žalost

odsičena – razbaštinjena

ušli – pobjegli

s manu – sa mnom

mat – majka

splitit – tijelom

Otok

Ja san otok čuka i šaruje kaške,
z burnoga Kvarnera dviže me kamenje,
kako bolnu glavu, od sunca zlamenje,
jiščen zlatno runo dodar do Alaške.

Svit san za se, volin rog, zvon i sopile,
z roćinu na uhu grandeca mi hodi,
čuvan knežev prsten i libar od godi,
moja kalcetina ne plaši se sile.

Ja san rikasoja brodu zi tujine,
z dobrin tovarišen držin se dekordo,
sam se veljak delan, čo san i milordo,
margari me teple, flok mami z daljine.

Svaki k meni more, a ja nijenomu,
s pinu san odiljen na uzbir heromu.

z roćinu – s naušnicom
grandeca – gospodstvo,
do nedavna su ugledniji
starci na Krku nosili na-
ušnicu na uhu

libar od godi – knjiga u kojoj
su se glagoljicom upisivali
spomendani smrti

kalcetina – čarapa, bila je
lozinka Puntarima, kad
su se 1920. pobunili pro-
tiv ardita

rikasoja – stari naziv za
otok Krk, znači: bogati
otok

tovarišen – sudrugom

dekordo – složno

velja – velikaš

čo san i milordo – drug sam
i samotan junačina

margari – ograde gdje se
ovce muzu

flok – vrsta jedra

na uzbir heromu – na izbor
odvažnog

More

More od srdele i modre lokarde,
tiho kako ulje dici dozvoljuje,
da jigraju jigre, kad jih sunce zuje,
i skaču po rivi zi konpelevarde.

More od kaluba divljeg na pećini,
korenat na misec, dalje leh se more,
z buru zapinjeno more sve premore,
dok smrt nas prebraja savarakatini.

More od mornara slano osovano,
va krvi val strasni, hrumi zi dunbine,
potopljene kriki zvrnjene sodbine,
za obraz svoj vedri s paštekuš križano.

Blagandar zi brodon mora ne pomuti,
čisto sjaj, aš na dan cvate devet puti.

zuje – izuje

konpelevarde – dječja pjesmica

korenat – struha

sve premore – sve nadjača
savarakatini – dječje brojenje

osovano – opsovan

hrumi – buči

paštekuš – pax tecum

blagandar – skitnica

Kamenje

Kamenja i stenja, gromač i gomilin
jiman od starine, devet mojih kolen
zi pestami lama gruh od krvi črljen,
toliko mi tvrdih ne da, da zagnjilin.

Dvor je od kamenja va komu se bunu
dvigli moji stari, zi škrilu jigramo,
tepli od veselja koguli hitamo
va oganj da jiskri va misecu junu.

Klaci po prgonu, pešćaci va polju,
po moru i kraju sve golo kamenje,
mliko potepljuje, šuplje posrićenje,
žuli nas i muči, ma dava i volju.

Kamenje tarajka na štemi mog deda,
kamenje del srca ponositog reda.

gromač – kamenih ograda

gomilin – kupova kamenja

zi pestami – sa šakama

lama – lomi

gruh – usitnjeni kamen

zi škrilu – s pločom

koguli – kamenje

klaci – živo kamenje

po prgonu – po strmome
klancu

potepljuje – zagrijava, pa-
stiri na stanu ugriju na
vatri kamenje koje bace u
posudu s mlijekom da za-
kuha

šuplje posrićenje – vjeruju
da nosi sreću šuplji ka-
men na kojeg se slučajno
nađe

dava – daje

tarajka – pjevanje koje
oponaša sopilu: tarara

štemi – grbu

reda – ereda, potomka

Žilji i šipuni

Žilji, žilji, žilji, bile se sprid oči,
žilji va sred vrta, žilji s komunade,
ke je pastir donil, da na boru kade,
tanki, lomni žilji, mlaj me s vami roči.

Ditenstvo zi žilji ostalo za manu,
po klancih, po grmih šipuni pobira,
mladost plaha tica, mladost puna hira,
trn bada preslatko, usta piju ranu.

Črulenji šipuni spijanili su me,
šipuni, šipuni, na usteh, na licu,
divojke, mladići, mame šaru ticu,
gorin, suknulo je žarno nebo va me!

Žilji i šipuni pletu v meni venac.
Ča ču sobu, ne znan, razjigran mladenac!

žilji – ljiljani
šipuni – ruže
bile – bijele
sprid – pred
s komunade – sa općinskog
pašnjaka, na kojem pastiri
pred stanom sade različi-
to cvijeće
boru – vrsti stola sa ladi-
cama
mlaj – mladi mjesec
za manu – iza mene
bada – bode
spijanili – opili
usteh – ustima
va me – u mene
sobu – sa samim sobom
mladenac – mladić

Fantasta

Ja san mogal jimit mekot od tri mine
drugi ju uživa, žal mi žutog žita,
ja san mogal jimit lip drmun ki hita,
drugi ga uživa, žal mi je travine.

Ja san mogal jimit palac prepun sjaja,
drugi ga je dobil, žal mi ki se diče,
ja san mogal jimit braceru ka sviče,
drugi ju je dobil, žal mi je vijaja.

Ma ja jiman tice zi zelenih njidar,
ma ja jiman staze cvitnoga prohoda,
ma ja jiman časti svega moga roda,
ma ja jiman sanje veće od svih jidar.

Ja san mogal jimit svega česa niman,
ni mi žal dok srce zaneseno jiman.

mekot – oranica
mine – posude za mjerjenje
sjemenja
lip drmun – lijepi pašnjak
palac – palaču
braceru ka sviče – brod koji
puno znači
sviče – fućka
vijaja – putovanja
njidar – njedara
prohoda – prolaza
jidar – jedara
česa – čega

Sunce, ja i mladost

Upit san va sunce, kolač zažareni,
neka telo bude snop od žutih klasi,
neka duše bude s polnevom na paši,
kada svi su hлади pod smokvu stišnjeni.

Upit san va mladost, zahoćenja punu,
da me mličen pojti, da me z rosu hлади,
po krvavon žgalu da me z uljen gladi,
da me dvigne kako peteh pismu v kljunu.

Upit san va sebe, kog najmanje poznan,
još čudo, još silno živit mi se hoće,
da uželjin srce plaho od maloće,
priko samog sebe, da prokleto doznan.

Sunce, ja i mladost! Sve, celi svit ljubin,
i zatvaran oči, da svoj san ne zgubin.

upit – unesen, zaljubljen
s polnevom – s podnevom
žgalu – ožiljku
peteh – pijetao
uželjin – ispunim želje
od maloće – od malena
ne zgubin – ne izgubim

Homut

Dah zeleni zgledan sredi pustošine,
vrbakan me jati, ostruga mi priti,
žilin črjenicu i pokrivan liti,
red rasputnon jime po meni nadine.

Svaki reful s manu lagahno zamahne,
hlad san hušćerici, kad hrusta trepeće,
kraj mene radosno koza zamekeće,
kad ne rosi nebo vinika mi sahne.

Va meni se hranja na kuneštrem grozja,
leho čekan milost, da me dobro cipa,
još ču bit va vrču kantuneta lipa,
najist će tovara brince moga rožja.

Ja san divlji homut koga tice zoblju,
na meni se bure i bonace globlju.

homut – divljaka, nerezani trs

vrbakan – naslaga iskrčenog kamenja u kraj vino-grada

ostruga – kupina

liti – litice

reful – lahor

hušćerici – gušterici

hrusta – živac kamen

vinika – lozino lišće

hranja – sakriva

kuneštrem – košare

kantuneta – popjevka

tovara – magarca

brince – breme

rožja – suhogra granja lozinog

bonace – morske tišine

Grabe me i rabe

Gredu moji mrtvi, to veljotsko sime,
Šćavi i Latini, Bonci Dragomiri,
sveti i prokleti, šinjori, pastiri,
do danas žive njin jako staro jime.

Gredu moji živi, plahi i junački,
doma i po svitu s križi ograjeni,
z uliku i trson rodno posajeni,
do danas čuvaju libar glagoljaški.

Ja s trimi jahači po putih se putin,
i dok priko škoji bura jad poliva,
i življenje soli more, muka živa,
od mrtvih i živih v sebi uzal čutin.

Vesel san kada me živi grleć grabe,
strah me više puti, da me mrtvi rabe.

rabe – uporabljaju

veljotsko – krčko

Šćavi – Slaveni

Bonci Dragomiri – krčki
plemići u 13. st., matica
Bonifačićima

šinjori – gospoda

libar glagoljaški – knjigu
glagoljašku

škoji – otoka

jad – sol, bijes

I klica sten dviže

I klica sten dviže i jiskra mrak tira,
i ja se zi sebe kako s kore rivan,
od tvrdoga boka maknut se uživan,
sopi mentinjadu, da se jutro spira.

Ko uhitin ticu pustit ču ju vitru,
da ulovin vuka pustil bin ga zvirin,
ko se na čovika na puti namirin,
za veselje čemo spraznit kugod litru.

Neka me drhtavog tepal dan zagrli,
da slčen obziri preplanjen na licu,
i zelenin pljuskon zoren mekoticu.
Sunce, sunce, sunce, hrlo mi dohrl!

Na raskrižji san se zi svitlon opasal,
da suprotu tancan s kruhon san narasal.

tira – tjera

zi sebe – iz sebe

mentinjadu – podoknicu

spira – upire

slčen – skinem sa sebe

mekoticu – oranicu

suprotu – vrsta plesa u ko-
jem na Krku muškarci
plešu nasuprot ženskima

Sanja

Veri

Sva si moja, moje dunboko zlamenje,
koliko postojin, toliko san s tobu,
i va redu spravan i z manenu robu,
aš si potišnjene pisme oživljenje.

Od uvik do danas ti si jur ostala,
republika onih ki ne znaju kamo,
tebi se utiču z dna i vrha, znamo,
da s tvrdoga tla si priko jame skala.

Sva si zimzelena onin ki mrhljare,
sва si žutoklasa onin ki kukaju,
sва si modraoka onin ki lunjaju,
sва si belolika onin ki noćare.

Ti si sve na svitu, s tobu ljubav zori,
i kitan se čovik kroz mrak ljudi bori.

“i va redu spravan i z manenu robu” – uredan i lud
potišnjene – potisnute
mrhljare – oskudjevaju
lunjaju – idu izgubljeno
noćare – provode noćni život
kitan – granat

Febra

Habaj, to zvon zvoni, još san živ, ne plači,
ne obraćaj glavu, daj se s manu ganaj,
pismicu od zikve lipu mi zananač,
ka nan sanje ziblje, da budemo jači.

Tarapataj, krikni na hude očine
ke bulje va mene. Mrak po zidu plazi.
Ča me črni jišće, zač mi jigre gazi?
Zakračunaj vrata i pusti koltrine.

Hiti biljac na me i reci da ni me.
Šal san jiskat ure zlatne od uzdanja,
zastal san na puti vel od pirovanja,
z brodi i vaporii lovin lipo vrime.

Ni me, ni me, ni me, za nikogar više,
ma kamo ču, kad me sebe strah najviše!

habaj – slušaj
s manu – sa mnom
ganaj – razgovaraj
tarapataj – srđiti povik ko-
jim se nekoga tjera i ušut-
kuje
hude – zle
zač – zašto
kolirine – zavjese
biljac – domaći vuneni po-
krivač
šal – pošao
vel – veliki
vaporii – parobrodima

Čaranje

Sotone i vrazi, gori ali doli,
more i štriguni, zmišljeni al pravi,
zale i čemerne nevolje i gnjavi,
ne zjidajte srce ko ste već proboli.

Zalalil vas kamik, voda vas ponesla,
z briga kako slamu, od nas va daljinu,
va more prez kraja z velenom i pinu,
fundali dunboko prez jidra i vesla.

Ovoj ruki dajte cvitje protuletja,
ovoj nogi dajte počitak zahoja,
ovoj rani dajte belinu povoja,
ovoj duši milost, da više ne petlja.

Telo nahorljivo, da bi te pustilo,
sve zlo nečastivo, ko te zahotilo.

more i štriguni – zle sile

zale – zle

gnjavi – poteškoće

zalalil – zahvatio

kamik – kamen

z velenom – s otrovom

fundali – probali

prez – bez

zahoja – sunčevog zalaza

petlja – prosi

nahorljivo – nježno; za lju-
bav osjetljivo

zahotilo – zaželjelo

Dvojnik

Va dunbini krvi tepal mi se javljaš,
dvojin da postojiš, a sve s tobu diše,
i moj plač se tiša, da te čujen više,
zmanenel san od prič, ke mi va snu pravljjaš.

Sto te oči z mene jišće kadi cvitaš,
kolo si va kon se pleten od dragosti,
spija me lipota tvoje lućiknosti,
smutil si mi dušu, svega mene pitaš.

Suncu se uklanjan, drhtavo te violin,
po raspućih srce od straha mi bahće,
priko svega reda moj pelin te pahće,
na te kletve hitan i tebi se molin.

Gledan da ujden te, a s tobu san svuda,
prez tebe je moje življenje prez čuda.

*va – u
tepal – topao
dvojin – sumnjam
tiša – utihnuje
zmanenel – poludio
san – sam
prič – priča
ke – koje
pravljjaš – pričaš
z mene – iz mene
cvitaš – cvateš
spija – ispija
lućiknost – nježnost
smutil – pomutio
po raspućih – po raskršći-
ma
bahće – udara
priko – preko
hitan – bacam
da ujden te – da pobegnem
od tebe
s tobu san – s tobom sam
prez –bez*

Noćar

Kragu i to svitlo ko me v oči bada,
najil san se ljudi i čakol namlatil,
z buru mladog vina libru san naplatil,
dan zažaren vapi tanko pero hlada.

Krabunosnica mi noć od mraka gusta,
da zvezde poklonin jednoj nagoj uri,
prevrnjeno nebo va očih se škuri,
utopljeni kreljut pokriva mi usta.

Brode, z užbu svitli, sni su na te stali,
homo do škojića kadi rane štuju,
na steni od kraja, da se noge zuju,
da čenpreson buden utihnjen brat mali.

Jednu noć mi dajte najtiše komarde,
da se vas zavalin va vonj spičunarde.

noćar – onaj koji se noću
skita

kragu – k vragu

svitlo – svjetlo

bada – bode

najil – najeo

čakol – dokonih priča

z buru – s drvenom posu-
dom na jednu ručicu

libra – mladićstvo, običaj u
Puntu kada su mladići na
“Belu nedilju” plačali i sla-
vili svoju slobodu, da bez
zatreke mogu ići noću po
selu

pero – list

krabunosnica – maska

kreljut – krilo

z užbu – s punim mjesecom
homo – idimo

škojića – otočića Košljuna

kadi – gdje

zuju – izuju

komarde – bunje, poljske
kućice

va vonj – u miris

spičunarde – lavendule

Mesopust

Mesopust maneni i maneni ljudi,
za velo veselje ura je očita,
peku se pogače i pune olita,
zmrčena maškara smije se i čudi.

S kantuna sve ludo na sredinu seli:
klobuk od strašila i patare štraca,
s pijanimi grli nateže se placa:
Mesopuste Frane, svi te vrazi zeli.

Tištament zi zbodi smiha tiri puca,
rog svemu ča mučno va življenju tare,
doli svaka strogost, gori ščap maškare,
neka svit se vrti, kušuje i buca.

Hopca, moj ne bore, splazi zajičinu,
Mesopust nan vlada z velu glavičinu.

Mesopust – karneval, poklade

maneni – ludi

očita – javna, slobodna

olita – crijeva

s kantuna – iz kuta

patare – zapuštene žene

“*Mesopuste Frane, svi te vrazi zeli*” – pjesma koju pjevaju maškare kada u Puntu sa slamnatom lutkom dođu na trg; u Puntu pokladnu lutku zovu Franje Mesopuste

tištament – oporuka, napoved koju šaljivu čitaju na trgu uz lutku

zbodi – ubodi

tiri – hitci

buca – udara u ljubavnom zanosu

zajičinu – jezičinu

ne bore – druže, prijatelju

“*z velu glavičinu*” – s velikim klipom kukuruza, kojeg Mesopustu stave u krilo, falus

Kroz sva posrnutja

Znan krv nasmijenu, na mišici ribu,
i oči jezera va kih gol se kupan,
a kadi su vrata na ke badnjen lusan,
s krikon va sred noći, da odbijen šibu.

Zabulani turan zarobil je priču,
i ja spravljan jiskre z ognjen da ju zbavin,
svih zgubljenih spravljan, da š njimi proslavin,
jedan jiskren pogled v kon se srca tiču.

S kamikon me tare tvrda peča mesa,
sviče od ruk dvižen kroz sva posrnutja,
da se taknen svitla vedroga svanutja,
da otaren sebe od svakoga žesa.

Z vrguron oruban tičen puntu šila,
da gremik udelan od kože strašila.

badnjen – uboden
zabulani – zamotani, tajanstveno skriveni
spravljan – spreman
zbavin – izbavim
peča – komad
sviče – svijeće
od ruk – od ruku
svanutja – svanaća
žesa – biljega
z vrguron – tamom
oruban – oplijenen
puntu – vršak
gremik – dretva od bravljekože
udelan – učinim

Ruke

Ja san sanjal ruku kako me miluje,
tr san jiskal ruku, da me pomiluje,
tr san gladil ruku, ka me ne miluje,
ja bin šal va ruku ka me pomiluje.

šal – pošao
taču – prelijevaju
leh – samo
kušuje – ljubi

Ja san jimel ruke belog mlika pune,
jur me taču ruke jakog vina pune,
tr mi svitle ruke bistrog ulja pune,
ja ne želin ruke črne krvi pune.

Mrska mi je ruka ka leh ponižuje,
hrabrena je ruka ka ne zaprićuje,
blažena je ruka ka mir upućuje,
materina ruka dobra se kušuje.

Svoje obi ruke dal bin v one ruke,
ke srce zi ruke daju nan va ruke.

Vonji

Na sve strane vonji dišu va spomenu:
vonj žutog magriža, modre sise kuša,
vonj zi Malakrase i zi Malantruša,
bliže mi kanpanju suncen opaljenu.

Vonj morske sviline i soli zi škari,
jutra ko me bosog po grotinah vodi,
vonj opranog jidra i blakanih brodi,
more mi daruje zemeno z mornari.

Bašelka suhogra vonj zi stare škrinje,
svilu i bedenu ruke su složile
za tanac pohranjen va pisku sopile,
ditenstva dragoga vraća mi milinje.

Na konju od sunca toliška je blagdan,
zi buketon vonji očaral moj sagdan.

vonji – mirisi
magriža – smilja
modre sise kuša – modrih
cvjetova kadulje
“*vonj zi Malakrase i zi Ma-
lantruša*” – miris s raznih
predjela puntarskih
kanpanju – polje
škari – udubine u stijena-
ma
grotinah – u stijenama uz
more
blakanih – ocrnjениh
bašelka – bosiljka
bedenu – vrstu domaćeg
platna
toliška – maloprije
sagdan – običan dan

Ljubav

Od ognja i sunca jime još teplije,
gori a ne zgara, jiskra zi ku telo
težinu zgubljuje i zakipi vrelo,
zemlji punoj muke jime najsvitlije.

Dnevi ki mi gredu, sve do jedne ure,
otel bin da jime razviju do cvita,
zi trnjen me kane, na kupi od svita,
leta ke su bile mutavošću škure.

Duh jimena dišen priko sel i gradi,
na zid san pritisnul dlan svojega žara,
da se otpru dvori, prijela me jara,
i sve dunblje želja va meni se sadi:

da telo nadrasten i uzrijan jime,
ko srce preliva živo po sve vrime.

ki mi gredu – ki mi dolaze
otel – htio
kane – ogradjuju
mutavošću – nijemošću
škure – tamne
duh – miris
otpru – otvore
jara – štala
uzrijan – sazrijem

Tebi

Srce me poneslo kako začarano,
va meni sve drago tebi se otvara,
od vina i kruha jiman lipjeg dara,
da s tobu zajigra svitlo nenadano.

Ov čas va komu san zi milošću taknjen,
neka još i tebe blaženo zaklasa,
da va noti dva se slože naše glasa,
sebi se veselmo ča nisan usahnjen.

Daj mi tvoje oči za vu spovid slova,
tvoje srce daj mi, da ti san nasikne
mog življenja trmu, rič moja da nikne
za te va slez dragi strastvenoga lova.

Usmiljeno daj me pomiluj va crti,
skriven va koj zren ti tren spašen od smrti.

s *tobu* – s tobom
spovid – ispovijed
nasikne – natukne
trmu – nemir
slez – trag

Zrncala

Jedne su se oči nazrele na mene,
pasuju me tepli srhi od radosti,
sokrivan zrcala va svojoj nagosti,
dunbin oči črne, modre i zelene.

To je škuro selo, bugare mu klanci,
smutnja i tučenje, črni dim na stanu.
To je krv na rukah, na vedromu dlanu
nosin dan po trnju, da se tanca tanci.

A to je poljana, va nje mehkoj kosi,
ljute usta hranjan, glavu san obrnul
od neba i zemlje i v sebi protrnul,
aš se kroz sve oči jezni hlad pronosi.

Zi svih stran me z oči uriču zrncala,
zrncala va ke mi smrt je zadrncala.

zrncala – ogledala
pasuju – prolaze
sokrivan – otkrivam
jezni – jezoviti
zadrncala – dirnula, da se
ljuljaju

Ulike i ulje

Zi česna glavicu, zi hlijibcen palente,
i zi tvrdu volju su se posadile
ulike mej klaci, kadigodar bile
vaveki šumore: mrtvih se spomente.

Aš mrtvi su živi va stablu zelenon,
koga su na leta zi srcen gojili,
zi starinsku pismu, mrtvi v nami čili,
kolo obraćaju va tošu dojenon.

Sitan cvit, plod črni, kite gungun dici,
stabla pune mira, ulje rane liči,
ulje v kamenici na zrncalo sliči,
va kon vedro nebo spi na uličici.

Ulike i ulje skupa z uljenicu,
neka budu s nami i svitle stazicu.

ulike – masline
klaci – živo kamenje
va tošu – u mlinu za masline
gungun – ljljaška
v kamenici – u kamenoj posudi za ulje
na uličici – na maslinici
z uljenicu – sa svjetiljkom na ulje
s nami – s nama

Ganga

Z očitin veseljen prišal san na buru,
mat me goji s priču o vilami z lokav,
tanke ruke nose slatki vrzel smokav,
misečina za me slebri baraturu.

Jutro mi je osmih, maj me blagoslivlje,
dobra baba ljubno z rožicama kadi,
na volu belomu ded me jahat vadi,
rog na ostrvici, tarantan sve življe.

Zormano predraga, kadi ste ostali,
vi ki ste se s manu za ruke peljali,
gangali, jidrili i sanje splitali?
Kolo ust ste mi se z rezi zarezali!

Da me mrak ne zeme s prstenon se kujen,
i sve dalje mladost s pismu gange čujen.

ganga – veselica

z očitin veseljen – s danom
Tri kralja, kad se navje-
štaju poklade; 6. siječnja

vrzel – vjenčić

misečina – mjesecina
baraturu – terasu pred ku-
ćom

osmih – osmijeh

maj – cvjetna grana

ljubno – s puno ljubavi

vadi – uči

ostrvici – suhoj grani, na
koju se stavi rog protiv
uroka

tarantan – skačem

zormano – rodakinjo

s manu – sa mnom

ne zeme – ne uzme; ne od-
nese

Još je kaplja sunca

Još je kaplja sunca va trsu ostala,
da zelenu rozgu nad kamenje dvignen,
krajen žeravice otel bin da stignen,
kadi još ni sva ljubav propala.

Strah me je na buri za ulike drage,
kad peste mej njimi misečinu kradu,
nakrcat ču z nebon odrinjenu ladu,
ka na sliki vesla priko tihe drage.

Ne moren bit miran va pomutnji dneva,
ki oganj raskida va smrt i va žitak.
Svin svojin najboljin potičen za cvitak,
da bi dan bil jači od svojega gneva.

Ki put va sve sumnjan, pa zoven vas zmoren,
svaki onaj kreljut ki z ognjen ni zgoren.

rozga – grana na trsu

peste – šake, grubosti

nakrcat – napuniti

ladu – brod na vesla sa
dnom od jednog komada,
nestao na Krku; naslikan
na jednoj slici na Košljunu

zmoren – izmoren

kreljut – krila

zgoren – izgoren

Kamo da se nagnen

Teplo je uzglavlje od mojega lica,
ko je va snu bilo kreson zapaljeno.
Sve mi drago trnin jutron udaljeno,
zletela je radost kako plaha tica.

Va sebi prekinjen, a dan tako lipo
z osmihon se titra, gren s teškimi oči,
zi svih svitlih stakal va mene se boči,
moje tuje lice, zatrubljeno slipo.

Kamo da se nagnen dok mučan ponavljan:
suhoga od žaje našlo me zeleno,
teškoga od sebe dviglo me rumeno,
zeleno, rumeno, čaran i nazdravljan.

Svoje usta zjidan, da jizgru pregorin,
smilovanje jišćen da sebe odmorin.

kreson – krijesom
zletela – odletjela
gren – idem
stakal – stakala
zatrubljeno – zagledano
slipo – slijepo
žaje – žedi
dviglo – uzdiglo
zjidan – izjedam
jizgru – jezgru

Zglbin

O svojoj nevolji malo se govori,
rič bi z oštrin nožen porizala usta,
neka bude tajna i pustinja pusta,
na rani s ku bura na mlaj se obori.

Sam sebi obrnjen, kako zidu sujen
svega sebe vidin: zi ditenstva tice,
z mladosti bandere padaju na lice,
više jih ne moren nosit va niš zujen.

Ne moren, ne moren, s čavli zakovani
konji su od jizde. Noć, karoful črni,
va sred njidar tajin, š nju mi se zatrni
svitlost priko laze, pa stojin na rani.

Vas život ju čuti, zi nje se otvaran,
i kad milost vapin i zi snon se varan.

zglbin – iz dubina
rič – riječ
sujen – osuđen
va niš zujen – poništen
ne moren – ne mogu
jizde – jezde
karoful – karanfil
priko laze – preko ulaza
vas – cijeli, sav

Toro

Bak jima teplu krv, žila mu je jaka,
njegova krv na mrak, da zasvitle pupi,
njegova krv na sve stišnjeno na kupi,
cvati zemljo tora od gloga do maka.

Šinjori od Veje krlešaju v loži,
baka za veselje neka daju Šćavi,
njin je žal kada se Marka s toron slavi,
žgala su po kmetu i baku po koži.

Mesopust se oštri, stišću se pešćine,
tuku se bučani va teploj barufi:
krikni, udri, badni, svega smo već štufi!
Placa s toron tanca i usta se pine.

Na sred ki je jači, da sunce i mlaji,
potaknu življenje, osokole kraji.

toro – bik, tučnjava, nered

bak – bik

krlešaju – raspravlјaju

od Veje – iz Krka

Marka – sv. Marka, republiku mletačku, u čast koje se u gradu Krku na tusti četvrtak održavala borba s bikom, kojega su morale dati vanjske krčke općine u znak ovisnosti. Za vrijeme tih pokladnih igara znalo je doći do tučnjave i nereda. U ovoj igri je trag magijskih obreda za plodnost

bučani – maškare, krabulje

barufi – tučnjavi

mlaji – mlađi, mladice

Nakon svega

Nisan zla udelal, ni posikal trsa,
nisan priko puta nahital kamenje,
ma san glavu dvigal, začel govorenje,
ma san srca važgal i razgalil prsa.

Oganj svin se žaron va meso zapekal,
i razbolil dušu, cvatu rane z vrti.
Preskočil san riku od pet godin smrti,
prez oštra va ruki živ doma dotekal.

Koga da milujen, koga da ne čujen?
Črnina prez riči dosti dan žalosti!
Kriv leho za sriću ča spasil san kosti,
mej mrak i mej svitlo ruke raširujen,

da brata zagrlin jiskrnjega svoga,
da mir podilimo kruha skrušenoga.

nahital – nabacao

ma – ali

začel – započeo

važgal – užgao

san – sam

z vrti – iz vrtova

riku – rijeku

prez oštra – bez noža

leho – samo

mej – među

jiskrnjega – bližnjega

Sloboda

Tebe vetar hvali, tebe tica hvali,
ka vrh svih mejaši more zakreljutat,
i lahka od jutra do večer čirlutat,
va zraku i lugu vaveki te hvali.

Tebe klica hvali, tebe i pup hvali,
ki zi tvrde kore na sunce probija,
zelenilo širi i mirluhi vija,
priko laz i stupi vaveki te hvali.

Tebe zemlja hvali, tebe čovik hvali,
ki va želji nosi i vetar i tice,
ki va krvi jima i pupi i klice,
zi svimi hvalami vaveki te hvali.

Sloboda, sloboda, sanja moga roda,
navlastito moja, sloboda, sloboda!

zakreljutat – zakriliti
čirlutat – pjevati
lugu – šumici
mirluhi – mirise
priko laz – preko ulaza
stupi – nogostupa
navlastito – naročito

Brod

Ja znan za jedan brod: va mojen ditenstvu,
bele su mu jidra nad moren drhtale,
bonace od ulja su se razlivale,
za jigre po žalu, za skok va prvenstvu.

Va cvitu kad san bil, plamenu banderu
dvigal je na jarbul i kaluba ticus
hilit kako reful mej ljudi i dicu,
da zi oštrin krikon najavi neveru.

Sada kad žlahta zri, jima črno sidro
va očih na provi, da se sorga nigdi.
S tvrdin čelon kraji odbijaju svigdi,
pa se z duplin uzlon gori drži jidro.

Jidrin na svu škotu, za manu je krika,
va more otajno nesmernog čovika.

banderu – zastavu
kaluba – galeba
reful – lahor
mej – među
neveru – oluju
žlahta – pleme, vrsta grož-
da
provi – pramcu
sorga – usidri
nigdi – negdje
svigdi – svagdje
z duplin – s dvostrukim
gori – gore
na svu škotu – punim je-
drom
za manu – za mnom
otajno – tajnovito
nesmernog – neizmjernog

I prit će na usta

Potajno ma stalno tepla želja cvita,
već va svakoj kaplji od krvi se moči,
i prit će na usta i prit će na oči,
doznat će ju sunce, mošuna i dita.

Trnje, trnje na se, da po svuda bada,
samom sebi labor položi pred korak,
hajku na san dvigni, zatrni se gorak,
va bisage osmih, ki bi na dan rada.

Maškara se krivi, noć po stazi plazi.
O, da bi omuknul rog ki sve je ure
z urlikon napunil, pa su ure škure
i od krika ječe svi dunboki jazi.

Živote, sve trnje od mene otkini,
da poznova buden željan va tišini.

prit – doći
mošuna – štala
dita – društvo
na se – na sebe
labor – klopka
rada – rado
škure – tamne
poznova – opet

Rič

Ta rič ka je bila va zikvi dišenje,
zi medon od kuša slatko zadojenje,
z vencen banbaruše za dažjić molenje,
va jigrah na sunci leho cincelenje,

ta rič ka je bila staro glagoljenje,
po tvrdon kamenju težačko mrmljenje,
po rivah i brodih mornarsko klenjenje,
jur dobroga kruha pobožno kušenje,

ta rič ka je bila pismik naslajenje,
rič kako bič, tr plač, san, oganj, smućenje,
kraljevska, kneževska, Jevropi čujenje,
čakavска, puntarska, čovika zlamenje,

ta rič ka je bila veliko trpljenje,
ta rič neka bude moje otkupljenje.

rič – riječ
zikvi – kolijevci
od kuša – od kadulje
z vencen banbaruše – s vi-jencem prpora, za vrijeme suše takav vijenac stave djeca na glavu pa idu po selu i mole za kišu
cincelenje – spuštanje u kolu na povik: cincele
glagoljanje – pjevanje glagoljaša
pismik – pjesnika
naslajenje – naslada
puntarska – buntovnička i stanovnika iz Punta
zlamenje – oznaka
ka – koja

Most mej samoćami

Postaji

Na voj san postaji kako pod križen gol.
 Kaluba je vetar priko mora hitil,
 z Lotršćakon san se starih vrat uhitil,
 na dvi čiste ruke dobil san kruh i sol.

O pismo studentska kraj zdenca se viješ,
 o kriki i štrajki, na rukah kadene,
 o ljudi prez srca i zi srcen štene,
 o mladosti moja sva zvan sebe siješ,
 i prehirna padaš v uzal i jecanje,
 i prelamaš ruke materi do dvora,
 i bižiš s potkovu, da se zdrhne mora,
 i s pirnin prstenon kolačiš ufanje.

Srcen uprt stojin. Pupna kito maši
 i ta oblak noćnih tičurin zaplaši.

*na voj – na ovoj
 kaluba – galeba
 Lotršćak – zvonce u Zagrebu koje je noću zvonilo kad su se zatvorila gradskaa vrata u oprezu od lopova i skitnica
 starih vrat – starih vrata gradskih
 kruh i sol – simboli gostoprimstva
 kadene – lanci; štene – psetance, došlo je autoru, kad je u zatvoru 1934. bio izleman od žandara
 zvan sebe – izvan sebe, zanosna
 prehirna – hirovita, znatiželjna
 prelamaš – lomiš
 zdrhne – uplaši
 mora – čudovište, pojam duševnog tereta
 tičurin – ptičurina*

Svojin puten

Od mlaja do užbe lice nan se minja,
i rasten i padan. Kolo moje glave
čaranja, molitve, zvoni slavu slave
i zovu krsnika, da me se spominja.

Vodin kolo, mat me sva va strahu gleda,
sprid mi otac s tužnu pismu o soldatu,
davno mrt, a ja san zmaknul s peste ratu.
Svojin puten hodin, od srca ni sleda.

Na kolcu san visel, va tijatri bučil,
zi rogatin suncen nakitil san vile.
Ničen se ne čudin samah vrh gomile.
Va klasaton letu misec me zakučil.

Prijatelji moji, strah me je da rečen,
glejte prag, da noćas z mlajen ne utečen!

od mlaja – od mlada
do užbe – do punog mjeseca
kolo – okolo

krsnik – čovjek koji se rodio
u bijeloj košuljici, staro je
vjerojanje da on čuva lju-
de i zemlju od zla

mat – majka
sprid – ispred

s pismu o soldatu – s pje-
smom o vojniku, sačuvan
je očev notes s njegovim
pjesmama o vojničkom ži-
votu u Puli, napisano 1910.

ni sleda – ni malo ne odstu-
pam

visel – visio
tijatri – kazalištu

samah – osamljen
gomile – kupa kamenja,
mogile

glejte – gledajte, stražite

Modra tica

Ta tica se modri na vrču mornarskon,
z Bneci ga prinesla z brodon friška bura,
dar nan dom veliči. Hura kad je ura,
da se vrč obreda va kolu bučanskon.

Tičica se modri va venčiću cvitnon
z otvorenin kljunon, da pismu zapiva.
Od bur se i bonac vavek v nami zbiva
čudo božje kako med va cvitu sitnon.

V mojen je ditenstvu vrč z modru tičicu
visel na polici spod ke je od milja
moja baba luntar delala od žilja,
živon mi je jigre tišila s pričicu:

Mili, dobar budi – jedva usta miče –
i čut ćeš tičicu modru kako sviče!

z Bneci – iz Venecije, kad je
1797. propala republika sv.
Marka

bučanskon – od bučana,
maškara

od bur se i bonac – od bura
i tišina

luntar – oltar

od žilja – od ljiljana

živon – razigranom

tišila – stišavala

sviče – fićuka, pjeva

Na zdravlje!

Sklopljene su ruke voltu učinele
na mojoj postaji. Ruke sracen gore,
zi sracen va kon mi noži dan ne more,
sve su modre tice nebo načinele.

Varaj me da j tako, ma z rugu ne diraj,
i prez vere moli neka mir ostane
na granican oštrin, neka se razlane
ulje po svin ranan, z dobrin glason zviraj.

Sumnju sklopi z oči, sanji se prepusti,
slatki grozd se cidi va žmuj od kristala.
Na zdravlje!, dok moreš, v ruke nan je pala
naša ura. Kratka? Strahovanje pusti.

Ča će bit, ne pitaj! Živi smo i zdravi,
mi i drugi s nami. Za tu sriću, slavi!

Voltu – luk
va kon – u kojem
načinele – ukrasile
prez – bez
cidi – cijedi
zviraj – izviraj
žmuj – čaša
dok moreš – dok možeš

Kidanje

Otvorena vrata, zvezda i misec mlaj
vide se na grbu višen od ravnice.
Top od Medvedgrada čuval mu granice,
na banskon je Griču otkril mi stari sjaj.

Vrime z uljen vonja, črčku mučno dela,
z masline je pismu hitil mutnoj riki,
ka teče sve dalje, tat ga lovi niki,
da pokida žice drhtavoga tela.

Selo v gradu jišćen, z nogu trave kosin,
kroz klupko od puti svraćan na prošćenje
anjelu ditenstva. V sebi za smilenje
plač kako razvaljen gotski prozor nosin.

Na prelomu strasnon z besedu opaljen,
kidan se na otok, va gradu ostajan.

top od Medvedgrada – priča
se da je raznesao pečenog
purana u ruci paše koji se
u Turopolju hvalio da će u
rucu imati i ključeve gra-
da Zagreba, kojega Turci
nisu nikad osvojili

Grič – Gornji grad u Zagre-
bu, sijelo hrvatskih bano-
va; črčku – cvrčku

smilenje – smilovanje

razvaljen gotski prozor –
ostaci su mu u zidu Hi-
drometeorološkog zavoda
na Griču, pod njim se jed-
ne kritične noći prołomio
plač latalice

Bročić od srčine

Grad je ostal dugo, selo je okolo.
Pozdravi, pitanja. Sili se veselje.
Ostaju najdunblje zakopane želje.
Ava, ča štufuje znanih klanci kolo!

Sve se isto dela, a ni ono više,
ča je nigda bilo svitlih jigar puno.
Z vrta ruta vonja, s poton poti runo,
sve niš šegebege po putih se riše.

Obraćan se nazad, već niman komu prit,
ovdi već ni mene!... Ma kraj gromačine
va kaljugi plava bročić od srčine.
Va ton tujen svitu moj dragi mali svit!

Prignul san se brzo do mutne vodine,
na koj bročić nosi ditenstvo z daljine.

bročić od srčine – brodac
učinjen od kukuruzovine,

dječja igračka

ava – avaj, jao

štufuje – dosađuje

jigar – igara

ruta – biljka s teškim mirisom

s poton – znojem

niš – nešto

šegebege – crte u obliku zmije koje djeca po putu prave sa štapićem, obično dok trče

prit – doći

gromačine – ograde od kamena

kaljugi – kaljuži koja ostane poslije kiše

plava – plovi

tujen – tuđem

svitu – svijetu

vodine – vodurine

na koj – na kojoj

Košljun

Raste z morske pine zi zvoni i pupi,
va potopu klasja molba brižnog brata
kaštel je postala, blagon svitlu jata,
neka z duhon diše ki na sten mu stupi.

Va legendi kropi suhe zemlje rane,
pa je zavet srca kad badaju drače,
i kada na sunci trepeću gromače,
zeleni počitak za kosi i vrane.

Dok va dragi sklonjen Katin grob svedoči,
da zove starina, nad velin dnon z jidron
nosimo svoj uzal, oremo zi sidron
i širimo s prove kalubove oči.

Odrinjeni s kraja, prez puta i dvora,
mir sanjamo luke tihe na sred mora.

Košljun – od castello, otočić usred puntarske drage, zadužbina Frankopana u 15. st., na njemu je franjevački samostan bogat umjetninama. Legenda kaže da je otočić ostatak gumna koje je nekad bilo usred polja. To je polje propalo u more uslijed kletve slijepog brata kojeg su braća varala

jata – zaklon

kaštel – utvrda

badaju – bodu

Katin grob – grob Katarine Frankopan, kćerke zadrnjeg krčkog kneza Ivana. Sa zarobljenim ocem i ona je pošla u internaciju u Veneciju. Tamo se udala u obitelj Dandolo i poslijе Foscolo, ali zavičaj nije zaboravila. Ostavila je legat da se sagradi crkva na Košljunu i oporučno je zatražila da ju se iz sjajne Venecije prenese na osamljeni otočić Košljun i zakopa uz njezinog oca

s prove – sa pramca na kojem su ponekad napravljene oči sa rupama kroz koje se spušta sidro u more

Čudo od življenja

Kad mislin na svoj Krk, sprid oči mi stanu
glagoljaš, Frankopan, lade i gromače,
sinjali kroz vrime ko priko nas skače.
Znaće naše sanje, slavu, lom i ranu.

Glagoljaške slova svitle mi z dunbine
Zdedinoga krika za rič našu dragu.
Knez Jivan svoj turan ne pušćuje vragu,
leho lastavici, s ku letin z daljine.

More smo premogli z ladu porinjeni
sve do Koštarike, tvrdi z gromačami
jatimo trs i kuš, a Gliha z bojami
važgen kaže svitu naš obraz ranjeni.

Kad mislin na svoj Krk, va vrimenu vidin
čudo od življenja, pa ga taknjen slidin.

lade – ladice kojima je dno
izdubeno deblo

gromače – karakteristične
ograde od naslaganog
kamenja na Krku i po pri-
morju

sinjali – znakovi

Zdeda – buntovni glagoljaš
u 11. st.

knez Jivan – Frankopan za-
dnji krčki knez o kojem
pjeva narodna pjesma da
je zarobljen od vraga-ne-
priatelja Mlečana svoj tu-
ran – kulu u Omišlju osta-
vio ptici lastavici, svima
koje srce vuče u zavičaj
do Koštarike – republike u
Srednjoj Americi gdje je
sada predsjednik Fran-
cesco Orlić, unuk pun-
tarskog iseljenika kojeg
rod ima nadimak Ladić
baš po ladi

kuš – kadulja

Gliha – Oton Gliha – slikar
koji se pročuo sa slikama
o krčkim gromačama

važgen – upaljen, zanesen

taknjen – dirnut osjećajem

slidin – slijedim

Zaplašen kreljut

Šuma je od anten po krovih, a tice
sve manje nad gradon kreljut raširuju.
Od buke se glasi obični ne čuju,
ne razumimo se, a bliže nas žice.

Sve teže zauzlat se i još strel ulovit
da se pride sebi. Z veru i neveru
plakat napuhnuje baluni i meru,
piramida do zvezd hita hlad jezovit.

Svitle male stvari! O venčiću mili
dičje banbaruše! Nevini se s pinu
morsku pokrivamo, habamo dunbinu,
pod suncen smo jigre i priče otkrili.

Još nan jih je tribi na von čudnon svitu.
Pokloni se kruhu svagdanjen va žitu!

kreljut – krilo
zuzlat se – oduzlati se
dičja banbaruša – običaj u
ljeti za vrijeme suše, djeca
stave na glave vijence od
banbaruše, prpora, pa idu
po selu da izmole kišu
s pinu – s pjenom
habamo – slušamo
na von – na ovom

Samoća

Nezrečeno mlca, od besed ostanki
ne mile se grlu. Sporad tebe, kriko,
pobiren se s place, pust me s miron, šćiko,
daj se dalje! Sam san življenju v uzlanki.

San ne more kraju dok bigunac oči
obraća na skalu ku misal razbjija.

O kreljut va tajni ki se čas odvija,
a čas stiska. Željo, toči na sve oči!

Leh ostaje žuhki žljuk vlastitog zdiha.
Suza nutri kaplje i truje sve pupi
ke bi procvast mogle. Na voj pustoj klupi
sčekuje i trne sunce prez osmiha.

Živote, na sredi raspuće te sadи,
most zi svin ča nima samoća ti gradi.

mlca – negoduje
šćika – neugodna upadica
v uzlanki – u uzlu
bigunac – bjegunac
ku – koju
kreljut – krilo, polet
leh – samo
žljuk – gutljaj
zdiha – uzdaha
sčekuje – iščekuje
raspuće – bespuće
ča nima – što nema

Cvitanje

Zarenan va sebi, svin srcen otvoren
radosnon oglasu o blaženon kraju,
kadi još va rukah ruke počivaju,
mučin kako riba, da bin procval z moren.

Mi ki znamo sanjat poruke sven svitu,
mi ki rič hranjamo kad ju grmac jišće,
mi kih žuli kamik ki drugih pritišće,
mi ki niš nimamo leh ljubav skrovitu,

sprepletimo želje va vencu zelenon,
i most prehitimo nad krikon dunbokin,
poletimo zvonu s kreljuton širokin,
i dah podarimo muku zalivenon.

Žito smo va žrneh, živiljenje nas melje.
O, cvitan zvan meje, v očih znatiželje!

cvitanje – cvjetanje
zarenan – zaronjen
kadi – gdje
va rukah – u rukama
mučin – šutim
rič – riječ
grmac – grom
niš – ništa
skrovitu – potajnu
prehitimo – prebacimo
muku – šutnji
va žrneh – u žrvnju
*zvan meje – izvan granice,
ograde*
v očih – u očima

Tičice na rukah

Na rukah dvi su mi drhtave tičice,
jutro me prezelo z njazli raspivano,
ne moren se maknut da se razdragano
rukujen z veseljen zlatne tanburice.

Kada hudi veter dviže vali zale,
ne gren zi pestami na oblačno lice,
držin bele plene z dicu, zastavice,
jatin san rumeni i kreljuti male.

Svitle sunca i vas noći ubojite,
z rukami punih tic samo milost molin
za nevine srca, dajte da sokolin
dan ki z dicu zori z naše črne kite.

S miron nan je hodit kraj jazi i ričic,
aš jimamo dicu, pune ruke tičic!

tičice – ptičice
prezelo – obuzeto
z njazli – iz gnijezda
hudi – zli
ne *gren* – ne idem
plene – pelene
jatin – zaklanjam
tic – ptica
jazi – ponora
ričic – rječica
aš – jer
dicu – djecu

Poljubica

S pismu poljubicu živ se z mrtvin dili,
v sebi vavek sebe nikog pokapamo,
i z ran ke smrt črvi s krikon se kidamo,
v kolu na oposun da bi svitli bili.

S kolubu darimo, bratjo, jedan drugog,
ta ljubav nas tepli kako sunce vino.
I kletu! – nazdravljaš, primorska krajino,
ja san ča san z glason tvoga vika dugog.

Za jedan lipi cvit nastavil san sebe,
na jedan svitli skok potaknul san sebe,
va jedan cvitni san pritajil san sebe,
sebe san podilil, da počastin tebe,

o živote, dok mi zlićeš kako tica,
svin sracen te lovi moja poljubica!

poljubica – dar i pjesma
koja se u Vrbniku pjeva
na gozbi priredenoj po-
slije ukopa mrtvaca; črvi
– ucrvljuje

z ran – iz rana
na oposun – okretanje u
smjeru sunca, kako se
sunce okreće, kulturnog
značenja

koluba – uskrsno pecivo u
obliku pletenice s jajem
na vrhu

I kletu – usklik na zdravici,
znači – I do godine!

vika – vijeka, kulturnog ži-
vota, najstarija hrvatska
književnost bila je pisana
čakavštinom

zlićeš – letiš dalje od mene,
nestaješ

Tanac pod majen

Putovanje

Jutro osvitljuje vrata grada belog,
na jugu se modri Klek, junak polegnut.
S ticami, z materu i sinon gren na put,
z milin, dragin srcen moga dneva zrelog.

Kvarner! Sprid kaštela lašći mi se riba.
Uški nasuprot Krk mori moči ruku,
Dvignite me na nju, rastirajte muku
raskrižja, da moje prošćenje ne zgiba.

Val me va san ziblje, kalub gre za brodon,
mašen veri ka mi z rožu na most prišla.
Brzo kroz masline kraj sten od Omišlja,
da se živo najden z ditenstvom i rodon.

Kraj starog zvonika z jabuku na vrhu,
neka se stisne hlad, neka me sni vrhu!

grada belog – Zagreba
Uški – Učki
raskrižje – raskršće
prošćenje – hodočašće
ne zgiba – ne propada od straha
kalub – galeb
hlad – sjena
vrhu – vrše

Prva nedilja od maja

Na mori sred place črišnja se zeleni,
zi svilnimi rupci načinjuje se maj.
Svu noć tajil se mlaj, jutro se kako zmaj
z medenjakon žuti, za pir smo zbereni!

Z umejka maj dviže nad otok ognjeno
sunce va kolaču, tanac mladon svitu.
Suprotu spreliće žuti rub s beritu,
kroz most srca zvlaču sopile maneno.

Kolo od mladići pod ruku me zelo,
pup dvignjen od želje z vrčen mi nazdravlja,
venac protuletja vedrina mi spravlja,
maj me je obrnul, lipo me zanelo.

Tancan z jiskru više, trn san hitil va jaz,
i s pismu pod majen rasten priko svih laz.

Prva nedilja od maja – dan
u mjesecu svibnju kada
u Puntu mladići done-
su trešnjino stablo i pod
njim plešu, inicijacijskog
karaktera

črišnja – trešnja

maj – majske drvo

mlaj – mladi mjesec, mla-
dica

načinjuje – ukrašuje

z medenjakon – kolač u ko-
jem je meda i šafrana, sta-
vi se na vrh maja, kolač je
bez kvasa, obredni

zbereni – izabrani

z umejka – iz ogradenog
polja

tanac – ples

suprota – simbolični ples
obnove u kojem muškar-
ci plešu prema ženskim
i isprepliću se; žuti rub –
starinsko žensko pokri-
valo

berita – duga ispletena
muška kapa

zvlaču – izvlače

maneno – ludo

zelo – uzelo, prihvatiло

lipa – ljepota

jaz – ponor

laz – ulazni otvor

Pondiljak

Zoru je potegnul peteh spod kreljuta.
Ma kamo san rinul moj odvežen postol?
Va dvoru kadi me nigda nosil je vol,
spomen zbira ča je ušlo priko puta.

Veli prošišjon gre s plačen zglbina,
krik "feltruck kalceta" v noći skuroj čujen
dvižu buntovnici na ardit, uljen
proti svega ča je sila i mučnina.

I ja gren za njimi, črni me mrak od saj,
v reštu pas krsnički miluje mi rane.
S kriku se kosmaju stranke na sve strane:
Daj srce slobodi, a slobodu ne daj!

O sve mlade ruke ke ste dvignule maj,
pridršte me z nebon, da ne posrnen v kraj!

zbira – prikuplja
ušlo – pobjeglo
prošišjon – procesija
zglbina – iz dubina, psal
lam De profundis: "Feltruck
kalceta" – godine 1920.
pobunio se Punat protiv D'Annunzijevih ardit,
lozinka "feltruck" bila
je "Kalceta", čarapa. Kad
su Puntari otjerali ardite
proglašili su "repuliku
puntarsku" koja je trajala
desetak dana slaveći slobo
du i tražeći agrarnu re
formu

uljen – ugljen, žeravka
od saj – od čade

v reštu – u zatvoru

pas krsnički – krsnikov pas,
staro je vjerovanje da se
krsnik može pretvoriti u
psa, da bi pratio i hrabrio
čovjeka u nevolji

kosmaju – čupaju za vlase

Utorak

Selu dajen puti, po grotah se spičin
kolo mora. Kaška v grmu je šušnula,
golota zi škara s pinu zaplјusnula,
urok me prelama, zalon beču sličin.

Tepal s teplu uru jišćen zid obrašćen
z beštranon, kamik san s pleteron našal.
Ovud je kralj hodel, ni za oblak zašal!
Suhe su mi usta pa šparogu mlašćen.

Zi štoriju grobi pušćan Malu Krasu,
oču živih ki su pisma tla prestarog!
Va zdencu se gledan, z drmuna procvalog
pifurić se glasa mojen dunbljen glasu.

Sam zi svojin hladon, svit me zatribljuje,
dok se z vonjen majskin zahoj omamljuje.

*grotah – stijenama
spičin – nastavljam
kolo – uz
kaška – zmija
zi škara – iz zaklona među
stijenama
urok – zli pogled
zalon beču – krivotvorenom novcu, za umornog
se kaže da je mučen kako
zali beč
z beštranon – s bršljanom
pleter – ornament, popularan u Hrvatskoj za vrijeme narodnih vladara. Na Krku spominje kralja Zvonimira Bašćanska ploča na kojoj je također pleter
zi štoriju – s pričom
Mala Krasa – pitomi predio u okolini Punta, uz more, s ruševinom crkvice sv. Juraj, koja je ukrašena pleterom
z drmuna – iz pašnjaka; pifurić – frulica koja se učini u proljeće od mekane jasenove kore
svit – svijet, okolina
zatribljuje – nabacuje zemljom i kamenjem
z vonjen – s mirisom
zahoj – zalaz sunca*

Sreda

Sreda vedrog dneva leho za sunce zna.
Da zeleno raste vrti smokvu sadin,
kućicu zi sinon s kamičići gradin,
pričica ju bili nastanjenu od sna.

Mej cvitjen se vila zi kosu zaplela!
Ča mi vrt steplilo sunce, al nje kosa
od žafrana? Nebu hitan črnog kosa.
Z rogi zatrnjenog slatkoća me jela.

Spod kite od maja vrč mi se je nagnul,
kroz kite od smokve kosu san v oči zel
i pogladil pasa ki je kraj mene sel.
Tih od milja suncu san se srcen sagnul.

Volel bin da je san ova lipa slika,
aš ko se odplete, nestat će z vidika.

sreda – srijeda, sredina
leho – samo
vrti – u vrtu
bili – bijeli
mej – među
vila – u vezi s pričom koja
kazuje da je na vrhu Ma-
log Kaslira (ostaci pret-
historijskog kasteljera, tri
kruga velikih gromaća)
vili na suncu pastir učinio
sjenu sa zelenom granom
jela – prijela, obuzela
spod kite – ispod grane
san – sam
zel – uzeo
pasa – psa
sel – sjeo
aš – jer
ko – ako

Četrtak

Da bin sebi prišal zemlju obahujen
od grmi Kotroman do Žanova dolca,
bunjavi znan hramac, strašilo vrh kolca,
z gomiline rasten, z brodi navigujen.

Veljak z mrtvin godon, koga hrabrin z ovin?
Zvon muči pod zemlju, noć proklinje pusta.
Kidan se od reda, skokon Mesopusta
va snu priko sebe šaru ticcu lovin.

Na zidu me visi dvor tvrdo sagrajen.
Ne hitajte kaban na val teple krvi!
Žicu zaneseni shvatit će me prvi,
strogji janca gone va lučnjak ograjen.

Od žuhkih požirkli čudo mojih kolen,
danasa mi je mučno, dan mi je razboljen.

četrtak – četvrtak
obahujen – obilazim
Kotromanje i Žanovac –
predjeli u okolini Punta,
nazvani po obiteljima Ko-
troman (iz Bosne) i Zane
(iz Venecije), koje su se
na Krk doselile u 15. st., u
srodstvu s autorovim ro-
dom

bunjavi – koji ima zadah po
plijesni, od bunja

hramac – poljska kućica

z gomiline – iz kupa iskrče-
nog kamenja, mogile, pod
jednom je u Puntu nađen
grob prastanovnika

navigujen – brodarim

veljak – velikaš

z mrtvin godon – sa spo-
mendanima umrlih, koji
su zapisivani u posebne
glagoljaške knjige

zvon – zvono, priča se da je
zakopano u polju Sus, i da
se javlja jednom na godinu

Mesopust – pokladna lutka,
simbol užitka

kaban – crna pastirska ka-
banica; *žicu zaneseni*
– zanesenjaci

lučnjak – ograđeno mesto
u koje su stavljali janjce,
koji su odlučeni, odijeljeni
od ovaca

požirki – gutljaji

Petak

Dvi su se starice va črno savile.
Dok sprovod pasuje one mrtvih broje
ki su već sprid njih šli s karocu na svoje.
Kraj njih su me ure dunboke stužile.

Da me ne bi ljudi za munjenog zeli,
v noći san šal tiho do pustog palaca.
Tamo j tanka svica puhnjena od plača,
šli su z mrtvin vencen karofuli beli.

Z mulića Velih Vod jita se molala,
divlji kalub pada na jarbul na kraju.
Z vetron zoven jidro s kin nas mladih znaju.
Daljina življena ni mi se ozvala.

Ko me na otoku jiskal bude stranac,
će nać magriž komu cvit je pojil jarac.

sprid njih šli – pred njima
pošli
s karocu – s kočijom
na svoje – u groblje
za munjenog zele – ludim
proglasili
šal – pošao
palaca – palače
karofuli – karanfili
z mulića – s nasipa za koji
se vežu brodovi
Vele Vode – predio uz more
u Puntu
jita – izlet brodom
molala – odvezala
s kin – s kojim
ozvala – odazvala
ko me – ako me
jiskal – tražio
će nać – naći će
magriž – smilje
cvit – cvijet

Subota

Moj glas va novinah oživel je Punat,
kako da je z mene maj znova narasal.
Z mladošću ga hvalin, srčenog san našal,
ne hita ga s pinu val na pusti Dunat.

Ki će s nami kad nas Pod relojen cene!
Malo j tribi sunce da dušu rasjaji,
još će se nastaviti zahićene kraji.
Ponos teplog puka dvigal je i mene.

Tanac je odtancan pod zelenin majen,
s kolačen posvećen. Osmihi umilni
dari su mi srcu kako rupci svilni.
Ovijan se š njimi kad gre vrime krajen
bučno i smraćeno dimljivin oblakon.
Za ljubav ka tepli hvala lipa svakon!

z mene – iz mene
znova – iznova
srčenog – srčanog
s pinu – sa pjenom
Dunat – zabitni predio u
dnu puntarske uvale sa
starohrvatskom crkvicom
sv. Dunata, IX. st.
Pod relojen – lokalitet na
Rijeci, pod satom na tor-
nju, za otočane pojma
gradskog središta
cene – cijene, uvažuju
tribi – treba
nastaviti – naprovati
zahićene – zabaćene
dvigal – dignuo, uspravio
osmihi – osmjesi
dimljivin oblakom – s atom-
skim oblakom
ka – koja
lipa – lijepa

Pozdravljanje

Ravno je na vrata prišlo pismo z grada.
Ne moran otvarat, ča piše da doznan.
Pustit mi je otok, na Griču vera, znan,
čeka me z rožicu ku tanahnu klada

pred kip od baroka ki Pilovinj straži,
grad priče ditenske v kon nas grle mili.
Va intimi dnevnik devet dan se lili
maj i mlaj, oplivan svitlon sebi draži.

Pozdravljan te, more, od srca do žala,
rode, zbogon. Dragi, ne dajen van ruke,
mislite na mene: Ne će jidrit z luke
maj prilipljen na mlaj. Rič nas povezala.

Most mej samoćami tajnovit ostajan,
vavek vekon vežen z mojin starin krajen!

pozdravljanje – oprištanje

s ljudima

prišlo – došlo

klada – stavlja

ki – koji

Pilovinj – čudesni grad iz
domaće priče autorove
djeca

ditenske – djetinske

v kon nas – u kojem nas

intimi – povjerljiv, unutar-
nji, s tajnama

se lili – ulijevati se

jidrit – jedriti, odnjedriti

maj – majsko stablo

mlaj – mladi mjesec, mla-
dica

rič – riječ

mej – među

vavek vekon – za uvijek

Ružmarin*

Ružmarin

Ružmarin po škojih zgoru mlaji hita,
cvet kraj mora diše i načinja vrti,
zažaren od sunca zliče od smrti,
škoj jatišćen dela ta blažena kita.

Ružmarin je zlamen cvetnoga življenja,
piru je na prseh: Mladenci veselo,
s tancen pod sopile čara vas sve selo,
bilo vam obilja s mora i kamenja.

Svaki škoj je samah, svi slobodu hvale,
badilj buri kažu, da s kopna ne skoči.
Na groblju posajen ružmarin svedoči:
dobro ne umire, ko su duše dale.

Vaveki zeleni ružmarin je sličan
čoviku, ki svagdi s čovištvoj je dičan.

škoji – otoci
zgoru – uvini
mlaj – mladica
hitat – bacati
zažaren – užaren
jatišće – zaklonište
kita – grana
pir – svadba
samah – samotan
badilj – kolac naoštren pri
vrhu (prema krčkoj pre-
daji otočani su badiljima
izboli napuhnute mješi-
ne, na kojima je bio gusar-
ski brod; gusari su odbi-
jeni, otok je obranjen, ali
su otočani “po badanju s
badlji” porugljivo nazvani
Boduli; ovu anegdotu već
je A. Fortis čuo u Dalmaciji
i zabilježio je)

* “Ružmarin”, ciklus pjesama, Marulić, Hrvatska književna revija, Zagreb, 5, 1983, str. 467-472.

Oj turne moj lipi

zlatni otok mi je na srce postavljen.
Bure i bonace oštare oči brodu,
ganula me ganga na pohodu rodu,
stomorinski venac z grozdi je pripravljen.

Ognjišće razgara cok zi stare brajde,
krsnici nas brane, vila lipo splela,
drži nas štorija žilavoga dela,
radost srićne ure kad čovika snajde.

Na škoju znenada zdrhnule se tice,
žezezo je teško na tlo drago palo,
ružmarin zeleni prišal je pod ralo.
Oj turne moj, znova tuže lastavice.

Strah po hlamih: Val će ribe hitit na kraj,
i zrak se zatrovat, ko se posiče maj.

Zlatni otok – folklorni naziv
za otok Krk

ganga – veselica

Stomorina – omišaljski sa-
jam na blagdan svete Ma-
rije

cok – panj, badnjak, koji
se stavljao na ognjište u
Badnjoj noći, oko ognjišta
skupljali su se ukućani,
pričali priče i pjevali bo-
žićne pjesme

krsnik – prema predaji čo-
vjak koji je od rođenja
određen da bude zaštit-
nik zemlje i ljudi od zlih
sila

vila – legendarna žena do-
bročiniteljica ljudima

štorija – predaja, pripovjet-
ka

tužiti – plakati

hlam – hum, brdo

maj – zelenilo, majsko drvo

Oj turne moj lipi – stih iz stare krčke narodne pjesme o knezu Ivanu Fran-
kopanu, koga su Mlečići (1480.) za prevaru zarobili i oteli mu otok Krk. U
pjesmi knez Ivan svoj turan u Omišlju ostavlja ptici lastavici:

ka će letnin danon
nad tobom letiti
meni tužan spomen,
a svitu paklensku
neviru tužiti.

Pjesma dirljivo opisuje dvije karakteristike krčkih otočana: čežnju za zaviča-
jem i “paklenku neviru”, osudu okupacije otoka Krka od tuđinskih Mlečana.

Mrače se gromače

Kad se vihar dviže, mrače se gromače,
brodi se sidruju, tresu hladni srhi,
supi strvinaju kolo velih vrhi,
doli v oblačini bleka, dite plače.

Muž za kreljut lovi općinskog angjela
na puntarskon grbu: nad brodon stražari,
mač mu z meru v rukah – pravljali su stari –
da bude slobode i pravoga dela.

S tin apelon zvezdi nikoj letit mora,
aš na krčku dušu kamik je zavaljen:
Otok na prodaji, ružmarin prežaljen,
spomen mu poletni dvoskok priko mora.

Glej, z amfore, ka se v neveri razbila,
gobotnica straši! Je to mora bila?

gromača – kamena međa,
suhozid, kamenje nasla-
gano uvis bez žbuke pret-
historijskog porijekla

sup – orao lešinar

oblačina – tor, dvor u pa-
stirskom stanu, opkoljen
(oblčen) drugim ovčjim
pregradama

bleka – ovčje blejanje

muž – čovjek iz općinske
uprave

aš – jer

kamik – kamen

prodaja – trgovina

dvoskok – most, koji s dva
luka spaja otok Krk sa ko-
pnom

nevera – oluja

mora – pritisak u snu, u
praznovjerju strašilo, koje
pije krv

Brašćine po škojih

otkad je Faeton pal va krčko more,
ružmarin zna otok pod črnim kabanon,
črno je znak tuge i za Frankopanon,
kapari za brata plač zglbin otvore.

Osor prez kač kralja z laudu pozdravlja,
a gromače diče jako pokoljenje,
čija rič je dvigla Zdedino grmljenje,
Hvar i Pag z brašćinu "Robinju" predstavlja.

Brašćine su ljuden dobru ruku dale,
brašćine od bune štatut su pisale,
v miru s česna krunu morešku igrale,
dan i noć na straži za život su stale.

Otkada va škoji sinje more lupa,
z brašćinami Bodul na svoj korak stupa.

brašćine – udruženja vjerskog i civilnog karaktera

Faeton – lice iz grčke mitologije, bio je sin boga Sunca, koji je s neba sa zapaljenim očevim kolima pao u more i utopio se između Kvarner-skih otoka, koje su grčki mornari i trgovci zvali Apsirtide i Elektride
kaban – zimska kabanica s kapuljačom, mediteranski kulturni doprinos

Frankopan – krčki knez Ivan, posljednji domaći vladar, kome su 1480. Mlečani prevarom uzeli otok Krk (predaja kaže, da Krčani u znak žalosti za njim nose crnu nošnju)

kapar – član Bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku

zglbin – iz dubina, psalam, molitva za mrtve

Osor – stari grad na prevlaci između otoka Cresa i Lošinja, povezan s legendom o kraljeviću Apsirtu i Argonautima

kača – zmija (legenda priča, da na otocima Cresu i Lošinju nema zmiјa otrovnica, jer ih je prokleo sveti Gaudencije iz plemena Bonifacija, osorski biskup u XI. stoljeću)

kralj (koga su osorski benediktinci u XI. stoljeću spominjali u svojim laudama) – misli se da je to bio kralj Zvonimir, koji je na susjednom otoku Krku poklonio benediktincima veliki posjed

gromača – kamena ograda, suhozid, karakteristične krčke građevine bez žбуке, česti motiv slikara Otona Glihe

Zdeda – glagoljaš, krčki borac za narodni jezik u crkvi, u XI. st.; česan – češnjak, s njegovom pletenicom su maškare pravile sebi krunu na glavi

moreška – viteška igra s mačevima, bila je popularna u Dalmaciji na kopnu i otocima, osobito u gradu Korčuli, gdje ima i svoj hrvatski dramski tekst

Beli i črni

Jedan gre po kraju, a drugi po moru,
dva kunpanja, brižni, za njimi su smihi,
aš su od kriposti i od sedan grihi,
mudri i munjeni, za dar i pokoru.

Za Belin prez mlade gre rug: Hod va vriću!
Sam o piru sanja: Da jiman ča niman,
ki čovik bin ja bil, o, zi ženu štiman!
Brav se škojen klatil, da bi našal sriču.

Črni je dal moru sve svoje življenje,
homut, bos na žalu zaspi, val gre gori.
Beli ga probudi: Noge su ti mori!
Mrmlje zvod: Ča ko su, pa more ni tvoje!

Prez sriće i blaga zi place su zašli,
i zi ružmarinon v legendi se našli.

kumpanji – drugovi

munjeni – ludi

štiman – uvažen

brav – ovan

klatit se – skitati se

homut – divljak

zvod – ubod

Pifurić

Mojoj Perukovoj

Svaka rič je muka, a ne čavrljina.
Z ružmarinom mašen, plah je mir da gradin
tananinske pisme, na sebe se jadin,
i na tesne klanci, trni me divljina.

Znan ča neću, ma ča radost bi mogla bit,
to ni lahko dvignut. Sličan pifuriću:
drvce s nožen rižu, da zašvikne tiću.
Rič sna, koj ni vrha ni dna, ka će grlit.

Od ditenstva tako trak sunčeni loviš,
a ruke su prazne. Slobodne su! Znači,
moreš prijet blago slične ruke v drači.
Na jednu sten padaš, a na drugoj sloviš.

Odbit od mejaši, naginjen prirodi,
priko tajca gre švik, pifuru dah zgodi.

pifurić – frulica

čavrljina – brbljarija

tananinska pisma – poskočnica

klanac – poljski ogradeni put

trnit – bosti trnjen

tić – ptica

zašviknut – zafućkati

rič – riječ

trak – zraka

slovit – zanosno govoriti

mejaš – meda

tajac – mukla tišina

švik – fićuk

Kalub

Kalub mi je v očih, bel sred dvi modrine,
 riba ga priteže doli do dunbine,
 a srce ga vije gori va višine,
 kreljuti se krile meju suprotnine.

Na nigdašnje mislin: Harta na put spravna,
 črna mat zi križen korak prekrižuje,
 utopljenik brodu timun zadržuje,
 teško poć, ma gredu sanjari ozdavna.

Sada v belon gradu na rogih jelena,
 siku se i sade stabla hladovita.
 Smutnja po raskrižjih lomi noge svita,
 strka, kamo, kuda, glavo zamišljena?

Ne glej grm pokidan, sam onamo leti,
 moj kalube, gdi još ružmarin se cveti.

kalub – galeb
kreljuti – krila
uprotnine – suprotnosti
harta – putna karta
spravna – pripravna
*timun – kormilo; prema
 priči da utopljenici potapaju brodove*
poć – otići
gredu – idu
beli grad – Zagreb
*na rogih jelena – metafora
 za brežuljke, na kojima su
 zagrebački Grič i Kaptol,
 spominje se u više varija-
 nata narodnih pjesama u
 Zagrebu*

Živo kolo

Mladovanje pita: Kamo zećić teče,
kad je lov na škoju. Golac zna: Do mora!
Z desinjskog spravišća svanjiva nan zora,
skabilo se vrime i sloga uteče.

Otok val odbija ki ga opkoljuje,
z brodon gre na šire, mornar vozi meda,
vina i pogače, lačni tat ga gleda
kroz masline stare ke bura skriviljuje.

Tugomirsko pleme jače je od truda,
koleno kolenu ružmarin zručuje,
s parka se na Punti živo kolo čuje,
jiskre mladin oči znad neznanog suda.

Do suz, mili moji, pred zahoj na steni
ljubin vas kroz svitak, da ste pozdravljeni.

Zagreb, vrime žetve 1983.

mladovanje – inicijacijski običaj na otoku Krku
golac – mladić u razvitku, morao je počastiti odrašle mladiće u čije društvo želi stupiti, na razne načine iskušavaju je li dozreo: daju mu zagonetke ili zadatke da iskaže pamet, snagu, junaštvo, a na kraju večernje ceremonije novak se kroz svitak, okrugli jastučić otvoren u sredini, ljubi s mladićima, čime oni označuju, da ga primaju u svoje kolo, kao zrelog i ravnopravnog člana

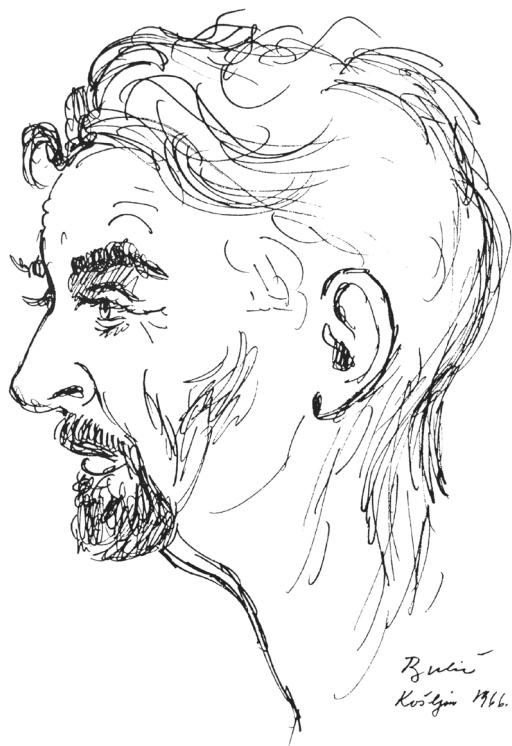
desinjsko spravišće – topomimija potvrđuje krčku predaju o sastancima – spravišćima starohrvatskih plemena na brdu Treskavcu, uz kuljni kamen, koji izgleda kao stolica. Danas se zove Biškupova katrida (stolica). Na Bašćanskoj ploči spominju se zemlje koje je kralj Zvonimir poklonio svetoj Luciji, benediktinskoj opatiji kod Baške. Među njima je i Desin (indoevropski dežnenci sjedište). Na Desinu plemena su birala

župana, koji je na uživanje dobivao zemljište na obližnjem brdu Hlamu. Na ploči se zove Županj još u 17. stoljeću “selo od župan”, u naše vrijeme Župnja, Županja. Poslije kraljeve smrti nezadovoljnici sa darovnicom otimali su opatiji darovane zemlje, što se na ploči spominje u vezi sa Cikulom (danas Čičernica, posjednik Čikulić), zemljistem pod Hlamom, koje je opatija izgubila. Nesloga i svađe ukinule su spravišće, primjer slobodnog narodnog upravljanja životom

skabit – pokvarit; lačan – gladan

tugomirske pleme – u popisu krčkih plemića 1248. spominju se dva Žica, Milonja i Andrija, kao pripadnici starohrvatskog plemena Tugomirića. Pod Treskavcem je “Žicov dolac”, starina Žica, kojima je i danas matično mjesto u Puntu, oko kojeg su stoljetnim trudom naslagane velike gromache i gomile kamenja

Drame

U vrtlogu*

Drama iz primorskog selā u 3 čina

Lica:

ŠIMUN KOSIR, seljak

JAKOV, Šimunov najstariji sin

MARE, Jakova žena

LUKA, Jakovljev sin

ANDRE, Šimunov drugi sin

TONKA, Andrina žena

FRANKA, Šimunova snaha – udovica

JERKO, Frankin sin – student

MILKA, Frankina nećakinja

FEMIJA

ROKO

MATE i ostali SELJACI

I. čin

Događa se oktobarskog poslijepodneva u kući Šimuna Kosira. Široka seoska kuhinja... mračna u neredu. Sa crnih greda vise košare, sir i klipovi kukuruza. Po zidovima žutim od dima puno svetačkih slika.

Lijevo se ulazi s barature – do vratiju stalak za kabao s vodom – nad njim zrcalo. Do stalka žrvna. U kutu široko nisko ognjište. Po sredi vrata što vode u pokrajnju sobu. Kad su pritvorena vidi se na podu sobe kup

* Drama u 3 čina, rukopis, izvedena u HNK, Zagreb, 1937., nagrađena Bachovom, Freudreichovom i Demetrovom nagradom, pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

kukuruze. U desnom kutu boro, nad njim velika slika Svetе obitelji. Desno prozor, gleda u vrt.

(*Stari Šimun sjedi za stolom do ognjišne strane, pije iz vrča, mršav, neobrijan – odijelo visi na njemu. – Snaha Mare, žena širokih pleća, crvena u okruglom licu, melje sa žrvnima. – Luka teše vreteno do prozora.*)

ŠIMUN: Prokleta zima – smrznut ču se u kući. (*gleda na ognjište*) I taj vrag se ugasio. Ako ne ču sam – nitko ni vatru ne će da mi naloži. (*Luka se okrene, pogleda na ognjište, ustane i pogleda majku, koja je svršila s mljevenjem*) Nikoga više nemam.

LUKA (*majci*): Zar niste mogli vatru sačuvati.

MARE: Ne mogu svakamo dostići.

(*Luka izađe iz kuće*)

ŠIMUN: Baš nekoga briga za mene. (*uzme vrč, pije i sa praznim se ustanet*) Ne, ne, za mene vas nije briga... ali za moje... o, da... kad bi vam pustio.

MARE (*tobož prijekorno*): Djedo, djedo.

ŠIMUN: Da, da, vidim ja, svi ste jednaki. Svi do jednoga. Zbog imutka zaboravili ste na mene... A što, možda bi najvoljeli da odem, da umrem čim prije, pa da se onda kao vuci bacite i raznesete moj trud.

MARA: Ne govorite toga... ja, moji, mi da vam želimo smrt!

ŠIMUN: Kad bi vas bilo briga za mene... onda bi me i drukčije gledali. Al neka bude. (*ukočio se – sav u prijetnji*) Ja sam još svoj gospodar – još mogu da se mičem. (*ide prema vratima*) Još – još ćete me svi vi teško upoznati. (*ode*)

MARE (*pogledava za njim, trese glavom. Zatim se prigne pod žrvna, izvuce kablicu i stane u nju trpati rublje što je sred kuće stajalo na kupu*): Pijančina stari, vrti mu se u glavi. Prijeti se. Al neka... još ga držim. (*ode u pokrajnju sobu*)

(*Dolaze Šimunovi unuci. Luka naručanj suhih grančica stavљa na ognjište – a Jerko se zaustavlja do vratiju i pažljivo čita iz neke tiskanice*)

JERKO: Ni u snu ne bi pomislio.

LUKA: Što?

JERKO (*pokazuje tiskanicu*): Evo poslali mi poziv sa sreza – zbog preslušanja. Tuže me zbog onog sastanka – u nedjelju. – Sutra moram tam!

LUKA: Al su se požurili. – Je li još koji pozvan?

JERKO: Ne znam – čas prije sam dobio – (*zgužva papir i spremi u kaput*) Svinjarija. Samo što usta otvořiš – i već netko douškuje. Pa da bi zašto... Neg – rekneš dvije, tri o življenju i već su ti na vratu.

LUKA: E, takvo ti je ovo vrijeme!

JERKO: Žalosno... vrijeme.

LUKA: Zato ja pod zadnje mislim na to, da nekuda odem.

JERKO: Kamo?

LUKA: Eto... neki dan došli ljudi iz grada i donjeli vijest o Perziji. Vele da tamo ima posla i da se dobro plača. Nekoji, već su se odlučili.

JERKO: U Perziju.

(na vratima sobe pojavila se Mare – kad ih opazila zamakla se za vrata, prisluškuje)

LUKA: Da.

JERKO: Bože moj... nema te zemlje u koju nogu našeg čovjeka nije zagažila. Po cijelom svijetu... na sve strane su se rasuli.

LUKA: Idu... Joža Rokov, Mikula Katin.

JERKO: Sve najbolji ljudi.

LUKA: Ima i drugih... Što će, vele – oni – ovdje. Živi se slabo, jedva se diše... u svojoj si kući, a nisi slobodan. Vani je možda bolje... Pa da, zašto da se ovuda satiremo... ni palente nema. Tako i ja mislim... samo ne znam kako će moji... oni ne će lako pristati.

JERKO: Da, da... doma smo pridavljeni... Sve za komad kruha... A opet ni vani, dragi moj Luka – nije sve zlatno što se priča.

LUKA: Treba pokušati sreću.

JERKO: Grozno je to vrijeme danas. Ali... opet, ja mislim, da bi ovdje kod kuće trebalo tražiti olakšanje!

LUKA (iznenađen): Što?... Ovdje, a s kim? Ne govori toga. Valjda vidiš svakog dana koliko ima mogućnosti za to... Ne, ne.

JERKO (kao za sebe): Luka, zora polako sviće. Čuješ, Luka, reci mi (glas mu podrhtava) ako odu takvi (stavi mu ruku na rame) koji oče da misle svojom glavom, a ostanu samo koji šiju svijaju... reci mi, što onda?

LUKA (*u čudu*): Što onda?

JERKO: Da, što će onda biti?

LUKA (*nemiran*): A što ja znam... što će onda biti... Šta, zar ti misliš da je meni lako otici i pustiti sve ovo – ne, ne... Teško se otkinut od svega toga... Ali kad se mora, (*odlučno*) mora se. Pa vidiš kako je ovdje... Ljudi se muče dan i noć, pa opet su goli i bosi... A onda još... ne mogu trpit da mi svako smeće zapovijeda... Tu ni kruha ni pravice nema... Idem ja brate... Idem. Ne za uvijek, vratit ću se... onda, možda bit će više mogućnosti.

MARE (*s vrata*): U što vi sve ne lupate.

LUKA (*okrene se iznenađen*): Vi ste zar tamo?

MARE: Da... i sve sam čula. Djeca ste vi i ništa drugo... Kakav ti je to poziv došao Jerko?

JERKO: Tuže me za ono u nedjelju.

MARE: Aha. Politika... politika, ona – ona će nam dati jesti.

LUKA: Ajte, počnite opet svoju.

MARE: Da, započet ću sto i dvjestoti put – jer (*Luki*) dok ti nisi znao za nju – ti ni mislio nisi na ono... zbog čega zaludu glavu razbijas.

JAKOV (*s vrata, velike izbuljene oči, plaho mu igraju*): A što to vičete – Što vam je?

MARE: Politika im je u glavi.

JAKOV: Politika (*u neprilici čupka žutu bradicu*) vražja je to stvar. Pustite to... da. (*nakašlje se*) Bio sam i ja u gradu, politiku sam slušao... pak, još od onda, iza rata obećavali nam ovo i ono... i mnogi su se dobro na račun toga... za stalno najeli, a mi, mi idemo svaki dan sve gore... toliko, koliko je crnoga pod noktom nemamo dobra.

JERKO: Vjerujem vam, vjerujem, striče, ali, zar to onda mora značiti da treba i dalje pustiti da nas ožimlju.

LUKA: Nismo ludi.

JAKOV (*gurne sina laktom*): Šuti, on neka govori.

JERKO: Slabo nam je, jer pustili smo da drugi za nas misle i rade – drugi – kojih ne žuljavaju naše potrebe... Seljak treba da i sam misli – jer sam najbolje zna što mu treba.

JAKOV: Pa da, sit gladnom nikad ne vjeruje.

MARE (okosito): A šta tu meljete... Mi, mi smo seljaci, nama je šutjeti... u politiku se ne mješati. (*Jakov se sav u sebe povukao*) Mi se nikome ne smije- mo zamjeriti – jer nas može svatko pritisnuti.

JAKOV (u neprilici): Da, da, jer ako se nekome zamjeriš, već ti taj gleda učiniti nepriliku.

MARE (odlučno): U našoj kući da ne čujem o politici.

LUKA: Ma molim vas.

(*Jakov ga kretnjom miri*)

MARE: Što... s njom si već pamet izgubio... (*Jerku*) Ti, Jerko, mani se Luke, nije on tvoje vrste, njegova je motika – a tvoje knjige... ti se možeš baviti politikom koliko god hoćeš. (*ironično*) Ali bolje bi bilo da se ozbiljnije posla uhvatiš, pak da već jednom te ispite položiš.

JERKO (neugodno dirnut): Ne tarite glavu o mojim ispitima, znam ja svoje...

MARE: Znaj tvoje... ali njegovo pusti na miru.

JERKO: O, malo ja u njega diram – to vi mislite, ali zdravi čovjek danas mora da uvidi (*Mare hoće da mu prekine riječ*) Umirite se, ne uzrujavajte se... evo idem ja... ali znajte, ne ja, nego život, život će vas naučiti da mislite drugčije, ako ne čete pod kola. (*ode*)

MARE (podbočila se): Pljeskalo.

LUKA (ljutit): Ali boga vam vašega, kad čete jednom već misliti o onom što gorovite. Eto sad ste ga jednostavno istjerali.

MARE: Pak – ne žalim, ne treba mi više da dodje. Vidim ja, vidim, plete se on oko tebe, razgovara, čita, druži se s tobom – a kad te zaplete – što onda?

LUKA: A – što onda – ništa, što onda – ma što koristi vama goroviti – kad... čoravi ste kao noć. (*ode*)

MARE (mužu): Jesi li čuo, mi smo čoravi – ko noć (*bijesno*) ne drži ništa do nas, a to je sve onaj skot učinio – mater mu njegovu. Dok nije njega bilo, Luka je drugčiji bio. Razumiješ li?

JAKOV: A što?

MARE (skočila, u ljutini iskrivila usta): A što – što, pa eto ti nikad ništa ne razumiješ. Imaš li ti soli u glavi?

JAKOV (*u neprilici*): Pa što vičeš – ja, ja te ne razumijem.

MARE: Pa znala sam – a što ti govorim... Uvijek tucam istoga vraga, a ti ne razumijem i ne razumijem – pa što ti do vraga shvaćaš? (*sva crvena od bijesa*) To je, da te čovjek lupi po toj slinjavoj gubici.

JAKOV: Ma molim te.

MARE (*izdere se*): Šuti, šuti... čuj: makni Jerka od Luke. Ti i ne znaš – Luka govorи o Perziji, oče nas ostaviti. A djed je to čuo – nezadovoljan je... Prisili Luku da promijeni pamet... jer inače djed ga može zamrziti... onda, ništa ne će biti od oporuke.

JAKOV: Pa što onda?

MARE (*pogledom kao da će ga probosti*): Što onda... sve će otići do vraga... Neznaš ti – stari spominje i sirote – pop ga nagovara.

JAKOV: Ali čuj...

MARE: Stari mora Luki sve ostaviti... Samo ti makni Jerka, jer on i staram i Luki može pamet pomutiti. I pop i vrag se pletu... a mi...

JAKOV: Ja mislim...

MARE (*otresito*): Ništa ti ne misli. (*licem mu se približi, a rukom mu uhvati kaput i lagano ga potegne*) Misli što ja mislim.

JAKOV (*plaho*): Pa nisam ništa još rekao.

MARE (*pustila ga – jetko*): Znam ja tvoje misli... ali – čuj. Tebe otac ne voli – kao da mu i nisi rođeni sin – zato, tebi ni mrve više ne bi ostavio neg onim skotovima Andru i Franki udovici. Strijele ih božje ubile. A Luki – s njim sam mu vezala dušu – pa Luka je i zaslužio nagradu – voliku... sa staram je disao i rastao.

JAKOV: Da, da, više je njega djeda volio, neg mene. Kao da mu i nisam otac rođeni.

MARE (*trgla se iz časovite misli*): Eto, to reci starome, neka zna. Čuješ, sve moramo učiniti... jer stari dahće, mogao bi otegnuti. – Da nas ne iznemadi, pa da ne ostavi – oporučku na radost onih tamo. Ne, ne... Zar bi ti dijelio sa onim Androm, vragom crnim, koji kad bi mogao u žlici bi te popio...

JAKOV: Da, da, nije pravo... da on uživa... S ocem ja sam ovo čuvao, dok se on sa pokojnim Filipom skitao po Americi.

MARE: Eto – pa stoga neka te ne boli duša zbog njih. – Mene mrze, ne mogu me živu vidjeti u ovoj kući. Al ja – kad budem imala ključ u ruci – smi-

jat će se. (netko zove sa dvorišta, Jakov daje ženi znak da šuti) Ujesti će ih za srce.

JAKOV: Evo – odmah. (ode)

MARE: Onda, e, onda će drukčije biti. (otire lice krajem rupca, prilazi k ognjištu i u zdjelicu siplje kavu)

FEMIJA (sva u crnini, zaognnjena vunenim rupcem, kojeg kad odmata vidi joj se na prsima nikleni križ; pogurena sitna starica): Hvaljen Bog, a tko je doma?

MARE (se okrene): A to ste vi, Femija... dođite naprijed, evo, na uzmite i vi zdjelicu.

FEMIJA (pomakne se, Mare i za nju siplje): O hvala, a sama si doma, nema djede...

MARE: Je, je – negdje na dvorištu. Nego sjednite dok popijete, zvat će ga gore. (obje sjednu za stol i piju) A što je novoga?

FEMIJA: A što... vidiš, svega pomalo. Za mene slabo. Stara sam ti ja, noge me vrtaju. Ne mogu, ne mogu, kosti su mi već teške.

MARE: Bog će pomoći. Nego – neki dan htjela sam do vas, ali čovjek od tolikog posla ne dospije svakamo.

FEMIJA: A što je...

MARE (tiho): Sanjala sam neku noć o pokojnoj babi.

FEMIJA: Bog ju pomiluj. A što?

MARE: Rekla mi je da njoj trebaju molitve koje dobre kršćanske duše.

FEMIJA (plačnim glasom): Dobra moja kuma, molitve joj trebaju. Mare moja, usliši je, možda njoj još samo one fale do raja božjega.

MARE: Da, mislim... najbolje da vi za nju izvršite devetnicu.

FEMIJA: Oću... kako ne, za nju, uz post i svetu pričest.

MARE: Pa onda dodite koji dan do nas, dati će vam krumpira, i rakije sam za vas spremila.

FEMIJA: Ama, tako da, Bog će ti platiti, baš mi treba malo rakije, da njo-me noge protarem... A kako djed?

MARE (obazre se): Slabo. Sve se bojim za njega. Govori često kao da nije pri sebi.

FEMIJA (u čudu): Bože sveti.

MARE: Da, da, kao da ga pamet napušta. A oni Androvi i Franka udovi-ca, tome kao da se vesele. Ni jedan ne će ni prstom da makne za djeda – a ja ne mogu svakamo.

FEMIJA: Sreća da još ima tebe... po njima blato bi ga pojelo.

MARE: Djed je to vidio, pak se zagrozio – da im ni pedlja zemlje ne će ostaviti. – Često odlazi župniku i s njim se savjetuje.

FEMIJA: Pak – je li šta učinio.

MARE: Nije, još se nije odlučio. Bio je Luki oraniku zapisao. Ali što je to? Nije me briga – ne želim ni dlaku tuđega nepravno uživat, al ipak mislim, da moj Luka više zaslužuje.

FEMIJA: Da, pa djed ga i voli.

MARE: Pa uvijek je s njim. Koliko put se na djedovom poslu do kože iz-močio. Bojim se za njegovo zdravlje.

FEMIJA: O zdrav, jak ti je Luka.

MARE: E – u jakost se ne ufajte.

FEMIJA (pobožno): Da, sve je u božjim rukama.

MARE (približi se Femiji, skoro joj šapće na uho): Nego, znate što je, Fe-mija, djed ima u vas povjerenja, pak dajte, recite mu vi koju o tome. Luka bi morao jedini da ga naslijedi – njemu bi oporučno morao sve ostaviti. (Fe-mija odobrava kimanjem glave) Recite mu kako znate.

FEMIJA: Dobro, dobro.

MARE: A kad bude sve u redu, kad budemo oporuku imali, onda Femija ni na vas ne ćemo zaboraviti, za našim stolom uvijek će i za vas biti mjesta.

FEMIJA (s mukom zadržava svoju radost): Tebi za ljubav.

MARE: Pa znate, djed je i meni puno dužan – recite mu kako znate – Luki neka ostavi – time će i mene platiti.

FEMIJA (uhvati joj ruke): I još će biti malo.

MARE: Da, malo da. (uzima kablicu sa rubljem) A ja sad idem, pozvat ću djeda gore – onda kako smo rekle. (s vrata) Al evo baš dolazi. (ode)

FEMIJA (okrene se prema svetačkim slikama, nakloni se i prekriži)

ŠIMUN (teška koraka, pognut prestupi prag, tek pri sredi kuće opazi Fe-miju): O, Femija – vi ste tamo.

FEMIJA (*smjerno*): Došla sam, Šimune – makar se jedva držim na nogama.

ŠIMUN: Hvala vam. (*sjedne s uzdahom*) Vidite meni je lakše pri duši, kad vidim da mi netko dode bez računa, bez želje da me prevari. Jer – svi, moja rođena krv – svi me gledaju kao psi na komad mesa. Nema više ljubavi.

FEMIJA: Nema, nema, svijet je iskvaren – otac ne trpi sina – braća se međusobno mrze.

ŠIMUN: Kao u mojoj kući.

FEMIJA: Zlo je na svijetu – nevolja – svi znakovi pred svršetkom svijeta. Šimune moj da, da, mi smo zadnji ljudi – i sve zlo ima da se pred nama dogodi.

ŠIMUN: Živa istina, Femija.

FEMIJA: Ljudi grabe i dave se za dobro na ovom svijetu. Gladni zavidaju sitima, a siti progone gladne. I jedni i drugi rade tako, kao da će na hiljade godina živjeti. (*s uzdahom*) A svima nam je konac pred vratima. (*potresena sva se omotala rupcem*)

ŠIMUN: Femija, dušo božja, recite mi... I ja sam negda puno zaboravljao na njega (*pokaže gore*) – recite mi što da činim...

FEMIJA: Duše koje nazivlju Boga – ne će biti ostavljene. (*iz njedara vadi škapular*) Evo, donesla sam vam Gospojin škapular. Stavite ga na sebe. Tko ga u pobožnosti nosi do smrti – nema se čega bojati po smrti.

ŠIMUN (*ljubi škapular*): Gospe moja, pomozi. Za mise, za duše pokojne zapisat će crkvi najbolju oranicu.

FEMIJA: Osigurajte se na vrijeme. Šimune, da ste vi čuli i vidili što sam ja – ni časa ne bi okljevali.

ŠIMUN: Vi se vraćate s proštenja. Pak dajte pričajte mi, da znam.

FEMIJA (*pobožno*): A što da vam pričam prije. Puno je toga. Težak je bio put do svetoga bunara gdje se blažena gospa pokazala pastiru. Šimune moj – koliko ljudi tamo žuri, svi u suzama i pokajanju. Kad ste tamo, zaboravite na umor i na sebe. Pri svetom bunaru raja se božjeg dotičete.

ŠIMUN: O mi griješni. (*priđe boru, izvlači najdonji pretinac – kopa po rublju – izvlači čarapu*) Evo (*vadi iz čarape novac*) dat će vam – pak se za mene molite.

FEMIJA: (uzima novac, uhvati Šimunovu ruku i poljubi je) Bog vas ne će zaboraviti.

ŠIMUN: Pola moga života bilo je daleko od njega. (stavlja čarapu na mjesto)

FEMIJA: Bog čuje vašu muku i molitvu. A govore, čula sam da se već i Antikrist rodio.

ŠIMUN (u strahu): Možda je već blizu.

FEMIJA: Svi znaci pred njegovim dolaskom, već su tu. Potres, rat, glad i bolesti. Čula sam svetoga starca govoriti sakupljenom narodu: Spremite se, jer je blizu početak svršetka... Da, Šimune moj – početak svršetka.

ŠIMUN: Početak svršetka – a ja koliko sam godina izgubio daleko od te misli... Gospodine pomiluj.

FEMIJA (pobožno sklopila oči i skrstila na prsima ruke): Gospodine pomiluj! (u pokrajnjoj sobi vjetar rastvorio prozor i svom snagom zalupio vratima, koja su bila otvorena, tako da su se slike na zidu poljuljale – slika Sv. Obitelji što je visjela na raščešenom konopcu štropotom pade na boro – razbito staklo u komadima razleti se po podu – Femija prestrašeno krikne i u strahu zakorakne do Šimuna, a ovaj, čas je ostao ko ukopan – poslije okrenuo se – za njim odvažila se i Femija krsteći se)

FEMIJA: Isuse Kriste, spasi nas! (dovuće se do stolice i sjedne) To, to nije dobar znak... (otire lice rupcem) Sva krv mi se sledila.

ŠIMUN (prignuo se podu – ruke mu se tresu dok pobire veće komade stakla): Razbila se... Sveta obitelj. (Stavlja komade stakla na boro. Prignjen ovjesio ruke – nesigurno stoji na nogama) Kupio sam tu sliku davno – da mi čuva sve. Sad i ona nestaje – zadnji čuvar – jer ja, ja sam slab da čuvam. (rukom je prešao preko lica i zateturao)

FEMIJA (ustade, da ga pridrži): Vama nije dobro.

ŠIMUN: Pustite, pustite. (uzima vrč, piye na dušak) Koliko puta sam se prignuo da dignem mrvicu. Koliko puta su me leđa zaboljela od truda... i stekao sam mnogo – u red prvih seljaka sam se digao.

FEMIJA: Bog je blagoslovio vaš trud.

ŠIMUN: I sada kad mi pripada prvo mjesto u crkvi, ja, ja se ne ufam dići svoga obraza... crno je (drhtavim glasom) Femija, čime ja mogu dočekati zadnji čas.

FEMIJA: Molitve i dobra djela.

ŠIMUN: Molitve? Pokušavam al' ne ide... Pobrkan je sve u meni, kad vi dim – eto sva ta moja muka, imetak što sam ga godinama sticao – sada ruši se kao podrovana gomila.

FEMIJA: Zemaljsko blago, kratkoga je vijeka.

ŠIMUN: Nekad mi kuća bila puna kruha i ljudi – a danas, zima je u njoj i miševi. Sve propada, kuća i konoba – vinograd i oranica – kao da je netko na sve to sjeo i svaki rod u začetku proklinje, da roda ne rodi.

FEMIJA: Teško je danas svakome.

ŠIMUN: Sve to blago nije mi blagoslova donijelo... (*promuklo*) Vrag se s njim uvukao ovamo i sada on vlada.

FEMIJA (*u strahu*): Šimune, kakve su to riječi!!!

ŠIMUN (*potišten*): Čujte, Femija, sam sebi često sam govorio: Osiguraj se za stare dane; nakupi sada, da kasnije budeš miran. – I skupljaš sam dan i noć – ni sebe ni drugih nisam štedio. Što – mislio sam – tko je slab neka i propadne – nama jačima treba mjesta.

FEMIJA (*ponizno*): Niste bili uvijek, da, sa svakim obazriv, ali eto, meni ste bili uvijek na ruku.

ŠIMUN: I skupio sam – i vraga s blagom donio u kuću. I on je najprije mi djeci otrovao dušu – i oni se sada grizu kao bijesni psi – ne vide mene oca rođena... vide samo blago, trud moj, ne vide da sve to propada... i mjesto da se slože, da zadrže što se da zadržati... oni se mrze i grizu među sobom. Željni da i sami zgrabe, da razdijele zemlju, nemaju mira – čekajući taj čas. Mene mrze, jer ja, ja im živ još priječim da razgrabe i upropaste. Još samo smrt moju želete.

FEMIJA: Ali ne mrze vas svi.

ŠIMUN (*tvrdo*): Svi, svi od reda. (*uhvati se za glavu*) O, zar sam se zato mučio da ovakvu... starost dočekam.

FEMIJA (*značajno*): Još nije kasno.

ŠIMUN: Nije kasno?... Da, da, nije još kasno, ne će mene... ali onda ne će ni mojega. Osigurat ću se ja.

FEMIJA: A kako mislite?

ŠIMUN: Kako? Žensku ću naći, koja će mi starost prigledat. Prodat ću sve. Zamnom što ostane, crkvi, za mise, za sirote ću ostaviti.

FEMIJA (*iznenađeno*): Ne, Šimune... kako prodati... to ne mislite dobro. Pa Jakov i Luka – oni vas vole.

ŠIMUN: Luka velite – on, Luka! Da njega nisam zaboravio!

FEMIJA (značajno): Vaša je krv.

ŠIMUN (uzdahne): Al i moje najveće breme – Al kad bi vi znali moj strah – što me grize... kao crv, polako i bez prestanka. Volim ga – kako ne bi – ali srce mi se ledi. (*blijed i utučen*) Jer da on zna – da on zna – Femija, pamet bi me izdala.

FEMIJA (uvjerljivo): Ne bojte se, Šimune... Ne može doznati. Moja usta su ko grob.

ŠIMUN: Da... znam, hvala vam. Toga vam ne ču zaboraviti. Al ja nemam mira... ni sna... Prokletstvo, grijeh moj me davi... (*užasnut*) Što da radim, Femija?

FEMIJA: Što vam savjest nalaže!

ŠIMUN: Savjest.... Mislio sam, on, Luka, prigledat će me u starosti. Zatklopit će mi oči... Njemu sam mislio sve ostaviti.

FEMIJA: Tako da... on je jedini vas vrijedan.

ŠIMUN: Al ja se bojam i za njega. Pod zadnje vrijeme promijenio se. Nema više onog veselog Luke. Zamišljen je i ja... ja ga takvog teško podnosim... ne prepoznajem ga.

FEMIJA: Kako to?

ŠIMUN: Govori nešto kao i onaj Jerko Frankin, ne razumijem – al vidim: udaljuje se od mene... Čujte on – Luka... pod zadnje vrijeme neprestano govori o svom odlasku nekamo... u, u prokletu Perziju.

FEMIJA: Zar i on... ne dajte mu.

ŠIMUN (uzbuđen): Izgubit ću ga... Čujte Femija, njega jedinog.... i njega mi želi vrag uzeti.

FEMIJA: Oslobodi nas Bože. (*krsti se*)

ŠIMUN: Vidim, dobro vidim, najprije će mu pamet pomutiti, a onda otrgnuti će ga od ovuda kao i pokojnog Filipa, da ga posve uništi u tuđem svijetu. A kuća ostaje sve praznija... zemlja bez jakih ruku... Propast će mi sve.

FEMIJA: Isuse Bože!

ŠIMUN: Vrag mi ga otimlje... da me posve kazni za grijeh. On, Luka – neki dan, kad smo se u sumrak vraćali s polja – govorio mi, da, da se ne može naprijed u ovoj siromaštini... i... i da, da nas međaši stiskaju. Kao da me je za srce ugrizao – stisnulo me nešto u grlu i rekao sam to župniku –

pitao sam ga za savjet... a on, župnik mi je savjetovao, da sve svoje ostavim crkvi... za sirote. Tako će veli dušu primiriti i vraka otjerati... jer sve moje imena da se podijeli u ime božje... Tako će i učiniti.

FEMIJA (užurbano): Da, da, duša je prvo, ali (primakla se Šimunu) Šimune, i čovjeka spasiti i to je djelo spasonosno. (Šimun sve u pažnji) Luka vidite bježi od kuće i zemlje... A zašto? (stala na čas i promatra Šimuna, koji se sav zgurio) Sigurno zato, jer se ne osjeća vezan za nju... zemlju rođenu... Možda baš zato odlazi da je stekne da, da... to će biti uzrok. (uhvati Šimuna za ruku) A vi... ako mu ništa ne ostavite... onda ga hotimice gurate u propast. (naglo) Vežite ga, Šimune... dok je vrijeme... vežite ga za kuću i zemlju, za sebe. Ostavite mu svoje i bit će vaš.

ŠIMUN (u strahu): A zar će moći da ga zadržim?

FEMIJA: Kako ne... dok je čovjek živ... nikad nije kasno. Jedna oporuka može sve da spasi.

ŠIMUN: O Bože.

FEMIJA: Pa najzad, Šimune... vi ste puno dužni i Mari. Što ste njoj dali – kakvu zadovoljštinu za... to vi znate... A vidite, njoj ste dali, ako ste njoj sina očuvali...

ŠIMUN: Zašto mi prije niste toga rekli.

FEMIJA: Ni sada nije kasno... dajte da Luka u oporuki pročita kako mu sve svoje ostavljate, pak vidjet ćete – strah od grijeha i prazne kuće brzo će nestati. (uhvati Šimuna za rukav, oče mu nešto važno reći – kad se na vratima stisnuta u rubac pojavi Franka udovica – snaha Šimunova... Ona, videći Femiju stane do vratiju – a Femija odmakne se od starog – pritegne svoj rubac) Ja idem, Šimune – imam posla u selu... ne zaboravite... nositi škapular. Bog s vama. (ode i ne pogledavši Franku)

ŠIMUN (gleda Franku bez riječi)

FRANKA (pogledala na vrata – a onda prišla djedu): Ja sam došla... molim vas pomožite. (sklopila ruke)

ŠIMUN (mrko je gleda): Što je?

FRANKA: Nemam čime Jerka poslati u grad... škola, već je počela...

ŠIMUN: Pa onda... neka ostane doma... u mom rodu ne treba gospode.

FRANKA (uplašeno): Ali – sad je kasno... kako da bude doma... a ni motike ne zna u ruci držati.

ŠIMUN (*ljutito*): Sama si kriva... nije trebalo raditi ono... što se ne može.

FRANKA (*glas joj drhće*): Ali – pa znate... da je uvjek bio slab... Da i njega ko i muža izgubim...

ŠIMUN: Kad mi sin umro... što... mogao je i on... malo je u njemu moje krv...

FRANKA (*ostala ko ubijena*): Što – smrt mu želite?

ŠIMUN: Neka radi ko i drugi.

FRANKA: Molim vas – posudite... koju stotinu... vratit će vam sve...

ŠIMUN: Nemam ja... sada, sada si došla. (*okosno*) A do sada gdje si bila... Već mjesec dana nije te vidjeti... kao da sam umro.

FRANKA: Ali kako će u ovu kuću... kad me iz nje nožem tjeraju...

ŠIMUN: Da, da – to ti samo tako... al znam ja... smrđi ti ovdje...

FRANKA: O – dok je bio moj muž živ... niste, niste tako govorili... otrovali su vas... a mene omrazili... Prokleti bili. (*otire suze pregačom*)

ŠIMUN: Ne proklinji mi u kući...

FRANKA: Prokleti da – evo... vaša krv... unuk vaš, ni njega ne znate... nikad... nikad ni rječju ga niste spomenuli – ni dinara nikad mi za njega niste dali... I još mu smrt želite... ne vidio raja božjega... U tuđe se moram uteći – a vi – gdje imate dušu... tjerate me da prosim... za vašu krv...

MARE (*pojavi se na vratima – s kablicom na glavi*): Oho... koga to vidim...

FRANKA: Ova prokletnica... ona misli mjesto vas...

MARE: Što... marš... nije ovdje tvoje mjesto.

FRANKA (*pljune joj u lice*): Opusanico vojnička... i (*pokaže na Šimuna, koji ko ukopan stoji sred kuće*)... i čunjo... onog lupeža.

MARE: Vještico! (*hoće da navali na Franku – al se ova zaleti u nju – i svom snagom udari je u lice*)

FRANKA (*bježeći na vrata*): Prokleti bili – prije i poslije smrti. (*ode*)

MARE (*stiska rukama lice*): O... ja će njoj pokazati...

ŠIMUN: Što sam doživio... pod starost... al kraj... još danas kraj će biti tomu svemu...

MARE: Ona će mene tući... zapamtiti će to... neka, neka još onaj njezin... gospodin... dođe ovamo... ili ona...

ŠIMUN: Gdje je Luka? (*nesigurno stoji na nogama*)

MARE: U štali... da ga zovem...

ŠIMUN: Ne, ne, pusti, sam – sam ču do njega... (*ode*)

MARE (lice hlađi mokrim ručnikom – iz vana se začuje krik staroga Šimuna – Mare istrča prestrašena – iz vana začu se njen krik): Djedo, djeđo, za ime božje – ljudi, mrtav je. (*čas zatim dolazi, vukući onesvještenog Šimuna – spusti ga na pod – klekne do njega... gleda mu krvavu glavu...*) Ah, Bože! (*ustane – uzima ručnik – polije ga jače vodom i stane trti Šimuna po licu*) Djedo, djedo, Bože... samo da nije kasno. (*trese starog za rame skoro plaćući*) Djedo moj! (*ustane, kosa njoj se rasplela – lice njoj blijedo – uplašeno*) Koga da zovem!?

ŠIMUN (*se makne – zastenje*)

MARE (*spusti se do njeg na koljena*): Djedo... ja sam tu.

ŠIMUN (*stenje – ne otvarajući oči*)

MARE: Čujte... vama je zlo... da zovem ljude... da napišu oporuku. (*nagne se nad starog*) Za Luku. (*stari hoće da progovori al mu jecaj riječ uguši*) Što, što, recite brzo.

ŠIMUN (*s mukom*): Reci... (*približi Mari svoje lice*) ... popa...

MARE (*kao ujedena trgne se*): Šta... koga... o znam, popa ne, ne – to bi vi njemu zapisali. (*lice njoj se nakazi od bijesa*) O, lupežu stari.

ŠIMUN (*stenje, hoće da govori... al mu glas hripav*)

MARE: ...zadavit ču vas... ubiti... neka vas vrazi odnesu, prije nego popu dadete zemlju.

ŠIMUN (*stenjući*): Zovi... zovi.

MARE (*trese glavom – bijesno*): Ne ču popa... crknite. (*naglo uzima starčevu ruku i turi je u svoja njedra*) Jesu li još tople – zbog njih češ u pakao... ako ne okaješ... ako Luki ne daš... njih (*nagne se ustima do uha starčeva*) njih si gnjavio prije sina Jakova.

ŠIMUN (*u muci*): Mare... o Bože... prosti.

MARE: Kakvi Bog... nema tu da prašta... Tu sam ja koja ti držim dušu... Dok ne platiš strah... i sramotu! (*Na vratima se pojavi Luka. Opazivši prizor na podu... stane do vrata*) Ljudi će doznati, kad Femija zna.

ŠIMUN: Zovi, zovi... pišite Luki.

(Luka se makne s vrata, na kojima se pojavi Jakov, polupijan dotetura – i gleda sve troje – Mare tek na njegov korak okrene se i ugleda sina)

JAKOV (prigne se): Tko vas je, oče...

MARE (odgurne muža, bijesno): Nije ga nitko.

JAKOV: Nego...

MARE: Pijan pao po skalinama i razbio glavu – gdje si dosad bio – idi, brzo – zovi ljude da se piše oporuka. (Jakov se makne)

ŠIMUN: I... popa... (Jakov ode)

LUKA (gleda majku, pak djeda): Šta je to...

MARE: Teško se udario. (opazi raskopčana njedra, brzo se zakopča)

LUKA (hoće da se prigne k djedu – ali koljeno mu zadrhta – rukom prikrije lice i naglo se uspravlja): Ne, ne. (pogleda opet majku – ova prigne glavu) Nije moguće. (naglo ode iz kuće)

ŠIMUN (zadnjom snagom podupre se o laktove, digne glavu): Luka... sin-ko... moj! (pade bez snage na pod)

MARE (stoji čas kao ukopana – zatim prigne se starome, digne mu glavu i ručnikom je stane obavijati): Spasite mi sina.

II. čin

(događa se u kući udovice Franke – snahe Šimuna Kosira – u predvečerje istoga dana kada i prvi – tjesna kućica prenatrpana pokućstvom – na ogradi skalina što s lijeva vode u gornji kat povješano rublje – podno skalina vrata kojima se dolazi iz vana – a pod skalinama krevet – u sredini prozor – vaza cvijeća na njem – iznad drvene škrinje na zidu slika Raspela – desno polica – do nje lampa – a pod njom stol sa nekoliko složenih knjiga – u kutu između prozora i stola pred drvenom škrinjom na mašini šije Milka, nećakinja Frankina)

FRANKA (upalih obrva, zaognuta u rubac, šeće se po kući, sjeda podno skalina, iza kako je pregledala viseće rublje): Uh – al mi danas ta mašina vrta mozak.

MILKA (šijući dalje): Evo, za čas sam gotova.

FRANKA (stišće se u rubac): Je li tebi zima?

MILKA: Nešto malo. (prestane šiti na mašini – uzima mušku košulju – kida na njoj konce)

FRANKA: Meni se sva koža ježi.

MILKA: Bura je prilično zahladila.

FRANKA (слуша vjetar): Čuješ kako zavija? (zamišljeno) Bože moj, što će?

MILKA: Što ste rekli?

FRANKA: A ništa, ništa. (gleda uz skaline) Je li gore prozor zatvoren?

MILKA: Ne znam. (ustane) Čekajte, vidiću. (ode na kat)

FRANKA: Bože moj, što će, što? (Milka se vraća) Jesi li sve stvari dobro pregledala?

MILKA: Jesam. Još ona košulja, pak je sve gotovo.

FRANKA (gleda Milku – kao da njoj i ne govori): Krpaš... da, da, da li ćemo ga moći otpraviti?

MILKA: Jerka, mislite.

FRANKA (gorko): Mislim? ... Ne mislim ne... ja već zdravo kao čovjek ne mogu ni misliti. Sve mi se miješa u glavi.

MILKA: Teto... ja, ja ne znam – al vidim mučite se, već cijeli sat nemate mira. Čujte, umirite se, nekako naći će se izlaz.

FRANKA (s gorkim osmjehom): Naći – kako?

MILKA (samo pragnula glavu ne znajući odgovora)

FRANKA: Tristo dinara. (skrstila ruke) Eto – cijelo sam selo zbog njih obašla, bolje kuće – pak kao da i nisam. A što onda mogu? Kovat ih ne znam. A ovako, kad ga gledam doma – mučim se ja... i on... Bila sam kod staroga... djeda – otjerao me, kao psa... izderao se na mene – proklet bio.

MILKA (zamišljeno): Ni tristo.

FRANKA: Ni toliko. (rukom prešla po licu) O, Bože moj, kako nas oglodalo to Jerkovo školovanje. Mislila sam – živjet će negda on i ja s njim. Koliko sam muke imala dok sam ga na noge postavila. Boležljiv je... krhak, slab kao svijeća. Mislila sam, nije za njega motika. Da ga izgubim (uhvati se za glavu) brzo kao i muža. Ne, ne... i dala sam ga u škole... Al... o da sam onog časa – poludjela, samo da se nisam na takovo šta odlučila. Pakao... križ... križ sam na sebe teški uzela.

MILKA: Umirite se... što koristi...

FRANKA (*kao da je ne čuje i ne vidi*): ... postat će činovnik, imat će plaću, ni vjetar ni kiša mu je neće uzeti. Živjet će za sebe i za mene...

MILKA: Pa još nije sve propalo. Još će sve to biti. Jerko, zna on vaše bri-ge – neće to zaboraviti.

FRANKA (*mahne rukom kao da želi odagnati neku tešku misao*): Pusti, pusti... moja muka, nikad neće biti naplaćena. Pa i ne tražim to... Ah, Bože moj... ne tražim. Ja sama stisnut ću se bilo kako – kad budem vidjela da je on osiguran, – da ima kruh. Al gdje je to – još – koliko treba.

MILKA: Strpljenja – težak je križ.

FRANKA: Težak... da... moj je grozno težak. Snagu sam izgubila pod njim. Još malo i bit ću za ništa. (*prošeta se*) Trista dinara, da ga pošaljem u grad na nauke – nigdje. – Bože moj, Bože.

MILKA (*naglo*): Čekajte... Čujte, neki dan govorila mi krčmarica Matinova za neko platno što je kupila – šiti će djeci za zimu. Idem (*uzima šal*) pitat ću je da li se odlučila. I tajniku ću i učitelju – pak možda nešto nađem posla. Unaprijed ću tražiti plaću – barem jedan dio. (*toplo*) Vidjet ćete, naći ćemo novce.

FRANKA (*uhvati je za ruku*): Siroto moja... Ti zar nisi dosta zbog njega sebi uskratila – još da sada prosiš.

MILKA: Ne, tetko... ne prosim. Za rad ću tražiti – ne za badava, ni na dug. (*žurno ode*)

FRANKA: Sirota, kušaj. (*gleda čas za Milkom – a onda, okreće se, čelo pri-tiščući šakama*) O, nevoljo, nevoljo naša! (*svali se na postelju*)

ROKO (*seljak – žuta, bolesna izgleda pojavi se na vratima*): Ej! (*ogleda se*) Ej! (*ogleda se*) Tko je doma? (*Franka se pomakla na postelji*) A vi ste tamo, zar ste bolesni?!

FRANKA (*sjela se na postelji*): – U glavi mi se zavrtalo.

ROKO: I moja žena je legla – Već nekoliko dana sve se tuži, nema sna-ge, ne sladi je jelo... Nemoć... Skuhajte vina... ako je prehlada brzo će proći.

FRANKA: I neka prođe. (*sišla s postelje*) Jer kad čovjeka u glavi zavrta, onda za ništa ga nije briga, ako će i sve propasti.

ROKO: Ne, susjeda... ne tako. Mi siromasi moramo uzeti sve što nam dođe, gurat se moramo ma i sa zadnjom snagom – jer inače nitko za nas ne misli.

FRANKA: Mi za svih, a za nas nitko.

ROKO: Da, da, guramo se, dan i noć. Ne znam gdje mi je glava – toliko toga moram smisliti kako će kraj s krajem spraviti.

FRANKA (uzdahne): Teško je.

ROKO: Bome preteško, no još nekad se dalo živjeti – ako ne doma – al onda moglo se na more, u grad, po svijetu – pa našlo se – barem za goli život – al danas.

FRANKA: Još pred dvije, tri godine moglo se nekako. Eto ja sam češće išla sa tom našom siromaštinom u grad – i vino i rakiju i smokve – sve se to dalo prodati – pak se nešto zasluzilo. A od čega bih bila živjela ovih 15 godina, što sam udovica da nije bilo toga. Suho i sirovo već bih bila pojela. Hranila sam sebe – i još sam sina školovala. Al danas – da vas Bog sačuva. Malo put – prenočište, carine, placarine – vjerujte mi – sav dobitak, sav trud – sve vam odnese. Velika usta ima grad – mi seljaci još malo ga možemo hraniti.

ROKO: Ne još malo – nego ne čemo više – ako nas i dalje ovako budu stiskali... A ja sam baš do vas došao – u nadi da ćete možda ovih dana tamo.

FRANKA: Možda... mislim da hoću, jer moram.

ROKO: Onda ovaj list (izvadi iz njedra list) oćete li izručiti mome Stanku.

FRANKA: Mogu. (uzme list i sprema ga na policu)

ROKO: Recite mu, mati je bolesna, mi se svaki dan zadužujemo, jer doktor badava ne će u kuću – a bolest bez okrijepe ne će iz kuće. – Znam da jedva sebe uzdržava, al recite mu, ako ikako može neka nam pošalje koju – jer mi se ovuda nemamo u što više uprijeti.

FRANKA: Reći će mu sve.

ROKO: I tu u pismu mu pišemo. – Moj se Joža odlučio u Perziju. Što će ovuda... a nemamo novaca za put – nitko ne da na dug – Morat će prodat koju mrvicu zemlje – Što će, ja sam za malo ovuda – možda će mu tako dat bolje življjenje, nego što je bilo moje. Širok je svijet. – A da li vam treba ulje?

FRANKA: Morat će koju litru uzeti.

ROKO (zamišljeno): Mislili smo, ni litre više prodati – jer ovo je ljeto slabo maslina rodila, ali potreba nam kuću prazni – Ako želite, mogu vam desetak litara prodati.

FRANKA: Dobro, uzet će. Samo dok se vratim iz grada morat ćete pričekati novce.

ROKO: Dobro, dobro. A Jerko, gdje vam je?

FRANKA: Negdje u selu.

ROKO: A što, je li već svršio, da ostaje doma? – Krčmara Martine, Domeniko, je već otisao.

FRANKA: A nije još svršio – ne...

ROKO: Mora da je i vam teško u ovim godinama školovati ga.

FRANKA: Teško – ne govorite mi.

ROKO: Pa zašto ne nađe kakvu službu, kad vidi kako vam je.

FRANKA: Govorila sam mu i to... ali on... još malo, još malo... i ja ne znam kad će doći s tim učenjem na kraj.

ROKO: A svi oni uče kako će jednom bolje nas prevariti. (*na vratima pojavi se Jerko i sluša*) To su (ljutito) danas sva ta naša gospoda – ništa ne raditi – i na tudi račun živjeti...

JERKO: E nije baš kod svih tako.

ROKO (*obazre se*): O, to si ti – Ma nisam baš mislio tebe – nego tako, mnogo ih je, koji su se za nas izgubili.

FRANKA: Pa kuda si bio do sada?

JERKO (*Roku*): Kako to mislite?

ROKO: Kako – pa eto... Koliko ih je otišlo sa sela u grad na škole. Otac i mati iz ustiju su otkidali samo da ih učine ljudima. A oni – kad su došli na kruh – ne samo što su se roda svoga – oca i majke posramili – već su gadovi jedni, pomogli guliti nam kožu.

JERKO: Da – mnogo ih je takvih.

ROKO: A zašto sve to... kako? Gdje imaju srce takvi ljudi? Jednostavno okrenuli leđa od nas i vide samo svoju punu zdjelu. Sramota ih pojela.

JERKO: Baš punu zdjelu – ali i ta se danas raspuknula, nije više kao prije – i oni počinju mukati na okolo.

ROKO: E, slaba je to utjeha za nas – od takvih koji su nas zbog pune zdjele ostavili.

JERKO: A sada kad im je prazna oko nas lupetaju.

ROKO: Ne idu oni k nama, zbog nas, naše nevolje – tu oni nikad pravo nisu ni vidjeli – već zbog sebe – da se pomoću nas, opet – onako do sita najedu.

FRANKA: Siromah je uvijek bio i bit će zadnji.

JERKO: Ne, ne, nije baš tako – ne nije, nije još sve izgubljeno. Ima ih – ima koji jasno vide u kako se teškoj i krvavoj svakidašnjoj borbi lomi selo, za najmanju koricu kruha – koji osjećaju – da to selo treba da odahne – jer dok god je tamo nesigurna korica – sve ostalo visi na koncu.

ROKO: Ja ih malo vidim.

JERKO: Eto uzmite samo nas studente. Koliki sve i sva za vrijeme studija propate jer... jer je kod kuće sve oglodano.

ROKO: Do kosti.

JERKO: I eto takvima govore... ajde, momci, uprite sve sile... tko je naj-vredniji i bolje će mjesto zauzeti u životu. – A to je laž, susjedu – Gladan ma i najsposobniji ne može naprijed kao onaj koji ima sve na dohvati.

FRANKA: Ali, Jerko, ti tu pričaš – a susjedu se možda žuri.

ROKO: Ne, ne, pustite ga, neka govori. Znam ja, znam, novac je danas gospodin bog.

JERKO: Vidite, tko ima para – a još k tome dobrih kumova – taj – ma koliko mu mozak bio zauzlan – ne mora se bojati ničega u životu. Dok mi – koji smo došli šupljih džepova – jer nam roditelji ralom i motikom ne mogu blaga namoći – mi se vučemo – često gore nego marva. Možda malo bolje obučeni od vas – ali u stvari dovučemo se često – i to mnogi – smo do ranoga groba.

ROKO: Teško je to.

JERKO (*u vatri*): A oni što ostanu – ako se uposle – moraju postati broj bez vlastite misli i volje – za komad kruha – zašarafe ih da moraju pamet izgubiti. – Veći su robovi od volova za jarmom. Ako se samo usude pomisliti svojom glavom, protiv postojećeg nasilja – takvi se brzo nađu na cesti. – Vidite to je ono, što svakoga, tko još osjeća – uzbuni, jer gladovati cijelu mladost – da se postane automat doživotni – to nije ugodno.

FRANKA: Bolje bi bilo da manje govoriš.

ROKO: Dobro govori.

JERKO: Zato vidite – nama je poći s vama.

ROKO: Da, da, baš kao da mi sinko iz duše govoriš. Eto mislio sam i ja neki put u svojoj neukojoj glavi – zašto se ti učeni ljudi od nas odvraćaju – zar ih mi ne hranimo. Zar ne bi i za njih i za nas bolje bilo da se razumijemo –

da damo jedni drugima ruke – pak da život uredimo tako – kako oni ne bi bili nama teret – a mi njima volovi.

JERKO: I to će biti – kad misao pređe u djelo.

ROKO: A eto – vi mlađi kao da ste već na djelu – jer – nekako drukčije – pravo rasuđujete – Eto – eno moj Jože – ne da se hvalim – al on često tako govori, kao da ima šezdesetu za sobom – pametniji neg ja. Neki dan – dao si mu neku knjigu na čitanje. Vidio sam – čisto guta svaku stranicu: Promatrao sam ga iz kuta sa bolom što i sam ne znam čitati.

FRANKA (*ustaje i užiže lampu*)

ROKO: Pitao sam ga – što tamo piše. A on – kako će seljaci – siromasi – svijet urediti i dušu i život povratiti. Kasnije je otisao i pustio knjigu na stolu. Uzeo sam je, vjeruj, ruka mi je drhtala kad sam knjigu otvarao. Boljelo me što od te velike – čovječne mudrosti – ja ni mrve ne mogu uzeti. – Ali našao sam jednu sliku unutra i ona mi puno toga rekla. Pokazivala je – kako siromah neki – sama kost i koža – u dronjcima – na leđima drži mješinu od čovjeka. Pred siromahom iz zemlje niknulo lisnato stablo – i siromah se jednom rukom uhvatio grane – a drugom kida teret s leđa. – Taj sirotan – pomislio sam – to smo mi brižni – a to stablo, to je stalno ta misao o uređenju svijeta – koja bijedniku daje snagu da se bori za slobodu – protiv služenja – za jednakost i duševnost. – I znaš – kad sam to video – sakrio sam knjigu – jer istina nije svakomu draga.

JERKO: Dobro ste vidjeli.

ROKO: Ali sada ja sam se zabrbljao... Vi mlađi – puno toga doznate – jer vidite – pak, morali biste i nama (*Jerko sav radostan hoće da nešto rekne*) Drugi put, drugi put... ja sad idem, žena me možda treba. (*Franki koja pognuti stoji do stola*) Onda susjeda – dodjite po ulje.

FRANKA: Dobro, dobro.

ROKO: Laku noć. (*ode*)

FRANKA i JERKO: Laku noć. (*neko vrijeme tišina – Franka potegla zavjesu na prozoru, nagnula se časom na zid – Jerko sjeo za stol – lista po knjigama – a zatim izvadi nekoliko papira s bilješkama iz kaputa – pa ih čita*)

JERKO (*gleđajući na lampu*): Molim vas dignite malo svjetlo, jedva čitam.

FRANKA (*nepomično*): Petrolja se troši, ne će ga bit čime kupit. Pa kroz dan imаш dosta vremena da čitaš.

JERKO: Aj (*sam digne svjetlo*) Ovo nas ne će upropastiti.

FRANKA (*pomakla se*): Al malo ovdje, malo ondje, nakupi se toga. (*digne tiskanicu koja je Jerku pala sa stola*)

JERKO (*hoće da uzme tiskanicu*): Dajte ovamo.

FRANKA (*uzmakne korak, digne papir prema svjetlu, pak čita*): Poziv... na... srez (*gleda Jerka*) Kakav?

JERKO (*u neprilici*): Nije ništa.

FRANKA (*čita*): ... kao stranka... zbog preslušanja. Što je ovo?

JERKO: Pa pročitali ste.

FRANKA: Al ne razumijem... ili, zar, da nije ovo zbog onog sastanka u nedjelju?

JERKO: Da, zbog njega.

FRANKA (*blijeda, sjela za stol*)

JERKO (*ustane*): Što već drhcete?

FRANKA (*rukom prešla po licu*): Sad kad moraš otići!

JERKO: Al to nije ništa, da se izgladiti.

FRANKA (*u strahu*): Ama, sinko, nije ništa... da se izgladiti... misliš... a da li se može izgladiti... da ti, koji namjeravaš državni kruh jesti...

JERKO (*nehajno mahne rukom*)

FRANKA: Govoriš... što ne smiješ... Zar misliš da će oni tamo preći preko toga? (*uzrujana*) Dosta nam je zlo, ti vuci još gore.

JERKO: Kakvo gore?

FRANKA: Kakvo? ... eto gledaj (*pokazuje poziv*) pak te knjige, koje širiš, koje si dao Joži Rokovom, koje svakome ne smiju u ruke. A što (*sklapa ruke zastrašeno*) sinko moj, ja, ja sam dosta izmučena... ne muči me još i tim.

JERKO (*toplo*): Ali, majko, nemajte straha. (*uhvati je za sklopljene ruke*) Zašto da uvijek drhcete zbog ničega.

FRANKA: Šuti, šuti. (*prijekorno*) Govoriš svega, a drugi mudro šute – eto onaj Matinov Domeniko, gdje si ga vidio da je usta otvorio – a i on je student. A ti sve u vjetar... pa doći će nekome do ušiju što govoriš.

JERKO (*s osmjehom*): Pa što govorim?

FRANKA: Što?... Onako kako si susjedu Roku... onako ti govorиш vani... ljudima... Znam ja... sinko moj, može i bit istina, velika istina sve što go-

voriš... ali sam si čuo susjeda Roka... Danas istina nije svakome ugodna. Pa vidiš da te tuže. To upamti... jer –

JERKO (*toplo*): Ajde, recite pravo... što će onda.

FRANKA (*umolno*): Šutjeti, šutjeti moraš ako ne ćeš da nesreću na vrat navučeš. (*uhvati ga za ruke*) Neka drugi govore, neka drugi probijaju led... dosta ih je... a ti, Jerko, ko Boga te molim, šuti, pa vidiš kako nam je. Zamjeriš se gdje... službe nikada!

JERKO (*podragavši majku po glavi*): Ali što, majko... kad bi svi šutjeli?

FRANKA: Neće, ne. Ne tari glave zbog toga. Neka te zatvore, ćeš patiti.

JERKO: Preveć vi crno gledate.

FRANKA: Moram, moram. Eto, pamet mučiš, zdravlje gubiš... a ljudi oni te svi ne razumiju, govore: Nikad od njega ništa, nikad kruha ne će imati... jer plaho lovi, a pitomo pušta. Imaš ih... koji bi te kao psa tukli. A ti neprestano... nemaš mira... oči ćeš izgubiti uvijek nagnut nad tim vražnjim crnim slovima.

JERKO: Ajde... već ste dosta rekli.

FRANKA: Uši su ti prozirne. Žut si kao vosak.

JERKO (*trgne se*): Pa žut sam, žut i gotovo. Ne dolazite mi uvijek s tim pred oči.

FRANKA: Ali skup si mi i gorak, pak boliš me.

JERKO: Ali molim vas, šutite malo.

FRANKA: Ne mogu, sinko... ne, jer što... ne razumiješ ti mene... Sve to ti lijepo govoriš... al kao da si daleko... da mene, majku svoju razumiješ. Eto, oči imaš za druge... a što za mene... ništa. Već toliko godina učiš... a kad misliš svršiti? Mjesto da gledaš čim prije da me križa oslobođiš, ti sa desetim glavu tareš... i godine gubiš... Kao da si slijep za mene... i Milku. (*oblači se u crnu suknu*) Eto sad moram po ulje... Hoću u grad... da ne crknemo doma. A Milka tude krpe krpa... baš zbog tebe. A ti... ti ne vidiš ništa. (*češlja se i gleda u zrcalo*) O, jadna Franko, al su ti se oči zakopale u jamu... (*gorko*) Al što... sin ti ni toga ne vidi.

JERKO (*uzrujan*): Ma molim vas... zar zbilja vjerujete u to što ste govorili?

FRANKA: Pa moram, po tvojem držanju.

JERKO: O prokletstvo... a recite... tko, tko mi je prvi otvorio oči, ako ne baš taj bijedni život... taj, koga kao tovar vritnjaka... primate podvita repa.

FRANKA: Ne mogu drukčije... Al ti... kad bi to pravo razumio više bi učio... a manje govorio... I ne samo to... ti bi i ovdje morao da vidiš što se u tvom rodu sprema... Eto, školujem te... al nikad sa strane djeda Šimuna nisu pitali kako... kao da i nisi njihov... nisu me ni dinarom pomogli... Da, da... eto i danas me djed kao psa istjerao iz kuće... a molila sam ga za tebe...

JERKO: Za mene?

FRANKA: Da... za tebe... da mi posudi, da možeš otpovjetati. Ali on... nema za nas ništa. (Jerko je pokunjen sjeo na skaline) Vidiš... cijelo selo govori o tome, kako nas varaju... a ti nikad ni riječu da bi što spomenuo. Pa ja ne mogu ovako naprijed... Propitaj se... u selu... pak ćeš čuti... kako te žele od sebe odgurnuti... kao što su mene... kad ti se otac ubio u Americi.

JERKO: A jeste li... znate li zastalno da me djed misli razbaštiniti?

FRANKA: Ako još nije... al onda će ga ona strina Mare na to natjerati... zna ona guja otrovnica. Zasjela se tamo... i truje otkad je ušla u rod... Pa tko ti je oca otjerao od kuće u tuđi svijet, ako ne ona... koja je sama bez obraza blatom uprljala cijelu kuću.

JERKO: Ne sudite tako.

FRANKA: Ne ja... neg cijelo selo zna... koje sve vidi... govoriti se... da im je već nešto i zapisao... al ona... ona hoće sve...

JERKO: Može ona htjeti... ali djed ne će... ne pušta iz ruku.

FRANKA: Ne pušta, – da – nama... ali njima... Pa oni su mu se posve zasjeli u srce. Nas kao da i nema. On više ni svoje volje nema... nešto ga grize... u molitvu se dao dan i noć... ljudi govore svega... A Mare samo čeka ko pauk... Bila sam ja... ti još nisi bio doma... jedne nedjelje tamo, djed me slušao... drago mu bilo... al onda... došla je strina Mare... digla viku... razljutila muža, strica Jakova... tako... da sam morala iz kuće pobjeći, jer... nožem je pošao na mene... A on, djed... on se nije maknuo... jer stari na riječi Marine povjerovao... da sam ga mislila očarati... Da, da nije on više svoj... kamen mu je na mjestu srca... A vidiš – takav on će sve napraviti... A onda kad te odbaci... (Jerko hoće da nešto reče) Šuti, šuti, onda sam ja na putu... jer svoju sam kuću zbog tebe prodala...

JERKO: Ali molim vas...

FRANKA: Da mi barem tebe ne okradu... da mi bar ti ostaneš... al i ti me ne slušaš... već ludo... svima vama Kosirima neko zaludi glavu... i ludo se upropasćujete... Ko i muža... i tebe ču izgubiti.

JERKO: A dajte. To su vaše ludorije.

FRANKA: Ludorije (*rukom pritisne srce*) a i ja sam, je li, luda... pa i luda sam – da što se toliko zbog tebe previjam... ali ti... ti delijo pametni (*Jerko u čudu – nemiran*) reci mi, kad ove ruke žujave ne budem mogla dići – reci mi od čega će onda živjeti... Što mi ti ostavljaš... konop, je li... da se objesim. Što će mi cijeli svijet... sva sloboda... ako ti pod njom budeš zakopan.

JERKO (*uzrujan*): Vi... mama... Što je to s vama... u vašoj glavi? Pa to je užas... zabiljevam se u mozak neka prokleta misao o mojoj propasti i sada s njom sebe i mene mučite... Ali to je ludo... ili što, zar se bojite da vam nikad ne će vratiti to što ste mi dali... da vam – izgleda, čujte... da ne bolim vas ja... nego vaš račun... za koga držite da je propao.

FRANKA (*zaprepašteno*): Što... kakav račun?

JERKO: Vaš pogrješan račun... ne bolim vas ja, vaš sin, ha, ha. (*Franka hoće da ga zaustavi u riječi*) Bježite. (*odgurne ju – na vratima se pojavi Milka*) Vi sebe, sebe ste osigurala kad toliko drhćete za onim što ste mi dala.

FRANKA (*uplašeno*): Jerko, Jerko!

JERKO: Da, račun ste pravili sa mnom, o da vam ga mogu sve trostruko vratiti, pak da odem iz ove kuće... proklete...

MILKA (*sva u čudu*): Jerko... što ti je?

JERKO: Gdje nemam nikoga... ni majke, ni razumijevanja... ništa... ništa... (sjeo se i glavu podupro rukama)

FRANKA (*prišla mu*): Sinko, ne probijaj mi srce.

JERKO (*odgurne ju*): Maknite se. (*Franka zatetura – i ona i Milka zaprepašteno gledaju Jerka*) O, da mogu...

FRANKA: Otići... je li... nije te briga za mene. (*Milka ju miri*) A vidiš – čuješ li... Pa da, što se uvijek varam – nije njega briga za mene... ne, ne, nema srca u tebe ni za mene ni za druge...

MILKA: Ali što... Bože sveti...

FRANKA: Otići želiš... crn... otrovan... da, da – sve, sve je laž – otrov ovih knjiga... sve što ti govoriš, sve je laž – Otrov ovih prokletih knjiga. (*uhvati sa stola knjigu i baci je na pod – a drugu bijesno počne parati*)

JERKO (*skočio sa stolice*): Stanite! (*uhvati majci ruku i previne je tako – da je Franka zajauknutvši spustila knjigu i zateturala od bola – ljutit Jerko*)

ju odgurne – Franka klekne u jecaju – a on, kao da mu se pamet pomračila, blijet – drhtav od bijesa – dignuo šaku da majku udari)

MILKA: Jerko! (vikne i odgurne ga od Franke – Jerko zakorači – a onda se kao prebijen svali na postelju) Isuse, što je to danas. (diže Franku, koja je sva u suzama) Umirite se... umirite. (Franka se digne, obazre se na postelju... da čas kao kolebajući stane... a onda vidjevši Jerka u muki – priđe – čučne do postelje – i uhvati mu ruku da je stisne na svoj obraz)

FRANKA: Sinko moj! (pauza)

ANDRE (seoski trgovac – sin Šimuna Kosira, otvorи vrata, za njim debela mu žena Tonka): Dobar večer.

FRANKA: (ustane) Svaku večer.

ANDRE: Doma ste.

MILKA: Doma.

FRANKA: Šta je...

TONKA (sklopila ruke): Isuse sveti – zar ni vi još ne znate?

MILKA: Što?

FRANKA: Što je?

ANDRE: Otac je na umoru.

TONKA: Već dva sasta.

FRANKA (pogleda ih – kao da ne vjeruje): Je l' to istina?

TONKA: Je, je – prava istina.

FRANKA: A kako to – najednom. Danas sam bila tamo.

ANDRE: Izgleda, pijan pao po skalinama.

TONKA: I smrtno se natukao – tek sada, čas prije smo doznali. Došla jedna žena u dućan i priča – a ja, krstila sam se od čuda.

FRANKA: To nam je prva – mi ništa ne znamo.

ANDRE: Može svaki čas izdahnuti – već je bio i pop.

TONKA: Nisu nas pozvali – zato smo došli po vas – zajedno idimo tamo. (u strahu) Samo da nisu što učinili!

FRANKA: A je li pri svijesti?

ANDRE: Ne znam... ajdmo... vidjet ćemo.

FRANKA (*uzima rubac – zaogrće se*)

TONKA: Ne video raja božjega ako nas je prezreo. (*odu*)

MILKA (*za njima zatvori vrata*)

JERKO (*uspravio se na krevet... stoji čas nepomičan*): Umire. (*mahne rukom*) Pa što je imao od života? (*pogleda na rastrgane listove po podu – ustanje ih skupljati – kad ih je pokupio kao skršen priđe Milki, koja ga je od skalina promatrala*) Ti – vidjela si... ovo je moja mati razderala. Rekla je – laž – otrov ovih knjiga sve je što govorim. Reci mi ti što je – ja ne znam više.

MILKA: Umiri se.

JERKO: Otvor? (*zamahne rukom da baci listove – ali mu Milka zadrži ruku*) Pusti me. (*otrgne se i baci listove na stol*) Ma kako sam mogao na majku dignuti ruku?! Glavu, misao, vlast nad sobom sam izgubio. (*smučen*) Ah! to je ta moja prokleta teška muka; kad me sumnja smota ne znam ništa, ne vidim, ne vjerujem u ništa. (*slomljen, sav se zgrčio pod težinom misli*) Kako sam mogao. Kako sam mogao...

MILKA (*tiho, kao da ga se boji povrijediti*): Jerko, tebi nije dobro. Već duže izgledaš mi premoren.

JERKO: To je muka, muka... (*gleda ko da i ne vidi Milke*) Govoriš, govorиш, da se i sam čudiš koliko krika ima u glasu... kao da bi njim htio ispuniti šuplju riječ... tako je bilo i u nedjelju – osjećaš da nešto fali, i vidiš kako te sumnjivo gledaju – čak i rod najbliži. Užas je htjeti dobro i osjećati kako toj volji fale oči... pa sve slijepo posrće. I nigdje puta, nigdje pravog glasa.

MILKA: Ne nagli, Jerko, počini, odahni.

JERKO: Da se može odahnuti! Ne mogu, ne mogu – sva ta moja lutanja po selima, to je bezglavo traženje vjere u drugima – zato da oživiš sam uz njih. – I mislio sam, tu su ljudi, tu je svijetla... kad pogledam bolje... a to svi bježe, svi uzmiču, boje se nečega. Eto danas Luka strica Jakova, ubio me svojom odlukom, i on bježi od ovuda, čuješ... i on bježi... u Perziju. (*klonuo*) Danas sam u istinu posumnjao u mogućnost boljega.

MILKA (*odlučno*): Ti sam nisi sa sobom na čistu... a to su ljudi osjetili... Selo ne treba vikače – već radnika... A ti si ih svojim govorima obezglavio... Otudili su se od zemlje, bježe iz sela... postigao si obratno nego što si htio.

JERKO: Crni je taj vrtlog što me proždire. Ah! dođe mi često da prokunem onaj čas, kad sam otišao iz kuće – na škole. Onda, onog jutra kad me parobrod odveo u grad, plakao sam kao dijete, teško se oprاشtao od kuće,

kao da nešto moga za mnom ostaje. Ni danas još u gradu ja se pravo nisam snašao. Još danas kad onako lutam uz rasvijetljene prozore grada, na svakom se koraku bolno spotičem o misao: pa zašto nisam ostao u selu, tamo bi se istina mučio i gnjavio, al tamo bi koji put na svome pragu među svojima bio sretniji. Punija bi bila moja duša – no u gradu gdje siromah nalazi samo suhi račun. Jest... ostao sam tuđi u gradu – jer sam iz sela mjesto novca donio srce, sne, okrajak neba na kome još sja duševnost.

MILKA: Teško je to... pretočiti u tuđe.

JERKO (*uzrujan*): Ali ja to nisam htio... opirao sam se tome. (*rezignirano*) Međutim, kad sam se vraćao u selo, ljudi, moji znanci, gledali su me kriva oka. Ne, ne, nisam ostao njihov – i među svojima neki put sam naišao na potajni otpor prema meni – tudincu. Jest, bilo je vrijeme kad sam tuđinom živio za sve naše. Kad mi je uboga mati dolazila u grad – još za srednje škole, ja sam se sramio s njom pokazati na ulici. Moji bolji znanci iz školskih klupa svojim finim rugom prema seljačkom golji, proganjali su me svuda... od muke znojio sam se pred njihovim podrugljivim pogledima. I da mogu biti jednak boljima – od svega sam bježao što bi dalo naslutiti moju sirovost sa sela. Zato sam se sramio majke seljakinje, zato sam – ja, podrijetlo sa zemlje... uslijed siromaštine sela, držao sramotom – A eto – ljudi su to ovdje osjetili i okrenuli se...

MILKA: Mi se nemamo zbog čega crveniti... zato što smo siromasi! A jesmo li mi krivi? Zar se ne mučimo od mraka, do mraka? Nas muči to što se našim žuljem mnogi bogate... a ostavljaju nama bijedu i porugu.

JERKO: Jest, porugu... Osjetio sam to na sebi... Vidiš, u one dane ja sam od majke dobivao pisma... i ona su bila prvo svjetlo – koje mi jače obasja stvarnost. (*prigne se pod postelju – izvuče košaru, otvorи je, prevrće, dok ne izvuče snopić pisama, razveže ih na stol*) Evo... čuvam nekoja... Kroz njih govori priprosta seljakinja kojoj je ruka više naučna motiki nego olovki. Ali je u njima svijest čovjeka patnika uvijek budna. Evo čuj. (*čita*) "Dragi moj sinko! Nadam se da će te ovo moje malo pismo naći u potpunom zdravlju i veselju. Primila sam tvoje pismo, pak ti sa malim zakašnjenjem odgovaram. Ne ljuti se, nisam mogla prije, jer bila sam jako bolesna. Za umrijet me bio stisnuo želudac... Ne boj se, sada je popustilo... al nemam još snage... a ni okrije-pit se nemam čime... Nigdje nikoga nemam. Da si ostao doma pomogao bi me, dao bi mi ruku i ja bih malo počinula. Ovako sama svaki se dan silim, al malo još mogu... jer snaga me napušta pod ovim skoro petim križem. Crna zemlja već za života je na meni! Ako možeš, nadi koju instrukciju, da ne bi

ostao bez para, jer ja te ne mogu pomoći. Uči, naprav uči, da čim prije svršiš. Sve se ufam u Boga, bit će brzo kad ćeš nas pomoći, jer i rod tvoj spao je na golo. Ovuda je svaki dan sve gore. Nit što smijemo reći, nit se kome potužiti. Sa svih strana nas deru, veliki je križ na nama, al nitko ne će da nam ga olakša. Tako mi je, da što sam udovica još mi nije bilo ovako teško i slabo kao što je danas." (pročitao) Razumiješ?

MILKA (*ganuta*): Da, da... teško je na selu.

JERKO: Iz tih sam pisama jasno razumio kako sam teški teret na leđima jedne žene. Osjetio sam se ponižavan, krvavo, toliko da sam zatajio sebe i mrzio. I ja sam bježao od sebe... bježao, al svagdje sam naišao na nemir... pa sam i ja vrisnuo. Nisam mogao da zaklopim oči i začepim uši, da ništa ne vidim i ne čujem. Al još je misao tu, kako ću s njom, kamo... Ah, kad vidim strašljive onda i sam postajem malodušan... pomučen.

MILKA: Zašto malodušan? Nemoj tako, Jerko. Pa i selo se pokreće.

JERKO (*utučen*): Rijetki pojedinci...

MILKA: Ne pojedinci, Jerko. Svi mi osjećamo nepravdu nad sobom. Ali vidiš, seljak ne nagli. Svakog jutra prije neg će u polje, on po jutarnjem nebu nastoji doznati kakav mu dolazi dan. U svemu je on takav... polagano kroči, ali sigurno. Misli on i vidi koliko je zagnjavljen; vidi kako ga drugi potežu da im pomogne... Zato se oni sada sami pomažu... i spremaju se, da u času slobodnih ruku – ne bi iscrpljeni od koga... opet bili zaskočeni... Znaš, bijednik rado sluša oštare riječi – ali on je uvijek na oprezu. To razumi... to... Seljak je vezan uz zemlju, on zemlju teško ostavlja, jer s njom je jači, sigurniji.

JERKO (*zasjalo mu lice, uhvatio Milku za ruke*): Ah, Milka, sad znam, jest, sad ja shvaćam – onaj oprez, svu brigu moje majke oko djedove zemlje. Da, da, u ovoj stisci njoj zemlja treba kao oslonac na kojem može da ponese nadljudski korak u žrtvi (*potresao Milku*) na kome će jače podnesti baš mene, baš mene. (*Milka mu glavom odobrava*) Pa da, bez zemlje ona je propala, na putu smet, jer nema nikakvog drugog uporišta.

MILKA: Ti si njoj jedini. Boji se za tebe, pa njezin si. Ah, kako bi njoj siroti bilo lakše da ima svoje tlo pod nogama. Al tvoj djed Šimun čudan je čovjek, s pravom se mati onda boji... da ne ostane bez svega... i bez tebe i bez zemlje... S nečim se mora živjeti, svakom je potreban uporanj na teškome putu. Seljaku to je zemlja.

JERKO (*ko oživljen*): Gdje sam imao glavu do sada? Zemlja, zemlja! Zašto nisam na ustima seljaka razumio tu riječ... da, otrgnut od nje nisam ni

poimao koliku snagu s njom dobiva čovjek. Ona, taj vrutak snage, po kom su rasli, živjeli, koja ih je učila stalnosti, slobodi... zemљa da on ima je i sada uvjet pravog, stvarnog oslobođenja... Da, da... Ja, ludiak, kao da nisam viđio, čovjek koji nosi teško breme taj kad ga odloži, ne odbija se nogom od tla, već sigurno se namjesti, da oslobođen tereta ne posrne...

MILKA: Mnogi posrću jer nisu čvrsto stali... I ti, Jerko – što je bilo, bilo je... Evo, dobila sam novac, unaprijed, i ti ćeš moći u grad. Mati, ona će zaboraviti... ali razumiješ... njen glas je glas onog istog puka u koga si tražio vjere... da oživiš... Čuj ga, razumi, on neka je i glas twoje savjesti... i vidjet ćeš – ne ćete više peći krivi pogledi, ne ćeš morati natrag da pukotine zatrپavaš... ne ćeš biti stranac među svojima... jer bit ćemo jedno, zajedno za pravicu i slobodu.

JERKO (*ganut*): Da, da, za pravicu i slobodu... (stisnuo šake na prsa, pogled mu sjajan na ožarenom licu) Eh, ljudi, ljudi, volim ipak život. Jer ima, ima srca za sve. (okrene se Milki, koja brzo otare suze) Milka, strpljiva, dobra, sestro mila...

MILKA: Brate moj... ne boj se...

(vrata se naglo otvore – u kuću uđe Luka gurajući pred sobom Femiju)

FEMIJA (*drhće od straha*): Isuse sveti, ludi božji, spasite... on je lud... (sklopjenih ruku hoće da klekne pred Jerka)

JERKO (*ju zadrži – ne shvaćajući gleda Femiju i Luku*): Što je to?

FEMIJA: Vraćala sam s iz crkve – baš sam svršavala potiho Oče naš. Kad on iz mraka skoči preda me i kao klještima ščepa me za ruku... (Sjela – teško diše) Isuse – i onda kao nečastivi (*krsti se*) stao me vući za sobom.

MILKA (*priđe Luki*): Pa možda djedu nije toliko zlo... da...

LUKA (*tvrdo*): Ko će i krepati... nije me briga... ako, ako je istina... (*priđe Femiji – stavi joj ruku na rame*) Sad, sad mi recite, što znače one riječi “ljudi će doznati, kad Femija zna”.

FEMIJA (*prestrašeno stisne se do stola, pruživši ruke u obranu*): Eto, gledajte... njegove oči... lice... Bože, on izgleda kao... (*rukama pokrije lice*)

JERKO (*priđe Luki – blago*): Luka, brate – što je s tobom?

LUKA (*tiho*): Čekajte, čekajte... ona je sad tu... ne će pobjeći... ni ja ne znam sve... al ona – ona će nam reći.

MILKA: Pa možda Femija ni ne zna za nesreću.

FEMIJA: Kakvu?

MILKA: Stari Šimun pao, pa se natukao.

FEMIJA: Bože... ne znam ja o tome ništa... (*Luki*) pa ja... ja ne znam ništa.

LUKA: (*hladno*) Ja vas o tome i ne pitam... nije to važno... nego – recite što će ljudi doznati – zašto moja mati djedu ranjenom – zašto mu to u strahu govori. Što vi znate?

FEMIJA: Isuse – tebi sinko nije dobro – a što bi znala tako mi Svetе Trojice.

LUKA: Ne kunite se... evo, ja ču vam pomoći, recite po duši... čiji sam ja sin?

FEMIJA (*trgne se i problijedi – pa stisnuvši vrat među ramena – prigne glavu*)

JERKO (*iznenaden*): Luka – što to govoriš?

MILKA: Što ti je?

LUKA: Ha, ha, još čas – gledajte, kako je glavu prignula.

FEMIJA (*u strahu ustala, krsteći se*): Pustite me kući... noć je... ja, ja ništa ne znam.

LUKA: (*tražeći po džepovima – vadi novac*) Evo, lisico stara – reci – spasi me. (*tura joj novac u ruku*) Još za tajnu – puno, zlatom ču ti usta napunit.

JERKO: Govori jasnije, Luka... ja te ne razumijem.

LUKA: Ona zna.

FEMIJA (*stavlja novac na stol*): Ne znam, sinci golubići, ne znam – o kakvoj tajni.

LUKA: Lažete... Evo – ja sam bio u štali, kad je djed pao – i kad sam došao u kuću – našao sam djeda na podu – a mati moja nadvila se nad njega i čuo sam kad je u pola bijesa, pola straha izgovorila: Dok mi ne platiš strah i sramotu ne puštam te – Ljudi će doznati kad Femija zna. Sada kakav strah – kakve se sramote boji moja mati... to – to mi recite... jer nju ču ovamo dovući – pak (*prijeti se*) onda jedna pred drugom priznat ćete.

MILKA: Femija – vi nešto znate, jer inače Mare vas ne bi spominjala u tako strašnom času. Vidite da se muči... recite.

LUKA: To, to, čiji sam sin – tu, tu je nešto... (*uhvati se za glavu*) Cijela mi se kuća obrnula – jer – uz te riječi majčine ja sam odmah pomislio – da – moj otac... nije moj...

FEMIJA: Ona je dakle prva pogazila – ja, ja nisam kriva –

LUKA (*uhvati je*): Znate dakle –

FEMIJA: Ali – budi miran – nisam ja kriva... da – znam –

LUKA: Brzo, brzo.

FEMIJA (*sklopila ruke*): O, Bože – Da – tvoj otac je stari Šimun.

LUKA (*zadrhta – uhvatio se za grlo*): Dakle... je...

MILKA (*uzbuđeno*): Femija – istinu recite... kako – od kuda znate vi to?

FEMIJA: Nisam kriva, Bog vidi, nisam kriva – slučajno kad su se masline pobirale – uhvatila sam Šimuna i Maru na grijehu – na činu.

LUKA: O skotovi... prokleti.

FEMIJA: Ne kuni ih – sada on možda već pred Bogom polaže račun – prosti... prosti sinko... jer tvoja je mati dosta straha prepatila.

LUKA: Ha, ha – ona – kako, kako.

FEMIJA: Pa bila je djevojka još.

LUKA: Dakle još prije.

FEMIJA: Bože sveti – slina mi se zaustavlja – šta ovo govorim. Prije da... ona je djedu Šimunu kao radnica masline pobirala – i onda – pokojna baba već je dvije godine ležala u krevetu – Ja sam im bila uvijek u kući... kumu sam čuvala... Baba je sumnjala u djeda... i ja da je umirim... pazila sam na Maru... ali to njoj nisam – pokojnoj – nikad rekla.

LUKA: Ah, svinjca li grdnoga.

FEMIJA: Mare je zanosila... i tražila od djeda da ju sramote spasi... A djed bojao se pakla u kući... i na vrijeme... dok još selo nije ništa vidjelo Maru udao za sina Jakova... Tako su sve pokrili.

LUKA: I to je sve bilo u našoj poštenoj kući...

MILKA: Sad je svršeno.

LUKA: Ha, ha – svršeno... da, da svršeno je. (*sjeda se podno skalina*)

FEMIJA: Mogu li sada otići?

MILKA: Ajte, ali – nikome ni riječi o svemu.

JERKO: Siromah čovjek... (*prodrma ga*) Luka – Luka...

FEMIJA (*uputi se vratima – na dva koraka sjeti se novca na stolu, vrati se – izvadi iz njedara rupčić – uzme novac i veže ga u jedan kraj rupčića –*

zatim sve to opet sakrije u njedra – na vratima): U, al je tamno – ko u rogu. Ja ljudi – ne vidim dobro.

JERKO: (koji je do tada kao utučen bio nagnut na krevetu) Ja ču, čekajte, da vas otpratim. (s vrata Milki) Čekajte me. (odu on i Femija)

MILKA (priđe Luki): Luka dragi, gore glavu.

LUKA: Pusti me (trese ramenom) Pusti me. (ustane, uhvati je za rame) Čuj, reci, kako ču pred ljude sa tom sramotom... kopile... (...) (šakama pritisne čelo)

MILKA: Kao i do sada... i nisi ti kriv.

LUKA: Ne, ne, sve se je sad izmijenilo... ja u tlo moram gledati... bježati od ljudi.

MILKA: Ne, zašto bježati... ti si i dalje onaj...

LUKA: Misliš – a i djeca će za mnom gledati i prstom pokazivati... Ot-padak bez imena.

MILKA (pogleda ga začuđeno): Luka... ali budi jak... čovjek.

LUKA (nasmije se): Ha, ha, da li ti u to vjeruješ – da li vjeruješ – da se ljudi – ovi na okolo – ne će okrenuti... i pljunuti. – Ah uništili su mi život... sve... Lupeži... gadovi. (okrene se vratima, otvorih i naglo nestane u mraku)

MILKA (čas ostala ko ukopana – zatim se pomaknu) Luka! (na vratima stane i zovne) Luka! (a kad joj se nitko ne ozva, istrči u noć – vrata ostanu otvorena – kroz tišinu noći čuje se zov Milkin, koja bojeći se zla, otrčala za Lukom).

III. čin

(u istoj kući Šimuna Kosira samo uvečer poslije njegova pogreba – Zdrava Marija odzvanja – u kući – sa nešto više reda, nego dva dana prije, polumrak, nad stolom lampa sa privinutim svjetлом – baca žuto svjetlo na stol i Luku koji sjedi pognute glave – Mare posprema stvari na ognjištu – zrcalo do vrata pokrito je bijelim rupcem – iz pokrajnje sobe čuje se mrmor molitve za pokojnog – Mare, kad je pospremila stvari, ogledavši se na Luku, ode na molitvu – kad otvorí vrata – molitva se jače začu – a vidi se i ljude, koji sjedeći na podu drže upaljene voštanice – Mare za sobom zatvorí vrata – molitva kao da zamuknu – od časa na čas kao da se uzdah izvije – vani jak vjetar)

LUKA (*sam – sluša*): Mole, mole se za umrlog, (*uspravlja se*) a on možda u tom vjetru cvili – na zimi! (*vjetar jače udara*) I noktima grebe zidove – trese kuću, trulu. (*ogledava se po kući*) Sve je u strahu. (*gleda svetačke slike*) I ovima je jeza unakazila obraze. (*vjetar jače udari i otvori prozor – tako da se ugasio lumin što je na stolici do prozora tinjao*). Luka se trgnu – a onda priđe prozoru i brzo ga zatvori – stisne se kao od zime – opazi ugašeni lumin – uzima žigice da ga upali, al mu ruka drhće – nemože upalit – ljutito baca žigice na pod) Što... ne treba. (*stane sred kuće*) Što će to njemu – kad tu – (*glas mu drhće*) tu je ugasio – u jednom srcu – meni – svjetlo... O... ugrizao me (*vjetar zavija*) i sada... nema mira – još bi u kuću da nekoga uništi. (*ogleđava se uplašen*) Al sve – sve je dobro zatvoreno.

JAKOV (*dođe izvana – veliki vrč vina nosi u ruci*)

LUKA (*u mraku ne raspoznavši ga – za korak uzmakne*)

JAKOV: A što se ti šuljaš po kući? (*do stola piye pa ostavlja vrč*) Zar ne ćeš na molitvu – djed ti je bio dobar. (*ode u sobu*)

LUKA: Na molitvu... djed... dobar... a, varali su ga preko – preko dvadeset... Al glupani – u ovom bludilištu – što molitva koristi. (*stiska uši, zateutra do vratiju – ode da ih otvori da nešto onima vikne – al predomisli se – klone na stolicu do stola – i lice pokrije rukama*) Noć mi je na očima.

MARE (*pojavlji se na vratima sobe*): Ti... jesli zvao?

LUKA (*ne makne se – Oče naš se glasno čuje*)

MARE: To onda vjetar. (*zatvori vrata, približi se Luki*) Što je tebi?

LUKA (*smrknut digne glavu*)

MARE: Strašno, kako si blijed... što ti je... noćas nisi spavao kod kuće – ni na sprovodu nisi bio... ne budi sam – idi – počini... legni na postelju.

LUKA (*muklo*): Na mrtvačku.

MARE: Ah... al ne budi sam...

LUKA (*otklanja majčinu ruku*): Pustite me.

MARE (*teško, kao da se boriti*): Znam – teško ti je... volio te kao svoga.

LUKA (*trgne se*): Kao svoga (*hoće da ustane, ali opet se sjedne*) Molim vas, idite.

MARE: Od jučer – kad je djed još bio živ... nisi bio ovdje... nisam s tobom govorila... znaš i meni je teško.

LUKA (*mahne rukom – nemiran*): Ne govorite, ne govorite.

MARE: Prebrzo – nenadano je došla ta smrt... kao lupež. Ne mogu da vjerujem – sve mi se čini – on negdje sad na u kutu će se pojaviti.

LUKA (*ustane*): Šutite – ne spominjite (*kad vidi, da ona stoji – skoro kri-kne na nju*) Pustite me sama!

MARE (*sva u čudu – gleda ga – vidi se na njoj – nešto bi mu rekla – ruka na ustima joj drhće – obrve su teško savite*)

LUKA: Idite, idite!

MARE (*hoće da ga rukom uhvati*): Sinko... ti ne znaš.

LUKA (*ustukne korak – kao skamenjen – prekrižio ruku pred sebe*): Mir! (*znakom ruke tjera majku u sobu*)

MARE (*još stoji – a zatim otiđe*)

LUKA: (*šapče kao za sebe*) Ti. ne znaš... što zar ona misli... ha... boji se svoga glasa. (*okrene se, pred njim ravno zrcalo je pokrito bijelim rupcem – priđe bliže*) Pokrili su te, da ne vide smrt. (*digne ruku – da odgrne rubac – al mu ona zadrhta*) Ne, ne, njega da ne vide... još nije prošla ura – još iza njega – on stoji i čeka... da ujede nekoga... živoga. (*naglo se približi – uhvati rubac*) Da vidim... (*digne rubac – pogleda u zrcalo – a onda kao užasnut trgne se i obim rukama počne trljati lice*) Njegov – ja... on...

(*vrata se otvore – uđu Franka i Milka – Milka nosi laternu – Franka stane – ne zna hoće li naprijed – Luka ih promatra kao čudovišta... Franka na prstima – prekriživši se – ode u sobu gdje mole – a Milka ugasila laternu – stavila ju pod žrvnu i stala do njih*)

LUKA (*ju hladno promatra*): A ti zar ne ideš tamo?

MILKA: Ako želiš...

LUKA (*ju zaustavi*): Ne, ne... ostani... ne ostavljaj me.

MILKA: Možda ti je potrebna samoća.

LUKA: Samoća... kosa mi se diže na glavi... čini mi se... pričinja.

MILKA: Umiri se... sve će vrijeme umiriti.

LUKA: Vrijeme. (*gorko*) Draga moja... vrijeme... od jučer čini mi se tako daleko – O, noćas – zašto, zašto me nisi pustila... da ga skratim. Vrijeme – budućnost... ona se za mene utopila.

MILKA: Precrno gledaš.

LUKA (*umorno*): Ali daj... kako mogu drugačije – meni je glava – kao brdo... teška... ne mogu – zaludu – ja ču morati... kriknuti – ne mogu ja s tim ni ure više biti.

MILKA: Čekaj, Luka...

LUKA: Kad pomislim – prsti mi se grče... Tamo oni mirno... po običaju mole... a ja... meni pakao tu... unutra. Mati moja... mati... ona još misli da ne znam.

MILKA: Misli... jer – Femija joj ono od sinoć nije rekla...

LUKA: Nije.

MILKA: Femija se i sama boji reći.

LUKA: Al to će se doznati... jer inače ču ja poludjeti.

MILKA: Luka... znam da te boli... teško je... ali napokon – nisi ni prvi ni zadnji.

LUKA: Ali selo... Kako će selo mene primiti – kad osjeti da smo ga preko dvadeset godina varali...

MILKA: Pa govorit će malo... i prestati.

LUKA: Ali ja... kako ču te razgovore podnijeti.

MILKA: Kako – kao i drugi... teško će ti biti, znam – ali napokon – pa gledaj – zar ti misliš, da je meni lako, kad me otac istjerao iz kuće i kad me mačeha prijavila žandarima – govoreći da sam luda – jer da uvijek nešto čitam... Koliko je selo o tome govorilo... ja pola mjeseca nisam mogla na ulicu, da me nije teta Franka k sebi uzela... ja ne znam... onako sama što bi u muci učinila. – Pa vidiš – selo je upoznalo istinu – i danas – moju mačehu, nju je selo posve osudilo... jer kriva je... pred samom sobom... i pred ljudima.

JERKO (*uđe*)

(svjetlo u lampi zadrhta – kao da će se ugasiti)

MILKA: Zatvori brzo vrata.

JERKO: Sami ste. (*čuje molitve u sobi*) A tamo oni... a vi... sami...

MILKA: Evo... Luka ne će tamo.

JERKO: Zašto?

LUKA: Ne mogu da ih čujem... ja, što ču među njima.

JERKO: Ni ja nisam mislio doći – al eto... spremio sam... se... ne mogu sam biti... nekako hoće mi se ljudskoga glasa – kao, kao da ga do sada i ni-sam čuo.

LUKA: A ja... sva me ova poznata lica – muče.

JERKO: Tebe... zašto?

LUKA: Već sada, ko da na njima vidim prezir... o moja mati... moja mati...

MILKA: Pusti mater... sam si jučer Femiju čuo... što misliš – da je njoj lako – ići kroz selo... uvijek u strahu... da će kad tad puknuti glas... o svemu.

JERKO: Pa i da pukne... šta zato... osobito ti... zašto bi se toga bojao... a ono... pitanje je i za nju... Dragi moj, život nema za sve isto lice.

LUKA: Kako?

JERKO: Vidim ja... tebe muči tvoj vlastiti strah... Uopće... Luka – oprosti, što sada o tome govorim – ali vidiš... ti – kako da kažem... ustuknuješ pred mnogim – a da... za pravo i ne znaš... zbog čega ideš korak nazad.

LUKA: O čem to govorиш?

JERKO: O tebi... eto... odlučuješ se za Perziju... jer ovdje vidiš nemogućnost drukčijih prilika... sada... bez potrebe drhćeš – a ne znaš – zapravo ni pomislio nisi, zašto je mati tvoja došla u takav položaj u kojem ju selo može osuditi. Al napokon – zar misliš da i selo nema oči? – Vide, vide i oni sude. Otkud ti znaš... da bi taj sud – za twoju majku bio poguban?

LUKA: Otkuda... pa zar je to malo... prije vjenčanja.

JERKO: A dragi moj... rekao sam ti, da život za sve nema isto lice – nije za svih jednako sladak. Čuješ – koliko ja poznam djevojaštvo tvoje majke – prilike u kojima je živjela – meni se sve čini – da se za nju život u gadnoj obrazini mogao pokazati... i gurnuo je s puta u stranu – A kad jedamput čovjek pade... onda nije teško i po drugi put.

LUKA: Što to znači?

JERKO: Znači... da ne treba klonuti... ni jaukati... u strahu pred slijepim očima okoline... jer kad se nađe uzrok ni taj pogled ne će bit tako težak.

MILKA: Da, Luka – živjet se može kad znaš da te bar neki razumiju.

LUKA (*glas mu drhće*): A to ste vas dvoje... je li? A ja, kako ču ja... to vama vratiti... Osobito ti, Milka... Sinoć... cijelu noć... da nisi bila uz mene... ja ne znam... mnogo bi zla selo za dugo pomutilo.

JERKO: Ona, Luka... naša Milka... ona je sama dobrota. (na Milki se vidi, da ne voli riječi o sebi) Vidiš, nju je nevolja čovjekom učinila – srcem, svestim. (vrata molitvene sobe se otvore – iz nje počinju izlaziti ljudi – i najprije dječak s križićem iz porculana – za njim Andre i Jakov s gorućim svijećnjacima iz mjedi – iza njih Femija – sa zdjelicom blagoslovljene vode i molitvenikom – zatim ostali – s gorućim voštanicama – dok svijet moli Oče naš – Femija sva četiri ugla kuće stala škropiti blagoslovljenom vodom, a onda stala pred zrcalom svečano moliti)

FEMIJA: Lice Tvoje, o Gospodine – bilo je krvlju i ranama pokrito kad ga je Veronika sveta otrla. Daj da se duša našeg u tebi preminulog brata Šimuna u slavi i sjaju nađe nebeskom – A ova kuća neka je mirna od svih napasti i uživa mir tvoj i blagoslov. (prekrižila se – a onda skinula rubac sa zrcala)

LJUDI: Amen.

ANDRE i JAKOV (postavili svijećnake do križa na stol)

LJUDI (pogasili svijećnake i počeli ostavljati kuću)

JAKOV (stoji do stola s vrčom i nudi muškarcima piti)

LUKA (sjeo se na ognjište. Dok su Jerko i Milka: do žrvnja u tihom razgovoru)

(kuća se skoro ispraznila – ostalo nekoliko bližih znanaca s ukućanima)

FEMIJA (zaogrnila se rupcem u namjeri da ode)

JAKOV: Zar već idete, Femija... čekajte... pijte malo.

FEMIJA: A ne ide mi, sinko... ne će ne. Srce mi je tuga oklopila. Tko bi bio reko da će nas pokojni ovako brzo ostaviti.

MATE (seljak – iza kako je dobrano potegnuo iz vrča, pali lulu): A bio je on već duže bolestan... a kad je pao, moralo je unutra... u njem puknuti. Gledao sam kad je umirao. Kao da je htio nešto reći – otvorio usta, al duh ga pobjegao. Izbuljio oči i kao začuđen pred nečim... ukočio se.

FEMIJA: Ah, ništa nismo na tom svijetu... rodili smo se da umremo.

MATE: Za života u prahu... a po smrti u gnoju... eto to je naše.

ROKO: Umreš... zvono javi, ponesu te na rukama do groba, poškrope te da se ne bi povampirio i zatrpuju. Odeš, brate... spomen ti se brzo zbriše... osobito ako si bio stariji.

FRANKA (koja se do bora stisnula): Za ništa je ovaj naš život.

FEMIJA: U tom je vidite pravica božja... pred smrću svi smo jednaki, bogataš i siromah. Ali naš pokojni... ja mislim još će dugo živjeti u uspomeni. Dobar je bio i mnogo je pripravio.

MATE: Pak sve je morao ostaviti.

JAKOV: Goli došli... goli ćemo i poći.

ROKO: Pa što će danas sve to sticanje... ja ne znam... pošten seljak... za ralom i svojom žuljavom šakom malo dobra zemaljskoga može steći... Eto... mučio sam sebe i svoju marvu pak... ja sam danas na to spao da nemam čime sina okućiti. I rekao sam mu. Teško mi je, Joža – ne mogu ti pomoći, idi, potraži gdje kruh, kako znaš. A on, pogledao na oca, veli, zar me tjerate. Ne, ne, sinko – rekoh, nego vidiš na suhom smo. I zamislio se moj Joža... teško mu, ne da se od ovuda... i djevojku ima na oku... Ali kad je čuo da se spremaju u Perziju i on stao misliti. Idem oče, veli. A meni se srce stisnulo, eto i drugi me sin ostavlja... kuća se moja prazni... ja ostajem sam pod starost. – Kamo – upitam... U Perziju, odgovori on... I ne ću mu priječiti, prodat ću mrvicu... neka ide... neka samo, da ga ovdje ne gledam – zdrava i jaka... a svačemu potrebna.

MATE: Teško doma, još teže iz doma.

ROKO: Ali zadaviti se ne damo... nego (*prema Jerku*) Jerko, baš me zanima. Joža mi pričao... jesli li bio na srezu... kako je ispalo.

JERKO: Bio sam jutros.

MATE: Čuo sam i ja pak, kako je ispalo?

JERKO: Znate već, morat ću odsjediti neko vrijeme.

MATE (*pljune*): E, boga ti, zaradi dvije tri riječi!

ANDRE: U zatvor ćeš?

JERKO (*s osmjehom*): Nego... jer, i onako mi je potrebno malo mira. U malo vremena puno se toga razmrsilo... razmislit ću dobro. – A zbilja, danas kad sam se vraćao iz grada, onako, ne znam ni sam zašto, prošao sam uz zatvor. Do zida opazim mali smotani papir. (*ljudi u pažnji*) Prođem, alko da me nešto povuklo, okrenem se, vratim i dignem onaj papirić, obični zgužvani papirić. – Kad sam ga otvorio, vidim, u teškom nekom rukopisu napisano je nešto kao – kao neka pjesma.

MATE: Pjesma? Imaš li tu...

JERKO (*pretražuje džepove*): Kad sam je čito – činilo mi se kao da me gore... iza onih rešetaka netko pažljivo promatra... Mahnuo sam mu šeširom. Ali gdje mi je sada? Spremio sam u džep, nisam valjda izgubio.

FRANKA: Tebi, sinko, često padaju stvari iz džepa... (iz džepa izvadi bili papirić) možda ovo – našla sam doma na podu. (po Milki pred Jerku)

JERKO (prepozna papir): Da, da, to je to... evo (čita, dok se drugi naokolo znateljno skupili)

Jesenji je dan, kaljavu stazu, uvenulim pokrio lišćem,

Ne vidim te, čovječe, koji stišnjen

Teško vučeš korak u sjeni ovih uza – al stani

I molim te – krikni, neka i čama uza mi hladnih zna

Još nismo ne zagnjavljeni do dna

Još živi netko vani!

Po mraku znam, dal prođe dan, o rode!

Opet jedan dugi dan bez sunca i slobode!

MILKA: Puno ti je rekao.

JERKO: On, baš ko da je na mene mislio... razumio sam ga... jesam, i nije mi teško poći. Danas više nigdje čovjek nije sam.

TONKA: Čudni ljudi! Ko da vam nije do glave stalo.

ANDRE: Ne valja sve govoriti... Politika, vražja je to stvar.

ROKO: A pusti ti, Andre. pusti... Tebi je lako u tvom dućanu. Sjediš, mjeriš – ništa se ne žuliš. Ali mi... ne može se samo trpjeti... uvijek moliti... i to čovjeku dozlogrди.

JAKOV: Trpljenje – spasenje.

MATE: Nemoj tako... dok smo živi zašto da ne živimo ko ljudi... ne uvijek ko marva, umoran, tučen, blatan.

FEMIJA: E, tako je sudeno.

MATE: To znači, krepaj, crkni, ali glasa ne pusti ne, ne – ne znam da li to i Bog hoće.

FEMIJA: Dobar je Bog, podjednako sve nas voli.

ROKO: A pusti, pusti to o ljubavi – znaš tko još nas siromahe voli – buha i šenac, blato i nevolja.

ANDRE: Svima nam je zlo.

ROKO: E o tome bi se dalo govoriti... ne, ne vidim ja... eto pogledaj samo kod nas... gledaj... ima ih koji ne pate... dok mi – nama se svaki dan sve više kosti ističu.

MATE: Ne boj se – po vratu i podgrlini svakoga poznaš koji ti pripada.

ANDRE (isprsio se): To znači po vašem i ja sam na drugoj strani od vas.

ROKO: Pak i jesi... Misliš li ti što ćeš jesti i kako ćeš se obući... Vuku li tebe dužnici... jesi li ti ikad znao što znači ne spavati od truda.

TONKA: Mi smo svoje u mladosti prošli... sad nam hvala Bogu toga ne treba.

ROKO: Eto vidiš – a od mene koji nemam ništa... do malo zemljice – truli krović nad glavom – i ove izrađene ruke – mene uvijek netko za nešto traži: Plati, daj i netko uzimlje u ime Boga – netko u ime zakona. Al nitko ne pita: Ti oguljeni seljače... da li tebi što treba, je li ti što ostalo... Vidiš... ako ću živjeti... sam se moram kršiti... nitko mi ni treske ne će dignuti.

MARE (izšla iz sobe sa složenim stolnjakom – Tonka ju promatra – sve tamo do bora – komu je Mare prišla – otvorila pretinac i stala vaditi plah-te – vadeći tako – jedna kuverta padne na pod... Tonka se sagnu i uzme je): Šta si to uzela?

TONKA (prišla stolu – raskinula kuvertu i izvukla iz nje komad papira): Djedovo.

MARE (nasrne za njom – al je Andre odgurne): Kako smiješ otvarati tuđe?

TONKA: Njegovo... sad je naše... (čita) Šta... “moja posljednja volja”.

MARE: Daj to ovamo.

ANDRE: Čekaj – čekaj... da vidimo. (i Franka pomakla se sa svoga mjesta, prišla blizu stolu – Andre ženi) Čitaj!

TONKA: Ja, Šimun Kosir, ostavljam oranicu kod svetog Križa...

FRANKA: Bože – a kome?

MARE (nasmije se): Ha, ha!

SVI (ju pogledaju začuđeno)

TONKA: Luki.

LUKA (se pomakne s ognjišta): Što je to?

ANDRE (ljutito): Šta je to... ti ne znaš, je li?

MARE: Kako vas je strah stisnuo... ali ne bojte se nije – ne vrijedi više ta oporuka.

FRANKA: Nego?

MARE: Djed ju je povukao. (prišla im zlobno) Ali, dragi moji... gdje ste bili do sada – pošto ste došli ovamo... Što u ovoj kući još čekate?

TONKA: Na našem smo.

MARE: Do jučer... za to niste znali.

FRANKA: Ti si uvijek bila ta koja nam nisi dala... trujući...

JAKOV (ojunačio se): Ti... ne javljaj se... u ovoj kući ja sam... moj sin.

JERKO: Polako striče... ne tako na moju majku... Odkuda, što vam daje pravo na takovo držanje?

JAKOV: Djedova volja.

TONKA: Kakva?

JAKOV: Moj otac – drugu je oporuku učinio.

MARE: U njoj moga sina Luku priznaje jedinim nasljednikom. (iz njedara izvuče drugu kuvertu u kojoj je oporuka) Evo, tu je sveta volja.

LUKA: Ne – ne – kako mene – a ostale...

MARE: Crno na bijelo piše: Samo ti i nitko drugi.

FRANKA: (nemoćno) O, Bože... ma gdje ti je ruka... Zar je moguće... ova-ko što.

ANDRE: (sav crven u licu) To je krađa... ne vrijedi.

FEMIJA: Volja se pokojnikova mora vršiti.

TONKA: Živi, a ne mrtvi zapovijedaju.

LUKA (majci): Dajte... dajte ovamo.

MARE (rukom lupa u kuvertu): Preko nje... (pokazuje Luku) ako njega bude volja, vi – (ujedljivo) siromasi moji... ne ćete više preko praga ove kuće.

ANDRE: Tko... ti. on... zar vi ćete meni branit na očevo... Još i meni ne-koja zvoni u džepu... vidjet ćemo na sudu... a ako i to... ako ne date mjesto... malo ćete uživat.

LUKA (istrgne majci kuvertu – otvorи je – ruke mu drhću): Zar je ovo po-sljedica... onoga jučerašnjeg... na podu?

MARE (u strahu): Čega... To je djedova volja.

LUKA: Al... al ja (potegne Jerka) evo čitaj... Kako se mislio spasiti... oprati.

ANDRE: Tko?

JAKOV: Od čega oprati?

LUKA: Čitaj, čitaj!

MARE (*u neprilici*): Sinko, ti nisi zdrav.

FEMIJA: Neka ide leći – bolestan je.

JERKO (*čita s uzbuđenjem oporuka*): Moja posljednja volja: Ja, Šimun Ko-sir, seljak, član bratovštine Krista Isusa – odbornik mjesne općine – sa svima u miru i dobru – od nikoga prisiljen...

LUKA: Što... ponovi... ponovi...

MARE: Al što ti je?

LUKA (*rukom je umiruje*)

JERKO: Od nikoga prisiljen, pri zdravoj pameti i po savjesti svojoj izjavljujem ovdje pred ljudima, svjedocima i pred Bogom velikim, koji neka mi milostivo sudi na dan Suda strašnoga, da: sve svoje imanje, zemlju i kuće – i novac što mi ga duguju po selu – sve moje pokretno i nepokretno ostavljam mome Luki – sinu mog najstarijeg sina Jakova – koji će me jedini čuvati u dobroj uspomeni. – Ovo valja – nek se vrši za upokoj moje duše.

ANDRE: O lupež stari – a ne otac.

TONKA: A koji su dužnici?

JERKO (*čita*): Anton Bardić – od mjeseca siječnja pred tri godine – uzeo 2500 Din. – 12%. Još nije ništa dao. – Katarina Simčić – zvana Jagodika – pred dvije godine – od mjeseca lipnja – 1000 Din. uz 15% – Vratila 500 Din. – Moj sin Andre 5000 Din.

ANDRE: Što... ja?

TONKA: To nije istina.

MARE: I ti si oca krao... a mislio si da ćeš sve onako – na lahko! Dućan će ti isprazniti.

LUKA: Ali ja... kako bi ja... sve ovo mogao na sebe... ne – ne...

MARE: Što to govoriš?

JAKOV: Sutra, sinko.

LUKA (*lice mu gori – kao da je na žeravici*): Pustite me, pustite – Ja, ja nisam njegov. (*pokazuje Jakova*)

FEMIJA (*skočila iz kuta*): Ljudi božji, začepite mu usta, on je lud.

LUKA (pokaže Femiju): Ona zna.

FEMIJA (u strahu stisla se)

MARE: Za ime božje! (blijeda na smrt – gleda Femiju, koja je prignula glavu) Sinko... šuti, ubij me!

ANDRE: Čiji si?

TONKA (stisnula se do njega – zlurado se smješka)

LUKA (uhvatio Femiju, pak ju vuče na sredinu)

FEMIJA (krsti se): Ljudi Božji, spasite!

LUKA (prodrma staricu): Ponovite sve...

MILKA: Zašto, Luka... što to radiš?

LUKA: Pusti... neka bude.

MARE (spao joj rubac s glave): Femija, Bože. (sinu) Ti si lud... (ostalima) Vežite ga...

LUKA: Mir! (Femiji) Reci – čije sam kopile.

MARE (pritisne ruke prsima): Sinko!

JAKOV (koji se do tada nemirno vrtio do ognjišta iznakažena lica, hripana glasa): Što, jesli zdrav? (hvata Femiju) Ti znaš, gade – a šutjela si da te hranim... Čije, čije, reci...

FEMIJA (sva u strahu): Tvog oca.

MARE (klonula, nemoćno na ognjište – lice sakrila u krilo)

JAKOV (odgurne Femiju – tako, da je klečeći pala na ruke): Lažeš!

FRANKA: Za ime Božje... ljudi, što vam je?

JAKOV: (Femiji): Otkad znaš?

FEMIJA Vidjela sam – znala... sa ocem ti zanjela, a onda udali Maru za tebe... da svijet ne dozna.

JAKOV: Ah! (udari Femiju – a onda skoči do žene, uhvati je za kosu, digne – a onda izvali na pod – zapjenjen od bijesa – neljudskim glasom stao tuliti – pri tom nogom i šakama udarajući ženu)

MILKA: Ubit će je...

LJUDI (priskočili – uhvatili Jakova – ali on se otima držeći u jednoj ruci Marine pletenice – a onda)

ROKO (mu se zagrizao u ruku – i tako ga otrgnuli)

JAKOV: Pustite me... da je smlavim – uh!

MILKA (*drži Maru*): Dajte vode!

LJUDI (*izlaze za Jakovom iz kuće*)

FRANKA (*vodom poljeva Mari lice*)

MILKA: O Bože... sva je u krvi.

JAKOV (*s vrata*): Živa je... pustite me... (*nestanu s njim u noći*)

MARE (*digne glavu – pod okom joj crno od udarca*)

TONKA: A vidite – tko je mrazio – ona – prodanica – ne vrijedi oporuka – ona je starog zaludila.

MILKA: Je li vam zlo?

FRANKA: Sjedni. (*vuče stolicu do Mare*)

LUKA (*pomućeno zove*): Jerko, Jerko – prokleo sam sjeme...

JERKO (*došao k Luki*): Ne, ne, Luka – već ljudsko. (*bolom pribran mu vrati oporuku*)

MARE (*pokušala se dići, sjela – rukom prelazi ranjenim licem*)

ANDRE (*došao izvana*): Bacite na ulicu... tu otrovnicu...

MARE (*trgne se*): Mene – je li... Da, pljunite ne mene, zgazite me... vi, vi pošteni. (*bolno se nasmije*) Jer muža, muža sam varala... prije nego sam ušla u rod.

TONKA: Bože... sa kakvim mirom to govori... (*prišla k njoj*) A znala si, gdje je dobar zalogaj!

FRANKA (*Tonki, prijekorno*): Šuti... kako možeš?

MARE: Da... onog sam uzela... zbog ovog (*pogleda Luku, ustane, zatetura*) s kojim se vrag, Bog, sudbina, što li, zaželjela narugat kao i sa mnom. Pod srcem kad mi se javio – već, već je pisalo da će biti prezren – bogac, dronjak... kao i ja što sam bila. Al nisam htjela da njoj to uspije. Zubima sam ga istrgnula iz bijede... jer znala sam što je bijeda... bos kada prosiš usred zime.

JERKO (*potresen, hoće da Mari reče riječ*)

MARA: Da, tukli su me... kao psa... za litru rakije ja sam morala tuđe blato prati... A on, Šimun, on me prvi uzeo poda se... za krumpir... kada sam gladna bila.

MILKA: Grozno.

MARE: Al niste vi to znali... svi vi... vi lijepo obučeni i siti... pljuvali ste na me... od sebe me tjerali.... za kosu me vukli... kao da nisam bila čovjek... A ja sam osjećala da je sve to zato, što mi je otac siromašan ribar bez pedlja zemlje, koji kad bi što zaslužio sve... do pare bi popio. – Plakala sam... i mrzila... sve vas site... sve i htjela sam se osvetiti... pred vama lijepo čista se pokazati.

TONKA: Pest blata... Uvijek bi bila na duši i obrazu.

MARE (*kao da ne mari – samo mahne rukom*): Ali... al vidjet ćeš... sada... sada je došlo vrijeme... Kad me Šimun za onoga ludičaka uzeo – koga nije... žena nije htjela... onda znala sam... na čemu stojim... onda prvi put pod nogama osjetila sam zemlju... i snagu koju ona daje... vlasnicima. (savila se u muci, lice joj je mračno) Al ne... nije ni tada moja muka prestala... I dalje me stari uživao. A ona (*pokazuje na Femiju, koja je do toga stajala stisnuta do vrata*) ona, kao pijavica zagrizla se u mene – nikad nije sita bila... Ona mojom tajnom... davila me...

FEMIJA (*u strahu, prekrstila se i pobegla iz kuće*)

MARE (*zgrčila šake*): Meso, toplo ljudsko meso bila sam u šaki skotova – roktavih.

LUKA: (*koji je do tada – nijem kao kamen – stajao do boroa*) To – to ti je cijena ove oporuke. (*oporukom i rukama pokrije obraz*)

MILKA (*mu prišla – tješi ga*)

MARE: Al pamtila sam... pamtila sva poniženja... i čekala sam čas... kad ću početi... Vi svi... mrzili ste me kao stjenicu... al evo... rastrubite cijelim selom... da sam nepoštena... da sam se prodala za jedan topli kuhani krumpir... možete... al ja, ja vas imam u rukama. Moja krv... moj sin zemlju će tu... blago koje ja nikad nisam imala... on će uživati... a vi... a vi... sad se rugajte.

ANDRE (*hoće da je udari*): Kurvo!

FRANKA (*mu se usprotivi*): Srami se... ni ti nisi bolji.

TONKA: Prisjest će njoj.

FRANKA: ...zar ne vidite, jedva se drži na nogama... od muke nad slabim – hoćete da se isprsite... gdje vam je (...) debeloj sitosti svojoj više neg ona (*priđe Mari*) Mare, sestro... ne kidaj se... prosti...

MARE (*pogleda Franku... čas kao da bi joj ruku uzela... al onda, odgurne je*): Šta... ne treba mi nikoga... samilosti... ne... ja... sad mogu biti i sama. (*zajeca*)

JERKO: Užas – koliko bijede može ugristi za srce... Kad će biti da čovjek ne bude više pas, a zemlja kost oglodana... strina... idite... umirite se...

LUKA (*gleda oporuku*): To... krvlju moje majke je zapisano. Tijelo... mlađost... obraz, sve je morala žrtvovati da se istrgne iz prstiju oprljanih. Skupo... skupo je kupljeno... Ali ne... ne, ne mogu... teško je da primim (*kida oporuku*) Ne ču, ne ču, nema vlasnika... svi smo jednaki.

MARE (*trgne se*): Luka! (*uhvati mu ruke*)

LUKA (*odgurne ju i u sitne komadiće stane cijepati oporuku*)

ANDRE (*a još više Tonka, zadovoljno gledaju*)

LUKA: Ja ne ču tu zemlju... tog blaga s poniženjem kupljenog! (*hvata majku za ruku*) Majko moja, ajdmo od ovuda... goli ste došli... sa sramotom ovamo... bez kletve ičije izidimo iz njega. Ajdmo... zdrav sam... jake su mi ruke... naći ćemo mjesta... stvorit ćemo ga sebi. Ah... ne, ovu zemlju ja – razumijte, čujte... pako ovaj – ne bi mogao orati... jer srce bi vaše parao... vas... s kojim je sve ovo kupljeno.

FRANKA (*uzbuđena otire pregačom oči*).

JERKO: Ne suze, majko... ne... jer, ovo... govori čovjek koga se smrt bila dotakla.

MARA (*gleda Luku – dugo... kao da ga ne prepozna*): Ti dakle... ne ćeš... Otići želiš... A ja, ja ne mogu, moja duša... misao... u svemu ovome... Samo mrtav možeš... duša mi je tu zakopana, ja bez nje ne mogu. (*gleda pocijepane papire na podu – digne ih nekoliko... i pritišće na obraz*) Ne ćeš ti (*plače*) ne ćeš ti otići... Sve je ovo... za tebe... da ostaneš... da mi se ne izgubiš... Sinko moj, sinko... a kuda ćeš... ovdje je toplo... mili, ovdje je zemlja... ovdje sam ja. – Ne, ne, zar ne, reci... ti me ne ćeš pustiti... (*zagrli ga*) Reci... ostat ćeš.

LUKA: Ne, ne – ni časa majko... ne mogu.

MARE (*pusti ga... i gleda kao da ne vjeruje ono što čuje*): Ah – zar – zar je moguće... da ni sada... moj san... nije moguće... da sam se varala. (*prste zgrčene od muke – zarije u kosu*) A tko mi te, sine, ukrade... ti me ostavljaš... tko mi srce... pamet twoju otrova... (*gleda Jerka*) Tko ga je ubio... tko ga je odbio od zemlje... od mene... tko mi ga uze... sina mog. (*uhvati Luku za rame, trese ga*) Meso moje.

JERKO: Umirite se... pa Luka... ona vas ne gura od sebe... on, on samo – ne će vaše sramote... vašeg poniženja... S vama on hoće... od ovuda.

MARE: Ne, ne... meni je ipak bolje... toplijе bilo tu neg kod oca... pijani-
ce... a sin... moj... sin drukčiji je bio – moj, moj je bio – a sada, (prema Jerku)
O, skote – ti... proklet... ti si ga uzeo. (*naglo se okrene – dohvati svijećnjak
sa stola*)

LUKA (*koji je nazreo majčinu namjeru naglo gurne Jerka u stran, tako,
da kad se*)

MARE (*okrenula se – zasljepljena bijesom, misleći da Jerko stoji pred
njom – zamahne svijećnjakom i lupi Luku po glavi*)

LUKA (*dignuvši ruke – uz krik – kao snop sruši se do majčinih nogu*)

MARE (*uzdrhta... prepozna sinov glas – baci svijećnjak i dok još оста-
li stoje zapanjeni – ona se kao luda svali na krvavog sina*): A – meso moje!

Kraj

Krsnik*

Drama u 3 čina

Lica:

JURAN IZ GRUDE, seljak
RONKA, žena Juranova
VIDONJA, otac Juranov
MARKO SUPINA, seoski glavar
KATE, njegova žena
OSIP GUŽVAR, njihov rođak
PERE PRASKALO, seljak
IVAŠA GOLJAK, seljak
ANTON BALIN, seljak
JELE TUMBAROVA, seljakinja
ĆIRIL ČEPERIĆ, pisar općinski
ŠIME PASJAK, stražar
KEKO ŠKRPOČ, stražar
JEROLIM KRPICA, projak
... NAROD... (događa se na otoku)

I. čin

(Na dvoru Jurana iz Grude. U dubini siva kuća, stepenice vode do vratiju, iznad kojih se vije loza. Desno stog slame. Lijevo je dvor od puta ograđen gročom, u kojoj je ulaz. Iza kuće vidi se maslinik i more. Ljetno poslijepodne.

* Drama u 3 čina, rukopis, izvedena u HNK, Zagreb 1941., pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Ronka prede na pragu. Vidonja sjedi na stepenicama, drži dijete na krilu i sluša Ivašu Goljaka, koji do njega svira u dvojnice)

VIDONJA: Eh, ta pjesma, tužna naša... Što je more da bi bilo polje... A prestani, Ivaša, koljena već tako uzdišu, ali nama je Bog dao more... I taj goli krš, kao za pokoru.

GOLJAK: Tešku.

RONKA: Ne tužite se, da nas jače ne pritisne. A što ćemo... glavno da nas nitko ne goni preko praga uz kojeg nam je kraj milih (*pomiluje dijete*) svaka muka lakša, a i radost potpunija, zar ne oko moje zlatno, na svemu hvala i nebu i zemlji, samo da nam se oganj ne ugasi. (*čuje glasove na putu*) Djedo, idite s malim u kuću. (*ljudi dolaze pred dvor*) Pokrijte ga, da mu koje oko ne naudi.

VIDONJA (*ustao*): Ne daj Bože...

JELE: Ovamo ljudi, (*ulazi u dvor*) svi, svi, da prije čujemo...

PRASKALO: Idimo naprijed.

JELE: Ronka moja mila, je li Juran kod kuće?

RONKA: Je, vratio se iz polja.

VIDONJA: Umoran je legao, možda spava.

JELE: Spava, ljudi božji, čujete, Juran spava kad nam se crni oblak nevole diže... i sunce mrači. A kažu da je krsnik, da je s njim dobri duh zemlje, pa kako ga pušta na miru.

PRASKALO (*s ulaza*): Pustite Jele priče i čarolije, ne stojmo...

JELE: Ne vjeruješ ti... a? Juran je u krvi, Vidonja susjede, zovite sina, neka ustane da krši zlo i pomogne zemljino.

GOLJAK: Što se dogodilo?

BALIN: Može se dogoditi ako pustimo vragu krila.

JELE: Prokleta.

(*svi se uzrujano javljaju*)

BALIN: Zovite Jurana, što je on, što nije, nije ni važno. Glavno da nas je često puta dobro savjetovao, lijeočio nas i naše blago, mnogo zna, ta glagoljski zapis čuva, pa neka nam i sada kaže što da uradimo protiv glavara Supine.

RONKA (*se trgne*): Protiv glavara... moj muž da vas uputi. Idite s Bogom i našu kuću pustite na miru.

PRASKALO: Ho, ho... baš ste se na dobru namjerili.

BALIN: Zovi ga, potreba je.

RONKA: A ne ču, ne.

BALIN: Pa možemo i bez tebe (stupio na stepenice i zove): Jurane!

OSTALI (za njim): Jurane, Jurane!

RONKA (*pred svima maše preslicom*): Natrag, umuknite, imajte obzira, pustite ga da počiva.

JURAN (*se s motikom pojavi na vratima*)

JELE: Ustao je...

RONKA: Zar su te probudili?

VIDONJA (*pošao u kuću*)

JURAN: A... nemam kad ni počinuti... znaš da imam kopati u vrtu... onaj korov se širi...

JELE: I drugdje ga ima.

JURAN: Šta ste me zvali... nekako... izgledate uzbuđeni.

JELE: A dobri naš... i zabrinuti, jer evo, iz općine, od glavara Marka Supine dobili smo opomenu da platimo novi općinski namet. (*preda mu parpir*) Gledaj, sinko.

JURAN: Opomena... za namet... kako, nema dozvole.

RONKA (*ga potegne za ruku*): Ah.

JURAN (*je pogleda*): Nije pitao starještine.

JELE: Baš on mari... on samo pita... daj... a od kuda... Tuča nas je ogoljala do kosti, zbog nerodice glad nas čeka i ovu zimu. Majko Božja, sve зло na nas.

BALIN: Valjda je već kasa prazna, jer ne samo da opominje, već nas i ucjenjuje... evo, neka ti kaže Pere Praskalo.

JURAN: Kako?

PRASKALO: Na svoje sam uši čuo kad je Supina rekao, tko se ne pokori njegovoj volji da ne će dobiti ni dio pašnjaka kojeg nam već godinama oblast obećaje.

GOLJAK: O, zar je njegov?

BALIN: Strijela ga ubila. (*uzbuđenje raste*)

JURAN: Ne psuj, što koristi. Umirite se ljudi, može Supina govoriti što god ga volja, ali pašnjak, zemlju, naše nam nitko ne može oteti ispod nogu. Ta oblast je pašnjak preuzeila od bratovštine sv. Križa, baš da ga nama svi-ma u selu razdijeli.

BALIN: I neka čim prije.

PRASKALO: Oštija što čekaju.

GOLJAK: Kad bi pašnjak dobili pa raskrčili i nasadili lozom i maslinom, e tad bi nam selo ponovo oživjelo.

JELE: Ne bi nam djeca morala preko mora, u tuđinu.

PRASKALO: A baš nekoga briga za čime nam se srce otvara, najmanje gavanu Supini.

RONKA: Ne govori tako.

JURAN: I ja mislim.

PRASKALO: H... nego... što smo ljudi ovamo skrenuli... pa oni su rod Su-pini... gdje bi oni protiv svoga... e, Jurane, ipak ti se čudim, bar ti, već davno mogao si ga upoznati... ta kad ti je već nokte pokazao.

JURAN: Meni... a što pričaš.

PRASKALO: Ne zatvaraj oči silom... kad, zar se ne sjećaš gozbe kad mu ono bila kuća podignuta. Supina je sve radnike pozvao... plaćao je... ti si mu vozio kamenje, pak je i tebi pristupio, baš u času kad si komad bijelog ko-lača spremao u džep, da ga doma, tvoji kušaju. Upitao te... a kako da tebe platim, Jurane. Zar se ne sjećaš više... što si mu odgovorio.

JURAN: Ne... a da, da, rekao sam... dajte što vas Duh Sveti nadahne.

PRASKALO: E, baš tako... na božju. A Supina se nasmijao, udario te po ramenu i rekao... bit će ti valjda dosta što si kod mene pojeo, popio i u džep spremio... problijedio si... i ostao šuteći. Gledao sam te.

JELE: E, progutao je, razumljivo, kad se nadao Ronki, koju mu Supina nije baš drage volje prepustio.

RONKA: Što još ne čete reći... ne slušaj ih.

PRASKALO: Ima još mnogo... ali... dosta je, reci mi, gdje bi Supinova sta-da pasla da se nama pašnjak podijeli, a. E, on drži one poljane u zakupu, jer iz njih mu mljeku teče.

POVICI: Pašnjak, pašnjak!

RONKA: Uh, vičete, kao da vam se nebo ruši na glavu.

PRASKALO: O glavi nam se radi... da, Supina nije mirovao dok se nije zasjeo u općinu. Pustili smo ga, da ostanemo na cjestilu. Jer, da ga je volja, već nam je mogao pomoći, ta ko i mi hrstao je koru palente... baš je odjedrio s otoka... zna kako živimo, ali otkad se vratio s lancem preko trbuha... samo gleda da mu je kup na kup dignuti.

RONKA: No, no, zar mu zavidao... pa mogli ste i vi za njim po moru... ali vi ste rade uz kraj priljepljeni ostali i sanjali o blagu koje ni Supini nije palo s neba.

PRASKALO: Nije... ali, ako se prigne i za našim... e, opeći će se... ne dajmo se, ljudi... složimo se, pa iz Grude možemo isčupati i samoga vraga sa žilama u paklu.

RONKA: Smutljivče.

JURAN: Ne siplji iskre u ulje.

PRASKALO: Sloga, sloga.

GUŽVAR (*ulazeći u dvor*): Hi, hi, a tko će vas složiti, pa još protiv Supine, a telci, tiše dajte, i u općinu se može čuti.

BALIN (*usplahiren*): Ajme, da, pazimo, Supina ima dobre uši.

GUŽVAR: Pamet u glavu.

PRASKALO: Tko te zvao, njuškalo, da se javiš.

GUŽVAR: Ti, sa svojim... p.p.praskanjem. Trubilo, a zar si zaboravio tko drma selom... Supina, od njega živite, i težaci ste mu i dužnici... i...

PRASKALO: Zatvorite mu usta da se dulje ne slini.

GUŽVAR: Samo po Supini, se, ljudi, zna kod oblasti, da smo živi na ovome kamenu otočkom. On ima na sve strane prijatelja, a mi nigdje nikoga.

PRASKALO: U sebe se uzdamo.

JELE: Ajme, Jurane, ne gledaj samo... što da radimo, savjetuj, zato smo i došli. Ime Isusovo, ako šutimo, još ćemo i pašnjak izgubiti, ako se javimo, vijat će nas ko pljevu. Zar ti je sve jedno... siromašni smo i mi... i ti...

JURAN: Ne morate mi toga spominjati, znam, znam da smo zadnji u redu zadovoljnih, ali vas ipak molim, budite umjereni, da sad u naglosti pogriješimo, moglo bi nam se dugo osvećivati... a ne živimo samo za sebe. Ako se ikako može, na lijepe izgladimo što nas žulji, s prijetnjom...

PRASKALO (*upada*): Ne slažeš se.

JURAN: S prijetnjom se služi, tko se kroz red gura, ne čemo valjda i mi tako... ta znamo na čemu smo... odbijte ljudi svakoga od sebe, koji vas na silu potiče, taj nas jače može gurnuti u natrag... posve u mrak.

GUŽVAR: Ta ti vrijedi.

PRASKALO: Sumnjivo.

JURAN: Zašto?

PRASKALO: Pa kad govorиш... strpljenje gdje nam je svima da kriknemo... baš ko i Osip... izgleda kao da vam lijepo miriše iz Supinove zdjele.

JURAN (*uzrujan*): Meni... Pere... kako možeš?

PRASKALO: A...

JURAN: Pa ne kažem ja da skrstimo ruke, ne, ne... možemo poslat jednu molbu u općinu da se namet ne utjeruje, dok se prilike ne poboljšaju, bar dok se potrebnima ne ishodi pašnjak.

PRASKALO: Ho, ho, molbu, da na njoj Supina sjedi. Nikako, naše nemamo kad moliti, već ga moramo braniti... Ljudi, skupimo sve selo... pa očistimo smeće iz općine.

GUŽVAR: Protiv zakona ideš.

PRASKALO: Po svoje.

GUŽVAR: Hi, hi, al se zemlja ne miče.

BALIN: Pokušajmo Juranovo.

PRASKALO: Svi ste za to.

GOLJAK: Kad je pametno.

JELE: Najbolji je mir.

PRASKALO: A ovce bedaste, pa idite, idite gadu u grlo... pfuj, šteta riječi. (*ljutit ode*)

RONKA: Hvala Bogu da je otišao. Jurane idi i ti u kuću, ljudi ne stajte više ovdje... da nam ujak čuje kako se ovdje protiv njega govori... Jurane, što bi rekao.

JURAN: Sam je dao povoda.

JELE: A molba?

BALIN: Tko će ju predati Supini?

GUŽVAR: Mogao bi Juran, njegov je prijedlog.

GOLJAK: Daj, ti ćeš najbolje... svi ćemo s tobom.

RONKA: Zašto baš on... može i drugi.

GUŽVAR: Ali Juran je trijezan, ljudi imaju povjerenja u tebe... pa ako te volja... vodi nas, samo da se dalje smutnja ne širi.

(svi odobravaju)

RONKA: Ne laskajte mu, da leti... valjda ne ćeš da te oni dižu, jednim započnu, drugim završe... a Gužvar... U... možda želiš da se Juran zamjeri Supini pa da se ti onda po njegovom širiš.

JURAN: Ne govori tako.

GUŽVAR: Ljudi, što mi predbacuje... Da, u rodu sam Supini ko i ti... ali ne ja već ti mlada, ti si na sve pripravna da ujaku ostaneš i mila i draga.

RONKA: Odgojio me sirotu bez roditelja.

GUŽVAR: Hi, hi, misliš, ako Supina nema djece da će tvoj sin uživati nje-govo.

RONKA: To je tvoj san.

BALIN: Al se grizu za komad.

GUŽVAR: Polako... čekaj...

JURAN: Prestani.

GUŽVAR: Za jezik me povukla.

RONKA: Sve selo zna tko je šta.

JURAN: I ti umukni, šta je to danas, najprije Praskalo... sad ti Osipe... go-vorite... kao da ja... ili ona – sve jedno... na tuđe računamo. Još bi tko mogao pomisliti, da se zbog Supinove mrvice ko puž povlačim u kuću... i puštam neka vjetar sve drugo nosi.

GOLJAK: Nikad, Jurane, to ne bismo povjerovali.

JURAN: Ti Ivaša – možda ne, ali... drugi... Pa dobro. Nisam se dosad htio mješati u općinske stvari... jer... drugih je... imam dosta svoga posla... ali kad ste došli...

RONKA: Što namjeravaš... zar ne ideš u vrt?

JURAN: Ne danas, s molbom ču u općinu, mogu poštено pred svakoga... ajde, sastavimo molbu... Goljače... piši.

GOLJAK: Hoću... samo na čemu.

RONKA: Ovdje ne čete ni slova.

JURAN: Ne brini se zato, već idi po olovku, donesi papira.

RONKA: Ako imamo.

JURAN: U molitveniku je.

RONKA (*pošla*): Ah, ne ćeš ti neg na svoju, ali čuješ (*vratila se*) zar se ne bi moglo i bez molbe... kasnije.

JURAN (*strogo*): Što sam ti rekao, drugo prepusti nama.

RONKA (*pošla*): Bože moj. (*mučno stala do stepenica*)

GUŽVAR: Hi, hi, htjela bi prije doći nego poći... pa ostani... evo, imam ja komadić olovke.

JELE: A evo i papira. Tu je na jednoj strani opomena, a na drugoj čisto. Tu Ivaša piši, neka Supina odmah zna, s molbom koju mu šaljemo, odmah i opomenu odbijamo.

GOLJAK (*sjeo na stepenice*): Silno. (*raširio papir na daski koju položio na krilo*) Al će ga opeći... samo kako da počнем... poštovani glavaru... ili, neki dan mu stražar u šali rekao, glavo bezglavih... što misliš Balinu.

BALIN: Daj čim ljepše... ali zato na dnu molbe, onako, kao neke vrsti mjesto našeg pečata, nariši jedan srp, neka zna, sa seljacima ima posla. Po bogu, ako Supina ima duge nokte... imamo i mi oštре zube.

GUŽVAR: Hi, hi, tvoji su već polomljeni.

RONKA (*uzbuđena*): Vama se miješa u glavi, tikve, tikve, molba će vam prisjeti, pa još takve... (*baci Ivaši dasku s koljena*) Ne ćeš pisati, maknite se od ovuda, jer će vas inače kuhanom vodom opariti. (*htjede u kuću*)

JURAN (*ju zadrža*): Ti nisi pri sebi.

RONKA: Neka nisam, pusti me... ne će ovdje.

GOLJAK: Možemo i drugdje... ajde, Jurane.

JURAN: Kako god vas volja.

RONKA (*ga zadržava*): Nikamo ne ćeš, danas je dan trudne muke Isusove, petak slab početak... Čuješ, neku noć u snu sam vidjela: Ogromna neka ptičurina krilima je zakrilila sunce, a pandžama kida živo ljudsko srce. Gdje god iz ranjenog na zemlju kapne krv, plamen izbjija i aveti pali krila... užas...

strašan krik je nebo i zemlju potresao... jako sam se prestrašila, to je slabi znak, ostani doma, djedo, ne dajte mu iz dvora.

VIDONJA (*s praga*): Sinko, drži se svoga praga, pak ti ne će ništa naudititi.

RONKA: Supina je strog, ne trpi da mu se nitko mješa u posao. Zar ne vidiš, svi ga se boje. Tebe, prvog, guraju u opasno kolo, jer ako se razljuti, po tebi će udarci... a oni... lako će se zakloniti... teško nama onda.

GOLJAK: Ne ćemo mi Jurana pustiti, kako bi mogli... to kao da bi se svojeg odrekli.

RONKA: A, slabi sebično ljube.

GOLJAK: Šta tebi Jurane povjerimo, to nam mora uspjeti.

JELE: Jer si kao kruh dobar.

JURAN (*zadovoljan*): A, Jele.

GOLJAK: Znamo ti srce.

JURAN (*ga zagrli*): Mladiću, brate moj... čuješ Ronka... radi ovih što im oči sjaju topлом vjerom moram poći. Razumij me.

RONKA: Ko što i ti mene. O slijep ne vidi, više te se prima jedna Ivašina riječ, no sve moje molbe. Njih ti voliš, sav goriš njihovim željama, a za mene, baš te briga... ženu ko i motiku u kut, kad je ne treba... je li... o...

JURAN: Ronka, Ronka.

RONKA: Čuvaj sebe, da nam jad ne pritisne prag.

JURAN: Ma neka ti strah ne igra suzom u očima... što je u tom zla, ako jednu molbu predamo... A moramo, jer čula si ujak se ipak previše drznuo, treba ga sjetiti, još je u općini iznad njegove volje, naše pravo....

BALIN: Od starine.

JURAN: Nismo od jučer, makar na kamenu, znali smo učiniti mjesto, neka je malo, al je ipak naše, dragoo... slobodno pod suncem, i dalje će nam biti.

RONKA: Ne sanjam tako otvorena srca.

GOLJAK: Nema ga nad doma.

JELE: Kad nas nitko ne bi davio.

BALIN: Ni sramotio u njem.

JURAN: Ako se pustimo, i gazit će nas, zato s Božjom pomoću... javit ćemo se... s mirom, da ne bude kasnije bure. Idi Ronka u kuću djetetu, brzo ću se vratiti, shvati, što sam branim, lako mogu izgubiti, ali što s narodom čuvam, to nam ni najžešća oluja ne može porušiti.

RONKA (*uhvati mu ruku*): Ah... da ti mogu reći... Jurane (*pritisne mu ruku na svoja prsa*) čuješ mi srce.

JURAN (*se osmjejne*): Malo jače udara.

RONKA: Malo, veliš, o i da mi pukne, ti bi se osmjejnuo. (*pošla*) Nesrećo, nesrećo, ne padaj na mene.

JURAN: Ženo, ne muči me.

RONKA (*okrene se na skalinama*): Žena sam ti. Žena, da me posve bije-dom zauzlaš. (*skršena pošla u kuću*)

JURAN: Ne krši se... Ronka. (*stao ko ukopan*) Šta joj je... ne razumijem.

JELE: Al ima jezika.

BALIN: Da je moja po nosu bi dobila.

GUŽVAR: Krivo joj što ju muž ne gladi, pa prkosи... ovakve su nesreća za kuću.

VIDONJA: Niste trebali pred njom spominjati. Jurane, potrpi, mučnoga lako krik pobjegne. (*pošao u kuću*)

BALIN: Što ćemo sad, on стоји ko izgubljen.

JELE: Ivaša, daj ga umiri.

GOLJAK: A kako... Gužvaru, pomozi da ga ne izgubimo.

GUŽVAR: Kušat ću... pustite nas malo.

(*ljudi se skupili do izlaza, tihо raspravljaju*)

JURAN (*se maknu*): Komu da ugodom?

GUŽVAR: Zar još nisi odlučan, e, nešto bih ti savjetovao... ali...

JURAN: Pusti me sada.

GUŽVAR: Ne ću ti smetati... ne, ali ipak... kad me ne bi odao, nešto bih ti rekao.

JURAN: Znam šutjeti, ako se mene tiče, govori.

GUŽVAR: Najviše tebe. (*potegne ga bliže stogu*) Za riječ te držim.

JURAN: Što je tako tajno?

GUŽVAR: Dobro da je tajno... Vidim, Jurane... teško se odlučuješ... znam da ti je milije krivit se nad ralom... neg pred stolom općinskim... svoju zemlju poznaš... a one... što gledaju kroz naočare... teško je koji put... osobito ako poput Supine, nemaju baš najbolje namjere.

JURAN: Od kad pak ti tako misliš?

GUŽVAR: Ne čudi mi se... od onda, odkad sam čuo, da je mito diglo Supinu na vlast u općini. E, on je na sve pripravan samo da ugodi sebi. Polako kruži... ali sigurno... pazi i ti imaš zrnce na koje pohlepljeno vreba.

JURAN: Na moje.

GUŽVAR: N, n... po božjem i ljudskom zakonu.

JURAN (*ga uhvati za ramena*): Što... valjda ne misliš... Ronku.

GUŽVAR: Ajme, kosti ćeš mi slomiti! Nisam baš siguran.

JURAN (*ga odgurne*): Odlazi dok si zdrav, da te ne čujem više.

GUŽVAR: Ne viči... idem, al, baš si slijep kad ne vidiš... škruti Supina obilno ti daruje i ženu i dijete... zašto... e... ne za ništa.

JURAN (*dohvati kolac*): Ne prljaj mi drage.

GUŽVAR (*uplašen*): Bog, Bog... al pazi, Ronka je od ujakove pogache pala na palentu kod tebe.

JURAN: Čekaj... stani!

GUŽVAR: Ne, ne, kad ti se ne može dokazati.

JURAN (*ga zadržava*): Ne puštam te, što znaš? Supini si često u kući... govori... što si vidio?

GUŽVAR: Ništa više neg drugi. Supina dobro posluje i mjericom i litricom, pa je Goljakovom ocu sve digao na bubanj, Jele upleo u dug zbog djece, a Balina, ta znaš kako mu je osramoćena kći... al... tko mu što može... on uvijek ostane na vrhu... ljudi vide... al šute i trpe... jer... i trebaju ga, i boje ga se.

JURAN: Ne motaj mi ovdje o drugima, o mojoj mi reci.

GUŽVAR: Ne znam ništa pouzdano... neg... pazi... i meni je teško vjerovati, da bi Ronka mogla... ali napast je vrag, a Supina mu je podoban, neobično je dobar prema Ronki, kad sam je danas vidio... kako sve nastoji... da i ljudi i tebe zadrži, e rekao sam, da nije zagazila... Jurane, zato ti govorim... rod smo, neka nas Bog očuva od takve sramote, bolje da se prije toga prag pod tobom prelomi.

JURAN: Osipe... nemoguće... čuješ, teško tebi... ako bez uzroka... ovakvu sumnju budiš.

GUŽVAR: Osvjedoči se... nekad je malo dosta... a ja bih najteže podnio... samo da ti je žena kako treba... ali...

JURAN: Dosta, molim te, dosta.

GUŽVAR: Ali, ako su se spleli... e onda brate, muški s narodom brani i naše pravo i svoju čast.

JURAN: Majko moja!

GUŽVAR: Ne blijedi... kad nam sve selo posrće... e, bar se ti... Uspravi se... da nam Gruda... čelo ne potamni. Drži se!

GOLJAK: E ljudi prestanite, Supina dolazi.

(ljudi se brzo razmakli)

SUPINA (*praćen pisarom i stražarima dođe pred dvor*): Gle, opet su ih putevi puni. Šta to, do vraga, znači?

ČEPERIĆ: I uvijek oko ovog dvora, zanimljivo.

PASJAK: Što ovdje radite?

JELE: A Pasjaku moj, ništa, tako da nam vrijeme prođe pričamo.

BALIN: Da nam vrijeme prođe.

ŠKRPOČ: Nemate drugog posla?

SUPINA (*ulazeći u dvor*): Samo stiskaj vrat, Baline.

BALIN (*se sav zgurio*): Dobar dan.

SUPINA: Jele, Jele, da se bar počešljate.

JELE (*pogladi kosu, potegne rubac jače na čelo*): A...

SUPINA: I ti, Goljače... brzo ćeš mlad ostati i bez hlača... ako tako samo vrludaš naokolo... pulastro.¹

GOLJAK (*se u neprilici osmjehne*): Što ču...

SUPINA: Mir... šuti, kad stariji s tobom govori. Jurane, kad vidiš lijene, što ih ne otjeraš.

JURAN (*skuplja slamu do stoga*): A ne čine mi zla.

SUPINA: Ali meni smeta ovo skupljanje.

¹ Napomena urednika: pulastro, od tal. pulastar, pile, pijevac, pulen, miljenik

JURAN: A što vam ja mogu... oni vama a možda i vi koji put njima. Ljudi smo.

SUPINA: Ja, kome, vama?

GUŽVAR (*pred svima*): Ni govora.

SUPINA: Onda kome? (*opazio Ronku i Vidonju na pragu*) Ronka, zar mi ovdje nema mjesta... a? Vidonja?

RONKA (*brzo mu priđe*): Ujače, tko to veli, ta znate kod nas vam je uvijek...

VIDONJA: Ako hoćeš, uđi, iz istog ćemo vrča potegnuti.

SUPINA: Pa došao bih ko svojima, samo da me Juran mrko ne gleda. Što ti je?

RONKA: A on, tko bi ga razumio.

JURAN: Ti sve manje!

RONKA: Kad si čudan.

JURAN: Šuti!

RONKA: Ti ćeš mi zapovjedati!

VIDONJA: Ronka!

RONKA: Već pred njim ni riječ ne smijem reći... a kad me ne bi bilo onda bi uživao.

SUPINA: Oho, to prvi put čujem, zar niste u dobru?

JURAN: To je naša stvar.

SUPINA: I moja i moja, dragi, kad sam ti je dao za ženu, nisam se odre-kao brige za sirotu.

JURAN: Ne brinite se za nas, bila bi šteta da vam mi priječimo na drugoj strani... gdje od vas čekaju – djelo – da vas pohvale.

SUPINA (*oholo*): A zar me ne hvale, tko ne, možda ti kad tako govorиш. A... pa to sam i mogao isčekivati, to mi je valjda plaća, što sam te pukog si-romaha primio u svoj rod.

JURAN: Što imam od toga?

RONKA: Dosta, hvala Bogu.

VIDONJA: Ni trohe obećanog.

SUPINA: O već se i stari oštiri... No, no, a znam, bit će zato se pjenite, što sam Ronki kao vjenčani dar obećao vinograd, a još ga nisam predao... Žalosno ako si je radi toga trsa vodio pred oltar.

RONKA: Jurane.

JURAN: Samo vjeruj podvali.

SUPINA: No, no... samo se šalim... pošten si ti... al ne boj se, još sam živ, još nisam propao, znam da ste potrebni... imam vas na pameti, Ronka zna i košulju bih sa sebe skinuo za onoga, koji mene voli, ali ne moje.

GUŽVAR: Živa istina, Jurane.

SUPINA: Evo, i jučer na sajmu, kupio sam vam platna za dijete, skroji mu, Ronka, haljice, pa mi ga u nedjelju dođi pokazati.

RONKA (*htjede primiti*): O... hvala vam.

JURAN (*ju zadrži*): Ne trebamo vašeg dara, neg pravo na sve selo.

RONKA: Isuse!

GUŽVAR: Jurane, tako se ne moli.

SUPINA: Čuješ, ne trpim da se tako sa mnom govorи.

JELE: Ne zamjerite mu, on je valjda mislio reći, da... svi o vama ovisimo... zar ne?

SUPINA: Dosta vas imam za vratom.

ČEPERIĆ: Radi više neg može.

SUPINA: Šta bi još htjeli?

GOLJAK: E, to bi bila druga isповјед.

GUŽVAR: Koju bi Juran, kad bi htio, najbolje ispričao.

PASJAK: On, otkuda baš on?

ŠKRPOČ: Bit će zato što su mu stalno na pragu.

SUPINA: Pa da čujem... ako smijem, dakako... baš me zanima kakve, Juranu, sve žalbe čuješ... Govori po srcu, a vinograd neka ti ne zapinje u grlu... to ćemo već sami uređiti... da se Ronka veseli... dakle... nadam se trijeznom.

GOLJAK: Zauzmi se, Jurane, kad je dobre volje.

RONKA: A vi bi htjeli... da vas samo brani, pred vama ujače, nema zašto.

VIDONJA: Možeš reći koju, prava riječ je svjetlo, ako je rečena kako Bog zapovjeda i glagolski zapis uči.

GUŽVAR: Ne moraš ni u općinu.

JURAN: O zapis, da, dobro da ste me sjetili, evo, evo me odmah. (brzo podje u kuću)

SUPINA: Kamo bježi? Nemam vremena čekati.

RONKA: Samo vi idite lijepo za svojim poslom, nemate šta čekati.

KRPICA (došao putem): Hvaljen Isus, dobri ljudi, pomozite siromaha.

ŠKRPOČ: Bježi dalje!

PASJAK: Nije te sram, mlad i zdrav, pa ruku pruža.

SUPINA: Gdje ti je dozvola?

KRPICA: Ne prosim, već posao tražim, ali... možda vi gazda imate za mene...

SUPINA: Za vrijedne ruke uvijek se nađe... pa dođi... trebat će mi pomoći u kamenolomu, kod vapnenice.

KRPICA: O...

BALIN: Valjda ne ćete uposlitи stranca prije nas.

KRPICA: Vi ste ipak doma.

GOLJAK: Ko da i nismo.

SUPINA: No javite se svi koji trebate.

BALIN: O, na to čekamo... kad nema što jesti...

JURAN (izisko): Zaželjeli ste me čuti, pa evo, tu pred narodom, najbolje da vam odgovori sva Gruda preko ovog zapisa glagoljskog.

ČEPERIĆ: Od kuda ti?

VIDONJA: Odavna se čuva u našoj kući.

SUPINA: Što će mi?

JURAN: Tu je potvrda davne Oblasti, po kojoj se našem koljenu prepušta sloboda birati glavara, koji će za sve, pa i za utjerivanje nameta, tražiti od nas dozvolu, i za svaki svoj čin, odgovarati nama u našoj općini.

SUPINA (porugljivo): Je li moguće?

JURAN: Jest, ovdje potvrđeno, još je i danas živo pravo u narodu.

VIDONJA: Harta kanta.

GUŽVAR: Jesti, jesti, a potvrde, th, baci u kraj.

JURAN: I s ovim nam se Gruda držala.

SUPINA: No, no, bježi, zastarjelo je i to slovo i to pravo.

VIDONJA: Nije dok smo živi.

BALIN: A kako, da se prevrnemo.

SUPINA: Mene se ne tiče što tu piše, Oblast me je postavila, u općini radim što ona naloži, zato samo njoj odgovaram.

JURAN: A narod?

SUPINA: Pusti gluposti, drugo je danas vrijeme, da, za vas ja odgovaram, ali ne vama.

JURAN: To onda znači?

SUPINA: Da mi ne smetaš sa zastarjelim.

JURAN: To ćemo još vidjeti.

SUPINA: Udalji se s tim...

ČEPERIĆ: Ne uzrujavajte se... nije vrijedno.

SUPINA: Al ne će mi valjda ovdje jedan (*podrugljivo*) jedan zemljom zamazani seljak, što se tek prekrstit zna kad legne i ustane, solit pamet... Pusti taj zapis podno škrinje.

ČEPERIĆ: Moljcima.

JURAN: Još će do oblasti.

SUPINA: Daj ga ovamo, u općini mu je mjesto, šta ti misliš mimoći, a tko sam – vaš glavar, upamti, u mojoj osobi da štujete vlast.

JURAN: Ničije nasilje.

SUPINA: Kako to odgovaraš... Dobro da sam ovamo došao... ispunit ću vam želje – gljiste... e, neka još samo jednom čujem spomenuti buntovni zapis, ma zgazit ću smutnje kvas. Miči se.

RONKA: Ajde, Jurane, u kuću, našim te djetetom zaklinjem.

JURAN (*odlučan*): Sa svojeg se pred nikim ne uklanjam.

SUPINA: Ne igraj se samnom, nismo zajedno ovce pasli. Ne koči se, u kuću, kažem ti... nosi se, u ime zakona.

JURAN: Čijeg zakona?

SUPINA (*bijesno*): Ušljivče, pred kime stojiš pokrite glave. (*skine Juranu kapu i baci je na zemlju*)

JURAN (*nasmre*): Huljo!

RONKA (*ga natrag potegne*): Nemoj, ljudi, nedajte!

GOLJAK (*i drugi opkolili Jurana*): Popusti, gotovo je.

ČEPERIĆ (*u strahu*): Ne idite u nepriliku!

PASJAK: Ne drhći!

ŠKRPOČ: Što nam može jedan?

BALIN (*i nekoji skinuli kape i stisli se uz kraj*): Oslobodi Bože, da ne bude krvi.

VIDONJA (*digao kapu*): Sinci moji, koja sramota, pravo nam se priznaje, o, zato nam s kapom pod noge baca i svaku čast. Kosti će se mrtvima u grobu okrenuti.

JURAN: Da je čovjek, držao bi se našeg reda i zakona, ali nije čovjek pa nema ni obraza.

SUPINA: O pasji skote, tko nije čovjek?

JELE (*ga zaustavlja*): Ma ne misli što nemate djece, već za silu.

SUPINA (*ju odgurne*): U kraj... Ponovi! (*digao šaku na Jurana*)

JURAN: Samo me se takni na mojem.

VIDONJA: Ne dozvolite, ljudi...

SUPINA: Što na tvojem, pljujem ja na sve, na Grudu, na tebe... o krst ti tvoj... pa ovamo dođi... na put... da ti pokažem... (*poteže Jurana*).

RONKA (*se baci između njih*): Ne, ne, ujače, ne će se Juran s vama tući.

JURAN: Ne šuljaj se između nas.

RONKA: Valjda ne ćeš još u gore зло... smiluj se.

JURAN: Izrode, gnjusu... i ti se za njeg moliš.

ČEPERIĆ (*poteže Supinu*): Idimo, na ovom vražjem raskršću, kažu, duhovi imaju moć.

JURAN (*primio Ronku za glavu*): Što ti je toliko stalo zbog njega? U oči mi gledaj... za koga se boje... o... i tebe ču i njega...

VIDONJA: Ugrizi se prije neg ženu udariš.

JELE (*potegne Ronku*): Bijes ga spopao.

ČEPERIĆ: U njem kipi, bolje da idemo, tužite ga sudu.

SUPINA: Odgovarat će mi.

RONKA (*klonula do stepenica*): O tužna ja...

JURAN: Samo jadikuj... imaš zašto.

GOLJAK: Umiri se, da ti se ljudi ne čude.

JURAN: A što bi mi se čudili, zar činim što ne valja? Kako mogu šutjeti? Za kruh, za pašnjak, saviti i zabrinuti znate mrmljati... u potaji se prijetiti, a zar naša čast, zar Gruda na koju pljuje, od koje smo potekli, na kojoj u časnom spomenu živi preko devet naših preminulih koljena, zar to nije više od svega, zar zato, pogrđen, ne vrijedi pisnuti? Što će mi i kruh ako me se njime pljuska. O ljudi, dok nam se sveto poštuje, pustit će nam se i da živimo u miru na svojem.

SUPINA: Ja ču ti dati!

JURAN: Ali ovi što od svoga blatnog traga počinju, lako će sve uprljat i zgazit.

ČEPERIĆ: Ti nemaš mjere.

JURAN: Dosta nam se skupljalo u duši... bježao sam u polje... za pragom se grizao... čekao, možda će stati obješću izopačeni... al više se ne može... što god je iz Grude... dobra, pred njima ne smije pasti u poniženju.

ČEPERIĆ: Upropastit ćeš sam sebe.

JURAN (*mahne nogom*): Marš na put odovuda, mora ste nam svima na duši!

SUPINA (*stao na izlazu*): Mora svima, a koji su to? Bilježi Čeperiću, da znam kome ne prija moj kruh... tko više ne treba moje pomoći... ti Jele... Goljače... il ti Baline.

BALIN: O ja vas molim, da nas i nadalje ne zaboravite.

SUPINA: Pa da vidim oči u oči, tko to nije zadovoljan, neka ostanu ovdje kojima sam težak, da im dušu olakšam.

BALIN (*u strahu odlazi*): Idimo, ljudi, šta ćemo ovdje.

ŠKRPOČ (*ga gurne*): Već ste mogli prije.

JURAN (*uzbuđen*): Kamo ćete pokunjeni?

JELE: O Jurane, ništa nismo... molim te okreni se i ti. (*klanja se Supini i križa*) Bog s vama.

JURAN: Ali sami ste me dozvali, vaša riječ mi je na ustima.

GOLJAK (*u neprilici*): Nije trebalo da tako naglo bukne, bolje da idemo, neg da još moramo svjedočiti na sudu protiv tebe.

JURAN: Ivaša, budi pri sebi.

SUPINA: Dakle, koji ostaju?

GOLJAK: Oprosti, Jurane, moram još mreže spremiti, drugi put... (*brzo ode za drugima*)

JURAN (*zatetura*): O... zar i ti s prljavom vodom oticeš? Gdje vam je ri-ječ žalbe... ni čas da izdrže... ljudi, zar vam je jednim pogledom krv oledio?

SUPINA: Ho, ho... puhnem, pak ih nema.

JURAN (*uhvati se Osipa*): Osipe... samo ti...

GUŽVAR: Ljudi misle malo dalje neg ti.

JURAN: Ne smije da nad nama likuje.

GUŽVAR: Ti si gori od Praskala... samo lud bi s tobom... pusti me.

JURAN: A naše namjere?

GUŽVAR: Tvoja nagla krv sve bi pokvarila.

JURAN: Ne dam se vrijedati.

GUŽVAR: Pa radi što hoćeš, perem ruke od tvog junaštva... hi, hi... baš je glup. (*ode*)

JURAN: O podlac puzavi, kome sam vjerovao.

SUPINA: Pa gdje su ta tvoja zelena braća?

ČEPERIĆ: Nemaš s kim kamo.

RONKA (*sućutno*): Sam si ostao.

JURAN: Nisam još (*zagrli je*) dok ima srca vjernog... i (*primi se oca*) oče, pravice.

VIDONJA: Uzmakli su, što ćeš, strah i nevolja ih sili... pa im sve jedno... briga ih za čast.

JURAN: O kako to boli, sav im se predaš ko valu, neka dušu nosi, a onda, od svih nada, tek pjena... O s kime sam htio svoj san – utopiti. (*uspravi se*) Neka, još nije sunce zašlo.

SUPINA: Pomrčat će ti brzo.

RONKA: Oprostite, ujače, nije Juran kriv, ne zamjerite. Drugi su ga na-puhnuli, htjeli su da im bude krpa s kojom će sve otrti. A on predobar, nije samo prst, svih pet im je davao, pa da bi kome, neg onim... gavranima.

SUPINA: Ti, draga, samo moliš, baš mi te žao, ne zaslubiš zlo, ali o Jura-nu ovisi moja dalnja milost. Ostane li tvrd, i ti ćeš patiti.

RONKA: Jurane, pomirite se, ne budи drukčiji od drugih... svi, kao da su od križa pobegli... samo ti... ne primaj tuđeg.

JURAN: Ne troši riječi... odaleći se od toga, odmah da si pošla u kuću ispred mene!

RONKA: Ne, ne, dok se treseš od ljutine... djedo, ujače... još će me istući!

SUPINA: Vrati se rodu, ako ti je ovdje teško.

JURAN: O bestidni, rodu, a ne kaljuži u vašoj kući. Ronka, ne sili me da duljim, zadnji put ti velim ili, ili (*pokaže joj vrata i izlaz*)

RONKA: Što mi pokazuješ... kuću... i put?

JURAN: Biraj.

RONKA: Pa već jesam, ali dok se ti o mene podupireš, ne pitaš, trebam li i ja. Kako ću... naprijed, slabi kome možemo prkositi?

JURAN: A makar na čavlu visjeli, glavno da smo živi.

RONKA: Razmisli... pomiri se, ne živiš sam, oca imaš i dijete.

VIDONJA: Ostat ćemo živi.

RONKA: Premoreni, ah! Čemu sve se nisam nadala dolazeći u vaš dvor, a što sam našla... patnju... pa smilujte se malo i mojoj mladosti... Ujak ako smo s njim dobri, ima nas čime pomoći... što ću vam crna i zgrčena. Jura-ne, tek sam počela živjeti s tobom, a već se prigibljem, olakšaj, ne mogu živa pod zemlju.

JURAN: Ne želim ti zla, pa ako ti je ovdje tjesno, i zbilja teško s nama, ne drži me se.

RONKA: Moram kad smo vjerom vezani, ali...

JURAN: Žališ?

RONKA: Uz vas... takve... tko ne bi zadrhtao.

JURAN: Pa tako mi reci... odmah, da ti riječi ne kidam s ustiju... pa do-bro... idi, vrati se gdje ti je toplije... slobodno za onima, (*uhvati je za ruku*) ali bez moga vjenčanog prstena.

RONKA (se otima): Ne uzimlji mi, Jurane... zašto?

JURAN (s prstenom pođe prema kući): Ne želim te bjedom zauzlati. (na stepenicama) Odlazi, širok ti put, ne poznam te više!

RONKA (se uhvati za glavu): Bože moj (lupa se šakama u prsa): Što me to dopalo?

VIDONJA (za Juranom): Preveć si učinio.

SUPINA (zadržava Ronku): Ne tuci se... baš imaš za kim... ha, ha... njemu je do prstena, ne do tebe... krepa de fame.

RONKA: Brižna ja nesretna.

SUPINA: Ajde, ajde, zar nemaš ponosa, ne stoj slomljena... još imaš zaklon kod ujaka. (stavi joj ruku na rame i povede)

RONKA (se makne ko bez svoje volje): O... o...

SUPINA Ha, teže za njega neg za tebe... upamtit će ovaj dan. (pošli iz dvora)

JURAN (od bola skršen pao na prag i stao ga šakama tući): Pukni, pukni... (Vidonja jecav stisnuo se do zida – sunce zalazi za oblak)

II. čin

(Događa se u kući glavara Marka Supine. Lijevo prozor, u dubini ulaz iz kućinje, desno sobna vrata. Pokućstvo je bogato. U jednom kutu iznad kredenca visi Supinova slika iz mlađih dana. – Nedjelja uvečer).

SUPINA (sjedi za stolom i jede): Ova večera, baš nije... kao da je zagorjela.

KATE: Vama nikad nije pravo. (popravlja suknju na Ronki) Tako... lijepo ti stoji. (malo je s daljega gleda) O, to je roba prima kvalitadi... godinama je čuvam, da će sebi nešto skrojiti... ali...

SUPINA: Sad je Ronki dobro došla.

KATE: Bit ćeš večeras prva na zabavi... a, da mogu i ja s vama.

SUPINA: Za vašu nogu... bolje je...

KATE: Da ostanem... ostat će, ne bojte se.

SUPINA: Uspravi se, Ronka, neka se zna kome si u rodu.

KATE: Prava si pokojna mati. (sjela u kut s krunicom)

RONKA: Najradije bih ostala.

SUPINA: Ne budi smiješna... platio sam svirače, darovao vino, pa da se ne pokažem. Kako bi se ljudi bez nas zabavljali? Hoću da ih vidim raspoložene – s mojim.

KATE: Ali to vas košta. (*moli poluglasno*) Sveta Marija, Majko Božja...

SUPINA: Neka – jedamput na godinu. Sad mogu, a dosta sam i ja u životu samo želio... Otrunjen od posla, koliko puta, negdje kroz san daleko, gledao sam djetinjstvo... po njemu naš otok mi se činio sunčani krug u kojem su zatvoreni ostali mir i sreća. – Misliš da nisam znao požaliti što sam ga ostavio. O... rasla mi novčarka, ali nije srce. I digao sam jednog dana jedra, kao teške ruke iznad glave, da uhvatim zadnji trak svjetla.

RONKA: Dobro ste učinili...

SUPINA: Al kad sam stigao ovamo, ljudi su iz mraka svojih kuća uplašeni gledali, križali se i pitali: tko je taj što s pucnjavom ulazi u našu tihu uvalu... Htio sam da sve drage zvone, a oni su svoje kolo zatvorili za mene, nisu me primili ko svoga.

KATE: Kad ste se držali ko gospodin.

SUPINA: Nisam ih mogao molit, dajte malo mjesta, kad sam video, glave okreću dok ruku pružaju da ih darujem... Ostali smo tuđi, ja njima, oni meni.

KATE: Da ste po njihovu počeli živjeti... još, ne bi bili... tako.

SUPINA: A kako, kad su sve revnije k'o krtice rovarili ispod mene što sam više uspjевao. I stoku mi klali, masline sjekli... kome sam na Uskrs mogao pružiti ruku, kad svi još suhih ustiju od molitve kriju kamen iza leđa da me dotku.

RONKA: Nije baš toliko.

SUPINA: Al sad imam vlast u općini, odbiju li me Juranovim načinom, za-bit će im nož usred srca s pašnjakom u mojim rukama... neka onda igraju...

RONKA: Nemojte... da dočuje oblast.

SUPINA: Oblast, no, no, ne može mi ništa, krotim joj divlje. Lako za sve dok se duše lijepe za novac, a... njime bih mogao glavni oltar pokriti, da mi je samo srcu udovoljiti.

KATE: Još mu niste, siromah.

SUPINA: Ne uz vas... gnjilu... dijete sam vas molio... ali vi... jalova... utroba...

KATE (plačno): Nikad niste imali srca za mene.

RONKA: Dajte, molim vas, prekinite, hvala Bogu.

SUPINA: Sili me, morao sam bježati iz kuće, hladne pustoši... zato i večeras hoću veselja, da me bar pijani nose, kad ne će trijezni.

KATE (odlazi u kuhinju s tanjurima): Ah, koliko žuhkih već ste mi dali.

SUPINA: I ti, Ronka, treba da se smiješ, moraš svima pokazati, nije ti stalo do onoga prosjaka.

RONKA: Ah, al što mi je s djetetom, već tri dana nisam ga ni dojila ni povijala, lijepa mi je nedjelja.

SUPINA: Budi bez brige, dosta su te izmorili.

RONKA: A ipak sam živjela.

SUPINA: Ali ne uživala, draga moja. Govorio sam ti, nije Juran tvoj par, kajat ćeš se, ali ti si samo njega htjela, kao da je od šećera, sad mi valjda vjeruješ.

RONKA: Što mu je udrilo u glavu?

SUPINA (prezirno): A pusti ga, ho, ho, kažu da se rodio u kòti, s crvenom kapom, pa je moćan, glupan, a ne zna se ni okrenuti, neg kako je još od djeda vidio, koji je ko i on bio tri prsta za uhom. – Ta opržena Gruda, puna tararajke i smutnje, uhvatila mu se mozga kao upala i sad je bolestan od nekog ludog sna, od prava na časnom pragu djedovskom. Ne vidi koliko je zaostao sa svojim, drvenim ralom i tikvom za pojasmom. Još mu samo fali da stavi zeleni vjenac na glavu pak da s đevom moli za kišu po selu... ho... ho... oj, Dodole. Bolje da si ga se rješila, ovdje ćeš odahnuti, mi smo kuća kojoj jedra love vjetar sa svih strana. Širom otvorene oči na pramcu mojeg broda gledaju preko mutne bonace ove uvale, leteći burtič svih crnih mornara. – Njihove širine hoću... da se igram s glavom... zapjenjen psovkom svojih napora... Ne mogu se, kao Kate, s krunicom stisnuti u kut... daj ruku, večeras ču s tobom prvi zatancati, ajde... pokušajmo (stao igrati tanac) ta na, na, na... oje... (al se Ronka ne miče)

KATE (ušla): Rano ste počeli.

SUPINA (položio Ronki ruku na pojaz): Budi vesela, još je tvoja mladost.

RONKA: Jadna. (*oslobodi ga se*) Ah, pustite me kod kuće. (*pobjegne u sobu*)

SUPINA: Mora ga zaboraviti.

KATE: Što ste tako ugrijan, znate da će joj bit teško, mladoj, najbolje da mu se vrati, radi djeteta.

SUPINA: Da joj niste toga spomenuli.

KATE: A zašto ne?

SUPINA: Jer ja hoću.

KATE: A šta, mužu moj.

SUPINA (*se pribira*): Želim da imate nekoga blizu kad stalno bolujete.

KATE: O kako ste postali dobri, za mene se brinete, ali i na sebe mislite, dosta ste vragu služili, i Bog vas čeka.

SUPINA: On... e ima vremena.

KATE: Rečeno je: ne čini se odveć veći, jer u crnu ćeš zemlju leći; ne znamo kada, ni dan, ni čas...

(ulaze Čeperić i stražari)

SUPINA (*lupi šakom po stolu*): Prekini s litanijama!

ČEPERIĆ: Dobar večer.

PASJAK: Možemo li naprijed?

SUPINA (*prijazno*): O... kako da ne, Kate, donesite još vina... kako ste mi, gledaj Čeperića kako se ulickao.

ČEPERIĆ: E, da ne budem zadnji na zabavi.

ŠKRPOČ: Nada se uspjehu.

SUPINA: Zašto ne?... Kate... još se niste makli.

KATE: Smetam?

SUPINA: Ne srdite se, donesite prošek. (*Kate ode*)

ČEPERIĆ: A večeras se možemo častiti, sve ide ko po loju.

SUPINA: Sjednite... da čujem.

ČEPERIĆ (*predaje mu neke papire*): Evo gledajte, ljudi se potpisuju, kao da se za dušu mole...

SUPINA (*stavi naočale pa gleda papir*): Je li?

ČEPERIĆ: Mnogi kažu, da smo već prije trebali kod oblasti moliti za Vas neku nagradu... otok ste nam trgnuli iz mrtvila.

SUPINA: Ali... ovdje ne vidim, nema baš puno potpisa. Zašto se niste zaprijetili, pa od svih skupili? Želim da me cijelo selo preporuči.

ČEPERIĆ: I to će biti... samo vas molim, ne strogo. Dosta da su vam se tako neki dan ugnuli s Juranovog dvora. Sad su osim Praskala i nekih... na prste bih ih izbrojio... drugi ko izgubljeni, jer Juran, kakav je postao ove dane, nemoguć, više ih ne vodi. Zato ih na lijepo moramo primorati da nam dadu svoj glas.

SUPINA: Kako to misliš.

PASJAK: Ko muhe na med će vam doći.

ČEPERIĆ: Jasno, znamo da su gladni zemlje. Ta radi pašnjaka vas se najviše i boje. Zato smo selom raširili vijest, da će na ovoj listi potpisani, biti prvi kod podjele pašnjaka, a to će se izvršiti, rekli smo, čim vi na ovu molbu budete nagrađeni od oblasti... to jest... ako ostanete glavar.

SUPINA: Ali kako ste mogli... ne puštam ni pedlja.

ČEPERIĆ: Ne ljutite se, rečeno ne mora bit ispunjeno, ali... zaboga, to mora ostati među nama, a njima bacite meku, jer dok god niste selo ulovili, može vam bit Juran opasan s onim glagoljskim zapisom.

SUPINA: O zašto mu ga nisam uništio?

ČEPERIĆ: Izgubit će važnost i onako, kad ljudi zadobijemo... ali lijepo ste počeli, zabava, vino, ho, ho, kad ih budemo imali na listi, može Juran i do Boga, ne će mu pomoći, može se pozivati na paragafe... jadan ne zna, da je svaki paragraf označen sa dvije kvačice, neka on samo nateže svoju, kad nama na drugoj pomogne selo, prijatelji u gradu, eh, tad ćemo njega i sva stara prava potegnuti u vreću da ju zauzlate. Na listi bit će jasan dokaz, Gruda je uz vas! Volja vam je ista.

SUPINA: Dobro je... tko bi rekao da si toliko pokvaren, ho, ho, tako valja, nego, narod je slijep, lako mu možemo dati rog za svijeću, ho, ho, naša vlast u općini je hridina koju moljci neće nagristi... mia komanda je šanta.

KATE (je ušla s flašama, malo posrće)

SUPINA: Što ste i vi kušali?

KATE: A... ne, želudac me boli. (polazi u sobu)

SUPINA: Vicije... (toči) Ajde, prijatelji... neka se pjeni... pijmo.

PASJAK: Na zdravlje vaše.

ŠKRPOČ: U grlo naše.

ČEPERIĆ: Za uspjeh!

SUPINA (*mu namigne*): I na zabavi. (*piju*) Eh, za vas bih sve dao.

PASJAK: A... kad bi makar malo zazvonilo, ne bi nam bilo krivo.

SUPINA: Gle ti njih, težak je danas svaki novčić...

ŠKRPOČ: Zato ne žalimo truda... samo da...

SUPINA (*izvadi desetku*): Gledajte, nov je novcat, kažu bogobojažni u selu da bi krv i znoj iz njega kapnula kad bi ga se zubima pregrizlo, ajde Pa-sjaku, ti imaš zdrave zube (*gura mu novčić u usta*) grizi, da vidimo čudo, ho, ho, ho, gle, ti bi ga i pojeo, pa kasnije negdje po strani tražio, ho, ho. (*baci novčarku na stol*) Evo vam, da se ne mučite. (*sva trojica pružili ruke*)

ČEPERIĆ (*je drži*): Ja sam dao ideju.

ŠKRPOČ (*nateže*): A ja sam potpisne skupljao.

PASJAK (*ne pušta*): A ja sam vas čuvao.

SUPINA (*prezirno*): Ne natežite se ko psi. Spremi je, Čeperiću, kasnije podijelite... jednako...

ČEPERIĆ (*zadrža novčarku u ruci kao da je važe*): Hvala.

PASJAK: Da ti nije džep rasparan.

ŠKRPOČ: Kad ti je želudac dobar.

ČEPERIĆ: I jest... o baš bih htio da brke omastim ko naš Marko... što ste se uozbiljili, sad imate dobру priliku.

SUPINA (*se okrene*): Gdje?

ŠKRPOČ: Pa golubica, Verončica vam u krletki.

PASJAK: Guče li...

SUPINA: Ajde, magarci (*ogleda se*) šta im pada na pamet... baš ste vragu iz torbe pobjegli.

ČEPERIĆ: Da mu vas nađemo.

GUŽVAR (*ulazi*): Oprostite što ulazim nepozvan.

SUPINA: Ajde, ajde, ta znaš da su ti moja vrata uvijek otvorena.

GUŽVAR: Bila su, da, ali, kad su još... to mi je drago (*nakašlja se*) bevi, bevi, Čeperiću.

ČEPERIĆ (*iza kako je ispio*): Ide, ne boj se, (*preda mu praznu čašu*) na... čekaj dok sve popijemo.

GUŽVAR: Da i ja kušam kapljicu.

ŠKRPOČ: Zasluzi.

GUŽVAR: A, bit će vam drago čuti, hi, hi, vodim nekoliko seljačkih budala, poslali su me naprijed, da vas molim, bi li se još večeras mogli potpisati.

ČEPERIĆ: O već su nam za petama.

ŠKRPOČ: Upalilo je.

PASJAK: Natoči mu za tu vijest.

GUŽVAR (*dok mu toče*): S Juranom su uzdisali da nam je ovo, ono... ali nije mitra za laika.

SUPINA: I ti si im bio blizu.

GUŽVAR: Pa da čujem... da vam kažem, lijepo ih primite, pak će sve brzo zaboraviti, glavno da vam se priklone bez straha. (*pije*)

SUPINA: Ja sam sa svakim dobar... ajde... zovi ih...

GUŽVAR (*odlazeći*): Evo ih odmah. (*ode*)

ČEPERIĆ: Ovaj vjerno služi.

PASJAK: I selu i Supini.

ŠKRPOČ: Najviše sebi.

SUPINA: Koji mi je vjeran neka se ne boji za nagradu. (*stavi kruh u stol*) Maknите i flaše, da kome zazubice ne narastu. (*nose ih u kredencu, Čeperić piye iz jedne*)

PASJAK (*ga udari*): Pusti za sutra.

ČEPERIĆ: Zašto kad mogu danas, treba se napiti, da mi blizu ne zasmrde gladuši... ne trpim ih...

PASJAK: A... sjećaju te na tebe.

ŠKRPOČ: Izvukao se iz njihovog blata, sad nos zatvara. Lijepo im pomazžeš prikrpan uz općinu.

ČEPERIĆ: A što ču, tako je suđeno, svaki za sebe, Bog za svih. Svi smo mi Bože, daj nam ga danas.

GUŽVAR (*ulazi, seljaci za njim*): Ajde, lijepo.

JELE (*prignuta*): Hvaljen Isus.

BALIN (*gurne Ivašu*): Počni!

GOLJAK: Daj ti!

SUPINA: Naprijed, naprijed, što ste stali do vratiju.

ČEPERIĆ: Ne ćemo vas pojesti.

SUPINA: Gdje ste dosad bili?

BALIN: Nisam mogao prije dužnosti ispuniti, krava mi se, da oprostite, nadula, pa trebalo je pomoći.

GOLJAK: A mene je Zub tako bolio, da me nije bilo briga za ništa.

JELE: Moj kućni broj dragi, niste ni potražili. Neka sam udovica, ali i ja imam sinove... po svijetu su pošli... ali, sigurna sam, oni bi prvi dali potpisne kad bi znali, da će zato uživati dobру zemlju s pašnjaka.

ČEPERIĆ: E, ne za potpisne, već za vjernost glavaru.

JELE: Ma da... za vjernost. Ah, dajte vi gospodine tajniče... pišite imena mojih sinova: Fabijan i Šebastijan pokojnog Tunbana.

ČEPERIĆ (*uzima pero*): Je li vas još kako zovu?

JELE: A... mome mužu, su se zločesti ljudi rugali, Frane Buzda, ali ne pišite to, gospodine, ne mora svaki znati da se mi više puta moramo pustiti... onako... drugome na volju... ko bedasti, kad potreba sili... Bit će dosta da ja ispod imena mojih sinova učinim križić, drugo ne znam pisati. Neka se zna, mi smo za onu zastavu koja nas hrani.

ČEPERIĆ (*joj preda pero*): Tako, tako... evo, na ovdje. (*Jele uzme pero, stavљa križić*) Ne drhcite!

BALIN: A bi li ja mogao uz moje potpisati i ime moga pokojnog brata?

SUPINA: Što će nam mrtvi!

BALIN: Radi njegovih sirota, pet ih je ostalo ko pet malih prstiju, jedan drugom do uha.

GUŽVAR: Mogao bi.

SUPINA: A ne... neka ide sve pošteno.

BALIN: Sigurno ne će nitko pitati čiji su potpisi, kad nitko i ne pita za nas jesmo li živi ili mrtvi.

SUPINA: Al ja mislim... dobro, potpiši imena djece, kad se radi o pašnjaku, neka i njih mrvica pripade.

BALIN (potpisuje): O mi smo za vas dušom i tijelom.

GUŽVAR: Dobro je... za jednog... pet...

GOLJAK: Da imam dosta zemlje, sutra bih se oženio.

ŠKRPOČ: Al je tople krvi.

PASJAK: Pa kako živiš sam.

GOLJAK: A, kako drugi hoće.

SUPINA: Samo nemoj očevim putem, karte, vino, u starosti se pomamio za Balinovom kćerkom.

BALIN: Ne spominjite mi... onu... otkad je pobjegla u grad, ne ču da više za nju znam.

JELE: E, da je ostala... ne mjestu... još bi ju bio uzeo moj Fabijan... kad je čuo da je otišla... vare mengo... Prestao mi pisati i slati... tako da mi sada kod vas već kamate rastu na kamate... a...

ČEPERIĆ: Evo, Goljače, potpiši i ti.

GOLJAK: I s mojom bih krvljui.

SUPINA (ga zadrži): E, čekaj! Da se nije koji od vas složio i s Juranom, pa i njemu dao potpis... Čujem da ih skuplja protiv mene, kuje nešto...

JELE: Nemam ja posla s gorim od sebe.

BALIN: Kad nam je došao pred vrata moja žena je na njega nahuckala psa.

GUŽVAR: A ti, Goljače?

GOLJAK: A... i onda, kad mi je došao, bolio me Zub za poludjeti... i ja sam ga tjerao. Ali Juran kao da se skamenio, stoji i gleda, nisam mu mogao pogled podnesti... pa dao sam mu potpis, samo da ga se rješim... ali vjerujte... nisam znao za koga ni protiv koga.

GUŽVAR (skoči): O viš ti mrve... je li još koji misli na dvije stolice sjediti... jedini ti... srami se, kako se ufaš ovamo, mrcino.

GOLJAK: Po duši nisam znao.

SUPINA (mu oduzme pero): Sad znaš, potpisujte ostali... a ti... najprije idi, izbriši onaj potpis... pa se onda možeš vratiti ovamo.

GOLJAK (*mučan*): Kako će Juranu?

SUPINA: Misli...

ČEPERIĆ: Što se s Juranom petljaš... bokče, on ni sebi ne zna pomoći, kamo li vama. Kad bi se netko našao, pa mu oteo onaj glagoljski zapis, još bi nagradu dobio, jer... zapis nikom ne koristi, već samo iskre čuva, da se opečete.

GOLJAK: Dajte mi da se potpišem.

SUPINA: Čuo si.

ŠKRPOČ: Juran za sve što je zamutio, nagovarajući vas protiv vlasti, ne zasluži da je živ... Ja bih ga, da sam u vašoj koži, znao udesiti.

GUŽVAR: Balin bi mogao.

BALIN: Ja... a ne, Juran je snaga... ali Jele, ona zna kuhat razne trave, pa mogla bi mu dati koji umirujući napitak.

JELE: Ljudi božji... dosta da ga pripravim... a, Ivaša, njega Juran voli, mogao bi mu ga ... sa slatkim pomiješati.

GOLJAK: Jele... što vam to pada na pamet... grozno... ja da...

GUŽVAR: Ako se jedan boji... moglo bi ga više njih dočekati iza ugla... i... ta noć ne vidi...

GOLJAK: Ne, ne... sve drugo da... ali... to... ne.

SUPINA: I ne treba... da vičeš.

GOLJAK: Ko brat mi je... dobar.

SUPINA: Umiri se, ne nalažem vam ništa... već... radite kako bolje znate, za svoju korist.

GOLJAK (*užasnut*): Razumijem vas.

SUPINA: E pa onda... idi... i razmisli što sam ti rekao, a potom dodi, prijatelju, pa se potpiši... ko i ovi... za pašnjak – da ti idemo na pir.

GOLJAK (*uzmakne*): Ali... što to radite od mene? (*pokrije lice rukama i pobegne*)

GUŽVAR: Hi, hi, ide kolo naokolo.

JELE (*se križa*): Sveti Nikola, moli za nas.

SUPINA: Samo idite za mnogom, tko meni ugodi, neka se ne boji, ugodio je sebi i svojima.

(Ronka izašla iz sobe)

GUŽVAR: O, Ronka.

(Ronka htjede natrag)

GUŽVAR: Ne bježi od nas, dođi da te svi vidimo, (*primi je*) da se naužijemo ljepote.

RONKA: Ne diraj me.

GUŽVAR: Ne budi tako otresita, nisi od zlata... hi, hi, al se promijenila.

JELE: Isuse, sva u svili, a ja samo krpu na zakrpu – blago tebi.

BALIN: Našla je sreću ko slijepa kokoš zrno.

RONKA: A šta me tako mjerite.

GUŽVAR: Pa znatiželji smo, kako ti je daleko od muža.

SUPINA: O, bolje ne može biti.

GUŽVAR: Nego, kod ujaka je... sve dobro, i juha podno lonca. Pogriješila bi mnogo, kad mu ne bi i najmanju želju ispunila.

SUPINA: A pa vidiš, meni za ljubav, uredila se.

GUŽVAR: I ona će na zabavu, o idite, već je puna gostiona... da ju svijet vidi... ovakvu.

SUPINA: Sad čemo.

RONKA: Ujače... ne slušajte ga... kako ga trpite.

GUŽVAR: A što sam gori od tebe?

RONKA: Nisi mi ni za pod petu.

BALIN: E, ne diži se toliko.

JELE: Još smo u selu.

RONKA: Pa ako smo... što zato... mogu svakom pogledati u oči... ravno u oči.

GUŽVAR: Pa tko sumnja u to... zato... i dođite čim prije.

RONKA: Ah, ne idem nikamo, da me ne prljate. (*pobjegne u sobu*)

SUPINA: Ronka... što ti je?

GUŽVAR: Hi, hi... zašto bježi?

SUPINA: Dosta. (*pošao za Ronkom*)

GUŽVAR (se pokunjio): Nisam mislio zlo.

ČEPERIĆ: Al zato ona... sve drukčije razumije.

JELE: Mogla je ostati uz muža.

(Juran neobrijan, zapušten uđe)

JELE (uplašena vrисnu): Ah! (i pobegne na drugu stranu) Mi o njemu, on na vrata.

JURAN: Što ste se uplašili?

JELE: Nisam te čula... i...

JURAN: Niste se nadali da će mo se u ovoj kući naći.

ČEPERIĆ (u neprilici): Svaki pristojan prije neg uđe kuca... i zatim pozdravi.

JURAN: Pozdraviti će, al treba da najprije vidim... koga. (ljudi spustili glave) Tako, tako, baš mi je draga što se nemate gdje sakriti.

BALIN: A zašto?

JURAN: Pa vidim vam na licu, da ste neki dobar posao zaključili.

GUŽVAR: I jesmo za svoj kruh, život, tek sad nam se bolje pripravlja.

BALIN: I to tvojom zaslugom, e ovakvi nam trebaju... ko Gužvar.

GUŽVAR (oholo): Vidite!

BALIN: A ne ko ti... zanesenjak, hi, hi... hvataj oblake... imaš kuda...

JELE: Nas lako vjetar lomi, pa, moramo, moramo u neki zaklon...

GUŽVAR: Ne zadržavajmo se, s potpisima smo gotovi, ajde u gostionu, da uhvatimo mjesto, da nam vino ne popiju drugi.

BALIN: E, ne smiju.

JELE: Ajde, da sve zaboravimo. (odlaze)

JURAN: Jele... i vi pod starost... tako.

JELE: A... sinko, ma, što će, kad nema ni vrha ni dna našoj nevolji... pa da bar ne mislimo. (ode)

JURAN: O... kuda, kuda...?

GUŽVAR: Pleše nam se ko nikada.

JURAN: Skočite, al se otrgnut ne ćete od uzla. (svi su otišli) Ljudi, (čuje povike izvana) o blago mamurno.

ČEPERIĆ: Pusti ih neka se zabavljaju dok mogu.

JURAN: O i ta njihova bijedna radost stiska me za srce, davi krikom iz dna duše. Svaki nešto ima, makar sjenu... a ja... sne, sve sam grlio, e sad, trpi sam, nikoga... o (*zatetura*)

ČEPERIĆ: Možda ti mi možemo pomoći.

JURAN: Vi, tko? (*opazio Praskala koji je uto ušao – okrenuo se*) Ah...

PRASKALO: Dobar večer.

ČEPERIĆ (*u čudu*): Pere... i ti... Supini.

PRASKALO: Kako vidiš, ali po Jurana, ljudi su mi rekli da si ovdje... čuješ, otac ti je zabrinut, poslao me da te tražim što je to s tobom, nisi ni večerao. Ajde, zar si zaboravio pravi put, kad si ovdje...

JURAN: Za srcem, za srcem...

PRASKALO: Nije zgodno da te ljudi vide svugdje... drži malo više do sebe.

JURAN: Zbog ljudi, onih što su utekli u krčmu, e, sa mnom više nitko ne će, ne mora, ni ja više ne ču, ni s kim.

PRASKALO: Zbog čega?

JURAN: Pa... zbog sebe... radi svega što mi Ronkinim odlaskom nestalo...

PRASKALO: I ti si radi nje ovamo došao... da se odrečeš...

ČEPERIĆ: Pametno čini, Škrpoču, zovi Supinu.

PRASKALO: Skrećeš polako.

JURAN: Nikamo ne skrećem, znam što znam... ali, što da ti se ispričavam... ako hoćeš da skrećem od onih što su zašli, skrećem... nisam pas da ih vjerno svojim očima vodim, ta... otjerali su me... ne ču lajat na njih... da stanu... ne, hvala im, baš mi je drag, što nisu me razumjeli... sad ču ja, kako ču ja, kud me volja.

PRASKALO: Jurane, ni u snu se ne bih nadao da ču te tako čuti... Gdje ti je vjera... s kojom si pred nas stao... zar nisi... zar ne želiš više skrban da čuvaš... što su, nesigurni na nogama, odgurnuli... ako ni ti više svijetli primjer nisi... o... onda će nam sve u prah... ne, ja znam da toga ne želiš... pa zato... Odreci se, moraš... i tih slabosti!... Zar radi jedne žene da te vidimo očajnog?

JURAN: Prestani, idi, ništa nisam, ništa ne ču da budem... svijetlite sami sebi... moja krv me peče... o htio bih, ko duša u raj, htio bih se oslobođit

svega što me trglo na vaš glas... i poneslo u vrtlog... a zašto... zašto... samo za moju muku.

PRASKALO: Žalosno, žalosno, koliko si se smotao. (podje prema vratima)

JURAN (za njim): Pere... ah... da ti znaš... ne bi...

PRASKALO: Pa znam da ti je teško... ali... ne čuti samo sebe... i druge treba držati...

JURAN: Ne mogu... misli o meni štogod hoćeš, ne osvrći se na me, idi kamo znaš, drži ako možeš, o bio bih sretan da niste nikad do mene ni došli. Drži, kao da me i nema više!

PRASKALO: A, kad je tako (digao ruke) ostani. (ode)

JURAN (bolom): O, dok srce puca, da bi barem oči bile slijepo, pa da ne vidim, prezirno dižu ruke od mene. Drugima je sve dozvoljeno... a meni ništa, kao da ja ne smijem živjeti. Odreci se... Ne, ne... ne mogu preko sebe... Gdje je Ronka, zovite ju.

(Supina izlazi iz sobe, za njim Kate i stražar)

JURAN: Po ženu sam došao, dajte mi je.

SUPINA: Ne ćeš joj više blizu.

KATE: To će ona odlučiti. (zove) Ronka!

SUPINA: Ne zovite je.

KATE: Baš hoću, Ronka.

SUPINA: Ako vas uhvatim, svu kuću ču s vama pomesti.

JURAN (pred Katom): To ne čete.

KATE (uplašena): Bi, bi on, homutina. (Ronka došla) Draga, muž je došao po tebe.

RONKA: S kojim pravom, najprije me surovo otjerao, a sad, pljuna mu na nos pada.

JURAN: Htio sam tebe vidjeti neki dan...

RONKA: Šta, da ti padam pred noge?

JURAN: Ne, ne, da ostaneš. Nisam te otjerao jer mi ništa nisi, već od muke, što se bojiš, zapravo, pokazao sam ti put, da ti, ostavši uz moj prag, pobiješ u meni strašnu sumnju, da sam ti malo... ili ništa. Al ti si otišla. No, još ne mogu vjerovati, zato sam, evo i došao, molim te, vrati se.

RONKA: Po noći, nisam drolja, ho, ho, a i nemam vremena. (približi mu se) Vidiš, uredila sam se za ples, hoću da se naigram za sve dane stisnute kraj tebe.

KATE: Nemoj tako.

SUPINA (*pljesnu rukama*): E, baš tako, kao da sam ti ja rekao...

JURAN: Oprosti, prenaglio sam, svega mi bilo dosta... pa... stala mi pamet... al ipak sam čuo, što dalje to jače... plačući si otišla.

RONKA: Sigurno ne radi tebe... već, što sam se godinama varala. Bilo ti je više do ovaca, do nekih misli, neg do mene... pa... zaboljelo me... ali... već danas bome, ne moram žaliti što smo prekinuli.

JURAN: Ah, Bože... je li moguće? Svi me izbjegavaju, tjeraju od sebe ko kužnog, nekad za sve dobar postao sam svima neugodan, na ruglo, da bar ti...

SUPINA: To ti je nagrada, trebao si prije misliti s kime ideš.

RONKA: Preklinjala sam te, ali ti si volio letjeti, sad kad si ljosnuo, svojom voljom, što se očajan kriviš. Ovakvi ko ujak mi gode, što rade, radi spremni na sve... A ti... na vjetar... mogao si malo i mene slušati, valjda i ja nešto znam.

JURAN: O da sam, što nisam, sad bi bar svoj mir imao u kući.

PASJAK: I toplu ženicu... ts... mrzlić.

ŠKRPOČ: Ho, ho... to je glavno.

KATE: (*ljuta*) Napasti...

JURAN: Samo se zlurado cerite, uživajte u mojoj muci. O, Ronko, zar ti godi moje poniženje... znaš da mi je teško na jeziku... što je u srcu... nisam naučan da pričam... shvati... ne mogu više izdržati, propast će ovako... U kući je svježa uspomena na tebe... tri dana te čekam, možda ćeš doći, ili bar poručiti nešto. U iščekivanju posao mi pada iz ruku... Ne mogu više ovako, ako ne da poludim, vrati se, više neg igda si mi potrebna.

RONKA: Nije me volja, dragi... da se uz tebe opet zakopam, ne pada mi više na pamet. Živi kako znaš, što me se tiče, zar ne ljudi... ajde na ples... čujte, harmonika sve življe dozivlje. (*svirka izvana*) Ej, sad mogu slobodno pružiti ruku svakome, kad mi je otrgnuta vjera od muža dobrog.

JURAN: Ne prenavljaj se. (*primi je za ruku*)

RONKA: Pusti me... igra mi se... dajte... zapjevajte terarajku... da poskočim od radosti...

(*Pasjak i Škrpoč stali pjevati, a Ronka mahala rupcem, korak dva poskocila, lagano digla suknju... brzo prebire nogama*)

SUPINA (*udara rukom takt*): Udri ko po ognju!

RONKA (*ijukne i brzo se okrenu oko sebe*)

SUPINA (*ju primi kad je prestala*): O, nema ti ravne... idemo... da takva sva srca obraduješ... al na, pij malo... da ti još krv ugrije.

RONKA: Lijepo nam je i veselo Bog dao... (*primi čašu*) Živjeli, koji se ne boje živjeti!

KATE (*se čudi*): Ovo je pomamljeno... (*gleda utučenog Jurana*)

JURAN: Zar možeš bit sretna daleko od svojeg djeteta... ni mrve te ne boli?

RONKI (*zadrhta ruka, pusti čašu*): Ah, šta je s mojim srcem maljahnim?

JURAN: Plače za tobom.

RONKA: Mili moj mali.

KATE: Vrati mu se.

SUPINA (*skočio*): Kome? Crnom loncu, srpu i motici. Sestra mi je predala na samrti i nisam Ronki bio skrbnik, već ko otac, jednom jesam, al više je ne prepuštam sirotinji.

KATE: Ne ćeš je ni kod sebe vezati.

JURAN: Ona će i sama poći svojem.

RONKA: Daj da ga vidim... nahranim.

SUPINA (*ju potegne od Jurana*): Ne puštam te s njim, dok ne vidim da je pamet promijenio.

RONKA: Ah, ujače... moram, moram.

SUPINA: Upropastit se, ko da ti ja dobro ne želim, možda više neg ovaj... jer si mi... eh! Ako joj ne želiš zadat bola, ne trgaj njeno od nje.

JURAN: Ja mislim da još zna put do njeg.

SUPINA: Ne puštam je tamo da je mučiš... zar ti nije žao ovih ruku... hrapave su... mogle bi bit bijele ko hostije... za samo milovanje... Pa dobro... evo, pristajem, idi po sina, s njim se i ti ovamo vrati, pod mojim krovom datću vam mjesto...

ČEPERIĆ: Je li moguće?

SUPINA: Možda će mi se ljudi i čuditi... ali za njezino dobro... ja... sve ti praštam... al da u naprijed valjaniji budeš.

RONKA: Ujače moj... bolji ste mi od oca. (*zagrli ga*)

KATE: Svi će vas hvaliti... o, Jurane, ne okljevaj.

JURAN: Zar vam toliko omilila da ju stalno želite kraj sebe?... Lijepo... drago mi je... ali... njoj, ako je prava mati našega djeteta, mjesto je samo uz naš oganj.

RONKA: Jurane...

ČEPERIĆ: Ali, čovječe, ovdje će vam bit stoput bolje.

PASJAK: Misli malo.

ŠKRPOČ: Ne budi ovan... mogli bi te rogovi zaboljeti...

JURAN: Za vas i to mogu biti.

RONKA: Ma zar do smrti želiš samo trpjeti?

JURAN: Ne pitaj.

RONKA: A ne vidiš kako drugi rade, Jele, Balin.

JURAN: Malo će im pomoći.

RONKA: Da se vratim golotinji goloj.

JURAN: Uz svoje ćeš moći trpjeti.

RONKA: Ma hoću, samo mi ti ne otežavaj.

JURAN: Ne bih htio.

RONKA: Pa onda ne odbijaj dobro.

JURAN: Rekao sam svoje.

RONKA: Ah, Bože, ali ako ne ćeš ovamo, onda, onda se ni doma više ne vraćaj.

JURAN: Nego kamo?

RONKA: Tamo iz svakog kuta vreba na te mračni duh starine, da te opet pobuni.

JURAN: Uz naš prag, tihi, povučeni ostat čemo mu vjerni.

RONKA: Ne, ne – da u novu opasnost padeš. Ni u selu ne smiješ ostati, da te ljudi opet ne uhvate... tebe je lako zadobiti za pravo. Zato, ako nam

želiš dobro, idi preko mora, mnogo je naših već pošlo... možda i tebi, ko i ujaku uspije. On će ti dati novaca za put... Zar ne?

SUPINA: Pripravan sam, odmah ako želi.

RONKA: Lako ćemo ti stvari spremiti. O bit će mi draže čuti, da si živ daleko, neg da te ovdje gledam gdje se očajan kidaš bez pomoći. Vratit ću se djetetu... čekat ćemo te da se vratiš iskusniji.

JURAN: Sama ćeš teško.

RONKA: Ujak će pomoći.

SUPINA: Kad god ustreba... budi bez brige.

RONKA: Vidiš... najbolje, s prvim brodom ostavi ovaj glogov otok.

JURAN: S prvim...

RONKA: Najbolje...

JURAN: A, žuri ti se, da nišćetna možeš ostati uz još gorega. O lija luka-va, kako se previja... i očima... i glasom... samo da me od Grude udalji. Ja da napustim prag samo da je tebi šire... da se nahitiš željna... i još sam vjerovao da je u tebe vjerna duša našem zakonu, a ti, ni blizu me ne želiš.

RONKA (*ga grli*): Da se ne gnjezdiš u nevolji.

JURAN: Ne lijepi se uz mene, ne ćeš mi oči zamazati... kako ste se brzo razumjeli... treba me ulovit... je li... al ne mislite, ne ću vam bit ja pokrov pred svijetom, ne, ne... kujo, ne ćeš sa mnom, ali ne ćeš ni s drugim u topli ležaj. (*uhvati stolicu*)

RONKA (*se ne miče*): Ubij me, da te ne slušam dalje ljubomornog, bez uzroka.

KATE (*zadržava Jurana*): Za ime božje! (*i drugi poskočili*)

SUPINA: Izbacite ga na dvor!

RONKA: Ne dirajte ga, i ja ću s njim... Ne ćeš preko mora, sad te nikamo ne puštam, da se uvjeriš... samo tebe imam.

JURAN: Zmijo otrovna!

RONKA: Da, da, htjela sam te ujesti... za sve što si me... bolan... ranio, ali... i to će proći... vodi me, ne ćeš me više čuti jauknuti... s tobom ću ma-kar na križ...

SUPINA: O... luda.

RONKA: Samo mi se zakuni.

JURAN (*u čudu*): Da ti vjerujem?

RONKA: Ne, ne, ni kleti se ne moraš, bit će mi dosta, evo, ko i drugi, ovde na ovoj listi se potpiši.

JURAN (*uzmaknu*): Ronka!

RONKA: Tako će znati, ne ćeš više ni s kim preko našeg praga... protiv ujaka. Daj ruku, zajedno se potpišimo, zajedno ćemo i nadalje ko dvije svi-jećice sljubit se za dobro našeg djeteta. Molim te, malo te molim.

SUPINA (*zasjao*): Jednim potpisom prekriži prošlo, time ćeš staro po-praviti... vratit mir sebi i selu... Tako ćeš javno svima koji još do tebe drže... dati znak razumni, da se ne protive mojoj volji.

KATE: Valjda ti nije teško.

ČEPERIĆ (*pokaže mu listu*): Gledaj koliki su pred tobom.

JURAN: Jadnici.

RONKA: Daj, dva tri slova, za uvijek nas spašavaju.

SUPINA: Ako želiš, dat će ti mjesto u starješinstvu, bit će tebi od koristi, i meni, kad mi budeš blizu savjetom.

ČEPERIĆ: O tvojoj odluci ovisi da li će selo odahnuti.

JURAN: Ne mučite me, što zbog položaja.

RONKA: Meni za ljubav.

JURAN: Da pređem preko svega što nam od otaca namrto, još nije propalo. Rekao sam, ne će s ljudima, dok ne dođu k sebi... ali tim potpisom ja bih sebi dušu ocrnio... jer kao da bih rekao: nemam ni roda ni Grude, rob sam bez časti... pljujte, gonite i gazite... bit će sretan ako mogu crknuti za dobro svakog vraga.

SUPINA: Dakle ne želiš... da zajedno selu koristimo.

JURAN: Pa ako vam je do toga, da oni šta su posrnuli, počnu značit opet nešto sebi, ako u vama još ikoliko ima našeg... onda, onda odrecite se glavarstva, kojeg držeći nas bacate pod noge.

ČEPERIĆ: O, držite vi svoje.

SUPINA: Ho, ho, malo traži... izgleda kao da je s općinskog grba sišao plameni andeo... pa straži i brani puntarsko leglo od gusarskog kljuna... ja da uzmaknem, da se ti digneš... s glagoljskim zapisom... o lude li želje... zato si valjda i skupljao potpise... a... Ne mičem se ja, baš zato... da prah mrtve

starine stresem s vas, da oživite... kako se ima... da nismo samo za omelo... Bio sam po svijetu... i imam snage.

JURAN: E, onda, mjerit ćemo se... pa tko...

RONKA: Ne govori dalje... ma što se opireš... ne ćeš sam zaustaviti kola u koja se redom svi uprežu.

JURAN: Na svoju propast... da ih mješina nabubrena, duše zatvorene... zgazi ko gnjilež... da mrak nad sve pade.

RONKA: Zatvori te oči, kojima više vidiš...

JURAN: Tko to iz tebe govori?

RONKA: Oslobodi me pečalnog... već si porugan, ostaneš li tvrd... bit ćeš i gonjen... i ... (stisne se uz Jurana)

SUPINA: Na mjestu je tvoj strah.

RONKA: Jurane, dušu i tijelo ti dajem... da živim, a ti... zar zbilja želiš sa sobom me raspeti?

JURAN: Ah! Ne znam više, ni što da mislim, ni što da radim... oganj me pokriva.

KATE: Ma lako ti je sve... malo su te digli i ostao si sam, da vidiš... ipak je čovjeku srce najbliže... Ronka te ne ostavlja, pa udovolji joj... ne znam što te toliko drži te Grude... kakve obaveze imaš... kad vidiš... od rođenja... svima nam po malo... dajte rožić đavla pokrit krilom anđela... pa onda... pusti... valjda je volja Božja... da u jednog se više pokaže ovo... u drugog ono... gledaj ti lijepo sebe.

JURAN: Ne ubijajte mi svaku vjeru...

RONKA (*mu daje pero*): Potpiši se.

JURAN (*primi pero*): Potpisao bih jednom rukom, kad druga ne bi izbrisala.

RONKA: Ne će, jer... odmah ćemo od ovuda.

JURAN (*se uspravi*): Odmah, da, idemo, onda ću potpisati.

SUPINA: Napokon.

JURAN: Al ne da vas se nagradi, već kazni. (*baci pero*)

SUPINA: Mene, zašto?

JURAN: Gonjen svijetom, ovamo ste nam se zaletili, ko gorski lovac, oholi, na topla srca, janjeća.

RONKA: Umukni!

JURAN: Mogao se nositi negdje drugdje... u vašem zraku, al ovdje, nemoći vam korak, po Grudi krila poteže...

SUPINA: I ti se meni ufaš reći...

JURAN: Istinu... da, stari zamah ne da vam s mirnima u zaklonu se smirit. Pa mitom, starahom, vlašću u općini, pohotom zapjenjen od iskre na tjerate, koja topla na pepelu krv nam grijie... kako bi sam raširio krila... u noći, preko nas. Al ne čete... jer za vašim primjerom poguba nas hvata.

SUPINA: Još jednom reci, pa si gotov!

JURAN: Mislite da bi vam onda more i kraj, selo, sva općina postala široko gumno po kom bi vršili do mile volje. A ne će, ja vam vjeru dajem.

SUPINA: Madona... Boga ti tvoga... dosta je!

JURAN: Ne puštam vas nad nas, vašu silu ne priznajem nad našim pravom i slobodom (potegnu Ronku) sa mnom iz ove razbojničke špilje!

RONKA (mu se otme): Ne, ne, ne za luđakom!

JURAN (na čas se ko ukočio): Ni ti... bez srca.

SUPINA (urla): Luđak, luđak, uhvatite ga, (stražari se bace na Jurana) da više ne škodi.

JURAN (se brani): Ne čete me s Grude maknuti.

RONKA: Propao je propao.

SUPINA: Dajte mu za uvijek... pod oči...

JURAN (odbacio stražare, uzmaknuo od vrata, digao šaku): Upamtit ćete me! (pobjegne)

PASJAK (pritišće obraz): O...

ŠKRPOČ: Prokleta mu ruka!

ČEPERIĆ (iz kuta): Zemlja ga ojačala.

PASJAK: Da si ti priskočio, sad bi bio vezan.

ČEPERIĆ: Htio sam, ali nisam znao s koje strane.

ŠKRPOČ: Reci, ne mile ti se udarci.

ČEPERIĆ: Ah! Meni je kao da sam mjesto vas izbijen.

PASJAK: Čekaj da ti pokažem kako boli.

ČEPERIĆ (uplašen): Nemoj.

SUPINA: Što vam je... ovog bi tukli... a onog ste... pustili. Za njim, inače, bez njega mi se ne pokazujte. (*sva trojica brzo pobjegnu*) Ovaj napadaj najbolji je dokaz, opasan je na slobodi, dat ћu mu tamnicu il ludnicu.

RONKA: Bože moj, kamo sve to vodi.

KATE: Sad i ja vidim, nemoguće je s Juranom. Ne idite na zabavu, još bi vas mogao gdje iza gromaće čekati i napasti...

RONKA: Ah! Nikamo već ne smijem, sve mi izgubljeno! Ni čovjeka, ni života... što me još čeka.

KATE: Ne misli najgore, ujak ima veza, u gradu će ti naći kakvu službu, idi odovuda, makar za podvornicu, čim dijete dobiješ.

RONKA: Ujače... sina mi spasite... sve, sve ћu s njim moći podnesti.

SUPINA: Dobit ćeš ga, to je moja briga... i ovdje će ga odgojiti, baš za jad onome.

KATE (*se povuče*): A... radite što znate... ja se ne miješam... ja ћu i onako još malo... eh! Od sve te gungule... glava me zaboljela... i noga trga... već sam mogla ležati...

SUPINA: Idite, idite spati...večeras... nikamo ne idemo.

KATE: Tako... da, bar ћu mirno zaspati. (*ode u sobu*) Laku noć.

RONKA: Bog... (*ustane*) sad ћu i ja za vama.

SUPINA (*ju zadrži*): Čekaj čas... još ima noći.

RONKA: Ah, bojim je se... ujače... oprostite, što opet... ali... dijete ćete mi... kad ga Juran izgubi... možda popusti...

SUPINA: Dijete ćeš imati... makar sudbeno... imam ja prijatelja... Ali uz uvjet da s Juranom više ne ćeš...

RONKA: Ah...

SUPINA: Moraš mi obećati.

RONKA: Stanite!

SUPINA: Što... ne ćeš?

RONKA: Nisam o tome... neg... kao da sam čula glas pod prozorom (*gleda*) preko dvora, netko se zatrčao... prignut...

SUPINA: Bit će stražar... al za svaku sigurnost... noć je nabusita, ugasi svijetlo, da koji kamen ne dođe.

RONKA: Neka gori... dok smo ovdje.

SUPINA: U mraku je ugodnije ovome na slici... još uvijek ima stisnuta usta, ko onda, kad sam ko pas drhtav iz daleka njuškao radosti života... Kad ga ne vidim (*ugasi svjetlo*) onda mi se čini počinje se smješkati... i to će biti zato ćeš mi ti pomoći. (*stao iza nje*)

RONKA (*se maknu*): Idem ja.

SUPINA: Valjda me se ne bojiš, ta mjesecina je kao dan.

RONKA (*pode na drugu stranu*): Što ćemo ovako?

SUPINA: O... mnogo toga bi mogli... ali ja zbilja... kako je Juran rekao, samo vučem se... Mlate me, mlate, nedam im znati... ali... ova glava zna, koliko puta se tijelo zgrčilo... (*pije*)

RONKA: Svaki nosi neki križ...

SUPINA: O... da sam ko i oni ostao da s brijege ispod smokve gledam sav svoj svijet... možda mi se nikad ne bi zakrvarile oči od nesna... bio bih zrno u grozdu, malo veće ili manje, al jednako crno i slatko... al eto... Vidiš li ovu zlatnu kolajnu? (*iz kutije je izvadi*)

RONKA (*se približi*): Njom je započela moja sreća i nesreća...

RONKA: Do večeras vam je nisam vidjela.

SUPINA: E, mnogo toga skrivam, i to me muči... ukrao sam je kapetanu, kad ju htio darovati jednoj frajli, mjesto ženi, koja ga je doma vjerno čekala, za koju je bila kupljena. Izbačen s broda, na račun nje počeo sam živjeti, raditi... počelo mi ići, od mornara... vidiš, postao sam brodovlasnik, bogat, uvažen.

RONKA: Prvi u selu.

SUPINA: I posljednji... jer... blago, novac samo mi je kvario veselje... Razni Čeperići, radi njeg mi služe... mnogi Balini zbog njeg se daju naplatiti i ko Gužvar savijati... Tunbani me hvale, a Pasjaki straže... ali ja ipak, nikog nemam koji bi mene volio, mene...

RONKA: Pustite takve misli.

SUPINA: Stalno mi se vraćaju... ko ova kolajna jedine su, s kojima sam posve... O kolajni rekoh, kad nađem dobru, koja će me, ko žena onog kapetana, voljeti... dat će joj je... neka se tako očisti s mojeg početka ljaga... da mi zasjaji lice... ko ovo zlato... od lakoće, koju sam negdje uz opanak zadnji ostavio...

RONKA: Sve može biti.

SUPINA: Evo tebi, Ronka... evo ti... stavi oko vrata.

RONKA: Ja?

SUPINA: Ne boj se.

RONKA (*primi, stavља kolajnu oko vrata*)

SUPINA: Ko da je za tebe kovana...

RONKA: A ne vidite pravo kako mi stoji... da je svjetlo (*brzo je skine*) ne, ne bih je mogla nositi pred ljudima, po selu.

SUPINA: Zašto ne... premjesit ču sve selo... i živjet kako hoću, ne će mi valjda neki mrtvi red nalagati... uzmi Ronka... ti si mi, mala sirota, kod kuće bila... jedina, uz koju sam disao, gojio sam te, narasla si do rumene jabuke, al te drugi krvavo ugrizao, osveti mu se, ja ču ti pomoći, da ga se posve osloboдиš.

RONKA: Ne, ne, ujače. (*položi kolajnu na stol*) spremite se... u crkvu dajte Gospi, ne činite Juranu ništa na žao. Ah! Obojica, oba ste teški zbog sebe... što je s njim, vani... da mu nisu stražari... što?... Idite, nadite ih... Čujete, ne, ja ne ču, ne želim mu zla.

SUPINA: Pa ako ti želiš... pustit ču ga... i vidim... ovdje mi je nemoguće, zato čuješ... sve bih mogao ostaviti... i općinu... sve za sobom ko pjenu za brodom, pa da odselimo gdje čemo biti sami... bez prošlog, samo za budućnost.

RONKA: O, to bi lijepo bilo... sutra čemo o tome s ujnom Katom govoriti.

SUPINA: Ne, ni riječi s njom, koja me vuče u grob... Razumiješ ti... vrijeme me ne će pustiti... nekad već čini mi se... za mene je, hladan me znoj oblijie... srce stane... prevalit ču se... bez da sam živio... jer... moje, drugi su imali... ja sam i kraq i kraq, ali uživao nisam. Ronka, spasi, daj pomozi, da i ja malo imam... ta... sve ču ti oporučno ostaviti...

RONKA: Ujače... kako to mislite... ne, ne, zbogom, laku noć... (*makne se*)

SUPINA: Zar ideš... pa idi... i dijete potraži, oboje izginiti... sve kad bi... šta me briga... iza mene makar ko i sve propadne.

RONKA (*stala*): Ah, Bože!

SUPINA: Ipak si stala... e, e... ujak ima svega, da te učini sretnom... bit ćeš gospa... fina gospa... Ronka (*zagrlj je*) moja od malih nogu... (*od požara vani soba se krvavo obasja*)

RONKA (*vrisne*): Ne, ne mogu... ujna...

SUPINA (*je grli*): Ne viči...

RONKA (*otima se*): Ostavite me!

KATE (*sa svijećom upade u sobu*)

RONKA (*oslobodi se, užasnuta pobjegne u kut*): Nečastivi! (*ruk u obranu pruži pred sebe*)

SUPINA (*zatetura za njom*): Ne ćeš mi pobjeći.

KATE (*se krsti*): Bože sveti, pakao već gori pod nama... grešnici...

PASJAK (*upada*): Vatra, spašavajte glave!

SUPINA (*se uspravi*): Gdje gori?

PASJAK (*pokazuje prozor*): Gledajte... štala... iz podruma vam se dimi, vjetar raspiruje... sve će vam...

SUPINA (*jaukne*): Tko je zapalio?

PASJAK: Noć ne govori. (*čuju se zvona u stranu*)

RONKA (*u kutu iznemogla*): Jurane moj.

SUPINA: Jeste li ga uhvatili?

PASJAK: Nestao je, kao da ga zemlja progutala.

SUPINA: Makar iz pakla, morate mi ga dovući, živa il mrtva... al prije ga-site... ljude zovi... pomozite... nagradit ču...

PASJAK (*bježi van*): Razumijem.

SUPINA: O, tabane ču i ja drugima ugrijati.

KATE: Ne stojte, novac, knjigu dužnika. (*skuplja stvari*) Što ču prije, što ču?

SUPINA (*otvara pretince kredenca*): Osveta za osvetu... do zatare!

RONKA (*se makla*): Kamo ču ja, majko moja?

KATE: Još si ovdje... bludna... u oganj... u more... (*baci u nju cipelu*) vrag te odnio!

RONKA (*uplašena uzmaknu*): Ah! Još mi smrt ostaje. (*pobjegne iz kuće*)

SUPINA: Pusti te sitnice... ajde, ajde. (*pođe k izlazu*)

KATE (*uplašeno*): Čekajte me. (*uhvati ga se pustivši sve stvari*)

SUPINA (*je udari*): O... kad bi i vi izgorjeli.

KATE (*pade*): O... lopove!

SUPINA (*je udari nogom, uhvati je za vrat*): ...crkla!

KATE (*braneći se viče*): Ljudi!

(*na vrata nahrupi masa*)

SUPINA (*ostavi ženu*): Što ćete ovdje?

KRPICA: Da vam pomognemo iznositi.

SUPINA: Vi... dajte što možete... brzo. (*ode*)

KATE (*se digne, opet kupi stvari*): Ne razbijajte... polako, (*odlazeći*) da tko što ne ukrade. (*ode*)

(*ljudi skidaju stvari sa zida, iz kuteva nose na kup, bacaju kroz prozor – jedan iz ladice izvadi kruh i baci ga na pod*)

KRPICA (*se digne, poljubi*): Ne bacajte na tlo... lice božje... Kruh naš svagdašnji (*jedan ga napadne, da mu ga otme*) ne otimlj... pusti. (hrvaju se, drugi pune džepove, razbijaju ploče, piju, dim suklja iz sobe)

(*Krpicu su povalili na pod, jedan ga bije Supinovom slikom, sa stola se prevalila svijeća i ugasila... iz loma i mraka čuje se*)

KRPIČIN (*očajan krik*): U pomoć, pomoć!

III. čin

(Događa se iste večeri u kući Jurana iz Grude – lijevo ulaz, u kutu ognjište, u dnu prozor – u desnom kutu širok krevet – pokućstvo staro, na pocrnjelim zidovima slike – uljanica gori do ognjišta do kojeg je Vidonja zadrijemao)

JURAN (*naglo uđe, nasloni se na vrata, zaključa ih*)

VIDONJA (*se trgne*): Tko je?

JURAN (*šaptom*): Ja.

VIDONJA: Tko... ja?

JURAN (*mu se približi*): Ne vičite.

VIDONJA: A ti si, Jurane, što se šuljaš. Gdje si bio dosad, sve te čekam i čekam, pa sam i zadrijemao. Već ti je večera ohladila.

JURAN (*mahne rukom*): A... (*uzme vrč, pije*)

VIDONJA: Što, a... nije dosta piti... i jesti moraš, ako ćeš raditi. Sutra ide-mo u vinograd.

JURAN: Pa idite vi...

VIDONJA: A ti?

JURAN: Ne.

VIDONJA: Ne, o, već sam ti torbicu spremio. Ustat ćemo prije zore, da svršimo s poslom dok sunce ne zapeče.

JURAN: Ja ne idem.

VIDONJA: Najbolje da se valjaš oko doma. Što ćemo sve zapustiti, nemaš pameti... tri dana već te motika čeka u kutu.

JURAN: Pustite me na miru.

VIDONJA: Na miru, da nam sve propada, kuća, konoba...

JURAN: Neka.

VIDONJA (uzeo kosir s pojasa): Grkljan ću ti prerezati, ako sutra... ne...

JURAN (mu uhvati ruke): Vi meni, ajde, pokušajte.

VIDONJA (se otima): Prokleti sine!

JURAN (ga malo digao, a zatim prisilio da sjedne): Slab ste... sjedite... mirujte...

VIDONJA: Hodi mi van iz kuće, van, za onom, kad vas ne boli... ja, ja ću starac siroti čuvati djedovinu.

JURAN (posrnu): Ah...

VIDONJA (ga pridiže): Što ti je?

JURAN: Što sam, što sam... kroz dim još jače sebi ražario ranu... eh...

VIDONJA (još ga drži, ljutito): I ti si mi... neki... ponosio sam se s tobom... a ti... meni ruke držiš... ti... hodi, hodi van, da mi se za tobom ne vuče u kuću tuga i oluja.

JURAN: Idem, idem, da vam ne budem na sramotu.

VIDONJA: Kamo?

JURAN: Ne znam, čim dalje... jer mi ovdje ne će popustiti.

VIDONJA: I ti bi pošao takav... sinko da mi se izgubiš u svijetu... Ostat ćeš. (blago) Vrijeme sve liječi... pa, još će se i Ronka vratiti.

JURAN: Ne će, ne će, izbacite iz kuće sve (baca Ronkine stvari) sve što na nju spominje.

VIDONJA (*mu zadržava ruku*): Pusti njenu sliku.

JURAN: Ah, da mogu svaku želju iz srca, o... što sam se odao... da se rugaju... ni taklo ih... sad ni doma, ničeg gdje bih miran, ko i drugi odahnuo, prokleti... ah, oče... kako mi je teško...

VIDONJA (*ga zagrli*): Jadni moj... (*glasovi izvana*)

JURAN (*se trgne*): Nanjušili su trag.

VIDONJA: Tko... što...?

JURAN: Ne smijem na dvor... al... ni kući me ne će u ruke, gdje mi je kaban.

VIDONJA: Tko te progoni?

JURAN (*se zaogrće, otvori prozor*): Zbogom.

VIDONJA: Sinko (*opazi vatru*) kome gori?

JURAN: Vragu.

VIDONJA: Kako ču bez tebe?

JURAN: Moram; spremite još hrane u torbu... trebat će mi za duže, donesite mi, čekat ču u masliniku.

VIDONJA: A ako nama što učine?

JURAN: U nevolji zazvonite u stranu, čut ču, doći... (*skoči kroz prozor*)

VIDONJA (*prekriži se*) (*lupa na vratima, stari zatvor prozor*): E, e, tko to lupa? (*otključava vrata*) Ne date čovjeku mira, ni spati, tko je u ovo doba?

PRASKALO (*uđe*): Nema još Jurana?

VIDONJA: Zar ga nisi našao u selu?

PRASKALO: Bili smo jedan čas zajedno... a onda... eh, ova noć... ne prestrašite se, Vidonja.

VIDONJA: Što je?

PRASKALO: Znate, Ronka se bacila u more.

VIDONJA: Isuse Kriste, utopila se...

PRASKALO: Nije, nije, teškom mukom smo je spasili.

VIDONJA: A gdje je, čekaj, idem s tobom do nje.

PRASKALO: Ne trebate, ovamo je vode, valjda ćete je primiti.

VIDONJA: Kako ne... još pitaš...

PRASKALO: Ali molim vas, ništa joj ne prebacite... jer (*iz vana se čuje Ronkin krik*) čujete... to ona, od užasa, kao da joj se malo pamet pomračila.

VIDONJA: Ajme!

PRASKALO: Ali Vidonja, budite jak, nije zlo... valjda će doći k sebi, kad se malo primiri. (*pošao na vrata*) E... dodite...

JELE (*uđe sa svjetiljkom*): Mir kući ovoj. (*iza nje nekoliko ljudi teškom mukom vode Ronku*)

RONKA (*se otima*): A... sluge đavolje... pustite me, ne ču više u pakao Luciferu. (*Oslobodila se, pobjegla drhtavo u kut, zbacila rubac koji joj pao po licu*) Ah, gdje sam, Bože, u nesreći stala?

JELE: Na svojem si. (*Vidonja klone*)

RONKA: Gdje to?

PRASKALO: Gledaj... doma.

RONKA (*se ogleda, strese*): Ah!

JELE (*u nadi*): Razabire.

RONKA (*se maknula*): Dome moj. (*stala, uhvati se za glavu*) Ah, kud sam glavu gubila na sreće trag da stanem kljecava. E, ti mi, sirotinjski čist, sve vječno čuvaš... tištine pun, u miru duše moje.

PRASKALO: Počinut ćeš.

RONKA (*posrne do stola*): Ah! I stolica isti red za stolom. (*obilazi ga*)

JELE: Sjedni.

RONKA: I mrvice na njemu (*skuplja ih, živilja*) i vrč... još pun...u krugu da se pije... i stara zemljana zdjela... (*diže je*) s pukotinom, tragom dodira mnogih...

VIDONJA: O duše pokojnih... upokojite...

RONKA (*se trgne, pusti zdjelu*): Al ne zvone više žlice... veseljem blagovanja. Gdje su oni... gdje su... o ugašeno moje ognjište (*pade na koljena*) mili moji... sad znam muk, kojime me u dom primiste... ah! Sve mi propade, ni suze više nemam, da vam prag operem, na njem, u spomenu časnom da počinete u miru... o...

JELE: Vidonja, dajte se javite... da ju tuga opet ne lomi.

VIDONJA: Ah, da mogu. (*poduprt drugima se uspravi*) Kćerko... dođi.

RONKA (*ne diže glavu*): O glas dragih...

VIDONJA (*ju primi*): Tvojih... ustani... i ne moraš plakati... jer... tamo spava blaženo.

RONKA (*potrči koljevcij*): Srce moje (*pade*) kako te nisam odmah... ah! Ne ču te buditi, spavaj, daleko od briga, za ništa na svijetu ne će te više mati ostaviti. (*nagne glavu na koljevku i tiko zapjeva*) Nanaj, nanaj, mili, lijepi moj.

JELE: Daj, daj, Bože, Vidonja dajte ju pustite – umirit će se.

(*uđu Goljak i Balin – stanu do vrata u neprilici*)

BALIN: Ah!

PRASKALO: Što je?

GOLJAK: Koliko vas je.

BALIN: Idimo... kad ga nema, ne možemo...

JELE: Što biste htjeli?

GOLJAK: Ništa, ništa, samo smo htjeli s Juranom govoriti.

VIDONJA: O čemu?

BALIN: Pa... da se nešto učini, da nam Supina u osveti ne prevrne sve selo.

GOLJAK: Kad je spazio da mu ljudi pljačkaju po kući, mjesto da gase, ko podivljao je. Sad upada u kuće, pretražuje, hvata ljude, na putu smo Krpicu i druge našli isprebijane. Vatra mu je kuću uništila, on želi nas.

PRASKALO: A... treba ga urazumiti. (*htjede otići*)

JELE: Pere, ne idi, da i tebe noć ne pokrije.

PRASKALO: Nešto moramo učiniti. (*brzo ode*)

JELE: Ah, Bože, što nam se dovuklo pred vrata, palež, pljačka, plač i psovka.

GOLJAK: Prokletstvo je palo na zemlju.

JELE: Iskušenje, jer... svaki red i zakon bacio se pod noge, čovjek više ne pozna bližnjega, samo ja... moj užitak... O, došlo je vrijeme, za koje je neki rekao, da, strašnog, ne bi želio da ga zadnja noga njegovog roda na zemlji dočeka. Sila se okotila na zemlju... i više ni uz prag nismo sigurni. Molimo, braćo, molimo se još nemisljeni... pokojni neka su s nama... u ime Oca i Sina i Duha svetoga. (*mole*)

SVI: Z glbin vazvah tebi Gospodi, Gospodi usliši glas moj, neka budu uši tvoje nagnute na glas moljenja mojega. (*dok svi mole s teškim uzdahom, iz daljine se čuje vika*)

RONKA (*ih prekine*): Ne molite samo, strahom stisnuti, ne ćete uspjeti da vam nož ne zabije u sred srca. Branite se.

BALIN (*gurne Goljaka*): Ivaša.

GOLJAK: Jest... netko bi morao do Oblasti, da smo za svaki slučaj tamo, ako Supina prevrši mjeru.

JELE: E, da smo Jurana slušali... možda...

BALIN: Gdje je?

RONKA: Djedo... što je s njim?

VIDONJA: Nije zla... doći će... ne boj se... e, vi, ne čekajte ga, trebalo bi se odmah maknuti.

BALIN: Bi, al kako ćemo u Grudu, sami?

GOLJAK: Po čemu će nam kod Oblasti vjerovati da dolazimo u ime sela, nas ne poznaju kao Supinu.

VIDONJA: Lako tako, dat ću vam glagoljski zapis (*izvuče ga ispod slamnjaka*) on će vam pomoći.

BALIN: A to da.

VIDONJA: Evo ti, Ivaša, siguran sam i Juran bi tebi dao.

GOLJAK (*ga primi*): Idem odmah.

BALIN: I ja s tobom.

RONKA: Ali čekajte... ipak... bez Jurana, da se ne bi... zakunite se prije. Čuvat ćete ga.

BALIN: Zašto?

JELE: Znaš da ga i Supina želi.

GOLJAK: Digni prste, da još ne bi pomislili.

BALIN: A zašto da baš ona traži od nas zakletvu, koja je... više pogriješila.

JELE: Ne sudi.

KATE (*uđe*): O, sudit će joj cijelo selo.

(*svi se uplašeni stisli*)

RONKA (*uz Vidonju*): Djedo.

KATE: Vidonja, rekli su mi ljudi, ali nisam vjerovala, zar primit ćete ju?

VIDONJA: Zašto ne...

KATE: Nezahvalnu, gojila sam je skoro svojim mlijekom, a ona, vragu je dušu prodala i sad u njoj vlada svih sedam smrtnih grijeha.

RONKA: Ne slušajte ju... ah, ne...

KATE: Gledajte kako je previja, lice joj se grči, ljudi... sam vrag je u njoj.

VIDONJA: Ne muči mučnoga.

KATE: Ne branite ju... o... strahote, u kuću mi se nečista uvukla, i noćas, uhvatila sam je u zagrljaju sa Supinom, s vlastitim bratom njene majke...

RONKA (*pokrije lice*): Ajme... riječi ubojite!

VIDONJA: Je li moguće? (*svi su iznenadeni*)

KATE: Ne vjerujte mi, ne gledajte mi crno pod okom, i bedra mi crna od udaraca. (*htjede dignuti suknu*).

JELE: Ne pokazuj žalosno.

KATE: Zbog nje me Supina htio zadaviti. Strast ko crv ga izjeda, pamet mu je oduzela... da nije nje, možda bi bio najbolji muž i glavar... Istjerajte je iz kuće, na rod je sramotna zgasila, iz sela ljudi, da nas po njoj još jače zlo ne snađe.

BALIN: Dosta nam je već svega.

KATE: Pohlepna za blagom, pustila je svaki obzir.

BALIN: Izbacimo je iz naše sredine!

VIDONJA: Što sada šutiš kao kamen?

RONKA: Ah, što me smrt nije u moru uzela.

KATE: Vrag ju već goni u pakao.

BALIN: Pa neka ide... (*približi se Ronki*)

RONKA: Djedo, ne dajte me iz naše kuće.

VIDONJA: Sad znaš... a prije, kamo si mislila?

BALIN: Baš joj stalo, maladeta karne.

RONKA (*uplašena uhvati se kolijevke*): Pustite me uz moje dijete.

VIDONJA: Ne zavrijediš ga.

KATE: Treba iz nje nečastivog istjerati, tamjan, blagoslovljenu vodu, po popa idite.

RONKA (*se otme*): Jurane, ubit će me!

KATE: Žeravicu joj treba na prsa, da joj se iz srca udalji pakleni.

RONKA: Jurane, gdje si, ava meni.

KATE: Po trbuhu je treba gaziti, dok se ne očisti, usta, usta joj vežite, zloduh ne smije na njih dušu bi joj uzeo.

RONKA (*zadnjom snagom*): Ljudi... molim vas... (*oslobodi se*)

KATE: Da ne pobegne...

RONKA: Što ste me opkolili kao psi krvožedni? (*htjede na jednu stranu*)

BALIN (*mahne na nju*): Natrag...

RONKA: Nikud iz uzla, ah, što čekate? Ugrizite do smrti!

VIDONJA: Ako si kriva... onda... neka te urede.

RONKA (*pala na koljena*): Radi djeteta skoro sam pala u šake paklenom, kćerkom me zvao, za ljubovcu htio.

BALIN: Aha... priznaje.

RONKA: Bespomoćnu htio mi dušu... al nije, nije, u njoj ovaj dom, nije mu dao (*jecaj joj isprekida riječi*) Vjerujte... ja, drugo vam ne znam reći...

JELE: I ne trebaš više, što ste se skupili slinjavi od znatiželje?

KATE: Sve selo neka zna.

JELE: U svoja njedra pogledajte, pak ćete svega naći...

BALIN: Ti šuti lajava.

JELE: Ja... da nju dotučete... a zašto... vi, a tko od nas nije i lagao, varao, pa večeras smo i Jurana prodali, da bi kako izbjegli žvaljama nevolje. A ona... srce, srce treba, ne vaše udarce. Budite milostivi, da besčutni svi ne propademo.

KATE: Obje vas treba kamenovati.

GOLJAK: Ima Jele pravo, što možemo, svi smo jednaki.

KATE: A tako dakle, moja ne vrijedi?

GOLJAK: Pustite nas na miru.

KATE: Al muža mi otela...

JELE: Mogla si ga čuvati.

KATE: Ah, od uvijek me varao.

JELE: Pa šta se onda ovdje kriviš... čujete, sad bi se valjda na ovoj htjela osvetiti za sve crno pod okom. Sakrij se.

KATE: Još me dođi kruha pitat.

JELE: Imaš još šta?

KATE: Crkotino!

JELE: Pfuj... drobuljo!

KATE (*htjede na nju navaliti*): Oči ču ti iskopati!

JELE: Imam i ja nokte... jedva čekam, dođi bliže!

GOLJAK (*zadrži Katu*): Idite... ne svađajte se ovdje.

KATE: A tako vi meni... čekajte... ja ču vam pokazati... tko sam. (*ode*)

JELE: Baš te se bojimo...

BALIN: A, može ona... iz osvete...

JELE: Skoro vas nagovorila... o, ljudi, ljudi, kome ova jadna može nauditi, nije ni šaka duše u njoj ostala... Ronka moja... Vidonja što ste se u kut zgrili... vaša je po svemu, držite je.

RONKA: Ah, jeza me ledi kad pomislim, što se zaplelo... i jedan i drugi... zovu, mole, prag, kolajna... a dobra nigdje... o, svaka misao ko trn me bode u srce, do kraja si, Bože, konce napeo, što sam žena postala... kad mi je biti majkom... sirotinji...

VIDONJA: Kako su druge, tako ćeš i ti... daj, daj... nismo ni prvi, ni zadnji, (*vodi je do postelje*) legni, usni ako možeš... blažen koji usne zauvijek, il se ne rodi, zla ne vidi.

GUŽVAR (*upada sa stražarima*): O vrapčići, što ste se ovdje skupili. Kate nas uputila, veli, zavjeru spremaju protiv posluha.

BALIN: Nije istina.

PASJAK: Bolje bi bilo da ste gdje drugdje, lakše ćete čuti kad vas Supina počne prozivati iz knjige dužnika.

JELE: Zar je spašena?

GUŽVAR: Hi, hi, i još štogod, ne će on tako lako propasti.

GOLJAK: Mi mu to ne želimo.

GUŽVAR: E onda biste mu morali pomoći da pohvata sve pljačkaše, da otkrije palikuću.

VIDONJA: Tko je?

GUŽVAR: E, svi ste sumnjivi.

BALIN: I ja?

GOLJAK: Zašto bih?

JELE: Nemam ni žigice kod kuće.

GUŽVAR: E, netko je ipak zapalio oganj.

RONKA: Iskra.

GUŽVAR: A tko je iskru podmetnuo?

RONKA: Osuda nad stupom opačine.

GUŽVAR: Ti dakle znaš... i vi... zato ste se našli.

BALIN: Ne znamo mi... ništa.

ŠKRPOČ: A, za nekog vraga ste ovdje.

BALIN: Pa baš smo radi Supine.

GUŽVAR: Hi, hi, da ti vjerujem, teško vama kad dozna kako mu jamu kopate.

GOLJAK: To nije istina.

BALIN: Ovamo smo po zapis glagoljski došli... daj, Goljače... da ga predamo Supini, neka zna, odričemo se starog s ovim.

VIDONJA: Šta to govorиш... djeco... dajte...

RONKA: Ivaša... i ti... rekla sam ja...

GOLJAK: Šta će, pusti me... idi, Gužvaru, glavaru, i reci mu, po želji mu činimo.

GUŽVAR (*gleda zapis*): Nagrada vas čeka.

GOLJAK: Ne trebamo ništa drugo, nego... neka nas ne progoni, neka se umiri, osvete njegove nismo zaslužili.

GUŽVAR: Ne boj se, s onim će se primiriti. Dajte da zapalimo odmah, s ovim zapisom, neka se izgubi svaka riječ, smutnje i pritužbe. (*pali ga*)

VIDONJA: Ne uništavaj... ljudi ne dajte.

PASJAK (*ga odgurne*): Stari... mir, ne smetaj.

VIDONJA: O, kako vas još zemlja trpi.

GUŽVAR (*bacio gorući zapis*): Hi, hi, da su mi noge zdrave zaigrao bih od veselja.

BALIN: U kolo, da smo svi svjedoci uništenja. (*ljudi se ko u plesu pomiču oko gorućeg spisa*)

GOLJAK: Živo, živo!

RONKA: Stanite, bič božji vas zatro... gori od izroda... o, Jurane, Jurane, nisu ti ni sjena.

GUŽVAR: Kamo se sakrio, da ga nigrdje nema?

RONKA: Čeka te, čeka, da ti, prokletom spletkaru, skoči za vrat...

GUŽVAR (*uplašen se okrene*): Meni, ne dajte!

RONKA: Platit će vam što vas ide.

GUŽVAR: To znam, ljudi, on bi mogao i cijelo selo zapaliti, ako ga ne uhvatimo.

VIDONJA: Ne okrivljuj moga sina.

GUŽVAR: Da je prav, ne bi mu se zameo trag... ljudi, kad dozna, i zapis da ste za volju glavaru uništili, on, osvećivat će vam se redom.

BALIN: To je istina.

GUŽVAR: Zato, da vam više nad krovom ne leti iskra, moramo ga zgrabititi, inače... vidite... (*pokazuje*) ovo je nalog, kojim se u interesu reda i mira, zabranjuju svi sastanci. Zabit ćemo ga na sve uglove.

BALIN: Pa ne možemo biti u kući zatvoreni.

PASJAK: Ne, ako tražite zločinca, tko ga izda ili uhvati, dobit će nagradu.

JELE: Nismo naučni na hajku.

ŠKRPOČ: Ne nađe li se krivac, cijela općina će snositi odštetu.

GOLJAK: Zašto da budemo kažnjeni, kad nismo krivi. Zato smo i zapis dali... da...

GUŽVAR: Da ne ćete mrmljati... pazi više mu ni pepela nema.

GOLJAK: Al mi još uvijek znamo što je pravo, a što krivo... ako nas silite... može i provaliti.

GUŽVAR: Ali šteta se mora platiti... Po zakonu će se procijeniti, i razdijelit na dimnjake.

PASJAK: Dok se zadnji dinar ne potegne, bit će odlukom oblasti pašnjak u rukama Supinovim, makar sto godina.

GOLJAK: Prije će crknuti.

ŠKRPOČ: Povuci riječ.

GOLJAK: Povucite vi vaše.

BALIN: Što... zar pašnjak ne ćemo dobiti?

GUŽVAR: Ne... buntovni...

JELE: O... kome smo vjerovali, i ti si nas vodio, a sigurno si znao, nikad se nije s nama poštено mislilo, gubili smo dušu... o crna ti od nedjela.

GUŽVAR: Umukni babo... razlaz... u ime zakona.

GOLJAK: Samo zlorabite vlast, ali mi... više ne priznajemo nikoga koji nas ne pozna.

VIDONJA: Brzo su vam zube pokazali.

RONKA: Razderite im nalog!

JELE: Ne će ga u nas zabiti... dosta smo već živi izmučeni... pašnjak je naš... naš... ne ćemo plaćat...

POVICI: Dolje nalog... dajte ga... i njega ćemo spalit! (*pošli prema Gužvaru*)

GUŽVAR: Stoj, stoko!

GOLJAK: Sami sebi zapovijedamo! (*digao stolicu*)

BALIN: Na gredu s Gužvarom... lupeži...

GUŽVAR (*zaklonio se iza stražara*): Pucajte u rulju!

GOLJAK (*ide prvi*): Još će netko ostati...

RONKA (*uz njih*): Udrite!

PASJAK: Natrag... ili pucam! (*potegli revolvere*)

VIDONJA (*upade između njih*): Ne proljevajte krv... ljudi goloruki... (*pri-mio Ronku*) da te izgubim.

GUŽVAR: Ako ih želiš spasit, govori, gdje ti je sin odmetnik.

VIDONJA: Za ime božje...

GUŽVAR: Govori krmeljivče... ili... će ovi...

VIDONJA: Ne, ne, ovi, ako je on kriv, neka odgovara.

GUŽVAR: Gdje je?

VIDONJA: Negdje blizu... jer mi je rekao...

RONKA: Šutite!

VIDONJA: Ako budete u nevolji, zvonite u stranu, čuti će, doći...

GUŽVAR: Zvonite odmah! (jedan brzo izlazi)

VIDONJA (klonuo): Sinko moj... dragi...

RONKA: Upropastit ćete ga.

JELE: Ah... u kakvoj smo opasnosti... ako ne dođe... zlo za nas... ako dođe onda... on... (čuje se zvono)

RONKA (uhvati se za glavu): Ah... o glavu me udara... ljudi božji, Ivaša, ne stojte ovđje... brzo van, javite Juranu neka ne dolazi.

GOLJAK: A na koju stranu?

ŠKRPOČ: Ni makac jer pucam!

BALIN: Što možemo... ta otac mu želi... on zna što je pravo.

RONKA (stala sred kuće): O... zar od nikud pomoći... ja ću, makar preko trnja. (stražari ju gurnu natrag) ah... Jurane, Jurane... gdje si (prilazi prozoru) bježi, bježi dalje... zasjeda...

PASJAK (ju potegne): Ne deri se... Isukrsta ti (zatvori joj usta) Ne grizi... prokleta!

RONKA (sve slabija... još samo lomi rukama)

GOLJAK: Ne davi je... Ronka, pusti... možda je daleko... pa ne će, a ako dođe... možda i nije kriv... šta mu onda mogu...

VIDONJA: Sinko, oprosti mi...

GUŽVAR (gleda kroz prozor): Na ivici maslinika netko je stao obasjan mjesecinom. Po stasu je Juran, što čeka, u sjen se zaklanja. (Vidonja i Ronka se otimaju) Maknuo se... trči... čim uđe, držite ga. Ako pobegne... svi ćete odgovarati.

BALIN (gurne Goljaka)

GOLJAK: Što me guraš naprijed?

BALIN: Ti si jači.

JELE (se stisla u kut): Ja se žena ne ću mješati...

GUŽVAR: Tu je... koraci... spremni...

JURAN (u kabanu, digao kukuljicu na glavu, pa mu zaklanja lice... uđe pognut)

PASJAK: Ruke u vis! (*skoče na njega*)

JURAN: Što je to?...

GUŽVAR: U klještima si... vežite ga!

JURAN (*se otima*): Razbojnici... ah, oče, zar me niste vi zvali?

VIDONJA: Jesam, pravde radi.

JURAN: Ovima ste me izdali...

VIDONJA: Da se krv ne prolije... što sam mogao, nije pravo da ovi nastradaju – kad si ti okriviljen za oganj.

JURAN: I radi njih... vi me... oče, radi beznačajnih...

VIDONJA: Ljudi su, selo bi nastrandalo, ne ču toga.

GUŽVAR: Priznaj, da budu ovi slobodni, kriv si.

JURAN: Nisam.

VIDONJA: Hvala Bogu, pustite ga.

JURAN (*muklo*): Ali zapalio jesam.

VIDONJA: Ah... zašto si sam sudio... teško nama onda.

BALIN: Sada snosi odgovornost... ni oca ni nas ne moraš grditi... mi se držimo tvojeg savjeta... odbijte od sebe svakoga koji vas na silu potiče... ti si bijes Supinov na nas navalio... da igramo po žeravici... što se imaš ti za nas brinuti... kad ti si nas, a ne mi tebe, gurnuo pred jamu.

JURAN (*skršen*): Ah! Možda i jesam... gotovo je... možda i nisam smio... ali onda nisam mislio, krv je zakuhala u meni nad podlošću, otimačine, od praga našeg do oltara video sam sve popljuvano, nad Grudom pandžu kravu... što para nas do srca. Morao sam podkresati... morao, da jad naš pukne bilo kako...

GUŽVAR: Lijepo govorиш... bome, to je neki novi zakon, zapali... kad ne možeš drugo... ali... ti nevini, koga da krivimo onda...

GOLJAK: Koji ga je prisilio...

GUŽVAR: O... to ču ti zapamtiti... vodite Jurana... neka može još razmisljati.

RONKA (*koja je dotad bila drhtava u kutu*): Ne optimljite ga...

JURAN (*se trgne*): Zar... i ona je ovdje... što želiš? Nasladiti se mojom nemoći?

RONKA (*pade mu pred noge*): Zgazi me!

JURAN: Ne bi pomoglo mi. (*odgurne ju nogom*)

JELE: Imaj srca.

RONKA: O, jadna li sam. (*savila se na tlu*)

JURAN: Da si onda pošla za mnom... ne bi trebalo ni govoriti... ali, ne možemo više zajedno.

RONKA: Kriknula sam za tobom, kad sam vidjela u što padam, ali... plamen na tvojem putu, do mora me ubitu prognao... Jurane, smrt me u dubini nije htjela... i ovi su me pustili... ne odbij me ni ti, da ostanem uz dijete... samo to te molim.

VIDONJA: Zadrhtala je kao žena... ali kao mati... opet se uspravila, ne će ti dozvoliti da je opet otjeraš.

JURAN: Svi ste protiv mene, svi, pa što mogu, ruke su mi vezane, ne tjeram je... ne, ja još jedino mogu da se okrenem i pođem u zatvor... u koji me gurate... (*okrenuo se*) eh, da je moći čim dublje... bliže smrti, koja na sve polaže smirenje i zaborav.

RONKA: Oprosti mi prije, oprosti smućenoj.

JURAN: A što da ti praštam, valjda je tako moralo biti, oboje smo tražili jedno drugom ruke, da nas sreća miluje očima djeteta, al nas je življjenje kidalo, življjenje prokletio nam je san razbilo. O vi, u kojima još dršće srce, isčupajte ga, isčupajte, ako vam, ko i meni, Gruda mora bit tamnica...

GOLJAK: Ne će bit ni nama ni tebi.

GUŽVAR: Idimo.

GOLJAK: Ljudi ne dozvolimo, Jurane (*prima ga*) ne prezri nas.

PASJAK: Pazi, da se ne prevrneš.

JURAN: Ja će već nekako dalje... samo ako vas koliko istina drži. Mogu me zatvorit iza devet vratiju, ali nju ne mogu prigušit (*digao ruke*) ona će me osloboditi. (*pošao između stražara*)

RONKA: Jurane moj... zar ni riječi nemaš za me?

JURAN (*okrene se s vratiju*): Čuvaj naše dijete. (*pošao*)

RONKA: Muko, muko ne tari nos.

VIDONJA: Njegov križ je naše spašenje... ne stiskaj mu srce jaukom kad treba najviše jakosti.

JELE: I nama ga je žao.

BALIN: Dok se ne oslobodi, potpomagat ćemo vas... s ustiju ćemo otkidi dati i vama.

RONKA: Ne trebate ništa... ništa, kad Jurana puštate... možda smrti... onda bolje da i nas nestane ne ću znati... on se pati... a vi... slobodni... hvale se kako shvaćate njegovu žrtvu. (okrenu se) Što još ovdje čekate?

VIDONJA: Zar se i od mene okrećeš?

RONKA: A, pa da nije vas, on bi sad negdje na bijegu bio slobodan.

VIDONJA: Ti meni to... koji... za ove... za ovaj dom sam učinio... a ne vi diš... da nisi ti zbog sebe... da si crna makar u patnji ostala čvrsto uz naš prag, moj sin ne bi bio... u metežu sa selom...

RONKA (se savila): Sve na mene bacite... zar još imate što... dajte, dajte...

JELE: Ma ne želimo ti ni malo.

GOLJAK: Na svakome je od nas krivica, pustimo sada... Juran je do kraja braneći nas, pao nam pod noge... al iz rana je buknuo ognjeni plamsaj i osvijetlio nam put... Sjene se usplahirile, izdale iz tajnosti. Izgubili smo zapis, al je i maska spaljena Supini... tek se malo porezao, već nas za vrat... križ je za uvijek učinjen između nas i njega... pašnjakom. Do sad je oblast s nama znala što je Supina htio, a sad će i nas čuti, od svojega ne odstupamo, za Grudu se ne sklanjamo, ne cjenkamo više... od nas jače ćemo stisnuti svoje kolo, na našem po našu za nas... (digao ruku kao da priseže) Tako nam Bog pomogao.

SVI: Amen.

VIDONJA: Djeco, niste već djeca ako vas se primila Juranova muka.

PRASKALO (upada): Ljudi, braćo...

GOLJAK: Što je?

PRASKALO (zadihan): Dobro da ste još ovdje... da znate, na trgu je Supi-na izubijao Jurana, bacio ga u podrum općine, a sad, sigurno već ide da sa-movoljan Vidonju i njegove izbací iz kuće... da im sve zapljeni... za odštetu...

BALIN: Bježmo... da nas ne nađe ovdje...

GOLJAK: Ne drhći svaki čas...

VIDONJA: Neka samo dođe, još imam sjekiru, učinit ću svoje... pa neka i mene zatvore.

PRASKALO: Vi budite mirni, a mi, mi moramo skupit sve selo, ne smijemo dopustiti da se ugasi ognjište Juranu, koji je za sve nas obasjao Grudu....

GOLJAK: Idimo, žurimo.

JELE: Valja slomit krila strvinaru. (*odlaze*)

PRASKALO: Ronka, Vidonja, ne dajte se dok mi dođemo, gdje je Juran iznemogao... sad svi nastavljamo, za nas i vas. (*ode*)

VIDONJA: Bog vas prosvjetlio...

RONKA: Ah, moja glava, koliko sam već danas toga čula i vidjela.

VIDONJA: Zaboravi moje riječi... znam da si uvijek dobro željela mojoj kući... lako se pogriješi... zato uzmi žeravice s ognjišta, u čast mrtvih, da se ne okrenu od nas, ugasi je u vodi blagoslovljenoj da bi se tako ugasilo sve зло što nam ne da mirno živjeti.

RONKA (*gasi ugljene*): Crni ugljeni, crna noći, ispij sve želje, pokrij dje-
la... raznesi riječi što udioše preko ovog praga... i oči nam plačem natekoše,
glavu bolom ispuniše, a srce strahom pritisnuše. Zora kraljica našla ovaj
dom na zemlji nebom zakriljen (*baca ugljen u kuteve*). U kut s ugljenom sve
napasti... iz kuta preko praga... (*škropi kuću*) pod gredama da se nakaplje na
nas... rosa života... i klas da bi nam zrio zadovoljstvom... a grozd veseljem...
Čujete, djedo... dolaze... (*stisla se uz Vidonju*)

VIDONJA: Ne odaj im strah svoj... narasli bi... s Grudom i pomoću bož-
jom, jači smo od njih.

SUPINA (*ulazi, za njim stražari i Gužvar*): Ho, ho, kako nas lijepo čekaju.

VIDONJA: Što želite?

SUPINA: Da se berete iz ove kuće, nemaš je više, po zakonu zapljenju-
jem sve što pripada palikući, zločincu, Juranu iz Grude.

VIDONJA (*stoji nepomičan uz Ronku i koljevku*): Osim ove žene i ovog
djeteta mojem sinu ništa drugo ovdje ne pripada. On u ovome domu samo
služi.

SUPINA: Služi, ho, ho, mudrac, kome?

GUŽVAR: Bijedi.

PASJAK: Stjenicama.

ŠKRPOČ: Propasti.

VIDONJA: Rodu, rodu.

SUPINA: Stari je bez pameti.

VIDONJA: Djedovina je ovo, ni moja, ni Juranova, nju ne dirajte, njeni su gospodari u pepelu mrtvi, naši pokojni, i u krvi živućih, naši potomci. Oni vam ništa nisu skrivili, njihova je Gruda.

SUPINA: Ne pljeskaj gluposti

VIDONJA: Mi je čuvamo od koljena na koljeno, kako je pravo i Bogu dragoo.

SUPINA: Dosta smo čuli.

VIDONJA: Pa onda se udaljite, da sjen vaš ne pada na svjetlo našeg ognjišta, da miruje duh otaca pod ovim krovom.

SUPINA: Zgazit ću ja iskru i vjetru predati pepeo mrski, da ne duljim nosite se, da svojom vlašću zapečatim propast vašeg sjemena! Ne gubimo vrijeme.

VIDONJA: Ne idem.

RONKA: Ah... nikoga još nema... ne će ni doći...

VIDONJA: Ostajem gdje jesam... svejedno.

SUPINA: Dajte mu po gubici, a ti ciganko, ne stoj... izabrala si bijedu, pa digni to štene (*nagne se nad koljevku*) crve, ne ćeš koljena brojiti.

RONKA (*ga odgurne*): Ne dišite u njega... ne ćemo usahnuti ko i vi...

SUPINA: Ti... ne ujedaj.

RONKA: Živjet ćemo makar kruha ne jeli!

SUPINA: Izbacite ih... na put beskućnike... da mi dalje od oči, bude dalje i od pameti.

(stražari potežu Ronku)

RONKA: Djedo!

VIDONJA (*uzeo sjekiru*): Pustite ju!

PASJAK (*skočio na njega*): Polako sa sjekicom, dosta da te kucnem po glavi, pa si stari gotov (*poteže ga za brk*) i brk ti koše; pala ti snaga... djede, sjedni ovamo, dok ona stvari pobere... još zadnji put, ne ko sluga, već ko vladar, u svojem domu. (*sjeli ga*)

ŠKRPOČ: Evo ti i kruna. (*stavi mu zdjelu na glavu*)

GUŽVAR: Hi, hi, neka još moli za nas, neka klekne, neka blagoslovi ponizne.

VIDONJA (*bacili ga na pod, on jaukne, raširio ruke*): Bože, kaplja im pala od srca koji nas muče.

SUPINA (*ga udari nogom*): Pseto, ne laj, lezi pod stol!

RONKA: O, bezdušni. (*digla starca*)

PRASKALO: U zdravlje... (*piju redom*)

SUPINA: Beno... dobrog si se uhvatila, već i tebe drži drhtavica.

VIDONJA: Samo se rugaj... i tebe će.

SUPINA: Ho, ho...

VIDONJA: I prije su Grudu gazili, al ona se uvijek s iskrom znala uspraviti, uhvatit će i tebe za pete.

SUPINA: A čijom rukom, tvoj sin, Juran, krsnik, misliš je taj... ha, ha... ugasla mu zvjezda...

VIDONJA: Može on i pasti... ali skrb mu nije propala, jer njegovim je duhom sva Gruda postala gorući plam na tvom mračnom putu... a ti... mahnitaj... tuđ na svakom pragu... mrski, ludi, braći koju ne poznaš, tvoj bijes će te zakopati.

SUPINA: Izbacite ga na put!

PASJAK: Čekajte... imamo vremena.

ŠKRPOČ: I sami će poći.

SUPINA: Što... kad ja kažem... to onda... odmah da izvršite.

VIDONJA: Vidiš ni sluge već te ne slijede, njima je do trbuha... a ti... naš progon još ti treba... da srce zatvorиш posve za čovjeka... o... oblit će te znoj... kad nikog više ne budeš imao... odsječen za sve...

SUPINA (pritisne čelo): O... dosta.

GUŽVAR: Ma što vam je?

SUPINA (*ga odgurne*): Dalje od mene.

GUŽVAR: Valjda se ne ljutite... što smo... pa mi što god naložite... sve ćemo... sad imate zgodnu priliku... ako želite, mi idemo van, stražit ćemo pred vratima...

SUPINA: Svejedno mi.

PASJAK: Ne oklijevajte, ne bih ja, da sam koliko i vi čekao.

ŠKRPOČ (*potegne Ronku*): Ajde, slatka...

GUŽVAR: Poljubi ga... u nogu, u nogu najprije!

RONKA (*im se otima*): Gadovi, gadovi. (*bacili ju na koljena*) Gdje ga moja usta takla tu ga i smrt.

SUPINA (*uzmaknu*): Neka vam bude...

GUŽVAR: A vi?

SUPINA: Ostat ču, ko što i jesam uvijek bio, sam.

(*stražari se natežu s Ronkom*)

VIDONJA: Smrad pakleni!

RONKA (*pala pred Supinu*): Ne dajte me njuškama – ogavnim.

ČEPERIĆ (*upade*): Gdje ste, zlo po nas.

SUPINA: Što jecaš?

GUŽVARU (*zaletjelo vino u grlu, kašlje*)

PASJAK (*ga udari po leđima*): Ne davi se od straha.

ČEPERIĆ: Narod se skupio, provalili su u općinu, oslobodili Jurana i uzeli ključeve.

SUPINA: Ne buncaj...

ČEPERIĆ: Vele, neka se Juran brani iz slobode, vas da ne će za glavara, zato su općinu zaključali dok oblast ne pošalje komisiju da pregleda poslovanje.

SUPINA: Valjda si uništio što nas može teretiti... govori... ne mokri u hlače.

ČEPERIĆ: Nisam mogao, Juran, krsnik, Gruda je ustala, zaplijenjeni viču da vas treba ubiti, ovamo idu, a tko će pred njih stati, ko oganj su što se sve više raspaljuje nadama.

VIDONJA: Opet će narod po srcu obnoviti svoje.

GUŽVAR: Ajme, crno nam se piše.

SUPINA: Neka sam izgubio vlast, al ne ču glavu.

RONKA (*veselo*): O glasovi koji me oživljuju. Čujete li bubanj, slavlje... što stojite, u kolo me noge nose... dajte... pjesmom dočekajte drage, krilate našim željama...

GUŽVAR: Bježimo.

RONKA: Ne možete bez sjene svojih nedjela.

SUPINA: Главно да стигнемо до обале. Први скочите у брод, дигните сидро, весла, једро, пак smo spašeni на отвореном мору.

GUŽVAR (*vratio se s vrata*): Не можемо виše из куће, каменjem нас могу достићи. (*bubnjanje sve bliže*) Ајме, колико ih je, мјехуриć smo na pučini.

SUPINA: Затворите врата.

PASJAK (*dok ih zatvara*): Двор су опколили, на чelu им Juran,bakljama обасјан.

RONKA: Пустите врата отворена, нека uđe којему se rod i srce моје radije.

VIDONJA: Не пријећте мом sinu dolazak.

SUPINA: Пуцайте, ако silom буде htio provaliti.

JURANOV GLAS (*iza vratiju*): Оče, Ronka!

RONKA: Čujete, on je... on...

VIDONJA: Sinko...

JURAN: Отворите.

VIDONJA (*pođe prema vratima*): Evo, odmah.

SUPINA: Natrag... ne otvaramo.

VIDONJA: Ja zapovjedam ovdje.

PASJAK (*ga odgurne*): U kut i šuti!

RONKA: Ne daju nam.

JURAN: Provalimo!

RONKA: Pucat će u vas.

JURAN: Jao njima onda. (*lupa o vrata*)

SUPINA: Prije neg mene ubiju, ubit ћу ja ovo dijete. (*uzeo malog iz kolijevke, maše revolverom*) Ima metaka.

RONKA: Zvijeri! (*srnu ko luda prema vratima*) Jurane, Jurane, ne provaljuj, čekaj, čuješ. (*vani se stiša*)

SUPINA: Traži da se razidu, da možemo mirno kući.

VIDONJA (*u strahu*): Sinko moj, još ćeš dijete izgubiti.

RONKA: Ne zovite nikoga. Ah, Bože, jednog sam dočekala, a drugog mi oteše... Ma valjda ne čete, evo, udrite po meni, evo vam prsa, za kojima ste hlepili, mlijeko su dale, udrite i krv će prolići... samo da mladica moja ne usahne.

SUPINA: Govori s Juranom, ne sa mnom.

RONKA: Ah... Bože, Jurane, čuješ, razumiješ, zaboravite na osvetu... neka se ljudi vrate, Supini oprostite.

PASJAK: Svima, svima...

ŠKRPOČ: Supina je začetak zla... sad je ništa.

ČEPERIĆ: Mi smo samo služili.

GUŽVAR: I pomagali... pomagali, Ronka, Vidonja... ne uzmite nam za зло... molim vas.

SUPINA (prezirno): O, stjenice...

PRASKALOV GLAS (izvana): Sudit će im se kako zasluže.

VIKA VANI: Smrt!

RONKA: Ah, što ste bolji ako njihovom mjerom plaćate... ne gonite do-sad gonjeni, zar sam ljubila i posrtala, teško pod srcem nosila, da nada, kaplja moja prije mene legne pod zemlju... Jurane, zar dijete naše mora biti otkup... zar ćeš mu, krčeći Grudu, grob iskopati? (Supini) Dijete mi dajte da imam zašto živjeti...

(izvana se čuje prijeteća buka)

SUPINA (blijed, drhtav): Čuješ, ričuće, ne dam zalog moga spasa.

RONKA: Bože sveti... što ću, kako... ne urlajte, ne osvetu, (opet lupa o vrata) ne provalujute da nam se ognjište ne zalije krvlju nevinom... o majko moja... dajte bez sjene, bez suza, neka već jednom prag naš sunce ogrije. Ah, djedo... ljudi, zar nema izlaza, neg da iz jedne jame u drugu posrćemo.

SUPINA (shrvan od muke): Ah... kamo sam dotjerao....

ČEPERIĆ: Zar vam nisam govorio, ne napinjite... može nas po glavi...

SUPINA: Ah, vaši savjeti... da ne izgubimo uzde, što sam se dao... sad prevrnuti već preko mene se želite iskopati... o... proklet prvi korak s Gru-de koji me je s takvima uklopio.

RONKA: O kako smo svi nevoljni.

PASJAK: A... sad vam nije pravo s nama.

SUPINA: Sit sam sebe i vas, o... da mogu od sebe... al natrag... jao, naprijed, mržnja mi vrata zatvorila. Sad sluge, ako sam vam drag, kad mi lako moj više ne pomaže, sad mi učinite mjesto... da me u ovoj kući Gruda ne uguši.

ŠKRPOČ: E, kad bi mogli, najprije bi sebi.

SUPINA: Štakori, sad vam je i kut na sredini. Ronko, Ronko... učini što-god...

RONKA: Možda vas puste, dogovor ih stišao...

SUPINA: I ovo dijete kao da me uplašeno gleda, na vrhu nemam se gdje sakriti... vide me izvana crnog, strašnog... al... i u meni... tu muku, da bih najrađe negdje zadnji bio... s mrvom sreće... to im otkrij... da i ovom djetetu živ pomognem, što manje da ih podje mojim nesretnim putem.

GUŽVAR: Što vi njoj obećajete, a naša nagrada, za naš trud, što smo zbog vas glavu nosili u torbi? Čime će bit plaćena?

SUPINA: Dosta ste se nagrabili...

PASJAK: Ne možete nas se tako lako otresti, mi tražimo svoje.

ČEPERIĆ: Pa i ne treba nam ništa više, već da, ako ste uvidjeli pogrešku, mirno se predate... i nas tako oslobođite...

ŠKRPOČ: Uvijek ćemo vam bit zahvalni.

SUPINA: Ja da za vas ginem, baš bih imao za koga... a... ne puštam vas... ako nam je suđeno, onda ne ću sam... bojim se toga... zato sam vam i puštao... pripijte se uz mene... sad kad smo zagrizli, želim vas imat, makar i odvratne, al ipak, kost za kost, kad nisam imao srce uz srce...

GUŽVAR: Propadite sam.

PASJAK (*bacio se na Supinu outraga*): Ne ćemo mi s vama.

GUŽVAR (*mu otme dijete*): Ovo dijete, živo, nas će spasiti... a vi... kre-pajte... takav.

SUPINA (*se otimlje Pasjaku*): Pseta... prije mene ćete se hladni protegnuti. (*digao revolver da puca u Gužvara*)

GUŽVAR (*digao dijete pred sebe*): U pomoć!

RONKA (*baci se na ruku Supini*): Ne u moje dijete!

VIDONJA (*skočio prema vratima*): Sinko, Jurane! (*otvori ih*)

SUPINA (*popustio*): Ne mogu u tebe.

RONKA (*pala shrvana od straha*): Ah...

JURAN (*i ljudi upadaju*): Mili moji...

GUŽVAR: Oprosti nam, spasili smo ti dijete.

PRASKALO (*pokazuje ključeve*): Dobili smo što je naše.

BALIN: Dotucite Supinu. (*potežu ga i biju*)

JURAN (*digao Ronku*): Ne boj se više. (*preda joj dijete, Ronka zaplače*)

GOLJAK: Vežite ga.

SUPINA: Ne ču vam pobjeći.

GOLJAK: Sudit će mu pravda.

SUPINA: Već mi je suđeno.

BALIN (*s drugima udara Čeperića i ostale*): Maglite iz sela... svinje. (*gone ih iz kuće*)

GOLJAK: Ha, ha, pljuvao je na Grudu, a sad... bijedan je, da ni pljunut više se ne isplati na njega... al otkrij se u ovoj kući (*skine mu šešir*) Jurane, naš časni čovječe, sad ti nosi naš glavarski klobuk.

JURAN: Sad pustite to... mira mi dajte malo... tako sam željan uz svoje, evo ti prsten, vjerna moja.

JELE (*i drugi izlaze*) Odahni, odahnite, dragi... (*izvana se čuje pjesma*):

Bog nam je otac

a zemlja mati

Hrvatska naša...

JURAN (*zagrlji Ronku*): Gruda opet pjeva.

RONKA (*poljubila dijete*): Uz naš organj živi.

VIDONJA (*obilazi, oko njih, kadi ih*): Blagoslovljeno cvijeće iz Grude neka pomogne, (*položio pladanj s gorućim cvijećem sred kuće*) da se sve зло s di-mom udalji od nas. (*pravi znak križa*)

Kraj

Znanstveni radovi

Zidine Zvanićirova i Baščanska ploča*

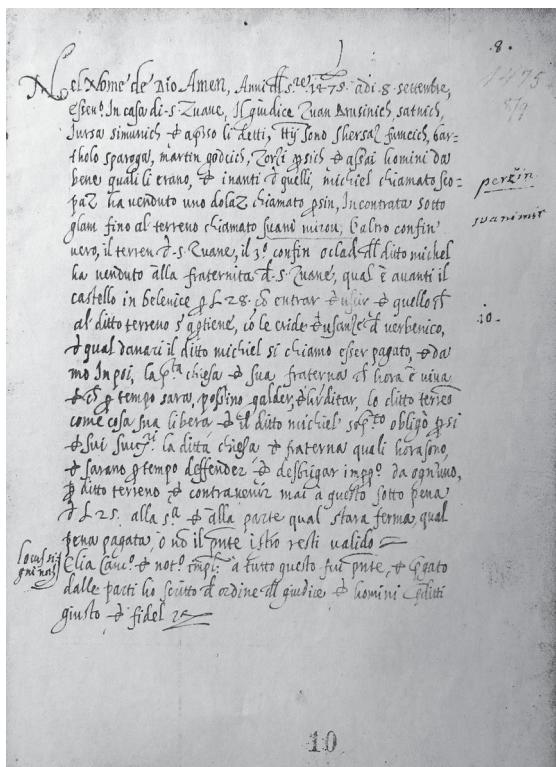
Krčka zemlja i kamenje, legende i nazivi još nas uvijek mogu iznenaditi svojom pričom. Treba samo slušati i ući u križaljke života da se shvati riječ i otkrije zagonetka. Uhvatila me svojim nemuštim jezikom krčka visoravan oko brda Triskavca i Hlama. Puntari, Vrbančani zovu je Krase ili Krasina, ali po tom kraškom prostoru ima još stotinu drugih naziva za razne stanove, škatule, particle i dolčice. Ima tu nejasnih naziva, koji su tragovi jezika Ili-ra, Grka, Gota i Romana, što su prošli preko otoka Krka. Na njihove staze došli su Hrvati, da se na svoj širini zemlje i mora prepliću sa životima drugih, kao trnje i povijuše u grmlju; i na kraju je živa riječ neobično vitalnih Šćava ostala, da s imenom stavi rodnu zemlju na srce.

Krase pod Hlamom i Triskavcem izgledaju kao velika pustoš i razvalina. Ali kad se bolje pogleda, onda se u sivilu kamenja otkrivaju mnogi oblici intenzivnog života. Pastiri i težaci ovdje govore o sebi. Na komunadi, općinskom pašnjaku, bijele se ovčja runa i vide se pastirski stanovi, uz koje su mali vrtići puni cvijeća. Oni su dokaz poezije krčkog čovjeka, naizgled tvrdog, koji se još raznježi uz djecu za koju nema dovoljno dana, da im na krčevinama iz crljnice izvuče grozdici grožđa. Na pašnjacima sjaju na suncu zrcala velikih lokava. Tuda su i duboki zdenci s hladovinom murava i golesa, visokih stabala, pod kojima su vile sjedile. Na sve strane vijugaju gromače okičene kozjarcima i bambarušom. Uz njih u proljeće hrpe fijolica izgledaju kao da se traka nebeskog plavetnila spustila na zemlju. Preko gromača u drmunima guste se šumarci i crveni se zemlja u dolcima po mekotama i vinogradima. Ovuda, visoko iznad mora, težak je neumorno tragaо za zemljom i gdje je našao šaku nade za mrvu kruha, brzo je ograjuje, kopa, ore, sije po njoj žito i sadi lozu, gradi gromače i gomile kamenja, da svoj trud zaštiti od stoke, vjetra i naglih

* Zidine Zvanićirova i Baščanska ploča". Krčki zbornik, Krk, 1, 1970, str. 181-200. U ovom tekstu Baščanska se ploča jedino u naslovu piše kao "Baščanska" što je očito naknadna urednička ili lektorska intervencija. U tekstu "Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku" iz 1971. objavljenom u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, također je korišten oblik "Baščanska". U ovom izdanju pišemo je u obliku "Baščanska".

kiša. U velikoj brizi zasjala je ideja i stvorena je posebna umjetnost slaganja kamenja. Ona je već nadahnula pjesnike i slikare, a povod je i ovom članku, jer se među ovim gromačama i gomilama nalaze i zidine s pričom o kralju Zvanimiru. Kako sam sve to razumio, tako sada ovdje iznosim.

U Arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu nalazi se stari kodeks: Kastik dobara bratovštine sv. Ivana u Vrbniku.¹ On sadrži razne ugovore, najviše kupoprodajne, između Vrbančana, Puntara i Krčana. Tu se odrazuje život povezan sa zemljom, obuhvaćen podacima od XV. do XVII. stoljeća. Većina dokumenata pisana je latinicom, ali ima u kodeksu i glagoljskih zapisu. Notar Petar Schinella, krčki plemić, potomak grane Frankopana što je ostala na otoku Krku, prepisao je ove ugovore 1564. godine. Neke je i preveo s hrvatskog na talijanski. Takav je i kupoprodajni ugovor iz 1475. god.

Kupoprodajni ugovor iz 1475., prijepis notara Petra Schinelle (1564.)

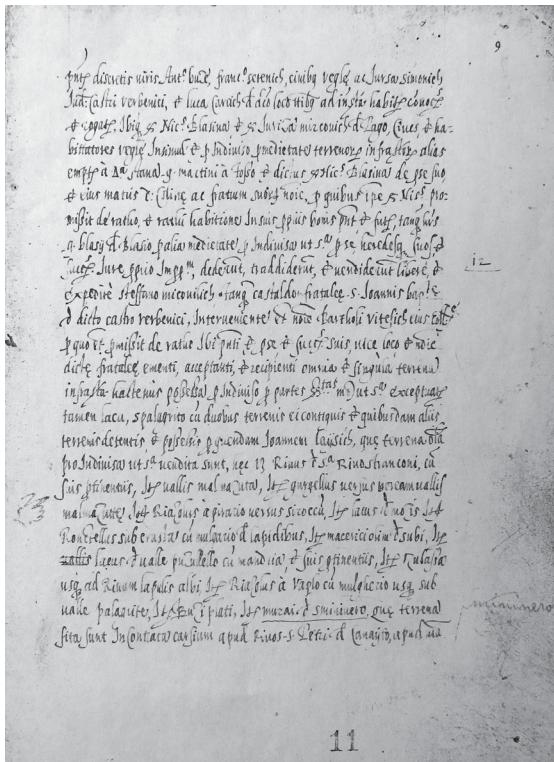
"Sumptum ex autentico ex illirico in italicico in membranis". Te godine je bratovštini sv. Ivana u Vrbniku, koja je sa svojom crkvicom "avanti il castello in Belenice", prodao Mihovil Skopac: "uno dolaz chiamato persin, in contrata sotto glam fino al terreno chiamato suani mirou". Netko je već prije ovo čitao, pa je, vjerojatno iznenađen nazivima mesta, napisao na margini: peržin, svanimir. Notar je u glagolskom originalu tačno pročitao Zvanimirov, ali mu je naziv bio nepoznat, па ga u Katastik zapisuje rastavljeno: Svani mirov.

¹ Catastico dell'i beni della confraternita della chiesa di S. Zuane di Verbenico... Zagreb, Arhiv Jug. akademije, sign. II. b. 34. Ovaj Katastik je detaljnije opisao Vj. Štefanić (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 37, 1953.).

U drugom kupoprodajnom ugovoru iz 1490. god. "Sumptum ex autentico" zapisano je da su gospodin Nikola Blažina i gospodin Jurica Mirković iz Paga, granđani i stanovnici Krka, prodali bratovštini sv. Ivana nekoliko svojih posjeda, među njima i "murai de Sminivero", koji se nalaze "in contrata Carsium apud terminos s(ancti) Petri de Canaijto, apud viam publicam per quam it(ur) ex Vegla Bescham, apud lacum Pauli de Rost et apud vallem de Pergola". I ovdje je na margini zapisana bilješka u vezi s imenom Sminivero.

Zvanimirov i Sminivero i mene su zainteresirali. Sminivero je očito izmjenjeno ime Zvanimir, po kojem je lokalitet dobio ime Zvanimirov. Odmah sam ih povezao s imenom Zvanimir, koje se na Baščanskoj ploči spominje u obliku z'v'nimir', a koje i Vj. Štefanić čita Zvanimir.² Budući da mi nije poznat u prošlosti otoka Krka, niti u starijoj hrvatskoj povijesti neki drugi Zvanimir, osim "Zvanimir kralj hrvatski", zaključujem da je Zvanimir, po kojem su nazvane zidine i teren Zvanimirov, identičan s kraljem Zvanimirovom.

Znači da je narod s toponimom Zvanimirov čuvaо u uspomeni kralja Zvanimira još nekoliko stoljeća poslije njegove darovnice benediktinskoj opatiji sv. Lucije kod Baške. Ističući da je nešto Zvanimirovo, kao da se reklo da je tu i sam kralj bio prisutan. One zidine, koje se u XV. stoljeću još

11

Kupoprodajni ugovor iz 1490., prijepis notara Petra Schinelle (1564.).

² Štefanić, Vjekoslav: Hrvatska književnost srednjega vijeka, Zagreb, 1969, str. 69. Na temelju toponima Zvanimirov i čitanja Zvanimir na Baščanskoj ploči bilo bi ispravnije da se dotičnog hrvatskog kralja zove Zvanimir.

toliko ističu u pejzažu da ih stavlju u naziv lokaliteta, sigurno su bile negdašnji Zvanimirov dvor ili grad u kojem je kralj stanovao dok je bio na otoku Krku. Da nije tako, ne bi Vrbančani s toliko tačnosti izgоварали čak Zvanimirovo ime. On im je bio blizu i oni su ga dobro upamtili.

Na temelju naziva mjesta u citiranim dokumentima može se sa sigurnošću reći da je “teren Zvanimirov” bio u vrbanskoj općini (kotaru) na sađašnjoj visoravni Krase sa zapadne strane brda Hlama. Tako je Glam iz dokumenta današnji Hlam, Persin današnji Pržin sa zapadne strane Hlama, Carsium su Krase, koje se u predjelu Hlama zovu i Krasina. Položaj i prostor spomenutih “kuntrada” dozvoljavaju da se na njima nađu i “teren Zvanimirov” i “murai de Sminivero”. Zapravo na širem prostoru Zvanimirova nalaze se zidine Zvanimirova grada s okolnom zemljom.

Nije mi poznato da li se još danas pod Hlamom spominje Zvanimirov, niti sam kada čuo da narod tamo govori o nekom Zvanimirovom gradu. Ali je značajno da se na visoravni baš pod Hlamom na više mjesta još vide ostaci zidanih kuća. Jedne su zidine u Barahunskom Vrtini kod Golešina, druge su Pod Jadrom na Jelenovom stanu, treće su Za Rentušem. Tamo pod Hlamom su i razvaline crkvice sv. Kuzme i Damjana.³ Zanimljive stvari pričaju i toponimi što ih spominje Ivan Žic, učitelj i etnograf iz Vrbnika: “*Na gerbin ima Hlam bok: Golešini, Branjušini, Leščatni, sv. Kuzam, Dvorinu, Podbreštić, Na Čečernicu, Nad Meje. Sv. Kuzam se gubi va ravnici Mestinjak i Mul z Opatijami, pek pod Čečernicu. Mestinjak se dviže od Črišnjeva va Panosiće*”.⁴ Ovuda se nekad širio i “teren Zvanimirov”. Na tom prostoru spominje se i “grad” u glagoljskoj notarskoj knjizi Ivana Stašića iz Vrbnika,⁵ a spominju se i kuće. Tako 1638. godine: “*mošuna poli sela na Hlamu*”. God. 1642.: “*Darmun i kuća i mošuna nad Kuzmi Domnjana i mekot pod kuću i vart i guvno zvana i stožišće*”. Tamo se u drmnunu Panosići spominje 1642. godine “mekotica poli Vidove (Petraniceve) kuće”. Ovdje u blizini je i “grad”, 1642. godine: “*mekotica, ka je poli Kuzmi Domnjana, vart v gradu od juga po sinjalih*”. Mogao bi netko pomisliti, da je ovaj “grad” zapravo grad Vrbnik, a ne mjesto pod Hlamom. Međutim, “sinjali”, koji se spominju u zapisu, upućuju

³ Informatori iz Punta bili su mi: Katica Šverko rod. Bonifačić, Franjo Galjanić Barahunić, Franjo Mrakovčić Pavlić. Iz Vrbnika Mare Sindik, rod. Vitezić-Kaliterna, Ivan Gršković-Zahija.

⁴ Žic, Ivan: Vrbnik na otoku Krku, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, IV., Zagreb, 1899.

⁵ Strohal, Rudolf: Glagoljska notarska knjiga vrbničkog notara Ivana Stašića, Zagreb, 1911.

na "sinjale" što ih je pod Hlamom "klepal" pop Petar. Evo podatak iz istog dokumenta iz 1642. godine: "Volaka kraj od tarmuntani i jara po sinjalih va oškoruši, ka je sprida uljiki i v sten, ka je na oranji, i v gromaču v kamik, ki je zaklepan od popa Petra s pol livela". Ova "gromača" još bolje locira "grad" izvan grada Vrbnika, u pitomi kraj gdje uspijevaju oskoruše i uljike: "mekotica na mulji, del varta v gradu od tarmuntani po sinjalih, da ima imit put prik toga on drugi vart pod gromaču popa Petra". Još jedan detalj potvrđuje "grad" pod Hlamom. Pop Petar klepa "sinjale" na zemljištu koje plaća "pol livela", znači da je u najamnom odnosu. A baš pop Petar Harbić, župnik vrabanski, koji je identičan s popom Petrom iz zapisa, podigao je 1583. god. olтар sv. Petra u kapeli Majke božje od porođenja, koju je 1505. god. sagradio pop Vid Sančić.⁶ Ovaj oltar nadario je pop Petar Harbić vinogradom pod Sv. Kuzmom, koji je opatiji sv. Lucije kod Baške plaćao "livel".⁷ Sad znamo zašto je pop Petar klepao "sinjale" u gromaču, koja je graničila s vrtom u gradu. Vrbančani još zovu Gradec "mirišće Franćipanova grada" u polju Vinderška.⁸ Vjerojatno je i "grad" u okolici crkvice sv. Kuzme pod Hlamom bio takvo "mirišće", što znači muraj i zidine, a tu je mogao biti Zvanimirov grad.

Već prije, dok sam još u pameti povezivao Zvanimira vlasnika Zvanimirova s kraljem Zvanimirom, pomislio sam da je možda kralj poklonio opatiji sv. Lucije s ledinom i "teren Zvanimirov". Na to ne upućuje dosadašnje čitanje Baščanske ploče, ali na istraživanje me sili lokalitet Opatija, koji se i u dokumentima i u životu spominje pod Hlamom na prostoru Zvanimirova. Postoje podaci da je Baška, kao i opatija sv. Lucije kod Baške, imala svoje posjede na ovoj zapadnoj strani brda Hlama i Triskavica. U dokumentu iz 1467. god. spominje se Muraj "in Morai, seu umbra ipsorum de Verbenico", koji Vrbančani još zovu "loco vocato Pollice et Sagamida".⁹ (Možda iskrivljeno Zvanimirov?). Po ovom Muraju pasle su ovce pastira Grgura Juničića iz Baške na posjedu Ivana Ostrogovića iz Vrbnika. Zbog ovog kretanja

⁶ Gršković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: "Nike uspomene starinske" Josipa Antuna Petrisa (1787.-1868.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 37, Zagreb, 1953, str. 134, 135. U Katastiku bratov. sv. Ivana, spominje se d. prezbitero Vito Sancich u Vrbniku 1502., kao i v. conte Sanco, njegov otac. Ovaj je podrijetlom mletački plemić Jakov Zane. Došao je na Krk za kancelara 1483., kad je Venecija otela Krk knezu Ivanu Frankopanu. Dobio je velike posjede i na Krasama. Primjer kako je nova vlast raspolažala krčkom zemljom. Potomci obitelji conte Zane vremenom su se pohrvatili. U puntarskim maticama spominju se kao Žan, Žanić, Žanović.

⁷ Štefanić, Vjekoslav: Opatija sv. Lucije u Baški, Zagreb, 1937, str. 82.

⁸ Žic, Ivan: n. d.

⁹ Vitezić, Dinko: *La questione sui confini fra le comuni censuarie di Verbenico e Besca-valle*, Zagreb, 1888, str. 105.

bašćanskog po vrbanskom pašnjaku došlo je do svađe, koju je knez Ivan Frankopan pokušao smiriti. On je na lice mjesta poslao komisiju, koja je razgledala pašnjake i postavila međaše između vrbanskog i bašćanskog dijela. Ovo je prva pravda zbog pašnjaka na Hlamu i Triskavcu za koju doznađemo iz dokumenata. Ona se nastavljala kroz stoljeća, a ušla je i u legende o borbi pastira zbog pašnjaka Bojno pod Hlamom i pašnjaka Brestovica na Junskom, u Puntarskom dijelu Triskavca. Meni se čini da bi ovaj "Morai" mogao biti "murai de Sminivero", barem da su oba na terenu Zvanimirova u vrbanskom kraju. Svakako ovaj dokument govori o širenju Bašćana po terenu Vrbnika. U XVI. st. imamo pouzdane podatke da opatija sv. Lucije kod Baške ima posjede daleko pod Hlamom na teritoriju grada Vrbnika. Godine 1531. boravi u Vrbniku opat Sv. Lucije Ivan Marija Pellizza i u društvu miser Ivana Čubranića iz Baške daje Vrbančanima u zakup zemlje svoje opatije pod Hlamom.¹⁰ Gržanu Žoržiću dao je Pelizza "na fit jednu zemljу oraću ka se zove Meje, ka zemljа je blizu crkve s(ve)toga Kuzmi (i) Domjana". Za Meje već znamo da se spominju sa zapadne (grbin) strane Hlama. Pod Hlamom se i danas jedan lokalitet zove "Žorževi", možda po spomenutom zakupniku. Zatim opat iznajmljuje "jednu zemljу oraću i pasišće ko je poli zemljе rečene i jed'n dolćić. Ka zemljа se zove Esonovi, a dolćić Crkveni. Ka zemljа jest v kotari vrb'nskom v kuntradi Krasani položena meju ove kunfini: Z bure komunada, z juga z grbina drmun Hrčić Zubinini, z trmntani drmun Livonin." Krasina, Hrčić i Livonjin poznati su i sada na visoravni pod Hlamom. I Katuši, ženi Lovrenca Stupića, iznajmljena je zemlja i vinograd "v kotari vrb'nskom v kuntradi blizu s(ve)t Kuz'm i Domjan", kao i Matiju Vlaju "vinograd, ki je v kotari vrb'nskom v kuntradi blizu svetomu Kuzmi i Domjanu, položen meju ove kunfini: z bure i juga klan'c ki gre na Misločajnicu, z grbina vinograd Martina Kraljevića i ča k njemu pristoji". Veoma je značajan ovaj Sv. Kuzma pod Hlamom, koji međaši sa svim spomenutim opatijskim zemljama. Ove zemlje dobro označuje i klanac što se s visoravni pod Hlamom spušta prema lokvi Misločajnici, koja je i danas značajno mjesto u ovom kraju na samoj cesti što ide za Vrbnik.

Stašić u svojoj notarskoj knjizi 1638. god. spominje "del darmuna v Hlamu od Župan" i u istom dokumentu "s reda darmuna v Hlamu s putom od kraja od Župan" i "mekot va Opatiji s livelom". U dokumentu još jednom spominje "zemljу va Opatiji".¹¹ Vrlo je zanimljiv naziv ovog lokaliteta. Mo-

¹⁰ Štefanić, Vjekoslav: n. d., str. 58, 59. Ove ugovore glagoljski je zapisao Franac Sparožić, vrbanski notar.

¹¹ Strohal, Rudolf: n. d.

gli su ga nazvati Opatija po tome što je nekad tamo bila neka opatija, ili po tome što je tu posjed opatijski. Ovo posljednje uzima i vrbanski notar J. A. Petris kao uvjerljivo tumačenje. On piše: "A glej onamo Golešini, pak Susan, pak Hlam i Lešćatni, ono su pak pastirske kuće verbanske, kako i u Svetoga Kuzmi i Opatija. Eno ti i mirišće, što je bila crkva svetoga Kuzmi. Znaš zašto se zove ona kuntrada Opatija? Zato, jer one zemlje onuda odgovaraju nici letnji davak opatu Svetе Lucije od Baški."¹² Ovo je Petris pisao oko 1853. godine. Zatim priča kako su početkom istog stoljeća najamnici prestali davati "davak" opatiji, te u njegovo vrijeme nije uspjelo krčkom biskupu B. Bozaniću, kao opatu Sv. Lucije, "najti traga od dužnikov od toga davka". Vrbančani su se, prema tome, u doba francuske okupacije riješili kolonatstva opatiji sv. Lucije. Zanimljivo je da Žic spominje Opatiju u pluralu: "Mul z Opatijami".¹³ Možda je zbilja u starini najprije bila jedna opatija, koja je ukinuta, pa je njezin posjed došao pod opatiju sv. Lucije i to je onda utvrdilo naziv mjesta kao Opatije.

Izvan je sumnje da opatija sv. Lucije posjeduje imanje pod Hlamom. Znači da ga je nekad od nekoga i dobila. Vrbančani koji se pravduju s Baškom sigurno nisu darovatelji. Morao je to biti netko tko nije osjetljiv na lokalne granice i prava. To je mogao biti samo kralj Zvanimir, koga pod Hlamom spominju teren i zidine Zvanimirova, a koji je na otok Krk došao kao na svoj novi državni dobitak, jer do tada je otok Krk bio najprije pod bizantskom vlašću, a zatim pod vlašću kranjsko-istarskog kraljiškog grofa Ulrika.¹⁴

Kad bi na Baščanskoj ploči bio neki podatak o opatijskoj zemlji pod Hlamom, bilo bi pitanje riješeno. Ali ploča šuti o Zvanimirovu. Istina, ona je na više mjesta oštećena i to sprečava tačno čitanje natpisa. Gledam ta glagoljska slova na ploči i mislim kako baščanski čuvari mrtvaca nisu baš cijenili taj dragi kamen, kad su ga i oni oštećivali paleći na njemu vatrnu, kako se priča, za sve vrijeme svoje neugodne straže. Čitajući jasna slova na početku 5. retka zastao sam u sumnji. Tamo je uklesano "mi župan". Svi istraživači dosad shvatili su "župan" kao naslov dostojanstvenika, kome iz slova što slijede na ploči izvlače ime Desida i Desila i Desimra. Donekle je i razumljivo da su pojedinci, frapirani kraljevim imenom na ploči, brzo pomislili da uz kralja mora biti i netko od njegove pravnje, kao svjedok na darovnici. Međutim, ja sam na "župan" počeo drukčije gledati. Na to su me naveli do-

¹² Gršković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: n. d.

¹³ Žic, Ivan: n. d.

¹⁴ Klaić, Nada: Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X i XI stoljeću, Slovo 15–16, Zagreb, 1965, str. 269.

kumenti i toponomastika. Već je spomenuto da se u Stašićevoj notarskoj knjizi na Hlamu spominje zemljište "od Župan". Žic oko Hlama spominje toponime: "Nad Dni, Stupicami, Uzrinjen, Bunići, Tohorajem, Zdenci, Župnji i Bojnim, ki ga opašuju od termuntani, bure i juga, dviže se Hlam".¹⁵ Zemljaci iz Vrbnika tumače mi da je pašnjak Župnja na istočnoj strani Hlama, u dolini između pašnjaka Tohoraja i Bojna. Za Bojno se priča da je dobilo ime po nekom boju, koji se u davnini održao na njemu zbog pašnjaka između Vrbančana i Bašćana.

Gledajući na "župan" kao na ime pašnjaka, pokušao sam najprije čitati slova pri kraju 4. retka, gdje je zbog velikog oštećenja ploče došlo do više kombinacija pri čitanju. Črnčić čita "i svedok" ", Rački "is'šed' ", Jagić "i s'vedoci", Hamm "i s(veta)go ier(oli)ma".¹⁶ S njim se ne slaže Štefanić, kojemu su tamo "sigurna samo slova *is* i možda *v*, a baš od te izgubljene riječi zavisi, koje značenje da se dade slovima *mi* na početku 5-tog reda. Imena eventualnih svjedoka velikodostojnika u 5-tom i 6-tom redu također su sporna".¹⁷ Hamm koji "župan" također shvaća kao naslov svjedoka ono *mi* pred "župan" tumači kao dio potpisa župana Desim(i)ra Krbave. Ovo N. Klaić rezolutno odbija: "Nemoguće je prihvati Hammovu tvrdnju o potpisima svjedoka na ploči".¹⁸ U 4. retku poslije "svetuju Luciju" meni su jasna slova *i s*, zatim se razabiru konture poluglasa i slovo *h*. Slijedi udubina, najveće oštećenje na ploči, ali pri njenom dnu vide se ipak crtice uglato postavljene, koje bi mogle biti dio lijeve strane slova *l*, poslije toga pretpostavljam poluglas. Kad sve to povežem s tekstom na početku 5. retka, onda sve zajedno glasi: *i s'h(l')mi Župan'* ... Dobili smo riječ "hlmi" (humovi, glavice), pobližu oznaku Župana, koja u instrumentalu plurala upućuje na to da su na ploči sa Županom uklesana još i neka druga imena darovanih zemljišta. Što je najzanimljivije, pašnjak Župan nalazi se na brdu Hlam, koje i dobiva ime od *hlm*.

U 5. retku poslije Župan jasno se čita *desi*, zatim je ploča oštećena na mjestu jednog slova, poslije toga čita se *rakr*, pa opet oštećenje, konture *a* i čitljivo *vē*. Dalje su još veće nejasnoće. Na oštećenom mjestu iza *desi* vidim okomitu crticu, koju po sredini siječe jedna manja vodoravna crtica. To me upućuje da na tom mjestu zamisljam slovo *n*, pa prema tome sve zajedno či-

¹⁵ Žic, Ivan: n. d

¹⁶ Hamm, Josip: Datiranje glagoljskih tekstova, Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb, 1952.

¹⁷ Štefanić, Vjekoslav: Bašćanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije, I.

¹⁸ Klaić, Nada: Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči, Vjesnik bibliotekara, XV (1969) 1-2.

tam desin. To bi mogao biti toponim, koji govori da se negdašnji gospodar darovanog zemljišta zvao Desa. Ovo ime susreće se u starim krčkim dokumentima. Desin, lokalitet na Hlamu i Triskavcu, nije mi poznat, ali nalazim nešto slično u dokumentu. Opat Pelizza dao je 1531. god. pod Hlamom (na terenu Zvanimirov) u najam zemlju koja se zove "Esonovi". Čudno ime! I Štefaniću je naziv izgledao iskriviljen, pa misli da bi jamačno trebalo biti "Jesenovi". Ali kad sam našao još jedno ime na Triskavcu, zaključio sam da je Desin i na ploči i u osnovi "Esonovi". U dokumentu iz 1751. god. spominje se "Dessigno", međašno mjesto između vrbanskih i baščanskih pašnjaka.¹⁹ Prema opisu međašne granice, kao i prema nacrtu spornih pašnjaka, što ga je god. 1740. učinio Krčanin Franjo Juriceo,²⁰ izlazi da je "Dessigno" bilo mjesto na ulegnutom prostoru između brda Hlama i Triskavca, preko koga danas prolazi cesta iz Krka za Bašku. S istočne strane "Dessigna" nalazi se u dolini Bojno (uz koje je Župnja) i dalje Kričav s ostalim pašnjacima. Sa zapadne strane "Dessigna" nalazila se nekad "Valle de Pergola", koja je dobila ime po Pergoli, velikom kamenu koji se nalazi na vrhu bila uz spomenutu cestu što prolazi preko "Dessigna" za Bašku. Pergola je i na Vrbniku veliki kamen s kojega se djeca bacaju u more (Žic). Na prostoru "Valle de Pergola" nalaze se danas pašnjaci i vinogradi koje zovu Kotlići i Golešine. Dokument iz 1490. god. ovu dolinu stavlja kao granicu prostora na kojem se nalazi "murai de Sminivero" ili Zvanimirov ili Esonovi i Crkveni. Prema tome, u doba darivanja Desin je mogao obuhvatati veliki prostor sa istočne i zapadne strane Hlama i Triskavca, a graničio je sa Županom uz kojeg se i na ploči spominje.

Spomenuti veliki kamen (Pergolu) na "Dessignu" danas nazivlju Biškupova katrida. Na tom kamenu bila je prirodna udubina, koju su još i klesanjem dotjerali, pa je izgledala kao sjedalo. Pripovijeda se da je tu neki biskup sjedio, pa je po tome i dobila ime Biškupova katrida. Predaja još kaže da su se na Triskavcu održavala narodna "spravišća"²¹ Jednom je došlo do svade među skupljenim ljudima, pa su se triskali (ispljuskali) i po tome, kaže predaja, dobio je svoje ime Triskavac. Sjetimo se da je na Hlamu bio pašnjak "od Župan", pa bi moglo biti vjerojatno da su ova brda pripadala župskoj zajednici (pašnjak komunda još svojim imenom tumači da je općinski) i da su se tamo održavala "spravišća" na kojima se slobodno biralo plemenskog župana i po običaju ustoličilo na kamenoj stolici. U Hrvat-

¹⁹ Vitezić, Dinko: n. d., str. 115.

²⁰ Vitezić, Dinko: n. d., nacrt je na kraju knjige.

²¹ Žic, Ivan: n. d., str. 224

skoj ima ovakvih kamenih, kneževih stolica. Zanimljiva slučajnost da se na Desinu, tradicionalnom tlu plemenskih spravišća nalazi Biškupova katrida, navodi me na misao da bi možda Desa, gospodar Desina mogao biti Zdeda (Zdeslav, Sedeslav, Cededa, Sedeħa i skraćeno Deha – Desin), "heretički" hrvatski biskup na krčkoj stolici. Na splitskom crkvenom saboru 1060. god zabranjeno je biskupima u bizantskoj Dalmaciji zaređivati glagoljaše. Prema prići Tome arhiđakona, koju Nada Klaić na novi način tumači,²² u nezadovoljnju Hrvatsku dolazi neki svećenik, došljak Ulfo. Njega starci šalju dva puta u Rim da brani glagoljaše. Drugi put poslali su s njim starca Cededu (nobilissimum Gothorum vir), koga su izabrali za biskupa (spravišće iz predaje!). S njima je pošao i opat Potepa. Nakon raznih peripetija (u Rimu je papa Cededi ostrigao komad brade) Cededa se vraća u Hrvatsku, gdje su ga sunarodnjaci (compatriote) veselo dočekali, i odmah otjera latinska krčkog biskupa te sjedne na njegovu stolicu. Papa na to šalje svoga legata Ivana da uguši plamen bezbožne shizme u slavenskim krajevima. On proklinje Cededu i Potepu, a Ulfa javno žigoše i baca u tamnicu. Zdeda ostaje na krčkoj biskupskoj stolici sve dok nije umro "sramotnom arijanskom smrću", kaže Toma arcidakon.

N. Klaić iznosi da je Ulfo bio poslanik protupape Honorija II. K njemu u Rim odveo je Ulfo Cededu. Tek 1064. god. uspjelo je Aleksandru II., reformnom papi, istjerati iz Rima Honorija II., protivnika. U vrijeme ove vjerske bure, na Kvarneru dolazi još jedan udarac za latinske. Henrik IV. ratuje 1063. god. u Ugarskoj. Pridružio mu se kranjsko-istarski krajški grof Ulrik, pristaša protupape Honorija II. U tom ratnom vremenu Ulrik proširi istarsku kрајину na račun hrvatskog posjeda na istarskoj obali, bizantskih kvarnerskih otoka s Krkom i možda jednog dijela hrvatskog primorja. Pod njegovom vlašću glagoljaši su nesmetano obavljali svoje službe i to je za uvijek, kaže N. Klaić, utvrdilo glagoljicu u ovim krajevima. Međutim, Ulrik umire 1070., a Zvanimira 1075. god. papa Grgur VII. okruni hrvatsko-dalmatinском krunom, kao svoga saveznika. Poslije Ulrikove smrti Zvanimir vraća Hrvatskoj neke od otetih zemalja. On zavlada i na Kvarnerskim otocima. Dolazi na otok Krk, gdje je već Zdeda mrtav, i kralj se nastanjuje vjerojatno u nekoj napuštenoj "opatiji" pod Hlamom, na terenu koji je po njemu nazvan Zvanimirov. Kralj bogato nadaruje benediktince iz opatije sv. Lucije kod Baške, koji su mu pristaše, kao i osorski benediktinci, koji 1081. god.

²² Klaić, Nada: Historijska, n. d., str. 261-266.

slave u crkvi pored bizantskog cara još i “našeg kralja”,²³ valjda Zvanimira. Baščanski i osorski samostani vjerojatno su u vezi još od svoga osnutka za vrijeme sv. Gaudencija, osorskog biskupa u XI. stoljeću.²⁴ Njihove su veze i dalje ostale, jer u XIV. st. dolazi na svetolucijski oltar poliptih majstora Paolo Veneziana, na kojem se uz sv. Luciju nalaze slike sv. Kvirina, Ivana Krstitelja, apostola Andrije i sv. Gaudencija.²⁵

Zdeda se održao na krčkoj biskupskoj stolici, ali bez protivnika nije bio. Otjerani biskup latinaš sigurno je imao svojih pristaša u romanskom gradiću Krku. Dokumenti o tome nisu sačuvani, ali iz narodne predaje može se nešto naslutiti. U Vrbniku se priča da je Zdeda stanovao kod crkvice sv. Duha na Bijenicama (Belenice) pred Vrbnikom, na mjestu gdje je kasnije sazidana crkvica sv. Ivana, sijelo bratovštine sv. Ivana. Predaja kaže da su tamo kod Sv. Duha protivnici potezali Zdedu za bradu.²⁶ U opasnosti, možda se zaklonio kod pastira pod Hlamom. Ovi pastiri imaju veze sa Sv. Duhom na Bijenicama. To odaje i sam naziv lokaliteta Belenice. On je istog podrijetla kao i Porta Bellata u Zadru (marvena vrata) uz koja je Čika, rođakinja Krešimirova u XI. st. osnovala benediktinski samostan. Stoka, osobito ovce zbog runa, veoma se cijeni. O njoj vode računa svjetovnjaci i crkvena lica. Na Hlamu ima tragova stočarstva još od ilirskih vremena (toponi mi Čečernica, Cingulin, Jadro, znači rijeka) i grčkih (Panosići, grčki panos kruh). Priča se da su po Krasama ovce pasli neki pustinjaci i popovi. Pastirske komarde (grč. kućica) bile su im stanovi. Možda je kod crkvice sv. Kuzme ili kod “grada” bila centralna kuća ove eremitaže. Ovakve pustinjačke nastambe poznate su i na susjednom Osoru, na brdu Osoršćici (vidi se s Hlama). Tamo je i sv. Gaudencije imao špilju, u koju je pobjegao kad se zavadio s osorskим knezom. Prema legendi, svetac je u toj špilji živio i prokleo zmije, pa otrovnica nema na Cresu i Lošinju. Možda se u simboličnom prokletstvu krije neki sukob između Romana, latinaša, i Hrvata, glagoljaša, među kojima je moglo biti tragova ilirskog kulta zmija. I u ambijentu Krasa priča se o vilama, zmijama, krsnicima, vukodlacima i morama u liku koze. Eremitaža pod Hlamom disala je narodnim duhom. Možda je tamo bio opat onaj glagoljaš Potepe koji Zdedu prati u Rim i koga zbog shizme proklinje papin legat, kao i Zdedu. Zajedno su prokleti, zajedno se brane s visi-

²³ Novak, Viktor: Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. stoljeća, Radovi Inst. JAZU u Zadru III, 1957., str. 48.

²⁴ Štefanić, Vjekoslav: Opatija sv. Lucije, str. 9.

²⁵ Zlamalik, Vinko: Paolo Veneziano i njegov krug, Zagreb, 1967.

²⁶ Kazivala Mare Sindik, književnik.

ne hlamske i triskavačke. Možda se ova njihova opatija pod Hlamom krije u pluralnom obliku Žičevog toponima Opatije? Možda je Zdeda živeći u pustinji dao povoda ruganju po lovoričnim „žardinima“ na obali. Karakteri se nisu puno izmijenili ni danas oko puntarske „Jagorike“. Ugladeni Latini ironično su govorili za primitivnog glagoljaškog biskupa-pastira da nije za drugo nego da „stoluje“ među ovacama i kozama. Tako Biškupova katrida na pašnjaku priča o dva oprečna svijeta na Krku, a Desin na ploči možda je trebao naglasiti kako je heretički posjed dospio tamo gdje će ga pravovjer- na braća otkupiti od zabluda zmijsko-vukodlačkih. Kultura slova duboko je urezala svoj prekid s agrafičnim svijetom na krčkom kamenjaru.

Na Baščanskoj ploči u 5. retku, poslije Desin, može se pročitati *rakr*. Podsjeća me na današnji Arčirov, predio pašnjaka i vinograda na Krasini pod Hlamom. Metateza je samo izmjenila prvi slog. Rakr je mogao dobiti ime po vodenim rakovima, kojih je vjerojatno bilo na lokvi u Arčirovu, kao i po nekim drugim krčkim lokvama i potocima, u kojima su se uzgajali.²⁷ I potok Rakovnik u urbanskem kraju dobio je ime po ovim rakovima. U Sta-šićevoj motarskoj knjizi Rakr dolazi u obliku „Na Raci“. Ovaj kraj s mnogo kamenja u svojoj granici ima drmun „Na Herčini“. Negdašnji Hrčić Zubinini, koji je bio i granica Esonova i dolčića Crkveni. Zbog Arčirova, koga su ve-ćinom Puntari iskrčili i zasadili lozom, bilo je nesuglasica između Punta s jedne strane i Vrbnika s druge. To je spomenuto i u „fundacijskom pismu“ iz 1856. godine, kad su se Puntari i Vrbančani na intervenciju krčkog biskupa složili da od spornog zemljišta učine fundaciju za školovanje svećeničkog podmlatka.²⁸

Dalje u 5. retku ima velikih oštećenja. Ima nekoliko jasnih slova i fra- gmenata slova, što sve ne omogućeće da se nađe neka riječ sa smislim. Pri kraju 5. retka prihvaćam *v'lu*, koje se nastavlja u 6. retku sa čitljivim *cēprb'nebža*. I ovdje su istraživači mnogo kombinirali, ali „*v'lunē*“ ja ne vi- dim nikakvu Luku, županiju, kao ni u *Prb'nebža*, neobično ime svjedoka, niti kraticu za „*pr(ez)b(itr)' neb(o)g(‘)*“. Kao i Štefanić, i ja čitam ž u zadnjem slogu ove riječi. S njom spajam *a*, kao i svi drugi, osim Hamma, koji na mje-

²⁷ Pripovijeda J. A. Petris u *Zborniku*, br. 37, str. 101.

²⁸ Lettera fondazionale, Pod. 1. u njoj piše: ... ed allontanamento delle ulteriori turbazioni dell'armonia intendono le sudette Comuni parochiali d'istituire coi fondi comunali, che sino adora erano fra di esse in controversia una fondazione pell educazione... [...]s općinskem zakladom, župne općine želete smanjiti probleme među njima zbog toga što su bile u suprotnosti sa zakladom za edukaciju...]. Dokument u mojem vlasništvu (Obnova fundacije 1901.).

stu ž čita *g* s poluglasom u ligaturi. On slovo *a* na kraju riječi kida i spaja sa slijedećim istrošenim slovom. Kao što mislim da je iza Rakr bio uklesan neki toponim, sada nečitljiv, tako mislim da je i Prb'nebža toponim, kojim se još i danas u luci (v'lucē) puntarskoj označuje Prniba, nejasan. Kao što je nejasna riječ Prb'nebža, tako je i Prniba nejasna P. Skoku. Meni se čini da je Prb'nebža sastavljena od dvije riječi, jer me posljednje bža, b(e)ža, podsjeća na beka, još danas sačuvani stari naziv za ovcu u Puntu. Za Prnibu se iz starih dokumenata znade da je na njoj bilo pašnjaka i vinograda. Vjerojatno je i tuda knez Dujam otimao Krčanima stoku i po vinogradima pobirao košare grožđa, našto su se oni žalili Veneciji. Prniba je poluotok koji s južne strane zatvara puntarsku luku ili dragu i dijeli ovu od grada Krka.

Inače puntarska draga ima vrlo staru samostansku tradiciju. U sredini drage je otočić Košljun, po kojem se u starini uvala i zvala Košljunska. Na Košljunu bili su u ranom srednjem vijeku redovnici pustinjaci, možda priпадnici istočnog reda sv. Bazilija.²⁹ U XII. stoljeću već se na Košljunu spominje benediktinska opatija. Kad se ona utrnula, Frankopani su na Košljun doveli franjevce (1447.) i od onda je do danas na Košljunu njihov samostan, riznica inkunabula, umjetnina i etnografskih predmeta. Na samoj Prnibi ima više razvalina starih crkvica. Na rtu, pri ulazu u puntarsku dragu bila je crkvica sv. Vida. Spominje je 1338. god. jedan dokument iz vatikanskog arhiva.³⁰ Na Prnibi su još bile crkvica sv. Tome, sv. Danijela, sv. Mikule, sv. Lucije, koja još i sada postoji nad Krkom s istočne strane. U samoj uvali bilo je nekoliko "grčkih" crkvica: Sv. Dunat, Sv. Pulinar (Pulina) Sv. Duniž. U Kanajtu bio je Sv. Petar, koji se često spominje u Katastiku sv. Ivana. Nestalo je Sv. Andrije sa starim puntarskim grobljem. I ovu crkvu spominje vatik. dokument. Blizu Sv. Andrije je Božac, na kojem su imali vinograde krčki kanonici i benediktinke. Uz obalu drage, prema ulazu na jugu nalazi se Pila (grčki vrata), a na nju se nastavlja Šinokoša, na kojoj i ja još pamtim zidine. Predaja kaže da je tu bila crkva sv. Stošije, po kojoj je lokalitet dobio ime. Vatik. dokument spominje kapelu sv. Sofije i Anastazije. Do Šinokoše je Batovo, koje tumačim kao Abatovo, što znači opatovo.³¹ I tu je u draži-

²⁹ Velnić, Teofil: Košljun kod Punta na otoku Krku, 1966, str. 34.

³⁰ Štefanić, Vjekoslav: Opatija sv. Lucije, str. 10.

³¹ Pokojni o. Nikola dr. Španjol, kustos muzeja na Košljunu, omogućio mi je da pregledam spise iz "Legata Berzaz", koji se nalazi u Košljunskom arhivu. Filip Brzac, puntarski sudac i vlastelin, ostavio je 1708. god. oporučno Košljunu svoje veliko imanje. Nije imao djece i bio je posljednji od svoga roda. Filipa su 1713. razbojnici opljačkali i ubili. Njegova udovica Mare, rodena Žic Šetearte, digla je parnicu protiv muževa testamenta, našto su franjevcii napravili popis svega imanja nesretnog Filipa. U tom popisu se uz ostalo spominje

ci uz more bilo zidina sve dok nije sagrađeno današnje puntarsko kupalište. Početkom prošlog stoljeća tu je iskopana kamenica s nečitljivim natpisom.³² Na Batovu Ivan Feretić spominje "mostir" i crkvicu sv. Klementa i neke mozaike.³³ Uz Batovo je nazuži ulaz u dragu. Predaja tu spominje most koji je spajao samostan u Batovu sa Prnibom kraj Sv. Vida.³⁴ Za ovaj samostan u Batovu priča se da su u njemu bili neki "fratri inkvižiti" i da je propao kad su ga gusari zapalili. Južno od puntarske drage su razvaline Kandije starog kasteleta obitelji Brzac. Dalje na jug je Mala Krasa uz more s razvalinama Sv. Jurja. Tu sam pred desetak godina našao tri kamena odlomka s fragmentima pletera. Dalje uz more ide pašnjak Plaj, stari beneficij, zatim je u uvali Konobe trag zidina Sv. Justine, koju spominje vatik. dokument, kao i Sv. Mikulu u Negritu. Na istok od Plajskog boka nalazi se polje Sus. Na njegovoju južnoj strani su zidine Sv. Barbare, uz koju su povezane priče o grčkom blagu. Usred Susa, pri vrhu, nalazi se Kapitul, gdje su živjeli, prema predaji, bijeli fratri. I tu se priča o grčkom blagu, a u prošlom stoljeću тамо su iskopani grobovi sa rimskim natpisima. Vraćajući se sa Susa prema Puntu, dolazi se cestom na lokalitet "Za Rim". Možda to znači hodočasnički put prema Rimu, svetištu. Od ovuda stari klanac vodi na Runjke i Triskavac, na put kojim se u starini išlo u Bašćansku Dragu, gdje je poznato svetište Majke božje na Gorici kao i opatijska Sv. Lucija. Od "Za Rima" putem nizbrdo uz poklonac sv. Duha i kameni križ dođe se na Margaretu, gdje je također nađeno rimske iskopine. Odmah do nje, već u puntarskom polju, nalaze se vinogradi Na Lucinji, a blizu je lokalitet "Kraj poklonca". Možda je i ovdje

¹² vinograda u Batovu "Braide dall'Abbate", Filipova je u punt. polju bila i Peščivica i kastelet Kandija. Za ilustraciju starine naselja na ovom puntarskom polju spominjem iz popisa "Braide Peschivizi za vellu gormachiū". Do pred nekoliko godina još je ova velika gomila bila u vinogradu sadašnjeg vlasnika Frana Žica Sucapera. Tu su gomilu razvaljali da s njom zasipaju puntarsku obalu kod vile Kostarike. Tada su u sredini gomile našli grob i u njemu kostur "skljupčen", što otkriva da je ilirski. Kosti i grobno kamenje (pecíntu) spremio je o. Nikola Španjol u košljunski muzej. U popisu se spominje i "Cinque corsi di Braide na Lucini", što ih je Brscu prodao njegov nećak Juraj Bonifacio, koji se doselio iz Baške i 1696. god. oženio Zvanom, kćerkom Jura Žana. Posjedi Dall' Abbate i Na Lucinji u vezi su s nekom opatijom, vjerojatno sv. Lucije. Budući da u puntarskom kraju ima posjede i krčka obitelj Blažina (srodnici Brzaca), koja na Krasama iznad Punta u XV. st. prodaje više zemljišta, među njima i "murai de Sminivero", pomišljam da je opatijska zemlja dolazila u ruke privatnika ili kupnjom ili nekim nasilnim putem. Ime posjeda Rapina, kao da priča o nekom otimanju. Pripadalo je Brscima, a nalazi se pri vrhu polja uz današnje Blaževo (groblje), negdašnji posjed obitelji Blažina i Brzac. Generacije su prošle, a zemlja još priča. Gomile i živi čovjek.

³² Žic Dunižarić, Anton (Slanina) sudac: Fragment povijesti Punta, rkp. u mojoj vlasništvu.

³³ Brusić Jivulić, Vladislav: Otok Krk, rkp, arhiv u Košljunu.

³⁴ Kaže predaja da se po ovom mostu (ponte) dobio ime Punat. God. 1481. spominje se Villa di Ponte (Vinciguerra).

bila nekad kapelica sv. Lucije, po kojoj se zove obližnje zemljište? Svakako naziv "Na Lucinji" podsjeća na opatiju sv. Lucije, koja je i ovdje mogla imati posjed na temelju darovanog Prb'nebža.

Naveo sam detaljnije sve ove razvaline crkvica i samostana, oko kojih ima grčkih tragova i u toponimima i u predaji. Možda su ovuda živjeli putinjaci, kao i na Košljunu prije osnutka benediktinskog samostana. Pito-ma puntarska uvala zelena od maslina bila je stvorena za kontemplaciju. Možda su ovdje našli zaklonište i oni Metodijevi učenici koji su kao roblje najprije dovedeni u Veneciju, a tamo ih je otkupio neki bizantski uglednik i odveo sa sobom u Dalmaciju. Tako priča legenda o sv. Metodiju. Pod protektoratom Bizantinaca glagoljaši su na Krku mogli marljivo raditi. Glagoljica je postala duša starog hrvatskog otoka Krka, koji baš u puntarskom kraju pokazuje neobično jaku simbiozu s grčkim, bizantskim svijetom. U doba bune za glagoljicu možda je među ovim "grčkim" samostancima Zdeda našao podršku protiv latinskih krčkih biskupa. Antagonizmi između Krka, romanskog grada, i Punta, hrvatskog sela, vrlo se stari. Kad je kralj Zvanimir darivao Sv. Luciju, on joj je mogao dati i posjede u puntarskoj drazi, ovčarsku Prbnebžu, kad je za dar, izgleda, naročito birao imanja prijašnjih "heretika". Kao Vrbančani, tako su se i Puntari svađali sa baščanskim pastirima, koji su se kao na svoje s Triskavca s ovcama spuštali prema Puntu. Predaja o puntarskom junaku, imenom Junko, koji je u tučnjavi s draškim pastirom predobio pašnjak Brestovicu za svoju općinu, i ovdje simboličnim jezikom govori o starim pravdama. Prostorno bila su darovana imanja vrlo velika, upravo kraljevska, i promjene koje su nastale s darovnicom u posjedovnom odnosu mogle su veoma utjecati na život ljudi povezanih s darovanom zemljom.

S toponimom Prbnebža glagoljaš je završio nabrajati zemljišta koja je kralj Zvanimir darovao Sv. Luciji kod Baške. To sudim po djelomičnom sadržaju teksta u 6. retku. Iako je ploča i ovdje dosta oštećena, iz dijelova riječi može se izvući neki smisao. Poslije Prbnebža razabirem poluglas na oštećenom mjestu, zatim je jasno *posl*, opet oštećenje, zatim *vino*, oštećenje i konture slova *l*, oštećenje, pa slovo *v*, oštećenje, zatim konture *vo* (u 7. retku) točće da iže to poreče *kl'ni* i. Dalji tekst nije teže oštećen te i ja prihvataćam njegovo čitanje.

Iz slova i riječi pročitanih u 6. i 7. retku zaključio bih da se tu spominje neki poslanik (*posl*), koji je možda iz Vinodola (neki mu čitaju ime *Ekv*) došao na otok Krk (v otocē), da bude valjda svjedok kod uvođenja opatije u posjed. Zatim slijedi formula minacije, kojom opat Držiha proklinje [kl'ni i

Bo(g)] one koji bi poricali darovnicu. Pozivom živih da se mole za darova-telja, opat Držiha završio je svoj dio natpisa na ploči.

Općenito se uzima da je opat Držiha klesao ploču iz praktičnih razloga, da služi čuvanju posjeda i potkrijepi darovnicu, koju je, možda, netko napadao.³⁵ On je ploču klesao već poslije smrti kralja Zvanimira, što ilustrira opaskom da je kralj ledinu dao "v' dni svoje" Sv. Luciji. Događaji poslije kra-ljeve smrti naveli su ga da kleše ploču. Pojavili su se poricatelji darovnice. Kasniji događaji pokazuju da su bili nepopustljivi protivnici. Osim toga i ne-sigurne prilike u Hrvatskoj, kad se javljaju razni pretendenti na krunu i zemlje hrvatske, sile ga da u kamen ukleše sve po imenu što je opatija dobila od kralja. U očekivanju političkog loma, kad se lako gaze prava potčinjenih – opat je takvih situacija doživio – Držiha kleše glagoljsku ploču, da za sva vremena i pred svakim na kamenu obznani pravo svoje opatije.

Ali ni kamen, ni kletva nisu mu pomogli. Ono čega se opat Držiha bo-jao, dogodilo se za vrijeme opata Dobrovita. U drugom dijelu ploče opat Dobrovit pripovijeda o gradnji crkve sv. Lucije, koju je sazidao sa svojom braćom u vrijeme kneza Kosmata, koji je vladao cijelom Krajinom. Zatim dodaje, s nekom naročitom tendencijom: "I běše v' t'dni Mikula v' Otočci (s' s)vetuju Luciju v'edino."

Što se iz toga razabire? Opatija sv. Lucije još nije imala crkve kad ju je kralj Zvanimir obdario. Tek je opat Dobrovit s braćom sazidao crkvu sv. Lucije, i to za vrijeme moćnog kneza Kosmata, vladara nad svom Krajinom. Kosmat je Hrvat, o tome govori njegovo hrvatsko ime (*kosma* je vrsta vune, kosa, dlaka), on je i hrvatski knez, jer uvažava darovnicu hrvatskog kralja i štiti opatiju sv. Lucije, da u zajednici drži svoja dobra. Među tim posjedima je i "Mikula v Otočci". On je, dakle, u Kosmatovoj Krajini, kao i Sv. Lucija. To je preduvjet da ih knez može zaštićivati.

Međutim, kneza Kosmata nestaje, valjda je umro, opatija ostaje bez za-stite. Nešto se dogodilo politički nepovoljno za opatiju i ona je izgubila "Mikulu". Zbog toga je opatu Dobrovitu teško. Sa "běše" u dodatku o "Mi-kuli" on odaje da sada, kada ploču kleše, više nije stanje od prije. Upravo i kleše ploču u nadi da će vlast, na koju natpisom apelira, popraviti stanje i "Mikulu" vratiti u zajednicu sa Sv. Lucijom.

Tko je "Mikula v Otočci" i gdje se nalazi? Neki istraživači stavljaju ga u Liku. Njima je "Mikula" benediktinski samostan sv. Nikole u Otočcu, na

³⁵ Hamm, Josip: n. d., str. 26.

Gacki, Štefanić se s tim ne slaže. On "Mikulu" traži oko Krka i na samo otoku Krku, i dolazi na misao "da se pod (sv.) Mikulom ne mora da razumije samostan, nego to može biti i obična crkva"³⁶. Jedini je R. Strohal 1921. god. ustvrdio da je "(sv) Mikula v Otočcu" na otoku Krku, kod Vrbnika.³⁷ Za to ne donosi dokaze, niti potanje kaže gdje se to kod Vrbnika nalazi. Smatram da je mislio na Otočac u vrbanskom polju, koji se spominje u Stašićevoj notarskoj knjizi, što ju je on uredio. U tom polju spominje se i "polje sv. Mikule". Međutim, na ovoj zemlji nema nikakve crkve. Ona je posjed crkve sv. Miku-
le u dražici pod gradom Vrbnikom, i po toj crkvi nosi ime.³⁸ Prema tome, Strohal nije pokazao pravo mjesto.

Muslim da nas Krajina kneza Kosmata može najbrže dovesti do "Mikule". Opat Dobrovit tako govori o "Mikuli", kao da svi dobro znaju za njega, kao i za ostale opatijske posjede, što ih je opat Držiha imenovao na ploči. I kako su svi ti posjedi oko Hlama i Treskavca na otoku Krku, to bi značilo da je i Krajina na otoku Krku. (Izuzimam toponim koji nisam pročitao, premda naslućujem da se i on nalazi na otoku Krku.) Znači da bi Kosmatova Krajina trebala biti otočka krajina, izvan teritorija grada Krka, od koga se upravno i etnički razlikovala. Još od vremena bizantske uprave grad Krk je bio samo-upravni grad, naseljen većinom Romanima, a po ostalom dijelu otoka bila su hrvatska plemena organizirana po župama. Ova plemena su prodirala i u grad Krk sa svojim istaknutim pojedincima. Tako se god. 1248, kad je napravljen popis plemića na otoku Krku, od četiri hrvatska plemena (Donjanić, Tugomirić, Zubinić i Judinić)³⁹ nalaze već u gradu Krku pripadnici plemena Zubinić (Bano, Zubić, Bora) i plemena Tugomirić (Žic, Sprecia). Neke od njih potvrđuju i listine u Katastiku Sv. Ivana. Obratno od toga, romansko pleme u Krku (domo de Bonzi de Dragomiri) ima svoje pripadnike u Baški (Bonifacio iz Bunculuke) i u Puntu Bonifačić-Bonaca. Svejedno je i dalje ostala stara podjela. Nju je zadržala i Venecija, kad je u XV. st. poslije Frankopana zavladala otokom Krkom. Mletački upravitelj na Krku nosi naslov: Proveditore di Veglia et Isola. Odraz toga osjeća se još kod Krčana, Puntara i Baščana, koji stanovnike iz ostalog dijela otoka obično zovu "ižulani". U tom smislu intonirani su i narodni stihovi: "Veseli se moja primorska kraji-
no, i ti Punte selo moja domovino". Opatijski posjedi koji bi spadali u Kraji-

³⁶ Štefanić, Vjekoslav: n. d.

³⁷ Strohal, Rudolf: Čitanka, Zagreb, 1921, str. 112. Ovdje Strohal datira Baščansku ploču s godinom 1120.

³⁸ Petris u spomenutom radu, str. 102.

³⁹ Klaić, Vjekoslav: Krčki knezovi Frankopani, Zagreb, 1901, str. 96.

nu su oni koji se nalaze u “kotaru vrbanskem”, ili još detaljnije, oni koji se sa zapadne strane Hlama spuštaju prema unutrašnjosti otoka, a to su Desin i Rakr, drugim riječima “teren Zvanimirov” iz XV. stoljeća.

Međutim, na ovom prostoru nigdje se ne spominje ni Sv. Mikula, ni Mikula, ali se stalno spominje Sv. Kuzma i Damjan ili samo Kuzma Domnjan. Na Krku je, naime, u običaju da se napuštene i razvaljene crkvice spominju bez atributa sveti. Kad bi na ovom prostoru zbilja postojao toponim Sv. Mikula ili samo Mikula, onda bi ga sigurno spomenuli notar Petris i etnograf Žic, koji su kao dobri poznavaoči vrbanskih krajeva i pisali o tom pitanju. Ali kod njih nema spomena toponimu koji tražim. Već je Črnčića začudilo da se na ploči “Mikula” spominje bez sveti, dok se “sveta” ne zaboravlja reći za Luciju. Klesar na ploči zna što kleše, ta ona je dokumenat o kojem ovisi egzistencija opatije! Njemu “Mikula” nije ni samostan, ni crkva, nego zemljiste, neki od onih posjeda koji su imenovani u gornjem dijelu ploče. Već je rečeno da se pod Hlamom ne nalazi “Mikula”, pa sam zaključio da vjerojatno tražimo nešto što nije na ploči naznačeno. Opet sam potražio Baščansku ploču. Tražim mjesto gdje bi trebalo biti uklesano Mikula. Na početku 13. retka jasno je *ikula*, dakle je onda početak ove riječi na kraju 12. retka. Ali, na mjestu gdje bi trebalo biti slovo *m*, ploča je opet oštećena. Znači da je i ovdje radila fantazija. Na oštećenom mjestu opažaju se potezi dlijeta, ali kakogod ih spajao, ne mogu nikako da tu vidim slovo *m*. Nema elementarnih linija ni za *m* glagoljsko (granato), niti za latinsko. Tražim literaturu, najnoviju, da vidim što su drugi pročitali. Hamm postavlja slovo *m*. To slovo pretpostavlja i Štefanić, ali ne može se do kraja odlučiti, sumnja ga muči i, oprezan, stavlja slovo *m* u zagrade. Ovo me podržava u mišljenju da se tamo ipak krije neko drugo slovo. Pitam se, kojem slovu bi odgovarali nevidljivi dijelovi nejasnog slova? Primijećujem tragove dlijeta uz rube gornje okrugle udubine na lijevoj strani slova. Slična je kružiću ili “glavici” slova *c*. Sad mi se pod kružićem otkriva i “repić” slova *c*. Osobito je jasna njegova linija na desnoj strani, koja se diže prema gore. Ostajem na slovu *c* i povezujem ga sa slovima na početku 13. retka, dobivam riječ *cikula*.

Nepoznata riječ, a ipak zvuči pohrvaćeno. Tražim slične, da joj u izmijenjenim oblicima nađem potvrdu. U Katastiku Sv. Ivana nalazim u Vrbniku 1526. god. prezime “*Simon Ciculich, testimonij*”. Akademijin rječnik spominje prezime Čikulić u XI. i XVI. vijeku. (Mon. croat.) Poznato je i prezime Ciko: Kod Drniša je rijeka Čikola. Akademijin rječnik spominje i Čikole, selo u Bosni, u okrugu banjalučkom, a sela Čikote u Bosni, Slavoniji i Srbiji. Prije našeg vremena spominju se Cikote u Jadru (S. Novaković). Jadro ili Pod

Jadrom je poznati dio ravnice pod Hlamom, tuda ima suhih jaraka po kojima teku sezonske bujice. U solinskom polju je Jadro na kom su hrvatski kraljevi imali svoje crkve i grobove. U gradu Krku postojala je obitelj Cicuta (čikuta, kukuta), u Stašićevoj notarskoj knjizi spominje se Cingulin, dolac na Krasini, pod Hlamom. Kod Lošinja je uvala koju Talijani zovu Cigale, a Hrvati Čikat, čije značenje je nejasno P. Skoku. Sjećam se da u mojem Puntu kažu "cika, cika", kada janje počinje sisati. Tamo je sisa čića i čićula, a duda je cucula (prezime Cuculić). Velebitske Vlahe, što ih je u XV. stoljeću Ivan Frankopan naselio u dubašljanskom kraju (Bajčići, Čutuli), jedan dokument zove Čići, a u Omišlju je Čićarunčić nadimak jedne obitelji koja potječe od ovih Vlaha. U Istri je prezime Ciceran. U Puntu se djeca svome drugu s imenom Miko narugaju: "Miko šćiko, materino mliko". Ljeti djeca puštaju krv iz nosa pomoću klasaste trave, da ih glava ne boli. Jednom rukom drže travu u nosu, a drugom po njoj udaraju i ritmički govore magijsku formulu: "Cincerova jagoda, tecici, tecici moja krv, bolje vince leh voda!" U kolu, kad se djeca spuste, čučnu, izgovaraju: "Cincele". Ove riječi i imena, povezane sa stočarima, Vlasima, mljekom i malom djecom, upućuju me na to da bi cikula mogla biti ostatak jezika jednog stočarskog ilirskog plemena na otoku Krku. Postavi li se cikula u njezin prirodni ambijent na pašnjak pod Hlamom i promotri sa smislom nabrojenih riječi, onda bi ona mogla značiti pastirski stan sa pasištem. A ovakvi stanovi na kojima tovariši, udruženi pastiri pasu ovce, a nekad su pasli i koze, upravo su karakteristika komunade pod Hlamom i Triskavcem. Glagoljaš je uklesao cikula, a čuo ju je možda od nekog pastira na Desinu, ili od težaka u dolčićima Hlapčići pod Golešinama, ili od vinogradara, koji su po Kotlićima sadili lozu od "Babucleti" do "Bardoseli". Ime je uvijek izviralo iz nekog dubokog sadržaja.

Poslije cikule ostaje još Otočac koji treba riješiti. Pod Hlamom nije poznat lokalitet Otočac, ali jedno narodno tumačenje hrabri me da ga tražim. Vrbančani kažu da se Otočac u njihovom polju ne zove tako, jer sliči na otok (isola), već zato što na tom mjestu sa strane ima više jaraka po kojima "odtiču" bujice za vrijeme kiše. Ovo tumačenje potvrđuju i detalji kod Stašića, koji daju sliku tla na kojem se nalazi Otočac: "Prodaje njega dno zemlje na Otočci do jarka, kako je voda razdarla ... meju ove kunfini, z grbina potok." I pod Hlamom i pod Triskavcem na visoravni Krasina ili Krase ima na više mjesta suhih jaraka, kojima i imena svjedoče da su tuda vode tekle: Potočina, Jadro, Ričina, Proval (kod Stašića), a u Katastiku: Riazolus, Rivum lapidis albi. Pod Hlamom, u okolici Sv. Kuzme, spominje se "mekotica na mulji" (Stašić). Blizu nje je "vart v gradu pod gromaću popa Petra". U

ovom istom kraju Žic spominje “Mul z Opatijami”. Ovuda je bila opatijska zemlja, negdašnji Zvanimirov. Mulj, muljina, je zemlja izmiješana s drvcima i kamenčićima, što je voda nanese. Oticanje voda u ovom prostoru bilo je toliko karakteristično da se od Stašića do Žica neprestano zove, “na mulji ili mul”. Ovdje je već i prije mogao biti primijećen “otok” voda i kao osobita karakteristika tla uklesan na ploču kao Otočac. Promotrimo na ploči (13. redak) mjesto gdje je uklesano “v’ otočci”, tu je klesar s dlijetom bio nešto nesiguran, kao da se borio s izrazom. Iza neobičnog slova *v*, uklesan je poluglas, koji svojim ravnim položajem i uglatim potezima više sliči na dio slova *p*, nego na ostala dva poluglasa u istom retku, koji su kosi i pri dnu im je kružić. Kao da je htio najprije klesati slovo *p*, u namjeri da iskleše potočci, a onda se sjetio da nema poluglasa iza slova *v*, pa je polovicu slova *p* ostavio kao poluglas, i isklesao riječ otočci. Ali još nije bio miran. Između poluglasa i slova *o* radio je dlijetom liniju, kao da će napraviti ligaturu, zatim je površinsko klesanje ostavio, uvjeren da i otočac označuje isto što i potočac, mjesto po kojem vode otiču s brda prema dolini. Tako je napokon “cikula v Otočci” ili pastirski stan na mulju našla svoje mjesto u krajini pod Hlamom, kraj Vrbnika, na zemljisu Desin, koje je tokom stoljeća mijenjalo ime u “teren Zvanimirov” i “Mul z Opatijami”.

Ali cikula nije obični pastirski stan. Iz dokumenta znamo da se tamo uz Mulj z Opatijama nalaze zidine prijašnjeg Zvanimirovoga grada, a prije toga vjerojatno eremitaža, pustinjačko-koludarski-pastirski zatvoreni krug, koji je ipak podržavao veze s Belenicama pred Vrbnikom. Sjetimo se zadarske koludrice Čike, čije ime također sjeća na cikulu. Opat Dobrovit ne bi spominjao neugledno pasište. Ona je nešto vrednije. Uspomena je na kralja, a osim toga to je veliki posjed, na kojem se još u XVI. st. spominju vinogradi, mekote, dolci i pašište s crkvicom sv. Kuzme. Poslije kraljevog odlaska i darovnice pod Hlamom više nije obnavljan samostanski život. Benediktinci su kulturni red, oni po Krku siju glagoljska slova i ne traže kao Bazilijanci osamljene, brdske pustinje, nego se naseljuju u gradovima i blizu njih uz morsku obalu, u dragama s plodnom zemljom. Poslije Zvanimira, u njegovom dvoru ostao je neki upravitelj, kraljev čovjek, koji kasnije možda nije htio biti opatijski kmet. Zanimljivo je da se još u XVI. st. uz opatijske zemlje pod Hlamom spominje Martin Kraljević, Vrbančan, slobodnjak, vlasnik svojih zemalja.

Kad je opat Dobrovit spomenuo cikulu na ploči, ona je njemu sadržavala i taktiku prema predstavniku vlasti na otoku. Kaže krčka poslovica: Mudar gleda vavek malo dalje od svoga nosa! Opat Dobrovit više ne spominje hr-

vatskog kralja. On čak izbjegava da spomene ime nekog posjeda, koji je kralj darovao. Kad on kleše ploču, vrlo dobro zna da je netko u te posjede dirao, ne mareći za kraljevu darovnicu. A sa cikulom može naprijed. U stočarskom ambijentu zna se što znači ta riječ, a kad je izgovara još opat svetolučijski, onda je vrlo dobro shvaća i krčki poglavari, koji je možda indirektno i sam upleten u kidanju Zvanimirove darovnice.

Tko je taj poglavari krčki? Na vlast je došao s političkom promjenom koja više ne priznaje hrvatskog kralja. Pred njim je knez Kosmat, koji je još cijenio kraljevu darovnicu. Kosmat je, prema mišljenju historičara, bio knez na Krku prije mletačke okupacije 1116. godine. U to vrijeme Venecija otimljе hrvatske gradove po Dalmaciji i Kvarnerske otoke. Tada dolazi do promjena i na Krku. Štefanić dobro vidi kad kaže da „*dodatak o ‘Mikuli’ na kraju ploče implicira stanje prekida*“.⁴⁰ Ali ne prekida između otoka Krka i Otočca, kao mjesta na hrvatskom kopnu, nego uopće otoka Krka i hrvatske države. Ujedno na samom otoku dolazi do prekida između opatije sv. Lucije i cikule u Otočcu pod Hlamom. God. 1118. Rab se poklonio mletačkom duždu, ali strepeći za svoje privilegije, koje je dobio još od kralja Kolomana. Dužd mletački, za umirenje prisegao je Rabljanima, uz ostalo, da će poštivati njihove običaje i stanje i slobodu njihove zemlje.⁴¹ I Krk je u tim godinama došao pod mletačku vlast, ali nije sačuvana nikakva prisega mletačkog dužda. Možda je nije ni dao, jer osvajajući otok Krk, nije čitavoga najednom predobio. Baška, opkoljena svojim brdima, mogla je ostati još neko vrijeme pod hrvatskom vlašću. Ona je i poslije više puta uspostavljala veze s hrvatskim kopnom. U takvoj situaciji mogla je opatija baščanska izgubiti cikulu, uopće svoje posjede na zapadnoj strani Hlama i Triskavca. Zaposjeli su ih Mlečani, gospodari Krka i otočke krajine. Time su kaznili baščansku stranu za njezin hrvatski separatizam. Tada je počela opatijska dobra dijeliti mletačka vlast (ona je to uradila i kasnije, kad je Krk uzela Frankopanova). Vrbančani i Krčani s Puntarima hvatali su svaki svoj komad. Omišalj, Dubašnica i Dobrinj u to se ne mijesaju, oni su daleko od Krasa i Krasine.

Ali politička podvojenost otoka Krka nije dugo potrajala. Venecija ga već svega ima u vlasti oko god. 1118. i tada se kao njen upravitelj javlja na otoku Krku knez Dujam, praotac Frankopana.⁴² Možda je on rođak Kosmatov? Svakako je vrbanski čovjek iz Gradeca u Vinderskoj. Dujam obnavlja Ko-

⁴⁰ Štefanić, Vjekoslav: Baščanska ploča, *Enciklopedija Jugoslavije*, I.

⁴¹ Klaić, Vjekoslav: n. d., str. 81.

⁴² Klaić, Vjekoslav: n. d., str. 82.

smatove dane, jer vlada gradom Krkom i otočkim župama, on je ovладao “v’su k’rainu”, kao i knez Kosmat. I evo, sada je čas kada je opat Dobrovit zaglagoljao. Sada on kleše svoj dio natpisa na ploči i diže glas da se opatiji vrati cikula u Otočcu pod Hlamom. Opat je dobro prosudio kad može nastupiti u obranu svoje opatije. Osim natpisa na ploči, on je vjerojatno poduzeo i druge korake. Moment je za akciju. Opat Dobrovit vjerojatno zna za duždevu prisegu Rabljanima i pokreće se da mletačku vlast sjeti na prava svoje opatije. Knez Dujam je čovjek s kojim sada razgovara. On vlada cijelim otokom, kao nekad i Kosmat, dakle u stanju je da zaštititi opatiju i popravi što se pogriješilo dok je otok bio raskomadan. Ovaj smisao ima dodatak o cikuli na Bašćanskoj ploči.

Dalje ploča više ništa ne priča. Možda je na nekom drugom kamenu bila vijest o razvitku pravde. Benediktinci su, po svemu se vidi, bili veoma zaokupljeni ekonomskim stanjem svoje opatije. Iz mlađih dokumenata razabire se da je opatija sv. Lucije dobila natrag jedan dio svojeg posjeda pod Hlamom. Na terenu Zvanimirov pripala joj je Opatija sa Sv. Kuzmom. Drugo je ostalo u rukama privatnika. Dokumenat iz 1490. god. otkriva da se “murai de Sminivero” nalazi u rukama krčkog plemića Blažine, i on ga prodaje bratovštini sv. Ivana, nasljednici Zdedine kapele sv. Duha na Bijenicama. U kruženju događaja, zemlja je opet pripala težacima, kojima znači život.

Može se reći da je kralj Zvanimir svojom darovnicom formirao jedan veliki posjed na otoku Krku baziran na kmetstvu (toponim Hlapčići ga ilustrira), a tu je zametak upornih i dugotrajnih borbi otočana za stare sloboštine i pravice temeljene na narodnim spravišćima plemenskih župa. Otkrićem posjeda Zvanimirov na otoku Krku postavljena je Bašćanska ploča sa svojim glagoljskim natpisom u svoje realnije okvire, kulturne, političke i gospodarske, te je za lokalnu historiju i uopće za Hrvate postala još značajniji nacionalni spomenik.

Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku*

Drago mi je što u ovom jubilarnom broju Zbornika za narodni život i običaje mogu pisati o problemu posjeda kralja Zvonimira na otoku Krku i njegova darivanja opatiji sv. Lucije, jer su jubilarci prof. Marijana Gušić i akademik dr. Branimir Gušić pokazali osobito zanimanje za postavljena pitanja i sa mnom obišli na otoku Krku krajeve gdje je benediktinska opatija sv. Lucije nekada imala svoje posjede. Kao Krčanin zahvalan sam jubilarcima što i oni svraćaju pozornost na kulturne sadržaje još uvijek zagonetnog otoka Krka, ujedno im zahvaljujem što se mogu pri pisanju koristiti njihovim zapažanjima uz arheološku i etnološku lokalnu gradu.

Pred kratko sam vrijeme objavio članak "Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča"¹ u kojem sam pokušao utvrditi da je kralj Zvonimir na otoku Krku imao posjed pod Hlamom i Triskavcem, dakle na današnjem lokalitetu zvanom Krase, a ujedno i to, da je on taj posjed poklonio opatiji sv. Lucije kod Baške, u današnjem selu Jurandvoru.

Nakon što sam dovršio taj članak, nastavio sam s ispitivanjem arhivske građe, a ujedno sam skupljao etnografske i toponomastičke podatke. Zato sam ponovno obišao uglavnom južni dio otoka Krka, kako bih što potpunije upoznao ambijent gdje su se zbili događaji, kojih će se znatne posljedice odražavati u političkom i kulturnom životu otoka Krka, a i cijelog hrvatskog naroda. Postavljena pitanja nisu svagdje mogla dobiti odgovor. Razumljivo je, ostaju još mnoge pretpostavke u situaciji, gdje su stoljeća razvaljivala pastirske komarde i kraljevske dvore, opatijske samostane i pustinjač-

* "Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 45, 1971, str. 137-155, [4 lista] s crno-bijelim fotografijama krajolika koje slijede bez numeracije, a ovdje nisu otisnute zbog slabe kvalitete.

¹ Bonifačić Rožin, Nikola: Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča, Krčki zbornik, Krk, 1, 1970, str. 181-200.

ke nastambe, gdje su pisani spomenici nestali, gdje su se mjesna imena izmijenila, a međaši pomakli, i gdje je narod kroz pokoljenja zaboravio ili tek u izbjlijedjeloj predaji sačuvao spomen o davnim događajima i o njihovim nosiocima. Trebat će još mnogo uporna rada i zagrijana entuzijazma da se pravo shvati lakoničan glagoljski natpis na poznatoj Bašćanskoj ploči pa da se kroz prizmu ovog spomenika upozna život na otoku Krku u ono doba. Do tog međutim treba skupljati i najmanje pojedinosti na osnovu kojih bismo mogli osvjetliti naš postavljeni problem. Evo najnovijih nalaza kako sam ih pribilježio obilazeći terene oko brda Hlama.

Još jedno ime na otoku Krku koje sjeća na kralja Zvonimira

Osim Bašćanske ploče iz koje dozajemo da je Zvonimir kralj hrvatski nadario zemljištem Sv. Luciju, benediktinsku opatiju kod Baške, još je na jednom kamenom ulomku iz iste crkve uz ostala glagoljska slova uklesano i "z'vnim(i)r".² Ovaj je ulomak najvjerojatnije suvremen Bašćanskoj ploči. Kako je to Fučić ustanovio, to je dio druge takve ploče iz iste crkve, a obje su ploče stajale u crkvenoj pregradi.³ Ova dva kamena jedini su pisani spomenici na kojima je sačuvano ime kralja Zvonimira u hrvatskom obliku.⁴

Antroponim Zvonimir, danas tako čest kod Hrvata, u ovaku općenitu upotrebu ulazi tek u prošlom stoljeću, s ostalim historicizmima u doba narodnog preporoda. Ranije tog imena gotovo nema u pisanim izvorima, pa ni u starijoj književnosti. Štaviše mi ni za ime kralja Zvonimira ne znamo pouzdano kako se izgovaralo. Samo u nekim mjesnim imenima dolazi prvi dio tog imena u obliku – zvoni –, u složenicama kao npr. Zvonigrad u Lici.

Ipak, kao da su još dva toponima na otoku Krku povezana s ličnim imenom Zvonimir. Zabilježeni su u Katastiku dobara bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku na otoku Krku.⁵ Tamo se god. 1475. pod brdom Hlamom navodi "terreno chiamato Svanimirov", a god. 1490. na obron-

² Štefanić, Vjekoslav: *Opatija sv. Lucije u Baški*, Zagreb, 1937, str. 72.

³ Fučić, Branko: *Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku*, Ljetopis br. 64/1960.

⁴ Štefanić, Vjekoslav: *Hrvatska književnost Srednjega vijeka*, Zagreb, 1969, str. 70. Na Bašćanskoj ploči je kraljevo ime uklesano u originalu: z'v'nimir'. Na mjestu drugog poluglasa Štefanić umeće vokal a, pa ime čita Zvanimir. Na ovakvo čitanje upućuje i toponim Zvani-mirov na krčkim Krasama.

⁵ Catastico delli beni della confraternita della chiesa di S. Zuane di Verbenico. Prepisao je dokumente krčki notar Petar Schinella 1564. Nalazi se u Zagrebu, Arhiv JAZU, sign. II. b. 34.

cima brda Hlama i Triskavca leži posjed "murai de Sminivero".⁶ U obje grafije "Svanimirov" i "Sminivero" gledam isti prvotni oblik toponima tj. Zvonimirov ili Zvanimirov (posjed, dolac, lug ili sl. svakako posvojni pridjev od imena Zvonimir, i to pridjev muškog roda). To je zemljište moglo dobiti naziv prema imenu kralja Zvonimira kao dio ili ostatak negdašnjeg kraljeva posjeda u ovom kraju. Obje se parcele kako ih nalazimo u 15. st. nalaze na onoj krčkoj visoravni Krase gdje se nekada prostirao posjed opatije sv. Lucije, dakle na onom imanju kojeg je kraj Zvonimir dao opatiji sv. Lucije, kako to znamo upravo iz Bašćanske ploče. U mojem navedenom članku⁷ pokušao sam dati novo čitanje do sad nerazumljivih mjesta na Bašćanskoj ploči pa u izrazima Župan', Desin, Rakr, prepoznajem nazine odnosno mjesna imena onih pojedinih zemljišnih jedinica, što ih je kralj Zvonimir u okviru opsežnog posjeda darovao opatiji sv. Lucije. Ovi se lokaliteti i sad nalaze u predjelu, zvanom širim nazivom Krase na stranama brda Hlama i Triskavca, upravo na istom prostoru gdje se u 15. st. spominje teren s nazivom Zvanimirov. Podatak da kralj darovatelj ima isto ime koje je možda znatno kasnije nosio neki od vlasnika tog zemljišta, mogao bi dozvoljavati zaključak da se u tom, i to u toponimu, a i u eventualnom kasnijem antroponimu zadržala predaja o kraljevu imenu.

Vežu ovih posjeda na Krasama s imenom kralja Zvonimira, odnosno s njegovim posjedovanjem tih zemalja, osvjetljuje i to što je god. 1464. teren zvan "morai" ili "loco vocato Pollice et Sagamida" na teritoriju Vrbnika, sporno zemljište između dvije općine, Vrbnika i Baške.⁸ Pravda o toj zemlji u 15. st. kao i mnoga kasnija međašenja prostranih pašnjaka na pobrdu Hlama i Triskavca vjerojatno proističu iz protivljenja Vrbančana kraljevoj darovnici. Ma da o tom za sad nemamo podataka, vjerojatno je kralj u svoje darivanje uključio dijelove baštinskih zemalja domaćih plemena, pa tako i onih u Vrbniku. Kasnije kad je poslije god. 1118. mletačka vlast dozvoljavala unutrašnje promjene na otoku, mogao je biti po prvi puta opatiji sv. Lucije osporen posjed upravo na te zemlje, pa neke od njih i natrag posvojene. Tako bi se mogla razumjeti izjava opata Dobrovita da nekad "beše" posjed "cikula v Otočci" u zajednici s ostalim opatijskim dobrima. Veneciji je bilo u interesu da podržava ova posvajanja i s tim da što više podruje spomen na hrvatsku kraljevsku vlast na otoku. Tako je i zemljište "murai de Sminive-

⁶ Schinellin Catastico.

⁷ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 185–193.

⁸ Vitezić, Dinko: *La questione sui confini fra le comuni censuarie di Verbenico e Besca-valle*, Trieste, 1888, str. 105.

ro” vraćeno vrbanskom komunu, gdje ostaje u posjedu sve do kraja 15. st. kad ga pojedinci vlasnici prodaju vrbanskoj bratovštini sv. Ivana Krstitelja.

Zato je to značajnije što se na otoku Krku osim navedenog toponima “Zvonimirov” javlja, iako svega jednom u 14. st. i vlastito ime u grafiji “Svynimiri”. Nositac tog imena svakako je domaći čovjek koji, kad mu ime srećemo, živi u gradu Krku. To je: “*Nicolaus filius Svynimiri de Vegla, imperiali auctoritate notarius, ac Veglensis canonicus*”..., kako to donosi Ivan Črnčić u tekstu iz god. 1324. i to iz prepisa Bartolijeva zbornika.⁹ Međutim u spomenutom Katastiku dobara vrbanske bratovštine sv. Ivana Krstitelja u dvije isprave datirane istog dana god. 1326. nalazimo i antroponim “*Nicolaus filius Dvinimi de Vegla*” i “*Nicolaus filius Dvinini de Vegla*”¹⁰ Kako je prepis Katastika, pa i tih dviju isprava u njem, nastao tek god. 1564., to se u obje grafije radi o jednom čovjeku, a to je izvan sumnje onaj “*Nicolaus filius Svynimiri*”, jer i u navedenim ispravama “*filius Dvinimi*” odnosno “*Dvinini*” ima istu funkciju kanonika i notara u gradu Krku. Autoru prepisa Katastika ovo ime očito je bilo nepoznato pa ga on donosi u dvije grafije i očito u iskrivljenom obliku, uvjetovanom i derutnošću originala, zbog čega je bilo otešćano čitanje teksta, što otkrivaju i praznine sa točkicama u prepisima. Zato Črnčićev, odnosno Bartolijev oblik “*Svynimiri*” moramo uzeti kao bliži prvotnom izgovoru ovoga ličnog imena.

Oblik Svynimiri u službi ličnog imena u gradu Krku početkom 14. st. može naći opravdanje. Ovo ime tu očito proističe iz predaje o kralju Zvonimiru, održane u latinskom krugu na Kvarnerskim otocima. Kao što su benediktinci u Osoru u laudama ili pohvalama spominjali poslije predstavnika crkvenog foruma još “*impera(to)ris nostri. N., cou omni exercitu suo, et famuli tui regi(s)nostri*”, vjerojatno Zvonimira,¹¹ tako su i krčki latinski mogli u dobroj uspomeni zadržati ime hrvatskoga kralja. Bogatom donacijom snabdjevena opatija sv. Lucije bez sumnje je također u prvo vrijeme morala imati ime svog donatora u svojim laudama i molitvama (na Bašćanskoj ploči se direktno pozivaju monasi da mole za njega), a sigurno se tada još dobro znalo za reformnu akciju ovog našeg dalekovidnog, a nesretnog narodnog kralja. Već samo darivanje jednoj benediktinskoj opatiji imalo je za cilj da se ovaj otok kao jedan važan i bogat kraj privuče u okvir kraljeve

⁹ Bartolijev zbornik, listine prepisane u XVIII. stolj., Krk, Arhiv franjevaca trećeredaca. Črnčić, dr. Ivan, *Najstarija poviest krčkoj...*, Rim, 1867, str. 156.

¹⁰ Schinellin Catastico.

¹¹ Novak, Viktor: Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, III, 1957., str. 48.

reformne politike, a u isto vrijeme da se tu potisnu i svladaju centrifugalne sile lokalnog konzervativizma i s njima povezanih tudihih protureformnih političkih uplitanja.¹²

Ipak, i pored mogućnosti da se predaja o kralju Zvonimiru u 14. st. u gradu Krku odrazila s ličnim imenom Svynimiri, moglo se dogoditi i obratno, tj. da je ovo ime iz toponima zadobilo službu ličnog imena. Po posjedu, koji je kako smo našli nosio naziv Zvonimirov, moglo je ime preći na vlasnika ove zemlje. U tom je moglo biti aluzija na posjedovni i društveni rang tog vlasnika, kako analogiju u tom nalazimo i sad na otoku Krku u običaju da se nekom imućnom i oholom gospodaru ironično kaže "Franćipan", sjećajući se negdašnjih knezova Frankopana. Još slučaj dobivanja nadimka po posjedu, na otoku Krku imamo iz god. 1473. U spomenutom vrbanskom Katastiku među "homini da ben" navodi se i "Marco Gherscich Ghisaz, Colinin fiol",¹³ što prevodim s Marko Gerščić (Herščić) Hižac (Hižac), sin Kolinin. U istom se Katastiku majka tog Marka Hišca "donna Colina" spominje god. 1490., ali tu kao majka krčkog plemića Nikole Blažine. Taj je u ime svoje porodice (majke i braće) zajedno s plemićem Juricom Mirkovićem iz Paga, krčkim građaninom, prodao vrbanskoj bratovštini sv. Ivana Krstitelja neka porodična imanja na Krasama, a među njima i spomenuti "murai de Sminivero".¹⁴ Prema tome su Marko Herščić Hižac i Nikola Blažina braća, jer se oba navode kao Kolinini sinovi. Oni su i suvlasnici imanja na Krasama, kojeg su kao braća do tada zajednički uživali, što je naglašeno u kupoprodajnom ugovoru. A na tom su imanju još stajale zidine, mirine (murai), da li dvora ili ekonomije, koje su nosile ime po kralju Zvonimiru i gdje se u tom dugo mogla održati predaja o kralju i njegovu imenu. Vjerojatno je posjedovanje tog imanja bilo povezano sa znatnim ugledom pa je Marko kao čovjek "da ben" mogao dobiti nadimak Hižac, to više što su okolne zemlje uživali "hlapčići" kako o tom svjedoči jedan toponim iz 16. st. (sačuvan do danas kod Golešina) u istom području pod Hlamom i kao što je možda ranije nadimak Svynimiri pripao ocu krčkog kanonika Nikole.

Osim ovih navedenih primjera u dva toponima i jednom antroponimu, na Krku nema više podataka o upotrebi imena Zvonimir. Značajno je međutim da se ime Zvonimir javlja na otoku Krku do kraja 15. st., dakle u vrijeme kad su knezovi Frankopani držali otok. Dolaskom Mlečana ovo se ime

¹² Klaić, Nada: Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X i XI stoljeću, Slovo 15-16, Zagreb, 1965.

¹³ Schinellin Catastico.

¹⁴ Isto.

tu gubi. Iznenaduje činjenica da se u Baški, u samoj opatiji sv. Lucije god. 1565. više nitko ne sjeća donatora kralja Zvonimira. Za vizitacije krčkog biskupa Petra Bemba, na njegovo pitanje o osnutku opatije sv. Lucije, kapelan Ivan Tartrić odgovorio je legendom o kralju Beli: “...un re Bella, re di tutta la Dalmatia savendo fondato molte abbatie per l'isole di Dalmatia. Sa fondata ancor questa di S. Lucia.”¹⁵ Kako je ovamo došlo ime kralja Bele, bjezunca pred Tatarima? Možda je legenda o kralju Beli nastala iz kruga Krčkih knezova, koji su kralja Belu pomagali u bijegu i poslije s njegovom zahvalnošću utvrdili svoj položaj na Krku i dalje u Hrvatskoj. U samoj Baščanskoj Dragi, u Jurandvoru gdje stoji crkva sv. Lucije zabilježio sam predaju da se kralj Bela pred Tatarima sakrivaо na brdu Triskavcu, na krševitom položaju kojeg narod još zove “Belove Stene”.¹⁶ U urbanskom selu Paprate do polja Vinderske, gdje su razvaline frankopanskog grada, predaja o bijegu kralja Bele i o njegovu sklanjanju u burg Gradec, kontaminirala se s poznatim motivom o bijegu s okrenutim konjskim potkovama.¹⁷

Međutim, spomenuta kapelanova izjava upućuje na tužnu pojavu, da tada glagoljske ploče s imenom kralja Zvonimira nije više bilo na njenom prvotnom, pa ni na nekom drugom vidnom i poznatom mjestu u crkvi sv. Lucije. Ona je tad već bila zabačena pa popovi glagoljaši više nisu mogli na njoj čitati ime velikog darovatelja svoje crkve. Kome je mogla smetati ta glagoljska ploča, odnosno i ona druga, a možda još i neki drugi stari natpisi u ovoj crkvi? Ako je Venecija u 12. st. pomagala nezadovoljnike protiv kraljeve darovnice, ona je i kasnije imala razloga da bude protiv svega u čem se očitovala veza otoka Krka s hrvatskim kopnom i s tradicijama nekad samostalnog hrvatskog državnog života. Osobito je mletačka vlast kidala te veze poslije god. 1480. nakon što je preotela otok Krk iz vlasti porodice knezova Frankopana. Tako god. 1481. mletački tajnik Antonio Vinciguerra ocrnuje zadnjeg krčkog kneza Ivana, nazivlje ga tiraninom,¹⁸ a dužd mletački na-ređuje providuru Barbu da se iz krčkog samostana izagnaju hrvatski fratri glagoljaši, koje je tamo bio doveo knez Ivan Frankopan.¹⁹ Glagoljski natpsi u crkvi sv. Lucije očito su smetali Veneciji, koja ovu bogatu opatiju daje u komendu svojim ljudima odmah nakon što je zavladala otokom Krkom.

¹⁵ Visitatio ecclesiarum et capellarum totius Insulae Vegiae, Pietro Bembo, 1565, Zagreb, Arhiv JAZU, sign. II. c. 43.

¹⁶ Kazivao Ivan Dujimović Kos, iz Jurandvora.

¹⁷ Kazivala Marija Mrakovčić r. Stašić, iz Paprata-Risika.

¹⁸ Ljubić, Šime: Commissiones et relatonies venetae, T. I. MSHSM VIII, 1877.

¹⁹ Com. I, str. 107.

Ledina na Hlamu

Među zemljištima koje je kralj Zvonimir dao Sv. Luciji u tekstu Bašćanske ploče najprije se navodi "ledina". Zbog znatnih oštećenja u natpisu do sada se iz čitanja moglo zaključiti da je kralj Zvonimir opatiji dao samo "ledinu", tj. ono zemljište, čistinu, proplanak ili livadu, na kojoj je zatim podignuta crkva. Pokušao sam da na ploči pročitam i imena drugih zemljišta, koja je kralj obuhvatio u svojoj donaciji. To su zemljišta: Župan', Desin, Rakr, v luce Prbnebža. Pri dnu natpisa navodi se i "cikula v Otočci" što jednim novim imenom označuje dio ranije imenovanih i darovanih zemljišta, koja su se nalazila pod Hlamom, a koja su kasnije izuzeta iz posjeda sv. Lucije. Tako se "ledina" Bašćanske ploče najprije tražila u Bašćanskoj Dragi do samog benediktinskog samostana, odnosno do njegove crkve. Črnčić misli da je kralj Zvonimir nadarivši benediktince "ledinom" zajedno s tim darivanjem tu osnovao i samostan.²⁰ Drugi istraživači misle da je samostan postojao i prije kraljeve donacije, a da je na slobodnom prostoru do njega, dakle na "ledini" kasnije podignuta crkva sv. Lucije, kako o tom govori opat Dobrovit u drugom dijelu natpisa na ploči.²¹ Novija istraživanja Fučićeva, međutim, otkrivaju da je crkva sv. Lucije sa samostanom podignuta na arealu nekadašnje antičke građevine, dakle nikako ne na nekoj "ledini". Pojam "ledina" u natpisu na Bašćanskoj ploči treba drugaćije protumačiti. Za to ćemo potražiti ponovno ranije nazive terena pod Hlamom. Jedan dokumenat u arhivu biskupije na Krku daje naslutiti da se "ledina" Bašćanske ploče nalazi daleko od opatije sv. Lucije i to u vrbanskem kraju na brdu Hlamu. Balbijev katastik iz god. 1730. sadrži među ostalim prepis prijevoda na talijanski hrvatske glagolske oporuke popa Petra Harbića iz Vrbnika.²² Pop Petar god. 1583. oporučno dotira svoj oltar sv. Petra, što ga je podigao u crkvi sv. Marije od porođenja u Vrbniku, koju je sazidao njegov ujak pop Vid Zančić 1505. god. U doti pop Petar daje oltaru svoj drmun (šumovit pašnjak) s imenom "Ciumine" s obradivim zemljištem u njem. Još danas postoje pašnjaci i oranice Čumine pod Hlamom, južno od crkve sv. Kuzme i Damjana. Dalje ostavlja mu teren "Brestechi" i teren u Kotlićima, također pod Hlamom, "chiamato Ledina od e la cassetta". Još oltaru od zemljišta ostavlja i vinograd "sotto S. Cosma e Damiano, qual paga l'abate". U opisu granica u Balbijevom

²⁰ Črnčić, Ivan: Starine, str. 38.

²¹ Šišić, Ferdo: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 582.

²² Balbijev katastik, 1730, arhiv biskupije u Krku. Zahvaljujem kanonicima Ivanu Žicu i Mihovilu Boloniću, koji su mi omogućili, da pregledam spomenuti Katastik.

katastiku navodi se za zemlju zvanu Ledina, da s istoka graniči s komunadom, tj. općinskim pašnjakom, s juga oranicom Ivana Berečića iz Baške, a sa zapada i sjevera opet s komunadom. Danas Vrbančani znaju za zemljiste s tim imenom Ledina, i koje leži na Hlamu i to kao onaj dio komunade, koji se pust i krševit bjelasa iznad šumovite hlamske Drage.²³ Puntari također na Hlamu pokazuju Ledinu i to na sjever komunade koju zovu Harbićev stan, kome na južnoj strani ostaju Kotlići,²⁴ što ih oporučitelj upravo spominje kao teren na kojem je Ledina. Možda je ova kućica ostatak negdašnje pustinjačke kolibe?

Kraj svega ovoga najznačajnije je to, da se uz Ledinu na Hlamu nalaze zemljista kojih imena čitamo na Bašćanskoj ploči i kojima iste ili bliske nazive nalazimo tu na pobrdu Hlama. Sistočne strane brda Hlama je danas Župnja, u natpisu Župan', a može se čitati i Župan' – Županj. S južne strane Ledine, na zapadnoj strani brda Hlama, danas su Kotlići, na prostoru gdje smo u 15. st. našli teren "Zvonimirov" i "Oklad" danas zvan Okladina,²⁵ tuda se je prostirao i Desin na kome se nalazi Biškupova katrida, na biliu iznad Kotlića. Desin prepoznajemo u obliku 16. st. u grafiji Esonovi. Ovo se preoblikovanje prvotnog naziva moralo izvršiti pod uticajem italijaniziranog Dessigno u kojem je početni slog shvaćen kao artikl de-d' a koji je zatim u domaćem govoru otpao. Sa zapadne strane Ledine širi se prostrana Hlamska Draga u kojoj je zemlja ranije i danas zvana Meje. Tu blizu danas stoje ruševine crkvice sv. Kuzme i Damjana, a čitav taj teren oko ove crkvice dokumenti u 16. st. označuju kao opatijski posjed.²⁶ Pa i danas narod jednim širim nazivom Opatija ili Opatije zove prostrani areal negdašnjih opatijskih posjeda do crkve sv. Kuzme i Damjana²⁷. Tako bismo mogli zaokružiti posjed s kojim je kralj Zvonimir obdario opatiju sv. Lucije na opsežnom prostoru one na daleko otvorene kraške zaravni danas nazivane Krase, koja se od brda Hlam spušta prema vrbanskim predjelima, a s brda Triskavca,

²³ Kazivao I. Brusić Jivulić, iz Vrbnika.

²⁴ Kazivao Bepo Mrakovčić Pavlić, iz Punta.

²⁵ Kazivao Miko Žic Mikulin, iz Punta.

²⁶ Visitatio biskupa P. Bembia donosi podatke o crkvi sv. Kuzme i Damjana: "destruta, de fundation nulla extrat memoria... ha i suoi beni cio e vigne, terreni et dermoni tutto intorno, intorno la capella et sono tanti che se affittano dieci ducatti..." Žic za sv. Kuzmu kaže da je "gerška crkva" (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, V/2, str, 222).

²⁷ Gršković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: "Nike uspomene starinske" Josipa Antuna Petrisa (1787–1868), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, br. 37, Zagreb, 1953, str. 102, Ivan Žic, Vrbnik na otoku Krku, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, IV., Zagreb, 1899.

na kojem tradicija spominje plemenska spravišća uz karakterističnu stijenu nazvanu Pergola i Biškupova katrida, ova se ravan spušta strmo prema današnjem Puntu u čijoj se morskoj luci nalazi poluotok Prniba, vjerojatno Prbnebža s natpisa na Bašćanskoj ploči.

Kad se kasnije raspadao posjed kojeg je obuhvatala kraljeva darovnica, i Ledina pod Hlamom dolazi u posjed pojedinaca, kako o tom svjedoči spomenuta oporuka popa Petra Harbića jer s tom zemljom on raspolaze kao sa svojom vlastitom svojinom. Ali za vinograd pred crkvom sv. Kuzme i Damjana isti oporučitelj posebno navodi da za nj plaća opatu (sv. Lucije) neki dohodak, dakle je dio zemalja uz crkvu sv. Kuzme i Damjana tad još bio u posjedu opatije bašćanske.

Mestinjek – Meje

Hlamska Draga sva pod šumom izdaleka izgleda kao neka crna usta na čelovoju zaobljenoj glavi brda Hlam. U toj Dragi ljudi drži kao neka tjeskoba. Kad zableji koja ovca kao da još više produbljuje tišinu. I sad još, kad u Hlamu ugine koja živina, vlasnik je ne zakopa, nego je ostavlja da je supovi izjedu. Bjeloglavih orlova tu uvijek ima dosta oko glavice Hlama i Šupljaka pa se ubrzo skupljaju oko strvine. Sjedaju na okolne gromache sve dok ne završe gozbu. Kosti ostaju u travi pa ih kiše speru i obije. Pastiri tad dignu jedino lubanju, nataknut je na kolac i izlože nad slamnatim krovom mošune da čuva stoku od uroka.

Na rubovima Hlamske Drage leže dvije velike lokve, koje spajaju klanac i kolnik što vijugaju među drmunima i dolcima. U gornjem dijelu klanca je lokva Čečernica, a na ulazu u klanac je lokva Mišušajnica.²⁸ Uz nju prolazi i velika, stara cesta što od Kuke, raskršća puteva iz Krka, Punta i Baške, u pravcu sjevera ide za Vrbanik. Poljane s mekom travom svježe zelenom i za ljetnih žega, tvore ovim tamnim stajaćim vodama čaroban okvir, još tiši u posvudašnjoj tišini. Visoka stara stabla, ovdje ih zovu golesi, odrazuju se u vodama kojima ljudi prilaze u strahu. Križaju se žureći mimo lokve i šapću tradicionalnu molitvicu:

²⁸ U životu i dokumentima mijenja se ime lokve Čečernice i Mišušajnice. Danas Vrbančani kažu Čečernica i Čičernica, a Puntari Čičernica. Vrbančani kažu Mišučajnica, a Puntari Mišušajnica i Mišušalnica. Glagoljski dokument 1531. kaže Misločajnica, a Stašić 1642. Mislučajnica.

Hladna voda mi lokvica,
na kojoj mi je stražica,
kako si me prijela,
da biš me i pustila.²⁹

U vjerovanju ovoga puka vile i vukodlaci tu na vodama imaju svoja skrivena mesta. Ako ptica plaho preleti preko lokve, znak je da te netko pritajen promatra: čovječe, još se jednom prekriži da ne budeš sam i udalji se žurno odavde. Ako se slučajno tu nađe koji pas, putnik se ohrabri, jer vjeruje da je to uz njega krsnik. Starovjerni starci kažu, da je krsnik čovjek, koji se rodi u košuljici. To mu daje moć, da razgoni oblake u kojima štrige nose tuču. On i ljudi zaštićuje. Kad se putnik nađe u nevolji od zlih sila i oholih anđela, osobito ako se nađe na raskršću bez pojasa, krsnik se može pretvoriti u psa, da ga prati i pomogne.

O lokvi Čečernici zabilježio sam ovu predaju:

Neki stari Lete (Feretić) je na Čečernici videl jednu lipu divojku, na suncu je spala. Njemu se je sažalila i on ju je pokril s kiticum, nagnul ju je na nju da njoj hlad udeli. Kad se vila probudila, ona pita, ki je to udelal. A on govori da je on, da ne misle zlo, samo da njoj sunce ne gre v oči. Onda je ona njemu rekla da će mu vrnut s jednin dobrin. Neka poželi če oće. A on njoj je reknel da želi čudo ovac jimit. Ona mu je rekla neka gre ravno doma, ali neka se ne obraća nazad čegod za sebe čul, sve do svete Nedije. I on je šel doma. Kako ga je hodel, čul je blejenje. I kad je prišel do lokve Mišušajnice, ni se mogel zdržat da se ne oberne. I ta čas je videl ovce ke su se on čas pretvorile va kamiki. I zato se pravja da su na Mišušajnici oni veliki kamiki kolo vode ovce, ke je bila dala vila Letu. Ali nika jena, dvi, su ta čas pasale sprid njega i su mu ostale. Do danas je od njih raca. To su vele ovce ze jako finon vunon.³⁰

Motiv o pastiru s ovcama i vilom ponavlja se na čitavom otoku, povezan najčešće uz lokalitete s nekim historijskim značenjem ili s nalazima. Tako u Puntu na više mesta pokazuju gdje je vila spavala,³¹ a pričaju da su viline ovce izlazile iz stijene u Plaju blizu mora. Tu su nedaleko u Maloj Krasi ostaci crkve sv. Jurja s nalazom pletera i s grobovima. Tako je i uz lokalitet Mutruzan, blizu opatijskog Batova, gdje je pred sedamdesetak godina na-

²⁹ Kazivala mi u djetinjstvu moja majka Ruža Bonifačić, rođ. Mrakovčić Pavlić iz Punta.

³⁰ Kazivala Mare Sindik, rođ. Kaliterna-Vitezić iz Vrbnika.

³¹ Bonifačić Rožin, Nikola: Puntarska predaja i puntarske glagoljske matice, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, Zagreb, 1953, knj. 37, str. 148.

đena kamena skulptura, glava veoma rustične izradbe, vezan motiv kako pastir po klancu odmata klupko vune uz zabranu ogledanja unazad, ako želi da od vile dobije ovaca.³² Skamenjenu ovcu s runom, opet zbog pastirova okretanja, narod vidi i u kamenu na brdu Mali Kaslir, koje se zove i Bela Crikvina,³³ a na tom je brdu prahistorijska gradina s tri koncentrična kruga u suhozidu. Svi ti motivi: želja za obiljem stoke i to baš ovaca, skamenjeno ovče runo, klupko vune s čarobnom niti, zabrana ogledavanja unazad, a i akteri sami pastir-ovčar i vila – žensko božanstvo šume i vode, sve to sačuvano u predaji našeg otoka zasićeno je pradavnom baštinom Sredozemlja, u koji krug pripada i otok Krk od najranijih pojava ljudskog života na njem.

Od Punta do Vrbnika po padinama Triskavca i Hlama na više mjesta ima tragova prastarih naselja. Pod samim Hlamom, na prostoru između lokve Mišušajnice, Hlamske Drage, lokve Čečernice i lokaliteta Mestinjak na glavnoj cesti što ide za Vrbnik gotovo se mogu pratiti tri kulturna sloja: ilirski, antički i starohrvatski. U središtu tog prostora su ruševine crkve sv. Kuzme i Damjana.

Na pašnjaku blizu lokve Čečernice nalazi se velika kamena gomila, koja po analogiji s takvima gomilama na našem primorju i u dinarskom zaleđu mora da je prahistorijska, vjerojatno ilirska. Ovakve prahistorijske gomile Ivan Žic spominje na više mjesta u okolini Vrbnika, a jednu locira na Hlamu. Ujedno Žic donosi podatak da se u nekim gomilama našlo pepela.³⁴ Ilirskog, ili svakako prahistorijskog podrijetla mora da su i imena kao Čečernica, možda i Mišućajnica, a i toponim Jadro pod Hlamom potiče iz istog kruga.

Na lokalitetu Mestinjak stoji sad ruševna ladanjska kuća krčkog biskupa Bartola Bozanića (1838.–1854.), rodom iz Vrbnika. To je tipična primorska katnica od kamenih stećaka s vanjskim kamenim stepenicama i baraturom [terasom] na svod, voltu, u kojoj je cisterna-gušterna. Pred kućom je još od kulturnih nasada sačuvano stablo murve i stari čempres. Od zidanog ulaznog portala duž šetnice, s krčkim nazivom štradun, stoji stari zid koji nije bio iskorišten pri posljednjoj službi ove nastambe. Njegov uži, dobro vidljivi dio stoji na donjem mnogo širem zidu, koji je dijelom otvoren, ali najviše pokriven ledinom. U gornjem je zidu žbuka izmiješana sa smrvljenom opekom

³² Kazivala Lucija Franolić, rođ. Mrakovčić Pavlić, učiteljica iz Punta.

³³ Kazivala Marica Bonifačić, rođ. Franolić Katinićina, iz Punta.

³⁴ Žic, Ivan: n. d., *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, sv. V/2, str. 223.

po čemu se taj zid može odrediti kao rimski.³⁵ Vjerojatno je tu stajala nekad antička gospodarska zgrada, a na njenim temeljima nastavilo se graditi u srednjem vijeku. Analogna pojava zapažena je na više mjesta na Krku, tako i u Sepnu kod Omišlja, u Jurandvoru na mjestu crkve i negdašnje opatije sv. Lucije u Bašćanskoj Dragi,³⁶ a i u košljunsko-puntarskoj okolici.³⁷ Zna se da je biskupova kuća na Mestinjaku i ranije bila u posjedu svećenika iz Vrbnika. Tako je 1646. pop Franić Sparožić naslijedio: „njega del darmuna Mastnjaka i mošunu i kuća, kraj z juga“.³⁸ Iza biskupove kuće na Mastinjaku još se vide ostaci zidanih stupova šetnice na koju se nastavljaju već ruševne pregrade od gromača za ovce i stara mošuna. S južne strane kuće neobičan kapitel služi kao prag za drvenu zatoku (vratnicu).

Samo ime Mestinjak (Mastinjak) u svojem korjenu možda čuva uspomenu na monašku nastambu na ovom lokalitetu.³⁹ U okolini Mestinjaka

³⁵ Prema zapažanjima prof. M. Gušić prigodom zajedničkog obilaska ovog lokaliteta u proljeće 1970.

³⁶ Fučić, Branko: n. d.

³⁷ Črnić, Ivan: Krčke starine, Književnik, Zagreb, 1865., II., str. 5-7.

³⁸ Strohal, Rudolf: Glagoljska notarska knjiga vrbičkog notara Ivana Stašića, Zagreb, 1911., br. teksta 302.

³⁹ Mestinjak se u Stašićevoj notarskoj knjizi spominje kao Mastinjak, Mislim da se kod ovih imena izgubilo slovo n poslije prvog sloga, kao i u Puntu kod riječi mostir, koja potpuno glasi monasterium. A kod starijih ljudi čulo se i monstir i molstir. Slovo n izgubilo se i kod puntarskog toponima Piz di micul. Ovako danas Puntari zovu lokvu usred polja Susa, uz koju je bio i zdenac. Međutim u „Legatu Berzaz“ (nalazi se u košljunskom arhivu), u popisu imanja Filipa Brsca, puntarskog suca i vlastelina, koga su 1713. razbojnici ubili, Filipov posjed kod ove lokve na Susu spominje se kao „Terreno Piz damenzul“. Znači da je današnji „micul“ nekad glasio „menzul“. Prema tome ovdje je došlo do sličnih promjena kao i kod spomenutog mostira. Ovaj stari naziv preveden na hrvatski glasi dakle: Zdenac (piz, pozzo) samostanski. Ovo odgovara činjenici jer uz spomenuto lokvu bio je zdenac, sada zapušten, a istočno od lokve na lokalitetu Kapitul bio je, prema predaji, neki stari samostan u kojom su živjeli „beli fratri“. Tuda se je nailazilo na ostatke zidova. Uz Kapitul vezana je i legenda o grčkom blagu. Priča se, da su Grci nad jamom sa zlatom ubili nekog dječaka. Od onda njegova duša pretvorena u zmiju to blago čuva. Sve bi od prokletstva mogao otkupiti onaj, koji bi ocenaši (krunicu) blagoslovljenu bacio na to blago, kad se ono u nekim tajanstvenim časovima pojavi na površini zemlje.

Zanimljivo je spomenuti, da je ovaj posjed u prošlosti pripadao obitelji Brzac-Blažina. U spomenutom popisu imanja Filipa Brsca spominje se i „terren Cattusu“, današnja Ketiška, predio Kapitula. Tu je i lokalitet Krči, nazvan tako vjerojatno po Brščevom srodstvu s Karčićima (Heržići, Gerčići). U oporuci je Filip Brzac svoje imanje Krči ostavio nećacima, djeci sestara udatih Bonifaćić, Juranić, Žic-Mičetić (podaci iz glag. matica). U oporuci iz 1708. piše uz ostalo: „terren braidato paga decime a S. Marco chiamato Cherchi posto nelle pertinenze di Ponte“ (arhiv košljunski). Temeljem ove oporuke Bonifaćići su kroz stoljeća posjedovali dio ovog plodnog polja te je 1865. Juraj Bonifaćić kopajući naišao na arheološke nalaze. Črnić izvješćujući o tome (Književnik II., 1865.) spominje rimski novac, sarkofag sa zlatnim nakitim i opeku s natpisom: Nero Clavd. Pansa, te napominje da „ona mrtvačka

ima više toponima, koji iako iskrivljeni, još danas čuvaju staru manastirsку tradiciju u ovom kraju. Zapadno od Mestnjaka nalazi se lokalitet Munjin kojeg narod više ne shvaća, pa u šali kaže da “Gre va Munjeno”. U Stašicevoj glagoljskoj notarskoj knjizi ovaj se lokalitet 1642. spominje kao Munin, 1644. *drmun Munin*,⁴⁰ a to je ime kao i Mune u Ćićariji povezano s monasima. Na istok od Mestnjaka nastavljaju se drmuni i oranice između kojih jedan stari klanac vodi do ruševina crkve sv. Kuzme i Damjana o čijoj starini govori predaja iz Punta, gdje se priča, da su Puntari dolazili na misu u sv. Kuzmu, dok još u puntarskom kraju nije bilo nikakve crkve.⁴¹ Predaja ovu crkvu spominje i kao mjesto hodočašća. Blizu sv. Kuzme i Damjana jedan lokalitet danas zovu Mul, na sjever mu se nastavlja lijepo polje, pa ih Ivan Žic zajedno spominje kao “Mul z Opatijami”.⁴² Petris pak ovo polje spominje u jednini, kao “Opatija”, kao i Stašić 1638. “mekot va Opatiji s livelom”,⁴³ što označuje, da je ova zemlja plaćala neki dohodak opatiji sv. Lucije, po kojoj je i dobila ime Opatija. Karakteristični Žicov oblik “Opatije” čuva vjerojatno uspomenu na dvije opatije, koje su bile u ovom kraju. Najprije bila je tu “starovjerska”, glagoljaška opatija, možda još iz vremena opata Potepe, pratioca krčkog glagoljaškog biskupa Zdede u 11. st. Kad je ova ukinuta vjerojatno reformnom akcijom kralja Zvonimira, pojavljuje se pod Hlamom na temelju kraljeve darovnice druga, svetolucijska opatija iz Baške, što je navelo narod da spominje dvije Opatije. U vezi lokaliteta Mul, kojeg i Stašić spominje (*mekotica na Mulji*), pučka etimologija, zaboravivši značenje imena, ukazuje na mulj, nasipanu zemlju, koju u ovoj Dragi nose vode tekućice. Da je ovo pogrješno otkriva mnogo stariji zapis ovog toponima. U glagolj-

kamenica može biti od trećeg vijeka, a ono polje lako da je bilo koga vlastelina selo ili koga kneza knežija.

Ovi podaci izneseni uz lokalitet Piz di micul (Piz da menzul) na Susu kod Punta osvjetljuju kretanje etničko-političko-posjedovno na više mjesta na Krku. Antika – glagoljaški srednji vijek (menzul, mostir, mestnjak, molstir, mulč) – Venecija (dohodak sv. Marku) – povlašteni domaći posjednici. U ovaj tip posjeda ide i zemljiste Podpišćac pod Hlamom, vlasništvo doseljenih mletačkih plemića Zane-Zančić, za koje oni također plaćaju sv. Marku, što znači da ih je Venecija, kao svoje patricije naseljene na Krku poslije pada Frankopana 1480. nadarila državnim zemljistem, koje je ona prisvojila od nekih drugih prijašnjih vlasnika, uglavnom od Frankopana. Postojanje posjeda s romanskim nazivima na teritoriju Vrbnika (tu je i Riazul, Belenice) ispravlja tvrdnju Petra Skoka, da na Krku sjeverno od crte Punta Pelova kod Malinske – Bašćanska Draga “nema u nazivima mjesta ni traga govoru starih krčkih Romana” (*Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb, 1950). Ovuda ima i grčkih tragova.

⁴⁰ Stašić, Ivan: n. d., br. 144, 188, 288.

⁴¹ Kazivala Josipa Žic Tolanić, rod. Franolić Meštřićina, iz Punta.

⁴² Žic, Ivan: n. d.

⁴³ Stašić, Ivan: n. d., br. 32.

skom Vrbanskom statutu 1443. spominje se među zaštićenim šumama lože Mulč,⁴⁴ a ovo Mulč istog je korjena kao i molstir, manastir. U svim ovim nazivima, dakle, održana je tradicija monaha sa zapadne strane Hlama. Ali i sa istočne strane Hlama tradicija spominje neke stare monahe. Jugoistočno od Vrbnika u zaklonjenoj uvali Ogrul nalaze se ruševine crkve sv. Nikole. Feretić i Cubich ovdje spominju tradiciju o nekom samostanu. Tu su živjeli „monasi bianchi di S. Nicolo, detti greci calogeri”.⁴⁵ Već je spomenuto, da i Puntari s bijelim fratrima povezuju svoj Kapitul na Susu, blizu kojeg je stara Piz de mercul (samostanski zdenac).

U ovom čitavom kraju još su i sad između kamenjara i gromača lijepe zemlje, plodni dolci s njivama, vinogradi i pašnjaci, ali ima i dosta grmlja i slabe šume. Tlo je znatno iscrpljeno, biljni pokrivač oslabljen, kiše i vjetrovi ispiru na škrapama zemlju crljenicu i u nekad plodnim dolcima sve naglijе izbjiga krš i kamenjar. I vodena je izdan spala, pa u starim tokovima, gdje su nekad bar povremeno tekli potoci, sad samo za olujnih kiša navru bujice. Samo lokve, ali i te sigurno znatno smanjene, ostale su kao stalne vodene zalihe pa se u posljednjim stoljećima oko njih sabio pastirski život.⁴⁶ Ali u zadnjih šezdeset do osamdeset godina i taj pomalo zamire. Tako je na prekrasnom položaju kraj lokve Mišušajnice napušteno pastirsko naselje. Još tu stoje stočarske kolibe, zvane na Krku komarde i oko njih nevelike mošune (torovi), i dva gumna, a sve građeno od velikih neobradenih kvadera, daleko većih i u znatno masivnijem suhoziđu nego što se gradilo za posljednjih tri ili četiri generacija, kako se to pamti. Svaka od tih koliba ima prema putu okrenut otvor, nekad sigurno zatvaran s drvenim vratima. Taj je otvor redovno presvođen s jednim goleim kamenom nadvratnikom gotovo kiklopskih dimenzija. Od dodatne drvene grade tu nije ništa sačuvano. Ipak, mada takva napuštena pastirska naselja u čitavom kraju daju dojam velike starine, ne mogu se vremenski odrediti, jer se kamen kao građa čak u istim blokovima sačuvao i upotrebljavao od pamтивjeka do danas. Samo po tom što su kameni blokovi znatno veći nego što se sad, a i u nedavnoj prošlosti gradilo, vidimo da ta naselja nisu od posljednjih stotinu, a možda i nešto više godina, ali ništa ne govori o tom kad se u njima živjelo i kad su napuštena. Jedino što možemo pouzdano zaključiti jest činjenica da je stočarstvo i to prvenstveno uzgoj ovce, tu bilo u ranije doba znatno intenzivnije nego što je danas i da se naglo osipalo u zadnjih stotinu godina.

⁴⁴ Rački, Franjo: *Statuta lingua croatica*, IV, I, Zagreb, 1890, str. 158.

⁴⁵ Štefanić, Vjekoslav: *Opatija sv. Lucije u Baški*, Zagreb, 1937, str. 10.

⁴⁶ Gušić, Branimir: *Čovjek i voda u krasu. Krš Jugoslavije VI*. Zagreb, 1969.

Tu je proticao život seljaka-stočara po strani od pismenosti ostalog svijeta pa je shvatljivo da se u toj sredini, gdje se stoljećima nastavlja život drevnog mediteranskog ovčarenja, u tom krajnje konzervativnom ambijentu mogao održati takav jedan kulturni survival, kao što je to glagoljica, nacionalno-crkveno pismo u katoličkom bogoslužju. Daleku uporedbu tomu mogli bismo sagledati u nacionalnom irskom pismu, koje se također održalo u krugu nekad veoma intenzivnog crkvenog života, kasnije zaostalog na periferiji dinamičkog svjetskog zbivanja.

A ipak čitav taj južni dio otoka Krka, osobito taj otvoreni široki prostor na pobrđu i na podnožju Hlama sa svojim drmunima (pašnjacima), s lokvama, dolcima i vinogradima, s gromačama i komardama od kamenja gotovo kiklopskih razmjera, nedvoumno govori o tom kako je u tom kraju ciao život od samog osvita civilizacije na obalama Sredozemlja. Pa i dalje, kako je to čitavo područje bilo intenzivno naseljeno u antici kad su se već u rimskim pokrajinama znatno uzdigne agrarne djelatnosti, još dalje, kako se tu život s već formiranim gospodarskim i društvenim ustrojstvom nastavio i u vremenu poslije seobe naroda. Tad su Hrvati otok Krk zauzeli kao svoj stalni zavičaj. Tu se i dalje zadržao mediteranski agrar u kom ovčarstvo i korištava obilatu pašu i uporedo sa zimskim torenjem podmlađuje njive, vigngrade i maslinike koji uz stoku odbacuju obilat prihod. U taj tako karakterističan životni okvir sazdan na simbiozi između gotovo predhomerskog ovčarenja i obrađivanja tla u terasastim dolcima i kraškim uvalama, hrvatska su plemena unijela svoje poglede na život, svoja vjerovanja i predaje, ali pri tom su i sama urasla u ovaj za njih isprva strani ambijent.

Znamo da se uporedo s novim naseljenjem još dugo i uporno održavalo starinačko žiteljstvo i to ne samo po načinu života nego je tu na Krku staro romanizirano žiteljstvo sačuvalo i svoj specifičan romanski jezik. U govoru starinaca bilo je dosta grčkih riječi između kojih su neke kao npr. drmun, komarda, mostir, i dr. prešle i u hrvatsku pučku upotrebu. Ali jednako kao što ne možemo vremenski odrediti život starih napuštenih pastirskih naselja, tako ne znamo ni kad su te grčke pozajmice ušle u jezik hrvatskih plemena na Krku. Možda je to prastara baština još iz onog doba otkad potiču i kiklopske zidine u temeljima samoga grada Krka ili su to pozajmice iz onih nesigurnih stoljeća kad istočnorimski carevi od Justinijana do Heraklija podizanjem utvrda nastoje očuvati sjevernu granicu carstva ili je to možda znatno kasnija leksička prinova, iz onog vremena kad Osmanlije otimaju Mlečanima posjede na Levantu, pa se narod odanle sklanja na zapad, dolazeći i na naše primorje i otoke. Iz svih tih perioda na Krku ima

i materijalnih i kulturnih ostataka, ali našu će pažnju najviše privući povijest našeg naroda na ovom otoku. U doba formiranja narodne svijesti tu je baš na ovoj "zlatnoj ižuli" čuvanje naše starine doseglo svoj puni zamah. O tom nam, međutim, malo govore pisani spomenici. Jedna oskudna vijest, kako ju je zabilježio Toma arcidžakon splitski, koji u 13. st. kao već formirani preteča humanizma misli i osjeća samo latinski pa kao ponosni Roman s prezirom promatra sve što nije rimske tj. ortodoksnog katoličko, zatim još nekoliko sasvim oskudnih zapisa koje s mukom odgonetamo, kao i sam natpis na Bašćanskoj ploči, to je sve što u pisanom slovu imamo iz ranije povijesti našeg otoka.

Pokušat ćemo dakle da iz govora samoga ovoga kraja, iz njegova tla, iz ostataka stare obradbe ove zemlje, iz njezinih voda i jaraka i iz naziva, s kojima narod zove ovo svoje tlo, da doznamo o davnom zbivanju, o životu naših predaka iz onog razdoblja, kad se tu hrvatski živalj tako visoko digao, da je postao nosilac naše najstarije domaće pismenosti.

Upravo su pobrđe Hlama, njegove drage, udoline i zaravni podesni za ovakvo ispitivanje. Ponavljamo, taj je kraj i u srednjem vijeku predstavljaо velike i bogate terene, tu je živio narod, koji je u pisanim spomenicima jedva zamjetan, ali kojeg je rad kroz pokoljenja odbacivao stalni i unosan prihod. Tu se morao prostirati onaj zemljivojni posjed s kojim je kralj Zvonimir nastojao osigurati punu mogućnost akcije svojim pouzdanim političkim pristašama, kliničevskim benediktincima. Ali ta nastojanja jednog dalekovidnog vladara neminovno su morala izazvati otpor vodećeg društvenog sloja, što su ga tada predstavlјali još uvijek gentilno složeni stari hrvatski rodovi. Ti su rodovi već duboko urasli u sredinu svog zavičaja, nošeni svojim vlastitim tradicionalnim okvirima.

Pitamo se zato, komu je pripadala ova lijepa zemlja kako smo je tu u ovom dijelu otoka Krka mogli zagledati i kako si je moramo predočiti u doba hrvatske državne samostalnosti, kome su pripadala ova imanja prije nego što ih je kralj Zvonimir dao benediktincima sv. Lucije? Jer da je to veliko lijepo imanje tu postojalo i ranije nego što je ove zemlje dobila svetolucijska opatija i da je bilo opremljeno s ljudskom radnom snagom i stokom, te tadašnjim alatljikama, našli smo kao dovoljno pouzdano. Iz ovog se prvog pitanja nastavlja i drugo: ako je kralj Zvonimir opatiju sv. Lucije ekonomski osigurao kao jedno od uporišta svog političkog hrvatskog djelovanja – jer jedino se tako nalazi opravdanje za ovu donaciju s kojom je kralj nastavio odnosno proširio područje svoje reformske politike započete u

Vrani – kako to da se benediktinci sv. Lucije ne mnogo kasnije ispoljuju kao nosioci domaće pismenosti, kao domaći popovi glagoljaši ili, kako bi se reklo danas, kao “staroverski popi”, a da i pored toga ipak brane svoja prava na posjed, koji se stao osipati, brane ga upirući se na privilegije dobivene od kralja Zvonimira.

Sva ta pitanja čekaju svoj odgovor. Oslanjajući se na oskudne vijesti Tome arcidakona o “shizmi” na otoku Krku pokušat ćemo u to unijeti nešto svjetla. Nije li kralj smatrao da opatu sv. Lucije kao njegovom, kraljevom eksponatu pripada baš onaj posjed, koji je do nedavna držao opat (da li opat ili biskup nije presudno, jer su u ono doba obje funkcije mogle biti u jednim rukama). A to je mogao biti jedino neki crkveni starješina biran i posvećen voljom domaćih plemenskih predstavnika i nosilac starih domaćih tradicija, dakle glagoljaš. A taj se domaći crkveni eksponat moćno oslanjao na zalede one više crkvene vlasti kojoj je bilo u interesu da štiti ambicije lokalnog društva na Kvarnerskim otocima. Ranije, takav su oslo-nac pružali akvilejski patrijarsi i sami na labilnom položaju između istoka i zapada. Kasnije, od 12. st. dalje, tu se sve jače ispoljuje težnja mletačke vlasti da jačajući svoje imperijalne pretenzije pogoduju konzervativnim strujama unutarnjeg društvenog zbivanja u sjevernom Jadranu, kako je to bilo i u bližoj pokrajini Rialta sve do tješnjeg povezivanja u jednu centralnu vlast svih nekad pojedinačnih pa i centrifugalnih središta na lagunama.⁴⁷ Da li bismo s tim u vezi u ovu opisanu regiju otoka Krka smjeli locirati djelovanje “shizmatskih” popova glagoljaša iz Tomine vijesti? Iz njegova teksta, koji ove znatno ranije dogadaje donosi istrgnute iz istinitog zbivanja, a k tome još i pristrano, mi doznajemo samo za dva predstavnika domaćeg krčkog svećenstva. To su biskup Cededa-Zdeda i opat Potepa. Ali ne može se zamisliti da bi se “heretički” biskup Zdeda mogao održati na otoku u tolikoj vlasti i s toliko moći da ga je reformna crkva i do tri puta zbacivala, a da uz to on nije imao neko moćno zalede, i to društveno u domaćem plemstvu, ekonomsko u dobrom imanju, a i političko u tadašnjoj situaciji u ovom dijelu svijeta pod Alpama i na sjevernom Jadranu.⁴⁸ Upravo činjenica da u tim dogadajima važnu ulogu ima i jedan opat, s pravom nas dovodi do pomisli da je na tom posjedu pod Hlamom, a udaljeno od urbanih naselja zbijenih u njihovim zidinama, i ranije prije nego što je taj posjed zaposjela opatija sv. Lucije, da je upravo tu moglo biti sjedište “opata”, dakle starješine jednog

⁴⁷ Kretschmayer, Heinrich: Geschichte von Venedig I. Gotha 1905, str. 59 i dr.

⁴⁸ Klaić, Nada: n. d.

benediktinskog samostana iz predkliničevskih vremena. Taj opat i njegova monaška braća mogli su biti samo glagoljaši. Tu je dakle moglo biti težište protureformnih akcija, onih koje se oslanjaju na protupapu Honorija,⁴⁹ i koji su predstavnici naroda na ovom otoku u sukobu između univerzalnog cezaro-papizma i onih snaga koje su stajale na obrani svojih starih prava i svojih gentilnih društvenih norma.

Uz lokalitet nazvan Bijenice (u talijanskom prijevodu Belenice), koji se nalazio pred negdašnjim gradskim vratima Vrbnika, na mjestu gdje je prema predaji najprije bila crkvica sv. Duha okrenuta sjever-jug, a kasnije je podignuta crkva sv. Ivana Krstitelja, patrona bratovštine i pastira, postoji tradicija, da su nekog biskupa tamo potezali za bradu.⁵⁰

Da li to nije jedna od varijanata onog motiva koji Toma pripisuje glagoljaškom biskupu Zdedi? Rani benediktinski samostani s malim brojem monaha i tako su imali više značaj eremitaža negoli kasnijih velikih ekonomija. Takvi su osamljeni samostani ležali podalje od urbanih naselja, ali uвijek svagda na obrađivanom zemljištu i to prvenstveno s dobrim vinogradima,⁵¹ obično na mjestu gdje je nekad bila rimska villa rustica. Kako baš na Mestinjaku možemo slijediti kontinuitet ekonomije od antike gotovo sasvim do naših dana i to u crkvenom, odnosno u svećeničkom posjedu, to bi moglo biti opravdanim mišljenje, da je tu bila jedna od takvih jezgara ranog samostanskog života.⁵²

Drugo takvo mjesto na istom posjedu moglo je stajati nedaleko od Mestinjaka na lokalitetu Meje, iznad opatijske i zavjetne crkve svetih vrača, svetog Kuzme i Damjana. Tu je blizu crkve, kraj gromače popa Petra Harbića na opatijskom vinogradu još i lokalitet Grad, već razvaljen u 17. st. kad se u njemu spominje vrt,⁵³ ali gdje je mogla biti u srednjem vijeku neka curtis, dvor-grad. Namjera kralja Zvonimira da i otok Krk uklopi u svoju državnu politiku uporedo s ostalim hrvatskim krajevima, tragičnim je događajima skršena. No, opatija sv. Lucije uzdržala se iako s jednim kompromisnim izlazom. Taj se našao u tom da su i u samostanu sv. Lucije “staroverski” monasi zadobili većinu. Najbrže tako što ih je znatan broj iz hlamske gla-

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Kazivali Mare Sindik i Ivan Gršković Zahija.

⁵¹ Gušić, Marijana: *Etnička grupa Bezjaci*. Zagreb 1967. P. O. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, str. 92 s odnosnom literaturom.

⁵² Ove misli o tragovima na Krku iznijeli su u razgovorima supruzi Gušić dok smo zajedno po otoku obilazili ove starinske lokalitete.

⁵³ Stašić, Ivan: n. d., br. 92.

goljaške opatije, koja je ukinuta, prešao u svetolucijsku zajedno s kraljevom darovnicom. U času napada na darovana opatijska dobra pod Hlamom ovi pridošlice ustaju u obranu prava Sv. Lucije upravo kao negdašnji vlasnici napadnutog imanja. Ove domaće monahe među latinašima otkrivaju jasno narodna imena svetolucijskih opata Držiha i Dobrovita, koji kao glagoljaši brane stečeno pravo svoje opatije sv. Lucije i pozivlju se na ime donatora kralja Zvonimira i zaštitnika kneza Kosmata, koji je vladao nad Krajinom. Životni se pravac opatije sv. Lucije ponovno priklonio konzervativnom ambijentu, a ovom je, kako rekosmo, pogodovala mletačka vlast. To je ujedno ona prekretnica, kad negdašnji posjednici, potomci starih vrbanskih rođova natrag traže i uzimaju svoje stare plemenske zemlje. Uzalud se opat Dobrovit pozivlje na veze Sv. Lucije s posjedima, koji su već izgubljeni u njegovo doba (cikula u Otočcu) Sv. Luciji uspjelo je da zadrži samo dio darovanih zemalja, one koje se kao njezine spominju u kasnijim vjekovima oko crkve sv. Kuzme i Damjana pod Hlamom. Ali spor o zemljjišnim odnosima na Krasama, o pravu paše i o granicama između Baške i Vrbnika traje otada sve do naših dana.

Tim što je sv. Lucija stekla zemljjište oko Hlama, a u skladu s klinijevskom normom da benediktinci napuste pustinjački život i da njihovi samostani postanu moćna središta novih životnih težnja u materijalnom i duhovnom smislu, pod utjecajem tih novih zahtjeva napuštene su nekadašnje važne točke na podbrdu Hlama i tu zaostaju samo gospodarska staništa, nastambe pastira i hlapčića-poljodjelaca, vezane uz lokve i njihove zdence, a usred svojih dolaca, vinograda i pasišta-drmuna, kako to sad još vidimo u tom kraju. Samo danas je već ovaj čitav kraj iscrpen, degradirano je tlo i vegetacija. Na nekim mjestima, tako npr. na Mejama, debela masna zemlja crljenica, obrubljena moćnim gromačama svjedoči o postojanom obradivanju ovih nevelikih, ali dobrih njiva i o kontinuitetu života na ovom tlu.

Tako se eremitaža pod Hlamom ugasila, ali nastavlja se duh glagoljaško-stočarski. S jedne strane živ je u liku vrbanskih popova glagoljaša, koji žive jednako kao i težaci i pastiri oko njih,⁵⁴ i zajedno sa svojim suplemenicima i rođacima bore se da natrag zadobiju pašnjake koji su kraljevom darov-

⁵⁴ Priča se u Vrbniku, da je kod groblja sv. Ivana Krstitelja pred gradom Vrbnikom bilo gumno. Popovi glagoljaši imali su običaj da u jutro rano najprije učine misu u crkvi, a zatim su išli za poslom u polje, kao i drugi Vrbančani. Ali kod gumna pred gradom, popovi su se sebe skinuli svećeničko odijelo, položili ga na gumno i tek onda, obučeni kao i drugi težaci, išli na posao. Kad su se iz polja vraćali kući, uzimali su sa gumna svoje odloženo odijelo i oblačili se u to, da bi se kao svećenici vratili u grad Vrbnik. Kazivali Mare Sindik i Ivan Gršković Zahija.

nicom pripali Sv. Luciji, a s druge strane glagolizam prodire i u opatiju sv. Lucije i time odnosi pobedu nad onim benediktincima, koji su kao kraljevi pristaše bili klinijevski reformni pa dosljedno tome i latinaški orijentirani.

Cikula u Otočcu

U tekstu Bašćanske ploče opat Dobrovit izjavljuje “*I běše v ti dni Mikula (cikula) v Otočci (sa s)vetuju Luciju v edino.*”⁵⁵ Ta zajednica svetolucijskih dobara bila je za vladanja kneza Kosmata nad svom Krajinom. To znači da u vrijeme kad opat Dobrovit kleše svoj dio natpisa na ploči, cikula u Otočcu više nije u zajednici dobara sv. Lucije, nije više bilo njezinog zaštitnika kneza Kosmata, koji je poštivao kraljevu darovnicu. Protivnici kraljeve vlasti na otoku su osiliili i u to vrijeme napali na opatijska dobra. To se moglo dogoditi oko 1118. kad je Venecija otrgnula otok Krk od hrvatske države.

Opatijsku “cikulu” u vrbanskem kraju pod Hlamom otkriva posjed *Opatija* ili *Opatije*. To su one opisane zemlje, koje bašćanska opatija stoljećima posjeduje oko crkve sv. Kuzme i Damjana, koje se kako vidjesmo i kasnije zovu Opatija, sve do danas. Riječ “cikula” pripada jezičnom krugu neslavenskih starosjedilaca na Krku. Na rumunjskom jeziku riječ “cicăre” označuje vrstu trave.⁵⁶ Ova riječ odnoseći se na travnjake ušla je u govor doseljenih Hrvata, te prema njoj još u 16. st. jedan ugledan Vrbančanin ima prezime ili nadimak. God. 1526. u Vrbniku se spominje “*Simon Ciculich*”.⁵⁷ Iz srodnih riječi (rijeka Čikola u Dalm. Zagori, cikat – sisati mlijeko i dr.) pokušavamo izvući značenje “cikule”. Moderno rečeno cikula je neke vrste stočarsko, mljekarsko područje ili ekonomija.

Cikulu u Otočcu pod Hlamom potvrđuje i lokalitet Meje sa starim, dubokim zdencem u hlamskoj Dragi. Godine 1531. zemljiste Meje blizu crkve sv. Kuzme i Damjana spominje se kao opatijsko, te najamnik plaća sv. Luciji od njeg neki danak.⁵⁸ Predaja kaže da je u Mejama bilo staro selo iz kojeg su žitelji išli po vodu na zdenac “*dubok sto skalin*”, koji se nalazio iznad sela. Taj zdenac, djelomično zasipan, još uvijek postoji u jednom drmnunu nad Mejama.⁵⁹ I u Mejama se nalaze ostaci pastirskih naselja s komardama

⁵⁵ Štefanić, Vjekoslav: *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Zagreb, 1969, str. 70.

⁵⁶ Na ovom podatku zahvaljujem prof. dr. Valentinu Chelaru iz Bukurešta.

⁵⁷ Schinellin Catastico.

⁵⁸ Štefanić, Vjekoslav: *Opatija sv. Lucije u Baški*, Zagreb, 1937, str. 58.

⁵⁹ Kazivao I. Brusić Jivulić iz Vrbnika.

i mošunama od suhozida i s velikim kamenim pragovima nad ulazom. To je takvo napušteno naselje kako smo ga opisali i blizu lokve Mišušajnice. Razlika je u tom, što tu između Meja i crkve sv. Kuzme i Damjana postoji i jedna zidana kuća katnica. I ona se kao svećeničko vlasništvo spominje 1642. u Stašićevoj notarskoj knjizi. Kuća danas služi kao spremište slame i sijena. Ova kuća ima izbočen starinski dimnjak i vanjske kamene stepenice s baraturom nad svodom. Jednu stranu ovog svoda čini stijena u živcu kamenu. U kući su dva ognjišta. Jedno je u prizemnoj konobi, a drugo u prostoriji na katu. Oko kuće još stoje pastirske pregrade, tu je i stara mošuna, kojoj su pobočni pragovi dva velika kamena, a gornji svodni prag je u luku savijeno deblo. Takvih drvenih nadvratnika ima na otoku još na mnogim starim kućama i komardama. To su debla iz onih starih šuma, koje su u vrbanskom kraju ranije bile zakonom zaštićene od neuredne sječe. Tako u glagoljskom Vrbanskom statutu ima i "kapitul za loža i za sini", kojim se zabranjuje 1443. sjeći drveće u određenim vrbanskim šumama i gajevima. Uz ostale lokalitete tu se oko Hlama spominju Mulč i Čumine, a i "dražica pod Ričiēčuli",⁶⁰ a to je onaj "Riazul in Contrata Clama",⁶¹ što ga god. 1565. spominje vizitacija biskupa Petra Bemba. Danas ga zovu Varjačule.

Za lokaciju cikule u Otočcu u prostoru pod Hlalom govori upravo ovaj podatak "Riazul in Contrata Clama" uporedo s postojanjem zdenca u hlamskoj Dragi. Ovi lokaliteti naime ukazuju na onaj oblik tla po kome je izведен toponim Otočac na Baščanskoj ploči. Hlamska Draga je doista snažan odvir, "odtočje", kojim za jakih oborina otiče velika voda. Nekad je tu bila znatno jača vegetacija s mnogo više vode, pa su danas tu korita suhih potoka (to je takav Riazul-potočina), a tu je i živ zdenac, oko kojeg navre "otok" vode u kišnim razdobljima. U Vizitaciji biskupa P. Bemba 1565. spominju se zemlje koje posjeduje crkva sv. Marije od porođenja u Vrbniku, prema oporuci njenog utemeljitelja popa Vida Zančića,⁶² te se uz ostalo spominje zemljiste Draga i Podpišać, što za ovaj toponim očito iskazuje, da se dotično zemljiste nalazi pod mjestom gdje voda "pišći", izvire. Navodeći izvore u kraškom vrbanskom kraju, Petris spominje i izvor u Hlamu.⁶³ Ovi

⁶⁰ Rački, Franjo: Vrbanski statut, IV, I.

⁶¹ Visitatio biskupa P. Bemba.

⁶² Balbijev Katastik, arhiv biskupije u Krku.

⁶³ Petris J. Antun [Gršković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: "Nike uspomene starinske" Josipa Antuna Petrisa (1787.-1868.), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 37, Zagreb, 1953], str. 100.

potoci i "otoci", izvori pod Hlamom, a tu je lociran i toponim Jadro,⁶⁴ očito su dali povoda da se imenom Otočac (tj. mjesto gdje otiču vode) imenuje ono zemljište unutar opatijskih posjeda, koje je opatija sv. Lucije izgubila. To se moralo dogoditi najvjerojatnije za borbe za otok Krk, kad je god. 1118. Veneciji uspjelo da ovaj otok otrgne od hrvatske države.⁶⁵

Mora da su u isto vrijeme pristaše protureformnog pokreta, koje je kralj Zvonimir izvlastio u korist sv. Lucije, iskoristili bezvlašće na otoku te su zaposjeli svoje negdašnje zemlje pod Hlamom i Triskavcem. Ali je opat sv. Lucije u pogodnom momentu tražio natrag te posjede pozivajući se pri tom na kraljevsku darovnicu. Bit će da je i lokalitet Meje nazvan po tom što je to zemljište ostalo na meji, međi, na spornoj granici negdašnjih posjeda. Opatiji sv. Lucije ostao je samo dio tog veleposjeda, zapadni dio hlamske Drage s medašnim Mejama i terenom oko crkve sv. Kuzme i Damjana, dok su istočni dio hlamske Drage i zemljište Ledina na brdu Hlamu pripali stanovincima Vrbnika. S Mejama pripalo je opatiji sv. Lucije i mejsko selo. Posjed kojeg je kralj Zvonimir ustanovio kao benediktinski, potvrđuje kasnije u feudalnom smislu i Venecija ostavljujući mejske težake i pastire u kmetskom odnosu prema opatiji.

Poznato je kako se kasnije kod Opatija benediktinaca gubi kršćanska jednostavnost i skromnost.⁶⁶ Umjesto da monasi kao nekad u starini griju sirutku prastarim načinom pomoću užarena kamena, kako to još i sad rade ponekad pastiri na Triskavcu, i da počivaju u komardama na snopu *magriža*, smilja i slame, udobnije im je prebivalište u bašćanskom samostanu. Otud odlaze u brda samo kad im treba ubrati od hlapčića "davak" od sira i vune. Ali takav povlašteni gospodski položaj opatije "blagašice" uzrokom je propadanju samostana. U takvim su odnosima seljaci nerado služili opatiji. Preživljuje se negdašnje ekstenzivno gospodarenje, sela se osipavaju i postepeno propadaju, pa opati komendatori daju opatijske zemlje u najam žiteljima Vrbnika. Napokon, Napoleonova vlast god. 1810. ukida sve zemljišne privilegije i agrarno podložništvo. To je narod jedva dočekao i uskratio sva-ki "davak" opatiji sv. Lucije.⁶⁷

⁶⁴ Visitatio biskupa P. Bemba.

⁶⁵ Klaić, Vjekoslav: *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb, 1901, str. 82.

⁶⁶ Štefanić, Vjekoslav: *Opatija sv. Lucije u Baški*, str. 85.

⁶⁷ Petris, J. Antun [Gršković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: "Nike uspome ne starinske" Josipa Antuna Petrisa (1787.-1868.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 37, Zagreb, 1953], str. 97, 102.

Puntarska predaja i puntarske glagolske matice*

Jedna puntarska poslovica veli: “*Narod čudo zna; ča narod zapameti ali nadine, to se tako lahko ne poburavi, aš narod je već od jedan*”. U narodnoj predaji je element priče istinu izmijenio, ali je zato češće jače sačuvao boju vremena i osobitost karakterâ.

Ovdje iznosim one predaje iz mjesta Punat na otoku Krku, kojih historičnost potvrđuju glagolske matice iz toga mjesta. Nekiput se u maticama nalazi cijeli zapis, koji se poklapa s predajom, no bude i samo jedno ime, koje potvrđuje da u predaji nije sve izmišljeno. Ima i takvih primjera, kojih motivi sile da naslućujemo zbiljske ljude i događaje, zapisane u maticama.

Puntarska je narav bistra i odlučna. Veliki individualizam ne razvija se na štetu društvenosti. Poslovična je poduzetnost Puntara, koji su se iz tjesnoca svoga doma (kao hobotnica tracima) raširili po cijelom otoku. Već ih istarska “Naša sloga” naziva “zrcalo težaka”. Pod kakvim su uvjetima krčili zemlju na Prnibi, govori ironična primjedba nekog “šinjora” Krčanina na račun puntarskih kopača:

Kiselise na burise,
kruh od mekin,
pit spod dropin,
matika prez punte –
i neka se kopa!

Susjedi su Puntu dali ove karakteristike: “*Punat ima mori most, hvalu gromač, anjelov mač i ššajdu Merikah*”, što znači: Most, koji mu je dao ime, propao je u more, koje je Punat brodovima vezalo sa svijetom. Hvale ga gromače iskrčenog kamenja, na kojem uporno brani svoje pravo i slobodu,

* “Puntarska predaja i puntarske glagolske matice”. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 37, 1953, 145–204. Izvori kojima se autor služio ponajviše čine matice i parnice te ih zbog brojnosti u ovom tekstu ne izdvajamo u bilješkama.

kao da je uzeo mač anđelu, koji se nalazi na grbu puntarske općine. Nesloga i tvrdokornost, koja zna Puntare doma na nož zavaditi (dijele se u Jegere i Susediće, škorup i murčinu), u tuđini nestaje, i oni se brzo nađu u šišajdi (udrugi), kad se radi o pomoći zavičaju, koji je svim iseljenicima, kako kaže izreka, „sve bliže ča su mu dalje”.

Puntarske matice (koje obrađujem), počinju god. 1594., a svršavaju 1832. Do 1793. pisane su glagoljicom, a poslije latinicom i hrvatski, osim nekoliko talijanskih vizitatorskih zapisa. Sada se čuvaju u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pod signaturom 252 a, b. Predaju sam skupio u Puntu od Puntara, kojima bilježim imena. Ona je samo jedan dio moje veće zbirke (Puntarske poslovice, fraze i „štiorije”).

Početak Punta

Stari judi reku, da je Punat prija bil na brigu ozgor klanca od Mutruzana. Za sigurnost od mora jimele dvi straže, jenu na Puntadebjiji, a drugu na Buki. Kad bi se kadi pokazal ki tuji brod, straže su oganj palile za aviz narodu, da priko mosta biži na Prnibu i daje va Veju. Na dolinjen kraju, blizu mosta je bila crikva svetoga Vida, kadi se je na Vidovu delal samaj. Tamo se je na velo tancalo i po mostu ukalo. Judi su bili objidni, pa je na zgrešćeni Punat Bog pedepsu poslal. Udelal je strašan neverin. Počelo je grmit i lampat, kako da je smak svita. Zatin je udril daž, kako da će nebo na zemju past. Silna nalivica od vode z Riconpa počela je zemju kopat i kamenje z brigi vajat na selo. Niki pastir s Kras je kričal: „Judi bište, voda će vas zatrт”. Voda je vrti pokrila i počela kuće tres. Sve do žala je prinesla burice zi stana na komunadi. Od straha su se judi razbižali na sve strane. Čudo njih je što priko mosta va Veju, kadi su po službah ostali, kad su videli, da njin je stanje na Punti propalo.

Drugi su ostali na puntarskon i dvignuli nove kuće kadi su sada Jagorika, Galija i Kolušin, najstarije kuntrade današnjeg Punta. Tamo su na brigu, pri kraju poja i daje od mora, bili sigurniji od kursari. Ma za sigurnos su i daje delali stražu na Buki. Drugu su jimele podno Klepine, pod selon na mori. Svake noći i na nedije i blagdani, kad su judi bili crikvi, ronda je hodela po selu, da ga čuva od ognja i lupeži. Tako je niki čovik na Galiji šal, da će volon dat jis va mošuni. Obrnul se je na more i videl oganj na straži. Počel je zvat rondu, da selo aviza, a lupeži, ki su bili nigdi blizu hranjeni i čekali noć za krast, počeli su bižat, aš su misleli, da jih je avertil. On se je dal za njimi teć i oni, da lagje ujdu, dali su se na njega i na mesti ga ubili.
(Kazivao Miko Mrakovčić Šimunić)

U predaji je mutna uspomena na staro naselje uz most ili ono na Susu, gdje su nađeni rimski grobovi i gdje je možda u ranom srednjem vijeku stanovništvo popaljenoga grada Curicuma našlo zaklon, pa se poslije, kad su se za bizantinske vladavine prilike sredile, opet vratilo na staro ognjište, nazvavši obnovljeni grad Vecla.

Navrh klanca od Mutruzana ima više razvalina. Okolna mjesta još se danas zovu "Seli" i "kraj Punta". Most (ponte), koji je dao 1481. naziv naselju "villa de Ponte", propao je vrlo rano. Stupovi "babe", na ušću puntarske drage, kaže predaja da su njegovi ostaci. Spominje se lokalitet po njima 1592.: "contrada Pernibo alla Punta appresso quella di Postupe" (Fra Felice Bartoli, I. 270).

Uspomena na stražu na Buki ostala je u lokalitetu "Stražica" pred crkvom sv. Nikole, gdje je sada svjetionik. Možda je sjećanje na tu stražu dalo Puntarima ideju, da na svoj općinski grb stave "anjela stražanina", koji se raskoracio nad ulazom u dragu, a ispod nogu prolazi mu brod. Sličan grb imala je jedna krčka plemička obitelj.

Ubojstvo na Galiji posvјedočuje zapis u maticama: "1761. na 9. jenara ubijen bist na varhu klanca na Galiji mošuni Franić Mraković pokojnoga Franića, ki je pokopan crikvi sv. Andrije." Iz obitelji Mrakovčić često su bili birani općinski prisežnici kaporonde, neke vrste mjesni kapetani.

U ovom se zapisu prvi put spominje Galija, najstariji dio Punta. Tu strmu ulicu na vrhu mjesta spominje i narodna pjesma:

Kolušin, Galija, cela batarija,
po dvorih njoj vonja dupla rumenija.
Kolušine mali, sva si mej stenami,
ti stara Galijo, sva va čakolami.
Ki gazi na Krase, zapuhne od jada,
a kada gre zdolu po Galiji pada,
pa klene od muke i na noge skače,
judi mu se smiju, a on gorko plače.

Zlatna žica

Niki Žica z Veje je kopajući prišao na zlatnu žicu. Počeo ju je potezati i potezati i dosti je toga potegnul, a njoj još nigdar kraja. Već se je strudel potežuti, pa kad je šao z ruku, da će pot orti, je rekao: "Aj k ragu, koliko je toga", i ta čas se je žica prekinula. Ali ono ča je potegnul, je bilo celo bogatstvo,

ko ga je dviglo mej prvih va Veji. Po zlatnoj žici su ga nazvali Žica. Od njega potiču današnji Žici na Punti. (Kazivala Jakomina Maračić Jivićeva)

U popisu krčkih plemića 1248. spominju se: Andreas de Syzo, Milogna de Syzo, obojica iz plemena Tugomirić (Smičiklas: Cod. dipl. IV, 357). Obitelj Žic je starinačka u Puntu. Prezime se spominje u glagoljskim maticama iz Punta već na početku: "1594. na 3. decembra Franica hći Matija Kirkovića, poroena od nega ženi Katarine, bi kršćena po meni popi Petri Čeperići. Bi kum Zvan Žic, kuma Fane". Da su Žici bili brojni na Puntu, svjedoče i mnogi nadimci, koji su im dani, da se lakše razlikuju jedni od drugih. U maticama se spominju ovi nadimci, danas iščezli: Maradinić, Šepac, Barbac, Dianić, Dunatić, Lukarić, Ujac, Krančić, Lunatić, Toničić. Još žive: Mičeta, Tolan, Klačić, Pokojnić, Dunižarić, Frančić, Bravarov, Ivančić. Nadimak Mandić je po ženama sačuvan u obitelji Bonifačić, Katušina u obitelji Maračić, a Jaković u obitelji Karabaić.

Iz obitelji Žic je poteklo najviše puntarskih sudaca pa nekoje grane još danas imaju nadimak: Suca Mika (Mikulin), suca Jiva (Klačić), suca Pera (Antičić).

"Tr roguja tr mrkuja"

Ded od Bravarovih je hodeć kroz Malu Krasu videl kraj lokve jenu lipu divojku svu va beli, kako spi na sunci. Bilo mu ju je žal, da će ju sunce opalit, pa – da ju ne zbudi – osikal je jenu kitinu od jesena i nastavil ju kraj glave od speće, da njoj dela hlad. Onda je šal po malo na prstih daje i kad je prišal na laz od svoga drmuna, najedenput se sprid njega nastavi ona ista divojka i reče mu: "Ja san vila, ti si meni udelal velo dobro, ča si mi učinel hlad i zato ti se želin zrazit. Jišći ča god ćeš od mene i ja ču ti dat." Čovik je počel mislit ča bi bilo najboje za pitat. Znal je, da ki jima ovac, da jima svu potribu kući od mesa, vune i sira, pa je zaželet ovce. A na to mu je vila rekla: "Ben, dobro, obrni se i hodi doma i celin puten govori: "Tr roguja, tr mrkuja, ma se ne obrni nazad, sve dok ne prideš va svoj dvor". I leh je to rekla je zginula. Pastir je malo stal, a onda se je obrnul doma i počel govorit, kako mu je rečeno: "Tr roguja, tr mrkuja". I kako on govori, tako čuje zada sebe kako se razvaja kamik ali zašušne grm, kako da se je niš z njega stegnulo. Gre on daje, i srce mu bahće od veselja, aš sve jače čuje, kako za njin ovce stipju i tepeću. Počelo ga mučit, da vidi, koliko jih je, ma zna, da se ne smi obrnut, pa se z velu muku sili, da gleda naprida. Ma na jenon uvijaču ni već mogal srcu odolit, pa je samo z jenin okon pogledal nazad i videl čudo ovac, ke su na jedan mah nestale. Leh jena, ka je ta umetat

hodela z gromače, se je na njegov pogled skamenila i tako još do danaska stoji. (Kazivao Pere Mrakovčić Pavlić)

U Puntu više rodova tvrdi, da je njihov djed video vilu u Maloj Krasi. Osim Žic-Bravarovih to su Maračići i Karabaići, koji su prema predaji došljaci iz Bosne i Dalmacije. "Bravar" je pastir.

U maticama je zapisano: "1611. kršćen sin Bravarinov". God. 1741. napisano je latinicom "Bravarov" uz glagoljski zapis krštenja "Franiću Žicu i ženi Franceski sina Jivana". Sličan motiv o pastiru i vili nalazi se u pjesmi "Mali pastir", u kojoj pastir rupcem načini hlad zmijama, koje su bile vile, pa ga one žele darivati:

"Ča biš, mali, ti za twoje mito,
 Ča si onem zmijam hlad napravil?"
 - Niš ne pitam, nego malo ovac,
 Govori mu divojčica mlada:
 "Hodi tamo do te vele škulje,
 i mi zovi ovčice iz škulje.
 Nemoj mi se va škulju ozirat,
 spreda gledaj, nazad se ne ozri
 kad se ozreš, ne te ovce vanka."

U pjesmi je taj pastir Kraljević Marko. Stjepan Žiža ju je zabilježio od Mata Košare, koji ju je čuo od Ćića Maglice (Istarske narodne pjesme, Zagreb 1924, str. 36.). Motiv i pjevač Ćić daju naslutiti kraj, iz koga su neki doseljenici došli u Istru i na otok Krk.

Štimadur i proso

Pravja se, da je Filip Brzac bil jako spameran i pošten čovik, pa su ga judi zibrali za štimadura. Ma njegovož ženi Mari to ni bilo drago, aš se je bojala, da bi štimajuć mogal i nehoteć pogrišit i tako slabo udelat. Zato ga je počela odgovarat od štimadurije. Ma Filip ju ni habal, leh je daje delal svoj posal i govorel, da on dela po duši, pa se ne boji griha. Na to je žena fermala govorit i počela mislit, kako bi skušala njegovu štimu. Ijene nedije poslala ga je samoga na misu va sveti Andrij, aš da jima još posla po kući. Kad poredi, da će prit tiskoma za njin. I on je šal po malo, korak po korak. A od njihove kuće do crikve moralо se je pasat priko celga poja, pa kad je žena videla, da njoj je već muž dobrano odmakal po putu, zela je va krilo zdelu prosa i šla za njin. Kuda je hodela, tuda je sipala proso, pagrišćicu po pagrišćicu. Blizu crikve strunila je zadnje zrna s krila i šla na misu.

Kad je misa finila, malo su se s prijatelji poganalii sprid crikve i onda šli napored doma. Gred u oni puten i Filip najedanput averti proso po tlohu. "Oho", on će "lipo je nikomu proso sipalo". Gred u daje i proso je vavek sprid njih. "Majko božja", žena će, kako va skrbi, "ovo proso peja na našu stran. Da nas ni ki pokral, dok smo bili crikvi". Brže su se maknuli, i kako je Filip videl proso sve do njihove kuće, je rekao na vrateh: "Lupeži su u nas bili". "Koliko su zeli?" zaskuca žena. "A, čudo, kad njin se je toliko toga prosipalo", odgovori muž.

"A ča mislite, koliko je toga po putu", žena će šodo.

"A, koliko? Ja mislin, da je najmanje jena mina prosa prosipana", odgovorel je Filip kako šegur.

"A, tako! Lipu štimu ste učinel, kad ste od jene zdele prosa udelal celu minu", Mare će smijuć se i pljesne z rukami. Filip ju ni šubito razumel, ma kad mu je pravila, ča je udelala, da ga prokuša, videl je, da čovik more falit i nehoteć i pustil je štimaduriju, da ne bi kadi slabo udelal.

A bili su jako bogati i jimeli su junaka Makausa, ki je u njih delal za hranu. On se je pomamil na njihovo dobro i jene noći pripejal lupeži, ki su Filipa na postiji ubili, njegovoj ženi sikli prsti, da zemu prsteni i pokrali sve ča su mogli, pa filali in kaligo. Kuda su bižali, tuda su njin slebrne žlice padale, i po njimi su šli judi za njimi. Junaka Makausa su čapali Vrbnici. Prepoznali su ga po gospodarevom kabanu, s kin je bil zagrnjen. Žena Filipova se je srično spasila tako, ča je po kunkurati pala konobu, kad su ju lupeži potezali. Ušla je s kuće bosa va modrni i šla Poduniž pomoć jiskat. Kašnje je na Punti zgradila kuću zi cekini, ke je jimela zašljene va počvu od modrne. Va njoj je do smrti bila zatvorena, smućena od tuge i nesriće. (Kazivao Frane Bonifačić Barić)

U puntarskim maticama spominje se već na početku 17. stoljeća obitelj Brzac. Filip je rođen: "1647. krsti pop Blažić Ilić Antonu Brscu i ženi Mari sina Filipa Jakova. Kum Ivan Rebenigo i kuma Funka žena Ivana Rebeniga". Mati mu je bila rođena Ričić iz Baške. Oženio se: "1669. sveti matrimonij Filip Brsca i Margarite hćeri Dumića Žica po meni popi Šimuni Matanići kura-tu od Punta. Svedoci Gargur Žic i Mikula Blagdan i Žakan Ivan Čarvarić". Kao viđeni čovjek Filip Brzac se često spominje na piru i krstitkama. Tako je 1687. vjenčani kum Katarini, kćeri Matije Žica od Punta, kad se udala za Barića, sina Antona Bonafačića od Baške. Cijelu je nesreću u maticama ukratko zabilježio puntarski kurat: "1713. na 10. maja ubiše i porobiše lupeži u kući Filipa Barsca bogata človika". Pokopan je u franjevačkom samostanu na Košljunu, gdje se 1719. dala pokopati i njegova žena Margarita. Matice je spominju i kao Mare Filipanka.

Kuća koju je nakon nesreće sagradila Mare Filipova postoji još danas na sjeverozapadnoj strani zvonika, a pripada obitelji Žic Dunčić. Modrna kažu da je bila suknja od modroga sukna. U Puntu se velikom i zločestom "strahoviton čoviku" kaže: Makaus. Vjerljivo po imenu Filipova sluge, koji je ostavio za sobom slabu uspomenu, a bio je možda s otoka Raba, na kojemu se spominje prezime Makaus.

Budislavić

Bilo je vreme, kad su se naši stari tukli z Vejani. Zi svih stran su navalili na grad, da je bilo mrtvih na kupi pod zidinami. Naši su jimeli jedan kalun kraj svetoga Bartula i š njih tukli vrata od Veje. A i Vejani su na njih pucali z jenoga kaluna, ma njih je municije nestalo, pa jih je strah čupal, da se više ne te moć branit. Već njih je bilo do teška i misleli su, kako te se predat, kad se javi jedan mladić, da ko te mu pustit, da on zadnju balu pukne z vejskoga kaluna. I su mu dopustili. A on je bil dobrog oka i tako je fino naravnal kalun, da kad je puknul, pogodil je jušto va on kalun kraj svetoga Bartula, ki je šal na sto bokuni i prehitil čudo njih kolo sebe, da su se drugi živi od straha razbižali. Va gradu je nastalo silno veselje. Mladića su dvignuli na ramena i nosili ga po svoj Veji kričuć mu: "Budi slav, budi slav". A dali su mu i velo jimanje za nagradu ča jih je spasil, s tin, da se oženi za jenu sirotu. On je to učinil i postal veli sudac vejski, od koga su potekli Budislavići, kih je danas na Muraji. i po Dubašnici, a bilo jih je i na Punti, ma su zamrli. (Kazivao Josip Bonifačić Juratić)

G. B. Giustiniano 1553. među krčkim plemićima spominje obitelj Budislavić (Ljubić: Commissiones et relationes Venetae. Zagrabiae, 1877. VIII, 262).

U matici je zapisano: "1661. bi učinen matrimonij Juraj Harabaić i Lucija hći Gašpara Dragozetića od Kornić pred svedoci pop Ivan Bucul od Dubašnice i vlastelin od Ponikav Ivan Budislavić". – "1737. na 15. juna bihu združeni u sveti matrimonij Franić Mrakočić sin Franićev i Margarita hći Jivana Budoslavića od Muraja. Na to svedoci Jivan Brusić pok. Jivana i Anton Budoslavić sin Jivanov. Kurato pop Juraj Žic".

U Puntu, kad netko ne će da razumije, što mu govore, pa ide svoje glave, reku: "Ki jedan Buzdoslavić!" U ovoj predaji se pamti vrijeme, kad su se još razlikovali grad Krk i krčki otok.

Puntarska sloga

Va no vreme poslal je kapo z Veje fanta na Punat, da javi novi uredin. Fanat je prišal na staru placu i spod pokrive, ka je nigda bila mejaš mej Punton i

Vrbnikon, je zabubnjal, da se sprave judi. Kad jih se je dosti nateklo, počel je klamat. Ma ni do kraja ni prišal, kad su počeli mrmnjati oni, ki su intendili talijanski. Ovi su narodu rekli, da njin Veja znova želi kožu derat, pa su svi skupa počeli kričati na fanta i klet Veju i onoga, ki ju je udelal. Fanat se je stisnul i jedva sproferil, da on ni kriv. To je urdin od šinjora kapa, a njin je na voju, te habat, al ne. Ali Puntaron je bilo dosti vejske vlasti, bili su žejni libertadi, pa su, jadni na svakoga ki je z Veju vonjal, udrili na fanta. On je počel bižat, a oni udri za njin s kamenjen. I su ga dobro žgalali, da je krvave glave i punih brageš prišal pred kapa va Veju.

Kad je ov čul za smutnju, prizval je Puntari sprid sebe i počel strogo pitat: "Ki je udril moga čovika?"

"Kamik" odgovori mu sprid Puntari sudac Jurica, kako prvi.

"A ki je hital kamici" stresal se je na njega kapo.

"Celi narod" odgovori mu sudac Jurica, prez straha. Za njin su svi njegovi istešo ponovili. Za korist se je kapo pinil, da će jih sve zaprit, ko ne reču, ki je kriv. Niš njin ni mogal i moral jih je svih doma pustit, aš su se držali kako za jenin konopon. (Kazivao Anton Žic Ivančić)

U Puntu jedna grana roda Franolić ima nadimak Jurica. U maticama se više puta spominje sudac Juraj Franolić. God. 1701. oženio se Marom kćeri Ivana Mrakovčića. Talijanski je zapisano u maticama: "1717. 2 aprile io D. Franco Bendatta sacerdotte della chiesa di S. Quirino di Veglia ho Battezzato con licenza del curato di Ponte una fanciula filiola del Giudice Zorzi Franolich et di Margarita sua legitima consorte alia quale ho inposto nome Catta. Con padri furono Zuanne Vasilich di Veglia et Elena sua legitima consorte". Franolići u Puntu imaju ove nadimke: Barčin, Jurica, Katinica, Mikica, Popić, Martin, Juriša.

Sveti Andrij

Vavik se pravja, da je va Poduniži niki veli guž, ki jima krunu na glavi. Ni ga dobro vidi, ma ki bi prišal do njegove krune, da bi silno bogastvo stekal. Videla ga je i nika Juranka ka je stala Poduniži i bila z boje kuće. Ona je na konju hodela va sveti Andrij, kadi ni nigdar misa počela, dok ne bi ona prišla. Jene nedije tako ona jaše po klancu, da će na misu, a junak hodi za nju. Kad najedanput skoči konj prestrašen i dvigne se na zadnje noge, da ju je skoro hitil zi sedla. Kad su pogledali, ča je tomu uzrok, vide, kako se priko klanca proteže jedan veli guž, debel kako ojić, s krunu na glavi. Junak je brzo zel jenu velu sten, da ju hiti na gada, ma ga je Juranka fermala i pustila, da se guž mirno stegne va gomilinu. Srce njoj ni dalo naprida, tornala se je s konjen doma, a junaka je samoga poslala Sveti Andrij. Kad je

on tamo prišal i pravil, ča se je pripetilo, počel je prez gospe funcijon. I kad je podvizalo, puknula je na krovu jena gnjila gredina i na mesto Jurankino je čudo toga popadalo, ča bi ju bilo ubilo, da je ta put bila crikvi. Kad je gospa čula za nesriću, Bogu je zahvajivala, ča je videla onoga guža, ki ju je doma tornal, i čudo je beći nabrojila, da bi se crikva lipo načinela. (Kazivao Mate Orlić Mocić)

Puntarski Juranići su iz Baške, ugledna porodica, o kojoj kaže o. S. Ivančić u "Povjesnim crticama" da su "plemeniti Juranovići ili Juranići porijeklom iz Bosne, prebjegli u 16. stoljeću ispred Turaka u nekoć kneževinu Poljica, a tada nastanjeni na krčkom otoku".

U puntarskim maticama spominje se 1635. "Pavle Juranić rojen od Mikule i Kuline". Njegov sin Mikula ima 1686. po ocu nadimak Pavlić. U okolici Punta nalaze se *drmuni*, koje zovu "Kotromanja". U njihovu nazivu predaja i domaći kroničar Ivan Žic Kancelarić vide trag uspomeni na bjegunce iz Bosne, koji su na Krk došli s knezom Radićem, bratom kralja Tomaša. Spominje ga Tomko Mrnavić u "Životu Magdaljene od knezova Zirov" (Rim, 1626.):

Radić Tomaš brat kralja nesričnoga,
Bižeć rasap i rat plačna mista svoga,
U otok rabski se s obitelju shrani.
Toti s mnozimi se inimi nastani.

Radića kad Ivan Krčki knez prehirno
Izmami z Raba van i smaknu nevirno.

Isti slučaj priča Vinciguerra 1481. (Ljubić VI, 88–90). Crkva svetog Andrije spominje se u vizitaciji biskupa Bemba 1565. Na početku 18. stoljeća je u lošem stanju, jer se 1735. popravlja, o čemu je zapis u glagoljskim maticama iz Punta: "... bi učinena kapela svetoga Andrija, ku učini puk od Punta od limosine i bi blagoslovlena od vikara gospodina Jakova Boliš na 12 agušta". Kad je sagradena 1777. nova župna crkva svete Trojice, posve se napušta Sv. Andrija. Kada je netko siromašan, onda Puntari kažu, da mu je otac ostavio "put za sveti Andrij", tj. nevolju i smrt. Zatim kažu, da je "sveti Andrij najžalosniji va tramuntanskom kraju", jer su se tamo zakapali samoubojice i nekrštena djeca.

Prema nekim zapisima u maticama može se nazreti, kakva je bila crkva sv. Andrije. Imala je glavni oltar i mali, jer 1705. ostavi "Jivan Franolić kuratu libar 20 da sobotan na malon oltaru služi se misa do let dvajset". U crkvi je bilo više grobnica, jer se u maticama izričito veli: "1716. preminu Jelena, žena pok. Franića Hrabrića od Baške, juje telo postavljeno u raku sv. Andri-

ja blizu one od anjeli". 1717. umre pop Franić Hrabrić i "bi mu telo postavjeno u crikvi sv. Andrija u raki pred velikim oltarom". 1725. Gašpar Orlić, koji se utopio "bi postavljen u raku kol vrat". U istu raku postavljena je i Jelena, žena Antona Bonifačića, koja je 1727. umrla od "accidenta".

Vejski šinjori

Jeno doba su na našen otoku Bneci zapovidale. Jimeli su svu oblast, pa su providuri delali, ča jih je bilo voja. Nikih su udelali bogatih, a nikih su poslali petjat. Ki njin je znal ugajat, je dobro pasival. Tako se je jedanput pripetilo, da je providuru ušlo, kad se je dvizal na konja. A okolo čudo svita, ki su čuli, pa ga je od sramote črjenica spopala. Ma njegov sluga, ki je bil lisica, brzo se je snašal i da gospodara spasi od neprilike, počel se je savirat i za trbuh čapivat i na sva glas providura molit, neka mu prosti, ča se je na glas okadil. Providur je brzo razumel ča je na stvari, malo se je tobože na slugu orisval i poslal ga s place, ma mu ni zaboravil komediju. Dal mu je za nagradu boršu cekini i udelal je, da bude ravan z drugimi veljaki va Veji. Sluga je brzo dvigal nos, kako da je staroga kolena, ma narod, ki je znal s čin su mu uši narasle, ga je samo zval "konte od prca".

A bili su se Bnečići sprijatelili i z nikimi Vejkijami. Ča su š njimi imeli ni se moglo zatajit, aš su dica prišla na sredu! Lipo su gospe živele i dobro njin je bilo, sve dok njihovi mrkači nisu morali z Veje. Ma je prišal rebaltacijon i oni su morali odjadrit. Sada su se dobrotnice našle va skrbi. Počele su plakat, da ča će bit od njih i njihove dice, kad ostanu same. Otele su na brodi, da z Bnečići biže, ma jih oni nisu oteli. Da jih utiše, dali su vele kusi zemje svakomu ditetu i tako su postali vejski šinjori. Jedan od njih je dobil Valdižun i del od Kras, ki je po njemu nazvan Žanovac. On je dal delat velu gromaču, da ogradi drmun i sve, ča je njegovo. Pačil mu je dolac jenoga siromaštine, pa ga je počel silit, da mu ga proda. Ma ov ni otel ni čut, da svoju starinu da z ruke. (Kazivao Andre Franolić Popić)

1482. spominje se u gradu Krku kancelar Jakov Žan, koji piše javne isprave glagoljicom. (Strohal: Hrvatska glagoljska knjiga, Zagreb 1915.). U puntarskim maticama prezime Žan spominje se u još dva oblika, kao: Žanić i Žanović. 1633. je kuma Poskva žena Ivana Žanovića, koja se 1642. spominje kao: "Poskva Ivana Žana". 1638. je svjedok vjenčani Ivan Žan. 1683. ženi se Mikula Juranić za Katarinu Žanić, 1696. Ivan Bonifacijo sa Zvankom, kćerkom Jurja Žanića. 1699. je svjedok vjenčani Juraj Žanić. 1658. krsti se Luka Jurja Žanovića, koja se poslije udala za Jerolima Črvarića. Da narod nije trpio Venecije, naročito je naglašeno u ovoj predaji. Kad se nije moglo drukčije, onda joj se ironijom "z rugu hitalo krunu z glave".

Pokora pod smokvu

Niki stari Žic je bil veli kamatnik i pokladur od čudo sirot, pa je njihovo užival, kako je za njega bilo boje. Pod staros ga je počela dušina peć, pa je na smrti pustil, da se za njega govore mise grgureske. Ma njegovi dica su blago brzo razdilili, a na mise poburavili. I jedan dan, kad je šal niki od njih na mesto, dok je kopal mu se učinilo, kako da niki va njega kamičići hita. Dvigal se je, da vidi, ko je ki blizu, ma ni nijenoga videl, pa je počel znova kopat. I kako je on z matiku udril va zemju, tako mu se je učinelo, da je niki zaskucal. Pogledal je opet okolo i tada je avertil oca pod smokvu, kadi dela pokoru. Prestrašil se je, ma ga je svejeno zapital: "Ča van je tribi?" Otac ga je samo plačuć pogledal. On je na to pustil torbicu i matiku na mekoti i pobigal doma. Sav zdrhnjen svojin je pravil, ča je videl. I oni su šli šubito plovanu, ki je pustil obed na stoli i šal mesto blagoslovit. Zatim su se počele mise govorit, i tako se je mrtvi umiril. (Kazivao Pere Žic Spopokrive)

U maticama ima nekoliko zapisa o legatima, koje daju Žici. Radi sadržaja spominjem: "1714. na 12 aprila preminu Anton Žic rečeni Barbaca i imi svete sakramenti Crikveni po meni kuratu Juraniću. Ostavi nega malu kuću svestomu Andriju za vazda, a nega vart pod kućami, kadi je ulika do let 15, da nega redi čine mu ednu službu po užanci od mesta i ki ne bude ovršeaval, da nima imit ni dela od rečena varta, a to pred svedoci Ivanom Harabaićem i kovačem od Varbnika Matiem Varbošićem i mene čini pisat". U maticama se spominje 1717. da je preminuo sudac Jivan Harabaić. Lokalitet "Pod kućami" postoji i danas.

Ponikvari

Puntarski Mrakovčići su potekli s Kornića, a na Kornić su prišli z jezera Ponikve. Tamo su jimeli dobro stanje, aš su bili race nobelite. Kraj jezera su skopali dunboki zdenac, komu se je do dna hodelo priko sto skalin. Za jene vele suše, kad su sve lokve bile usahile i na jezeru voda, judi su grnuli na zdenac, da ne umru od žaje. Gospodari od zdenca, kad su videli, da mu se na dnu voda muti, počeli su juden branit pit, da za njih ostane. Za to su jih žajni kleli, da bi njin voda prisela. A bili su se oni svadili z vejskim čozotim, ki su njin za dešpet hitili va zdenac tikvu z glavujići od malarije. I kad je opet pričelo dažbit, jezero se je napunilo z vodu, da je se naokolo oplivalo, a z vode se je počel dizat niki slabii zrak, da su judi padali od nemoci. Da bi se spasili od malatije i Mrakovčići su napustili svoj kaštel i šli na Kornić stat.

Niki od njih su dvignuli dvor za Brgudon va Belih, aš su kako drmatori jimeli na više kraj svoje posesi. Va Belih su pasli čudo glav. Jimeli su i niku

lipu i jaku kravu, ka se je stelila, ma telčić ni delal nikakovoga naprakta, kako da mu krava ne da mlika. Pomisleli su, da morebit kigod potajno kravu mlze, pa su se dali stražit. I jedan dan čuju, kako krava ruče na paši. Potekli su va drmun i jimaju ča vidi: jedan veli guž zaplel se je kravi kolo zadnje noge, dvigal se je do vimena i siše ju, a telčić na pojani jedva se drži na nogah. Sada su znali, zač je tako slab. Čekali su, da se guž kala i kad je sit počel plazit po travi, puknuli su va njega s pušku i ubili ga.

Va ton kraju je sila čudo gadi. Nikoga leta bili su Mrakovčići va puntarskoj dragi nalovili pun brod rib i dali zvat žene, da pridu s kabricami po ribe. Brod su jimeli svežen pod Črnin zdenccon i od tuda su šle žene s punimi kabricami doma. Kad su prišle va klanac od Badal, vonj od rib zmamil je gadi i zviruje zi svih škuj na put spid njih. Od straha žene su počele gadon hitat ribe, da bi jih se osloboidle i prišle su va Bele s praznim kabricami.

Ni njin se više dalo stat va drmunih, pa su nikoliki prišli živit na Punat. Zadnji je va Belih ostal niki Mate zi ženu. Jimeli su sina, ki je bil od sarže, pa je va jenom ratu zgorel va kofi na vrh jarbula. Tako su ostali sami. Jenoga blagdana su prišli na tanac na Punat. Večer su šli doma i jutrin dan su jih obih našli mrtvih na postiji. Na tištamentu su pustili puntarskomu plovanu za mise svoj veli dolac, ki se i sada zove Matejan.

Bilo je dosti Mrakovčići, ki su bili po službah od guverna. Boje stojeći, nisu morali kopat, pa je nika stara Korničarka govorela: "Mrakočići, niki silni judi, niki silni judi, lahkodelci". (Kazivala učiteljica Lucija Franolić rođ. Mrakovčić Pavlić)

Godine 1540. spominje se u Krku sudac Franjo Marković, a 1553. G. B. Giustiniano spominje među krčkim plemićima obitelj Markovichia (Ljubić, o. c., VIII. 262). U "Catastico del Balbi" iz 1730. spominje se u kraju Ponikava "contrada Marcovicchi". Mrakovčice na Korniću zovu Markovac, u puntarskim maticama ih pišu Markočić, Mrakočić, Mraković i Mrakovčić, a u "Par-nici" (v. niže) piše "Don Zorzi Muracouich, curato".

Ponikve se u puntarskim maticama više puta spominju. "1651. vlastelin od Ponikav Ivan Budislavić", 1659. krsti u Puntu "pop Ivan Brusić kurat od Ponikav". Još godine 1751. matičar nazivlje Ponikve paziz: "Našal se je va pazizu Ponikav martav Ivan Harabajić po-ga Mikule". Bele sjeverno od sela Kornića još su bile naseljene, kad: "1821. na 29. febrara preminu Give Ziz od Jivana na Belih u cratco vrime. Bi pocopan cimeteru s. Andria".

U maticama je na više mjesta naznačeno, da su Mrakovčići iz Kornića. "1669. se ženi Mrakočić od Kornića". Zatim "1761. 31. jenara bihu sadruženi u sveti matrimonij Šimun Mrakočić pok. Marka od Kornić i Marta, hći Jeroli-

ma Orlića od Punta. – 1766. na 27. novembra bihu zadruženi u sveti sakramenat od ženidbe Ivana Mrakočića pok. Šimuna od sela Kornića i Mare, hći Franića Žica". Mrakovčići u Puntu imaju nadimke: Andračić, Andre, Markov, Matovac, Beli, Pavlić, Papalo, Peruka, Šimunić, Fratrovičin.

Ženidbe između Punta i Kornića bile su česte. Ironično ih spominje i narodna pjesma:

Kad se je Kornićar s Puntarku ženio,
lipe njoj je dari z Brguda nosio:
Puntapet od ripe, kolajno od tripe.

Grđnja puntarske crkve

Sveti Andrij ni dugo jimel plovana, leho je svake nedije z Veje, po štradunu, priko mosta, hodel na Pilu niki pop misu delat va sveti Andrij. Ta pop je bil sila hlapoz, pa je vavik više pital leh mu je hodelo. Zato se je svadil z nikin Žopulićen, ki je bil kamerjal od crikve. Pop je jiskal, da mu daju više sira od ovac ke pasu po crikvenon, a Žopulić mu je nagal zbrusil: "Ki je na stanu, njegov je sir". Na to se je pop počel š njin karat i stiral ga je s crikve, aš je va njoj on pastir. A Žopulić ravno va kolo mej judi i počel je važgen govorit, da će dat polovicu svega ča mu urodi, ko te svoju crikvu udelat. I judi su se š njin složili. Jeni zato, ča su i oni bilijadni na vejskoga popa, a drugi, ča njin je bilo dugo zi sela hodit va Sv. Andrij. Osobito je bilo teško za starci i dicu va zimskih mjeseci, kad je bura refulala priko poja.

I udelali su braščinu, da novu crikvu sagrade bliže selu. Kad je pop čul, šal jih je biškupu Cukariću tužit, a ov je rekao: "Neka grade crikvu, ma ju ne ču blagoslovit, sve dok se ne spokore". I Puntari su sve sile uprli, da učine ča su namisleli. Kad su se večer s kampanje tornjivali, nosili su kamenje na fabriku. Dodar mali dičica su se videli po klancih zi stenčicu na glavi. A bilo je čudo tribi, da se onakova crikva udelala, a njih kolo 500 na broju, pa su davali žrnade i zlato, prodavalili siri i pršuti, samo da crikvu kladu pod krov. I prišao je dan, kad su biškupa pozvali su da njin blagoslov Svetu Trojicu. On je prišao i rekao: "Ja ču crikvu blagoslovit, ko sva zemja od Sv. Andrije ostane kalovnikon". Na to Puntari i njihov sudac Maradin nisu oteli nikako pristat, aš su jimeli harte, na kih je pisalo, da su po smrti Filipa Bršca njegov Negrit, Mica, Runtele i Božac pripale puntarskoj crikvi, a ne vejskin kalovnikon. Biškup da je na to zel pagrišće zemje i rekao: "Ovo je puntarsko i niš drugo". I ni otel crikvu blagoslovit, leh je šal nazad va Veju. I s tin je počela vela pravda mej Puntari i kalovnici. Sudac Jive Žic Maradin i pop Frane Žic spravili su harte, ke su jimeli, i poslali š njimi va Bneci na

pravdu pokladura Frana Šepca i mornara zi Lošinja Jakova Ragužina, ki je znal dobro talijanski. Na sudu su se našli z jenin vejskin kalovnikon. Kad je Princip videl puntarske harte, je rekal Puntaron: "Pravica je vaša". A kalovniku: "Biž ča, ko ti je glava draga". Kalovnik je na to rekal: "Gren šubito, samo mi dajte, da vidin puntarske harte, da moren reć va Veji, š čin smo zgubili". Frane Šepac je bil kuntra toga, da mu se harte daju v ruke, a Ragužin mu je rekal: "Neka gleda, ne će je pojist". I dali su kalovniku harte, a on, dok su bili obrnjeni od njega, potegnul je nikolike boje va svoj žep. Kad je niko vrime zatin prišal komišjon na Punat, da celu stvar razvidi na licu mesta, šal je sudac Maradin pokazat harte, ke su jimeli. Ma je ostal kako oparen, kad mu je nodar rekal, da to nisu sve harte, ke njin davaju pravo. Počeli su po selu jiskat, ko je još kadi ka, ma ukradene harte se više nisu našle, i tako su Puntari pravdu zgubili, a kalovnikom je pripalo sve, ča je bilo Sv. Andrija. Biškup je prišal blagoslovit Sv. Trojicu, obed je bil slab, i starci da su mu rekli: "Ne moremo više dat na pijat, aš Sveta Trojica je vela siromašica, kad su njoj kalovnici dotu pojili". (Kazivao Janko Žic)

Pravda med Puntari i kalovnici ni nigdar fermala. Vodil ju je i sudac Jure Bonafačić Bane radi Kanajta. Za njin sudac Pere Žic Antičić zi Mikon Žicon Mikulinin radi Runtel, a za vrime plovanije popa Osipa Mrakovčića Pavlića vodili su ju radi Krasine, ka je spadala pod biškupov Kanajt. Pop Osip je držal z narodon i napućeval pokladuri od Punta, ča te udelat. Onda su bili pokladuri Frane Mrakovčić Andračić i Jive Franolić Popić. I najzada je prišlo od suda, da Puntari jimaju dobit Krasinu. Još je samo bilo tribi, da kalovnici potpišu niqe harte. I jenoga dneva poslal je Frane Mrakovčić sina Pera, mladića, po harte va Veju. Mladić je prišal jenon kalovniku i ov mu je lipo harte potpisal i dal, da neka gre po još jedan potpis u drugoga kalovnika. Mladić je šal i tamo, ma kad je ov drugi kalovnik videl, ča na harti piše, ne samo da se ni otel potpisat, leho ni otel više ni hartu nazad dat. Pere je počel svoje iskat i govorit, da on ne smi prez njih nazad. Ma kalovnik ni bacilal, ča on govoriti, leh je niš počel talijanski bruntulat i pozval je nikolikih popi i svi skupa su mladića zrivali van s kamare.

Sada je bil mladić va strahu, kako će ocu na oči, aš njegov otac je bil jako hudi čovik. Nigdar mu se ni moglo ugredit. Kad je sina zval, ov bi mu se javil: "O", a otac je klel: "Vrag zel 'o' i 'a'". Onda bi mu mladić odgovorel: "Ča je?" A stari bi zarunjal: "Vrag zel Čada i Bakina". Skrban ča će i kako će, mladić je šal popu Osipu, da on nikako stvar uredi. Kad je pop Osip od njega čul sve, ča se je va Veji dogodilo, čapal se je za glavu i rekal: "Ava, sinko moj, ča si falil, da nisi šal šubito ča, kad si dobil hartu s prvim potpison. Šal si jiskat drugi i sve zgubil". Glas o tome se je brzo raširel po sven selu.

Nediju po misi čekali su judi sprid crikve, da čuju od pokladuri, ča je na stvari; prišal je mej njih Jive Franolić Popić, pa njin je rekao: "Judi, ne bojte se više pakla, pun je kalovnici!" (Kazivala Veronika Mrakovčić)

Materijal o parnici između Puntara i krčkog kaptola radi posjeda crkve sve-tog Andrije štampan je u vrijeme, kad se vodila. Jedan štampani primjerak nalazi se u arhivu župne crkve u Puntu. Na koricama mu je netko olovkom napisao: Parnica župske crkve u Puntu contra stolnog kaptola u Krku. Godine 1766. za vrijeme krčkog providura G. D. Balbi, poslali su "procuratori Giacomo Ragusin qu. Zamaria, Francesco Maradincich, Pietro Vodopia e Francesco Ziz" molbu duždu A. Mocenigo, da im dopusti gradnju nove crkve sv. Trojice. U molbi se nazivaju "povera gente". Tražili su, da novoj crkvi pripadne posjed crkve sv. Andrije koja je ruševna, jer ju je kaptol zapuštao. U posjedu su bila mjesta: "Pod zardinoua selo, Pod criquu, Xada crique, col gusterene, Bosaz, Uhlich, Pod Candiu, Veli sgora Tarsouischi, Stanicichievo, dermon Mizza, dermon detto la meta del Negritto, dermon Runcelle, Dermon Francissor".

Krčki kaptol se toj molbi "del villagio Illirico suburbano di Ponte" usprotovio i počela je parnica, u kojoj su se sa strane Punta naročito istaknuli: "Giudice Zuanne Siz q. Mattio detto Maradinich, Francesco Ziz q. Mattio detto Sepaz, giurato publico, paron Giacomo Ragosin, prè Francesco Ziz q. Zuanne, curato di Ponte, don Zorzi Muracouich, curato, don Bartolo Ziz, vice canceliere". Duž je 1773. za vrijeme providura P. A. Barbaro delegirao za suca u parnici Pier Antonia Malipiero, Mlečanina. 1773. proklamirano je rješenje da su "Catastico de Beni di ragione della chiesa, o sia cappella di s. Andrea di Ponte, adjudicati alla nuova chiesa santissima Trinita dela vila". Na protest kanonika ovo rješenje je poslije poništено i dobra su pripala krčkom kaptolu.

Sva lica iz predaje spomenuta su i u maticama. Kameral Žopulić po rodu je Bonifačić. "Parnica" ga spominje, da na Bošcu obrađuje "arrativa di ragione della Scola di santa Maria di Veglia, tenuta da Zorzi Bonifaccio quondam Zuanne". U maticama se 1759. i 1796. spominje "Jure Bonafačić Zopulić".

Ivana Žic p. Mata Maradinića kao suca spominju matice 1772. Oženio se "1759. na 5. febrara bihu sadruženi u sveti matrimonij po meni popu Ivanu Žicu kuratu, Ivan Žic sin Matiev i Margarita pokojnoga Ivana Žica, ki su despensani od presvitloga gospodina biskupa Petra Antona Cukari četrto i četrto koleno po karvi. Na to svedoci gospodin pop Franić Žic i žakan Mikula Žic sin Matiev". Iste godine oženio se i Frane Žic od Mata Šepac s Frani-

com kćerkom Matije Žica. Iz zapisa se razabira, da su ondašnji prvaci Punta bili rođaci: plovana Frana Žica sestra Margita udala se za suca Maradina, a ovoga sestra Franica za prokuratora Frana Šepca. Jakov Ragužin, doseđlenik iz Velikog Lošinja, oženio se 1762. Puntarkom Margaretom, kćerkom Frana Orlića.

U svojim "Bilješkama" Ivan Žic Kancelarić piše: "I nastade pravda, ali ju Puntari radi pomanjkanja pismenih dokaza izgubiše, a tim izgubi i puntarska crkva sav svoj posjed osim "Pod Žardinom". Pop Petar Žic ostavio je u maticama zapis o posveti crkve: "1777. na 21. jenara posveti crikvu prisvette Trojice na Punti presvitli gospodin biškup Petar Anton Cukari, po božjoj milosti i svetoga stola apustolskoga biškup Vejski i krizma pod manum popu Petru Žicu Kuratu". Tom prilikom je krizmano 25 djece, među njima i Bare, sin suca Maradina.

Vremenom je nestalo nadimka Maradinić, koji se kao prezime spominje u maticama već 1594. Potomci suca Maradina nose danas nadimak Kinjastić, po Mikuli, praunuku Ivanovu, koji je u djetinjstvu ozlijedio ruku, pa mu je ostala "knjasta" i po tome dobio nadimak. Kad na nekom poslu treba izdržati, kažu Puntari jedan drugome: "Sopi Maradina, neka toga bude". Stari sudac je sa svojom pravdom postao simbol puntarske borbenosti. Antagonizam između Punta i Kaptola ilustrira ova doskočica iz Punta: "Na vrateh od raja visi pršut za popi, da odrižu bokunić kad pridu. Ma pršut još je cel, aš ni prišal ni jedan pop vridan, da ga kuša". Kažu, da je ovo često znala dobaciti kanoniku Antonu Orliću njegova nećakinja Antica, koja je kod njega služila. Nakon drugog rata kanonički posjedi pripali su zakupnicima ili su podržavljeni.

Blagdan sv. Trojice Puntari su svečano slavili, pa se pjeva:

Kada pride blagdan svete Trojice,
onda se narešu puntarske golice,
na uši kladaju od zlata rećine,
okol bila vrata koral peruzine.

Sveti Andrija, koga su zemlju živi kopali, a mrtvi u njoj počivali, postao je simbol leda i zime, koja ih je u parnici tukla, pa je nastala fraza: *Sveti Andrij pride s kabanicon*.

Petršolić

Na "kraj Punta" blizu Kandije su zidine kućine Barići, va koj je stala nika lipa divojka Barićeva. Mat ju je čuvala, kako rožicu z vetrine. Ni njoj dala s

kuće mej mlados, da ju ne bi ki taknul. A divojka se je želeta zabavljat, pa je materi ušla na guvno, kadi se je tancalo. Va to vrime je na Punat prišao z brodon niki črni Petriš zi škoja. Kad je videl lipotu od divoje, dal se je kraj nje va kolo i pomalo na kule bele zmamil ju je sebi, da u njega služi. Malo po malo počeli su jubav voditi.

Jenoga dneva tornala se je divojka materi doma plačuć, aš je pod srcen očutela živo. Mat je počela vlasti skus i kričat, da ča njoj je tu sramotu ude-lala. Divojka se je stiskala i plakala, da ona ni otela, on vrag da ju je očaral. Na to su ju doma stukli i konobu zatvorili, da ju svit ne vidi. Tamo je i rodi-la dite. Kad je mali narasal, udelali su mu brageše na jenu tiraku od starih dedovih brageša. Bile su mu vele, pa su mu vavik padale, kad se je jigral na dvoru. To je videla nika žena, pa mu se je narugala: "O, mali mulčiću, ki jedan Petršolić si va tih bragešah!" I to mu je za pridivak ostalo. (Kazivao Miko Brusić Jurić)

Puntarski Andrijčići imaju nadimak Barić i Mulčić alias Petršolić. Potječe iz Baške. O tome je zapis u maticama: "1738. na 14. aprila bihu združeni u sveti matrimonij Barić Andričić od Baške i Lucija, hći Matije Žica".

Da je neka Barićeva imala nezakonito dijete svjedoči zapis: "1766. pop Ivan Žic kurato krsti Katti, hćeri Lucije, žene Barića Andričića, sina Ivana". Ispod godine zapisa napisano je latinicom "mulčić". Predaja veli, da je dje-vojku prevario "črni Petriš zi škoja". U Cresu živi plemenita obitelj Petris, kojoj pripada "škoj", otok Plavnik. Ova je obitelj imala posjede i u puntar-skom kraju, pa su neki njezini članovi živjeli u Puntu. U doba, kad je Kate Barićeva rodila sina, spominju matice u Puntu "sinor Alviže Petris od Cresa", i to: 1762. kao vjenčanog kuma Jakova Ragužina, 1764. kao svjedoka Du-meniga Brusića, 1769. kao svjedoka Matije Bonifačića i 1776. kao svjedoka Ivana Žica.

Iz obitelji Andrijčić potječe gorljivi Hrvat i glagoljaš pop Anton Barić, krčki narodni poslanik u istarskom saboru i kotarski poglavar na Krku iza propasti Austrije i talijanske okupacije.

Momulo

Bil je na Punti neki stari Momulo, jako bogat, pa je vavik jime punе ruke prsteni. Zato se još danas reče, kad jima niki prsteni na ruki: "Ča jimaš te momuli na ruki". A bil je niki težak dužan šoldi nikomu popu Kaleriću. Kad su se trefili na puti, pop ga pita: "Ča je z onimi šoldi, kada ćeš tornat?" Te-žak se je počel skuževat s potribu i obećao mu je, da će dug tornat, ča bude prija mogao. Na to je pop otpuhnul: "A, siromah čovik, fetiva laž!"

S vrimenom su i Momulovi osiromašili. Stali su na Staroj placi va Konačini. Ante Kolegovica je živela od toga, ča je juden maje plela. Večer su ju mladići hodeli pod puneštru za komediju zvat: "Ante, gres mi jutro šenicu plet". A ona je odgovarala: "Bin šla, ma ne moren poć, aš majicu pleten". (Kazivala Jakomina Maračić Jivićeva)

Izraz "Momulo" u vezi je s krčkom obitelji Calergi. 1791. Antonio Erolimo Kalleri ženi se u Puntu Katarinom kćerkom Dumića Brusića. Njega su zvali Momulo: "1791. krsti pop Frane Žic sinor Momulu Caleri i Kati hćeri Dumića Brusića, sina Pavula Anzula". 1804. krizmana je "Tonina Kalergi, otac pokojni Momulo, mat Kate, kuma sinora Betta Moreti od Vegie".

U puntarskim anagrafima iz 1842. spominje se: "Maria ved. q. Matio Ziz figlia q. Momulo Calergi". U zagradi piše "Kolega". Krštena je "1799. Momulu Kaleri i nega ženi Kati, hćer Maria, kum Cellenzo Pizzaman". Godine "1800. na 11. marza preminu sign. Gerolimo Caleri od Vegie".

Zavet i mirakul

Ded Miko Martin je bil dobar mornar, ki je šenpre jadril z brodon va Bneci. A Bneci su dugo, jako dugo od našega otoka. Više dan mora brod jadrit, a kad je bonaca, voga ke voga i kajić de prova i nigdar na kraj. Jenoga leta je ded Miko nakrcal brod z drvi i su šli na vijaj. A va to vrime je tonbala gvera, ka je celi svit smutila. Babu Martu je čupal strah. Svaki dan čeka brod i gleda, ko će se zjadri pokazat na Buki. Ma broda ni, a judi govore, da je mogal poć zgubjen zi svimi judi. I tada se je baba Marta, mučna od misli, utekla onoj usmiljenoj majki na Boku od Baške, da ju pomore. Zavećala se je, da će ju poć bosa pohodit, ko njoj muž pride živ i zdrav doma.

I kad je rat finil, a Bneci propale, prišal je ded Miko doma i prinesal je sobu jedan veli vrč, na komu je modri tić. Ali baba Marta ni nigdar mogla ukras malo vrimena, da zvrši zavet. I sinko moj, teško je obolela i legla postiju. Počela se je bojat, da bi mogla umrít, a zaveta ni zvršila, pa će za to trpit. I pozvala je svojih i rekla njin, da želi svakako poć do Majke božje. A kako će slaba i nemoćna! I prišli su na indeju, da ju obliku i bosu sedu na tovorića. Tako su i udelali i svi s kuće spravili su se na prošćenje va Bašku.

Kad su prišli do jenoga potoka, tovorić ni otel nikako pasat priko mosta. Potežu ga i tlku, a on, kako da se je skamenil, nikako da se makne. Baba je počela mlcat, da blago ne muče. Svi su trudni, pa je najboje da kraj vode počinu. I tako su učineli. Kad su malo odahnuli, odlučil je ded Miko, da babu na krkuć ponese na brig do crikve. Ma baba ni tako otela. "Ja san zavet udelala, da će poć bosa, hodeć, i ja gren, kako se mora!" Na to ju

je ded jel pod ruku i su pomalo sami šli a dica su ostali s tovorićen kraj potoka. Teško je bilo hoditi zgoru po klancu punon trnja i kamenja, ma ča gredu oni na više, baba kako da je sve jača, ne trudi se i ne poteže se više za dedon. On bi počinul, ma ona sili naprida. Da ju sunce ne pali, klala je pero od smokve pod rub, koga je nosila na glavi.

Kad su prišli na brig pred crikvu Majke božje, našli su ju zatvorenu. Nigdje nijenoga blizu. Va noj samoći kleknuli su spid praga od crikve i počeli moliti. Kad su zmolili ča su jimeli, baba je Bogu na zahvaljenje potegnula konop od zvona. Kad se je zvon javil, lastavice su sprhnule spod strihe i crikvena vrata su se otvorile. Jena lipa, mlada ženska jih je pustila pred veli oltar i njin je rekla: "Srića vaša, ča ste ovamo prišli. Spasili ste dušu i telo!" I tako je bilo, aš ded Miko, ki je kako mornar bil veli proklinjavac, fernalj je beštimat, a baba Marta tornala se je doma, kako da ni nigdar bila slaba. (Kazivala moja baka Marija Mraković Barovica)

Ovo mi je više puta pričala baka Marija, koja je bila rođena Maračić, iz kuće Princip Jelenčić. Njezin otac Frane oženio se Marijom Franolić Barovicom, a ta je bila unuka Mika Martina Franolića. Od nje je naslijedila starinski venecijanski vrč i na samrti ga ostavila meni "za mrmoriju". O ptici na vrču govorila mi je u djetinjstvu: "Kad budeš dobar, ćeš čut, kako tić sviče".

Jedna grana Franolića nosi nadimak Martin, po babi Marti. Danas im je običnije ime "Maloga Antona".

U maticama se više puta spominju Mikula Franolić i njegova žena Marta. "1777. na 3. febrara bihu zadruženi u sveti matrimonij Mikula Franolić pok. Jivana i Marta hči Ivana Orlića. Na to svedoci Ivan Vragužin od Lošina i Jivan Galanić pok. Jivana. Ja pop Petar Žic kurato od Punta". Ovo je bilo prvo vjenčanje u novoj crkvi sv. Trojice. Mikulin otac Jivan je vjerojatno bio pomorac, jer umire izvan Punta. "1775. na 12. septembra preminu Jivan Franolić sin Jurjev. Jimi svete sakramenti, bi pokopan u crikvi na Belon". I oba vjenčana kuma su pomorci, s kojima je vjerojatno Mikula Martin brodario. Godine 1794. krštene su im dvije kćeri: Marta i Mare, a 1803. udaje se njihova kćи Franica za Osipa Maričić pok. Ivana. I sama Marta se preudala: "1805. na 5. agusta matrimonij Anton Orlich pocognoga Matia zi Martu udovicu pocognoga Mika Franolicha. Svedoci paron Giakov Ragusin i sudac Micula Orlich p. Franichia".

Svetište Majke božje na Gorici nalazi se u Bašćanskom polju na strmom brijezu Treskavca. Vrlo je staro i štovano na otoku. U bratovštini, koja mu je pripadala, spominju se na početku 15. stoljeća i krčki knezovi Frankopani.

Pop Jarolim

Navrh klančića je jena stara kuća, za ku se pravja da je bila od dvih popi Jarolimovih. Kad ju je sudac Frane Žic prenačinjeval pred jeno dvajsetak let, našli su va zidu zazidan ormar i va njemu dva libra, ke nisu znali čitat, pa su jih ponesli plovanu popu Jakovu Maračiću. Z njegovih ruk se ne zna, kamo su šle.

Pop Jerolim je bil eštroz čovik. Znal je više leh drugi. On je govorel, da teško onon vrimenu, kad priđu na svit suci golobrašci i popi trgovci i kad budu vozi hodele prez voli, a brodi prez jadar. Tada će prit na svit toliko zla, da ne bi ževel da ga dočeka noga njegovoga roda na zemji. Govore, da je zadnja od njegovoga roda bila prva žena škrivana Frana Zeca, pa bi se onda nevoja jimala pred nami zbit. Pop Jarolim još je rekral, da će svit bit strašno smućen od ognja i rati, muških će nestat, pa te žene hodit po buških, da jih jišću. I činit će njin se, da su jih našle, pa te ruke širit, ma te zagrlit samo suho stablo od dupca.

Kad je pop Jarolim jedanput čul nikoga reć, da su Orlići z Dobrinja, on mu je rekral: "Ne z Dobrinja leh od Brinja". (Kazivao Anton Žic Silvijin)

Pop Jerolim Orlić spominje se u maticama kao kurat puntarski 1792. do 1796. On prestaje 1796. voditi matice glagoljicom i počinje hrvatski latini-com. Umro je u Puntu "1798. na tri marса preminу pop Erolim Orlīch, po-copan u crikvi s. Troici". Godine 1803. u Puntu je vicekurat pop Mate Orlić, umro je 1803. "na 25. apriglia od accidenta".

Proročansku poslovicu, sličnu onoj popa Jerolima, zabilježio je u Istri St. Žiža u "Zborniku za narodni život i običaje", knjiga 33. i P. Lukanec u Virju u istom "Zborniku", knj. 31/2.

Zanimljiva je priča o uzidanim knjigama. Možda su Orlići, kao doseljenici iz Like (preko Senja? – jedna grana nosi 1738. nadimak Senkić) donesli kakve heretičke spise, koje su čuvali i poslije od straha pred biskupskim vizitacijama sakrili. Puntarski župnik pop Anton Toljanić pokazao mi je u župnoj knjižnici jednu Divkovićevu knjigu na bosančici, koje nema u popisu učinjenom tridesetih godina. Ne zna se, kako je došla u župni dvor. Možda je ona jedna od onih "zabranjenih i zazidanih".

Mrtvaška misa

Kad je niki pop tekal večer umirajućen, trefil se je na jenoga vola, ki je stal priko puta, pa ni mogal pasat. Kad ga je tofnul zi štolu, vol se je malo drical i on je pasal naprida. Ma kad je prišal do umirajućega, već mu je smrt bila za uzglavljen. Da ne zeme nepripravnu dušu, hitil je štolu priko postije i

rekal: "Čovik se muči rodit, čovik se muči umrit, niš je na ton svitu, ma štola je najjača na zemji, ki se nje drži, nima straha živit ni umrit".

Kada mrtvi nakon smrti pride strašit, aš je za života delal slabo, onda ga pop zi štolu pošaje na sufit od crikve. Tamo da jih je čudo, pa na špekule jigraju.

Jedanput da je pop otel prodiskat o Duhu svetomu i dal je mežnjaru narejenje, da na sufitu čeka z jenin golubon, pa kad on reče: "Duše sveti pokaži se", neka hiti goluba crikvu po škuji od sufita. I pop je šal prodiskat. Prodiće on i najedanput zavapi kuntra nebu: "Duše sveti ki si na nebesi, pokaži se grišnikon na zemji". A mežnjar mu je po škuji od sufita zakriknul: "Ni ga nigdir, miši su ga pojile".

Mrtvi su vavek kolo nas, ma jih ne vidimo. Bi nas strah čupal, kad bi nan se onoliki pokazali. Ma niki mladići su jih videli na Dušni dan. Kako ča živi gredu na Sesvete grobje pohodit, tako i mrtvi gredu na Dušni dan z grobja va selo. Zato se tu večer nakon Zdravemarije ne smi s kuće van. A niki mladići su šli s krsnikon Maton Juratićen. Kad su prišli va ulike, zada zvonika, on njin je rekal, ko se ne straše, neka mu stanu na nogu. I oni su stali. Najedanput vide, kako gre prošišijon kolo crikve. Najprvo mali pa stariji. Z lica jih je bilo za prepoznat, a od zada su zgledali, kako da jimaju kabanice. I stara Dunižarka je videla čudo toga. Ona je bila jako pobožna, pa je svako jutro hodela na ranu misu. Na Dušni dan v noći se je niko doba zbudila i učinelo njoj se, da zvoni. Haba boje i lipo njoj se čini, da čuje zvon, kad bura utihne. Se je stala, zela faleceton i šla po škuron Kolušinu brzo crikvu, da ne zakasni na misu. Kad je prišla na vrata, vidi punu crikvu judi. Ne kantaju na glas, leh niš mrmju. Šla je pomalo va jenu koru. Kako ni jimela sviće, dal joj je jedan kraj nje bokunić, da i ona gori. Kad je misa finila, šla je s crikve z onu svićicu. Kako je još bilo škuro, ona je šla znova leć, da ne drhće stanjena prija zore. I zaspala je. Kad se je zbudila, već je svitelo i ona averti na škrinji jenu košćicu, kadi je prija spanja bila položila svićicu. Strah njoj je kosti stresal. Šla je popu i sve mu pravila. On njoj je rekal, da je to bila na mrtvaškoj misi i da je ona košćica od mrtvoga. Bi ju morala poć tornat, aš ko ne, on čija je, ne će jimit mira.

Nju je bilo strah poć, ma da njoj mrtvi ne bude na duši, stala se je drugo jutro va istešu dobu i šla je crikvu. Našla ju je punu, sve kako i pasanu noć. Šla je va koru i onomu kraj sebe tornala svićicu. On ju je zel i mahnuł njoj z glavu, kako da zahvaljuje. Ona je šla na to brzo, brzo van s crikve, a da ni pogledala ni livo ni desno. (Kazivala Marija Žic Borovica)

U staro vrijeme nisu Puntari tražili liječnika, a popa bi dozvali na času smrti. Bilo je naglih smrti, kad više ni on nije našao tople ruke. Jednom je u ma-

ticama zapisano: "1832. na 22. junija preminu Kate xena Frana Ziza od let 76, koju zatekoh malo duhatu i prez besede".

Možda je vjerovanju, da mrtvi iz groblja dolaze u selo, dao hrane prijenos kostiju iz crkve sv. Andrije u crkvu sv. Trojice. Taj čin je sigurno uzbudio Puntare, koji naročito drže kult mrtvih. U maticama je zapis: "1794. na 1. marcia pervi petak marceni kako prihodi ovoga godischia zi licencziju od pravde ku je dvigal paron Jakov Raguzin, sudac ovoga godischia uzdignu se puk i redovnici zi persisionom na nacin kako se dignu martvi i mi po istesi nacin uzdihnuhamo kosti od mertvih ke nikoliko godisch dvaiset bihu zapuschene u svetom Andriji kadi dvaiset godisch ni se govorila masa ni luzzariji. Onda se stavismo u gednu giamu po dno crikve u kantunu od giuga u svetu Troizu. Gospodin pop Gierolim Orlich, curato od Punta".

Pavlići

Pop Osip Mrakovčić Pavlić je govorel, da je njegov rod od knezi a prinesla njin je pridivak jena baba Pavla, ka je bila od plemenitih Juranići s Podunija. Kako starica je stala na vrh Kolušina. Kad su njoj vnuci hodeli na posal, wavek njin je davala smokav i mendul. Kašnje je va toj kući stal Mate Slipi, ki je slip do smrti mlel juden šenicu i fragmentun.

Svi su Pavlići puškaduri. Se pravja, da su nigda na nediju po misi spravljali narod, da njin goni lisice. Judi su hodeli priko gromač i drmuni i na velo kričali, da se je na dlgo čulo, pa se još sada reče: "Ne kriči na mene, kako na liscu!" onomu, ki na čovika jadan kriči. Tako se je po njimi južni del Punta nazval "Jegeri" (lovci). Trmuntanski se zove "Susediči", aš svi stoje blizu, jedan drugomu vrat na vrata, pa znaju sve posli jedan drugoga. Kad se svade, udelaju zidić mej vратi, da se ne vide. Ma priko njega dile, ben, špoti jedan drugomu. Tako je nika Cota, kad se je svadila zi susedon, ki je bil istešo cotav, za zidićen kantala: "Coto ja, coto ti, niš san ja, niš si ti!" Jegeri i Susediči su se znali mej sobu svadit i potlić. Osobito mladići, ko je bila po sredi kakova lipa divojka, ka je pijažala jenih i drugih. Tako da su za niku lipu Lucu Pavliku hodeli dva, pa su se na mesopus potukli radi nje na placi. A ona je rekla: "Jegeri i Susediči, jeni i drugi manenići". Puntaron je bila slaba navada, da na mesopus kladu na sred stare računi. Ova Luce Pavliku je bila od "Škorupa", pa se ni otela pejat z divojkami, ke su bile od "Murčine". Kad su njoj rekli: "Luce, ne budi tako ohola", ona je odgovorela: "Oholiju ni tribi kudit". I tako je ustala reč: Ča je po naravi, to se ne pusti, ni ne nabavi.

Pop Osip, kad je bil plovan na Punti, je dal bratji da drže crikvenu zemju: Matejan, Bankaldovicu, Na Kinpi, Runtele i Malu Krasu, priko 70 min si-

mena. To jih je pomoglo, pa su zagradili veli dvor na Pekrižji, komu je još sada na dnu skal starinski grb. Da pomore bratju, pop Osip njin je dal sva lenjam za kuću. A kad je njegov brat Miko tesal miležim na kući, mu je stari Kancelarić rekao: "Lahko veli dvor gradit zi šugi od crikve". To su mu bili sila zamirili, aš Pavli su čavli, ča zakuju, to ne puste tako lahko.

Za poč va Merike Frane Ladić je bil posudil od popa Osipa crikvene šoldi, pa je kašnje, kako bogatač, jako crikvu pomagal. Pop Osip je sila vodil računa o Puntu. Kad su nakon prvoga rata nikoliki Puntari prominili jime selu va Alesandrovo, to je popu bilo mrsko čut. Videl je, da se Punat zgrešće. Mladih ni voja kopat, biže zi sela i prodavaju starinu. Da bi Puntare klal na pravi put, jedanput je va prodiki rekao: "Judi, judi, slabo nan se pripravlja, aš ča su težaci Puntare pripravili, to te gospoda Aleksandrovčani pojis". Kad je prišal va šekrstiju, mu je mežnjar Jivić rekao: "Pope Osipe, danas ste dobro kantal". A on mu je odgovorel: "San se švugal za vavek".

(Kazivala moja majka Roža Bonifačić rod. Mrakovčić Pavlić)

Ivan Mrakovčić, sin Šimuna iz Korniča, preselio se valjda na Punat oko 1766. kad se oženio Puntarkom Marom, kćerkom Franića Žica Maradinića. Njegov sin Ivan oženio se jednom Juranićkom, koja je njihovom potomstvu ostavila nadimak Juranića. Zapis njihove ženidbe: "1796. na 19. giunia bihu zadruxeni u sveti matrimonij Givan Mrakouich sin Givanov zi Luciu schieru Dumichia Juranichia. Bihu svidoci sinor Piero Rusinenti, sinor Micoletto Zubrach od Veje, u crikvi svete Toice. Ja gospodin pop Gierolim Orlich, curato".

U mojem posjedu je knjižica, kojoj na koricama crnilom stoji Chiesa. Unutra na prvoj stranici piše: "Francesko Orlić fù Giovanni pagò l'interese dovuta a questa chiesa parrocchiale per l'epoca dal 16. 8. 1876. a tutto il 5. 2. 1877. e ciò con Fj. 3.33. Ponte li 6. Gennajo 1877. Mrakovčić amntore par." Župnik Frane Žic Antičić sa pečatom župnog ureda Punat potvrđio je 22. II. 1901. da je "vraćena potpuno glavnica i u redu isplaćeni kamati". Ovaj dokument sadrži interesantne podatke za kolanje kapitala na Krku krajem 19. stoljeća, jer je Puntar Frane Orlić Ladić s crkvenim novcem počeo svoj put, na kojem se od običnog mornara digao do veleposjednika, tvorničara i konsula Costarice. Pop Josip Mrakovčić Pavlić, sin Mika i Marije Maračić Katušić, bio je unuk Lucije Juranić. Rodio se 26. XII. 1852. U Puntu je župnik do 1886. Na račun zanosnih i borbenih Puntara duhovito je rečeno, da im je u karakteru "Punat" (most), koji spaja tvrdoču stvarnosti s nebulozom iluzija. Strast im je "toro" (tučnjava). Kao da su stalno u misli, kako da se istaknu. Muči ih anonimnost. Poznata je ambicija Puntara, da njihovo mjesto bude prvo na otoku.

Dobričina

Pravja se, da su Bonifačići dobili jime po jenon svojen, ki je bil veli dobričina. Pomagal je, komu je bilo trbi i komu ni, pa su mu petjari šenpre bili na vrateh. To je njegovoj materi pačelo, aš ni bila baš odarna, pa mu je jedanput rekla: "Sinko moj, kadgod je dobro reć ne, ma mi se pari, da biš ti i kaškan otrov tornal, koga njin je zel naš sveti biškup na Osoru".

Po jenomu dedu Jivu su Bonifačići dobili pridivak Jivac. To su bili jaki judi, duplih kosti. Kad su va Žardini kopali, ni njin bilo ravnih. Tri brati od njih su jedanput va kampanji vajali sten, ku ni voli ne bi bili kapaci maknut. To je videl niki čovik, pa kad je prišal va selo, je z velin mirakulon pravjal, ča je videl. I onda su jih nazvali Jakice.

Jivcen reču "Jivci narugjivci", aš se vole narugat. Kad je Jivu Jivcu pala mat z barature, on je bil nigdi va seli. Puten ga je trefila jena ženska, pa mu je rekla: "Teci doma, mat ti se ubila".

– Ne floćajte, on će njoj.

– A boje, da bin, ma ne, aš je vero, brižna, pala z barature! – ženska će mu na to.

– Oštija, ča ni mogla poć zdolu skalami? – tresne Jivac i zateče se doma.

I kolo dvora Frana Jivca Barića judi su se bojali pasat. Va njegovoj bačvariji se je dosti toga nadilo. Njegov sin Miko je bil skantal i narugjivu pismu o jenoj divojki. Radi toga je bil dobil skoro po glavi zi sikiru. Stari Frane je crikvi jimel mesto va veloj kori kraj popi va kapeli. A va kapelu su hodeli i dica, pa kad nisu bili na mir, njin je govorel: "Mirujte, aš ko ne, će vas ona ruka s pulpita udrit s križen po glavi". On je govorel, da ona ruka je od jenoga duhovine, ki je hranjen na prodiskalnici. On vavek kroz jenu škujicu gleda po crikvi, ki je kadi, kako moli i kada pride crikvu. Ča vidi to pravi popu, kad pride prodikat, da more na judi kričat. Zato ga pop vavek po-zdravi, kad pride i jide s prodiskalnice.

A pop Miko Dunižarić je dicin govorel, kad su se va kapeli rivali: "Dica, mirujte, ko morete". (Kazivao Jive Petranić)

U ovom primjeru je očito, koliko pučka etimologija može djelovati na predaju, jer Bonifacije ne znači: dobro činiti, nego "bonum fatum" – dobra kob. Na Kvarneru je živa predaja, da je osorski biskup sveti Gaudencije prokleo zmije, pa nisu ottovne na Cresu, i da je iz roda Bonifacio.

U anagrafu se kao Jivac prvi spominje: Bonifačić Jure pok. Iva, rođen 1733. Smrt njegovog oca bilježe matice: "1750. na 22. aprila preminu Jivan Nažopulić pokojnoga Jura i bi kunpanjan so simi svetimi sakramenti". Iznad "Nažopulić" je glagoljicom napisala ista ruka: Bonifačić. Ovaj se nadimak u skraćenom obliku Zopolić više puta spominje u maticama.

“Jakica” nije izvedeno od “jak” nego od Jakov, koje ime dolazi u obitelji Bonifačić, jer su u njoj bile udate dvije kćeri Jakova Vidovića. “1828. Zadruzeni Give Bonafacich od Givana i Mare chi Giacova Vidovicha”. Ivanov brat Miko oženio se Antonom Vidović.

Smrt zbog pada s barature se spominje: “1813. na 29. agusta preminu Mare xena Giura Bonafacich od padnutgia pod baraturu. Bi pocopana crivi svete ‘Trojice po meni popu Peru Zicu parrochu’”.

Dok se nije proširila crkva sv. Trojice, svaka obitelj je u crkvi imala svoje mjesto “svolu škril”. Djeca su išla pred glavni oltar u kapelu, u kojoj su sa strane bile klupe za svećenike, kamerale i viđenje pojedince. Zatim su do sredine crkve bili muškarci, a iza njih žene. Po sredini crkve, između klupa, bilo je mjesto za mladiće i mlade muževe. Kako su ovi bili živilji i obično su stajali, to je sredina izgledala kao “krušija”, izvor vode, pa se kaže “Žalosna mat, ka ne vidi svoje glave va krušiji”. Udovice su se zadržavale pri dnu crkve, u mračnom dijelu ispod orgulja.

Prve nedjelje nakon vjenčanja vodila se nevjesta “na škril”, da zna, gdje joj je unaprijed mjesto po mužu. Nekoje starice su uporno čuvale svoje mjesto, jer su bile na obiteljskim grobovima, kojih je bilo u sv. Trojici. Obično su u crkvu zakašnjavale žene, koje su imale brojnu obitelj, pa bi se reklo: “Ko će tendit crikvu, oganj njoj se zatrnuži, ko će tendit oganj, crikvi njoj se mrzla škril tuži”.

Krsnik i oholi anjeli

Pop Miko Klačić je stal va Jagoriki. Govore, da je bil veli krsnik. Kad se je spravjal neverin, on je bil vavik nigdi na otvorenon, pa je molil i križal držeć ključ va libriću. Pravjal je, da je jedanput videl va oblaku klupko štrig, ke su se kosmale od jada, aš jih je fermal, da krupu udelaju. Kad je delal misu i obraćal se narodu, da reče: “Gospodin s vami”, zatvaral je oči, da ne vidi, kako mu štrige i štriguni, ki su crikvi, rozi pokažuju. Vavek su mu pačili.

Kad je hodel po raskrižju, da je vijeval oholih anjeli, ki samo gledaju, da mu glavu zemu. Sused mu je bil Jure Andrijić Barić, bačvar, ki ga je uževal britvat i ostrić. Jedanput, kad ga je tako strigal, da se je pop Miko čupal z ruku za vlasti zada uha i rekjal: “Ko ja umren naglo i znenadno, ostat će ovoliko nerečenih mis”.

On je bil va dimjak hranil netjaka, kad su ga Francuzi jiskali za saldata. Z dimjaka je ov ušal na Krase, i tamo se je duže vrimena hranjal va margaru mej ovcami. Jedanput kad su mu va torbici prinesli jizbinu, prinesli su mu

i glas, da mu se je rodil sin. To ga je sila razveselelo. Otel je sina vidit, ma se je bojal špije, da ga more ki vidit, kad pride va dvor, i kvarelat. Kad je zaškurelo, pustil se je va selo, hlideć se za gromaču. Va sebi je govorel, da će se napit s prvin koga trefi, ko srično pasa. I prišal je doma bled i smućen, aš da je mrtvoga videl za gromaču. Ni se dal ni blizu zikve, da ne bi kakovo zlo prinesal ditetu. Njegovi ga nisu razumeli. Zeli su za šeguro, da ga je niki urekal i šli su brzo popu Miku, da ga gre blagoslovit. Va preši, pop je šal na vrata prez kolarina, i tutu ga je presikal jedan štrigun. Popu se je zamaglelo i padajuć na svoj hlad je rekal: "Ča ovdi si me!?" (Kazivao Frane Bonifačić Barić)

U doba francuske okupacije živu na Puntu tri popa Mika Žica. "1817. na 16 augusta preminu pop Mico Zic stariji od godisch 90, na numeru n° 113". On je bio brat suca Ivana Maradina. U maticama se spominje stan Jura Andrijčića, bačvara i susjeda popa Mika Klačića: "1828. na 17 oktobra preminu Franica chi Giura Andrigcicha od let 16 na numeru od chuche 40, od tropice". Već za austrijske vlasti ima ovaj zapis: "1822. na 11 febrara bihu zadruženi u sveti matrimonij Mikula Žic od Jivana i Mare hēi pok. Bara Bonifacića. Na to svedoci pop Miko Žic mlaji i Jive Žic od Jiva. Pop Miko Žic stariji, vice kurato". Ovaj Miko Žic stariji je od Mika Žica Klačića, a mlađi bio je sin Ivana Žica.

U predaji su očito dva događaja, koji su se u različno doba mogli dogoditi istom licu. Za Francuzā nećak popa Klačića se skrivao, a poslije je mogao naići na mrtvaca, što ga je praznovjernog uplašilo. U to doba je nađen u puntarskom kraju mrtvac na putu: "1823. na 4 jenara bi najdeno telo mrtvo jenoga furesta na Kraseh col Calabrigna i bi vizitano od komesarijata i likara Morca Franca od Vegie. Ovi covik bi jimenon Izidoro Pratti od Boemie relogista. Taco ucini costitut gnega xena ka bi za babu publicu u Vegi. I ovi bi pocopan u cimiteru sv. Andrije na Punti. Pop Pere Zic, curato".

U Puntu je posred Galije malo raskršće, koje zovu Klačić po tome, što je na uglu kuće Žic Klačić bio veliki "klak", koji je čuvao zid od kola. Po njemu je došao i nadimak jednoj grani Žica. Spominju ga matice: "1686. kuma Kate Klačićka, žena Mikule Žic pok. Matija". Kažu, da su se na tom Klačiću sastajali krsnici, kad su noću štelali novajliju u svojoj družbi. Po vjerovanju, krsnik je onaj, koji se rodi s "košuljicom". Njemu je dano da razgoni oblake i čuva putnike, pa se može pretvoriti u psa, koji čovjeka na putu prati, dok je u opasnosti. Štrige mu gledaju naškoditi, gdjegod mogu, pa se kaže: "Krsnik je veli mučenik, aš drugomu će pomoć, a sebi ne more". U anagrafima se jedan Žic spominje s nadimkom "Krsnik".

Pod kolenon vežen

Od nikoga Principa Jelenčića bila je ostala mlada udovica. Dobro stojeća, našla je junaka Lucetića, da njoj tendi kanpanju. Ma kako su bili mladi i teple krvi, počel je junak pomalo i paronu tendit. Kako je bil mršav, ona mu je šenpre davala bokun slanine i govorela: "Na, pojij, pa mi se zdebeli". Z vrimenon se je mladić štufal nje meciciji, pa je počel mislit, da ju pusti. Jimel je na oku jenu divojku, od ke su mu se kamižoti pijažale. Kad je udovica to doznala, od žalosti je legla va postiju. Ni otela s kuće, a kad je morala na dvor, prevrnjevala je tavercu priko trbuha i govorela, da ona ne zna, ča je ovako naduta. Ma nje od roda su pogodili, zač se ona hranja. Bila je va drugon stanju. Da ne bude sramote, prisileli su junaka, da se oženi za udovicu. "Kad si znal š nju leć, hodi š nju i pred luntar". I su udelali lipi pir. Udovica se je nastavila kako jelva. Večer su njin po užanci prišli mladići barbat na dvor. Nevestica je dala mladomu bukaletu i poslala ga je, da gre dat mladičen pit.

Jena pirovjanka, ka je bila kraj nje na to njoj je zbadnula: "Ne pušćuj ga van, bi ga mogla noć zet". Principika ju je razumela, nasmela se i z visoka njoj rekla: "Niman straha, ne, aš moj junačić je sada pod kolenon vežen".

(Kazivao Pere Mrakovčić Pavlić)

U maticama je zapisano: "1819. bi postavljen u sveti matrimonij Pere Lucetić od Verbnika i Kate udova pok. Frana Maričića". Jedno dijete, koje im umire 1820. bilo je pokopano u Vrbniku. Nisu dugo živjeli zajedno jer "1825. na 29 augusta preminu Catte xena Pera Luceticha zarogena Maricih od godisch 41".

Nekad je u Puntu bila svadba puna ceremonija. Mladencima je bio propisan svaki korak. Nakon vjenčanja vezali bi mladoženji pod koljeno "kurdelicu", s kojom je ona došla u crkvu, jednako vezana pod koljenom. Za oženjena čovjeka još se danas kaže, da je "vežen pod kolenon".

Težaška torbica

Za Harabajići se pravja, da su potekli od dvih brati, ki su bili begi turski. Va ratu pod Bećom su jih zarobili i oni su se pokrstili i prišli na more. Jedan je šal na Cres, a drugi na naš otok i tako su od njih postali dva roda. Od njih je bil i pop Anton Luskić, ki je delal novine va Trsti. Njegova mat je bila ženska, ka je sila želeta svoju kuću naprida rinut. Ona je delala kolači i va Veji jih prodavala. Jenoga jutra je prišla ranije pred grad i našla je vrata zatvorena. Morala je čekat kraj Paštarićevih stani. Ona je zaspala na vozu, a mali, ki bil š nju, čuval je voli. Kad su se vrata otvorile, mali se je dvigal na četvoricu i počel curat preko voli. To je videl jedan šinjor z Veje, pa ga je pital, da ča to dela. Mali mu je pravil, da mu je mat rekla, neka se pocura

priko voli i uđela križ zi šibu ozgor njih, kad se vrata od grada otvore, da ne bi ki voli urekal. Šinjoru se je mali pijažal i on je šal materi reć, da bi dite mogla dat na nauk. A Luskićeva mu je mudro odgovorela: "E, šinjor mijo, lagje je van to reć, leh meni uđelat, aš težaška torbica je više prazna leh puna". On jih je na to zel do biškupije i uđelal je, da maloga zemu za popa. Ta pop Anton je kašnje školal dicu svoga brata Pera, ki se je bil na Korniću oženil za Brajutovicu. Jedan netjak mu se uđelal veli gospodin. Stal je va Zadri i oženil se za niku kontesu Burelu, ka je na dan prominjevala po de-set veštaj. Živeli su na velo i na starijih poburavili, a mat je sila želila vidić mladu. I jenoga dneva se je Korničarka spravila z brodon va Dalmaciju. Da ne gre kakova takova, je od susede posudila kamižot od crne svile i prišla je va Zadar s torbicu. Ma sina je bilo sram, da ju popeja ženi va palac, pa ju je pustil na kvartiru va jenoj oštariji. Škurin je prišal do nje, da se ganaju. Bilo ga je sram poč š nju po gradu, da ne bi ki videl, da jima mater porednu težakinju. Sirota mat ga je samo molila neka njoj pokaže njegovu ženu. I on, da njoj ugodi, njoj je rekao: "Kad budete jutro partila z brodon, gledajte na kraj, ja će prit na rivu. Ona ženska ka bude s manu alabracu, će bit moja žena". Na te njegove mrske besede se je materi stisnulo srce i ga je zaklela, da ne jimel sriće ni blagoslova božjega, kad je takov.

Jutrin dan je šla na vapor. I kad je već bila skaleta dvignjena, prišal je sin zi ženu na rivu. Starica je počela na glas plakat i z ruku mahat. Žena je muža zapitala, da ča mu ona starica maše. On njoj je onda priznal, da to mu je mat, ku ni znal kako pred nju pripejat. Žena se je počela jadit na njega, da ni jimel tako uđelat i dala se starici mahat zi rupčićem. Ma već je bilo ka-sno, aš vapor je na svu makinu partil od Zadra. Ni dugo terminalo, starica je na ižuli umrla, ma ni sin gospodin ni sriće užil, koliko god je časti jimel. Počel se je fiševat i najzada je žalosno finil va kažamati.

Čudo težaška mat prova dok dite zgoji i da mu nauk. I udovica Pavlika je s tvrdimi zažukji školala sina. On je to razumel, pa je svagdi mater hvalil i spominjal. Jenoga leta, kad je bil na vakanci, tornjevali su se on i mat skupa s kanpanje. Mat je nosila na glavi kuneštru grozja i smokav, a sin je zel za rame nje torbicu. U to jih je trefila jenoga popa mat, pa će posmihljivo: "Gospodine, ča vas ni sram torbicu nosit?" A on njoj je drito v nos od-govorel: "Ne, aš mene je torbica učinela gospodina!" (Kazivala Marija Žic Barovica)

Matrice donekle ispravljaju predaju o podrijetlu Karabaića, jer ih spominju već u prvoj polovici 17. stoljeća, dakle prije bitke pod Bečom 1683. Ali u ko-rijenu njihova prezimena je turska riječ (*kara* = crn), što nas ipak navodi na to, da ih držimo doseljenicima iz krajeva zauzetih od Turaka. Karabaiće

s otoka Cresa spominju matice: "1793. na 10 otobra bihu zadruxeni u sveti matrimonig Giure Xorich sin Givanov i Mare udoviza p. Givana Harabaglie od sela svetoga Martina biscupigie osorske po meni popu Gierolimu Orlichiu curatu zi oblastiu arcixacna H. Pastorichia od Vege. Na to bihu svidoci paron Zuane Galanich i Anton Harabaich".

U anagrafu piše: Karabaić Ivan pok. Ivana Luskić, 13. 8. 1791., Mare Toić (žena), Ivan, 17. II. 1822., Petar, 6. I. 1829., Anton, 29. II. 1832. (djeca). Za Ivana je naznačeno u popisu krizmanih 1827., da mu je kum "sinor Antonio Petris". Ivan i Anton bili su svećenici. Anton je bio suradnik biskupa Dobrile i dugogodišnji urednik "Naše sloge". On je školovao djecu svoga brata Petra, koji se oženio u Korniću jednom Mrakovčić (po predaji je to bila "Brajutovica", iz tamošnjeg roda Braut). Njihov je sin Ivan onaj, za kojega predaja kaže, da se majke zastidio. Rođen je u Puntu 1854. Povodom njegove smrti 1891. izašao je nekrolog u "Našoj slogi", u kojem se kaže, da je preko osam godina bio tajnik austrijskog poslanstva na Cetinju, zatim kotarski poglavavar u Kninu, gdje je pomogao osnovati muzej i mnogo se brinuo za regulaciju rijeke Krke. Bio je vitez reda Franje Josipa I. Oženio se kćerkom dalmatinskog rodoljuba dr. Frana Danilo. Umro je duševno poremećen u lječilištu Perginu, Južni Tirol.

U ovom primjeru predaje narod je progovorio o teškoj istini, da su se mnogi seljački školani sinovi izgubili za svoj rod, jer se nisu znali snaći u društvu, klasno diferenciranom. Prestali su biti jedno, a nisu postali drugo. Karabaić iz predaje predstavlja njihovu tragiku. Raskidan na jednoj strani stidi se majke seljakinje, a na drugoj spasava siromašna sela od poplave. Kaže i poslovica: "Komu je srce razdvojeno, njemu je živjenje smućeno".

Republika šupljika

Va staro vrime Punat je bil na više stran. Kuće su bile rashitane po pojtu, od Kandije do Mrižića kuće i Kanajte. Kako su judi stali nasamo, to su se jako veseleli jedan drugomu, kad bi se našli va klancu po kanpanji. Nisu se mogli dosta naganat. Va Slavnih kućah da je stala nika sudinja, sila dobra i pametna, pa su njoj se judi voleli potužiti. Kadi su ju videli, tutu su je fermivali, da njoj reču, ča njin je na srcu. A ona bi njin rekla: "Ću reć mužu, pridite nediju k nan, pa čemo vidit ča se more. Dok je čovik živ, ufanje ni zgubit". Čudo njih njoj se je tužilo na nikoga lupežinu, da ovce krade. Ona ga je jedanput fermala na putu i rekla mu: "Ča to čujen, da na tuje ruke protežeš?" A on je na nju zarunjal: "Ki je to kapac reć? Neka me najprija čapaju, a onda tuže". Na to mu je ona rekla: "Delaj ča ćeš, ma ne ćeš dokle

ćeš!” I su ga čapali, kad je na tujen va vriću gulil glavice od framentuna. Najprije je na raskrižju u noći strašil, a onda je kral. Pripejali su ga kraj Slavnih kuć. Ma suca ni bilo doma, pa je sudinja rekla: “Pejajte ga okolo z vriću na rameni, neka zna, da je prišal juden v ruke”. I rinuli su lupeža naprida. On se ni dal, aš da to ni osudil sudac, leh sudinja. Ona je na to rekla: “Dragi moj, sudac al sudinja, sve jeno, kad su glavice va vrići”.

Suca Pigurine žena je bila na božju. Kad su njin judi bili kući, ona se je vavek kladala de mezo z bedastoćami. Zato su judi vavek z dvora gledali, kadi je, da na samo govore zi sucen. Nika žena je falila, pa je prišla na vrata, kad je bila doma samo sudinja. Ni mogla od manje, pravila je njoj zač je prišla. Jimela je sina saldata već čudo let va Bnecih, pa je prišla molit, ko bi ga sudac mogal kako zbavit. “A, će prit, će”, sudinja će njoj, da ju utiši. “Će, će, ma ja neman kada, volela bin ja, da i moj sin tanca kako i vaši”, odgovorela njoj je ženska, pomalo jadna, aš sučevi su se znali otkupit od šrvicija. Na to njoj je sudinja rekla: “Ću van niš reć, ma ne pojte nijenomu pravit. Moj muž sudac je rekjal, da je republika šupljika. Ne će čudo durat i dica te prit doma”. Ženska je šla s tin s kuće po selu. Rekla je jenoj, pa drugoj, da je republika šupljika i najzada su prišli z Veje po suca, aš da je proti guverna. Kad su malo zatin, vero, Bneci propale, pustili su suca s pržuna i još su ga više dvignuli. Na to je njegova žena rekla ženan: “Sada ćemo mi sami ladat”. Ma kad su prišli Francuzi, narod se je počel smućevat. Višala su bile po putih, a veli glad, pa je sudac Pigurina rekjal: “Još ćemo svi klas zubi na ostrvicu”. Kako ni otel dat, da narod zimju va rat, prišli su po njega Francuzi, da ga zatvore. Pejaju ga veženoga, a žena se plače z vrat: “Mužu moj, ča je to prišlo na va svit, delate dobro, a najde vas zlo”. A on ni volel suze, pa njoj je rekjal: “Mušte, pijeguro, ko jenoga zemu, još nisu svih. Narod je već od jedan, njemu se ne more konop kolo vrata hitit”. (Kazivao sudac Anton Žic Slanina)

Ruševine “slavnih kuć” još se sada vide u puntarskom polju. Kažu, da su nekad bile slamom pokrivenе, pa su ih zapravo zvali “slamne kuće”. Matice spominju suca Frana Žica Pigurinića: “1793. preminu dite malo comu bi gime Catarina chi suza Frana Ziza Pigurinichia i gnega xene Cate”. U doba pada Venecije u njihovoj kući je pir. Franova kćerka se udaje za Bara, sina suca Ivana Maradina: “1796. na 30 luja bihu zadruxeni u sveti matrimonij Bare Zic od Givana zi Maru schieru suca Frana Ziza ki su despensani od presvitloga gospodina A. Sintichia u treto kolino po karvi. Na to svedoci Give Zorich od Givana i pop Frane Zic”. 1791. spominje se kuma Kate Pigurinka. Sudac Frane je umro: “1814. na 23 febrara preminu sudac Frane Zic pokojnoga Franicha od godisch 75. Pocopan crikvi svete Troice”.

Još danas se kaže "Republika šupljika", kad neka vlast ne odgovara i želi se promjena. Prema Veneciji bilo je u narodu uvijek kritike. Ostalo je sjećanje na dane, kad se na Krku vladalo po domaćim statutima. Za Frankopana je Krk bio mala državica. Zadnji je knez Ivan od protivnika nazvan "tiran", ali narod je novoga gospodara još teže osjetio, pa je govorio, da je Ivan oprostio težacima sve što su dužni. Buntovnike na Krku, koji su sanjali o staroj pravici, Venecija je nazivala "Frangepaneschi". Francuzima se u početku narod veselio, jer su ukinuli "sve privileji", kako sa žaljenjem spominje pop Ivan Feretić, domaći historičar, za kojega kaže predaja, da se sam objesio na smokvi.

Ostrvica je oguljena grana, obično smreke. Stave je uz ogradu *barature*, na nju se vješaju stvari, krpe i soljeno meso, da se suši. Kad je u kući bijeda kaže se "Ćemo klas zubi na ostrvicu".

Stara placa

Od starine je Stara placa bila mesto, kadi su se judi spravjali. Na sredini je bilo stablo, pod kin se je klamalo, sudilo i tencalo. Tamo su judi vavek sideli va hladu, a večer su mladići komedijali i kantali, pa je niki stari Mičeta, ki je stal na Staroj placi, klel: "Kuda šajete padaju, da ne pade jena va Staru placu". Govoreli su, da je jenu večer priko Stare place mrak preletel na konju od jenoga krova na drugi. A jenu noć su videli punu placu ovac i mej njimi pastirića s kabanićen, kako teše šibicu.

Na Staroj placi je i najstarija kuća na Punti, ona va koj su stali Kancelarići. Bila se je nakrivila. Kad se je zvonik gradil, je stari Kancelarić dal gredu za zvoni i onda mu je općina dala, da posegne na put i kuću podzida. Niki od njih je va Veji nosil okolo harte od kancelarije, pa su ga nazvali Kancelarić. I Osip je delal za fanta i pisal teštamenti. Jimel je brata Jiva i Mata, ki je bil bedast. Jedanput, kad su bili mali, su ostali lačni. Matere ni bilo doma, a va brunci je kuhalo. Oteli su jis, ma su se bojali, da će jih Mate praviti. Da ga se liberaju, napoštu su šli se hranjati po kući. Mata su hranili pod maštel i dok je on tamo čekal, da ga najdu, oni su kalali brunac i pojili ča su mogli. Jene nedije, kad je Osip na placi po misi klamal, prišao je Mate na puneštru i počel ga zvat na sva glas: "Osipe, hodi doma, jimamo za obed kiselice i glavu od Jakova". Mat je bila kupila glavu od ovce, ku je bil ubil Jakov Ragužin.

Z Veje su oglasi hodeli na talijansk, pa bi Osip Kancelarić počel klamat: "Avizo di Veja". Jene nedije su počeli judi na njega kričati, da ne te po talijansku, neka hravski. I od te nedije su se počeli spravjati va Pavlićevon dvoru, kolo popa Osipa, da se odile od Veje. On je hodel z judi na sedute va Veju i jako kunteštal, pa su ga Vejani jedanput napali kričeći: "Fora kvešto

kvatro oči”, aš je nosil očale. A kako je na Punti bilo šarenjaci, ki su držali s Talijani, niki je jenu noć udril Osipa Kancelarića zi sikiru. Sumnja je pala na Mika Pavlića, popovoga brata, aš on je bil z Osipom intakan. I zeli su ga va pržun, kadi je bil pravedan šes miseci inkvižito. Marija Marovica, Mikova žena, bila je ponosita ženska, ka ni svakomu dala znat svoj punijon. Jedan-put, kad je priko Stare place hodela svomu ocu Franu Principićevo Jelenčiću, videla je na puneštiri, ženu od udrenoga Kancelarića. Marija je još više dvignula glavu. A Kancelarićka, ka ni jimela dlake na zajiku, je jadna rekla ženan, ke su bile na placi: “Žene, lejte, lejte, Princip gre s Pilatovoga dvora”. Žene su se zatrubile va Mariju, a ona se je sprid njih nastavila, raširela ruke i rekla: “Ča me još niste videle?” Na to će njoj Kancelarićeva: “Hrani se va kantun, muž ti je va pržuni”. Marija Barovica ni ostala dužna, leh njoj je odgovorela: “Neka je, pržun ni za koze, leh za judi!” I šla je z dvignjenu glavu svojin puten. Na to je do nje prišla stara Penšijonatova, ka je znala sve posli od sela, pa njoj je rekla: “Šaldo Marija, manka de prova. Boje da još vaš malo trpi, leh da najdu onoga, ki je udril, pa da ga za vavek zatvore” (Kazivala moja mati Roža Bonifačić)

“Stara placa” sa svojim stablom spominje se u “Parnici” 1773.: “Fatto in Ponte nella Piazza vicino all’Albero, Luoco solito ... ove trovai radunato il Popolo del Commune”. Mičeta se kao nadimak spominje: “1689. kum Mikula Žic Mičeta”. U popisu krizmanih iz 1704. spominje se: “Jivan Mrakočić, otac Jivan, mat Mare, kum sinor Filip Dekancelarić”. Inače je vidljivo, da su Dianići identični s Kancelarićima Žicima. U anagrafima: Mato Ziz q Matio, vedovo, u zagradi: Dijanić, ispod toga: Frane (njegov sin) 25. IV. 1815., ali u zagradi piše: Kancelarić. O svojem rodu piše Ivan Žic Kancelarić u “Bilješkama”: “Moj pokojni otac, Frane Žic, pokle su mu rano umrli siromašni roditelji (otac mu se zvao Mate Kancelarić), sklonio se još kao dječak sestri Mariji, udatoj za suca Pera Žica, upravitelja Šintičevog velikog imanja, te je kod njih živio i služio, dok nije pozvan u vojničku službu. Kod ratne mornarice je proveo 17 i pol godina i velikom štednjom zaslužio priličnu svotu, koju je skoro svu potrošio, kad je na povratku kupio od Šintića Makavatu i Dolinje Bragešarovo. Moja majka Marija bila je slabašna i kasno se udala, jer je do 32 godine čekala pod prstenom vjerenika. Razne nezgode ogorčile su im život, pa je otac umro 1875., a mati 1890. I moja braća Mate i Josip već su mrtvi. Prvi neženja, a drugi je imao četiri kćere, a nijednog sina, a ja dvije kćeri, a nijednog sina, te je i naš rod – Kancelarić – sa mnom izumro”. Mrakovčićima Pavlićima kažu: “Pavlići i jimaju Pilatov dvor i Hrvasku ozgor” zato, jer je iza staroga dvora u vrtu sagradio svoju kuću jedan mladi Pavlić, kojega zovu “Hrvatska”. Nadimak taj dobio je zato, što je kao dijete, prilikom nekog zbora vikao: “Živila Hrvatska!”

O borbi Hrvata s talijanašima (šarenjacima) na Krku često piše "Naša sloga". Godine 1883. ima dopis iz Vrbnika sa stihovima:

Živila Hrvatska i njezina prava
čuvala se izroda, šarenjačkih glava.
Vrbančani na noge, da se veselimo,
Šarenjake pod noge, da se oslobođimo.

U Puntu se pjevalo:

Oj Hrvati na noge, da se veselimo,
šarenjaci pod noge, da ih pogazimo.

Iste godine ima "Naša sloga" dopis iz Punta, u kojem se naročito spominje borbenost Puntara i njihova predvodnika popa Josipa Mrakovčića za vrijeme izbora. Nahuckana je talijanaška svjetina vikala: "Dolje s popovi, ne ćemo ih u dvorani". Punat, stalno u trvenju s Krkom, stvorio je više priča o tome. Puntari, da bi naglasili, kako im Krčani žele slabo, rekli su: "Kad bi mogli, Vejani bi Puntaron zeli i Mostir z Drage", jer Košljun je ukras Puntu.

Manda

Su bile dvi sestre: Manda i Mare. Manda je bila lipa i puna griha, a Mare mrska i kako prez krvi. Bile su siromahe, pa su hodele na žrnadu, da bi preživele. Kad su na Lizeri trgale, paron je Mandu zval pod smokvu, da njoj se igra s kosami, a Mare se je krivela kolo trsi, da su njoj križa pucale. Dogodila se je nesriča i Manda je ostala va drugon stanju. Kad su šenicu plele po Kanpejah, Manda se je hitala z velih gromač, da bi se liberala onoga pod srcen, a Mare njoj je kričala: "Da biš se ubila". Kad je Manda rodila, sestra Mare je prišla kraj nje i rekla njoj jadna: "Boje bi bilo da si kamik rodila, leh toga crvića, aš kamik biš mogla hitit more, a dite ne moreš". Kad je Manda umrla, videla je Mare svoga anjela stražanina, kako gre priko praga kuću. "Kadi si bil?" ga je zapitala. On njoj je odgovorel: "Na sprovodu tvoje sestre Mande". Pita ga Mare: "Koliko vas je bilo?" A on njoj je odgovorel: "Ja i nje anjel". Na to će mu Mare, ka ni grišila i vavek je crikvu tekla: "A koliko će vas bit na mojen sprovodu, kad ja umren?" Anjel njoj je odgovorel: "Samo ja!" Na to je Mare na njega zaklela: "Ne bilo ni tebe". I on ju je pustil.

Po onoj Mandi svakoj raspušćenoj ženskoj reču: "Ka jena Manda". A kad se siromaha ženi, reku za nju: "Ova brižna, jima za dotu samo Mandu". (Kazivala Ante Mrakovčić Jurova)

U maticama se spominje: "1660. pop Franić Žic krsti Šušicu sinu Dminka od Lizera i nega priatelici Mandi sina Ivana". Kampelje, selo u nutrinji otoka,

spominju matice: "1795. na 30. octobra preminu Vice schi Pera Roxichia od Campegl". Ime "Manda", koje se daje raspuštenoj ženi, vjerojatno je u vezi i sa sv. Mandaljenom iz kršćanske legende.

Stari Žužanić

Kad se niki hvali, da brzo hodi, mu se reče: "Stari Žužanić, va 16 koraci na Kalabrinj", aš je bil niki stari Žužanić, jako veli i dugih nog, ki je govorel, da on s Punta, po Prgonu do Kalabrinja, lahko pride u 16 koraci, a hodit je preko pol ure. Kad je nikomu Žužaniću žena rodila, on je ostal doma, da njoj kuha panadu. I prišla njin je Krajkinja na vrata petjat. Žužanić ju je stiral z vrat z besedami: "Hote ča, hote ča, rodili smo!"

Zi starin Mikon Žužaničen su se judi pod staros rugali. On je bil va mladosti jako bistre glave. Judi su mu hodeli na svet. Bil je udelal molbu na cara, da mu da pomoć. I prišlo mu je niš malo. On je onda svako malo novu molbu slal, pa je pošti prišal uredin, da molbe zadrži i da mu ih ne tornjuje. Čeka on novu pomoć, svako malo gre na poštu, pita, ko je ča prišlo za njega i nakon nikoliko let tužil je poštara na sud, da ga je pokral za nekoliko hiljad fiorini, ke mu je car slal, a on mu je ni splaćeval. Njegova žena je bila jako vridna. Ona je pisala biškupu Štrosmajeru i on njoj je poslal pomoć, pa je školala dvih sini. Jedan je bil meštar va Baški, a drugi, pop Anton, je bil najprija fratar, a onda je sukral habit i postal pop, da bi mogao svojih pomagat. On je delal dicin školu na Galiji. Najprija su mu jutrin misu otpivali. Onda bi jenoga poslal školu otvorit, a drugoga po kafe. Niki mali mu je bil po putu pol kafe popil. Da mu tako ne prinese, pocural se je va lončić do vrha. Kad je bil pop Anton dobre voje, onda je dicu učil bugarit i tancat. A kad je bil slabe, onda su šibe rabile. Jedanput su mu dica bili sve šibe poprebili, pa njin je rekao, da ki mu jutro najlipju prinese, da ga ne će nigdar udrit.

Njegova sestra je bila oženjena za jenoga Bonifaćić Jakicu. Sila je želeta, da njoj sin bude pop. Ali mladić, namesto va Goriciju, je šal va Zagreb i tamo se zapisal na pravo. Mat ga je klela: "Da bi ga Zagreb zagrebel, kad mi je tu sramotu udelal". Sin njoj se mučil va Zagrebu na svaki fin, da bi se školal. Delal je na statistiki i stal va jenoj tesnoj kamarici, za ku je govorel: "Ja, kad se stanen, ko ču kapot oblić, moran vrata od kamare otvorit, da ruke raširin". Jimel je talanta za sve. Pisal je pisme i komedije. A bil je veli poštenjak. Ženil se je za Idu Kovačevu. Nje otac mu je niki put dal pomoć, pa mu je Žilina rekao: "Vi slabo ulažete vaš novac", aš je bil na plućih bolan. Stari Kovač je na to hćer od njega deštakal. Ma ona je mladića svejeno volela i kad je umrl, dugo je za njin žalovala. Od mižerije i tuge su šle brzo za njin i njegova mat i sestra pod zemju. (Kazivao dr. Anton Mrakovčić Pavlić)

Žužanić je nadimak Maračića. Spominju ga matice: "1795. na 24. marcia preminu Ante xena Mattia Marecchia pocojnoga Mattia Xuxanichia". U maticama je zapis: "1813. na 3. marcia charstih già pop Mico Zic vice paroch Mattiju Maricichu po. Mattija i gnega xeni Franici sina Miculu cumi give Mracoucich pocojnoga Micule i cuma signora Mittis". Ivan Žic Kancelarić u "Bilješkama" piše, da je pop Anton Maračić bio učitelj u Puntu godine 1878. do 1881. Njegov nećak Nikola Bonifačić Jakica studirao je pravo i umro od tuberkuloze 1908.

Stanovnici s kopna rugaju se Krčanima, da muž legne u krevet, kad žena rodi. Raspitivao sam se o tome kod staraca u Puntu. Nitko ne zna ništa o tome. Ali kažu, da je prve dane iza poroda muž obično kod kuće da pomaže ženi. Izraz "rodili smo" zacijelo je formula, kojom se zle sile žele zavarati. Ostatak je vjerovanja, da rodilju i novorođenče traže "štrige", da im naškode.

Ćuki i Gorinjci

Naš otok je bil nigda jeno, a gorinji kraj drugo. Nismo se lipo gledali. S cesarova kraja je hodela na nas bura i svako zlo. Najprvo Uskoki zi Senja, krali su i nosili ča god bi našli na ižuli. Jedanput su v noći prišli z brodon već blizu kraja. Misili su, da ni nigdir nikogar. I kad su prišli na kraj, udrili su naši judi va njih s kamici, da su se jedva spasili na brod. Naši su vavek stražili kako ćuki, pa su jih Uskoki za to i nazvali "ćuki". Ma su se i naši znali narugat onin z gornjega kraja. Su jih zvali Gorinjci i Vlahi, s kimi nisu voleli jimit posla. Zi te strane je najviše junaci hodelo na otok. A jimeli su duge prsti, pa su dvizali, ča god su videli, da nijedan ne čuva. Niki šinjor Velkašina je svako malo beći na drugo mesto kladal, da ga ne bi sluge pokrali. Kako je bil već star, jedanput je poburavil, kamo je beći klal. Smućen je hodel po kući i govorel: "Ča Vlah ukrade, to vrag popade, a ča kuća ukrade, to kuća torna". Kad je umri, našli su beći va slamnjači.

Spod Belevića se je teško živilo, pa je čudo petjari hodelo petjat na našu stran. Jedan je prišal jušto, kad su judi trgali. Hodel je z kuneštricu i govorel: "Judi napunite mi kuneštricu z grozjem, pa ču van jenu pametnu reć". Oni su mu dali grozja i onda je rekao: "Ne poburavite nigdar dihat, pak ćete vavek živit". Niki drugi je prišal kuću v leti, kad je gospodarica ležala. Kad ju je videl da spi, potegnul se je na prstih van i kad je prišal juden va hlad, je rekao: "Gospa spi z dicu". A judi su se na to nasmeli i rekli: "Blažen, ki ju gladi". – Osip Breda, postolar zi Baške, ki je dugo živel na Punti, kad je bil jadan, je govorel: "Ne pači mi, aš ču te poslat hodeć va Senj". On je govorel, da je celi Punat obul, samo da još ni dvi sirote. "Ki su to?", pitali su ga judi. On je odgovorel: "Jedan je ditić va jaslicah Mostiri, a drugi je sveti Paval

pustinjak, ki je bos zi Senja prišal na luntar". Se pravja, da je niki petjar s talaferme prišal mostir fratron. Oni su ga zeli za junaka, a jimeli su mostiri kip od svetoga Kirina. Ta se je Gorinjcu pijažal i on je svetoga ukral i ušal s njim na gorinji kraj. I zato su se naši rugali Gorinjcen da su Kirci. (Kazivao Anton Franolić Popić)

Hrvatsko Primorje kao cesarov kraj spominje se u maticama i to baš u vezi s jednim prosjakom: "1768. na 30. marča preminu Osip ubogi od cesarova". Otočani na Krku kad žele reći za nekoga, da je zaostao, kažu: "On je muntanjaro s talaferme", ili "Vlah smrdljivi", ili "On je z onu stranu Zadra".

Velkašina može biti u vezi sa Vukasovićem, koji se spominje u matica-ma: "1738. na devetog augusta karstih ja pop Juraj Žic kurato Mikuli Žicu pokojnoga Gržana i njega ženi Mari hćer Katarinu. Bihu kumi Petar Gašparić junak šinjor Pera Bukasovića i kuma Franica žena Franića Žica rečenoga Tolana". 1743. je kum na krizmi "Jivanu Rebenigu šinjor Bukasović". Osip Breda je stanovao "va žardinu" u kući, koja je nosila broj 1, jer se spominje: "1824. preminu Jakomina Breda od miseca jedanaest na No. 1" i "1821. kuma Matija žena Osipa Brede od Baške postolara".

U "Ljetopisu Jugoslavenske Akademije" sv. 46. (1934.) piše dr. A. Schneider u izvještaju, da je u Aleksandrovu (Puntu) u župnoj crkvi sv. Trojstva veliki barokni oltar s likovima sv. Antona pustinjaka, sv. Grgura, sv. Pavla, sv. Augustina i sa slikom sv. Ivana u pustinji, djelo učenika Piazzettinog Domenica Fedeli, zvana Maggiotto (1713.-1724.). Taj je oltar 1787. prenesen u Punat iz senjske crkve sv. Nikole. Na Košljunu su fragmentarni likovi sa "Jaslica" (iz stare crkvice Navještenja), majstorsko djelo plastike pod kraj 16. stoljeća, to važnije, jer su tako stari primjerici tzv. grupe "Presepe" veoma rijetki.

Tumačenje da "Ćuk" kao porugljivi naziv Krčanima dolazi po čúcima, kojih ima mnogo na Krku, spominje i dopis iz 1807. g. u "Kraljskom Dalmatinu". On može biti u vezi i s grbom grada Krka, na kojem je ćuk i natpis: "Vigilis Vegliae comunitas". Geografske i političke prilike (dugogodišnja mletačka vlast) uvjetovale su, da se na Krku razvio svijet s karakteristikama "posobojan" od ostalog Primorja. To je dalo maha mnogim šalama i pričama, koje su stanovnici s jedne i druge strane Maltempa jedni o drugima izmišljali.

Pavula od Poduniža

Sada je Poduniži zapašćena kućina, puna beštrana, mej zidinami njoj rastu ulike i smokve, ma nigda su tamо stali plemeniti Juranići i Žici Dunižarići. Jedanput su oni videli zeca, kako je ušal va jene grote. Šli su za njim

i našli su se va škuji, ka je od Poduniža hodela sve do Krpanove drage. Kad su kursari robili po onom kraju, judi su s Poduniža bižali va tu škuju, da bi se spasili. Ali kad su jin se nikolike ovce utopile va lokvi, ka je bila va toj škuji, zatrpalji su njoj jene vrata i tako se danas ne zna, kadi je počela. Kraj njoj je Vela škuja va Veloj dragi, ka je istešo nutri zatvorena. S Poduniža je bila nika Pavula, ka je bila sila ohola. Kad se je na suncu češala, gledala je svoje kose i sama sebi govorela: "Ma san ja lipa divojka". Kako je bila delikata, ni otela jis ni zeca ni srdele. I mladići je sve redon odbijala. Prišal ju je prošit i niki paron Vijanelu, ma je i njegov prsten odbila, aš je potajno bila namurana va nikoga Kunda gospodina, ki njoj je va klobuku prinesal grozja svetoga Jivana. Ma nje stariji nisu bili kuntenti, da gre za furešta, pa su njoj branili da se š njin vidi. Kad je on hodel lov lovit na Punat, je va rog sopal, da njoj da znat, da je blizu. Ona je na to kladala rub na puneštru, da bi znal, da ona na njega misli. Kad su stariji videli, da je ona stalna, pustili su njoj, da se oženi za Kunda. Kad je šla ča s Poduniža, vijali su Pavulin rub kako banderu.

Za nju je ustala pisma:

Pavula od Poduniža,
Ne će zeca ni srdelu,
Ni parona Vijanelu,
leho Kunda gospodina,
ki njoj nosi va klobuku,
grozja svetoga Jivana.

S Poduniža je bil i pop Paval, ki je bil sila jak i travajoz. On je okolo ulike sadil, pa se celi on kraj zove po njemu "Pavula". Bratju je vavek svitoval i karal se, kad ne bi udelali po njegovu. On se je otel ženit, ma mu nisu dali, pa je hodel jenoj udovici i govorel, da pop smi poć za kamižoton jedanput na misec. Kad bi prišal udovici, ona je dicin govorela: "Dajte sutlu katridu i hote pužići pobirat".

Dumenigo Juranić ni otel poć mlađu jiskat nadugo. Našal ju je u suseda Poduniži. A kako su bili va rodu, otac mu je govorel: "Sinko moj, pusti zormanu na miru, hod malo do raskrižja, je još cvitja na svitu". A sin mu je odgovorel: "Ki susedu jubi, života ne trudi, postole ne dere i ča je boje pozere". I oženil se je, kako je sam zibral. Ma žena mu je bila skucavica. Nigdar njoj niš ni bilo po vojni. Vavek se je jadila, da njoj gre sunce kuću, pa ne more od tepline stat. I on je zasadil na dvoru pokriva. Kad je pokriva narasla, žena mu je govorela: "Udelal si mi hlad, a zel si mi vištu". Ni više s kuće videla lipi del mora ni poja. A Juranić njoj je rekao: "Ženo, ženo, ki će tebi objidnoj ugredit, mora o polnevnu zvezde brojiti". (Kazivao Jure Mra-kovčić Pavlić)

Poduniž se, još kao živo naselje, spominje: "1794. na 19. maja preminu Mattii Zic pocojnoga Malija od Podunixa, ki bi kumpagnan ss. sacramenti po meni gospodinu popu Gierolimu Orlichu od Punta curatu i pocopan u sestu Troizu". Jedna grana Žica nosi nadimak Dunižarić, jer su bili iz Poduniža. Nadimak se spominje, kad se rodila "1765. Mare Dunizaricheva". U pjesmi o Pavuli, koja je bila Juranićka, pjeva se "ne će zeca ni srdelu", jer da je bila izbirljiva. Ali tu se možda mislilo nekoga Žica i Srdelu, jer matice spominju "1715. kum Ivan Srdelić". U "Parnici" 1773. spominje se kao zakupnik pašnjaka Mice: "Zorzi Sardella q Zuanne". Po puntarskom kraju kreću se i Vijanele. Matice spominju: "1812. na 19. lugia carstih sante Viatu i gnega xeni Anni sina Givana Ugelma. Bihu cumi mestar Giacomo Viganelo od Paggia, cuma Mattija xena Giva Franolicha". U maticama je zapis: "1746. na 25. oktobra bihu zadruženi u sv. matrimonij Ivan Katunar sin Jurjev od Kaštela Varbnika i Katarina hći pok. Mikule Juranića. Bihu svedoci žakan Mikula Žic sin Matija pokojnoga Petri i Karlo Žuvić vlastelin od Karlobaga po meni popu Ivanu Žicu kuratu". Katarina umire 1797. na 13. magia preminu Cate xena p. Givana Katunara. Ova bi mogla biti Pavula od Poduniža, jer se u pjesmi o njoj spominje, da joj je Kunde (nadimak u Vrbniku Kondić), donosio u klobuku "grozje sv. Jivana". Dok su Puntari i većina otočana u starini nosili na glavi "kalcete", Vrbničani su nosili velike klobuke, pa im se još danas kaže "klobučarine". Zaštitnik Vrbnika je sv. Ivan, pa bi grožđe sv. Ivana, a to je ogrozd, moglo simbolizirati darove iz Vrbnika.

Pop Paval se zapravo zvao Šimun. Rođen je 1711., na krizmi 1714. mu je kum sudac Juraj Franolić. Godine 1738. spominje se "pop Šimun Juranić (kao vjenčani) kum Matije Mrakočića". Sjećanje da su se nekada popovi glagoljaši ženili ostalo je u raznim izjavama, da su i oni kao drugi ljudi. U maticama se 1699. spominje "kuma Margarita žena Mikule Žica Žakna". Žakan je svećenički pripravnik. Možda je ovaj Mikula ostavio red i oženio se, ali su ga ljudi i dalje zvali "Žakan".

Dumenigo Jranić: "1774. na 26. novembra zadružih u sv. matrimonij ja pop Bare Žic Dumića Juranića pokojnoga Mikule i Margaritu hćer pokojnoga Matija Žica ki su bili despensani od gospodina biškupa Petra Antona Cukari u treto i četrto kolino po kervi. Svedoci Mikula Žic pokojnoga Mikule i Anton Červarić sin Franićev".

Maslinik *Pavula*, koji se nalazi blizu Poduniža, ne nosi ime po popu Pavlu, nego po nadimku njegove obitelji, jer se Juranići u 17. stoljeću spominju s nadimkom *Pavlić*. Lokalitet se spominje u spisima Fra Felice Bartolija

iz Krka: 1744. "Paula, terr. arat.", 1733. "luoco braidato Paula". Priča o spilji, u koju su bježali ljudi iz Poduniža za vrijeme opasnosti od gusara, mogla bi u sebi čuvati uspomenu na neku spilju. U puntarskom kraškom kraju ima ih dosta. Nekad su kao zastavu pred mладencima nosili svilene rupce. Njima se i "maj" kitio nasred "place".

Pandola

Nikoga su zvali Pandola, aš je bil malo tuknjen, pa je vavek delal, kako se nima. Kako je bil siromašniji, judi su ga zvali na žornadu. Večer bi se nikolikin obećal, a jutrin bi šal samo jenomu delat, oni drugi neka čekaju. Kad bi ga oni štrapacali ča ih je prevaril, je užal reć: "Ne moren poć na deset kraj najedianput". Ali zi ženu se ni slagal, pa su se razdilili. Bržna žena je otela da se pomire, pa mu je slala judi, da ga obrnu. Ma on ni čut. A kad ga je pop fermal i rekal mu, da neka se reda drži i ženi torna, on mu je zabrunulal: "Hote s vragu vi i ona, jedva sam se kaštige liberal".

Jadan sam na se i svih kolo sebe, najvolet je poć jutrin rano va kampanju i kasno po zdravimariji tornat se doma. Kad su drugi na nediju hodeli crkvu, on je zi svoju kozu hodel na pašu, a kad je prišla korizma, svi su se judi za Vazam na Punti spovidali i pričestili, samo Pandola i jedan furešt filancer nisu se. Kako je bil homut, judi ga nisu bacilali. Znali su kakov je, pa su kolo njega pasivali, kako da ga ni. Ma jedan dan čuju, kako kriči z konobe. Pritekli su nikoliki i jimaju ča vidit: Našli su ga kako visi na konopu, koga je sebi vezal kolo pasa. Pitaju ga, ča je to mislel udelat. A on je odgovorel: "Obisit sam se otel". "A zač nisi onda konop klal kolo vrata?", su mu oni rekli. On je malo mučal, va tla gledal i onda zamrmjal: "Nisan otel, aš bi me žulelo". (Kazivao Miro Maračić Katušić)

Pandola bio je nadimak Antona Žic pok. Frana. Oženio se: "1820. na 4. octobra bihu zadruzeni Anton Ziz pocognoga Frana i Ante chi Giva Rebenigo". U anagrafima: Antonio Ziz q. Franco. U zagradi "Pandolo". 13. giuna 1793. Antonia, moglie, figlia di Giovani Rebenigo. 17. octobra 1798.

Sudac Jure Bane

Va svoje vrime bil je prvi mej Puntari sudac Jure Bonifačić rečeni Bane. On je kako jurat bil svagdi naprida. Za dobro svoga komuna hodel je Bneci i va Pariž. Pravdal se je z biškupon, kad je narodu zel mekote pod Kanajton. Radi svoga sela gložil se je i z Vrbančani, ki su istešo pritendili, da moru Puntaron zapovidat. Jedan put su Vejani oteli suca Jura podmitit, samo da bi potpisal nike harte, s kimi bi oni dobili veću vlast nad Punton. Ali Bane je gledal na svoju čast i poštenje, pa je šoldi odbil i rekal: "Ja zi svojin živo-

ton garantiran za pravicu". I ušal je z Veje po nikon klancu. Vejani su šli za njin i pod "Murvicami" su ga čapali. Ma Bane je bil jaki čovik, pa je nikolikih poprehital i onda šal daje, a Vejani su onda udrili s kamenjen za njin.

Sudac Jure je jmel velo jimanje na Susi. Od vrh Gomrlina, pa celi Taral i sve drmuni do mora va Plaju su bile njegove. Nasred poja je jmel kuću i guvno, kadi se je po više dni vrhlo. Mej junaci je jmel jenoga z rabskoga, ki mu je bil neveran. Za vrime smutnje od Francuzi pripejal je na Banovo jimanje tatari z Lopara. Znali su ukras po stotinu ovac. Ma su jedan put prišli pod labor. Sudac Jure zi svojimi judi čapal jih je va Dokulovu. Počeli su se tlići i kad su lupeži videli, da su slabiji, pustili su ovce i počeli bižat zdolu Magrižen va Konobe, kadi su jimeli hranjen brod. Sudac Jure je za njimi pucal i ranil nikoga, aš kad se je brod deštakal od kraja, da ujde s punim jadron, čuli su kako na brodu niki skuca: "Ajme meni moja muda!"

Zi sucen Juron su judi živelji, aš njin je daval zaslužit bokun kruha. Njegovoj ženi Franici je vavik prela nika Mare Mikinova. Bilo jih je, ki su Boga molili za njih. Ma kako je sudac Jure bil odlučan i svoj čovik, ni se znal z drugimi pogajat. Delal je po svojoj kušnjenci, bilo to komu pravo, al ne. I radi toga su se niki zeli na njega. Da mu se osvete, su našli sol, ka je onda bila veli kuntrabant. Jenu večer Jure je pozval sebi judi na šedutu. To je bila juden prilika, da mu va širokih bragešah prinesu sol kuću. Dok sujeni kolo suca za stolon čakolali i šušurali, dotle su drugi pomalo spražnjivali sol z brageš va škrinju. Tu istu noć su i z broda nikoga Vicencija ponesli nikolike vriće soli pod Banovu ložu sprid kuće i onda su ga šli kvarelat. Jutrin dan šla je sudinja Franica va škrinju, da će po stvari. Snebila se je od čuda, kad ju je našla punu soli. "Ju mani, ju mani, ča je ova sol va škrinji?" rekla je mužu. Sudac je šubito videl, da bi to mogla bit nika trapula, pa je brzo počel sol zimat, ma prija leh je kuću očistil, prišli su filanci i teško ga oglobili radi kuntrabanta. Da plati globu, moral je prodat skoro celi Taral. Od žalosti je njegova žena na glas klela neprijatelji na sv. Križu.

Još je suca Jura ostrojilo i to, ča je kako garant moral plaćat dugi od udovice Markovice, ka je s trgovinu propala i poludela. Oni, ki su ga nigda bili potribni, sada su uživali, ča je prišal na tanko, pa su mu zbadali: "Bane, beći slane". A sudac Jure, da mu više nijedan ne pride na vrata pačit, kako veli, dal je udelat ležeznu zatoku na dno svojih skol i sideć spod svoje lože na baraturi, je znal kako starac reć: "Puntari su me oščetili, ma ja san sve-jedno ostal Bane!" (Kazivao Anton Franolić Ričić)

Jure Bonafačić Bane, sin Matijev, rodio se 1751. Njegov djed Barić, sin Antona Bonafačića iz Baške, oženio se 1687. u Puntu Katarinom, kćerkom Matije Žica iz Punta. Otac mu je mlad umro, pa se njegova mati Matija preudala za

Matiju, sina parona Kraljića iz Muraja. U maticama je zapisan dan njegove ženidbe: "1774. na 30. oktobra bihu zadruženi u sv. matrimonij Jure Bonafaćić pok. Matija i Franica, hći pok. Jura Franolića. Po meni kuratu Petru Žicu, ki bihu dišpenžani od prisvitloga gospodina biškupa Petra Antona Cukari na drugo i treto koleno po karvi. Na to svedoci Matij Harabajić pok. Matija, Toma Kvašić pok. Mikule". Imao je sinove Matiju i Jura, i tri kćeri Katu, Maru i Matiju. Kao sudac spominje se u maticama 1801., kad se Jive Ziz od Jivana xeni zi Maru, hcheru suca Giura Bonafacichia. 1811., kad je krizman Marko Ziz, otac Mikov, mat Ante, kum sudac Giure Bonafacich. Umro je 1829. i pokopan u "cimiteru sv. Andrija", a njegova žena Franica dvije godine poslije njega. Potomci mu nose nadimak Juratić, po djedovoj juratskoj službi. Markovica je bila Dume, žena parona Marka Žica, rođena Ragužin.

Nikina se kao nadimak spominje: "1822. krstih Micu Zicu od Micule Nichini i gnega xeni Mari sina Miculu". U predaji se kaže, da je sol pod Banovu ložu donesena s broda nekog Vicencića (Orlića). Međutim se u doba suca Jura spominje: "1823. kuma Marica Vicencich od Segna". Lako je moguće, da je na nekom senjskom brodu bio mornar Orlić-Vicencić, koji je znao kamo ide sol i tako postao sukrivac.

Ako je vjerovati predaji, sudac Jure je s nekom deputacijom išao u Pariz. Bio je, dakle, kao napredan čovjek pristalica Francuza. To bi mogla potvrditi i njegova borba s biskupom Šintičem, koji je u Puntu imao kuću i bio pristalica Austrije, radi čega je od Baščana napadnut. U priči o soli vjerojatno je iskićeno zapamćena neka podvala, nakon koje je austrijska vlast kaznila pravdaša i slobodarca suca Jura Bana.

Bonifačići u Puntu imaju ove nadimke: Bane, Barahunić, Barić, Barov, Jakica, Juratić, Jivac, Marijičin, Žopulić i Žilina.

Tri brodi na Buki

Nika Markovica bila je sila ohola ženska. A nje muž Marko dobar i ljubezniv čovik, ki je za sulac znal reć: "Dajte meni kokošicu, dok san zdrav, aš kad buden bolan i onako ne ču niš jist". Bil je bogat, prvi veći trgovac mej Puntari. Njegovi brodi su jadrile do Bneci. I jedan put su mu prišle tri brodi na Buki. On se našal va skrbi i govori: "Kamo ču zi svoju pameću, tri brodi na Buki, ki će tolakin juden ugredit?" I pozval jih je sprid sebe i rekao njim: "Judi moji, hote sada Šotovento brodi z drvi nakrcat i ko budete gledali moju korist, dat ču svoju hcer onomu, koga ona zbere".

Judi su šli veselo za poslon. Nakrcali su brodi, udelali posal i najzada prišli pred parona, da mu pokažu račun. Njemu je malo bilo potribi, da vidi, kako je. Bil je š njimi kuntenat i rekao je: "Večeras pridite se u nas pokazat".

I kad je zaškurelo, prišal je prvi kapitan od jenoga broda, z lipo navijenin brkon, ko će njega divojka zet. Ma mlada je od njega glavu obrnula. Onda je prišal drugi z drugoga broda, lipo obučen i z palicu, kako šinjor, ma ni njega ni divojka otela. A šal je s tretoga broda i jedan mornar kušat sriću. Ma kad je čul, kako su oni dva prvi slabo pasali, je zgubil kuraj, pa se ni presvukal, leh je onako, va športkon, z rukami va žepi, prišal kuću. Ponudili su ga da sede. I on zneme ruke zi žepa, da će prijet katridu, a kako je jime ruke od blaka s kim je brod blakal, čupal mu se je dlana jedan cekin, koga je jime va žepi. Kad je to divojka videla, se je stala i rekla: "Ov će bit moj, komu se cekin zažujka drži". Mat je zamrmjala, ni njoj bilo dragoo, da oni, veli, prime va rod jenoga običnoga mornarića, ma otac se ni suprotivil. Ča je rekao, to je otel zvršit. I počeli su spravljati pir. Ali Marka je smrt prija pira zela pod zemju. Markovica je daje trgovala, ma va nih teških vrimenih, kad je rat bil svuda važgen, mesto dobitka delal se je dug. Najzad su brodi propale, a Markovica poludela. Dugi je moral otplaćivat garant sudac Jure. Za divojku se je jedva spravila dota, da se more oženit za svoga mornara, ki se ni bojal delat. (Kazivala Romana Žic Brusić Dalmatinika)

U maticama puntarskim spominje se "paron Marko Žic, sin Mikule" na više mjesta. Njegova ženidba je zapisana: "1791. na 6. marta bihu zadruženi u sv. matrimonij Marko Žic pok. Mikule i Dume kći Jakova Ragužina. Svidoci Kasemiro Feliciani i pop Mate Franolić, kurato pop Bare Žic". Umro je godine "1815. na 14. octobra preminu Marco Ziz pocojnoga Micule na No 58 od godisch 49". Njegova kćerka Franica udaje se 1824.: "Bihu zadruženi u sv. matrimonij Mate Žic od Iva i Franica, kći pok. Marka Žica. Na to svidoci Jive Orlić od Franića i Anton Kinkela od Rukavca plovani kastavske".

U Puntu Kinkela kažu nakrivljenom čovjeku. Šotovento je zapadni dio otoka Krka. Obiluje šumama. Poslovica kaže: Šotoventin spod dupca misli na maliciju. Kad se netko previše hvali, onda mu kažu: "Tri brodi na Buki". Pomorci kao "judi od svita", puni akcije i riječi, izgledali su povućenom seljaku "floconi", kojima nije svaku vjerovati. Veći kapital se od zemlje nije mogao dobiti. Imućniji su postali oni, koji su se s brodom odvažili na more i trgovinu. Poznavajući jedan drugome čriva, seljaci nisu voljeli trgovca. "Tuja škoda, njegova korist". Seljak, iako "šporak od črjenice", uvjek je držao svoj posao časnijim.

Francuzi na Punti

Za Francuzi se čudo govori. Jeni jih hvale, a drugi ne. Narod je bil najviše proti njih, aš su zimali judi za soldati. Prišli bi kuću, zeli čovika i više ga ni bilo. Jenoga leta, za njihove vlasti, su Puntari udelali mesopust na placi, i

niki Mocić je mesopusta napovidal, pa je rekel: "Frane mesopust se čudi, aš vidi malo mladići i mladih muži". A z naroda mu je kriknula nika žena: "Zeli su jih Francuzi". Na to su i druge žene počele kričat, a niki Susić, ki je držal s Francuzi, je rekal: "Ča bite želele, da vas muški vavek drhole. Ko van je ča tribi, zemite mesopustovu glavičinu za s....u". Na to je prišlo do tora, su se svi dali na njega, a on je po Sulici ušal nikoj Putici.

Ma su Francuzi znali i red udelat. Po otoku su delali česte. Bili su počeli graditi čestu od sv. Dunata za Punat. Sve kolo mora. Puntari su se na to dvignuli i prišli na njih s kamenjen i z rankuni. Nisu oteli, da se česta gradi, aš da njin zimje mekotan ariju od mora. Na to je meštar Miler, ki je čestu gradil, prekinul delo i Puntaron rekal: "Još će van bit žal, ča van nisan čestu do sela pripejal".

I česte ni još dugo bilo kolo mora. Kad su z Veje na Punat hodeli orat, da su po stazi morali ralo na ramenu nosit, ko te naprida. Kašnje se je udelal lipi put, sve pod ulikami. On del česte kraj Dunata, kadi su Francuzi prekinuli, još je sada viši od mekot. (Kazivala Marija Bonifačić rođ. Manzoni)

Puntarske matice zabilježile su i Milera: "1824. na 22. febrara bihu zadruze-ni u sti mattarmonig xenidbe po meni popu Micu Zicu vice parrocu Mico Orlich od Micule i Mare chi Mica Ragusina chi bihu despensani od gospo-dina biskupa J. A. Sinticha od 3ga i 3ga colina po carvi alli afinitadi. Natto svidoci gospodin Francesco Miler i gia pop Pere Zic Paroch".

U narodu postoji i poslovica: *Buna-parti sven svitu je rekal, da mu je fin stekal.* Ali je na Krku bilo i pristalica Francuza, što svjedoči pjesma, koja je u "Kraljskom Dalmatinu" štampana 1807.: "Pisma na čast i pohvalu cesara Franceskoga i kralja našega imenom Napoleona I." ispjevana u desetercu, a ima 26 strofa po četiri stiha. Donosim odlomak:

Ne išći već moja zemjo lipa
mudrijega na ovom svitu kipa:
jer su u njem sve one kriposti,
ke se išću jednom kralju dosti.

Častite ga mudri Talianci,
Hvalite ga hrabreni Arvati,
Zašto vam je poštenje i dika
imit njega za zapovidnika.

Autor je pjesme s otoka Krka, jer "starac Milovan" u šali kaže: "Bre bodul-ske pjesme! Igrati ču crljenu ječermu, da je složena od jednoga čuka s kojim obiluje Vejski otok". (Dr. Petar Karlić: Kraljski Dalmatin, Zadar 1912.).

U Puntu je stari običaj, da na zadnji dan mesopusta načine slamnu lutku, koju zovu *Frane mesopus*. Svačime ga nagrde i stave mu među noge *glavičinu*, klip kukuruza, pa ga nose po selu u poverci maškara uz trubljenje rogova i pratnju sopila. Najzad ga na placi napovidaju. Napovedi su često vrlo duhovite, u stihovima, s aluzijama na mjesne i opće prilike. Radi njih je znalo doći do uvreda i tučnjava na placi, pa je poslovica: *Mesopus ni pravi, ko ne udela toro*. Dan poslije, na čistu srijedu, mladići, maskirani kao žene, idu uvečer selom s bakljama i traže mesopusta plačući: *Frane, brate, kadi si?!* Do god. 1849. u gradu Krku držale su se na tusti četvrtak igre s bikom – toro (ostatak otočke podložnosti gradu Krku). Bilo je godina, kad je u pijanim karnevalskim danima došlo do tučnjave i krv i radi kože i mesa ubijenog vola. To je ostalo narodu u sjećanju, pa do danas svaki metež i tučnjavu zove “toro”.

Kolura na Punti

Jena od najtežih kletav na Punti je: “Kolura te pojila!”, aš je va judi ostal strah od kolure, ka je čudo njih pomorila. Padali su kako snopi. Sada su bili zdravi i do dvi ure već jih ni bilo. Tako je nika žena noseća šla na Prnibu, i na Klančiću je trefila niku drugu, ka njoj je rekla, da ni dobro, da gre tako teška va kanpanju. Ma ova je svejeno šla za poslon i kad se je s Prnibe tornala, već je ona druga bila mrtva na škrinji. Istešo tako je niki Harabačić sidel Kolušini na baraturi i govorel susedon, da će basija ruka sva poć. On je bil dobar kmet, pa je mislel, da njega smrt ne će. Malo zatin moral je poć na stran i više ni brageše s pason opasal. Va istešon Kolušinu je nikomu Brusiću žena bila već zamrla. Picigamorto, ki je onuda pasival z judi, ki su mrtvih pobirali, ga je zapital: “Kako ti je ženi?” “A, onamo je već mrtva”, odgovorel je čovik z vrat. Još njin je rekral, da bi ju dal s kuće, samo mu je teško, aš nima za nju drugih kalcet, leho jene črne, popletene z belu vunu na peti, a to mu se ne čini lipo, da njoj klade na noge. Judi su mu rekli, neka ju uredi kako more, pak da te i nju zet, kad se budu z nosili tornali. Sve ča je muž na vrateh govorel, čula je žena na postiji, aš je još bila živa, samo prez force, pa mu ni mogla dat nikakov znak od sebe. I kako da njoj je muž sveti duh nadahnul, zel je on zdelicu zi mlikon i šal do žene, pa njoj počel usta mazat zi peron od peteha. Na to je ona počela kako vrana usta otvarat, i tako dala mužu znat, da je još va njoj život. I se je spasila, da ju ne zemu.

Ma se je dogodilo, da su nikoga od Žici Antičići bili napol mrtvoga već zeli i nosili va škrinji na grobje. Puten, on je prišal sebi i počel va škrinji batit, pa su se prestrašili oni, ki su ga nosili. Hitili su škrinju i on se je z nje dvigal bled kako smrt. Kad su judi videli, da to ni mrtvaško telo, leh živo, zeli su ga nazad va selo i on je lipo ozdravel i još dugo živel, a judi su ga nazvali

Pokojnić. Kolura je počela na Punti na Karmenicu, a finila na Rokovu, kad su se judi zavećali svetomu Roku, da te mu crikvu zagradiš i kad su počeli va raku mrtvih na križ hitat. (Kazivala Kate Bonifačić rod. Brusić)

U ovom primjeru predaje očito su povezana dva različita događaja. U maticama se spominje već 1797. kao kum: "Simun Ziz sin od Petra Pocoinichia", a "1831. na 4. agusta preminu Maria Francesca, chi Petra Siza od Pocoinichia". Kolera pak, o kojoj se priča, bila je 1854. Možda je i prije, u 18. stoljeću, bila neka zaraza u Puntu, od koje je obolio Petar Žic, rečeni Pokojnić, i spasio se, ali o njoj ništa nema.

O njegovoj ženidbi je u matici zapis: "1764. bihu združeni u sveti matriomonij Petar Žic sin Ivanov i Franica, hči Šimuna Mrakočića, ki su dispenzani u treto i četrto koleno po kervi. Svedok Franić Maričić od Jurja i gospodin pop Miko Žic".

Nekoliko godina poslije kolere 1854. g. sagrađena je na novoj placi zavjetna crkva svetoga Roka. Na Rokovo (14. VIII.) je običaj, da se služi svečana misa u sv. Roku, a poslije podne je u njoj luzar. Tada se trg napuni ljudima i svi zajedno pjevaju:

Sveti Roko odvetniče,
i u kugi pomoćniče
Ti znaš dobro, sveti Roko,
koliko je zlo žestoko.
Kugu, rata od nas tiraj
i nju nami trpit ne daj.
itd.

Naglu čovjeku, s kojim nema raspravljanja, reče se "oganj svetoga Antona" (kuga). Na glavnom puntarskom oltaru je i kip svetoga Antuna pustinjaka, koji na knjizi drži organj, kao zaštitnika protiv kuge.

Od prof. Nikole Žica Antičića, koji je potomak spomenutoga Petra Pokojnića, čuo sam, da se za vrijeme prvoga svjetskog rata bio pronio glas, da je u Puli umro njegov rođak. Već mu je u Puntu zvonilo, kad se utvrđilo, da je čovjek još živ i zdrav. Tako im se u obitelji ponavljaju događaji, koji hrane pučku fantaziju, pa se kaže: Antičići se ne daju pod zemju.

Kande i zlato

Va Kandiji su stali Kande i Mande. Bili su nesmerno bogati, pa nisu ni znali, koliko jimaju. Kande je od zlata udelal kup, za kin se je mogao hraniti, pa

je rekao: "Kad je toliko toga, ni mi tribi skrbit, ni trudit. Dok je zlata, bit će i živjenja". I dal se je godit. Brzo se je kolo njega našla kunpanija, ka mu je alegrijo pomogla rasipat, ča je jmel. Sve je to gledala njegova žena Mande, žalosna, ča propada njihovo lipo jimanje, pa je mužu rekla: "Kande, Kande, zbrojil si talari, ma nisi danki. Gjedaj ča jimaš, aš još moreš bit potriban korice kruha". Ma Kande ju ni abadal. Mahnul je na nju z ruku, kako da je bedasta i nastavil raspihižno živit.

U njega je bil junak Cola, ki je bil čorav na jeno oko, ma jako šegav. Kad je videl, da se u gospodara niš ne gleda, počel je spravljati, ča se je hitalo i z vrimenom je toliko toga naspravil, da se je udelal dobar kmet. A Kande ni znal, ča će od objidi. Za se pokazat veli, jedanput je fratron va mostir poslal kolač od voska za sviče, pun cekini. Ma svakoj stvari pride smer, pa je i njegovo bogatstvo zmankalo. Od kupa zlata ostale su dvi mrvice. Š njimi je kupil svicice, važgal jih i legal va mrtvačku škrinju, da umre, kad više ni zlata. Leži on va škrinji i gleda, kako svicice gore, a smrti ni, pa je rekao: "Svićica zgara, ma duša ne shaja". I bilo mu se je stat i poč petjat, da se ne prehiti od mižerije. Kako je bil nemoćan, molil je pomoći z dvora, podno skal i judi su s kuće pitali: "Ki to je?" A on je odgovarao: "Ja san, ja Nožodin, ki san zbrojil talari, ma nisan dni".

Vrime je pasalo i Kandiju razvajalo. Težaci su okolo kopali svoje ulike i trsi i na Kanda poburavili. Ma jedan dan je prišel niki veli brod pod Punat i dva čovika su prišli na kraj. Počeli su dicu spićevat za više stvari, ma kako se nisu pravo intendili, popejali su jih sucu Jivu Žicu Klačiću. Kad je on furešton rekao, da zna, kadi je Kandija, počeli su ga oni moliti i prositi, neka jih tamo popeja. A sudac Jive jušto je vino pretakao, mu je bilo krno poč š njimi, pa je sinu Antonu uredio, neka njin Kandiju zasputi pokaže, kad jide po voli. I mladić jih je popejal. Kad su oni prišli pred kućinu od Kandije, zneli su nika harte, počeli gledati i miriti i najzada rekli Antonu Klačiću, neka hita jedan zid. On se je dal za poslon i nakon malo vrimena pokazao se je va zidu jedan ormar z dvimi žarami, ke su bile pune zlata. Jenu su zeli oni i šli na brod, pa dvignuli jadra i partili va neznane kraje, a drugu žaru su dali Antonu Klačiću. I to je bil početak njegovoga bogatstva, s kin je kupil Lizer od propalih vejskih šinjori. (Kazivala Glorija Desizo)

Na južnom kraju puntarskoga polja, blizu mjesta, gdje je nekad bio stari Punat, stoje razvaline, koje narod zove Kandija. Po ostacima se vidi, da je to bila veća zgrada, utvrđena, jer se na jednom zidu nalaze puškarnice. U "Parnici" se lokalitet spominje 1773.: "catastica Francesco Brusich qu. Stefano 'Pod Candi' confina da Bora Braide dell Reverendi Padri di Cassion".

Čuo sam, da su u Kandiji stanovali Žici Dunčići koji i sada tamo imaju svoju zemlju, a da je tamo Venecija naselila vojнике, koji su se istaknuli u kandijskom ratu, pa su lokalitet nazvali "Kandija".

Ime Cola iz predaje spominje se jedamput u maticama: 1831. je Mariji Andrijević kuma pri krizmi "Domenica Czola da Poglizza". U Puntu jedna granica obitelji Franolić ima nadimak Cola. Glagoljske matice iz Dobrinja spominju Colić kao nadimak Gržetića. Matice spominju samo krčkog biskupa Baltazara Nozadini, koji je 1706. sagradio Kanajt. Bio je Mlečanin.

Blizu Kandije nalaze se uz more pašnjaci Nerizice, za koje predaja kaže, da su ih bili Grci nasadili lozom i maslinom. O zakopanom blagu ima u Puntu mnogo priča. Kažu, da su ga zakopali Grci, kad su s otoka bježali radi suše. Točno su u karte zapisali mjesto, gdje je skrovište, da mogu kasnije doći po blago. Takve karte, pričaju Puntari, pokazao je u Patrasu puntarskim mornarima neki Grk, gostioničar, kojega su pređi bili iseljenici iz Punta – Burine, kod Sv. Donata. U Puntu se čuva kamenica s nejasnim natpisom (čita se: Savva), koja je nađena blizu "Pile" na žalu "pod Batovom", gdje su bile razvaline nekog "mostira", a danas je kupalište. I za tu kamenicu kažu, da su je po kartama našli Grci. Općenito je vjerovanje, da je zakopano blago prokleto, a čuva ga vrag, pretvoren u zmiju. Postoje različne formule, kako će se doći do blaga. Kažu, da je na Susu zakopano blago pod nekim dupcem, s kojega se pod otočićem Košljunom vidi more u obliku jedra. Tamo su u blizini razvaline neke crkvice. Za drugo blago je nalog, da se smije kopati samo onda, kad zvoni zvono sv. Andrije... Pošto je crkva sv. Andrije porušena i zvono nestalo, ironično kažu Puntari željnima zlata, da će prije naći blago, nego čuti zvono sv. Andrije. Za treće blago, kod neke lokve, kažu, da ga mogu osloboediti zakletve nevini mladić i djevojka, ako prve nedjelje u korizmi cijelu noć nagi u zagrljaju izdrže bez grijeha. Inače težaci kažu: *Zlato je svagdi va zemji, samo se tribi kalat i dvignut ga. Blago je pod nohti.*

Kuće

Već je altroke sto let, da je va kućah lumer 1 stal niki dobar kmet, komu se žena hvalila: "Dobrom kmetu Bog nazdravja k letu". Ma ona ni bila dobra.

Svako jutro, kad su težaci hodeli va kanpanju, videli su ju, kako gleda s puneštrem na njih. To njen ni bilo drago, pa njoj je jedan pokazal rozi. Kako je rozi pokazal, tako ga je va ruki zavrtalo i počelo ga sve jače bolit, da na mekoti ni više mogao matiku zet v ruke. Šli su š njen bahorcu, da ga križa, ma uroci nisu šle ča, i ruka mu je usahla.

Ta isteša kmetica ni otela dat ni vode z gušterne. Bila je nika žena z diteton na misi sv. Andriji. I dite je počelo pitat pit. Šla je š njin s crkve van, da ga teškog srca popeja do kuć na vodu. A kako se je ditetu i curalo, zela ga je pod jenu smokvu. Dite je počelo curat i dvignulo vodu zi zemje. Udelala se je lokvica, ka više ni usahnula. Kako da se je čudo dogodilo, šubito su šli judi tamo kopat i kad su našli dobru vodu, su udelali zdenac, kraj koga je niki stari Juranić posadil topol. Po ton topolu i zdenac su nazvali "Potopol". Jeno vrime je va kućah stala nika kneginja Draganić, od ke je palac i celo nje imanje kupil biškop Šintić za svojih nećaci Tona, Nana i Benedeta. Z jimanjen je upravljal sudac Pere Žic Antićić, aš Šintići nisu bili judi od dela. Živelii su kako vela gospoda i po smrti biskupovoj počeli jimanje prodavat Puntaron. Nane Šintić je stal va veloj kući suca Antona Klačića va Galovu, i delal va Veji za škrivana, a žena mu je jimela butigu s palton va mostiri od Katušići. Nane je bil jako strašjiv. Jenu večer su mladići dekordali, da ga posve prestraše. Oblkli su se va kabani, udelali nikakov križ i kako mrtvi mrmjuć počeli jedan za drugin hodit va palt po tabak. Šintić je od straha ušal van i kašnje istešin mladićen pravjal, da je videl više mrtvih ki pipe fumaju, leh ča je živih va selu. (Kazivao Miko Mrakovčić Andre)

O ovim "Kućama" piše I. Žic Kancelarić: "Stari vlastelinski dvorac na južnoj strani Punta obavit je nekom mutnom predajom. Početkom prošlog (XIX.) vijeka pripadao je s velikim imanjem nekom dalmatinskom biskupu I. A. Šintiću. Negdje oko 1828. g."

Kmet u Puntu znači bolji gazda i zakupnik. Taj smisao ima riječ i u maticama: "1746. krsti pop Ivan Žic sa oblašću kurata Juru Juraniću sinu Antonovu od Baške, ki je kmet od sinor Justa od Cresa i nega ženi Žuvi, hćer Franicu". Sinor Jušto od Cresa je vjerojatno jedan od Petrisa, jer se i kasnije to ime Justo javlja u njihovojoj obitelji. A creski Petrisi su imali imanje na Puntu i davali ga u zakup ili sami tamo stanovali kao šinjor Alviže Petris. Njihov je bio dvorac "Kuće" (koji je imao i svoj "žardin"), na kojem je iznad vrata, što vode na terasu i "na grklju od gušterne", uklesana godina 1751. Uz Božac, dakle na današnjem mjestu, spominje se 1773. u "Parnici": "Braide tenute dal Nobil sign. Aluise Petris da Cherso e la casa di detto Nobil sign. Petris". Ivan Antun Šintić je krčki biskup od 1792.-1839. Biskupovi nećaci su rasprodali taj dvorac i imanje Petrisa, i to po pričanju učitelja A. Mrakovčića Pavlića: prvi je kat kupio Anton Žic Klačić, koji je zatim sjeverni dio prodao Antonu Orlić Mocić, a južni Orliću Jurovom, kojega su potomci po "kućama" dobili nadimak Kućarići; drugi je kat kupio Jive Mrakovčić Pavlić i ostavio ga u naslijedstvo sinovima Miku, Jivu i Baru. Od imanja kupila je

“Vršak” vela Marija Žic Peričić rođ. Maračić, a pašnjak “Makavatu” sudac Pere Žic Antičić sa svojim svakom Franom Žic Kancelarić. Ovaj je kupio i “Dolinje Bragešarovo”.

Za način gradnje zanimljivi su podaci, koje sam dobio od učitelja Antona Mrakovčića Pavlića, vlasnika jednog dijela dvorca. U djetinjstvu, kad se krov “kućama” popravljao, on je vidio grede od ariša, tvrde kao kost, jedva je mogao čavao u njih zabiti. Zidovi su bili obloženi kožicama *maškajica*, koje je on svojim rukama gulio. Tini (pregradne stijene) su bili od pletera, žbukana s objiju strana.

“Kućama” daju danas broj 1. Međutim od istog sam učitelja čuo, kako je njegova mati pričala, da su “Kuće” dobile broj 1, 2 i 3 tek kad su ih Šintići rasprodali (u polovici 19. stoljeća), a prije toga je broj 1 nosila “Kuća va žardini” iznad groblja, koja je pripadala obitelji Bonifačić. U potvrdu tome je i zapis u maticama, koji 1820. spominje, da je Bare Bonafačić od Franjića umr'o na “numeru 1”. I danas tu kuću posjeduju nasljednici Bonifačića. Kućni brojevi počinju se u maticama pisati 1815., kad je došla nova austrijska vlast. Pišu se do 1830. U tom razdoblju spomenut je najveći broj 169. Vjerojatno tada Punat i nije imao više kuća. Zdenac Potopol spominje “Parnica” 1773.: “Andrea Siz qu. Mattio cattastica – col Gusterne detto Bossak”. “Potopol” spominje i uzrečica: *Već vaja Puntaron voda s Potopola, leho Kornićaren blitva i loboda.*

Kad netko ima uroke ili je *naprashit*, onda ga vode bahorcu, da ga *križa*. I kod prijeloma kosti *križaju ki ruke načinjaju*. U Puntu je kao takav bio poznat stari poštenjak Mate Orlić Mocić, imućan seljak bez djece, *gaštald* i općinski odbornik, koji mi je rekao, da je bio pokladur od preko 30 sirota i da nije nikada ni od jednoga tražio ni trohe zato, što je za njih skrbio. I meni je u djetinjstvu načinjao nogu. Bili smo susjadi. Njegova nećakinja Mare, kojoj je ostavio imanje, udala se za moga rođaka Frana Bonifačića, pa smo imali često prilike da razgovaramo. Želio sam dozнати riječi, koje govori kod križanja. Jednom prilikom, kad sam mu pregledao kućne papire, obećao mi je reći molitvicu, ko *na tretu nediju od miseca priden jutrin k njemu na tašće*. I rekao mi je, kad uljem križa ozlijedeno mjesto, onda u sebi potiho govor: “*Va jime oca i sina i duha svetoga. Ova bol i rana, od koga je prišla, neka gre nazad na njega. Gospodine, smiluj se, Lazare, stani se, da Boga hvalimo na duše spasenje i (ovdje se kaže bolesnikovo ime) ozdravljenje*”. Iza toga je molio Očenaš i Vjerovanje.

U Staroj Baški je neki Bikarić bolesnikovo ruho blagoslivljaо “z vodu Jordana”. Onaj, tko je nosio ruho u torbi, na povratku kući nije smio stati, ni

ogledati se, ni premještati torbicu na ramenu. Inače bi se blagoslov izgubio. Na Krku je najpoznatiji bahorac Jure Brusić iz sela Brusić. Kažu, da dobro poznaje anatomiju tijela. Mnogo se služi sugestijom.

I ovo je moje

Kad je nikoj ženi umrl muž, ostalo njoj je više dice, pa se ona plakala: "A brižna ja neboga, kamo ču sada. Ki će mi tendit kanpanju, ki će mi lipu besedu reč". Sused udovac, ki je bil kraj nje, da ju utiši njoj govori: "Mušte, suseda, mušte. I ja san ostal sam, pa bimo se još mogli skupa spravit. Ne bi nan niš falilo". A udovica mu je na to brzo rekla: "Ava, susedu moj dragi i dobri, i ja san jušto sada na to mislela". I su se brzo za tin pozakonili.

Još dok je jenoj ženi muž ležal na postiji, njoj je drugi rekao, da ko će njoj moći prit, kad ostane sama. I kad je muž umrl, dok su ga nosili zdolu skalami, ona se je na baraturi plakala: "Mužu moj, ki te nosi, ta me prosi, ča govorиш, ču ga zet?" A on ki ga je nosil odgovorel njoj je mesto mrtvoga: "Zemi ga, zemi, ne trmi".

Jure Andričić, bačvar, kad mu je umrla žena Luce Črvarka, sila je tugovala za nju, aš je bila i mlada i dobra. Prišao mu je brat Anton, ki je bil vavek na šolenciju zemen, pa mu govorio: "Biš se mogao nasmet, a ne plakat, aš jena je šla, da more druga prit".

I Anton je ustal udovac, kad je već bil stariji. Ni mu se dalo bit samomu, pa je šal nikolikin na vrata, ko bi šle za njega. Ni našao nijene, aš je bil siromašina. "Če se već nać na ižuli", je rekao. I šal je netjaku Franu Jivcu Bonifačiću, da mu posudi vištid, va kon bi šal po otoku ženu jiskat. Frane mu je dal sve, hajuo i brageš, samo ni berite, aš nju ni časno dat z glave. I Anton Barić je šal za poslon i na Vrhu je našao jenu stariju divojku, ka je privolela, da se sprave.

Dok ju je prosil, njoj je nafločal, da je jako bogat, da će u njega svega jimit, do tičjega mlika. Kad ju je nakon pira vodil doma, kraj svake lipje puntarske mekote je znimal beritu, mahal š nju i govorio: "Ovo je moje i ovo je moje". Vrškinji je srce raslo od kuntenstva, ča je šla za tako jimućnin kmeton.

Ma kad su doma pojili ča su jimali od pira, počela se je žena po kući obzirat, kadi je velo dobro nje muža. "Je ga, je, ma po vani", odgovorel njoj je muž. "Bi se onda moraloo onu šenicu na Dunati požet", govorio ona i misli na jenu lipu mekot zi šenicu, ku njoj je bil pokazal. "Ki je posijal, če ben i požet", šuknul je Barić smijuć se podmućeć. Najzada je žena razumela, da od svega hvastanja ni niš njihovo, pa se je počela plakat, da ju je šceto na oči prevaril. A Barić se je na to kako uvridil, pa će njoj priko ramena: "Škužajte, ženo moja, ma ja san jistinu govorio, aš berita s ku san mahal po

zraku je bila baš moja. Prnakobaco, ja nisan kriv, da ste me slabo razumela".
 (Kazivala Josipa Žic rođ. Franolić)

Barić je nadimak Andrijčića. Dobili su ga po djedu Bariću, koji se na Punat doselio iz Baške. U maticama se spominje: "1831. preminu Luce zena Giura Andrigcicha od let 40". U anagrafima piše: Andrijčić Jure od Mika, 1781., Crvarić Luce, prva žena. Po njoj je imao kćer Mariju. Druga žena: Maracić Mare, rođ. 1786. Postoji zapis i o njegovom bratu Antunu: Anton Andrijčić pok. Mika Barić, rođ. 16. II. 1797. Oženio se dva puta: prva je žena Brusić Mare iz Poljica; druga žena Bajčić Kate. Bila je i ona iz Poljica, a ne iz Vrha, kako kaže predaja. Frane Bonifačić Jivac bio je oženjen Marijom, jedinicom Jurovom.

Žene dovedene u Punat ne snađu se lako u novoj sredini, jer Puntari ne cijene osobito "fureškinje ni ižulanke". Za njih ne vrijedi puno ni onaj "rašalutina", koji se ženi vani. U tom smislu se pjeva:

Kad bi Marko dobar bil,
 doma bi se oženil,
 nebi pejal smrada,
 s drugoga grada.

Franina Fafalo

Nika stara s Kolušina jimela je više sini i svih je lipo oženila, osim najmlađega Franinu. On je brižan ostal š nju, kako stari mladić. Judi su se š njin kojunevali, da ča misli, a on njin je odgovaral: "Boje reć brižan ja, leh brižni mi". Ma ga je svejeno mučilo, ča mu judi ne daju mira, pa se je materi tužil: "Da jiman, ča niman, pa da udelan, ča ne moren, ma bin ja bil, ča nišan". A mat mu je rekla: "Sinko, Frane, najdi žensku, pa se oženi, i ćeš bit, kako i drugi, čovik na mesti". On je o tomu čudo razmišjal i pasuć ovce i meljuć za žrni. Kad je mlel i držal mlan z desnu ruku, mu se je činelo da žrna govore: "Oženi se, oženi se". A kad je žrna obračal z desnu, onda mu se činelo, da govore: "Delaj ča ćeš, delaj ča ćeš". I on je šal materi i rekral njoj je: "Ja bin se oženil, ma se bojin vraka. Kako éu znat, ka ženska je vridna i prava?" I mat ga je lipo naputila: "Frane moj, habaj lipo mene, zemi konja i hodi mladu jiskat po ižuli. Kadi prideš va dvor, pitaj smete za konja. Reci, da on niš drugo ne ji. I kadi budeš videl, da je šporkica, biž ča, aš divojka ka ni vridna kuću pomest, ta će bit slaba i žena i gospodarica".

Fafalo je mater habal, zel je konja i šal po otoku ženu jiskat. Kad je prišal va jeno selo, gleda okolo i vidi jenu velu kuću. Učinela mu se lipa. Misli, tamo su boji kmeti, bi dobro bilo, da u njih zabati. I prišal je na dvor. Oni

su ga lipo prijeli i pozvali ga kuću. Ma on se ni dal, aš da jima konju dat jist. "Lahko za to, je u nas svega, za mu dat", pohvali se gospodar. "Ma moj konj ji samo smete od kuće", odgovori mu Franina i gleda spod oka na divojku, ka je stala blizu oca. Bila je fanska, napiskanica, sva nadrndlana. Kad je ona čula, ča je Franina rekala, veselo se je javila: "E, je toga, je u nas, na kompanjići!" I zela je metlu, da gre kuću pomest. Kad je to Fafalo videl, skočil je na konja i ušao daje.

Jaše on i jaše. Počela je padat noć. Ne zna, kamo će. Gleda naokolo, priko gromač i grmi i averti jenu malo podložitu kuću. Više mošunu, leh kuću. Šal je s konjen tamo i kad je prišao blizu, da se ne kaluje s konja, zel je z gromače jedan kamik i hitil ga je va vrata, da vidi, je ki nutri kući. Van je prišla jena starica. Pita ju, ko bi mogao u nje prenoćat. "A, hote naprida. U nas je tesno, ma čemo van voja kadi mesta udelat." Franina je zjalah i gleda, kamo će z konjen, pa zafajfe, da bi mu moral dat jist i to smete od kuće, aš da njegov konj niš drugo ne ji. "Onda će ostati lačan, aš u nas ni smet", javi se zada starice jena divojka. To je Franini bilo dragičut. Vezal je konja za murvu sprid kuće, neka rožje žuli i šal je za ženskimi priko praga. Divojka mu se učinela lipahna. Dok je prela, sve više mu je hodela voja, da ju zaprosi. I rekao je starici, zač je prišao. "A, mladiću moj, ča zbereš to ćeš jimit!" odgovorela mu je ona i dala njin svoj blagoslov. Franina je mladu dvigao na konja i popejal ju doma, da ugodi juden i sebi. Judi nisu mogli verovat, da je mladu pripejal. Već su ga bili zeli v urtu, da je ništ. Ma kad je on na mesopust napovidala mesopusta, ga je udril po glavi i mu je rekao: "Frane brate, hitil san se na te". A judi su odgovoreli: "Ala, ala, neka si, da biš poživel, kako si nas razveselel".

Nikola Antona Fafala Fafića, ki je bil od Žici Mikinovih, judi su držali malo ozada, pa su ga pitali: "Antone, ku banderu hvališ?" A on je odgovoreo: "Onu, ka me hrani!" I njin je besedu zel. (Kazivala Marica Bonifaćić rođ. Franolić)

U maticama se spominje: "1680. Fafić rečeni Maričić." – "1689. krstih Franjiću Fafiću rečenomu Maričiću i ženi Ursi". On se oženio: "1680. matrimonij Franjić Maričić i Ursu Galaca. Svedok Ivan Harabaić i pop Paval Mlafat od Dobrin". Njegova mati zvala se Polonija, bila je iz Baške, spominju se zajedno: "1651. kum Franić Maričić pok. Franjića i nega mat Poluša". Možda je ovaj dao povoda za priču o Franini Fafalu. I on se ženi izvan Punta i javlja sa majkom. Predaja kaže, da je neki Anton Fafić bio od Žici Mikinovih. Vjerojatno se neka Maričić Fafić udala u taj rod. Ljudi kažu, da je "fafalo", "fafić" onaj, koji fafje, govori "fa, fa": pričalo, bedak.

Mučan će i sada reći: "Da jimam, ča nimam!" Na Kršu je čest taj uzvik. Želi se živjeti, a prilike ne daju. U tjesnoći doma rastu sanje. Od njih zanjet, mnogi je, kao Fafalo, izgledao bedast, a odgovorio pametno.

Ribari

Niki stari Gržančić govore da je prišal zi Kastva na Punat. Jimel je nike vele bele voli z velimi rogi, i š njimi je hodel juden orat, da bi se prehranil. Jena od njegovih hćer ni jimela sreće, da se mlada oženi. Već je mislela, da će ostat z ocen, kad su njoj prišli, ko će se oženit za jenoga ribara. Ona je rekla: "Boje ostat za vavek divojka, leh se spravit zi slabijin od sebe. Biše ča vi i ribar, on jima na bragešah črne krpe z belimi konci. Ribarija petljarija!" Nigda su Šimunići bili veli paroni. Jimeli su brod, s kin su jadrili do Bneci, pak su doma svega nosili. Kuća njin je bila prva va selu. Nakupovali su čudo grunta i bili judi, da se pita. Jedan je crkvi kupil velo raspelo, pa su ga vavek na veli petak večer po selu va prošišionu nosili on i njegovi. Ma se je i njin živjenje prekinulo, da nisu ni sami znali kako. Obično je, ča stariji sprave, da mlajji rasprave. Jedan paron Šimunić, kad bi prišal z broda doma, da bi široko sel na šediju i rekao: "Ala, homo jist!" A njegovi su ga pitali: "Ćete frite, al fritoni?" On je odgovarao: "Fritoni, neka plavaju na uju". I tako se je s fritami pojilo sve dobro. Prodalo se je brod i mesta i jedan Šimunić je moral poć z Murajčićen na ribe, ko će ča jist. Ni se jmel vač ni preblić, pa je na nediju doma ostajal. Niki mu je rekao: "Ni sramota, ma je teškoća".

I ostal je na svojen pragu stišnjem. Ma na veli petak je bil prvi va šekrstiji, da nosi raspelo. Jenoga leta je zakasnel i kako je jmel poć prošišion s cri-kve, dali su križ nikomu od brašćine, da ga nosi. Ov ga je već jmel v rukah, kad se Šimunić javi na vrateh od šekrstije. Počel je jiskat, da mu daju raspelo, a on od brašćine će mu jadno: "Dricaj se, vražji sinu, ovdi ti ni mesta". Ma Šimunić se ni dal odrinut, leh je rekao: "Ti se rugaj s kin češ, s manu se ne češ, aš ja san još vavek Šimunić i svoje pravo ne dan nikomure v ruke". I judi su mu dali pravo. Dobilo je raspelo, s kin je šal po putu svojih dedi.

Kad su jedanput tako hodeli v noći po selu i kantali: "Puče moj", jedan mali je plakal na puneštiri i zval mater, ka ga je bila kući zatvorila samoga. On, ki je križ nosil, kad je prišal bliže puneštire, na kojoj se mali dritel, dvigao je križ do njega i kriknuo mu: "Mali, češ mučat, gvarda babau!" (Kazivao Ivan Franolić Katiničin)

U maticama se spominje prvi put Gržančić: "1830. na 14 aprila preminu Anton Garzancich od Micule".

Šimunić je nadimak jedne grane Mrakovčića. Predak, po kom se zovu, oženio se: "1780. na 2. febrara zadružih ja pop Bare Žic Šimuna Mrakovčić sina od Jivana i Dumu hćer Matija Žica, ki bihu despensani od gospodina biškupa Danodboga Matija Difnića u treto i četrto koleno po karvi. Svedoci Matij Kocijan i Pere Žic".

Ovoga Šimuna matice spominju kao parona. Znak, da je bio brodovlansnik. Njegova je obitelj u prijateljstvu s različnim pomorcima. Jedni su drugima kumovi. Da je obitelj Mrakovčić-Šimunić bila bliza crkvi i mogla kupiti raspelo, neki je dokaz i to, što je neput biškupov krsni kum jednom Šimuniću: "1831. Mikula Mrakočić, otac Šimun mat Kate, kum Baccolo, neput biškupov".

Jedna grupa Galjanića ima nadimak Murajčić po babi iz Muraja: "1817. na 5. otobra združen Jive Galianić od Matija od Punta i Kate hći pokojnoga Mirkule Kvasića od Muraja crikvi sv. Jakova na Korniči. Svedok Anton Kremenić od Mata. Anton Braut od Frana. Pop Bartul Mrakovčić Paroh". Ribar je u očima domaćeg svijeta sirotinja. Obično se najsiromašniji bave ribolovom. Kažu seljaci: "Koga je voja kopat, jima kadi. Ne mora noge močit. Za lijencinu, koji gubi vrijeme, skicući se po obali, kažu: Bankine broji kolo mora i hladići lovi".

Krajən

Kad se je nika Puntarka ženila za Krajanu, mat joj je govorela: "Hćerko moja, ne hodi va nu pustinju. Ča će ti nune, ki jima samo pahaj vune. Šenci i čeperi će te pojis, bit ćeš kako ovca, vavek zamargarena. Ostani s mataru, ovdi ti je lipo i dobro". A hći njoj je odgovorela: "Lahko van, mamo, govorit, aš vi jimate našega oca, a ja niman nikoga". I šla je za svojin deštinon. Puntari i Krajani su se znali više puti potlić radi ovac na komunadi. Kad je tako bil niki Krajan ubijen, plakala se je mat nad njin: "A nune, nuniću moj, sve dobro moje, ki će mi kusetić prinest, kad te je na smrt naravnal on prokleti Dijanić, sime mu se zatrlo".

Krajani su zapuščeni, ma bistre glave. Znaju po vražju obrnut na svoju. Tako se za nikoga pravja, da je bil krajski kapovila. Od svih njih, jedini on je znal čitat i pisat. I prišla mu je nika ženska, da njoj pregleda harte. On jih je zel v ruke i šubito je videl, da bi mogal dobar posal udelat. Sve harte, ke su bile vridnije, je hital pod stol i govorel: "Ovo su stare recegudine prez vridnosti". A manje vridne je slagal na stol i govorel: "Ove su od valora". I štaj, nijimi je ženu otpravil s kuće, a za sebe je pobral one recegudine pod stolon i one su ga zamogle.

A niki Sindičić je bil kapovila va Staroj Baški i fanat na Punti. Jenoga dneva, hodeć na Punat, videl je penicu pod Negriton. I počel je brod zvat na kraj. A kako ga oni nisu badali, dal se je z jene grote kričat: "Koša non šavete, ke šon ijo kapovila di Beška veća, e fante di Ponte?" Na to je penica koštala, čapali su Sindičića, i dali mu od zada dvajset šćapi, kako kapovili, a dvajset kako fantu. Bilo mu poć kričat. (Kazivao Anton Mrakovčić Pavlić)

Krajan je naziv za stanovnika Stare Baške, sela na pustoj jugozapadnoj strani otoka Krka. Prije se zvalo Kraj. Spominje se “1407. *vinea posita est in contrata Craij, apud vineam olim domini comitis Stephani*”. 1502. spominje se u Kraju crkvica sv. Jerolima (Starine XX, 19).

U puntarskim maticama ima više zapisa o vezama Punta i Kraja. Već prvi zapis ženidbe spominje: “1633. *maja 8. učinih matrimonij Ivanu... hćeri Ivana Maričića od Kraj*”. 1654. ženi se Ivan Maričić od Kraja Justom, kćerkom Mikule Žica iz Punta. U puntarskom kraju jedna draga zove se “Krpanova”, a krajski Maričići imaju nadimak “Krpan”.

Dijanić je nadimak jedne grane Žica. Spominje se: “1769. kum Matij Žic pok. Matija, rečeni Dijanić”.

U maticama ima Sindičić: “1685. kada biše na vižiti na dan od maja presvitli gn. biškup Stipan... pod kuratiju popa Pavla Sindičića z Baške”. Kaptovila Sindičić spominje se u anagrafu iz 1842. g.: “Mattio Sindicich fante sanitario”. Stanovao je u Puntu u kući br. 60.

Po tumačenju A. Mrakovčića Pavlića penica je dugi “brod na vesla, na kon su hodeli financi od kuntrabanda”.

Stara Baška je u zabitnom kraju, daleko od putova, pa se kaže: “Maj piju va staru Bašku po kraju”. Tako se kaže i za svaki put, koji je neugodan. Kad Puntar želi naglasiti, da je kulturan i pametan, onda kaže: “Nemiga, da me je Krajkinja rodila”. Nune je naziv, koji od milja daje Krajkinja svojem djetetu.

Sore

Niki Sore je bil dobar težak, ni mogal prez dela, pa se reče: “Stari Sore, cel dan ore, večer doma hodit ne more”. Jimel je čudo hćer, pa se je pojidal, kako će jih oženit. Kad je bil pal va kotac, pritekle su mu hćere na pomoć, pa njin je govorel, dok su ga z blata potezale: “Tira oca van zi koca. Ti Mare daj jače, a ti Dume pomanje”. Kako starca, pejale su ga hćere za ruku zgoru po Prgonu, aš ni otel bit doma. Kampanja, to je bilo njegovo veselje!

Koliko je bil on vridan, toliko je bila njegova žena slaba. Za malenos se je zi susedami karala. Bojale su ju se kako ognja gorućega. Govori se, da je nje jena hći želeta doznat, ki će njoj bit mladi, pa je šla na post Jivanje v noći pred zrncalo. I pokazal njoj se je vrag. Od straha se je bila smutila. Kad je prišla koledva, zabatili su mladići i na njihove vrata. Ma jih je stara mučna radi hćere stirala, pa su onda kantali po selu:

Sore jima matičinu,

Sorovica zajičinu. (Kazivao Miko Mrakovčić Šimunić)

U maticama se spominje: "1709. kuma Lucija žena Mikule Žica sina Mikule Sora". U anagrafu je zapisano: "Ivan Žic p. Nikole. 21. apr. 1786". U zagradi: "Sore". Žena mu je bila Mare, kći p. Marka Žic. Imali su sedam kćeri i jednog sina, koji je rano umro. Ostrogovići u Vrbniku također nose nadimak Soro. Živjeli su i u Puntu: "1776. kršćena hči Petra Ostergovića od Verbnika i ženi Mari"; "1796. svedok sinor capo Strogovich".

Karanje je slaba navada puntarskih i otočkih žena. Kad su zavađene, onda se javno na putu vrijedaju. To mnoge zabavlja, jer čuju "špoti i diferen- ce". Drugi odlaze, ne će da slušaju, da ih ne bi zvalo za provu, jer mnogo karanje radi uvreda dođe do suda. Protivnici muče jedan drugoga na različne načine. Kad su u svadbi sve rekli, onda pred kućom izvijese kakvu stvar ili rog stave na ostrvicu, "da srce napuhnuje onomu, ki slabo želi". Sjećam se iz djetinjstva: kad se moj djed Mikula zavadio s bratom Jurom, da mu se naru- ga što je njegova kći, mala djevojčica, imala na piru veliko "kolajno", objesio je na vrh stepenica, oko stupa na baraturi "rijavu kadenu". A stric Jure, da mu ne ostane dužan, istesao je neku granu, kao dva roga, i sa svoje strane stepenica namjestio ih je prema onom stupu sa lancem. To je bilo dosta, da jedni i drugi trpe, kad idu po stepenicama.

U Puntu se koledovalo na Stjepanje. Mladići su išli od kuće do kuće i pjevali "Pismu od sv. Stipana" ili "Pismu od svete Katarine". Darove, što su dobili, spremali su za gozbu.

Na post Jivanje tj. noć pred Ivanje, gatale su djevojke, tko će im biti *mladi*. Najprije su cijeli dan postile, zatim su o ponoći pošle bose u košulji mesti kuću. S metlom u ruci moraju se vrtjeti, dok bez odaha ne izmole očenaš, a onda brzo pogledaju u ogledalo. Vjeruje se, da se mjesto "mladoga" može vidjeti vrag. I onom, koji se rado ogledava u zrcalu, reku: "Ne gledaj se toliko, aš ćeš vraga vidit". Djevojke i olovo tale, da prema oblicima, koje dobije rastaljeno olovo lijevano u čašu vode, gonetaju, tko će im biti muž. Ako vide brod, bit će mornar, ako motiku, bit će težak. Neka je djevojka vidjela križ, pa su joj rekli, da će smrt doći po nju.

Princip

Niki Jelenčić je bil sila hrabar mladić. Počel je rano hodit po noći, a za kapricij ni otel platit libru. Zato su ga mladići više puti čekali, da ga natlču. Ma on ni jimal straha, aš je vavik spod kabanića nosil sikiru. I štriguni su mu delali o glavi. Jedan put, kad je v noći čuval šenicu na guvnu, legal se je na slamu i niko doba noći vidi, kako se je priko guvna do njega protegnula

jena črna ruka. Srića i bog, da je jime nož na prseh. Brzo ga je zel, š njin udela križ va zraku i slabo je nestalo.

On se je i va nikon ratku pokazal sila kapac. Bil je prvi za se tlić, pa ga je jeneral pred svimi pohvalil i dal mu na dar prsten od principa, ki će mu sve vrata otvarat. Kad je prišao doma, vavik je ta prsten nosio na ruki, pa su ga judi, kim to ni bilo lipo, počeli zvat "Princip", a njegovih Principići.

Kad je bilo za niku potribu, poslali su judi Principa proveditoru, da ko bi ča s prstenom sposloval. Šinjor ga je počeo spičevat, kako je kolo domi, a Princip Jelenčić mu je rekao: "Čudo gruha, malo kruha". Šinjor to ni razumel, pa mu je čovik pokazao zažujki na ruki. Šinjor jih je poprpal i rekao: "A, bravo, bravo" i naredio je, da se Principu Jelenčiću uđe po voji. Kad je prišao doma je rekao: "Dal je, aš se je prestrašil moje peste".

Niki Bnečić, kad je z broda avertil otok Krk, rekao je vesel: "Gvarda, ižula de oro". Kad je prišao na kraj, moral je počeo brzo na stran. Osnažio se je za nikin grmon i otrl z užgavicu, ka ga je zapekla, pa je počeo beštimat: "Maledeta ižula e l erba ke vive kvi". (Kazivao Ivan Žic Kancelarić)

Princip-Jelenčić je nadimak grane Maračića. Kako je bilo prezime Principu iz predaje? U anagrafu se "Principiće" prvi naziva Petar Maračić od Petra, r. 8. IV. 1859., ali se i djeca njegova strica Frana pozvaju Principiće. Prema tome bi njihov djed Frane imao biti Princip iz predaje. Anagraf ga spominje: Frane Maračić pok. ... U rubrici "Napomena" stoji: jedinac. Žena mu je Maračić Kate, kći Petra i Kate Kučik. Prema glagoljaškim maticama Frane Maričić, ož. Katarinom Maričić, jedinac je Matije Maričića i Luce Mata Žica, a rodio se 1771. Dakle, kao mladić i zreo čovjek živi u doba pada Venecije i napoleonskih ratova, u kojima se negdje mogao istaknuti i dobiti neko odlikovanje, radi kojeg su mu u selu nadjenuli nadimak "Princip".

Libra je običaj, kojim se mladići oslobođaju od nadzora. Tko plati *libru*, postaje noćar, može slobodno ići noću po selu i djevojci batiti. Za njega vrijedi zakon noći, da mladuje bez zamjere. Tko ne plati, ne smije po mraku iz kuće, jer ga za uglom čekaju mladići s kamenjem. Običaju je dano ime po novcu *libri* koju su *fraškonii* plaćali *falašon*. U naše doba "libra" se plaćala na Belu nediju, kad se u jesen kuša mlado vino. Nije se davao novac, nego su novaci častili vinom i večerom *saldate*, tj. one mladiće, koji se spremaju u vojsku. Na prvu majsku nedjelju oni mladići, koji su dizali *maj*, isto su tako dobivali neke privilegije, jer se kaže: "On ki uđe *maj*, more divojki *alaj*", znači, da je već zreo za ženidbu. *Maj* je trešnja okićena svilenim rupcima, koje daju djevojke. Na vrh se stavi hrvatska zastava i kolačić *medenjak* s narančom. Djevojka, koja pleše prvi *tanac* pod "*majem*" dobije kolačić, a

nakon veselja baci se naranča po *placi*, da je djeca uhvate. Gruh je sitno ka-menje, koje ostane u polju nakon krčenja.

Małā Krasa

Čoviku, s kin se ne more na račun, ki je malo munjen, reče se “Lukarić”, aš je bil niki stari Lukarić, ki je vavik živel kako na homut. Jedanput je hodel zgoru po Prgonu i potezal kozu za sobu, a kozlić je za njimi skakal po putu i dvizal se po kamicih. Staromu je malo pred tin bil sin umri, koga je jako žaloval, pa se je počel na kozlića jadit: “O, vražje blago munjeno, ti tancaš, a ja moga sina Frana žalujem, a ne ćeš, ne!” I tornal se je doma, zaklal kozlića, pofrigal žigaricu, pojil i onda se je samo s kozu tornal va kampanjju. Jeno vrime je kako pustinjak živel va komardi kraj crikvine va Maloj Krasni ovce pasal. Tamo su hodeli mriže potezat vejski ribari, aš da to je kraj od Balba, ma on jih je tiral s kamenjen, ko mu nisu dali del od rib. I drugi Puntari su Vejanon branili da love ribe pod Plajen i Malu Krasu. Bili su se i potukli, pa je bil Vejanon niki Puntar jadro zapalil zi šmriku s ku su svi tleli. Kroz Malu Krasu boje se judi pasat, aš tamo kraj lokve su se videle vile, i druge stvari. Tako je nika žena onuda po stazi zgubila konop, tornala se je nazad, da ga najde, i kad je prišla blizu lokve, vidi, da gre k njoj niki pop z liričen v rukah. Lipo ga je zapitala, ko je morebit našal kakov konop. On je niš samo zamrmjal i šal daje. Leh je žena pogledala za njin, već ga ni bilo. Po tomu je šla, da je to bil mrtvi i puna straha ušla je z buška prez konopa. Drugi put je nika malica hodela z brincen za svojimi sestrami. Kako njoj je bilo teško, složila se je na gromaču. Kad je odahnula otela je brince dvingnut na glavu, ma ni mogla. Dok se je sirotica prtila, čuje da niki gre, pa je zamolela neka njoj pomore. Prišla je nika ženska i dvignula njoj brince pa šla daje. Mala je spod brinca pogledala za nju i protrnula od straha, aš žensku ni poznala, a jimela je rub na glavi kako mrtva.

Jeno vrime je Mala Krasa pripadala dvin sestrani. Jena je ostala divojka i pustila svoj del puntarskoj plovaniji s tin, da na lokvu va Maloj Krasni moru hodit napajat živo i oni, ki budu držali Medane, del od nje sestre.

Iz “Parnice” je vidljivo, čije su 1773. Medane bile vlasništvo: “dermon Medane di Mattio Siz detto Viaz”. “Viaz” je upravo “Ujac”, koji se i u maticama spominje. (Kazivala Jakomina Maračić Jivićeva)

Lukarić je nadimak jedne izumrle grane roda Žic. U maticama spominje: “1793. matrimonij Frane Žic p. Franića Lukarić i Maria p. Jivana Orlića”; “1797. kršćena je Franu Žicu Lukaricu i ženi Marii hći Kate”. Sin, za kojim je jako tugovao rodio se “1800. na 13 octobra Franichu Žicu pokojnoga Franicha i gnega xeni Marii sina Franicha”. Ispod godine piše: Frane Lukarich.

– Balbima iz Krka je neko vrijeme pripadala Mala Krasa. U “Parnici” se spominje: “Dermon Malla Krassa del Signor conte Balbi”. Spominju ih matice: “1795. kum Conte Andreja Balbi. 1831. kum Beneto Pozzo Balbi”. U vrijeme, dok nije bilo svjetiljaka za ribarenje, upotrebljavali su ribari za noćni lov smreku, koju bi zapalili i držali na željeznoj rešetki. Ribari iz Krka i Punte imali su svoje “pošte”, gdje su samo oni smjeli ribariti.

Biškupija

Biškup Šintić je voleo stat na Punti, aš se ni z Vejani slagal. I njegovi su se bili lipo sprijateljili s Puntari pa su na Punti bili kako doma. Prija leh je biškup kupil velo imanje od Draganići, dal je za sebe na Punti zgradit kuću, ku danas zovu “Biškupija”. Za nju se je vozilo kamenje od zapušćene crikve sv. Dunata. A kad se je gušterna delala, onda su po selu spravljali jaja, da jih zametu va meltu. Niku stara Lalina ni jimela kokoš, pa ni dala jaja. I to su njoj zamerili. Kad je nakon duže vrimena šla s kablom po vodu na gušternu, fernal ju je jedan pop, aš da ki ni dal dela, nima pravo ni na vodu. Stara je svakakovoga špota rekla kuntra njega i biškupa i onda šla prez vode nazad. Pop ju za to ni otel spovidat ni pričestit, pa je šla sva smućena mostir, a fratri su njoj rekli, da more odrišenje dobit samo od biškupa, kuntra koga je čakolala. I ona je šla biškupu Šintiću. On ju je odrišil, a malo zatin ona mu je zapisala mekot pod Kanajtom. To je udelalo velo toro va nje kući. Dica su šli kako munjeni jiskat, da se tištamenat razbije, ma je biškup rekao, da su pod Kanajton sve mekote već od prija biškupove. Sada se je smutil i celi Punat i dvigla se je pravda, ku je dugo let vodil sudac Jure Bane, ma prez koristi. Mekote su ostale Kanajtu. Judi su morali davat del od svega, ča njin je urodilo. Jena sirota je bila prinesla va krilu ulike va Kanajt, a niki pop ju je fernal i rekao njoj: “Kadi je puna torbica?” i sirota je morala poć nazada, aš je bila punu torbicu hranila va jenu škuju od gromače.

Kolo Kanajta su se judi bojali hodit, aš je onuda strašil neki biškup. Videl ga je i jedan mladić, kad je večer hodel s Kanajta divojki na Punat. Da boje vidi po klancu, nosil je sprid sebe zapaljeno drvo i videl je na gromači biškupa va paramentu z mitru na glavi. Od straha je jedva prišao mladoj na Punat. (Kazivala Franica Žic Zoprna)

U maticama se spominje više Šintićevih krizma.

Puntari su se bili sprijateljili i s poslugom biskupovom. 1801. je na krstu Antone Zorić “Micho Zanol sluga gospodina biskupa. Kuma Cate Chi Frana Guidine od Vege”. 1805. je Osipu Žic, sinu Matijevu, pri vjenčanju svjedok “Luigi Frana, sluga gdina Biskupa i Andre Giacov Ragusin”. Pred župnim

dvorom u Puntu, koji je nekada bio vila biskupa Šintića, nalazi se bunar na kojem je uklesano: 1823. Kanajt je starije naselje, spominje se u jednoj datornici iz 1419. (Črnčić: Najstarija povijest krčke biskupije. Rim, 1867.). Još se vide razvaline crkvice sv. Petra u Kanajtu. Dvorac je sagradio biskup Nosedini 1706. Tamo je i ploča s njegovim grbom, pa ljudi misle, da je to njegov grob. U vezi s njom mogla je nastati priča o biskupu, koji plaši po gromačama. U maticama je zabilježeno više stanovnika, koji stanuju u Kanajtu. "1719. preminu Franica, žena Antona Lala u Kanajt." U Puntu se priglupim osobama, koje na sav glas razgovaraju po putu, kaže *lalo i lalina*. Obitelj Karabajić ima nadimak Kanajtar, jer su stanovali u Kanajtu.

Guvno Sv. Antona

Pravja se, da je puntarska draga nigda bila plodno poje, ko je bilo trih brati. Najmlađi od njih je bil slip, pa su ga brati varali na svaki fin. Kad su dilili jimanje, sebi su zeli sve boje mekote, a slipomu su pustili brig nasred poja, na vrhu koga su jimeli guvno. I kad su na tom guvnu vrhlji, su slipoga varali. Sebi su zimali na del pune mine, a slipomu bi minu obrnuli i posipali njoj dno. On je imel običaj, da samo z ruku pasa po vrhu, da vidi, ko je mina puna. Tu njihovu slabu navadu je videla njihova mat, pa njoj je bilo sila teško, da nesričnoga tako varaju i mu je rekla, neka drugi put jide z ruku va minu. I on je tako udelal i prišal na to, da ga brati varaju. Teško mu je bilo i zaklel je: "Neka njin Bog da onako, kako pravo delaju." I na to se je zemja strahovito stresla, poje se je kalalo i more je va dragu urtalo i potopilo brati zi svin njihovin blagon. Samo sred mora je ostal brig zi guvnon, ki je pripadal slipomu. Na njen je on sve do svoje smrti molel za duše svojih brati. Ma se oni nisu umirili. Kako kavrani još sada lete ozgor mostira. Kad je vele bonaca, vide se na dnu mora gromače, s kimi je bilo poje pregrajeno.

Na južnom kraju se je Mostir držal Prnibe z jenu dugu gomilinu. Tuda je Mostir hodela nika kneginja Francipanka, ka je Mostiri crikvu zgradila i čudo dobra narodu udelala. Ona je žene napućevala, kako te dicu gojit, a kad je umrla, sirotan je pustila sve svoje rubi i kamižoti.

Prniba je sada raskopana, ma va staro vrime je sva bila va jenon bušku od bori, pa je biškup od Veje do Mostira hodel sve po samon hladu. Na pol puta su ga bili napali niki judi. A š njin je bil i jedan kapelan rodoma s Punta, pa jih je prepoznał i rekao njin: "Da niste mi bratja, bin misle da ste brbanti." Oni su se na to posramili i šli za biskupom Mostir. On njihov pop jih je popejal do sv. Jerusolima i rekao njin je: "Lejte, ove rane još su vavik bolne radi vas." To je judi taknulo i na Punti su stabelili brašćinu za pokoru.

Kad je vela suša, sv. Jerusolima dvignu za daž, pa ga va prošišjonu nose na Punat. A jeno leto su ga bili ponesli va Veju, pa kad su z brodon prišli pod kraj, su Vejani molili: "Sveti Jerusolime, ko se ne ćeš smilovat na nas starijih, smiluj se na naših dičicu." I kad su počeli dvizat križ z broda, popi su molili vele letenije svih svetih, a narod je odgovaral: "Molite za nas!" Va to je pal neki mornar more, ki je pomagal fratru dvignut križ, i svi su mesto: "Molite za nas" počeli kričati: "Pal je more, dršte ga". Ali Veja je bila jako puna šunperbije i opačine, pa sv. Jerusolim ni otel ostat va njoj, leho je v noći priko Prnibe ušal nazad Mostir. Kuda je hodel, tuda je po stenah krv kapala, ku su fratri bosi, z bumbakon hodeli spravljat i sada ju još čuvaju va boćicah.

Na Antonju je velo prošćenje Mostiri. Zi svih stran otoka se tamo judi natječu. Dobrinjci pridu s črišnjami, a Bašćanke s kogumicami, da moru kuhat kafu po bušku. Navlastito vole za Antonju prit mostir divojke, pa se mole sv. Antonu, da njin najde mladoga. Niku se je molila: "Sveti Antone, ki jimaš devet gracij, daj meni jenu, ali Nana al Stipana!". I našla je mladoga, s kim se je tako bila stepila, da je prija vrimena dobila utekličića. Kako na Antonju judi daju čudo limozine, fratri se pomoru, pa se reče: "Mostir je guvno Sv. Antona". Mostiri je čovik kako z jenu nogu va raji. Zato su se tamo bogatiji zakopivali, a niki siromah da je reklo: "Meni će bit svejeno, kadi ležin, kad više ne buden mogal čut on lipi zvon z Mostira." (Kazivao Petar Orlić Jurišić)

Samostan na Košljunu spominje se prvi put 1186., ali je već naseljen u XI. stoljeću. Najprije su na njemu bili benediktinci, a 1447. naseliše na njemu Frankopani franjevce, koji su tamo do danas. (O Košljunu je iscrpno pisao o. Vladimir Brusić u više članaka štampanih u "Bogoslovskoj smotri", XXII., 1934.). Da se dovrši popravak crkve, ostavila je Košljunu 1000 dukata Katarina, kćerka zadnjeg krčkog kneza Ivana Frankopana, koji je nesrećom izgubio otok. Bila je udata za mlečanma Dandola, kasnije se preudala za plemića Foscola. Ostavila je oporučno, da se zakopa na Košljunu uz oca. To je učinjeno (Vjekoslav Klaić: Krčki knezovi Frankopani. Zagreb, 1901.).

U "Parnici" se spominje da su na Puntu "tre laiche scuole del Santissimo Rosario, e Sant' Antonio di Padova, e Sant Andrea". Kao gaštald, vjerojatno bratovštine sv. Antona, spominje se u maticama: "Rekoh (misu) na s. Antoni, ma jima mi dat gaštalad Bonifacio lir 1." Štovanje sv. Antona na Košljunu naročito je rašireno (o. Vl. Brusić: Zvonik i ponutrica crkve sv. Marije na Košljunu. Bogoslovksa smotra, XXII., 1934.). U puntarskim maticama ima nekoliko zapisa ukopa na Košljunu: 1719. ukopana je tamo Margarita, udova

Filipa Bršca; 1796. Julijana, hći Andreja Adamića od Rike; 1805. signor Giorgio Moschin Veneciano di professione mercadende. Inače se na Košljunu zakapaju stanovnici Kornića sve do početka XIX. stoljeća.

Stari toš

Katušići su nigda bili dobro stojeći. Njihova stara kuća na Guvnići, kadi je toš, tako je vela, da ju zovu judi "Mostirina". Danas je već na pol razvajena, pa njoj reču i "hotel propuh".

Tamo se je rodil pop Jure, ki je bil biškup va Pulu. Kad ga je mat nosila, čutela se je sila slabo, pa se je zavičala svetoj Ani i Majki božjoj samotretoj, da će, ko srično rodi sina, dat ga za popa. I rodila je sina i dala Majki božjoj svoj najveći prsten. Ma dite njoj je bilo jako živo. To njoj je bilo teško, da ona, ka druge žene zna svitovat, ne more svomu ditetu dat reda, pa ga je više puti zi šibu tofnula, da se umiri. Kad je narasal, dala ga je za popa, kako se zavećala. Tri dni se je pirovalo na mladoj misi. Ki su bili na piru, nosili su crikvu janci na kolcu i pune kuneštare kolači, da jih blagosloviti mladi pop. To je bilo silno veselje va Katusićevon dvoru. Popu Juru ni bilo premca za tancat i kantat. Tri dni je jimel pravo, da se sfuga, a za tin, dušu va se i mir.

Svi su se kolo njega veselili, samo mat Kate ga je tužno gledala. Videla ga je lipoga i zdravoga, pa njoj je bilo teško, da će takova mlados bit cel život pritišnjena. Mučna je sinu rekla: "Pope moj, morebit san falila, ča san jih dala za popa. Če njin bit teško celi život samomu!" A pop Jure njoj je na to odgovorel: "Mušte, mušte, mamo, i pop na luntaru fali, pa gre naprida. Tako ćemo i mi. Sada je finjeno!"

I on je postal dobar redovnik i biškup, s kin su se njegovi dičili. Kad su mu hodeli va Pul, pokažival je ozgor postije jenu šibu, ku je dal pozlatiti i govorel je: "Ono je moje matere škola. Da ni bilo nje reda, ne bi bilo ni ovoga redovnika."

On je mislel na svojih, pa njih je na Guvnići toš zagrabil, a bratu Matu je kupil vele drmuni va Plaju. Se pravja, da je niki siromah mlel ulike va staron tošu Katusićevon. Kad su smleli, tošar mu je rekao: "Sveti v ormaru čekaju". A težak je odgovorel: "Neka čekaju, oni su manje od mene potribni." I šal je z ujen s toša. Bila je škura noć, pa je puten sprid njega hodela žena z lanternicu i sve mu govorela: "Lejte, kuda reste, da ne padete." I siromahu su se od straha noge indurile, zapaćil mu je niki kamik i on se našal z nosom va tlohu. Kad je videl mučan, da mu se je sve uje prolelo, počel je kako munjen beštimat: "Prokleti sveti, pojeli su moje i njihovo." Kad je pop Osip Pavlić čul za škodu, kako dilnik od toša, dal je brižnomu pomoći od šoldi, ke je bil pustil pop Jure za potribnih i porednih na selu. To se je juden lipo

učinelo, pa su rekli: "Stari toš od sto deli, srićan ki mu je va deli." (Kazivala moja majka Roža Bonifačić rođ. Mrakovčić Pavlić)

Katušić je sada nadimak jedne grane Maračića, ali je prije pripadao jednoj grani Žica. Spominje se u maticama: "1726. preminu Margarita, udova po-knjnoga Matija Žica, rečenoga Katušina".

Iz te obitelji bila je Kate, mati popa Jura, koja je Maračićima donesla nadimak Katušić. Pop Jure se rodio: "1782. na 14. aprila kerstih ja pop Bare Žic kurato, Jivanu Maričiću, sinu Jurjevu, i ženi Kati sina Jurja. Kumi Frančić Orlić pok. Matija i nega žena Kate". Godine 1804.-1806. vrši pop Jure u Puntu dužnost vice-kurata. Poslije postaje vikar puljske biskupije. 1852. štampao je na hrvatskom i talijanskom jeziku molitvenik za "prikrepljenje umirajućih".

"Stipendiju" za pomaganje đaka i siromašnih seljaka nije ostavio pop Jure puljski, nego njegov nećak pop Jure, župnik u Novalji, koji je 1893. umro u Zadru.

Jakost i punoća Katušića prešla je u poslovicu, pa se gojaznom čovjeku kaže: "Jima tulo, kako Katulo". Kako im je Mate često ime u porodici, kažu im, da su "Matulinska raca".

Puntarske matice spominju Maričiće već 1595. Sve do 18. st. pišu ih Maričić, neko vrijeme Marečić, a sada je uobičajeno Maračić. U Puntu imaju Maričići nadimke: Princip-Jelenčić, Katušić, Antončić, Žužanić, Jurman. Predaja kaže, da su Uskoci, koji su pobegli iz Dalmacije. Narodna pjesma iz Novalje na otoku Pagu, gdje je tradicija, da su Maričići iz Hercegovine, pjeva:

Mili taste, Vide Maričiću,
Moji svati iz Hercegovine,
Potegli smo na Boga i sriću,
Baš po tvoju kćercu Liposavu.

(Dr. Božidar Širola: Novalja na Pagu. Zbornik za narodni život i običaje, knj. 31/II, s. 102.) Toš je mlin za masline. Najstariji je u Puntu "stari toš od Katušići". Kažu, da je od "sto deli", jer u njemu imaju dio svi, koji su ženidbama došli u srodstvo s Maračićima-Katušićima. To su obitelji: Mrakovčić-Pavlić, Orlić-Gudencijov, Bonifačić, Orlić-Kovačić, Žic-Frančić, Brusić-Jurić, Galjanić-Susić i Matacota, koji dobivaju 16. dio od ulja u tošu.

Punat ima na otoku najviše maslina. Kad se masline melju, onda je u kući pravo veslje. Taj dan se peku "frite" i meljači se počaste gozbom, na kojoj

je obligatan bakalar s mladim uljem. U samom tošu je uvijek veselo. Tamo djeca u peći peku krumpire. Mladići uvečer dolaze, da se ugriju. Naročito je zabavno držanje skupina, koje melju jedna za drugom. Dok jedni melju masline, drugi ih tiješte pod prešom. Kod stiskanja preše pomažu se među sobom. Da lakše prođe vrijeme, osobito duga noć, u tošu se šali i pjeva. U Katušićevom tošu su svi meljači, okrećući kamenom mlinsko kolo, znali u ritmu koračnice pjevati "Pismu od Oštromana", vrlo omiljelu na cijelom otoku. Šalama i doskočicama između grupa nikad nema kraja. Kad tko ulazi u toš, mora pozdraviti: "Srićno!" Odgovore mu: "Bože daj!" Od onih, koji stoje, dobaci netko meljačima: "Tošara van!" Tada meljači počnu trčeći okretati mlinsko kolo, da bi tošara izbacili iz kruga. Spretan tošar (poslovoda) počaje se u tome, da uprkos brzini uvijek na istom mjestu lopatom zamiješa paštu masline u velikom kamenom tanjuru pod mlinskim kamenom. Ulje je najveće blago Puntarima, pa se kaže: "Ki jima uja, jima suho zlato kući." Siromašniji u selu, osobito djeca, puletkaju masline po maslinicima poslije berbe, da bi nabrali koju pagrišć, pa se reče: "Po puletkih ni mejade". Srednji težak nakupi po jednu mejadu, koja ga opskrbi uljem za jednu godinu.

Običaj je, da se u tošu, u jednom zidnom ormaru, drže lonci za "svetih", tj. za crkve sv. Trojice, sv. Roka i sv. Nikole. Ljudi nakon meljave daruju svaki lonac s nešto ulja.

Purgovica

Ženskoj, ka od oholije ne zna ča će, pa dela z glavu nervoze moti, reče se: "Ka jena Purgovica", aš je bila neka Purgovica z Veje, oženjena za Puntara, sila ohola. Muž njoj je bil kapitan. I dok je on navigal, gospa se je doma pasla. Najveći del dneva njoj je pasal pred zrncalon. Vavik se je načnjala, da bi bila šesna. Kad njoj je niki puntarski težak prišal kuću, njoj je rekao: "O, šinjora, ma ste lipa i bela". A ona mu je odgovorela: "A moran bit, kad san šenpre va hladu". Na to, da se je on čapal doli i rekao: "Oštija, i moje su vavik va hladu, pa su črne kako vrag". (Kazivao Andre Franolić Popić)

Krčki Purge spominju se u maticama više puta, kao kumovi svojim znancima na Puntu. Sinu Jakova Ragužina je "1767. krsni kum Francesko Porga od Veje"; "1803. kuma žena Andreje Purge od Veje".

Konjići

Brodi su nikoga pomogle, a nikoga hitile varemengo. Jakov Ragužin je prišao z Lošinja kako mornar na Punat. Ovdje se je oženio i kako je bil inžinjor, čapival se je svakoga posla, samo da žive. Bil je od drva udelal nikakove

jigrarije, konjići i brodići. Kad je to videl niki njegov kum, ki je bil Bnečić, rekel mu je, da bi se to moglo lipo prodat va Bnecih. Na to je sve te stvari Jakov pobral va vriću i s prvin brodon šal je priko mora. Nikako je udelal, da je prišal do samoga principa. Znel je konjići od drva z vriće i položil na pod, neka dica principovi vide. Dica su se počeli jigrat i s konjići skakat po kamari, pa je princip prišal Ragužinu i rekao mu: "Sve konjići ču zet, ča sam van dužan za njih?" A Ragužin je bil šegav čovik, pa mu je rekao, da ne jišće niš, da sve dicin pušćuje za regal. Principa je to još više udobrovoljilo, pa je svakako žezel Ragužina nadarit. Onda mu je Ragužin rekao: "Kad su tako milostivi, onda ču njin reč, da tamo na ižuli vejskoj jiman jenoga konja, a niman ga kadi popejat na pašu. A je blizu moga sela jedan drmun, ki se zove Val, sve golo kamenje, kadi nijedan ne pase. Ko je moguće, bi mi draga bilo, da se na mene zapiše." I princip je naredil, da se uđela Ragužinu po žeji.

Tako je dobil s konjići vele drmuni va Valu ozgor Kanajte. Počel je drva sić i va Bneci z brodon faši vozit. Malo pomalo se je zamogao i kad su šli Puntari crikvu graditi, su njemu dali harte, da za njih dela. Nike harte su se bile zgubile i Puntari su Ragužina kriveli, da je on kriv, ča su zgubili mesta svetoga Andrija. Po smrti Ragužinovoju su te harte njegovi dica našli na dnu škrinje, kamo su jih bili zameli. Šli su s hartama kalovnikom i oni su harte zeli za se, aš da to su zapravo njihove. Ča je bilo, ča ni, teško je reč.
(Kazivao Frane Ragužin)

Jakov Ragužin pokojnoga Zamarije iz Velikog Lošinja spominje se više puta u maticama kao paron, kapetan i sudac. Oženio se 1762. "združen paron Jakomo Ragužin sin pokojnoga Zamarije od Velikoga Lošina z Margaritu hćeru Franića Orlića od moje parokije po meni popi Ivanu Žicu kuratu. Na to svedoci pop Frane Žic i sinor Alvize Petriš od Cresa". Imao je nadimak "Mustaća". Kao kumovi na krstu, krizmi i ženidbi njegovojoj djeci spominju se često krčki paroni, s kojima je kao pomorac bio u poslovnoj vezi. Jednom njegovom sinu je kum Michel Zanol, koji se 1800. izričito spominje kao Bnečanin. Umro je 29. X. 1820.

Narodne drame^{*}

U pregledima hrvatske narodne književnosti spominju se pjesme i priče, običaji, obredi, poslovice i druge kraće vrste, a o drami nema ni spomena, kao da se narod nije nigdje i nikada umjetnički izrazio u dramskoj formi. Tek u novije vrijeme pojavi se poneka informacija o dramskim igram na narodu. A već je u prošlom stoljeću počeo razgovor o njima. U Vijencu 1893. osvrnuo se recenzent na članak dra L. Kostića *Narodno glumovanje*. Zaključuje konstatacijom: "Takvih igara (kao Hadžija iz Prijedora) jamačno ima više jošte u narodu, pa bi bilo dobro da se zabilježe i na svjetlo iznesu. Pismeni ljudi u narodu neka ostatke takih običaja pomno i točno zabilježe, a bilješke svoje neka pošlu Akademiji ili Matici, koje će im jamačno trud naplatiti."¹ Godine 1897. dao je dr Ante Radić upute i za sabiranje "dramatskih igara" u kojima se, tumači on, jedan ili više igrača pred društvom vlada kao da je on netko drugi.²

Rezultat je nakon ovih poticaja bio slab, što se najbolje vidi po *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*. U njemu osim vrijednih priloga Mije Žuljića iz Vareša (1905) i Jurja Božićevića iz Šušnjeva Sela i Čakovca (1915) gotovo i nema spomena o narodnoj drami.

Međutim arhivi čuvaju vrlo stare podatke o narodnim dramskim igrama. Godine 1272. u Trogiru su za vrijeme uskrsnih dana birali "kralja" i igrali s mačevima.³ Osim "kralja" na našoj jadranskoj obali već je stoljećima popularan Karneval ili Mesopust. Njegovo vrijeme na prijelazu zime u pro-

^{*} "Narodne drame" [predgovor]. *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, priredio Nikola Bonifačić Rožin, Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 27, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1963, str. 5-22.

¹ Vijenac, Zagreb, 1893., br. 49, str. 792. Zatim: Kostić, Lazo: *Narodno glumovanje, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1893, str. 357-368. Dr Kostić u svojem članku između ostalog spominje da je 1890. u novosadskom Javoru, br. 16, izašao članak *Nekoliko narodnih igara u Bosni* od V. Kondića.

² Radić, Antun: Osnova za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1897, sv. II, str. 63.

³ Barada, Miho: O našem običaju "Biranja kralja", *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb, 1927., I, str. 196-209.

ljeće narod na otoku Krku zove "očito veselje", jer je svakome slobodno da zaigra. Do danas je tamo ostao običaj da se na Tri kralja u crkvi objave blagdani i među njima ti dani, koje 1485. glagoljaš naziva Pust u jednom glagoljskom misalu iz Barbana u Istri. Pust je dopuštao narodu da se veseli po ulicama i trgovima. U smijehu i pjesmi narod se kretao po gradu, što se razabire iz glagoljskog zapisa nekog riječkog pisara koji je u gradski račun zapisao u prvoj polovici 16. stoljeća: "i ošće dah za placu ki ju pometaše na Pust soldina 8".⁴

Igre se unose i u crkve. Tamo se one posebno razvijaju. Od 16. stoljeća pišu se crkvena prikazanja pučkog karaktera, na glagoljici, kojima M. Kombol – prema Franji Fancevu – stavlja centar u Zadar i okolicu, otkuda se šire na sjever do Kvarnera i na jug do Budve. Nedavno je u koricama jedne stare knjige pronađen fragment Marijine uloge koji je u Rijeci napisan glagoljicom vjerojatno u prvoj polovici 16. stoljeća.⁵ Ovaj pronalazak ima za Hrvate osobito značenje u nacionalnom i kulturnom pogledu, jer otkriva da su se u gradu Rijeci na hrvatskom jeziku i pismu pisale uloge da se nauče i negdje glume. U Rijeci se u crkvi predstavljalo sve do 1658. kad je vizitator zabranio prikazivanje Muke za vrijeme velikog tjedna, jer mu se činilo da više pobuđuje na smijeh a manje potiče na pobožnost.⁶ Još su 1852. u Rijeci kolodvari izvodili u Narodnoj čitaonici komad drame o Irudu.

U Dubrovniku išle su maškare kroz crkvu, a viteške igre i razne glume već od 15. stoljeća izvode se za vrijeme blagdana sv. Vlaha. Talijanski dominikanac o. Serafim Razzi u svojoj povijesti Dubrovnika (1588) spominje da su među seljacima, koji su za blagdan sv. Vlaha dolazili naoružani raznim oruđem, radi sigurnosti, išli pučki svirači i između njih bilo je okrabuljenih osoba koje su pjevale neke svoje slavenske pjesmice s prelijepim napjevima.⁷

Appendini 1802. u svojim *Noticijama* spominje tri "slavne" maškare koje su plesale pred kneževim dvorom. To su *vila*, *čoroje* i *turica*. U istoj knjizi

⁴ Štefanić, Vjekoslav: Riječki fragment, *Zbornik Hist. instituta Jug. akademije*, Zagreb, 1960, vol. 3, str. 242.

⁵ Štefanić, Vjekoslav: n. d., str. 220-234.

⁶ Cristofoli, M. Benedicta: *Pagine di storia Fiumana e benedittina*, Rijeka, 1930., str. 8.

⁷ "E tra loro erano alcune immascherate, le quali uscivano cantando certe loro canzonette schiavone di vaghissima aria" [Među njima su bili maskirani koji su izlazili pjevajući neke njihove slavenske vesele pjesmice]. Ovo je iznjo o. Antonin Zaninović u članku O pjevanju i glazbi u starom Dubrovniku prigodom svečanosti sv. Vlaha, S. Cecilia, Zagreb, 1916, deseto godište, str. 117. U istom članku spominje da su sa sviračima i pjevačima u Dubrovnik dolazili i igrači koji su izvodili razne igre (*hystriones, joculatores*) koje je sve dubrovačka vlada na njihovu polasku nagradivila bilo u robi bilo novčano.

donosi njihove slike, kao i sliku maškare bembelja koji se je pojavljivao za prvi maja.⁸ V. St. Karadžić spominje da se je maškara klocalica s glavom na lik na turičinu pojavila 1827. u Požarevcu na kneževu dvoru.⁹ Recentna maska "konja" iz Čilipa u Konavlima sa zubima od češnjaka na pomicnim vilicama, slična turici, primjer je kako se u narodu čvrsto drže neke tradicije i uz njih prigode za komedije.¹⁰

Marin Držić, dubrovački komediograf u 16. stoljeću, na više svojih stranica donosi izvorne narodne tekstove, poslovice, izreke i priče. U prologu *Dunda Maroja* kaže: "ovo brijeme od poklada budući od starieh naših odlučeno na tance, igre i veselja". I on je za poklade u *Noveli od Stanca* donio prizor u kojem pokladne maškare-vile drvom briju naivnog starca Stanca da bi ga pomladile.¹¹ Ovo brijanje drvom ili *nasuho*, kako kaže narod, još uviđek se izvodi na našim prelima i svadbama, a izvele su ga 1935. i maškare-vile u Lomnici u Turopolju kad su prikazivale pomladivanje Fašnika *Digeneša*.¹² Pri narodnom "speluvanju" živog Fašnika vjerojatno je surađivao i neki školovani čovjek koji je pod utjecajem lektire (*Diogeneš od Brezovačkog, Šenoin Diogenes*) dao lomničkom Fašniku ime *Digeneš*. Drugi detalji govore o narodnim tradicijama kod ovog živog Fašnika. U Novoj Vasi kod Poreča izvodili su suđenje Fašniku koga je također predstavljao živ čovjek a ne slamenata lutka, kako je većinom uobičajeno. U Hrvatskoj Kostajnici jedan dan prirede Fašnikovu ženidbu sa živim čovjekom, a drugi dan prirede Fašnikov sprovod u kojem na kolima voze slamnatu lutku koju nakon osude bace s mosta u rijeku Unu. Fašnik u Lomnici iz magijskih motiva nosi gusku, kao što drugdje nosi kokoš, bilo on, bilo barjaktar na barjaku. U Lastovu je pokladna lutka nekad nosila pijetla.

Kad Fašnik *Digeneš* moli vile da ga pomlade, kaže im "vile vilice", a u okolici Daruvara, u Katincima, kažu da vile neće naškoditi ako se ujutro najprije izgovori:

⁸ Appendini, F. M.: *Notizie istorico-critiche*, I. Ragusa, 1802, od strane 332: Bembelj t. I, turica t. IV, čoroje t. V, vila t. VI.

⁹ Stefanović Karadžić, Vuk: *Život i običaji naroda srpskoga*, Beč, 1867., str. 20.

¹⁰ Bonifačić Rožin, Nikola: *Konavoski narodni običaji*, Zagreb, 1961, Institut za narodnu umjetnost, rkp. 386, str. 50. Slične maske ustanovljene su i drugdje u Hrvatskoj, u Baniji i Međimurju.

¹¹ Držić, Marin: *Djela*, izd. Jug. akademije, Zagreb, 1875, str. 56–61. Na detalj "brijanja drvom" upozorio me prof. dr. M. Ratković, na čemu mu se zahvaljujem.

¹² Informator Stjepan Stepanić rekao mi je o pokladama 1963. da su vile Fašnika brijele rukom, kao da čaraju. U Lomnici je običaj da vanjskom stranom ruke glade čovjeka ili blago kad čaraju da od njega otjeraju uroke. Ruku prije toga umoče u vodu u koju su bacili tri ugljena.

Vile, vilice,
po bogu sestrice,
uklonte se s puta,
vi mene vidite,
ja vas ne vidim.¹³

I Držićev Stanac kaže vilama:

Ah, vile vilice, molju vas boga rad,
vodene diklice, pridite ovdi sad,
.....
Možete od stara mlada učiniti,
a slavnijeg dara nie inoga na sviti.

U narodu ima priča u kojima vile nagrađuju osobe koje im ugode. U spomenutom selu Katincima priča se da su “morske cure” pjevale: “O dje, o dje, o dje”. To je čula neka grbava djevojka pa je rekla “O djevojko” i one su joj skinule grbu. I maškare-vile skidaju grbu Fašniku Digenešu.

Značajno je da su maškare-vile “hukale” u Fašnika Digeneša dok su ga “brijale”. Puhanje u čovjeka kad se od njega tjeraju zli duhovi ili kad ga se “oživljuje”, poznato je na prelskim “brijanjima” i pokladnim igrama.

Lomnički Fašnik ukazuje na narodne komponente kod Stanca, što znači da je M. Držić znao za narodne igre pa je donoseći prizor “brijanja drvom” donio i dragocjenu potvrdu u našoj staroj književnosti o narodnoj dramskoj umjetnosti u 16. stoljeću.

Direktne potvrde o narodnom dramskom stvaranju kod nas daje Valvasor 1689. u opisu svadbenih običaja istarskih Hrvata. Donosi hrvatske tekstove nekih pjesama i naročito ističe dramski prizor na svadbi kad svatovi traže mladenku, “pticu jarebicu”, a ukućani im najprije dovedu neku staru zakrabljenu ženu. Za ovo glumljenje Valvasor veli da ti seljaci ne trebaju ni engleske ni talijanske komedijante da bi na svojoj svadbi izveli neku veselu igru ili pantomimu.¹⁴

U Hrvatskoj su narodni dramski tekstovi mnogo kasnije zabilježeni. To je i razumljivo jer nepismeni narod nije mogao sam zabilježiti što je imao na pameti, a pismeni pojedinci nisu se s osobitim interesom zaustavili kod

¹³ Bošković-Stulli, Maja: *Narodne pjesme i pripovijetke iz okolice Daruvara*, Zagreb, 1951, INU rkp. 68, str. 22.

¹⁴ Valvasor, J. W.: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, II. izd., Rudolfswert, 1877-1879, VI, str. 330.

njegovih igara. Kad je ipak došlo do zapisa, odmah se na njima osjeća utjecaj naobraženog svijeta. I Marijina uloga (16. stoljeće) i korčulanska Moreška (18. stoljeće) imaju tekstove u stihovima osmercima s rimama na kraju poput tekstova starih začinjavaca. Usmene varijante ovih zapisaka, kao Gospin plač u Istri i Moreška, kako je sada Korčulanci govore dok igraju s mačevima, razlikuju se od tekstova u primarnim djelima. Danas su narođu poznati pisci stihovanih „žitaka i testamenata”, koji obično formuliraju općepoznatu građu u obliku duhovitih kronika mjesnih dogadaja. Kolektiv prihvata njihovo djelo jer ima karakter prema općem očekivanju. Stihovani dramski tekstovi najčešći su u gradskim ambijentima, naročito na našoj jadranskoj obali. Kod izvedbe oni se većinom deklamiraju. Odaju polufolklorne tvorevine.

Po selima se dramska djela još uvijek najviše pamte, da se usmeno predaju i izvedu u određenom času. Čovjek sa sela uči te sadržaje još od djetinjstva kad gleda igre ili sudjeluje u njima. Netko upamti više, netko manje, pa je opće pravilo da je na samoj izvedbi slobodna improvizacija kao kod komedije *dell' arte*. Bitno je da glumac zna sadržaj komada i svoje uloge, da se drži osnovne ideje i karaktera igre, a dijalog je stvar same predstave. Drukčije i ne može biti kod igara koje su općepoznate, pa se svaki može uplesti u radnju ili sami glumci traže sudionika u publici. Iznenadne upadice iz naroda traže inteligentne glumce koji će brzo dati odgovor, da prizor ne propadne. Improvizacija omogućuje varijante koje produžuju život igre, a pečat improvizacije osjeća se i na autentičnim zapisima s terena, jer narodni glumac, kad kazuje poslije igre, nikad ne zna doslovce ponoviti ono što je rekao u igri, a kazivač koji kazuje po sjećanju, obično daje najbitniji sadržaj. Usljed toga su tekstovi redovito kraći, neka vrsta sheme igara, koje na izvedbi znaju dulje trajati. Npr. prizor *Gljive sa svadbe u Cirkovljani* (Međimurje) opisala je s. M. I. Blažeka u nekoliko redaka,¹⁵ dok u praksi svadbena komedija kako „baba gljive bere” zna trajati po više sati.

Metoda da se igre opisuju književnim jezikom propustila je mnoge originalne narodne dijaloge. Nikad jedan zapisivač u opisu igre neće dati ono što folklorni glumci u lokalnom govoru daju u svojoj igri.

Narodni glumci tekstove govore na razne načine. Nekad dijalog teče normalno kao u životu, nekad se povisuje glas. Ima tekstova koji se pjevaju, a neki se govore izmijenjenim glasom „skroz grla”, kako kažu na otoku

¹⁵ Blažeka, s. M. I.: Cirkovljan u Međimurju, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 1939, 32/1, 200.

Krku, ili "po krabujsku" u Istri. S pjesmom dolazi u narodnim igramama muzika i ples, a ima i takvih narodnih igara koje su samo pantomime ili žive slike u nekoj povorci.

Narodna drama ne poznaje pozornice u smislu povišenog mjesta koji glumca dijeli od publike. Za scenu je narodu dobro svako mjesto, na kojem se glumac može nesmetano kretati. To može biti na poljani, na trgu, ulici, na dvorištu i u kući. Karakteristično je za narodne dramske igre da se jedne izvode na otvorenom prostoru, pod vedrim nebom, a druge pod krovom, u kućama. Ali svuda obično glumci stanu u sredinu prostora a gledaoci se skupe oko njih sa svih strana te se ponekad upleću u radnju. Tako je u narodu već davno ostvarena "pozornica u krugu" kojom eksperimentira moderno kazalište u naše dane.

Narod u svoje igre dovodi i životinje, bilo žive, bilo njihove maske. Uz staru dubrovačku turicu danas znamo za maske bika, krave, deve, konja, medvjeda, jarca, ovce, rode, mačka. Maske su od drva, krpa, bundeve, kožica i kartona, a nosi ih čovjek pokriven plahtom ili izvrnutim kaputom. Nekad se pod plahtu sakriju dvojica, pa prvi na kolcu nosi "glavu" koja je katkada običan lonac ili kakva kanta. Konj Krnjevara učinjen je u vrličkoj krajini sav od drva. Konstrukciju jahač priveže među noge pa se kreće zajedno s njim. Osobita je maska baba Kata koja na leđima nosi muža, a sastoji se od simbioze živog čovjeka sa slamanatom lutkom.

Posebne su dječe igre u kojima nekad djeca imitiraju starije, a u nekim od njih ima ostataka nestalih obreda. Viteške igre čuvaju poneki dramski element, kao Sinjska alka, u kojoj ima pozdrava i govora i konj s turskom opremom, koji simbolizira konja što su ga Sinjani u nekoj davnoj bici zaronili od turskog vođe.

U komadima gdje se nešto radi, narod sa živim čovjekom inscenira "mlin", "krušnu peć", "brus" itd. Ove su inscenacije vrlo originalne, jer "opredmećeni" čovjek vrši dvostruku ulogu, služi za scenski rekvizit i glumi dotični predmet, kao da je i on nešto živo. Inače narod ne poznaje inscenacije niti se služi svjetlosnim efektima. Glumac u ophodu ne može nositi teške kulise. Nekad se samo služi simboličnom inscenacijom, pa u Medimurju donesu na stol gljive od tijesta, kad "Baba gljive bere" ili "Adam i Eva" nose borić koji predstavlja rajsко drvo, ili "Adžija" zajaše na toljagu kao na konja. Maska, kostim i koji rekvizit u ruci, to je sve čime se narodni glumac koristi da bi jače naznačio svoju dramsku riječ.

Osim igre čovjeka glumca narod poznaje i kazalište lutaka i sjena. Tradicionalne su dvije ručne lutke (Međimurje, Banija, Slavonija, Bosna) koje su iz Bosne donijeli bjegunci pred Turcima. S ovakve dvije lutke, kojima je okosnica križ pa nalikuju na poljska strašila, obično igra jedan skriveni igrač. On za svaku od njih mijenja svoj glas da bi ostvario dijalog i svađu dobrog Pante i zloga, šepavog Šante, kako su popularno nazvani u Hrvatskoj.¹⁶ Sličan tip dviju lutaka poznat je u Sloveniji i Bugarskoj i u Maloj Aziji.¹⁷ Jedna ručna lutka s križem okosnicom s kojom igra vidljivi lutkar poznata je kod nas u Baniji i Hercegovini i u dalekom Tadžikistanu.

Narod pravi i razne lutke od kartona. Kad s takve dvije "vile" ili "sestrice" obješene na koncu igra u Nijemcima vidljivi lutkar, onda i on mijenja glas. U Križevcima su djeca pravila lutku s rupčićem kojemu na jednom kraju učine uzao i taj bude glava lutkina. U uzao se utakne kažiprst da lutka može stajati na ruci. S ovakvom lutkom izvodila se propovijed o svetom Ivanu Glavosijeku, kome su glavu odsjekli tako da se je kažiprst s glavom-uzlom spustio a palac se provukao između njega i srednjaka i gledaocima poka-zao "figu".¹⁸

Rupčić s uzlom često je model za lutku u igri sa sjenama. Obično igrač u svaku ruku uzme jedan rupčić pa se smjesti između lampe i zida tako da sjene rupčića padaju po zidu. I lutkar sa sjenama mijenja glas. Sjene raznih životinja na zidu pravi narod i pomoću samih prstiju na ruci. Posebne vrste je igra sa sjenama poznata u Bosni kod muslimana pod imenom *karađoz*. Podrijetla je tur-skoga.¹⁹

Narodni glumac u pravilu je muškarac. I žensku ulogu igra muškarac preodjeven u ženske haljine. Baru mladenku u Horvatima, pašku Robinju i Pokladovu majku u Lastovu otkad se pamti igra samo muškarac. Kad su prije ženske osobe htjele u maškare, one su se obično oblačile u muška odijela, ili su se tako maskirale da se ne vidi je li maskirana osoba muškarac ili ženska.

U maškare može svatko, ali dobar narodni glumac može biti samo onaj tko je po naravi duhovit, snalažljiv, ima dobro pamćenje i zna izvrnuti riječ i kaput. Narod za čauša na svadbi uvijek traži osobu koja je od naravi šalji-

¹⁶ Bonifačić Rožin, Nikola: Šante i Pante. Narodne ručne lutke u Hrvatskoj, Slovenski etnograf, Ljubljana, 15, 1962, str. 135-156.

¹⁷ Kuret, Niko: Novo o 'naši' tradicionalni lutki, Slovenski etnograf, Ljubljana, 15, 1962.

¹⁸ Na ovim informacijama zahvaljujem Kseniji Brodarić-Laštrić.

¹⁹ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 4, Zagreb, 1959, str. 120.

va. Zato se dogada da u nekim narodnim igramama po više godina isti glumac igra neku ulogu. Na svadbama su obično glumci svirači koji lako i pjevaju i glume. Takvi pojedinci znadu sve što se tiče neke predstave, pa kad više ne mogu nastupati, onda savjetom pomažu mlađima. Ti narodni "redatelji" najbolje pamte repertoar narodni, oni su ona živa knjiga u kojoj je narodna dramatika.

Dramski elementi razabiru se već kod nekih obrednih likova. *Zeleni Juraj* nosi masku od grančica koja ukazuje na neki tajanstveni lik, ali kod njega još je zabranjena riječ. Ne smije se javiti da mu ne naškode zle sile. Samo pantomimom izrazuje da sudjeluje sa zborom koji pjesmom tumaći svoj dolazak. Kod *Kraljica zbor orubljica* već je uzeo ulogu aktivnog lica koje kraljicama dirigira što će raditi dok se mačuju. Dalmatinski *did* sa zvoncima i faličkim simbolom u isto je vrijeme glava obreda koji narod očekuje, da bude rodna godina, ujedno je i glumac u drami s motivom ljubomore pa progoni *babu*. M. Gavazzi napominje da se iz mješavine pokladnih maske-rada u nas odvajaju neki elementi koliko-toliko dramskog značaja. Među ovima se najviše ističu i razmjerno su najraširenije figure djeda i babe i njihova uloga.²⁰

Potpuna drama ostvaruje se u onom momentu kad igrači u dijaligu iznose neki motiv. Publika ne mora uvijek biti prisutna. Kad u kolu izvode *Jadovana*, igrači su sami sebi dovoljni, kao i mladići kad na prelu svi zajedno sudjeluju u *brijanju* inicijacijskog karaktera. U pokladnim priredbama na otvorenim prostorima publika je najizrazitija pa ipak i ona ponekad odaje značajke aktera u nekom kultu, kao npr. u *Lastovu*, gdje cijelo mjesto pažljivo prati spuštanje *Poklada* na konopcu, kao neke više sile koja nad svima odlučuje. Ta lutka s crnim licem, u turskom odijelu, predstavlja u drami nevinog čovjeka kojeg osuđuju na smrt da se mjesto ne zarazi kugom, a narod joj daje magijsko značenje kad vjeruje da će godina biti nerodna ako lutka pade s konopa. Time narod i kod sebe otkriva crte koje upućuju na sudionike antiknih agrarnih kultova gdje su svi bili u pokretu da nešto izmole, kao u kasnijim vjerskim procesijama. Iz takvih se dionizijskih mistrija razvila grčka drama.

Relikti magijskih funkcija i obrednih ceremonija opažaju se još u nekim narodnim dramskim igramama, osobito u njihovim frazama i simbolima. Da se folklorno kazalište nastavlja gdje je kult prestao, svjedoče i datumi i prilike kad se izvode igre, naročito one za vrijeme zimskog solsticija ili na prijelazu

²⁰ Gavazzi, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, I, Zagreb, 1939, str. 15.

zime u proljeće ili prelaske među omladinom i svadbene pred mладencima. Iz dramskih sadržaja mogu se rekonstruirati osnovni elementi duševne preokupacije primitivnog čovjeka: briga da osigura sebi život i potomstvo, ljubav i kruh. Život još uvijek nije prešao preko tih motiva, zato ih narodna drama obrađuje, samo što je u akciju na mjesto tajanstvenih viših sila stavlja samog čovjeka i njegovo zamršeno društvo. Korčulanska i paška Robinja plaču za slobodom, medimurska baba gori od strasti, lastovska majka plače za nevinim sinom, istarski Ćić i Ćićka kradu, konavoski sud uočuje siromaštvo koje Natezala goni na delikte, a pokladna suđenja tjeraju pred sud Mesopusta, odnosno mane, javne i privatne, koje ponizuju dostojanstvo čovjeka. Od tragedije do komedije u narodnoj drami riječ je aktuelna, ljudska, za čovjeka. U pokladnim parodijama znala je biti toliko angažirana kritikom nesocijalnih prilika, da su je vlasti progonile. To je najveći domet narodne drame, da je svojom umjetnošću dramatizirala život i pomaknula ljude iz njihove namještene poze. I to najviše smijehom, tom najljudskijom crtom u životu. U narodnim igramama ima toliko smijeha, ili samo smijeha, da ih je sam narod nazvao šale, krivine, hurmije, komendije, speluvanja i cirkusi. Izraz *drama* narodu je nepoznat. To je knjiška riječ. Ali nije gluma ni glumac, jer je narodna izreka: *Ni pir bez glumca, ni lonac bez prasca.*

Smijeh je stvorio popularne dramske tekstove, kao litanije moštu, otperti list raznih pinta i zdravice. Radi smijeha što ga nose postali su poslovnični mладenci Štef i Bara, falički *did* i *baba*, svadljivi Šante i Pante, lukavi Natezalo, skitnica Mesopust i hvalisavi Gazija. Oni kroz narodnu književnost nose atmosferu humanosti, nostalгиju za slobodom i nadu da se može živjeti, nasuprot likovima u epskoj poeziji koji se crne u vrtlogu krvi i smrti.

Zanimljivo je da na terenu gdje je epska pjesma opjevala junake Ivu Karlovića i Marka Kraljevića, uskoka Ivu Senjanina i serdare Vida Maričića, Iliju Smiljanića i Stojana Jankovića, hajduka Miju Tomića i tolike borce na kršćanskoj strani, s kojima se u junaštvu natječu muslimanski Mustajbeg, Budalina Tale i Alija Đerzelez, na tom razbojištu i vučjem vijalištu narodna drama vrlo malo prikazuje historijska lica i događaje. Jednom se spominje mladi Derenčin, nećak banov. Nasilni Turčin više se javlja, ali bez ličnih crta, kao i simbolični car, ban, banica, koji se pojavljuju najčešće u dječjim igramama. Narod kao da je poeziji prepustio sve što je istaknuto i sjajno, krune i sablje, a drami je ostavio ralo i pijetla na barjaku, obične ljude što sanjaju o snazi u maski bika ili o lakšem životu u maski jarca i ptice. Oni su svijet u drami i drama živi među njima.

Mnoga se riječ izmisli na predstavi, ali neke ideje već stoljećima djeluju kroz narodno kazalište. To najbolje ilustriraju motivi koji su zajednički i narodnoj drami i priči i pjesmi. Gledao je narod i mislio i rekao svoje na razne načine. Ti su motivi hrvatski koliko i evropski, oni još iz srednjeg vijeka otkrivaju da je čovjek svuda isti, zaokupljen istim brigama i željama, pa se kroz dramsku umjetnost prepoznaće preko svih granica i stvara kulturne veze usprkos svim žicama i ogradama. Francusko sredovječno kazalište dalo je farsu *Maître Pathelin*,²¹ na koju potpuno nalikuje motiv pounjske narodne igre *Advokat* i narodne priče iz Bačkog Brega u kojoj bilježnik savjetuje jednog brata kako će izigrati drugoga kad budu na sudu. Kaže mu da se pravi lud i da na sva pitanja odgovara sruku “ataratata”. Seljak ga posluša i dobije sud. Kad je bilježnik došao po obećanu junicu, seljak i njega izigra s “ataratata”.²²

U komediji *Adžija*, koja je u Bosni bila vrlo popularna, način kako sinovi postepeno javljaju ocu, koji se vratio s čabe, da su rasprodali imanje i čak prodali njegovu kobilu i dragu hanumu, poznat je i u bosanskoj narodnoj priči, a prikazan je i u Rusiji, također u narodnoj igri i priči, gdje siromašnom plemiću upravitelj kaže da je sve dobro, samo mu je majka umrla, kuća izgorjela i blago uginulo.²³

Prizor kad svatovi traže “pticu”, što ga je Valvasor donio u opisu istarske svadbe, već se trista godina ponavlja na svadbenom repertoaru po hrvatskim krajevima. Negdje samo svatovi kažu da traže srnu, ovcu, u dubrovačkom primorju pitaju za utvu zlatokrilu. Još sada u okolici Pazina pokriju plahtom mladenku sa nekoliko djevojaka, pa mladoženja, kad dođe u kuću, mora pogoditi koja je njegova. Da ne pogriješi, dogovori se prije s mladom da će mu ona rukom ili nogom dati znak po kojem će je prepoznati.²⁴ Potpuno sličan motiv poznat je u istarskoj priči o Jovaninu i Jovanini. Kad je Jovanin u tamnoj sobi trebao da izabere svoju djevojku između četiri štrigove kćeri, saopći mu Jovanina da će na prsimu imati bijelu krpu po kojoj će je prepoznati.²⁵

²¹ D'Amico, Silvio: *Storia del teatro drammatico I*, Milano, 1960, str. 126.

²² Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklorna građa iz Bačkog Brega*, Zagreb, 1962, INU, rkp. 388, str. 40.

²³ Sokolov, J. M.: *Russkij folklor*, Moskva, 1941, str. 380.

²⁴ Bonifačić Rožin, Nikola: *Hrvatski narodni običaji, pjesme i priče kotara Pule (II) i Lutoglava*, Zagreb, 1953, INU rkp. 140, str. 16.

²⁵ Bošković-Stulli, Maja: *Istarske narodne priče*, Zagreb, 1959, str. 41.

Narodna pjesma o ženidbi vojvode Janka, što je A. Kačić Miošić 1756. donosi u zbirci svojih pjesama, pjeva kako Sibinjanin Janko, ako želi spasti glavu i dobiti djevojku, mora izvršiti razne zadatke i na kraju prepoznati svoju zaručnicu između devet djevojaka.²⁶ Isti je motiv u pjesmi Ženidba Dušanova.²⁷ Poznat je i drugdje u evropskom folkloru, a tumači se kao trag inicijacije i zaštite mladenaca od zla.²⁸

Na prostoru preko kojeg je prolazio limes istočnog i zapadnog rimskog carstva, naš je čovjek vrlo rano formirao svoje kulturno lice u pojavi glagoljaša i bogumila. Oni uz vjerske programe nose i umjetničke, pa se kod jednih osjeća utjecaj Zapada u crkvenim misterijima, a kod drugih sektaški dualistički Istok u borbi lutaka, dobrog Pante i zlog, šepavog šante-Satane. Istok se je kulturno infiltrirao u naš svijet naročito za vrijeme dugotrajnih ratova s Turcima koji su prouzročili nove seobe po Balkanu i isprepleli mnoge kulturne sadržaje. Iz ravnice Turci odvode na tisuće zarobljenika u brdske balkanske krajeve iz kojih druge tisuće u paničnom bijegu prelaze Savu i Dunav. Na Balkanu se dodiruju likovi i igre hrvatskih zvončara i dida, slovenskih koranta, srpskih oala, bugarskih kukera i grčkih kalogera. Od Međimurja do Konavala kreću se dramski svatovi za vrijeme svadbe ili o pokladama na kojima mladenka u Hrvatskom zagorju rađa pjetla, u Horvatima kod Zagreba mačka, u Baniji klupko, a u Konavlima mačka ili žabu.

Usprkos geografskoj raznolikosti i upravno-političkoj i vjerskoj rastgranosti, hrvatske krajeve povezuju neki dramski motivi, kao da se u dubini narodnoj nije ništa promijenilo.

Berberi od sjevera do juga brijudrvom ili mješajom, a negdje i klipom kukuruza. Bušari u slavonskoj ravnici izvode dramsko oranje kao i bučani na otoku Krku i maškare u Istri. S nekog čakavskog ognjišta pošla je igra tovar gre, da poveže primorje i štokavsko zaleđe, a kolo, taj primarni oblik narodnog kazališta, na sličan način vodi dijalog s ličkim Paunom, bosanskim Jadovanom i hercegovačkim Đidjom. Dramska riječ javila se davno negdje uz obred i govori se neprestano kroz sva tri hrvatska dijalekta kao živ odraz umjetničkog stvaralaštva našeg čovjeka.

U ovu knjigu ušli su dramski tekstovi koji su tiskani u različitim publikacijama ili se još nalaze u rukopisima, najvećim dijelom u arhivu zagrebačkog Instituta za narodnu umjetnost. Većinu tih zabilježio sam po hrvatskim

²⁶ Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni*, Dubrovnik, 1831, str. 120.

²⁷ Stefanović Karadžić, Vuk: *Srpske narodne pjesme*, II, Beograd, 1932, str. 123.

²⁸ Rörich, Lutz: *Märchen und Wirklichkeit*, Wiesbaden, 1956, str. 102.

krajevima u posljednjih desetak godina. Matica hrvatska i Izdavačko poduzeće "Zora" ovim prvim izborom narodnih dramskih tekstova omogućuju da oni samo dokumentiraju postojanje narodne dramske književnosti, što bi trebalo da narodnom kazalištu dade mjesto koje mu pripada u hrvatskoj umjetnosti.

Dramski tekstovi u ovoj zbirci raspoređeni su prema tome koliko dramskog karaktera ima kod svakoga od njih. U tom pogledu velika je razlika između Moreške, kola Pauna i krštenja mošta. Te su očite razlike uvjetovale da se dramska građa rasporedi u tri grupe:

I. *Narodne glume*. Tekstovi su dramski izrađeni. Izrazit je dijalog glumca i motiv dramske radnje. Maska je vrlo česta.

II. *Narodne igre*. Tekst ima dijalog, što ga s jednim glumcem ponekad vodi cijeli zbor (kolo) kao sugovornik. Radnja je slabija, a predstava je isprepletena pjesmom i plesom. Slabo maskiranje.

III. *Narodni običaji i obredi*. Dramski elementi se tek formiraju, negdje nema riječi, pa glavno lice nastupa mimički. Nekad izgleda kao da glumački kolektiv na sceni izvodi jednu ulogu nasuprot drugom glumcu, nevidljivoj tajanstvenoj sili, koja se ponekad simbolički pojavi s maskom i nastupa u pantomimi. Unutar same kolektivne scene pojedina lica imaju određene uloge, ali više izgledaju statisti nego akteri koji nose dramski sukob.

Ova podjela može se izvršiti samo približno, jer svaka grupa ima neki detalj koji je približuje drugoj, više ili manje dramski oformljenoj.

Specifične osobine nekih predstava dovele su do posebnog svrstavanja tekstova u I. grupi: glume sa čovjekom odijeljene su od gluma s lutkom i gluma sa sjenom. Sami tekstovi čovjeka glumca svrstani su prema vremenu i prilici kad se izvode, jer narod još ima svoj tradicionalni raspored predstava. Prvi su tekstovi koji se izvode u određene dane kroz godinu. Za neke od njih još je propis da se izvode noću ili na određenom mjestu. Među ovim tekstovima ima najstarijih zapisa koji se uče. Zatim slijede tekstovi iz po-kladnog perioda. Poslije njih su tekstovi koji se izvode prilikom prela i svadbe. Za njih je karakteristična improvizacija.

U II. grupi uz tekstove odraslih dolaze i dječji tekstovi. U III. grupi poslije običaja i obreda dolazi nekoliko *narodnih dramatizacija* narodnih običaja, 'kojima su poznati autori'. Tu su za ilustraciju, da se vidi kako su pojedinci iz naroda osjetili dramatiku svojih običaja.

Anonimni narodni dramski tekstovi time što su zapisani, dobili su svoje određene kazivače koji su pri kazivanju neminovno dali i neki svoj lični audio. Zato se spominju (u napomenama) kao neke vrste suradnici naroda, osobito kad opisuju masku, kostim, pokret i sve one detalje što prate dramsku riječ. Kod nekih tekstova didaskalije su od *zapisivača*, učinjene pri samoj predstavi, pa je to u bilješkama naznačeno.

Većina opisa igara što su ih dali stariji zapisivači, donesena je u obliku pripovjednom. Gdje je bilo moguće, tekstu je dan dramski, dijaloški izgled.

Tekstovi su iz sva tri hrvatska jezična područja: štokavskog, čakavskog i kajkavskog, ali se u jezik njihov nije diralo. Samo je prema potrebi primijenjen suvremeni pravopis. Tekst *Majo iz južne Italije* donesen je prema talijanskoj knjizi u kojoj je tiskan.

Izvori tekstova, kao i najpotrebniji podaci i tumačenja, doneseni su u napomenama. *Rječnik* na kraju knjige sadrži manje poznate riječi iz svih vrsta tekstova (drame, poslovice, zagonetke itd.).

Čovjek kao scenski rekvizit*

Kao u pjesmi i priči tako je narod prikazao rad i u svojoj drami. Folklorno kazalište, koje kod nas malo tko ispituje, ima cijeli niz komada u kojima je prikazan radni proces (oranje, sjetva, žetva) ili kritički odnos na nerad (sinovi pijanice i raspikuće u Adžiji).

Folklorne predstave u Hrvatskoj veoma se često izvode na otvorenom prostoru. U prošlosti znamo za trogirsko biranje kralja na trgu ili za dubrovačke pokladne komedije po ulicama, s još danas gledamo na ulici suđenje pokladnoj lutki od Istre do otoka Lastova, ili korčulansku Morešku i pašku Robinju. One pak predstave koje se izvode u zatvorenim prostorima seljačkog doma često se iznenadno upriliče na svadbi; prelu ili prilikom posjeta koledara. Ova situacija folklornoga kazališta diktirala je glumcu da se pri izvođenju igre uglavnom koristi riječju i mimikom, a vrlo malo inscenacijom. Da se lakše kreće po ulici izbjegavao je svako optrećenje predmetima. Ali u prizorima gdje je trebalo pokazati neki posao ipak su glumci na različite načine posezali za odgovarajućim rekvizitim, da bi zornije prikazali svoj motiv. Tako se je u komadima, koji prikazuju radni proces, pojavila inscenacija kao pratilec riječi i tumač radnje.

Za razliku od dijaloga, u narodu se nije inscenacija jače razvila. Ostala je samo nabačena. Ali je vrlo originalno izvršena u primjerima insceniranja sa živim čovjekom, gdje je djelovala jednakom snagom kao i riječ glumaca. Prije nego prijeđem na prikaz ove vrste insceniranja, napominjem da prema načinu kako se predstavljaju predmeti i posao s njima na sceni, možemo narodnu inscenaciju klasificirati kao:

1. mimičnu: Ovdje se uopće ne vidi predmet, nego glumac kretnjom označuje posao: ore, žanje, vesla. Ovaj način često upotrebljavaju djeca u svojim igram, a nalazimo ga i u plesno-mimičnim igram npr. "Ja posijah lan".

* "Čovjek kao scenski rekvizit", Rad VIII kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Titovu Užicu 1961, Beograd, 1961, str. 419-423.

2. realističnu: Ovdje je pravi predmet u rukama glumca. Npr. maškara ore plugom ili majka njiše kolijevku.

3. simboličnu: Ovdje je pravi predmet glumac zamijenio nečim drugim kao npr. tradicionalno brijanje iverom ili kad Adžija zajaše toljagu kao konja. Ima primjera gdje predmet, zapravo cijelu spravu, zamijeni živi čovjek, koji se donekle maskira i pravi kretnje, koje odgovaraju dottičnoj spravi.

Ovakav način, gdje je čovjek scenski rekvizit, poznat je u dječjim igrama. Npr. samoborske Dinjičice ili vareške Tikve. Na insceniranje sa živim čovjekom naišao sam i u igrama odraslih, na svadbi i na prelu, pa ču tu simboličnu inscenaciju ilustrirati s tri scenska djela iz Hrvatske i jednim iz Bosne.

a) Kazivač iz Macinca kod Čakovca opisuje ovako međimurski "Melin". Na svadbi "posle večere, složi se melin. Jedna klupa se metne. Donesu jednoga (čovjeka). On legne na trbuh, na klupu. Pokriju ga plahtom. U rukama ima rigle. Na leđima krničku". Sada dolazi dijalog između gazde, koji prodaje mlin i kupca, koji pregledava mlin. "Gazda sa štapom udari po krnički i kaže: 'Melin meli.' Melin počne sa riglama šlajfati i diže krničku i spušta. Pod riglama ima jednu posudu de je mela. Kupac pregleda brašno, on uzme punu šaku i puhne u nju, da se svi, koji su okolo melnati. Onda nesu melin van". Ovaj "Melin" već se dugo igra u Macincu.

b) Banijsko "Brušenje britve" i ubrus opisuje kazivač iz Prnjavora kod Petrinje ovako: U svatovima "jedan sjedne na stolicu. U svaku ruku uzme jedan kuhinjski poklopac. U usta nalije vode. Pokriju ga plahtom, samo mu puste otvoreno kod usta, da može vodu bacit. Izvan plahte su i ruke sa poklopциma. On sjedi, ima nogu preko noge. To je brus. Dode drugi, majstor. On stavi svoju desnu nogu na lijevu od aparata, pritišće ju i ruke se pokreću, šoljaju poklopce jedan o drugi. Majstor na njih stavi nož ili britvu. On to brusi. A kad mu je malo suho uhvati ga (brus) za nos, da malo vode pusti. A on počne vodu štrcat po onim što gledaju, da bježe i da se smiju".

c) Dalmatinsko "Sijanje kapulice" i torbe s kapulicom opisuje kazivač iz Otišića kod Vrlike ovako: "U kući na prelu nađu se dva momka. Obučeni su obično, na licu ništa. Svaki od njih uzme po jednoga dječaka. Ti dečki okrakače odraslim na leđa. Odrasli im ruke vežu sebi spreda na prsima. Tako isto i noge preko kukova vežu spreda. Vežu jednim konopom. To su im torbe u kojima imaju kapulice, koju namjeravaju sijati". Svaki sijač ima štap. Među njima dolazi do svađe oko njive. U svađi se mlate štapovima, tako da udare po onome (torbi), što ga drugi drži na leđima. Kazivač kaže: "To su tako namjestili, da ovi mlađi dečki, koji još ne smiju na prelo ili ako dodu stiskaju se do vrata, dobiju što više batina".

Varijanta ovog motiva, kao "Međe dijelit" iz Vareša, objavljena je 1905. u *Zborniku za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije u Zagrebu*. Za ovu igru i druge, tu je vrlo zanimljiva drama "Adžija", zapisivač Mijo Žuljić (1905) kaže: "Sve te igre prije su se puno igrale na sijelu, osobito uz poklade, a u novije ih doba sve to više nestaje i pomalo se zaboravljuju, otkako je osnovano Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo 'Zvijezda'".

Primjere insceniranja živim čovjekom završit će jednom igrom iz Bosne, čija je građa objavljena ove godine.

d) U selu Potočani na Livanjskom polju kad netko želi predstavljati peć za pečenje kruha, onda taj nagaravi dlanove, ali da to prisutni ne opaze, stane četveronoške i raskorači se. Uz njega dvojica igrača imitiraju radnje koje se obavljaju oko pečenja kruha. Prvo "izgrću vatrū": "drpaju" ga motkom odozdo. Zatim čiste peć od žara: nataknu na motku kakvu krpu i time ga odozdo čupaju. On se okreće i rukama brani dotičući se njih dvojice, a oni ne vide da ih on garavi. Najposlijе "slažu kruh": udarajući ga lopatom odozdo. A kad "slože kruh" zatvore vrata od "peći", udare ga lopatom po stražnjici.

U navedenim primjerima vidljivo je, da "opredmećeni" čovjek igra ulogu, kao da je predmet neko živo stvorene. Time scena dobiva u dubini i širini, jer predmet u isto vrijeme statira i djeluje. I vrlo često zahvaća u igru prisutnu publiku.

Međimurski "mlin" se komično pomiče i s kupcem zasipa gledaoca brašnom, Banijski "brus" pljuje vodu na prisutne. Dalmatinske "vreće" se otimaju na leđima sijača, a bosanska "peć" garavi pekare. Ovime "živi" predmeti donose iznenadjenje i senzaciju. Gledaoci paze na njihovo držanje, jer se čuvaju da ne budu obrašnjeni ili izmočeni, ili ih zabavlja da gledaju kako torbe mahnitaju na ledima sijača, a "pec" garavi pekare, a da oni to ne znaju. U ovakvim igramama postignuto je igrom "živih predmeta", da publika ne samo s interesom prati igru, nego često ulazi u samu dramsku radnju i postaje sudionik u samom zbivanju na sceni, jer gledaoci uzmiču pred "brusom" i "mlinom" i na različite načine daju oduška svome doživljavanju igre. Ono za čime moderno umjetno kazalište toliko teži, osobito za tipom pozornice na krugu, da makne kulise i rampu te da poveže glumca i gledaoca, već je davno ostvarilo folklorno kazalište, gdje se oko igrača, bilo na ulici ili u kući, gledaoci skupe u krug i različitim primjedbama potiču dramsku radnju. Komične situacije koje nastaju glumom "živih predmeta" omogućuju konstataciju, da insceniranje živim čovjekom često daje predstavi karakter komedije.

Iznoseći detalje o inscenaciji, gdje je čovjek upotrebljen kao scenski rezervizit, želim naglasiti, da je baš rad potaknuo narod na bizarne inscenacije. Da nije u narodu bilo volje da se primitivnim sredstvima pokaže kako mlin melje, brus brusi, sijači siju, a peć peče, ne bismo imali originalnih inscenacija radnog procesa. Posebno je pitanje podrijetla ove vrste igara. Interesantno je plašenje i iznenadivanje gledalaca i naročito batinanje "vreća" i garavljenje pekara, koji po pravilu nisu upućeni u namjeru igre, jer su to većinom mladi dečki, koji ne smiju na prelo ili po nagovoru drugih predstavljaju nekoga ili izvođenje neke radnje, a da ne znaju za igru. Ovo izravvanje s mlađima i nekad teško batinanje, govori o tragovima inicijacije u navedenim igrama.

Ujedno ovom temom svraćam pozornost na folklorno kazalište, koje je narodu omogućilo da umjetnički stvara, a kod nas je propušteno da se sistematski ispita i objavi kao značajno kulturno-umjetničko nasljeđe i dostignuće.

Ono što je Mijo Žuljić već 1905. rekao za igre na prelu, da nestaju i da se zaboravljaju, još više možemo danas potvrditi za sve narodne dramske igre. Život se mijenja, vrijeme ih briše. Nove igre potiskuju stare, ali još ima "starinskih" ljudi po selima, koji se sjećaju starih igara te znadu o njima ne samo pričati nego ih znadu i igrati. Gdje se još drže prela, svadbe, maškare i druge skupne zabave tu je još mladež, kao i negda, glavni pokretač igre, šale i smijeha. To još daje nade, da se na terenu može naći i skupiti dramska građa. Ali treba hitno na taj posao, pa da se publiciraju tekstovi i studije o folklornom kazalištu i tako spasi od propasti i ovaj dio našega folklora.

Napomene

1. Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklor Međimurja*, INU, Zagreb, 1957, rkp. br. 266, str. 31.
2. Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklorna građa Petrinje i okolice*, INU, Zagreb, 1960, rkp. br. 359, str. 1.
3. Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklor vrličke krajine*, INU, Zagreb, 1958, rkp. br. 267, str. 27.
4. Žuljić, Mijo: *Igre na sijelu (Vareš u Bosni)*, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 1905, knj. X. 1., str. 113-129.
5. Obradović, Milica: *Društvene igre i zabave*, *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Sarajevo, 1961, sv. XV.-XVI., str. 243.

Šante i pante

Narodne ručne lutke u Hrvatskoj*

I

U raspravi o slovenskom narodnom lutkarstvu Niko Kuret napominje, da Slovenci "imajo svoje ljudsko lutkarstvo, ki je, kakor kaže, v tesnom sorodstvu s podobnimi primeri iz sosednjega kajkavskega območja".¹ Građa iz Hrvatske, što je ovdje iznosim o narodnim ručnim lutkama, kojima je okosnica križ, a lutkar kad s takve dvije lutke igra obično je skriven pod klurom, potvrđuje srodnost slovenskih lutaka ne samo s lutkama u hrvatskom kajkavskom kraju – Međimurju, nego i sa lutkama na koje sam naišao u hrvatskim štokavskim krajevima, u Baniji i Slavoniji.

U Hrvatskoj se nigdje u literaturi ne spominju narodne ručne lutke. Dogodilo se, eto, da ih ispitivači narodnog života i narodne umjetnosti nisu zapazili, makar su one tradicionalne u nekim hrvatskim krajevima. I ja sam na te lutke, mogu reći, slučajno naišao u travnju 1957., kad sam u Međimurju ispitivao svadbene običaje. Naša javnost imala je prilike da ih gleda 22. III. 1959., kad sam lutkara Ivu Horvata iz Slakovca kod Čakovca doveo u Zagreb, da s lutkama igra na televiziji. Ovaj isti lutkar nastupio je 1. IX. 1957. s lutkama u Nedelišću, na priredbi koju sam potaknuo, da narodne dramske igre vide folkloristi, koji su u to vrijeme boravili u Varaždinu gdje se održavao kongres Saveza folklorista Jugoslavije. O narodnim ručnim lutkama objavio sam 1960. kraći prikaz u Kolu, što ga u Zagrebu izdaje Matica iseljenika Hrvatske.²

* "Šante i Pante. Narodne ručne lutke u Hrvatskoj". Slovenski etnograf, Ljubljana, 15, 1962, str. 135-156.

¹ Kuret, Niko: Zanimiva oblika ljudskega lutkarstva na Slovenskem, Slovenski etnograf, Ljubljana, 10, 1957.

² Bonifačić Rožin, Nikola: Narodne ručne lutke, Kolo vokalnih i instrumentalnih kompozicija, Zagreb, 7, 1960.

Građu o narodnim ručnim lutkama, popularno nazvanim Šante i Pante, skupljao sam u Hrvatskoj od 1957.-1961., a nalazi se sređena u Institutu za narodnu umjetnost (INU) u Zagrebu.

Terenski rad tekao je sljedećim redom:

Međimurje:

Slakovec, 7. IV. 1957., kazivač Franjo Srnec, rođen 1911., seljak i svirač.
Predamnom je učinio lutke i s njima igrao.³

Bogdanovci, kod Gornjeg Mihaljevca, 10. IV. 1957., kazivačica Franca Flinčec, rođ. 1884., seljakinja.⁴

Banija:

Donji Kukuruzari, kod Hrvatske Kostajnice, 19. VI. 1959., kazivač Ilija Katičić, rođ. 1900., seljak. Prije II. svjetskog rata nastupao na smotrama Selačke sloge u Zagrebu. Kad sam u maju 1960. k njemu navratio, on je nado punio svoj prijašnji iskaz o ručnim lutkama.⁵

Gornji Kukuruzari, 19. VI. 1959., kazivač Miloš Bogdanović, učitelj, rođ. 1922.⁶

Gornji Kukuruzari, 26. V. 1960., kazivač Milan Tomašević, rođ. 1910., seljak.⁷

Kostreši, 26. V. 1960., kazivač Milan Ilijić, rođ. 1928., seljak.⁸

Kostreši, 26. V. 1960., kazivač Nikola Čekić, rođ. 1924., seljak.⁹

Divuša, 27. V. 1960., kazivač Adam Samardžija, učitelj.¹⁰

³ Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklor Međimurja*, Zagreb, 1957, INU, rkp. br. 266, str. 34. (Cfr. T. VI. – str. 144/145 – slike A 1 i A 2.)

⁴ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 35, Ivo Horvat, seljak i svirač iz Slakovca, oko 45 godina, igrao je s lutkama na televiziji u Zagrebu. Njegova je varijanta o svadi Gašpara i Melka proširena. Oni se svadaju zbog mede, zemlje, novaca itd., Gašpar je lukav i zao te nastoji prevariti dobrog i naivnog Melka, tuče ga, ali se ovaj brani i ne da se prevariti. U Nedelišću lutkama daju ime Vajda i Horvat. Ovaj podatak dobio sam od prof. Marijane Gušić, direktora Etnografskog muzeja u Zagrebu, na čemu joj zahvaljujem. Usput napominjem, da sam u Međimurju zabilježio stihovanu dramsku igru u kojoj se spominje Vajda kao plemič, lovac, kojega žena Janica vara s Ivom. U varijantama ovog motiva u Hrvatskoj prevareni muž zove se Enger kralj ili Jerman, a ljubavnik Miko mlad, okovan delija ili Marko Kraljević. Žena se spominje kao ljuba Jermanova ili Jelena.

⁵ Bonifačić Rožin, Nikola: *Folkorna građa Hrvatske Kostajnice i okolice*, Zagreb, 1959, INU, rkp. br. 344, str. 69, i rkp. br. 345, str. 52.

⁶ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., rkp. br. 344., str. 68.

⁷ Bonifačić Rožin, Nikola: *Folkorna građa Mračaja i okolice*, Zagreb, 1960, INU, rkp. br. 345, str. 69.

⁸ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 69.

⁹ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str.70.

¹⁰ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 71.

Meminska, 27. V. 1960., kazivač Dragan Barjaktarević, rođ. 1928., činovnik u zadruzi.¹¹

Meminska, 29. V. 1960., kazivačica Jelka Pantelić, rođ. 1883, seljakinja.¹²

Timarci, 30. V. 1960., kazivač Nikola Brezić, rođ. 1903, seljak. Pokazao mi je kako pravi lutke i s njima igra.¹³

Donja Velešnja, 1. VI. 1960., kazivač Boško Brajenović, rođ. 1908., seljak. Pokazao mi je kako pravi lutke i s njima igra.¹⁴

Hrastovica, 26. IX. 1960., kazivač Joso Harambašić, rođ. 1910, gostioničar i svirač.¹⁵

Graberje, 29. IX. 1960., kazivačica Kata Lončarević, rođ. Perković, 1899., seljakinja.¹⁶

Prnjavor, 29. IX. 1960., kazivačica Kata Čaušević, rođ. Herceg, 1932., seljakinja. Pokazala mi kako se pravi lutka, strašilo i kako se igra.¹⁷

Slavonija:

Kometnik kod Voćina, 19. X. 1960., kazivač Nikola Čevizović, rođ. 1944, učenik.¹⁸

Sekulinci, 20. X. 1960., kazivač Miljenko Vasiljević, rođ. 1944., uč.¹⁹

Macute, 20. X. 1960., kazivač Radoje Dragosavljević, rođ. 1946., uč.²⁰

Čačinci, 22. X. 1960., kazivač Milan Opačić, rođ. 1946., uč.²¹

Čačinci, 22. X. 1960., kazivač Marijan Gluhak, rođ. 1948., uč.²²

Čačinci, 22. X. 1960., kazivači Milan Bušljeta, rođ. 1946. i Marijan Šikić, rođ. 1946., učenici. Predamnom učinili lutku i improvizirali igru.²³

Čačinci, 22. X. 1960., kazivač Milan Bušljeta, rođ. 1946., uč.²⁴

¹¹ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 71.

¹² Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 73.

¹³ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 74.

¹⁴ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 75.

¹⁵ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., 78.

¹⁶ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 79.

¹⁷ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 81.

¹⁸ Bonifačić Rožin, Nikola, *Narodne igre*, Zagreb, 1960, INU, rkp. br. 361., str. 1.

¹⁹ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 2.

²⁰ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 3.

²¹ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 6.

²² Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 7.

²³ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 8.

²⁴ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 9.

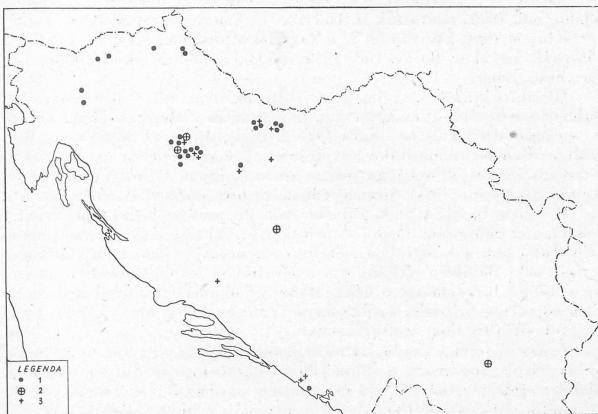
- Novo Selo, 22. X. 1960., kazivač Dušan Knežević, rođ. 1946., uč.²⁵
 Orahovica, 24. X. 1960., kazivačica Beta Boban, rođ. Šalek, 1938.²⁶
 Konavle: Vatalje, 3. VI. 1961., kazivač Niko Lazarević pokojnog Vlaha,
 rođ. 1890., povratnik iz Amerike. U Americi živio od 1908.-1960.²⁷

Šante i Pante

Prnjavor, 29. IX 1960., kazivačica Kata Čaušević, rod. Herceg, 1932., seljakinja. Pokazala mi kako se pravi lutka, strašilo i kako se igra.¹⁷

Slavonija: Kometnik kod Voćina, 19. X. 1960., kazivač Nikola Čevizović, rod. 1944, učenik.¹⁸

Sekulinci, 20. X 1960., kazivač Miljenko Vasiljević, rod. 1944., uč.¹⁹
 Macute, 20. X 1960., kazivač Radoje Dragosavljević, rod. 1946., uč.²⁰

RASIRENOST NARODNIH RUČNIH LUTAKA U JUGOSLAVIJI

1. *Selo u kojem su poznate ručne lutke — Slovenija*: Markovci pri Ptuju; Podveža pri Lučah, Plešivec pri Skalah, Ilovci pri Stični, Višnje pri Ambrusu; Međimurje: Slakovec, Bogdanovec; Banija: Timarc, Méminka, Velesnja, Kukuruzari, Kostreši, Mečenčani, Javoranj, Hrastovica, Graberje, Prnjavor; Slavonija: Kometnik, Sekulinci, Macute, Cačinci, Nova Selo, Orahovica; Konavle: Mrćine; Bosna: Donja Dolina. — 2. *Pokrajina iz koje se spominju lutkari s ručnim lutkama, bez pobliže označenog sela — Banija*: neki Banjaci; neki radnici iz okoline Petrinje; Bosna: neki bosanski muslimani; Priština: neki Šiptar. — 3. *Postolice o Šanti i Pantu, ili samo o Pantu — Slavonija*: Vranovci, Voćin, Orahovica; Banija: Mračaj, Sušnjar, Majur; Konavle: Brotnice; Hercegovina: okolica Trebinja; Bosna: Livno, Donja Dolina.

¹⁷ Ibid., str. 81.

¹⁸ N. Bonifačić Rožin, *Narodne igre*, Zagreb, INU, rkp. br. 361., str. 1.

¹⁹ Ibid., str. 2.

²⁰ Ibid., str. 3.

Raširenost narodnih ručnih lutaka u Jugoslaviji

²⁵ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 8.

²⁶ Bonifačić Rožin, Nikola: n. d., str. 10.

²⁷ Bonifačić Rožin, Nikola: *Konavoski narodni običaji*, Zagreb, 1961, INU, rkp. br. 386, str. 79.

Krajem 1961. kazivao mi je u Zagrebu o lutkama, Strašilima, Franjo Petrović, Hrvat iz Bosne, rođ. 1936. u Donjoj Dolini, okolica Bosanske Gradiške, limar.

Hrvatski krajevi u kojima sam ispitivao ručne lutke, nisu geografski na blizu, ali se svi, osim Konavala, koji graniče s Hercegovinom, nalaze na sjeveru od rijeka Une i Save. Ove ih rijeke dijele od Bosne u kojoj su također nađene ručne lutke i iz koje su, prema navodima nekih mojih kazivača, lutke selile s juga prema sjeveru. Izvan Bosne, negdje među Šiptarima, postoje lutke, prema jednom nedovoljno pouzdanom podatku.

U samoj Baniji i Slavoniji čuo sam da postoje lutke i po drugim selima, ali tamo nisam dospio, da ispitam, jer mi nije bilo točno navedeno selo. Tako sam u Kostrešima čuo, da su tamo za vrijeme rata s lutkama igrali "neki Banijci" partizani, a u Hrastovici je pred nekoliko godina na svadbi s lutkama igrao neki lutkar iz "nizinskog sela". I u Češkom Selu na javnoj priredbi, s lutkama su igrali "neki radnici", koji su tamo na radu, ali su rodом iz drugih sela.

U nekim selima znadu svi za lutke, a u drugima ne znadu za lutke, ali su im poznate izreke o Šanti i Panti, kao nekim svadljivim osobama. Među mojim kazivačima bilo je staraca i starica, koji se lutaka sjećaju iz mlađih dana, a opet ima i takvih kazivača, koji su još pred nekoliko godina s lutkama igrali na prelu. Od djece u Slavoniji čuo sam, da s lutkama zna igrati svako dijete, koje ide s blagom na pašu. O lutkama su mi kazivale i nekolike žene.

Po narodnosti među mojim kazivačima ima Hrvata i Srba. Prema jednoj izjavi i Ciganima je poznata poslovica o Šanti i Panti. Druga izjava ukazuje, da su lutke u Bosni poznавали i muslimani. Kod više mojih kazivača još je živa tradicija, da su im preci došli iz Bosne.

Svuda gdje sam ispitivao, od Međimurja do Banije i Slavonije, rečeno mi je, da su lutke ili bebe starinske kod njih. Igre s njima izvodile su se za zabavu u kućama ili na paši. U Međimurju su ih izvodili svirci na svadbi. Tako i u Baniji negdje. Ali većinom Banija pozna lutke sa prela. Tek u novije vrijeme pojavljuju se tamo lutke i na javnim priredbama. Ima sela, osobito u Slavoniji, gdje su lutke samo u rukama pastira kad su kod blaga. Nigdje nisam čuo, da je netko s lutkama igrao za novac. U Graberju su svatovi darivali lutke-Mladence, ali je skupljeni novac išao pravim mладencima.

II

Građa većinom govori o dvije lutke, koje čine posebnu vrstu narodnih lutaka. Karakteristika tih lutaka, da dolaze zajedno, kao i da se svađaju, postala je poslovična u narodu. Vezana je uz imena Šante i Pante. Negdje te lutke predstavljaju dvojicu muškaraca, negdje muškarca i ženu, a samo dva primjera do sada govore o lutkama kao ovcama. Na mjestima se uz lutke u igri pojavljuje i živi igrač ili publika komentira uzviciima pantomimu lutaka.

Obično jedan lutkar, zavaljen pod klupom, igra s dvije lutke. U svakoj ruci drži po jednu lutku. Klupa je pozornica na kojoj lutke predstavljaju. Da bi ostvario dijalog lutaka, skriveni lutkar za svaku od njih mijenja svoj glas.²⁸

U Nijemcima (Slavonija) izvodi se na prelu igra s "vilama". To su lutke izrezane iz kartona. Veličina 30 cm. Muškarac ima šešir i čakšire, ženskoj se učini sukњa. Vide se noge. Posebno se izreže glava s vratom, trup, ruke i noge, pa se prišije. Karton se išara bojama, da se ne vidi konac. Lutka visi na koncu koji je napet između lutkarovih nogu i prišiven za hlače pod koljenom. Lutka se namjesti na konac tako, da joj konac prolazi ispod slobodnog dijela vrata, koji je s glavom prišiven uz trup. Obično konac, i to crni, da se ne primijeti uvečer, lutkar-vilovnjak prišije uz hlače dok se u odžaku moli i sazivlje vile. Lutke još zovu sestrice ili vištice. Kratkim koracima, koliko mu dozvoljava konac, dođe lutkar u sobu među prelce. Sjede za vrata i metlom učini krug pred sobom. Taj krug nitko ne smije preći, da mu se približi, jer će, kažu, odmah stradati od vila.

Mušku lutku obično zovu Todor. Ženskoj dadu ime Mariška ili Juliška, prema susjednim Mađaricama, jer Hrvati u Nijemcima ne daju lutkama imena iz svog sela. Obično je motiv igre ljubavi. U razgovoru lutke spominju brdo Aršanj u Mađarskoj i Šidski briješ, gdje se prema predaji sastaju vještice. Dijalog je u stihu poput poskočnica u kolu:

Lutkar govori: Ajde Todo, Todore,
Poigraj što bolje.
Todor: Vidiš one malene,
Kako gledi u mene.
A ja za nju ne ču,

²⁸ [Napomena urednika: Opis igre s vilama iz Nijemaca koja slijedi, umetnuta je "korekturna napomena" autora koja je u izdanju Slovenskog etnografa (1962), očito iz tehničkih razloga otisnuta na kraju teksta uz pobližu oznaku da se tiče dijela teksta u kojem se opisuje kako lutkar za svaku od lutaka mijenja glas.]

drugoj me okreću.

Mariška: Todore, nevero,
jajce šareno!

Todor: Kaže meni, moja sestro mila,
Jesi l' sinoć na Aršanju bila?

Mariška: Čuti, brate, što te brige za to,
Ni mi dao stari Kunić Mato.

Kunić je bio popularni igrač s ovim lutkama. On je naprije nagjetao gajde pa svirao i namještao lutke na konac. Govorio im bilo što. Znao se narugati nekome iz društva. Kad su lutke razgovarale on je za svaku od njih mijenjao svoj glas. Igra s "vilama" pamti se od starine u Nijemcima.

Ali postoje i varijante lutaka u odnosu na njihov oblik, broj, ime i motive. Postoje varijante u načinu igre s lutkama i pozornice. Da se omogući što potpuniji pregled građe o narodnim ručnim lutkama ta je građa ovdje razvrstana prema bitnim elementima lutkarske predstave, a to su: lutka, lutkar i motiv igre.

A. Lutka. Ima više načina kako se pravi:

1. Okosnica lutke je križ. Čine ga dva ukrštena štapa. Mogu biti veći od metra i manji. Često je okomiti štap duži od vodoravnog. Štapovi su vezani špagom na mjestu gdje se ukrštavaju. Ali ima primjera, da ih na tom mjestu lutkar samo rukom uhvati. Kad lutka predstavlja muškarca, navuče se kaput na vodoravni štap, pa su rukavi rašireni. Gdje je štap nešto kraći od rukava, pada dolje dio rukava. Na vrh okomitog štapa natakne se šešir ili kapa, da označi glavu. Ovakve dvije lutke, koje nikad nemaju napravljene noge, lutkar drži pri dnu okomitog štapa ili na mjestu gdje se štapovi ukrštavaju, pa mu tada kaput pokriva ruku (Gornji Kukuruzari, Kostreši, Javoranj, Meminska). Gdje lutka predstavlja žensku osobu, napravi se glava od krpa. Omota ju se maramom i natakne na vrh okomitog štapa. Na vodoravni štap navuče se ženska košulja ili bluza (okolica Voćina).

U Gruberju učine glave lutaka od tikava iz kojih se pije. Na tikvi narišu oči i usta olovkom ili ugljenom. Muškarcu stave šešir na vrh, a ženskoj naprave kosu i pletenicu od lana, pa je pokriju maramom.

U Čačincima kao glavu stave na vrh štapa kapu od suncokreta, a nekad i bundevu koja je crnkasta i zelena, pa na njoj izrežu usta, nos i oči. Na bundevu još stave kapu, da izgleda pokrivena.

U Prnjavoru kod Petrinje okosnica lutke je križ, kojeg ne drži lutkar u ruci, jer je okomiti štap zaboden u zemlju, pa lutka stoji kao poljsko plašilo, zato je i zovu Plašilo. Tamo na vrh okomitog štapa objese kaput i pokriju ga šeširom, a kroz rukave kaputa provuku vodoravni štap. Štapove ne vežu, nego lutkar uhvati rukom na mjestu gdje se ukrštavaju. Ovakva lutka je samo djelomično pokretna. Kreće samo rukama. U Prnjavoru sam čuo pričati, da su oni doseljeni iz Bosne. Svi su Hrvati. I kod Hrvata u Donjoj Dolini, u Bosni, lutka je obučeni križ, zaboden u zemlju. Zovu je Strašilo. I u Slavoniji lutke zovu Strašila, jer sliče na poljska strašila. Okosnica im je križ, zaboden u zemlju.

Samo jedna lutka u igri, s križem kao okosnicom, poznata je u Gornjim Kukuruzarima. Lutka je velika kao djevojčica. Predstavlja žensku, djevojku, s kojom jedan čovjek dolazi na ples, pa s njom pleše, razgovara, grdi je i na kraju odbaci, kao da je tjera od sebe.

Jedna lutka, s križem kao okosnicom, ali bez lutkara, poznata je u Orahovici. Nju negdje postave kao pravo poljsko strašilo, pa se igrači natječu tko će je kamenom prevaliti.

U Meminskoj, okolica Hrvatske Kostajnice, pred nekoliko godina bila je izvedena igra s lutkama na javnoj priredbi. Dragan Barjaktarević, koji je tada nastupio kao Djeda uz lutke, pričao mi je da je s lutkama igrao neki Dušan Popović. On je lutke napravio i s njima igrao, kako je bio vidio kod nekog Šiptara u vojsci, negdje u Makedoniji. Taj Šiptar je s lutkama prikazivao svađu na granici između jugoslavenskog i albanskog vojnika. I Popovićeva lutka imala je za okosnicu križ. Na vodoravnom štalu visio je kaput. Glavu je učinio od papira i na njoj narisao oči, nos i usta a na glavu stavio šešir. Lutkama su dali ime Mićo i Fićo. Lutkar Popović držao je lutke na mjestima gdje se štapovi ukrštavaju. Ležao je pod pokrivenom klupom. Na toj klupi bila je druga, manja klupa i na njoj su Mića i Fića, dječaci, braća, plesali, spavalii i tukli se. Nisu ništa govorili, jer je uz njih bio Djeda, koji im je svirao na usnu harmoniku, budio ih i rastavljaо, kad su se tukli. O samom Šiptaru i njegovim lutkama nisam mogao ništa više dozнати, jer Dušana Popovića nisam našao kod kuće. Ali mi je Barjaktarević rekao, da su mu poznate stare domaće lutke Šante i Pante. O tim lutkama pričala mi je starica Jelka Pantelić, rođ. 1883. godine. Ona je Barjaktarevića posvojila te on sa ženom živi u zajedničkom kućanstvu sa staricom, koja je inače poznata kao seoska враћара, te mi je mnogo pričala o narodnim lijekovima i kazivala pjesme, priče i dramske igre. Ona se sjeća, da su sa lutkama Šantom i Pantom igrali

na prelu, kad je ona bila djevojka. Lutke su pravili tako, da su štap omotali krpama, kao što djeca prave svoje lutke. Jedan od lutaka bio je šepav. Zvali su ga Šante. Uz lutke je obično jedan prelac zviždukao, pa su dječaci plesali i tukli se. Lutkar je bio skriven pod klupom i nije se javljaо. Odmah se vidi, da stare domaće lutke Šante i Pante sliče na nove, Miću i Fiću. Čak jedne i druge imaju uz sebe živog igrača. Zato mislim, da Popović nije posve radio prema navodnom Šiptaru, nego je Miću i Fiću kombinirao prema Šanti i Pantи. Za nas su samo ovi pouzdani.

2. Okosnica lutke je vodoravni štap, kojeg u sredini drži ruka dignuta uvis. I ovdje je zapravo križ, samo što okomiti njegov dio zamjenjuje ruka, koja drži vodoravni štap. U Međimurju palac pritišće vodoravni štap prema dlanu, a ostali prsti su ispruženi i na njima je šešir. Ispod palca, na donjem dijelu dlana narišu se oči i usta, da izgleda kao lutkino lice u otvoru kaputa, koje je obješen na vodoravnem štalu. U Baniji, Donja Velešnja i Timarci, na isti se način pravi lutka, samo što ovdje prsti pritišću šešir uz palac i štap, na kojem je ženska bluza. Zanimljiva je izjava Nikole Brezića, seljaka iz Timaraca, koje je sada nastanjeno u Bajića Jamama blizu Hrvatske Kostajnice. On tvrdi da je u Timarce donesao lutke neki Nikola Bunčić, koji je 1878. bio vojnik, kad je Austrija okupirala Bosnu. Bunčić je lutke video negdje kod bosanskih muslimana. Što je video u Bosni to je poslije prikazivao u Timarci-ma, a mladići su dalje "kombinirali". Bunčić je s lutkama prikazivao borbu vojnika. Jedan je bio Hrvat, sa šeširom na glavi, a drugi musliman, s fesom. Uvijek je pobjeđivao Hrvat, jer je Bunčić htio ilustrirati poraz muslimana u Bosni. I Nikola Brezić je igrao s lutkama poput starog Bunčića. Ali je on po selima gdje je živio, osim borbe vojnika, Francuza i Švabe, prikazivao i lju-bav između mladića i djevojke. S lutkama je igrao i u Pirotu, kad je 1924. bio tamo u vojski.

3. Lutki je okosnica okomiti štap, omotan krpama. Ima i glavu od krpa i ruke. Takve su bile stare lutke u Meminskoj i Šante i Pante u Donjim Ku-kuruzarima. Kad su tamo lutke prikazivale priču o Mari siroti i šantavom Šanti, onda ih je bilo više. Lutkari nisu bili pod klupama, nego su vidljivi držali lutke u rukama.

U Hrastovici kod Petrinje bile su najneobičnije lutke. Tamo je lutkar na svadbi legao na krevet. Noge i glavu pokrili su mu plahtama. On je preko sebe prebacio kaput tako, da mu je leđna strana bila gornja. Kroz rukave kaputa provukao je ruke i dignuo ih uvis. U rukama je držao štap, kome je na vrhu bila omotana krpa, kao glava. Na toj glavi bio je šešir. Ispod same

glave bio je vezan vrh rukava, da ne padne, pa je ruka koja je držala štap ostala u rukavu.

Pomoću štapa sa kvakom na vrhu bile su napravljene lutke, ovce, u Kostrešima i Mečenčanima, okolica Hrvatske Kostajnice. Kvaka na štalu omota se kudjeljom. Preko nje se prebaci bijela plahta na kojoj se narišu oči i usta, da izgleda kao ovčja rilica. Uši se naprave od komušine. Ostali dio plahtte pada po štalu u ruci koja ga drži pri dnu. Ovakve dvije ovce dizao je na klupu lutkar skriven pod klupom.

U Kostrešima pomoću štapa sa kvakom i bijele plahte učine i "Jarca", koji straši na prelu. Samo što ovog "Jarca" drži igrač, koji je skriven pod plahtom, pa se može kretati po sobi.

4. U Vataljama, Konavle, pričao mi je starac Niko Lazarević, da je on u Mrcinama, na prelu, kao mladić gledao lutke, koje su se zvale Fide i Pante, a predstavljalje su dvije djevojčice, koje su plesale i tukle se. Ove lutke bile su kupljene u gradu.

Živi igrač uz lutke, kao glumac, poznat je u Meminskoj. On je i u Kostrešima "komandirao", što će lutke činiti. Obično ih je zaklinjao, da se ne tuku.

Na dosta mesta lutke izvode samo pantomimu, a gledaoci oko njih raznim povicima komentiraju radnju. Znadu vikati: "Udri Šante, ne daj se Pante!" Osobito djeca, pastiri na paši, drže uz jednu ili drugu lutku, pa im koješta dovikuju.

Lutke se znadu okarakterizirati s nekim detaljima. Već je rečeno, da je stari Bunčić Hrvatu stavljao šešir na glavu, a muslimanu fes, da se jače razlikuju. U Slavoniji, kad su lutke predstavljalje Cigane, stavljali su na štapove poderane kapute. A za lutku Pijanca izmazali bi kaput blatom, da izgleda kao da se pijan valjao po tlu. Razbojnicima u Čačincima privežu uz rukave drvene noževe.

B. Lutkar. Ima više načina kako igra s dvije lutke:

1. Zavaljen je pod klupom, koja je pokrivena plahtom. Na svadbi il na prelu, mladići lutkara s klupom donesu u sobu gdje će igrati ili najprije istjeraju prelce iz sobe, pa namjeste lutkara pod klupom, dadu mu lutke u ruke i onda mogu u sobu doći gledaoci. U Timarcima su lutke najprije izvodile pantomimu, jer je bilo pravilo, da se ne smije znati tko je pod klupom.

Jedan lutkar pod klupom poznat je u Međimurju, Gornjim Kukuruzarima, Timarcima, Meminskoj i Velešnji. U Hrastovici je lutkar bio pokriven na postelji.

U Kostrešima su za vrijeme rata, na pozornici improviziranoj u seljačkom dvorištu, igrala dva lutkara skrivena ispod dvije klupe. Svaki od njih je držao svoju lutku. U Timarcima, kad su poslije prvog svjetskog rata mladići prikazivali svađu Francuza i Švabe, onda su dva lutkara išla pod jednu klupu. Svaki je držao svoju lutku i govorio u njezino ime. U Donjoj Velešnji je uz lutkara išao pod klupu još jedan čovjek, kad je trebalo da netko pjeva u ime drugog Pijanca.

2. Lutkar je vidljiv, ali je povaljen među Plašilima. Negdje ga znadu pokruti travom na paši. On rukama uhvati Plašila i trese ih. Tako je u Prnjavoru, u Donjoj Dolini u Bosni i u Slavoniji. Kada u Čačincima učine Strašila na kamari slame, onda se lutkar među njima pokrije slamom. Kad u Čačincima s lutkama igraju "Pijanca i Budalu", onda se dva lutkara sagnu svaki iza svoje lutke. Prihvate za križeve i okreću lutkama ruke. Kad je igra svršena iščupaju lutke, pa se s njima polako povlače s igraališta.

3. Lutkar vidljiv i uspravan drži lutku u rukama i s njom pleše. Tako je u Gornjim Kukuruzarima. I u Donjim Kukuruzarima igralo je više vidljivih lutkara, bez klupe, "slično skrivećke", rekao je kazivač Katičić, koje se te igre još malo sjeća iz djetinjstva.

U Graberju na svadbi bile su dvije lutke pod klupom. Do njih su došla dva lutkara. Stali su svaki sa svoje strane klupe. Dignuli su lutke na klupu i govorili im što će činiti.

Vidljiv lutkar bio je i u Mrcinama. On je prelcima pokazivao lutke i "di-zao ih gore, dolje, kao da plešu". Na licu je imao masku.

Narod ne pozna profesionalne lutkare. S lutkama obično igra spretniji čovjek, koji ima smisla za šalu. U Slavoniji su momci i djeca dobri lutkari. Jedino u Međimurju već je uobičajeno, da s lutkama na svadbi igraju svirci. Njihova je dužnost da zabavljaju svatove, pa su i lutke uzeli, da ljude razvesele. U Slakovcu su mi rekli, da je neki starac Troha bio "fahman" za lutke.

Lutkari koji češće igraju s lutkama dobiju rutinu. Oni znadu kako će polako dizati lutku na klupu, kako će s lutkama udarati ili kako će šepati Šante. Starica Flinčec u Bogdanovcima rekla mi, da je jedna lutka išla gore i drhtala "od velikog čemera", kad su se susjedi svađali radi "meje". A Nikola Brezić mi je rekao, da je uvijek držao u desnoj ruci lutku koja pobjeduje, jer

da je desna ruka spretnija, s njom je jači zamah. Neki lutkari znadu vrlo dobro mijenjati glas, pa onaj kojemu je igra nova, mogao bi pomisliti, da su dva čovjeka pod klupom. To potvrđuje priča o igri u Čačincima. Tamo su znali Strašila učiniti na vrh kamare slame. Jedan lutkar igra i prikazuje svađu između dvojice koji se svađaju zbog ukradenog novca. Putem prolaze kola s ljudima iz nekog drugog sela. Čuju viku na kamari. Zaustavili su ljudi kola i sišli pa pošli prema kamari, da umire one svadljivce.

Bilo u kući ili na polju gledaoci se skupe oko lutaka i gledaju igru. Kao i u drugim narodnim dramskim igramama i ovdje se gledaoci upliću u igru i govore lutkama. Toliko ih zaokupi sadržaj, da ne mogu stajati mirno i bez glasa.

C. Motiv igre.

U Međimurju lutke zovu Gašpar i Melko (Slakovec) ili Francek i Vanček (Bogdanovci). U Baniji i Slavoniji najčešće ih zovu Šante i Pante. Ili Ante i Pante (Javoranj), Ivo i Ante, Prokop i Trivun (Donja Velešnja). Kad su lutke predstavljale muškarca i žensku, onda su ih u D. Velešnji zvali Prokop i Petra, a u Graberju Ivica i Marica.

U Slavoniji, u novije vrijeme lutke su zvali Titić i Petrić (Macute kod Voćina) i Dinamovac i Hajdukovac (Čačinci).

Nekad samo kažu, da se tuku bebe ili strašila pastiri, ili im dadu imena prema nekoj njihovoj karakteristici: Pijanci (Banija), Pijanac i Budala (Slavonija), Razbojnici u Novom Selu kod Čačinaca, Cigani u Slavoniji. U Donjim Kukuruzarima šepavi, šantavi Ante prozvan je Šante.

Zanimljivo je, da su neke osobine Šante i Pante toliko upale narodu u oči, da su postale poslovnične. Često sam ih čuo spominjati u selima gdje ne znaju za lutke, a još manje, da bi se te lutke zvale Šante i Pante. Tako u selu Vranovci kod Podvinja (Slavonija), za dvojicu prijatelja, koji su često zajedno kažu: "Ovi su uvijek zajedno ko Šanto i Panto." I za svadljivce kažu: "Baš su ko Šanto i Panto".²⁹ Slično kažu u Voćinu, gdje Šantro znači čovjeka bez noge, šepavca. I u Baniji svadljivce zovu Šanto i Panto. U Mračaju mi je pričao starac Antun Alapić, da su kod njih bili Cigani koritari. Često su se svalali, pa su sami Cigani za svoje svadljivce govorili, da su kao Šante i Pante.

²⁹ Kazivala Ankica Iličić, Vranovci, Slavonija.

Poslije su i seljaci u Mračaju svoje svadljive suseljane tako zvali. U Livnu, u Bosni je izreka: "Šante-pante krizmu". Tamošnji Hrvati kažu u šali, da tako izgovori biskup, kad krizmanika lagano prstima udari po licu.³⁰

U Donjoj Dolini u Bosni, kad je netko dronjav i zapušten, kažu mu da je "ko Panto". U Hercegovini je izreka: "Uvrijedio ga ko Panto babu." Tamo se Panto kaže onome tko je "na jednu vodu", s kojim se ljudi rugaju. U Konavlima je Panto brbljav, "rojav" čovjek, koji o jednoj stvari puno govori, ko na svađu. U Šušnjaru kod Petrinje za potajani ljubavni sastanak kažu: "Šante prevarante, smundjaše i odoše".

U Gradištu (Slavonija) kad je neko čeljade od poroda glupavo, pa još i strašno i nakazno, kažu mu nakaz, strašilo i plašilo.³¹

U Međimurju (Slakovec) braća Gašpar i Melko svađaju se zbog međe:

Oni leže na podu, svaki sa svoje strane klupe. Između njih se odvija ovakav dijalog:

Gašpar prvi zove: Melko, Melko! (i digne se)

Melko se polako digne: Kaj je?

Gašpar: Stareši su nam pomrli. Bomo se delili. Mej su pokojni japa rekli, da bu tu meja. (pa s rukom udari po klupi)

Melko: Ne, Gašpar, meni su pak rekli, da bude tu. (i udari po drugoj strani klupe)

Gašpar: Meni pak tu.

Melko: A meni pak tu. (i tako udaraju dok se ne potuku i padnu na tlo)

Melko se sada diže i zove: Gašpar, Gašpar!

Gašpar se polako diže: Kaj bi rad brat?

Melko: Stareši su nam pomrli. Bomo se delili. Mej su pokojni japa rekli, da bu tu meja.

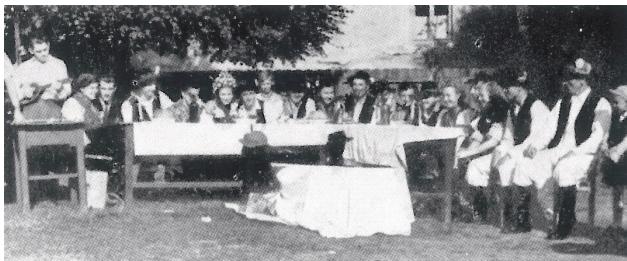
Gašpar: Ne brat, pokojni japa su meni rekli, da bu tu. (i tako dalje dok se ne potuku opet).

(Kazivao Franjo Srnec, Slakovec).

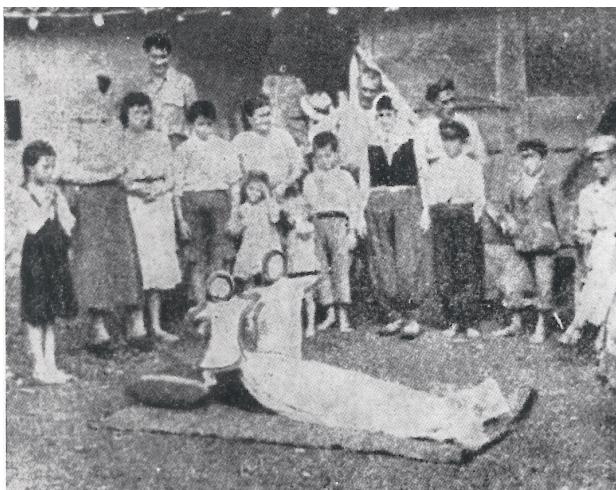
Svađa zbog međe utvrđena je do sada u Međimurju i u Sloveniji.

³⁰ Kazivao Mirko Jurkić, književnik, iz Livna.

³¹ Varnica, Šime: Maći prinosi. Iz Gradišta. Narodni život i običaji, ur. Antun Radić, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 5, Zagreb, 1900., str. 130.

Predstava svadbe i lutaka u Nedelišću 1957. Slika 1. Svatovi i klupa s lutkama. (Svadbu izvodili članovi Seljačke Sloge iz Nedelišća.) Slika 2. Lutke Gašpar i Melko iz Slakovca igraju na svadbi. (Iz fototeke Inštituta za slovensko narodopisje SAZU u Ljubljani. Foto Opačić, Varaždin.) [Gl. str. 135.]

Ležeči lutkar v vasi Sevarju (okr. Kобрatsko) v Dobrudži na Bolgarskem. (Po slici u knjizi "Kompleksna naučna dobrudžanska ekspedicija prez 1954 godina". Sofia 1956.) [Gl. str. 161-162.]

Svađa i tučnjava među lutkama poznata je u Baniji i Slavoniji.

Ali se Šante i Pante znaju svađati zbog djevojke (Gornji i Donji Kukuruzari, Kostreši). U Timarcima svađaju se vojnici na granici. U Donjoj Velešnji svađaju se pijanci Ivo i Ante i natječe se tko je jači. Evo teksta njihove svađe:

Ivo: Ja sam jači od tebe.

Ante: Nisi, ja sam jači.

Ivo (spušta se, kao da pije): Živio! (zapjeva pijan)

Oj rakijo, đe bi te dobio,

za čokan bi tri dana kosio.

(Ante pjeva uz njega)

Ivo: Ja sam ipak jači od tebe.

Ante: Nisi.

Ivo: Jesam, što! (pa zamahne rukom i udari Antu)

Ante: A joj, razbi mi glavu. (pade s klupe)

Ivo (polako proviruje, da vidi što radi Ante)

Ante se diže: Što, majku ti! Zar ćeš ti mene? Sad ѡu ja tebe (ide prema Ivi, da ga udari)

Ivo (se sakrije, pa se diže i opet navali na Antu): E, čekaj, sad ѡu ja još tebe.

Ante: E, i ja ѡu tebe. Ja ѡu tebi pokazati, koga si ti udario. (oni se tuku, pa kad se potuku, jedan pade na jednu stranu, a drugi na drugu, kraj klupe, na pod – onda se opet dignu)

Ivo kaže: Nismo trebali da se tučemo. Pa mi smo dobri bili.

Ante: To si ti kriv, što si mene prvi udario.

Ivo: Ti meni prosti. Više neću. Ajde da se pomirimo i da se poljubimo.

Ante: Ajde, pristajem. (primiču se i poljube i onda se rastave svaki na svoju stranu).

(Kazivao Boško Brajenović, Donja Velešnja)

Za vrijeme prošlog rata u Javornju su se tukli Ante i Pante, kao politički protivnici. Ante je bio ustaša, a Pante partizan. Politička pozadina je i u tučnjavi Titića i Petrića, a sportska u tučnjavi Dinamovca i Hajdukova. U Timarcima su se tukli vojnici, najprije Hrvat i musliman, a poslije Francuz i Švaba.

Na paši se Strašila tuku zbog blaga. Obično jedan stariji pastir naređuje mlađem, da mu dogna krave, a ovaj se ne pokorava. Ili zločesti pijanac Šante, koji se valja po blatu, napada i bije dobrog i budalastog Pantu, pa se ovaj brani. Njihova svađa se odvija ovako:

Pante udari pijanog Šantu.

Šante: Budalo, što si me napao?

Pante: Što piješ toliko?

Šante: Ti si lud. Ne pijem za tvoje novce. Ja radim za sebe i trošim svoje novce, a to se tebe ne tiče što ja pijem.

Pante: Kako me se ne tiče, kad ti uvijek mene napadaš kad si pijan.

Šante: Tko je pijan? Ja nisam. (počnu se tući)

Pante (ga istuće): Evo ti pa se nosi doma.

Šante pade: A joj meni, ubio me! (diže se) Razbojnik jedan! Idem na sud, što si me tukao.

Pante: Idi, idi, ja se ne bojim suda nikakvoga. Ti si prvi počeo. (odu svaki na svoju stranu).

(Kazivali Milan Bušljeta i Marijan Šikić, učenici, Čačinci)

U Slavoniji tuku se zbog novca lupež i okradeni seljak.

Nema svađe i tučnjave kod lutaka koje prikazuju ljubav između momka Prokopa i Petre djevojkice.

U Velešnji budu dvije bebe: Prokop i Petra. Igrač uzme u jednu ruku štapić. Štap je između prstiju. Palcem drži šešir uz štap da ne pade. Štapić se nataknje na ramenjače. Ženskoj bebi napravi se glava od krpa i na to stave rubac. Igrač se sakrije ispod klupe. Klupu pokriju plahtom. On diže ruke na klupu i mijenja glas, ako je muško i žensko.

To se pravi po noći, na prelu i zabavi. To prave kao dečka i djevojku. O ljubavi se razgovaraju. Kako on nju voli.

Prokop: Petra, kako si ti lijepa!

Petra: To ni istina. Ti mene zafrkavaš. Ti ozbiljno ne govorиш!

Prokop: Ti si jedina, koju ja volim.

Petra: Ne vjerujem ti ja. Jer vi muškarci, kad god s kojom se sastanete, sva-koj tako govorite.

Prokop: Nije istina. More se naskandati, ali ja s tobom ozbiljno govorim. (malo se približe – on s rukom hoće, da je zagrli)

Petra (se malo udalji): Nemoj, to nije dobro, vidjet će tko!

Prokop: Ne će nitko vidjeti. Mi smo sami. Ne vidi tu nitko. Nitko ne ide. Na polju nema nigdje nikoga.

Petra: Pa nezgodno je to. Ja se bojim. Ja to ne smijem. Čut će moj otac, pa majka. Što ču ja onda od njih?

Prokop: Ne boj se, pa ja ču tebe uzeti. Znaš da ja sigurno to tebi govorim. (zagrli je, pa poljubi).

(Kazivao Boško Brajenović iz Donje Velešnje)

U Graberju lutke prikazuju mладенце Ivicu i Maricu. Evo teksta igre u kojoj lutke samo čine što im lutkari naređuju:

Jedan lutkar digne Ivicu ispod klupe, drži ga u ruci i pita: Ivice, je li voliš Maricu? (Ivica mlati glavom, da je voli)

Drugi lutkar digne Maricu ispod klupe, drži je u ruci i pita: Marice, je li voliš Ivicu? (Marica potvrđi glavom, da ga voli)

Lutkar s Ivicom kaže: Ajt se poljubit. (metnu lutke zajedno – naginju lice jedna drugoj)

Lutkar s Ivicom: Ajde, nakitite jedan drugoga cvijećem. Zaručeni ste. (sada gledaoci okite lutke cvijećem)

Lutkar s Ivicom: Sada plešite. (lutke približe jednu drugoj, pa ih pomiču kao da plešu)

Lutkar s Ivicom: Oćete, ljudi, sad darovat ove mladiće. Neki dinar, neki dva. Oni su siromahi i prnjavi. Nemaju šešira. Dajte dinar, dva, da ih opremitate. (gledaoci bacaju novac na klupu, pa ih skupe u škatulju – Ivica i Marica se klanjaju, kao da zahvaljuju)

Lutkar s Ivicom: Sada ajte spavat. (onda lutkari stave Ivicu i Maricu pod klupu i pokriju je plahtom – uz njih polože i kutiju s novcem – na to se lutkari i gledaoci razidu).

(Kazivala Kata Lončarević rođ. Perković, Graberje)

U Konavlima su se djevojčice Fide i Pante tukle i plesale su, kao i dječaci Šante i Panne u Meminskoj. U Gornjim Kukuruzarima plesač pleše s lutkom, djevojkom Smiljom i govori joj, da nije vrijedna, da nije za njega, pa je tjera od sebe. U Kostrešima ovce na paši pasu, ližu sol i tuku se glavama.

U Donjim Kukuruzarima kazivao mi je Ilija Katičić, rođ. 1900., da su u njegovom djetinjstvu lutke igrale prema priči, koje se on samo fragmentirano sjeća. Donosim njegov tekst, jer je i ovakav vrlo značajan:

Kad je Mara bila dijete, staro tri godine, umrla joj majka Jela. Otac ženi drugu, koja je imala dijete, Katu. Imali su kravu kojoj je bilo ime Šatorka. Kad su djeca podrasla, ta je Mara bila lijepa, a Kata je bila ružna. Mara je stalno čuvala kravu. A bio je blizu, u susjeda dečkić kome je bilo ime Ante. On iščaši nogu, pa je bio šantav i nazvali ga Šante.

Kad su oni rasli, čim je Mara narasla mačuha je skrivala, a svoju Katu dava-la naprijed, jer ju je htjela udati za bogatog mladića u susjednom selu. Ovaj je htio oženiti Maru, koju je mačeha silom htjela za toga šantavoga. Šante je nije htio, jer su se on i Mara voljeli kao brat i sestra.

Šante je odigrao ulogu, da je Mara ipak otišla za toga bogatoga.

Tekstovi narodnih lutaka nisu nigdje zapisani, pa ih lutkari ne uče na pamet prije predstave. Oni uglavnom znaju sadržaj igre, pa kad igraju improviziraju prema raspoloženju. Upadice sa strane gledalaca često im pomazu, da razviju dijalog. Ipak su sve te lutkarske igre kratke, s tučnjavom kao glavnim efektom.

Poredbeni pregled građe

Lutkarski element	Banija	Slavonija	Međimurje	Drugdje
Lutka s križem okosnicom	Gornji Kukuruzari, Kostreši, Javoranj, Meminska, Graberje, Prnjavor	Okolica Voćina, Čačinci, Novo selo, Orahovica		Donja Dolina u Bosni
Vodoravni štap u ruci	Donja Velešnja, Timarci		Slakovec, Bogdanovci	
Štap omotan krpama	Donji Kukuruzari, Meminska, Hrastovica, Kostreši, Mečenčani			Lutke kupljene, Mrcine
Jedna lutka	Gornji Kukuruzari	Orahovica		
Dvije lutke	Donji i Gornji Kukuruzari, Kostreši, Javoranj, Meminska, Graberje, Prnjavor	Okolina Voćina, Čačinci, Novo selo	Slakovec, Bogdanovci	Mrcine, Donja Dolina
Lutke, više od dvije	Donji Kukuruzari			
Lutke, dva muškarca	Svuda	Svuda	Svuda	Donja Dolina
Muškarac i žena	Donja Velešnja, Timarci, Donji Kukuruzari	Okolica Voćina		
Žena	Jedna djevojka, Gornji Kukuruzari			Dvije djevojčice Mrcine
Ovce	Kostreši, Mečenčani			
Lutkar pod klupom	Gornji Kukuruzari, Kostreši, Timarci. Donja Velešnja, Hrastovica (na postelji pokriven)		Slakovec, Bogdanovci	

Lutkar leži između lutaka, djelomično pokriven travom ili slamom	Prnjavor (lutke su zabodene u zemlju)	Okolica Voćina, Čačinci, Novo selo (lutke zabodene u zemlju)		Donja Dolina (Bosna, lutke zabodene u zemlju)
Lutkar vidljiv i drži lutke u ruci, govori im	Graberje, Donji Kukuruzari, Gornji Kukuruzari			Orahovica, (lutka stoji za cilj) Mrcine
Živi igrač uz lutke	Meminska, Kostreši			
Publika sudjeluje	Gornji Kukuruzari, Kostreši	Okolica Voćina, Čačinci		
Svada i tučnjava lutaka	Svuda	Svuda	Svuda	Svuda
Ljubav između muškarca i žene	Graberje, Gornji i Donji Kukuruzari, Donja Velešnja, Timarevcı	Okolica Voćina		
Ime Šante i Pante	Gornji Kukuruzari, Donji Kukuruzari, Kostreši	Okolica Voćina, Čačinci		
Druga imena	Ante i Pante (Javoranj), Ivo i Ante ili Prokop i Trivun (Donja Velešnja), Prokop i Petra (Donja Velešnja), Ivica i Marica (Graberje), Hrvat i musliman (Timarci), Plašila (Prnjavor)	Titić i Petrić (okolica Voćina), Dinamovca i Hajdukovač (Čačinci), Strašila (okolica Voćina i Čačinci), Strašilo (Orahovica)	Gašpar i Melko (Slakovec), Francek i Vanček (Bogdanovci)	Fide i Pante (Mrcine), Strašila (Donja Dolina)

III

Izjava o vojniku Nikoli Bunčiću, da je on 1878. iz Bosne donijeo ručne lutke u Timarce, jedina ustanovljuje relativnu starost lutaka u jednom banijskom selu. Da su već prije bile lutke poznate u Baniji svjedoče nekoliki kazivači. Starica Jelka Pantelić iz Meminske, rođ. 1883., priča da je kao djevojka na prelu gledala lutke Šantu i Pantu. S lutkama su igrali tada odrasli seljaci. Ilija Katičić iz Donjih Kukuruzara, rođen 1900., sjeća se lutaka iz djetinjstva. Igrali su ljudi, koji su bili već stariji. Katičić tvrdi, da su te lutke starinske u

njegovom kraju, ali da su ih iz Bosne donijeli prebjegoci. Njegovi Katičići spominju se početkom 18. stoljeća u katoličkim maticama Hrvatske Kostajnice. Predaja je, da su u Kukuruzare došli iz Bosne preko Slavonije. I starica Franca Flinčec iz Bogdanovaca (Međimurje), rođ. 1884. rekla je, da je već u djetinjstvu čula od oca kako su igrali s lutkama.

Moguće je, da su se lutke kretale s Uskocima, jer znamo, da je kroz nekoliko stoljeća za vrijeme ratova s Turcima, stanovništvo iz Bosne i drugih unutrašnjih krajeva bježalo preko Save i Une u Hrvatsku i dalje na sjever. Činjenica je, da ručne lutke nalazimo u krajevima koji su bili okupirani od Turaka i naseljeni od bjegunaca, ili samo naseljeni od bjegunaca, često na udaru Turcima. Vjerljivo je u Čačincima još od vremena turske vlasti ostala riječ kamara za veliki kup slame³² na kojem djeca prave lutke Strašila. Kako su daleko doprli bjegunci svjedoče razni balkanski elementi u okolini Ptujja (Slovenija), koji su, misli N. Kuret, mogli utjecati na oblikovanje Korantove maske, prema kukerskom uzorku, kojeg su poznavali.³³ Dakle, na bijegu su sa sobom nosili i svoj folklor. Između ostalog u ptujskoj okolini poznate su i ručne lutke.

U samoj Bosni ustanovljene su lutke naše vrste, a tamo se i Šante i Pante spominju u izrekama narodnim. Ne tvrdim time, da su ručne lutke bile najprije poznate u Bosni, jer podatak o navodnom Šiptaru i njegovim lutkama, ako ništa drugo, barem upućuje, da se lutke oblika Šante i Pante traže i u drugim krajevima Balkanskog poluotoka.

Za podrijetlo narodnih ručnih lutaka veoma je važna činjenica, da se vrsta lutke s križem okosnicom nalazi i izvan Evrope, u dalekom azijskom Tadžikistanu. U knjizi "Tadžikskij narodnyj teatr"³⁴ nalaze se dvije fotografije na kojima se vidi lutkar s jednom lutkom (str. 133, 139). Evo i opis tih lutaka: "Bekahmada predstavlja strašilo: Na debelu palicu, visoku 1,50 do 2 metra, privezana je ukriž druga palica, dugačka 50 cm. Gore je halat podvezan pojasmom. Gornji halat vertikalne palice obavijen je čalmom. Strašilo izgleda kao visoki čovjek" (str. 280). Drugi opis glasi: "Ulogu starca pastira igra masharaboz. On je obučen u poderani halat, na glavi mu je tubetejka, na nogama mu je obuća od grube kože. Ne pravi grimase. Ako igrač nema brade, onda sebi prilijepi bradu i brkove iz kozje dlake. U rukama mu je

³² Škaljić, Abdulah: *Turcizmi*, Sarajevo, 1957, str. 425.

³³ Kuret, Niko: *Koranti na Ptujskem polju*, *Rad kongresa Folklorista Jugoslavije u Varaždinu*, 1957, str. 67.

³⁴ Nurdžanov, Nizam: *Tadžikskij narodnyj teatr*, Moskva, 1956.

palica, drži se pognutu. Nosirdžon, pastirov unuk, predstavljen je lutkom. Lutka je napravljena od štapa dugačkog pola metra, na koji se privezuje poprečni štap, pleća. Na pleća oblače halat, a oko pojasa mu vežu maramu. Na gornji vrh štapa privezuju čalmu. Starac pastir za vrijeme cijele izvedbe drži lutku rukom i vuče je po zemlji. Govori mjesto nje dječjim glasom”.³⁵ (str. 282).

Na Aziju upućuje i ime našeg Pante, jer panta, pajanta je perzijska riječ, znači letva, žioka, soha ili gredica, koja postavljena u horizontalnom pravcu, služi za spajanje rogova na kući³⁶ itd.

Pomišljamo odmah, da su naše lutke, učinjene od štapa, sohe, pante, došle s Turcima iz Azije na Balkan. Imamo podatak da su ih u Bosni poznavali i muslimani. Ali nas u brzom zaključku zaustavlja sama tadžikska lutka, koja se u igri javlja sama, jedna, dok je za naše lutke karakteristično, da se većinom javljaju dvije zajedno.

Što je u igru dovelo drugu lutku i učinilo, da njezin sukob s prvom postane ilustracija borbe između dobra i zla, pravde i nepravde, poštenja i lupeštva? Zli i lukavi Gašpar u Medimurju progoni i vara naivnog i dobrog Melka. Pijani, šepav Šante u Baniji i Slavoniji zlostavlja budalastog Pantu. Kod svih naših lutaka je najdublji motiv borba Dobra i Zla. Šante i Pante su njihova oličenja. Čine se kao da su iskrasnuli iz neke dualističke sekte, kojoj je domovina u Aziji, kao i lutki s križem okosnicom. Možda je baš neka taka sekta zaigrala s dvije lutke i donijela ih na Balkan?

U Perziji se je sredinom III. stoljeća pojavio Manes, koji je polazio od dualizma – vjerovanja u vječitu borbu dobrog i zlog boga. Njegovi sljedbenici, manihejci, šire učenje po Aziji, Egiptu i Evropi. U VII. stoljeću pojavljuje se u Armeniji srodnici pokret pavličana i učenje, da je materijalni svijet stvoren od zlog boga. U VIII. i X. stoljeću bizantski carevi proganjaju pavličane i naseljuju ih iz Azije u Makedoniji i Trakiji. Pod utjecajem pavličanskih doseđenika počeo se u Bugarskoj širiti bogumilski pokret, nazvan tako po popu Bogumilu. Za bogumile je cijeli svijet materija, a i čovječe tijelo djelo je Satanaela. Oni naučavaju da postoje dva načela i to jedno duhovno i bez tjelesno, a drugo zlo i tjelesno. Prvo zovu bogom svjetla, a drugo bogom tame. Poslije progona u Bizantu, Bugarskoj i Srbiji, bogumilstvo se je utvrdilo u Bosni, koja je u XIII. stoljeću postala centar heretičkog pokreta za čitavu

³⁵ Na prijevodu zahvaljujem Maji Bošković-Stulli.

³⁶ Škaljić, Abdulah: Turcizmi, str. 595.

Južnu Evropu. Tada se protiv bogumila u Bosni dižu križarske vojne, koje vode ugarski kraljevi i kler.³⁷

Možda su već tada u Bosni među bogumilima postojale dvije lutke, koje su scenski prikazivale borbu Dobra-Pante i Zla-Satane, šepavog Satane kakvog znamo iz narodnih priča? I naše lutke još danas, zlu lutku prikazuju šepavom u više primjera. Sam narod u priči iz Donjih Kukuruzara tumači, da je pastir Ante nazvan Šante, jer je bio šepav, šantav. Sánta je mađarska riječ, a znači šepav.³⁸ U ratnim sukobima po Bosni mogli su bogumili čuti tu mađarsku riječ, koja je upravo označivala ono što je bio njihov šepavi Satan. I tada se je moglo dogoditi, što se često događa u neprijateljskim taborima, da su bogumili svoju zlu lutku nazivali Šante, prema mađarskoj riječi, da bi se tako narugali neprijatelju i omrazili ga. To je i s jezične strane bilo moguće radi sličnosti samih riječi. Zanimljivo je, da je Fide, ime jedne lutke u Konavlima, ujedno i ime za psa, žensku, a dolazi od talijanske riječi fido, vjeran, odan. U liku psa često se na religioznim slikama pojavljuje vrag, pa je ovdje, u kraju gdje je jače djelovala katolička crkva, averzija prema bogumilima, osjećajući njihovu nauku i kod lutaka, jednu od njih označila kao vražnjeg psa.

U narodu se često čuje izreka "vrag šantavi" za zlog čovjeka, a šantavi vrag poznat je u priči iz Samobora, gdje ga još zovu hudič i šent.³⁹ U Puntu na otoku Krku "šentano dite" označuje vragoljasto dijete. U Dragi Bašćanskoj "šentani mali" je zločesto vražje, prokletno dijete. Također, još kažu "pasja viro".⁴⁰

Vrlo rano, i to baš u Bosni, zabilježeno je ime Šanta, upravo nadimak čovjeku šantavu, a postalo je od osnove, koja je u šant-ati, šant-av. U ispravi Stipana, bana bosanskog iz 1351. spominje se "Ratko Šanta, svidok i pristav".⁴¹

Sve ovo podržava misao, da su stare lutke, zapravo jedna od njih, prikazivale Satana, kao šepavog vranga, koji je nazvan Šante, kad je već gubio svoje sektaško značenje i prešao u ruke protiv vanjskog neprijatelja. I u naše vrijeme jednoj se lutki daje ime neprijateljskog političkog vode.

³⁷ Enciklopedija Jugoslavije, 1, Bogumili, str. 640.

³⁸ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 72, str. 465.

³⁹ Lang, Milan: Samobor, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, XIX., 1, Zagreb, 1914., str. 147.

⁴⁰ Prema iskazu prof. Vjekoslava Štefanića iz Drage Bašćanske.

⁴¹ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 72, str. 464.

Ima detalja u bogumilskoj umjetnosti u Bosni, koji podsjećaju na naše lutke. Lutke Strašila – obučeni križ – kao i poljska strašila, imaju dodirnih crta sa velikim antropomorfnim križevima, koji su bogumilima simbolizirali Krista. Kod poljskih strašila još se negdje u narodu osjeća kulturni značaj. Ona su apotropej, koji tjera uroke i druge nevolje od žita i vinograda. Negdje se nakon žetve na polju pali slama, koja je bila u strašilu, a u Slavoniji baš na kupu slame znadu napraviti Strašila iigrati s njima.

Na više stećaka, prikazana su kola u kojima se plesačima ne vide noge. Za takve plesače na stećku u Brotnicama, Konavoska Brda, rečeno mi je da predstavljaju duše mrtvih. Dakle, duhove, bestjelesne, uznesene u kolu, što bi i lutke bez nogu mogle označivati.

Na više stećaka u Radimlji prikazan je čovjek s dignutom desnom rukom nad kojom je kolut. Pod lijevom rukom mu je prikazano dijete. Različito ga tumače. Mene podsjeća na izjavu lutkara Nikole Brezića iz Timaraca, koji mi je rekao, da on uvijek u desnoj ruci diže lutku koja pobjeđuje, jer da je desna ruka jača. A nije li ovo naglašavanje desne, sretne, blagoslovljene ruke, u vezi s kultom sunca? Na spomenutim stećcima simbolizira ga onaj kolut iznad desne ruke. Tragove toga kulta u našim južnim krajevima još nailazimo u kretanju oko desne ruke, na oposun, za suncem.

Na stećku iz Vrbljana prikazan je čovjek, koji u ruci drži štap, kojemu je na vrhu drugi štap vodoravno položen.⁴² Veoma mnogo sliči na okosnicu naših lutaka, a i na vrteljku, koju su igrali pastiri kod stada u Popovu polju u Hercegovini: zabilješili su dobar drveni kolac u zemlju, a navrh njega učvrste plosnato drvo, koje se metne vodoravno. Dvojica uzmu „odapirače“, štапove u ruku, zatim sjednu na ono vodoravno drvo, svaki na svoju stranu, i odapiračima upiru o zemlju, uslijed čega se neprestano vrte okolo, a da nogama ne dodiruju do zemlje.⁴³

U ovoj igri na vrteljki ima zanesenosti, koja se zapaža i kod naših lutaka. Na križu se vrte dva pastira. Neće da dodiruju zemlju, kao da kriju noge poput naših lutaka. Čine se ispunjeni nečim, „božanstvom, suncem“, na čiji kult naliči njihova vrtinja u krugu. Lutke plešu kolo na klupi, a kad na paši mlatare rukavima čini se, kao da će se otkinuti od zemlje i poletjeti, što i učine pastiri u Slavoniji, kad nakon igre izvuku štap iz zemlje i ponesu.

⁴² Prema fotografijama stećaka iz Enciklopedije Jugoslavije, 1, str. 640-649.

⁴³ Mićović, Ljubo: Život i običaji Popovaca, Beograd, 1952, str. 355.

Tko se treba preobraziti? Tko treba svladati materiju, da živi duhovno? Na prelima i na paši s lutkama vrlo često igraju mladići. Oni se u Slavoniji s lutkama najteču tko će koga svladati ili premoći u dijalogu, kao na nekoj inicijacijskoj ceremoniji. U Meminskoj dječaci najprije spavaju, kao u nesvesti, a kad im Djeda zasvira oni ustaju i plešu, svijetli su i veseli. S travkom u proljeće, obasjani suncem, dižu se na paši u krugu pastira. Ima više elemenata koji lutke stavljuju u nomadski ambijent. S njima igraju pastiri, motivi su im iz pastirskog života, čak ima lutaka koje prikazuju ovce.

Bez sumnje se naše lutke kreću iz Azije na Balkan, a ovdje ih na bijegu nose možda najprije pastiri, koji su s njima uljepšavali svoje omladinske saštanke u prirodi. Svaki kraj gdje su se lutke zaustavile, nešto im je dao. Kao relikti jedne davne umjetnosti, one nose tragove inicijacija, kulta sunca i dualističkih vjerovanja. Sa Šantom i Pantom duboko su u narod ucijepile ideju borbe, koja još uvijek na lutkarskim predstavama završava pobjedom pozitivnih ljudskih težnja.

Svadbena igra “Traženje ptice” kod Valvasora i danas*

Dok su u naše vrijeme relativno mnogo raspravlja o narodnim pjesmama i pričama, šutnja, koja prati narodnu dramu (čak je ne spominju ni najnoviji pregledi narodne književnosti), mogla bi koga navesti na misao, da mi uopće nemamo narodne dramske umjetnosti. Sada kad je kod nas aktualno da se govori o problemu kazališta u povodu proslava stogodišnjica profesionalnih kazališta u Zagrebu (1960.) i Novom Sadu (1961.) ovom prilogu nije namjera da dokazuje postojanje i folklornoga kazališta kod svih naroda u Jugoslaviji. Njime se samo želi istaknuti neke karakteristike narodne dramske umjetnosti paralelom između jednoga davnoga Valvasorova opisa svadbenog običaja u Istri s još živim tim običajem. Kakvo je to naše narodno kazalište, njegova pozornica, glumac, motivi, i njegovi korijeni, može se razabrati i u izabranoj svadbenoj igri *Traženje ptice*. Ovaj naslov približno odgovara narodnoj izjavi za nju, jer ljudi na selu kažu, da su na svadbi gledali svatove kako su tražili pticu.

I.

Valvasor u svom djelu *Die Ehre des Herzgothums Krain* opisao je 1689. između ostalog i svadbene običaje Hrvata u Istri. S više detalja, dijaloga i napomena on donosi prizor kad svatovi dođu po mladenku.¹ Pred mladenkinjom kućom dočeka svatove jedan ukućanin. Pita ih tko su i što žele. Starješina mu ispred svatova odgovara, da su lovci, traže pticu jarebicu koja im je pobegla u tu kuću i moli da mu je preda. Ukućanin najprije tvrdi da ptice nema kod njih, a poslije izvede iz kuće najprije kakvu staru, zakrabuljenu

* “Svadbena igra ‘Traženje ptice’ kod Valvasora i danas”. Narodno stvaralaštvo – folklor, Beograd, 1, 1962, str. 27-31.

¹ Valvasor, J. W.: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, II. izdanje, Rudolfswert 1877-1879, str. 330-331.

ženu s rešetom na glavi, pa druge ženske osobe i na kraju samu mladenku. Djeveri je prihvate i oblače iza kuće.

Godine 1952. ispitivao sam istarski folklor s ekipom zagrebačkog Instituta za narodnu umjetnost. Tada mi je u Marčani opisala svadbene običaje Fuma Deprato, rođena Cetina, iz sela Krvavići, 60-godišnja domaćica. Prema njezinu opisu donosim prizor s pticom.² Kad svatovi dođu po mladenku nađu zatvorena kućna vrata. Pred vratima nađu trnju i žicu, da ne mogu naprijed. Prvi kum baca kamenje u vrata, a stari svat zove ukućane, našto iz kuće izađe domaćina i ljuti se što viču, jer su djecu u kući probudili. Pita svatove što traže. Stari svat kaže da su imali jednu pticu golubicu, koja im je odletjela u tu kuću. Moli da je ukućani potraže. Domaćina kaže da u kući nema ptice pa poslije doveđe kakvu staru ženu pokrivenu crnim pokrivalom i pita staroga svata, je li to njegova ptica. Stari svat pita mladoženju, a kad ovaj odbije, doveđu na vrata djevojku s mladenkinim vijencem na glavi. Stari svat ovu dobro pogleda da se ne prevari, jer ako bi je prihvatio, misleći da je mladenka, morao bi platiti neku globu. Nakon različitih šala oko te djevojke, uđe kum u kuću, tamo nađe mladenku i doveđe je na vrata.

Domaćina pita: Je to vaša golubica?

Mladoženja: Da, to je moja.

Domaćina: Ja bin van je da, ma ona je bosa, ne moren van je dati. Ima samo jedan posto, jedan njoj fali.

Stari svat: Mi ćemo sve platiti.

Sada svatovi daju *nastačilu*, pomoćniku staroga svata, novce na tanjur da plate cipele i podvezice, a jedna djevojka donese im iz kuće ruže, kojima se svatovi okite. Kad se mladoženja javi da prima mladenku, ona u njega baci tri jabuke. Poslije toga zasviraju roženice i svatovi se s mladenkom upute u crkvu.

II.

Valvasor točno naznačuje zemlju, ljude i prigodu kad se izvodi igra *Traženje ptice*. To je u Istri, među Hrvatima, na selu za vrijeme svadbe. Igrači su seljaci, svatovi, "Cie ziehen alle in Krabatischer Kleidung daher [koji navla-

² Bonifačić Rožin, Nikola: *Hrvatski narodni običaji kotara Pule*, I, 1952., Zagreb, rkp. INU, br. 197, str. 42-43.

če maske]". Iako Valvasor potcjenjuje te igrače i njihov seljački mozak ipak cijelu igru smatra pravim kazalištem, jer izričito napominje: "und brauchen also diese lustige Bauersleute weder Englischer, noch Italiänischer Komedi- enten, ein Freuden-Spiel oder Mummerey an ihren hochzeitlichen Freuden- Tagen anzurichten [tim smiješnim seljacima ne trebaju engleski ili talijanski komedijaši, vesele igre ili pantomime na njihovim svadbenim veseljima].” Ta se igra izvodi "da bude više smijeha".

I danas po selima u Istri ljudi sa zanimanjem gledaju komediju svatova, koja zna potrajati preko jednog sata. Narod se skupi pred kućom oko svatova, da čuje šale. U članku "Svadbeni običaji u južnoj i zapadnoj Istri"³, koji je 1939. izšao u listu "Istra", opisuje se taj prizor i kaže: "Sada međutim stupa u akciju stari svat, koji stane kao najrutiniraniji glumac pripovijedati neku tužnu priču o lijepoj nekoj ptici, koja da mu je pobjegla od kuće... i sad nastane vrlo duhoviti dvobojo riječima između domaćine i starog svata... njihovo pregovaranje izazivlje buru smijeha i unosi vedro raspoloženje, jer se oni nadmeću u duhovitosti i oštromlju".

Pozornice za ovu igru nema u Istri. Sve se događa pod otvorenim nebom, pred kućnim vratima. Negdje trnjem, kamenjem ili žicom i konopom zapriječe put svatovima, a oni pucaju ili kako napominje Valvasor, trube u lovački rog, da bi izgledali kao lovci. U nekim selima po Istri predstave se i kao putnici ili siromasi, pa mole prenoćište u kući. Ukućani se prave kao da su zaposleni, lupaju u kući, melju i ljute se na došljake, koji im smetaju.

Glumci su svatovi i mlađenčini ukućani. Valvasor napominje da igru znadu prirediti s tri osobe. I danas su u igri najvažniji: stari svat, domaćina i zakrabuljena žena. Oni svojim riječima i kretnjama nose igru, u koji se upleću i ostali svatovi, kum i mladoženja, a i druge žene iz kuće s mlađenkom na kraju.

Za staroga svata u Istri se obično traži vesela čovjek, koji znade dobro govoriti. On ima glavnu riječ, on drži zdravice, sudi i zapovijeda na svadbi. Osim svadbenog odijela, nema na sebi ništa, što bi ga označivalo kao glumca.

I domaćina mora biti razgovorljiv čovjek. On je izabran da upravlja kod mlađenke na svadbi. Negdje mu u ruke dadu štap, kojim brani svatovima na vrata. Drugdje ga malo maskiraju, kao u Vrbniku na otoku Krku, gdje svatovi na dvoru nađu "strašca (smišnoga) obučena kako tako, ki deržeći u

³ Istra, 1939., br. 29.

*ruk pri ramenu kako pušku lopatu... a prepasan s jednim debelim ženskim rubom, i za pasom s jednom velom kuhaškom žlicum, načinjenim berki s černilom od peće.*⁴ U Istri svatove zna pred kućom dočekati i kakva žena s metlom u ruci.

Treći je važan glumac u Istri *zakrabuljena žena*. Svuda je u dronjcima, pokrivena preko lica, da je se ne prepozna. Ovaj razlog je sili da šuti pa dok se stari svat i domaćina nabacuju riječima, ona samo mimički nastupa. Tek kad je svatovi odbiju i domaćina vodi natrag u kuću, javi se i ona, kao u Ličkom Osiku. Tamo babi visi između nogu takača (valjak za tjesto). Kad je svati napadnu, ona im prijeti takačom, pravi nepristojne kretnje i dijeli im pogrde.⁵

Drugi igrači, muški ili ženske, nisu posebno zanimljivi. Važno je ovdje napomenuti, da u ovoj svadbenoj igri kao glumci nastupaju i žene. To je inače u narodnim igramama rijetkost, jer – može se reći – da uglavnom, gotovo uvijek žensku ulogu igra muškarac, preobučen u ženske haljine. Značajno je da igrači ne uče uloge. Njima je otprije poznat sadržaj igre po pričanju ili gledanju pa u času kad nastupaju improviziraju. Zato ima mnogo varijantov ovakve igre. Svaki igrač odredene uloge daje svoj tekst.

Motiv je ove svadbene igre ptica koju traži lovci. Valvasor kaže da mladenku u igri zovu *jarebica* (das Rebhun). Sada je u Istri zovu *golubica*. Ali katkad i *jarebica* (Sošići), *prepelica* (Smoljenci). U okolini Mošćenica mladenku zovu *ovca*, kao i u Lici. Drugdje u Hrvatskoj zovu je *srma*. Ima primjera da u Istri svatovima najprije kroz prozor bace kokoš okićenu šarenim perjem.

Simbolično izvođenje žene mjesto ptice izaziva smijeh, kao i to što se mjesto očekivane lijepo mladenke pred mladoženju i svatove dovede ružna starica. U ovoj igri anonimni narodni režiser drži interes publike stalnim odgađanjem najvažnijega događaja, da pokaže mladenku. Ona, ptica, o kojoj radi cijela igra, nastupa posljednja u neznatnoj ulozi. Šaljivi trenutak u ovoj igri Valvasor vidi u “nespretnosti starosti” i drži, da se “tamna sjena ženske starosti” prikazuje zato da bi što ugodnija i ljupkija izgledala mladenka, kad je dovedu na vrata. Ovo Valvasorovo isticanje karakterne igre otkriva, da u Istri već tristo godina živi kazalište mimo drugih svadbenih obrednih običaja.

⁴ Grišković, Ivan – Štefanić, Vjekoslav: “Nike uspomene starinske J. A. Petrisa (1787.-1868.)”. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 37, 1953, str. 120.

⁵ Bonifačić Rožin, Nikola: *Folklor iz okoline Gospića*, Zagreb, rkp. INU, 1955, br. 275, str. 8.

Posebno je pitanje, što narod kaže, zašto se izvodi maskirana žena pred mladenkom i podrijetlo igre s pticom. Na nekoliko mjesta u Istri čuo sam, da staricu izvode pred mladenkom na vrata, da bi mladenku sačuvali od uroka. Ona žena, koja se prva pokaže, pobrat će na sebe zlo koje prijeti sa moj mladenki. Strah od uroka silio je narod, da se na različite načine zaštićuju. Smrt mladenke od uroka naročito je opjevana u narodnoj pjesmi o ženidbi Milića barjakatara. Njegova lijepa zaručnica Ljeposlava, kći Vida Maričića, serdara iz Zagorja pod Velebitom, umire od uroka na svadbenom putu, kao i njenih osam sestara prije nje.⁶ I sam običaj prepoznavanja mladenke opjevan je u našoj narodnoj pjesmi o ženidbi Sibinjanin Janka, što ju je Kačić uvrstio u svoj "Razgovor ugodni naroda Slovinskoga"⁷, a spominje se i kod Vuka u pjesmi o ženidbi cara Dušana.

Motiv traženja mladenke poznat je i u narodnim pričama. U svadbennim običajima izvodi se ne samo kod nas, naročito kod Hrvata i Slovenaca, nego i drugdje u Europi. Spominje to i L. Röhrich navodeći tumačenje, da u ovim običajima ima tragova inicijacije i zaštite mladenaca od zlih sila⁸. To potvrđuju i detalji u našoj igri, kao različita pitanja, kojima se mladoženja iskušava, zatim skrivanje i maskiranje mladenke. U našim igramama, kao u onoj ličkoj s takačom, erotski intoniranoj, naziru se i tragovi magije za plodnost mladenaca.

Sve to znači da igra "Traženje ptice" još čuva arhaične sadržaje, od kojih su se neki dramski razvili, te nas time upućuje prema korijenu folkornoga kazališta, koje u nekim drugim primjerima kod nas još jače čuva svoje mačjasko-kultno podrijetlo.

⁶ Stefanović Karadžić, Vuk: *Srpske narodne pesme*, Beograd, 1894, str. 497.

⁷ Kačić-Miošić, O. Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb, 1876, str. 238.

⁸ Röhrich, Lutz: *Märchen und Wiirklichkeit*, Wiesbaden, 1956, str. 102.

Pokladne igre u starom Zagrebu*

Donosim ove bilješke o pokladama i pokladnim igramu u starom Zagrebu, jer je arh. Aleksandar Freudenreich u suvremenom Zagrebu, prema tradiciji svoje obitelji, upravo na području kazališta razvio veliku aktivnost. On je 1926. osnovao Maticu hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, u čijim sekcijama (pjevačkoj, plesnoj, glumačkoj), uz suradnju supruge Olge i prijatelja, osobitu pažnju posvećuje folkoru. Za poticaj piscima MHKD ustanovljuje i dvije nagrade: I. Josipa Freudenreicha i II. Josipa Bacha, koje se dijele uspјelim djelima na njenom anonimnom dramskom natječaju.

U tom kulturno-umjetničkom krugu došao sam i ja, mladi student u vezu s popularnim Šandorom – arhitektom kazališnih iluzija, kad je 1936. MHKD nagradila moj prvijenac, dramu "U vrtlogu", s obje spomenute nagrade. Izvukavši me iz anonimnosti arh. A. Freudenreich svojski se je zauzeo za moju dramu, ističući u njoj naročito umjetničke kvalitete karmina, ukomponiranog narodnog običaja. Uspio je čak da veliki glumac i direktor drame Dubravko Dujšin moje djelo "U vrtlogu" stavi na repertoar Hrvatskog narodnog kazališta za 1937.-1938. godinu, gdje je nagrađeno i Demetrovom nagradom. Sve što se oko mene događalo i što se govorilo o mojoj drami, primao sam srcu te mogu reći, da su godine suradnje s arh. A. Freudenreichom datum moga pristupa problemu folklorne drame i kazališta.

Život Zagreba u 17. stoljeću odražuje se i u njegovim običajima, naročito u onim koji su se priređivali na račun gradske blagajne. Takvih običaja bilo je više. Neki od njih, kao poklade i Ivanje, ukidali su se i obnavljali tokom stoljeća. Vrlo vrijedni detalji o tome nalaze se u gradskim spisima, koji su se na sreću sačuvali usprkos požarima i drugim nevoljama, koje su stizale "beli Zagreb na gričkim goricama". Ovi spisi objavljeni su u dvije knjige: 1. Emilij Laszowski – dr. Lelja Dobronić: "Povijesni spomenici grada Zagreba", sv.18, Zapisnici sjednica od 1604.-1700., Zagreb 1949. i 2. Dr. Lelja Dobro-

* "Pokladne igre u starom Zagrebu". Narodno stvaralaštvo – folklor, Beograd, 11, 1972, 41-43, str. 61-68.

nić: Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 19, Spisi o gradskim kmetovima 1615.-1665., Knjige gradskih prihoda i rashoda 1614.-1669., Zagreb 1953. Dok su zapisnici sjednica pisani latinskim jezikom, knjige gradskih prihoda i rashoda pisane su hrvatskim jezikom na kajkavskom dijalektu, te već kao takve imaju posebno značenje za pismenost na hrvatskom jeziku. Mora da su Zagrepčani početkom 17. stoljeća još bili većinom nepismeni, kad isusovci na Gradecu 1607. otvaraju gimnaziju, a perceptori (gradski porezni činovnici) 1614.-1615. daju da im "diak" piše račune, jer sami ne znaju pisati, kako to izjavljuju u jednoj bilješci: "Dali zmo diaku, ky nam ye u regestum zpyzal, zama pizati ne z Nayuchy, forinta 2". Više prosvjete sigurno je bilo na susjednom Kaptolu, gdje je stolovao biskup s većim brojem svećenika, koji su uz katedralu imali za svoje klerike školu, koju su mogli pohađati i svjetovnjaci.

Današnji Zagreb još uvijek su u 17. stoljeću sačinjavala dva grada, između kojih je kao granica tekao potok Medveščak. Na desnoj obali potoka dizao se "purgerski" Gradec, "Slobodni kraljevski grad na brdu Gradcu", a na lijevoj obali bio je "popovski grad", Kaptol. Oba ova grada imala su svoje posebne uprave i statute, račune i interes, pa je među njima dolazilo do svađa i žestokih sukoba. Jedan takav sudar zabilježen je u knjizi zapisnika "1667., 14. XII. Na mostu iznad potoka, što teče između grada i Kaptola, izbio je jadan i strašan okršaj, kad su banski vojnici na nagovor zagrebačkog Kaptola ("gospodin Bog zna kako") smrtonosno i ljuto ranili više građana, a jedan je odmah ondje ostao ubijen. Čitavo je gradsko podgrađe porobljeno, sve su pokretnine i životinje razgrabljene, odnesene i odagnane". Od tada se u spisima pojavljuje naziv "Krvavi most" oko kojeg je narod spleo zanimljivu legendu.

Podaci koji se ovdje donose o pokladama i drugim običajima, odnose se samo na zagrebački Gradec, današnji Gornji grad, popularno zvani Grič, kojem pripadaju i sačuvane knjige gradskih sjednica i računa. U najstarijoj knjizi gradskih prihoda i rashoda od god. 1614.-1615. spominju se uz poklade i ovi običaji: Blaževo (3. II.) dan kad se je birao gradski sudac i održavala redovita sjednica gradske uprave, Vuzem, kad se je darivalo đake, Markovo, sajam, Ivanje, kad se je palio krijes na gradskom trgu, Margitinje, sajam, Kraljevo, sajam, Tijelovo ("dali smo gudcem, ki su pred sacramentom na Telovo igrali"), Božić, kad su opet đaci dobili dar. Posebno je grad imao običaj, da šalje vino na dar banu, kad se je održavao državni sabor ("dali smo gos. banu gda je spravišće bilo v Kaptolomi"), a često je grad počastio objedom velikaše kad su dolazili u Zagreb (Zrinskog, Draškovića, Erdödi-

ja i druge). Isto tako je i gradski sudac Grgur Tepečić pozivao na objede zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića, kaptolske kanonike (znak da su za njegove sučije bili dobri odnosi između zagrebačkih općina), gostio je i "kaplana i dva jezuita", a posebno je slao vina zidarima "k vapnenici, kaj su popravili što se je bila vderla, zatim zidaru ki je od Kamenih vrat vulicu zidal", kao i zidaru "ki je Manduševac (javni zdenac) obzidal". Po zapovjedi suca Tepečića "dali smo Krancem najmenim, ki su občinski jačmen mlatili, na meso 8 dinara". Za pokop kneza Marića, negdašnjeg gradskog dekana, potrošeno je 27 forinti i 71 dinar. Za samo "olje k karmini jeden funt" potrošeno je 16 dinara. Na račun grada pokopana je i jedna žena, siromašna: "dali smo pokopičem, ki su pokopali ženu šantavoga Mikule, ki pri občinskom štaglu stoji, 2 pinte (vina)". Demokratskog suca Grgura Tepečića veoma lijepo osvijetljuje ovo njegovo ponašanje "polag običaja". On čak likovo slavi s radnicima, nakon obavljenog posla, kako svjedoči bilješka: "Gda je gos. Sudac včinjal z zidari za sv. Margaretu flastranje i biljenje, bili su došli v pivnicu občinsku, ter su popili likosta gos. sudac, kapitan, zidari, 1 pintu". U sukobu s bogatim i doživotnim senatorima, kojima je novi statut 1609. (nešto izmijenjen 1618.-1619.) predao gradsku upravu, sudac Grgur Tepečić je poražen i pogubljen s nekoliko drugova. Ali bilješka sa sjednice 1635. otkriva da je bila opravdana njihova kritika oligarhije, koja je bez kontrole puka krenula putem kriminala: "Fisku se daje ovlast, da istraži sav imetak, novac, vino, žito itd. pok. Grgura Tepečića i drugih, koji su gradu nanijeli štetu (damnificatores), i da se ispita, zašto sve te stvari nisu pripale gradskoj općini, već nekolicini privatnika, kako će se to pokazati jasnim u tužbama, koje fiskus ima podići protiv tih osoba i njihovih nasljednika". Tepečićev suborac, gradski notar Petar Panpetrić zabilježio je 1611. u sudskim protokolima kako iznosi Vj. Klaić, niz poslovica i sentencija (prvi poznati u gornjoj Hrvatskoj), koje su točno izražavale narodno iskustvo i mudrost i bile izgleda srž ideja zagrebačkih gradskih puntara, kao npr.: "Parcere subiectis et debellare superbos". (Oprosti podložnima a obaraj se na gorde).

Među ovim godišnjim običajima Zagrepčani s Gradeca osobito cijene poklade ili Fašenk, kako oni nazivaju pokladni utorak. Danas kažu Fašnik. U gradskim računima oni s Fašenkom pobliže označavaju vrijeme, pa perceptori bilježe, da su "za naše perceptorije prvu tergovinu" pobrali u nedjelju "ka je bila poslednja pred fašenkom". A za Mikulića bilježe, da je "okol fašenka dopeljal olja". Na sjednicama gradske uprave više puta se određuje, kad činovnici imaju položiti gradske račune. God. 1664. to moraju učiniti odmah poslije poklada. Godine 1676. zapisano je, da gradski činovnici nisu

već nekoliko godina položili račune, iako su to prema gradskim uredbama dužni učiniti svake godine. Zato se određuje, da “svi činovnici imaju urediti i predati račune u ponedeljak poslije Pepelnice i idućih dana”. Pepelnica je prvi dan Korizme, pred njom je Fašenk ili pokladni utorak. Značajno je da se 1635., 3. VIII. na sjednici raspravlja o preljubu u gradu. Tada je određeno, da “bogati mladići, koji žive s nezakonitim ženama, imaju iste oženiti do iduće Pepelnice”. Običaj je inače općenit da se za pokladnog vremena najviše priređuju svadbe.

Upada u oči, da se poklade s nekim drugim običajima više puta ukidaju, pa opet uspostavljaju. Godine 1664. Određeno je: “Beskorisni troškovi prilikom poklada i blagdana sv. Ivana (24. VI.) koji su do sada bili uobičajeni, ove se godine ukidaju iz poznatih razloga”. Koji su to “poznati” razlozi, ne može se ustanoviti u zapisniku. Budući da se u odredbi spominju “beskorisni troškovi”, to je vjerojatno politika štednje navela gradske oce na ovakve mjere. U historiji Zagreba, bili su česti požari, koji su nanosili velike štete “drvenom gradu”. Godine 1676. spominje se, da je kralj “poslije strašnog požara” otpustio gradu dužni porez za obnovu oštećenih bedema i crkava. Gradu su nanosili štete još i potresi i poplave, zatim nemiri među građanima, kao i svade sa Kaptolom. Zabave su u gradu popuštale sigurno i za vrijeme gladi. Takva se gladna godina spominje 1629. 3. II. kad je određeno “da svake noći po dva zastupnika općine imaju stražariti u gradskoj vijećnici. Opasnost je, naime, da ne bi u ovo vrijeme gladi (famelicoso hoc tempore) kakvi razbojnici orobili koju građansku kuću”.

Godine 1671., 4. II. poklade se obnavljaju. Zapisano je: “Stari običaj prilikom poklada (bachanalia), duboko ukorijenjen u ovom gradu, obnavlja se i potvrđuje, ali se izvanredni troškovi ne dopuštaju”. Zbog nekog uzroka poklade su nakon toga bile opet ukinute, jer 1696., 4. II. zabilježeno je: “Zaključuje se, da se ponovo uvede dobar stari običaj i ustanovi igra kopljem (hastiludium) prvog dana poklada (bachanalia). Darove za igrače (haustilu-sores) na toj svečanosti priskrbit će dr. Sabastijan Paczalia, a hrana će se namaknuti troškom grada (expensis communibus)”. I god. 1697., određeno je: “Običaj igre kopljem nastavit će se. I drugi dobri hvalevrijedni, dugo održavani običaji ponovo će se uvesti”. Podržavanje starih običaja omogućuju “bolji dani”, kako se to razabire iz odredbe 1699. “Napušteni hvalevrijedan običaj, da sudac uoči blagdana sv. Triju Kraljeva priređuje užinu (merenda) župniku, magistratu i gradu, treba oživjeti sada, kad su na pomolu bolji dani, kako se nadamo, makar na teret gradskih prihoda”.

U knjigama gradskih prihoda i rashoda za godine 1639., 1650., 1656., načini se trošak, što su ga perceptori učinili za pokladne priredbe. Godine 1639. u Zagrebu je o pokladama postavljen stup s guskom na vrhu. Na to drvo namazano sapunom i uljem dizali su se ljudi. Tko se uspio popeti na vrh kliskoga stupa, dobio je gusku. Troškovi za ovo natjecanje sačuvani su, pa se iz njih mogu rekonstruirati bitni elementi igre: “Marty, 5. Kupili smo dve guske k fašenku d. 30. Item za odkupljavanje guske koja je bila na stupu d. 48. Item dali smo za remenje k fašenku, f.2, d.10. Item dali smo na čavljake, na paperus, na sopun, na olje s čim se je drevo i guska mazala d. 14”.

U računima za godinu 1650. Nema naznačenoga troška za postavljanje stupa s guskom na vrhu, ali je naznačen trošak za vitešku igru Prstenec. U računima grada Zagreba ova se igra “perztenecz” prvi put spominje 1650. Možda je ustanovljena koju godinu prije? Računi iz tih godina nisu sačuvani, pa pitanje ostaje bez odgovora. Svakako 1639. Prstanca nema u Zagrebu, jer se u gradskim računima ne spominje nikakav trošak za njegovu priredbu, kao što je to slučaj za običaj postavljanja stupa s guskom na vrhu. God. 1650. U računima je navedeno: 1. marti na fašenk iz toga suda trošeno je vino na večnice. Zatim je u istoj knjizi pod naslovom Anno 1650. Exitus dohotka varaskogha zabilježeno: “1. Marti potrošili smo na fašenk vu večnice na zapoved g. Sudca za confect, za fige, za dare, za ke su igrali i derkali perstenca, fh.3, d. 41”. Ovo je veliki trošak, kad se usporedi, da se je 20. marta na zapovijed suca “raphinkeraru od dimniakou” platilo 40 dinara. Iz bilješke se razabire, da su neki ljudi igrali i “derkali perstenca”. Tu se dakle radi o trci, u kojoj se je ciljalo u kolut (prstenec), po čemu je igra i dobila ime Prstenec. Poslije igre dijelili su se darovi, valjda natjecateljima, koji su pobijedili u trci. Priređena je i gozba, na kojoj se je prisutnima točilo gradsko vino, a jeli su specijalno kupljen “confect” i “fighe”. U trci ciljalo se kopljem u prstenec, kao u sličnim viteškim igramu, npr. u Sinjskoj alki, koja se od 1715. trči u Sinju. Prema tom kopljumu igra se u zapisnicima gradskih sjednica latinski naziva “hastiludium”, a igrači “hastilusores”. U Zagrebu Prstenec se još 1696. priredio na prvi dan poklada, tj. na pokladni ponедјeljak, a 1709. na sam Fašenk (posljednji dan poklada).

Iz zapisnika gradskih sjednica ne može se doznati gdje su se izvodile pokladne igre. Za kries se zna da se je na Ivanje palio na Trgu sv. Marka, usred Gradeca. Tu se je mogao postaviti i stup s guskom na vrhu, ali za trku s kopljem, vjerojatno na konjima, nije bilo dovoljno prostora na Markovom trgu. Možda se je ona trčala izvan grada, u podgrađu, blizu zdenca Manduševca, na današnjem Trgu Republike. Postoji, naime, odredba gradske sjed-

nice iz godine 1641. iz koje se vidi namjera gradske uprave, da oko zdenca Manduševca stvori široki prostor, na kojem bi se moglo urediti sajmište. Odredba glasi: "U želji i nastojanju čitave općine da se podigne domovina, zaključeno je, da se svi vrtovi oko izvora Manduševca, koji se nalaze između javnih putova, ovog proljeća uklone i udese tako, da se može urediti sajmište (forum nundinarium) za bolje sajmovanje, prikladniji pristup naroda, koji dolazi na sajmove i za zgodnije smještanje šatora".

Kao na sajmove, osobito na Kraljevo, tako je i za vrijeme poklada, osobito na one dane kad su se izvodila pokladna natjecanja u Zagreb dolazilo mnogo naroda. Sajmišni prostor kod zdenca Manduševca imao je mjesta za mnoštvo ljudi.

Godine 1656. bile su zagrebačke poklade vrlo žive i posjećene. To se razbire iz bilježaka u gradskim računima. U Zagreb su došli mnogi velikaši, pa im grad u počast šalje varoškoga vina. Zagrebačke poklade su već toliko na glasu, da privlače u grad gospodu iz njihovih dvoraca. Valjda ih najviše privlači viteška igra Prstenec. Perceptori su doslovce zabilježili 1656. "Die 10. februarii na zapoved gospode magistratuša iz suda drugoga od vrat dano je one gospode na dar, ki su bili došli v Zagreb 'na recreatiu', kako Teršačkomu (Frankopanu), Zrinskome etc., vsakomu po 4 koršole". Opet 23. II. "Zrini Petru dani su 4 koršoli". O pokladama se po običaju puno vina pije. Zagrijani vinom zagrebački "detiči" (naučnici) su se potukli s nekim slugom Petra Zrinskoga. Da bi izglađio neugodni događaj, grad je Zrinskome poslao varoškoga vina: 24. II. "naspet Zrini Petru k obedu i k večere 6 koršolov, a to je zato davano za radi detičev, ki su bili na fašenk Zrinskoga slugu posekli".

Za pokladnu gozbu u gradskoj vijećnici naročito se je spremalo jelo. Sabol Gregurica nagrađena je "za trud što je pomagala k fašenku kolačice peći". Perceptori su posebno zabilježili, da je na Fašenk u vijećnicu trošeno "varoško vino". U stavci "Exitus ili potrošek varaški" zabilježili su 29. veljače: "potrošeno je na fašenk na dari igranja (prstenca) i gošćenje na večnice poleg staroga običaja, vsega zevsema 13 forinti i 15 dinara". Mnogo više nego 1639.

Sudeći po troškovima za pokladne zabave dade se zaključiti, da je u drugoj polovici 17. stoljeća zabavni život u Zagrebu bio veoma razvijen. Gradu je išlo u račun da priređuje stare pokladne običaje, jer blagajni donose korist. Bogata gospoda se tu odmaraju i zabavljaju, a ti običaji i puk smiruju, koji se od vremena do vremena buni. Viteška igra Prstenec nastavlja se i u 18. stoljeću. Vjekoslav Klaić u članku "Viteška igra 'Prstenac' u Zagrebu"

(Stari i novi Zagreb, sv. 1, 1925.) također navodi da se je igra kopljem više puta u Zagrebu zapuštala, naročito “*kad bi dulje potrajale građanske borbe i s njima skopčane smutnje u gradu*”. Razmirice između poglavarstva i građana buknule su opet 1703. i traju do 1705. pa se opet raspaljuju 1706., 1707. i 1708. Primirje je nastalo 1709. kad je 8. IV. u neobičnom roku obnovljena restauracija suca, magistrata i čitave općine. Tada su obnovljeni stari običaji: gozba što ju je sudac priređivao uoči Tri kralja i pokladna igra Prstenec. Sve je to gradski notar zabilježio u knjigu zapisnika gradskih sjednica: “*Tekuće godine 1709. po milosti svemogućega Boga i osobitoj slozi gospode suca, magistrata i općine s građanima opet bi uveden hvalevrijedni nekadanji običaj, da sudac na dan uoči Bogojavljenja priredi objed za one, koje to patri. Jednako bi posljednjeg dana poklada, naime u utorak (obnovljenja) vrlo časna igra, kopljem, zvana Prstenec (Ita etiam ultimo die, id est Martis, Bacchanaliorum honestissimum hastiludium, Perstenec dictum) što sve služi na slavu božju, a za utjehu i probitak grada i građana*”. Ovaj zapis, posljednji što nam je dosad poznat o zagrebačkoj viteškoj igri kopljem, potvrđuje veliku cijenu, koju su Zagrepčani davali svom pokladnom Prstencu. Zaista malo je običaja za koje se može sigurno reći, da su “za utjehu i probitak grada i građana”. S Prstencem je Zagreb postao pojам grada u koji se ide “na recreatiu”.

Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića*

O narodnoj drami kod Hrvata pisao sam na više mesta, naročito u knjizi "Narodne drame, poslovice i zagonetke"¹ što sam je 1963. priredio i tiskao, dok sam o folklornoj drami u hrvatskoj literaturi XVIII. st. posebno pisao 1968. god. Tu sam u raspravi uz ostalo naveo značajan podatak iz djela J. W. Valvasora, koji je za svadbu istarskih Hrvata istaknuo da ti veseli seljaci na svojoj svadbi ne trebaju engleskih ni talijanskih glumaca da bi izveli neku veselu igru ili maskeradu. Također sam tada donio podatke da je i Ivan Lovrić na sinjskoj svadbi zapazio dramske igre, te je u svojem djelu donio opširniji opis izvedenog "Kadije".²

O velikom interesu Ivana Lovrića za hrvatske narodne običaje i igre najviše govori njegovo djelo "Bilješke o putu po Dalmaciji..."³ što ga je na 1776. na talijanskem jeziku stampao u Veneciji. Ali osim "morlačkih" običaja u Dalmatinskoj zagori, Lovrić u svojem djelu otkriva da su mu poznati i svadbeni običaji istarskih Hrvata, jer piše: "Pirovi, koji su u običaju kod Istrana, slični su morlačima, ali u njima ima mnogo formalnosti više ili manje smiješnih od onih."⁴ Ova izjava pobuđuje pitanje kako je Lovrić upoznao istarske svadbene običaje. Možda je kao student putujući brodom u Veneciju pristao negdje u Istri i gledao pirne običaje, a možda mu je neki Istranin

* "Grada o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića", *Zbornik Cetinske krajine*, Sinj, 1: *Ivan Lovrić i njegovo doba, Referati i saopćenja sa znanstvenog skupa*, 1979, str. 341-350.

¹ Bonifačić Rožin, Nikola: *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, Zagreb, 1963, (Pet sto ljeća hrvatske književnosti, sv. 27).

² Bonifačić Rožin, Nikola: *Pojava folklornih dramskih tekstova u literaturi XVIII. stoljeća, Dani hvarske kazalište, Eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru 18. stoljeća*, Split, Čakavski sabor, 1978, str. 81-97.

³ Lovrić, Ivan: *Bilješke o putu po Dalmaciji* opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice, Zagreb, 1948. Preveo Mihovil Kombol na hrvatski s talijanskoga jezika na kojem naslov djelu glasi: *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi di Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll' aggiunta della vita di Sočivizca, in Venezia*, MDCCCLXXVI.

⁴ Lovrić, Ivan: n. d., str. 132.

pričao o njima. Možda je za vrijeme studija medicine u Padovi pročitao Valvasorovo djelo, upravo podatke o istarskoj svadbi, pa je zaželio da netko isto tako opiše "morlačke" običaje. Kada je A. Fortis objavio svoje djelo "Vigaggio in Dalmazia", u Veneziji 1774, Lovrić ga kritizira i odlučuje da sam opiše "morlačke" običaje: "Što se tiče morlačkih običaja, on je mnogošta kazao točno, ali u njihovom opisu ipak vlada velik nered, a ima i tako znatnih omašaka, da me narodno osjećanje obvezuje da ih zabilježim, da se čitaoci ne bi slijepo pouzdzali u sasvim novu stvar kao što je ova."⁵ Na drugom mjestu Lovrić uz opis svadbane igre *Kadija* opet zamjera Fortisu: "Ove i druge šale sačinjavaju one igre u spretnosti i oštoumnosti, kojih Fortis ne imenuje, već ih samo nagoviješta."⁶

Za svoje bilješke o narodnim običajima Lovrić je dobio puno priznanje tek u našem stoljeću, i to najprije od prevodioca Mihovila Kombola, koji je u Pogовору napisao: "Njegove su bilješke o narodnim običajima, zajedno sa životom Stanislava Sočivice – uza sva mjestimična kolebanja u ocjeni njegova karaktera i hajdučije uopće – ne samo znatna folklorna grada, nego i dosta iscrpna slika o životu jednoga dijela našega naroda u XVIII. stoljeću, kakve u to doba nemamo ni iz jednoga od naših ostalih krajeva".⁷

Zasluga je Ivana Lovrića što je u običajima "dotad malo poznatim" zapazio i opisao posebnu scensko-dramsku vrstu folklora i da je razlikuje od svadbenih običaja, nazvao ju je "igre" (tal. giochi). Tako je upozorio na narodnu dramu, koja je kao i drugi folklor sačuvana, kako kaže Lovrić "u narodnom osjećanju" ili narodnoj predaji.

Potrebno je ovdje donijeti Lovrićeve opise dviju svadbenih igara, da se kod njih ustanove elementi drame: igralište, glumac, dijalog i radnja. Zatim

⁵ Lovrić, Ivan: n. d. str. 6

⁶ Lovrić, Ivan: n. d. str. 131. Navedeni tekst kod Fortisa glasi: "Questi ed altri simili sono que' giochi di destrezza, od acutezza d'ingegno, che non nomina, ma solamente accenna il Fortis, cui si passa dopo il prazno durante le Feste Nuziali. [Takve i druge slične igre su igre spretnosti ili oštrog uma, koje Fortis ne imenuje, nego samo spominje, a na koje se prelazi nakon ručka za vrijeme svadbenih svečanosti].". Dovoljno jasno da se vidi kako je Lovrić razlikovao svadbane dramske igre od svadbenih običaja.

⁷ Lovrić, Ivan: n. d., str. 225. Prevodilac M. Kombol pohvalio je Lovrićeve "Bilješke" jer su uz ostalo "znatna folklorna grada". O folkloru je Maja Bošković-Stulli napisala i sljedeće: "Po stručnoj tradiciji koja se u Jugoslaviji prilično ustalila termin folklor označuje sve oblike autentičnoga narodnog umjetničkog stvaralaštva – ples, glazbu, književnost i likovnu umjetnost". (*Usmena književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1971, str. 45). Za narodnu ili usmenu književnost značajno je da joj se ne zna autor ni vrijeme postanka, ali ju je prihvatio i pamti je narodni kolektiv, koji je i širi usmenim putem. Za razliku od toga pisanoj književnosti širi se pomoću pisma. Time što se za neku pjesmu, pripovijest, dramu kaže da je "folkorna" ne potcjenjuje se njezina umjetnička kvaliteta, već se samo označuje način života i prenošenja.

da se ustanovi formiranje i život drame, tj. pojava riječi kod nijeme magijsko-kultne maškare i transformacija magijsko-kultnog običaja u dramsku igru, kojom se svatovi zabavljaju i vesele.⁸ Tako će se putem analize folklorne dramske građe utvrditi razvitak narodnoga dramskog stvaralaštva.

I. Paljenje slame pod kumom.

Lovrićev opis svadbene dramske igre:

Kad se kum i oba djevera, pošto su ispratili mладence (u bračnu sobu), vrate u društvo, približe se svi svatovi mučući i urlučući k ognjištu, i boreći se na smiješan način među sobom kuhinjskim klijestima i kojećim drugim, stanu brkati organj. Da bi ih umirio, doneše im domaćin rakije i smokava. Ako nisu zadovoljni, uzmu kuma, i dok se on opire trošku nametnutom od društva, posade ga na tačke i zapale pod njim malo slame, dok ih i on ne umiri smokvama i rakijom.⁹

Igralište je u svadbenoj kući, u prostoriji gdje na ognjištu gori organj. U blizini je bračna soba u kojoj su se mладenci povukli. Prema negdašnjem narodnom vjerovanju mладencima u bračnoj sobi nastoje naškoditi zle sile, da ne dođe među njima do bračne veze. Da se zaštite mладenci, čine se razne magijsko-kultne čarolije oko bračnog ležaja, u pirnoj kući i oko nje vani. Organj na ognjištu, prema praznovjerju ima lustrativnu moć, da straši i tjera zle sile, prostorija s ognjištem je magijsko-kultno inscenirana.

Glumci su svatovi. Ovo društvo skupnim oponašanjem životinjskih glasova, volova i opasnih zvijeri, može se usporediti s maškarama, koje vrše magijsko-kultne akcije: zastrašuju mukanjem, urlikanjem, borbom i brkanjem vatre. Ali se kod njih zapaža i element zabavne glume, što je Lovrić opazio kad primjećuje da se društvo među sobom borи: "na smiješan način".

Kao glumci jače su označeni i domaćin i kum, koji opasnu borbu žele smiriti darovima i pogadanjem oko njihove veličine.

Dijalog koji ilustrira slabljenje primarne funkcije maškara, započinje domaćin nudeći rakiju i smokve. Živa ljudska riječ počinje stvaralački odvijati dijaloge, koji su bitni element scensko-dramskog umjetničkog djela.

⁸ Bonifačić Rožin, Nikola: Maškare i njihove dramske igre na otoku Braču, Narodna umjetnost, Zagreb, 11-12, 1974-1975, str. 365-397.

⁹ Lovrić, Ivan: n. d., str. 128. U napomeni Lovrić piše: "Istu ugodnost prirede i čaušu, a katkada i svakomu drugomu, koji ne pristane na izdatke, što ih društvo propiše."

Lovrić opisuje prizor u kojem je borbeno društvo svatova prihvatilo razgovor o darovima. Iz njegova teksta podrazumijeva se da je društvo prestalo mukati i urlikati i zatražilo više darova, a domaćin, podržavan od kuma, ne pristaje na veći trošak, na što se društvo, dosljedno svojoj zastrašujućoj grubosti, prihvati nasilja i, kako je prije Lovrić opisao, posadi kuma na tačke i potpali pod njim malo slame. Iz Lovrićeve opisa doznaje se da se kum najprije riječima "opire trošku nametnutom od društva", a zatim i on umiri "smiješne borce" smokvama i rakijom. Društvo uspije, paljenje slame prestaje, a primaju se darovi. Znači da je magijsko-kultna funkcija napuštena, a stvorena nova ljudska umjetnička vrednota.

Radnja nošena pantomimom svatovskog društva sadržavala je u početku apotropejske i lustrativne akcije. Paljenje slame ponavlja vatru i pred za-vršetak igre. Kad se i ova akcija napustila, radnja smiješne glume ilustrira motiv – želju svatova da ih svadbeni poglavari dobro pogoste.

Pantomimska magijsko-kultna akcija maškara mijenja se, kao svaki produkt ljudskog stvaralaštva, uslijed utjecaja socijalno-ekonomskih i osobnih ljudskih faktora. S vremenom akcija maškara može propasti, ali se može i transformirati u igru, ako je u času slabljenja primarne funkcije humanizira ljudska riječ. Kako se ta riječ postepeno razvija od neartikuliranog mukanja i urlika do jasnog sadržaja, tako narodno stvaralaštvo prerađuje magijsko-kultnu formu maškara sve do modernog scensko-dramskog književnog djela.

II. Kadija. Lovrićev opis svadbene dramske igre.

Pretposljednji ili koji drugi dan pira, kako svatovima padne na pamet, izaberi jednoga, komu društvo daje službu kadije, i taj postaje neograničenim gospodarom svatova. Taj kadija sjedne na kola držeći kraj usta drven kolac, koji služi kao kamiš, dok je lula načinjena od tikve pune raznovrsnih izmetina, a sve se to čini, da se ponizi kadija, jer ima tursko ime. Ali i kadija izabere sebi neku vrstu kancelara i poziva preko njega svatove jednog po jednog pred se, osuđujući ih, da udaraju petama poput Turaka. Zato svi svatovi ublažuju kadijinu srdžbu darovima i novcem. Ni mladoženja nije sloboden od kadijina suda. Običaj zahtijeva, da mladoženja potrči koliko god može, a svatovi onda pucaju za njim iz pušaka nabijenih samo prahom, dok se tobože ne sruši mrtav. Tada dolazi ožalošćena nevjesta možeći milost za muža, i kadija nato učini čudo i oživi ga, pošto kao neki dar

dobije kokoš. Ali kad već svi svatovi potpadnu pod novčanu kaznu, odvedu kadiju na kola i učine mu tu prijatnost, da pod njim potpale malo slame.¹⁰

Igralište Kadije nalazilo se na otvorenom prostoru uz svadbenu kuću, vjerojatno na dvorištu, na kojem su stajala kola, trčalo se i pucalo iz pušaka.

Glumci u Kadiji su svatovi, koji jednoga iz svog društva izaberu i dadu mu "službu kadije", a on izabere jednog svata, da mu bude kancelar, koji će druge svatove, kao neke podložnike, zvati na sud pred kadiju. Glumac je i mladoženja, koji se ne pokorava pozivu nego bježi, svatovi "pucaju" za njim, a on se "tobože sruši mrtav", dakle, glumi ubijenog čovjeka. I nevjesta glumi ožalošćenu osobu. Dalje se igra ovdje kao u netom navedenom opisu.

Ova magijsko-kultna akcija s oživljavanjem mrtavaca ima korijen u starim agrarnim kultovima i omladinskim inicijacijskim obredima, ali u igri Kadiji o svemu tome više nema svijesti, što se može zaključiti iz Lovrićeve napomene da "običaj zahtijeva" izvedbu prizora u kojem mladoženja pada mrtav i opet oživi. Znači da je već u Lovrićevo vrijeme prizor s ubojstvom i uskrsnućem bio tradicionalan u dramskoj sceni Kadija, jer je narodni dramatičar osjetio da namjesto izgubljene primarne funkcije može s njim efektno pokazati na predstavi kako je kadijino suđenje nasilno, te izaziva otpor bijegom, kao što je pokazao i žalost zbog ubojstva.

Kadiji je iz dramskih razloga pridodata i akcija s paljenjem slame. Ona je scenskim jezikom iznijela kako je pokorenom narodu dojadio sud i kazna i mito, pa ustaje protiv svemoćnog i čudotvornog kadije i pravi mu nepri-like s vatrom.

Sudjelovanje mlađenaca u svadbenoj igri posebno upućuje na promjene u svadbenom ceremonijalu. Obično se mlađenci za vrijeme svadbe čuvaju i ne izlažu se, oko njih su stalno zaposleni djeveri, kum i jendje, žene iz rodbine, da ih čuvaju od opasnih čarolija i uroka. U Lovrićevo vrijeme već su razna praznovjerja bila oslabila, kad se dozvoljava mlađencima da glume, osobito nevjesti, koja kao žena nije smjela prije ni u maškare.

Dijalog je u Kadiji osobito razvijen. Lovrić ga više puta spominje, kao kad opisuje da kadija preko kancelara "poziva" svatove pred sebe "osuđujući ih" na kaznu ili kad opisuje kako dolazi ožalošćena nevjesta "moleći milost za muža".

¹⁰ Lovrić, Ivan: n. d., str. 131.

Radnja u Kadiji osobito upućuje na dramsko stvaralaštvo u narodu. U Sinjskoj krajji stoljetne borbe s Turcima potaknule su stvaranje pjesama, predaja i šala o kršćanskim junacima, a ima i rugalica na račun turskih protivnika. Dramska igra *Kadija* upravo je parodija na tursko nasilje, suđenje i primanje mita. Ivan Lovrić također je u *Kadiji* vidio izrugivanje Turcima, jer opisujući kadijinu lulu, koja je napravljena od tikve punе izmetina, doslovno piše: "A sve se to čini, da se ponizi kadija, jer ima tursko ime." Kad opisuje radnju u igri, osobito kadijino bahato držanje, Lovrić piše da pozvane ljude osuđuju "da udaraju petama poput Turaka". I na kraju igre, kad osuđenici prekidaju pokornost i pod kadijom pale slamu, Lovrić u tome vidi izrugivanje kadiji jer i sam ironično primjećuje da mu učine "tu prijatnost".

Napuštajući magiju i kult, anonimni narodni dramatičar stvaralački kontaminira uz motiv kadijina suđenja scenu oživljavanja mrtvaca i paljenja slame. Narodni kolektiv prihvata ovu dramu, jer puna "spretnosti i oštromnosti" odgovara njegovu raspoloženju na ratnoj granici.

Dok paljenje slame pod kumom sadrži djelomično magijsko-kultne akcije radi zaštite mladenaca, a smiješno djeluje u toj igri borba među igračima-svatovima, koji se glasovima, mukanjem i urlikom "maskiraju" kao snažni volovi i strašne sile, dotle se *Kadija* gubitkom svijesti o primarnim zaštitnim akcijama transformirao u zrelo scensko-dramsko djelo parodij-skog karaktera. O ovim promjenama, koje su posljedice promjena u samom svadbenom ceremonijalu, odnosno promjena kod ljudi u odnosu na praznovjerja, pružaju dovoljno podataka pojedini dramski elementi *Kadije*.

Zapazivši na svadbi scensko-dramske sadržaje, Lovrić se potruđio da ih odvoji od običaja značajnim opisima i posebnom informacijom u kojoj djela slična "*Kadiji*" naziva "igre u spremnosti i oštromnosti" u čemu se zapaža pokušaj da ih definira.

Zanimljivi su i Lovrićevi podaci o vremenu kad se igre igraju, "kojima se ispunjava poslijepodne za vrijeme svadbenih svečanosti". Iznenadjuje i neizravan podatak o množini tih igara, kojih je morao biti veći broj kad su mogle ispuniti vrijeme igranja na svadbi, koja traje nekoliko dana, "redovno od nedelje ili ponedeljka do četvrtka".¹¹

Koliko su dragocjeni Lovrićevi podaci o svadbenim dramskim igram, toliko treba žaliti što nije dospio opisati i ostale igre, koje samo općenito spominje, poput Fortisa, kojemu je sam zamjerio sličan postupak. Ali još

¹¹ Lovrić, Ivan: n. d., str. 131.

je žalosnije što su Lovrićevi podaci o dramskim igramama ostali zaboravljeni tokom stoljeća, sve do naših godina. Zasluzan prevodilac Mihovil Kombol istaknuo je Lovrićevu građu o narodnim običajima, ali se na igre svadbene nije osvrnuo. Za njim kao da se se poveli i pisci povijesti hrvatske književnosti, raznih teatralogija i etnografskih pregleda, nitko nije u stručnoj literaturi zabilježio stare Lovrićeve podatke o folklornoj drami.

Međutim neovisno o Lovrićevoj građi o dramskom folkloru i šutnji o njemu u stručnim djelima, u Sinjskoj krajini djelovalo je folklorno kazalište na svadbama i prelu, a i za vrijeme poklada, koje Lovrić u svojim Bilješkama spominje u vezi s narodnim kolom, ali o pokladnim maškarama i njihovim igramama nije pisao.

Budući da je Institut za narodnu umjetnost u Zagrebu imao intres i za sinjski folklor, njegovi su stručni suradnici u više navrata obavljali terenska istraživanja u Sinjskoj krajini. Lelja Taš sabirala je 1953. god. građu o svadbenim i pokladnim običajima, Nikola Bonifačić Rožin o dramskom i drugom folkoru 1958. i 1965. god., Ivan Ivančan 1965. skupljao je uz plesove i podatke o svadbenim i pokladnim običajima, Josip Milićević je 1965. i 1966. sabirao građu o narodnim običajima u Sinjskoj krajini. Koristeći se sabranom građom u Sinjskoj krajini Nikola Bonifačić Rožin napisao je o narodnoj drami članak "Narodna drama i igre u Sinjskoj krajini", koji je objavljen u Zagrebu u *Narodnoj umjetnosti* u tematskom broju kome je naslov "Studije i građa o Sinjskoj krajini".¹² U članku je, u historijskom pregledu sinjskog narodnog dramskog stvaralaštva prvi put iznesena Lovrićeva građa o folklornoj drami, opis Kadije i značajna napomena o svadbenim igramama, a zatim je motiv Kadije i Paljenja slame uspoređen sa suvremenim sinjskim folklornim kazalištem, da se utvrди kako su se ovi motivi iz Lovrićeve građe mijenjali kroz vjekove.

Istraživanje na sinjskom terenu nije našlo na svadbi Kadiju, dramsku igru kakvu je opisao Lovrić, ali su nađene pokladne igre o Turcima nasilnicima. U pokladnim svatovima predstavlja se ubojstvo djevera, kojeg ubije Turčin, a oživi pop na plač i molbu cure u svatovima. Parodija sudenja ponkad se izvodi na svadbama, gdje suca predstavlja magarac.

O promjenama za dramski folklor osobito zorno svjedoče varijante "Paljenja slame pod kumom", kao i paljenje slame pod kadijom, što ih je već Lovrić opisao. Već je kod Lovrićeve građe primjećeno da neke magijsko-

¹² Bonifačić Rožin, Nikola: *Narodna drama i igre u Sinjskoj krajini*, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 5–6, 1967–1968, str. 517–578.

kultne akcije slabe, taj se proces nastavio do našeg vremena kad su čaranja negdje posve napuštena.

Bučna ponašanja svatova u kući ili oko kuće, dok su mладenci u bračnoj sobi, imaju u narodu više tumačenja. Na pitanje zašto okolo svadbene kuće “vuci” obilaze urličući i zašto mladići pred svadbenom kućom noću viču, pjevaju i zovu svatove, često je bio odgovor da je to radi običaja, da bukači dobiju darove, hrane i pića.¹³

U Dalmatinskom primorju i na otocima sve do Kvarnera i Istre, za koju Lovrić kaže da su joj običaji slični “morlačkima”, postoji običaj da se noću “barba”, lupa u limeno posuđe, viče i komedija pred kućom u kojoj je pir udovca i udovice. Uz izjavu da je to starinski običaj, koji put se u šali čuje da se bukom plaše mrtvaci, prijašnji muž i žena, da ne dođu do svojih u kući.

U naše vrijeme gdje se naišlo na paljenje svekra ili nekog drugog svata, popraćeno sipanjem soli u vatru tumačilo se da se to čini radi smijeha i ot-kupa. Ali uz “češljjanje kraj ognjišta i sipanje soli u vatru” zadržalo se neko vjerovanje da je to dobro učiniti radi zdravlja mladića koga se češlja, osobito ako je taj boležljiv.

Ovdje će sada iznijeti iz velikog broja tekstova o suvremenoj sinjskoj narodnoj dramskoj gradi, što sam ih objavio u svom spomenutom radu, samo nekoliko primjera bliskih Lovrićevim opisima. Time će biti istaknuta stari na utvrđenih dramskih motiva i dokumentirana bujnost narodnog dramskog stvaralaštva, kao i umjetnost dramskog dijaloga, što se od koljena na koljeno prenosi usmenim putem. S vremenom se nisu samo prerađivali motivi, nego su se mijenjale i prigode kad se igre izvode. Primjeri koji se ovdje iznose i o tome svjedoče:

Paljenje svekra. Izvodi se u mladoženjinoj kući. Tekst je iz Graba. Naloži se vatra, slama na ognjištu. Legnu svekra uz vatu i viču:

– Spalit ćemo ga, pun je uši. – Pritom bacaju sol u vatru, da puca.

– Što puckaraju uši na njemu, što je zapušten! Ako nema tko da ga otkupi i očisti od uši, mi ćemo ga spalit.

Nevista kaže: Nemojte ga, pustite ga.

Jenga uz nju govor: Evo, otkupit će ga nevista. Evo, doša je njegov spas u kuću da ga spasi.

Nevista im daruje bičve. Oni su obično obučeni. Sve to izvode svatovi.

(Kazivao Mate Livaja, rođ. 1925, službenik muzeja u Sinju)

¹³ Mirko Božić čuo je od naroda da se uz bračnu sobu pravi buka da bi mладenci u njoj bili slobodniji. (O tome je izvjestio u svom diskusijском prilogu na skupu o Ivanu Lovriću).

U Brnazama pokušavaju "zapalit" starog svata. Ovu šalu katkad izvode dosta vjerno. Starog svata postave na kola (slično su u Lovrićevu vrijeme s kadijom postupali), a sa strane kola utaknu kukuruzovinu koju zapale i tako ga voze u kolima dok nevista ne plati otkup.

U Dicmu kum i kuma pale svekra i svekrvu. Dovedu ih do ognjišta, kao da će ih gurnuti u vatru i pritome bace šaku soli u vatru da pucketa i kažu da to padaju i izgaraju uši. Nevista otkupljuje svekra i svekrvu, daje kumu čarape, a kumi šudar.

Turčin se češće javlja u igrana pokladnih maškara. U Hrvacama je po tursku obučen, ima čisto lice, nosi sablju i goni pokladnog dida.

U Obrovcu "naprave jednog mrtvoga. To bude diver iz pokladnih svatova. On se šali sa curama.

Turčin mu kaže: Pusti tu curu, to je moja.

Diver: Šta je twoja! Sad je svačija.

Onda se potuku. Turčin ima sablju, po tursku je obučen, ima fes, gače, brčinu. Diver je u narodnoj nošnji. Turčin u tučnjavi ubije divera.

Cura plače: Joj, meni, žalosna li sam, di mi pogibe. U pomoć, ljudi!

Ljudi skoče (na Turčina): Zašto si ga ubio?

Pop dođe sa strane. Ima popovsku robu, crni šešir. Nosi očenaše u ruci.

Cura: Molim vas, pope, ako možete, da mi ga oživite. To je moj stari ljubitelj.

Pop moli i kropi, onda ga oživi.

(Kazivao Dujo Bilobrk, mlinar iz Obrovca, rođen 1923. Zabilježio N. Bonifačić Rožin)

I u Biteliću je Turčin komandant svatova. On uzme nožinu. Njemu se daje arač. On što skupi daje bandirima. – Daj Arač! – kao da smo mi njegovi robovi. Dadu mu katriga pa na njoj prekrsti noge i zapali čibuk. Mota što deblji list.

Turčin u povorci ide uvijek dostojanstveno, ne poskakuje i ne galami kao drugi, ali povremeno vadi kuburu i uzvikuje:

– Ovo je car Suliman. Car Suliman ne boji se nikoga. Koji je dao nalog da njegova vojska sudi i osuđiva? Car Suliman je to naredio. Ovo je vojska cara Sulimana.

Jednoga momenta maškare zajedno s Turčinom, po njegovu naredenju, traže ubojicu silnog cara. Viču da treba kazniti ubojicu i pritom maškare jure okolo, galame i traže ga.

(Ovaj sadržaj je zabilježen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Milićevića, pohranjenoj sada u Zavodu za istraživanje folklora.)

Ovi prizori s Turčinom iz raznih skupina pokladnih maškara, ali svi u igri "Svatova" svjedoče da je u Sinjskoj krajini dramski obradena naročito tema o Turcima s kojima su Sinjani vodili žestoke borbe. U većini prizora Turčin je siledžija, na drugom mjestu kupi harač, na trećem izjavljuje da je car Suliman dao nalog da njegova vojska "sudi i osuđiva" i naređuje maškarama, vojsci, da traže ubojicu "silnog cara", što oni odmah i čine, jure okolo i galame.

Sve ove scene poznate su u Sinjskoj krajini, a ima sličnih i drugdje po Dalmaciji, izgledaju kao fragmenti drame o silnom Turčinu, koji na kraju bude pobijeden. Na terenu u cjelovitom obliku nije zabilježena ovakva drama, ali u Lovrićevom vrijeme svadbena igra "Kadija" još je sadržavala spomenute bitne prizore.

Koliko je u Dalmatinskoj zagori ukorijenjen motiv o smrti i oživljenu, dramski izveden, posebno ilustrira igra pokladnih maškara, koje s "Bricom" "prave predstavu", kako kažu u Čitluku:

Maškara brije drvenim nožem, maže čim god. Učini kao da je zaklao (onganoga koga je brijao).

Ovaj pada kao da je mrtav. Onda ga brico oživljava.

Brico mu šapće: Dignit ćeš se, oživljavaj!

Onda se (mrtav) digne.

(Kazivao Ante Barać pok. Filipa. Zabilježio N. Bonifačić Rožin)

Daljnja ispitivanja u Sinjskoj krajini i šire u narodu vjerljivo bi našla još građe, koja bi mogla potvrditi davne Lovrićeve podatke o dramskom folkloru.

Nadam se da će ovaj znanstveni skup pridonijeti tome da Sinjanin, pronicavi Ivan Lovrić nađe svoje mjesto i u povijesti hrvatskog kazališta.

Ruža Bonifačić

*Ta rič neka bude moje otkupljenje Povodom stote obljetnice rođenja – Nikola Bonifačić Rožin**

Nikola Bonifačić Rožin (Punat 6. I. 1913. – Zagreb 25. IV. 1995.) hrvatski je književnik i folklorist. Sin je Mika Bonifačića Barića, težaka i narodnog pjesnika, i Rože r. Mrakovčić Pavlić, domaćice, težakinje, narodne babice i kazivačice puntarskih narodnih pjesama i predaja. Prema imenu majke, koja ga je odgojila kao udovica, Puntari su mu nadjenuli nadimak Rožin, a od 1941. on ga i trajno dodaje svom prezimenu. Osnovnu školu polazio je u Puntu, a gimnaziju kod franjevaca na Košljunu, te potom u Sušaku, gdje je 1933. i maturirao. U Zagrebu je studirao agronomiju na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu (1933.) te etnologiju i slavistiku na Filozofskom fakultetu (od 1941.). Zbog svojeg političkog djelovanja zatvaran je u gradu Krku 1934.

Bio je instruktor u Zadružnoj školi Higijenskog zavoda u Zagrebu (1936.–1939.), korektor u Narodnim novinama (1939.–1945.), knjižničar u Nakladnom zavodu Hrvatske (1945.–1950.), u Posudbenoj knjižnici NO Centar i Knjižnici JAZU (1950.–1952.). Najdulje i najkonstruktivnije bilo mu je zaposlenje u Institutu za narodnu umjetnost (danasa: Institut za etnologiju i folkloristiku) od 1952. do umirovljenja 1979. Bio je tajnik Društva krčkih Hrvata u Zagrebu 1940. Od 1945. je član Društva književnika Hrvatske (danas: Društva hrvatskih književnika), član Društva folklorista Hrvatske i njegov tajnik 1961. Bio je i slikar amater (skupna izložba u Puntu 1975.), a i autor nekoliko skladbi (npr. pjesma *Mene zovu Bodulo*, ispjevana 1934, danas se smatra narodnom).

* "Ta rič neka bude moje otkupljenje", [Obljetnice, Povodom stote obljetnice rođenja – Nikola Bonifačić Rožin], Krčki val, prosinac 2013, str. 34–35.

Već u obitelji je stekao ljubav za „rič“ koja je „čakavska, puntarska, človika zlamenje“, ali i „kraljevska, kneževska, Jevropi čujenje“, kako će kasnije zapisati u jednoj od svojih pjesama. Kao učenik osnovne škole počeo je bilježiti narodne pjesme na poticaj svoje majke, a u mladosti pisati i svoje prve pjesme i pripovijetke. Kao pisac stasao je u književnom krugu velikog hrvatskog pjesnika Tina Ujevića, s kojim se u mladosti i srednjim godinama intenzivno družio i prijateljevao.

Prvu pjesmu *Bolna uspomena* objavio je u sušačkim novinama *Naša slo-ga* 1930.; prvi ciklus pjesama *Šesti kontinent* u Zagrebu 1957. (*Rad Jugosla-venske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 313), a jedinu zbirku čakavskih pjesama *Poljubica* u Rijeci 1964. (Pododbor Matice hrvatske). Svoje pjes-me objavljivao je u više književnih časopisa, a neke od čakavskih pjesa-ma uvrštene su mu i u više antologija. U svojoj refleksivnoj, domoljubnoj i pejzažnoj poeziji, pisanoj pretežno na zavičajnoj čakavštini, većinom u for-mi soneta, u kojoj su sačuvane riječi i nazivi lokaliteta, uzrečica i običaja iz prve polovice 20. stoljeća, a i od ranije, dosegao je, prema mišljenju mno-gih, vrhunce svojih literarnih mogućnosti. Potpisivao se pseudonimima *Paval Juranić*, *Nikola de Dragomiri* i puntarskim nadimkom *Miko Rožin*.

Iako je u književnost ušao kao pjesnik, znao je reći da je ponajprije dramski pisac. Kao srednjoškolac i student amaterski se bavio glumom i režijom. Od deset njegovih drama dvije su izvedene u Hrvatskom narod-nom kazalištu u Zagrebu: *U vrtlogu* (1937.), nagrađena je visokim kazališnim nagradama – Bachovom, Freudenreichovom i Demetrovom, te Krsnik (1941.). Ovakvo priznanje hrvatske intelektualne elite otkrilo je, u do tada mладога, samozatajnog „seljačkog sina“, znatan talent za dramu, kojim će, bilo kroz vlastita djela, bilo kroz ona nepoznatih autora, širena usmenom predajom (narodna drama), biti protkan čitav njegov život. Kao međuratni dramatičar pripadao je nacionalnom smjeru hrvatske drame inspirirane prizorima iz seljačkoga života. Među njegovim tiskanim književnim radovi-ma su i drame *Zbogu* (*Krčki kalendar*, Zagreb, 1940.), *Marijica* (*Krčki kalend-dar*, Zagreb, 1941.), *Cvrčak* (Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.), *Plijen* (vlastita naklada, Zagreb, 1955.). Razne amaterske družine izvodile su mu aktovku *Cvrčak*, prilično popularne komedije *Srce i orihi*, *Marelica i presli-ca* te *Ive je našal mladu*, a Kazalište lutaka u Rijeci i igru *Petar Klepac*. Djela su mu prevođena na slovenski jezik i esperanto. Okušao se i kao romano-pisac te je u rukopisu ostavio opsežni nedovršeni roman *Franina*.

Bavio se i povijesnim radovima posvećenima Baščanskoj ploči („Zi-dine Zvanimirova i Baščanska ploča“, *Krčki zbornik*, br. 1, Krk 1970, str.

181–200; “Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku”, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 45, Zagreb, 1971, str. 137–159; “Oblici tradicionalne stičarske kulture na otoku Krku”, *Rad 21. kongresa SUFJ*, Sarajevo 1976, str. 143–169). Suprotno dotadašnjim tumačenjima, iznio je mišljenje da su na ploči, umjesto imena svjedoka darovanja, navedeni nazivi darovanih područja na otoku Krku. Njegova se teza zasniva s i danas postojećim toponimima, usmenoj predaji, njegovim terenskim istraživanjima, ali i na lucidnoj analizi povijesnih okolnosti tog doba, što se sve složilo u jednu moguću i plauzibilnu povijesnu sliku. Sama teza nije naišla na podršku drugih istraživača, ali se njegova živa “povijesna slagalica”, proizašla iz nje, uglavnom održala do danas i obogatila razumijevanje i same ploče i doba u kojemu je nastala.

Kao folklorist se bavio pretežno usmenom književnošću, a prvi u Hrvatskoj sustavno je zapisivao i proučavao narodno dramsko stvaralaštvo. Njegovom predanom dugogodišnjem radu dugujemo glavninu zapisa tekstova hrvatskog folklorног kazališta u cjelini. Uočivši scenska svojstva obreda i običaja, upozorio je na njihovu dramsku vrijednost, zalažeći se za emancipaciju narodne drame kao ravnopravnog roda unutar narodnog stvaralaštva. Objavljene su mu knjige *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 27, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1963.) i Gajuša, Izbor iz “Narodnoga blaga” Ljudevita Gaja (Yugodidacta, Zagreb, 1973.). Autor je dvadesetak studija i članaka (u godišnjaku Instituta Narodna umjetnost i drugdje), brojnih referata na znanstvenim skupovima i osamdesetak rukopisnih zbirki, većinom s terenskih istraživanja po čitavoj Hrvatskoj, koje su pohranjene u Institututu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

Vera Bonifačić i Nikola Bonifačić Rožin (iz obiteljskog albuma Ruže Bonifačić)

Supruga Vera Bonifačić, majka Ruža Bonifačić i Nikola Bonifačić Rožin (iz obiteljskog albuma Ruže Bonifačić)

Nikola Bonifačić Rožin kao terenski istraživač (iz obiteljskog albuma Ruže Bonifačić)

↑ Holo neće vratiti se me preostaje, tako bi goriči etoi dolj, a tko dolj
got užuje.

Grad Rijeka požlonio je 21. IV. 1987.

↑ plakete cakavskim pjesnicima:

- Nikoli Bonifaciju Rožin, Ivane Crnja,
David Trabalin, Zoran Kompanjet i
Zjuro Pevići - uz spomen 30 god. svih
čakavskih pjesnika doza glavnika (Novi list)

a 1987. je Rijeka proglašena poljubica baca u horu popise

U ljetu mladici novici učelaju se maj Škola folklora
od trećeg. Vrijun učave "v izuli" - u mutoriji, stoka,
depresije na voen u Punat i dočine na pleci (koz
na Rku, prije, a u mreži danje na mori, na mirovici)
stibili, vratiči, rupacima, djevojačkim i na vodi stave berkesumi
kuklaci - medvjedac. Ovi "majci" stampaju vino po mjestu dan
prije tanice pod majem. Tanac na prvu nedjelju održava
poplavne vino mukhe škola, ponudili su i meni pa sam
kaznjen, kod zatunce u "Burg" gledao, zatunci je
u jednom živčevu, koje je pričala mi s putem folklora i

zbirku mojih

ček početku

je učeliš

moj star

druge i

mladiči,

zemunski

Vlado,

Pavlinic

direktor

Građanski

ki blizatelje

u Rijeci,

pozovore,

On je maje

pjesme predstavio

Podobdoru

Nikola Horvat

1964. je nastale u Puntu aktivnosti

te su

članom - zatunci su, i jo pod majem.

stampane. Ove su pjesme majke stampane u

na Rku Rijeko reviji

1964. pod naslovom

pod naslovom

Ali nakon

horvatice

zufotograf

1971.

zraju

članice

članice u

Prilog bibliografiji

Nikole Bonifačića Rožina¹

Folkloristika

Knjige

- Gajuša, Izbor iz "Narodnoga blaga" Ljudevita Gaja, Zagreb, Yugodidacta, 1973, 86 str.
- Narodne drame, poslovice i zagonetke, Zagreb, Matica hrvatska, Zora, 1963, 370 str. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 27)

Rasprave, članci, građa

- Arhaične kamene građevine, Krčki zbornik, Krk, 8, 1976, str. 77-83.
- Baba gljive bere, Medimurska svadbena komedija, Kaj, Zagreb, 2, 1969, 10, str. 47-53.
- & Vera Bonifačić-Mrakovčić, Bibliografija radova prof. Ive Jelenovića, Krčki zbornik, Krk, 6, 1975, str. 325-327.
- Čovjek kao scenski rekvizit, Rad VIII kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Titovu Užicu 1961, Beograd, 1961, str. 419-423.
- Darovnica kralja Zvonimira Opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 45, 1971, str. 137-155, [2 str. tabli fotografija] = U: Bašćanska ploča, ur. Andre Mohorovičić i Petar Strčić, [knj.] I, [Rasprave, studije, članci i ulomci iz cjelovitih djela], sv. 37, Zagreb-Krk-Rijeka, JAZU, 1988, str. 331-353.
- Dogadjaji u opatiji sv. Lucije kod Baške poslije smrti kralja Zvonimira 1089. godine, U: Zvonimir, kralj hrvatski, zbornik radova, ur. Ivo Goldstein, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1997, str. 247-254.
- Dramske igre na svadbama u zagrebačkim selima, Zbornik XII. kongresa jugoslovenskih folkloristov – Celje 1965, Ljubljana, 1968, str. 185-190.
- Dramski elementi i oblici u našem narodnom stvaralaštvu, Rad X-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije na Cetinju 1963, Cetinje, 1964, str. 283-296.

¹ Autor je publicirao i pod pseudonimima: Niko Bonifačić, Nikola de Dragomiri, Nikola Barić, Pavel Juranić, Miko Rožin, Ive Bonifačić, I. Bonifačić.

Folklorno kazalište u južnom dijelu Hrvatskog zagorja, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 10, 1973, str. 217-258. = *Folklor Gupčeva zavičaja*, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, 1973, str. 217-258.

Fran Dorčić, O životu i običajima Baške, *Krčki zbornik*, Krk, 6, 1975, str. 191-207.

Govor maškara zvončara iz Kastavštine i okolice, *Zbornik 18. kongresa Jugoslovenskih folkloristov* Bovec 1971, Ljubljana, 1974, str. 304-308.

Grada o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića, *Zbornik Cetinske krajine*, Sinj, 1: *Ivan Lovrić i njegovo doba*, Referati i saopćenja sa znanstvenog skupa, 1979, str. 341-350.

Građa o narodnoj drami, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1, 1962, str. 92-100.

Hrvatske narodne dramske igre, *Danica*, *Pučki kalendar*, Zagreb, 1963, str. 129-143.

Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz Čićarije i kotora Buzet, IEF rkp 90. god. 1952., U: Tanja Perić-Polonijo, Iz rukopisne baštine Instituta za etnologiju i folkloristiku, Rukopisne zbirke Nikole Bonifačića Rožina (1952. g.) i Vinka Žganca (1957. i 1960. g.), *Buzetski zbornik*, Buzet, 26, 2000, str. 151-194.

Igre "Tri kralja" i "Vertepi" kod jednog dijela stanovništva Hrvatske, *Rad XIV kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Prizrenu* 1967, Beograd, 1974, str. 433-440.

Ive Jelenović, Život i rad, *Krčki zbornik*, Krk, 6, 1975, str. 321-324.

Iz folkloru Hrvata u Bačkom Bregu, *Rad XX kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Novom Sadu* 1973, Beograd, 1978, str. 137-146.

Jedan značajan rukopis Ljudevita Gaja, *Narodno stvaralaštvo – folklor*, Beograd, 10, 1971, 39-40, str. 136-148.

Koledarski ophodi i čestitanja, *Danica*, *Pučki kalendar*, Zagreb, 1965, str. 119-127.

Krčki folklor i iseljeništvo, *Matica, Iseljenički kalendar*, Zagreb, 1963, str. 172-175.

Legende o Kralju Matijašu, *Kaj*, Zagreb, 6, 1973, 7, str. 77-80.

Ljudevit Gaj sabirač narodnih umotvorina, *Kaj*, Zagreb, 3, 1970, 12, str. 65-74.

Maškare i njihove dramske igre na otoku Braču, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 11-12, 1974-1975, str. 365-397 = *Brački zbornik*, Zagreb, 11, 1975, str. 365-397.

Napomene uz Mrakovčićevu Mladovanje u Puntu, *Krčki zbornik*, Krk, 6, 1975, str. 189-190.

Narodna drama i igre u Sinjskoj krajini, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 5-6, 1967-1968, str. 517-578 = *Studije i grada o Sinjskoj krajini*, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, 1968, str. 517-578.

Narodna drama u Hrvatskoj, Treći kongres folklorista Jugoslavije održan od 1.-9. 9. 1956. godine u Crnoj Gori, Cetinje, 1958, str. 163-172.

Narodne ručne lutke, U: *Kolo vokalnih i instrumentalnih kompozicija*, knj. 1, sv. 7, Zagreb, *Matica iseljenika Hrvatske*, 1960, str. 49-53.

Oblici tradicionalne stočarske kulture na otoku, *Rad 21. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije Čapljina*, 17.-21. septembra 1974, Sarajevo, 1976, str. 143-169 = U: *Bašćanska ploča*, ur. Andre Mohorovičić i Petar Strčić, [knj.] I, [Rasprave, studije, članci i ulomci iz cijelovitih djela], sv. 37, Zagreb-Krk-Rijeka, JAZU, 1988, str. 445-449.

- Odnos Ljudevita Gaja prema narodnom stvaralaštvu, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest*, Zagreb, 3, 1973, 1, str. 161-169.
- Pojava narodnih dramskih tekstova u literaturi XVIII. stoljeća, U: *Dani hvarskega kazališta, Eseji i grada i hrvatskoj drami i teatru*, 18. stoljeće, Split, Čakavski sabor, 1978, str. 81-97.
- Pokladne igre u starom Zagrebu, *Narodno stvaralaštvo – folklor*, Beograd, 11, 1972, 41- 43, str. 61-68.
- Pokladne maškare u Konavlima, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 4, 1966, str. 153-174.
- Porodaj kao motiv u narodnoj drami, *Rabotata na XIII kongres na Sojuzot na folkloristite na Jugoslavija vo Dojran 1966. godina*, Skopje, 1968, str. 385-390.
- Predaja o mlinu na Krapini, *Kaj*, Zagreb, 5, 1972, 5, str. 81-93.
- Puntarska predaja i puntarske glagoljske matice, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 37, 1953, str. 145-204 = U: Ragužin, Alojzije i Nikola Bonifačić Rožin, *Uspomene, Punat, [vlastita naklada]*, 2010, str. 113-177.
- Pust kod istarskih Hrvata, *Rad XVII kongresa SUFJ Poreč 1970*, Zagreb, 1972, str. 53-59.
- Scenski elementi u proljetnim ophodnim običajima, *Rad IX-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Mostaru i Trebinju 1962*, Sarajevo, 1963, str. 323-331.
- Svadbena dramatika u Dubrovačkom primorju, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 3, 1964-1965, str. 39-74.
- Svadbena igra "Traženje ptice" kod Valvasora i danas, *Narodno stvaralaštvo – folklor*, Beograd, 1, 1962, 1, str. 27-31.
- Šante i Pante, Narodne ručne lutke u Hrvatskoj, *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 15, 1962, str. 135-156.
- Zagreb i pjesnik Tin Ujević, Anecdote o Tinu, *Zagrebačka panorama*, Zagreb, 5, 1962, str. 14-15.
- Zagrebački daci grabancijaši, *Kaj*, Zagreb, 2, 1969, 12, str. 20-29.
- Zidine Zvonimirova i Baščanska ploča, *Krčki zbornik*, Krk, 1, 1970, str. 181-200 = U: *Baščanska ploča*, ur. Andre Mohorovičić i Petar Strčić, [knj.] I, [Raspbrane, studije, članci i ulomci iz cijelovitih djela], sv. 37, Zagreb-Krk-Rijeka, JAZU, 1988, str. 291-312.
- Žitak ili pokladno suđenje, *Rad XI. kongresa SUFJ u Novom Vinodolskom 1964*, Zagreb, 1966, str. 83-91.
- Životni običaji u Lici, *Lički kalendar*, Zagreb, 1956, str. 62-64.

**Izbor iz rukopisnih zbirk folklorne građe objavljen
u drugim zbirkama:**

- [Istarske narodne priče], U: Maja Bošković Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, 1959, 287 str.
- [Istarske narodne pjesme], U: Olinko Delorko, *Istarske narodne pjesme*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1960, 208 str.
- Navedene zbirke sadrže izbore iz: *Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz Čićarije i kotara Buzet*, 1951, IEF rkp 90; *Hrvatski narodni običaji, priče i pjesme*

iz kotara Rijeke, 1952, IEF rkp 87; Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz kotara Poreč i okolice Rovinja, 1952, IEF rkp 88; Hrvatske narodne pjesme iz kotara Pule 1, 1952, IEF rkp 89; Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz kotara Buje, 1952, IEF rkp 91; Hrvatske narodne priče kotara Pule 1, 1952, IEF rkp 187; Hrvatski narodni običaji kotara Pule 1, 1952, IEF rkp 197; Hrvatski narodni običaji, pjesme, priče iz kotara Pazin, 1953, IEF rkp 118; Hrvatske narodne pjesme, običaji, priče i drugo kotara Pule II. i Lupoglava, 1953, IEF rkp 140.

[Zagrebačke priče i predaje], U: Ljiljana Marks, Vekivečni Zagreb, Zagrebačke priče i predaje, AGM, Zagreb [3. izd.], 1994; 2000; 2010.

Sadrži izbor iz: Folklorna građa Hrvatskog zagorja 1, 1969, IEF rkp 859; Folklorna građa Hrvatskog zagorja 2, 1970, IEF rkp 879; Pokladni običaji i kazivanja o seljačkoj buni u Poljanici, Gornjoj i Donjoj Bistri, Oroslavljju i Jakovlju, 1969-1972, IEF rkp 858; Folklor grada Zagreba. Predaje (izbor), [1988], IEF rkp 1245; Bijeli Zagreb grad [1960-1980?] IEF Dok. Trezor (4 fascikla).

Prikazi knjiga

Ivo Žic-Klačić, Smih naš bodulski, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, Libar prvi 1969, 184 str.; Libar drugi, 1971, 146 str., Narodna umjetnost, Zagreb, 9, 1973, str. 233-234.

Joksim Radović, Zbirka narodnih izreka, Grafički zavod, Titograd 1962., Narodna umjetnost, Zagreb, 3, 1964-1965, str. 208-209.

Niko Kuret, Ziljsko Štehvanje in njegov evropski okvir, Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana 1963., Narodna umjetnost, Zagreb, 3, 1964-1965, str. 209-210.

“Niš ne reci, niš ni”, Krčki zbornik, Krk, 2, 1971, str. 373-376.

Novinski članci

Hrvatska Bujština kroz pjesme, priče i običaje, Tragom ekipe Instituta za narodnu umjetnost iz Zagreba, Hrvatski glas, Buje, 11, 1952, br. 153, str. 4.

Istrani nekad, Život Istrana po jednom glagoljskom notarskom protokolu, Vjesnik, Zagreb, 1953, 13. lipnja, str. 5.

Legende o kmetstvu i Matiji Gupcu, Modra lasta, Zagreb, 1969, 2, str. 12-13.

More u folkloru, Modra lasta, Zagreb, 1969, 19-20, str. 14.

Narodna drama, Modra lasta, Zagreb, 1969, 18, str. 14.

Novogodišnje pjesme i običaji, Modra lasta, Zagreb, 1969, 9, str. 14-15.

Poklade i maškare, Modra lasta, Zagreb, 1969, 11, str. 14-15.

Punat i Puntari, Vjesnik, Zagreb, 1953, 23. travnja, str. 4.

Zagrebački puntari, Modra lasta, Zagreb, 1969, 15, str. 14.

Književna djela (dramska djela – objavljena i rukopisna, izvedena i ne izvedena te poezija)

Dramska djela

a) objavljeno

Plijen, Drama u tri čina, [Bjelovar / Zagreb], vlastita naklada, 1955, 65 str.

b) objavljena i izvedena

Cvrčak, Aktovka, [jednočinka], Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946 [i.e. 1947], 19 str. (Omladinsko kazalište) = [odломак] U: Žena u borbi, Glasilo Antifašističke fronte žena, [s.l.], 9, 1951, 7, str. 10-11 = [prevedena na slovenski Skržat, prev. N. Ribičić, [Ljubljana, s.a.] [Izvedena na više mjesta, s.l., s.a.]

Iza oluje, Aktovka, Ribarski kalendar, Zagreb, 1949, str. 252-258. [Izvodile su razne amaterske družine, s.l., s.a.]

Marijica, Aktovka / napisal Miko Rožin, Krčki kalendar, Zagreb, 1941, br. 4, str. 103-106. [Izvela Amaterska družina Punat, s.l., s.a.]

Zbogu, Aktovka, prestava u jeden činu / napisal Miko Rožin, Krčki kalendar, Zagreb, 1940, br. 3, str. 62-68. [Izvela Amaterska družina Punat, s.l., s.a.]

c) rukopisna – izvedena

*Krsnik, Drama u tri čina. Izvedeno u HNK – Zagreb, redatelj Tito Strozzi, scenograf Marijan Trepše, Zagreb, premijera: 22. 1. 1941. * 10. 3. 1941. 6 pred. HAZU Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Zagreb, HNK 2435.*

Malo pred zoru, Drama u 3 čina. [Izvedeno u Zadružnoj školi, s.l., 1940?]

*Marelica i preslica. Izvodili – Amaterska družina Punat, Punat, 1950.; Zagreb, 9. 11. 1967.; Udruga kumpanija "Štorije" Punat, redateljice i scenografinje Alica Karabaić i Nada Kirinčić, Punat [et.al.], premijera: 30. 3. 2014. * 24. 6. 2015. 6. pred. (ponovljeno: 20.04.2014. Narodni dom Punat; 20.07.2014. u sklopu ljetnih priredbi, otvorena scena Punat, obala; 23.07. 2014. Vrbnik, ljetne priredbe na otvorenom, placa; 25.10.2014. Centar za kulturu Trešnjevka, Zagreb; 24.06.2015. Festival pučkog teatra Omišalj – izvedba u Omišlju)*

Petar Klepac, Lutkarska igra u 5 slika. [Izvelo Kazalište lutaka – Rijeka, Rijeka, 1964.]

*Srce i orihi, Komedija u 3. čina. Izvodili [Amaterska družina Punat 1961.; Rijeka 1962.]; [Klub žena otoka Krka iz Astorie, New York, SAD, 1983.]; Udruga kumpanija "Štorije" Punat, redateljice i scenografinje Alica Karabaić i Nada Kirinčić, Punat – Rijeka, premijera: 11. 3. 2012. *15. 3. 2013. 4 pred. (ponovljeno 14.04.2012. Narodni dom Punat; 02.12. 2102. Narodni dom Punat – za predstavu dobivena zahvalnica Općine Punat za očuvanje kulturne baštine i domaćeg izričaja; 15.03.2013. dvorana Filodrammatice u Rijeci)*

Trinajstić, Komad u 5 slika prema istarskoj narodnoj priči [igrokaz]. Izvedeno u Kazalištu lutaka Zagreb, redatelj Berislav Brajković, scenograf Edo Kovačević, kostimografinja Ljubica Wagner, lutke Ivan Kožarić, Paula Galeković i Željan

Markovina, Zagreb, premijera: 29. 11. 1956. * 7. 3. 1957. 20 pred. HAZU Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Zagreb, LDT 23.

U vrtlogu, *Drama iz primorskog sela u tri čina*. Izvedeno u HNK – Zagreb, redatelj Hinko Nučić, scenograf Ljubo Babić, Zagreb, premijera: 30. 11. 1937.* 14. 12. 1937. 4 pred. HAZU Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Zagreb, HNK 2347. (Nagrada je Nagradom Josip Bach za najbolje glume pisane u narodnom duhu te tehnički i scenski tako dotjeranima da se mogu preporučiti za izvođenje u inozemstvu, Nagradom Josip Freudenrich za izvornu pučku glumu – obje nagrade dodjelila je Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca u Zagrebu 1936., kao i Demetrovom nagradom za sezonus 1937./1938.)

Poezija – zbirka

Poljubica, Pododbor Matice hrvatske, Rijeka, 1964, 85 str.

Poezija u časopisima i zbornicima

“Bodul” / Miko Rožin, Krčki kalendar, Zagreb, 1939, str. 31.

“Bolna uspomena”, Naša sloga, Sušak, 3, 1930, 498, str. 5.

“Brod” [tekst], Mario Nardelli [kompozicija], U: Melodije Istre i Kvarnera 69, 25. VI. – 5. VII. 1969. Cop. 1969. str. 8-9.

“Gajeta”, Republika, Zagreb, 3, 1947, 5, str. 337.

“Himna Gospodu” / Nikola Barić, I, II, Luč, 1931, 4-5, str. 102.

“Mali junačić” [tekst], Lovro Županović, Pismice miće za drobne glasiće, uz klavir, U: Zbirka nagrađenih zborova, nagrada Ivan Matetić Ronjgov 1988, ur. Dušan Prašelj, Ronjgi; Viškovo; Rijeka, Kulturno prosvjetno društvo Ivan Matetić Ronjgov, 1988, str. 17-18.

“Mamo moja”/ Miko Rožin, Krčki kalendar, Zagreb, 1939, str. 38-39.

Nikola Bonifačić Rožin (1913.-1995.), U: Milorad Stojević, Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća, antologija [tusculum antologija], Pula, Istarski ogranač Društva hrvatskih književnika, 2007, 2. proš. izd.str. 116-120. [“Zrncala”, “Dvojnik”, “Kamo da se nagnen”, “Z glbin”, “Poljubica”]

Nikola Bonifačić Rožin (1913.-1995.), U: Katica Ivanišević, Antologija pjesništva otoka Krka, Zagreb, Lukom, 2014, str. 63-67. (“Šesti kontinent”, “Otok”, “Žilji i šipuni”, “Poljubica”, “Rič”)

Ružmarin, ciklus pjesama, Marulić, Hrvatska književna revija, Zagreb, 5, 1983, str. 467-472.

“Šesti kontinent”, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 313, 1958, str. 235-278.

Tanac pod majen, Riječka revija, Rijeka, XIII, 1964, 6, str. 395-403. (“Putovanje”, “Prva nediljica od maja”, “Ponedjeljak”, “Utorak”, “Sreda”, “Četvrtak”, “Petak”, “Subota”, “Pozdravljanje”)

“Vonji”, U: Dobro jutro more, 10. pjesnički susreti u Podstrani, Podstrana, Općinsko poglavarstvo, 2006, str. 26.

- “Zdela prosa”, Miko Rožin, *Krčki kalendar*, Zagreb, 1939, str. 81-82.
- “Zrncala”, U: *Zlatna lirika čakavska, antologija čakavске umjetničke lirike od Maramulića do Črnje*, prir. Antun Milovan, Žminj, Čakavski sabor, 1998, str. 74.

O Nikoli Bonifačiću Rožinu

- Bonifačić, Ruža: “Ta rič neka bude moje otkupljenje”, [Obljetnice, Povodom stote obljetnice rođenja – Nikola Bonifačić Rožin], *Krčki val*, prosinac 2013, str. 34-35.
- Lozica, Ivan: Nikola Bonifačić Rožin 1913.-1995., *Narodna umjetnost*, Zagreb, 32, 2, 1995, str. 299-303.
- Marks, Ljiljana & Ivan Lozica: Finitis decem lustris, Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 35, 2, 1998, str. 67-101. [N. Bonifačić – str. 69 -71.]
- Ragužin, Alojzije: Nikola Bonifačić Miko Rožin, književnik, U: Ragužin, Alojzije i Nikola Bonifačić Rožin, *Uspomene*, Punat, [vlastita naklada], 2010, str. 178-179.
- [Selaković, Milan] Mi. Se.: Bonifačić Rožin, Nikola, *Hrvatski biografski leksikon*, 2: Bj-C, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 1989, str. 139-140.
- Scotti, Gicacomo: Književni leksikon, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Istra i Rijeka. Nikola Bonifačić-Rožin, *Riječka revija*, Rijeka, 20, 1976, 3, str. 74.

Bibliografija je izrađena prema podacima:

Turčin, Vesna i Mirena Pavlović, Pregled dokumentacije Zavoda za istraživanje folklora s bibliografijom suradnika. Bonifačić Rožin, Nikola, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 22, str. 21-23; 93-96; Mi. Se.: Bonifačić Rožin, Nikola, *Hrvatski biografski leksikon*, 2: Bj-C, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 1989, str. 139-140; Bonifačić, Ruža: *Sinopsis za objavu zbornika [rukopis]*, kao i vlastitim istraživanjem.

Priredila Anamarija Starčević Štambuk

Rukopisna ostavština Nikole Bonifačića Rožinā u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku

1951. Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz Ćićarije i kotara Buzet. IEF rkp 90. (53 str.)
1952. Hrvatski narodni običaji, priče i pjesme iz kotara Rijeke. IEF rkp 87. (73 str.)
1952. Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz kotara Poreč i okolice Rovinja. IEF rkp 88. (90 str.)
1952. Hrvatske narodne pjesme iz kotara Pule 1. IEF rkp 89. (87 str.)
1952. Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz kotara Buje (zone B S.T.T.). IEF rkp 91. (50 str.)
1952. Hrvatske narodne priče kotara Pule 1. IEF rkp 187. (51 str.)
1952. Hrvatski narodni običaji kotara Pule 1. IEF rkp 197. (69 str.)
1953. Hrvatski narodni običaji, pjesme, priče iz kotara Pazin. IEF rkp 118. (120 str.)
1953. Narodne pjesme, priče i drugo sa otoka Raba i Luna na Pagu. IEF rkp 136. (130 str.)
1953. Narodne pjesme, običaji i priče otoka Cresa i Lošinja. IEF rkp 138. (49 str.)
1953. Hrvatske narodne pjesme, običaji, priče i drugo kotara Pule II. i Lupoglava. IEF rkp 140. (91 str.)
1953. Hrvatske narodne pjesme, običaji i priče kotara Delnice. IEF rkp 141. (50 str.)
1954. Narodne pjesme i običaji kotara Knin. IEF rkp 165. (52 str.)
1954. Folklorna građa kotara Glina. IEF rkp 225. (117 str.)
1954. Folklorna građa iz okolice Zadra. IEF rkp 260. (63 str.)
1954. Folklorna građa iz Senja i sjeverne Dalmacije. IEF rkp 274. (80 str.)
1955. Folklor iz Lovinca i okolice. IEF rkp 271. (49 str.)
1955. Folklor iz okolice Gospića. IEF rkp 275. (39 str.)
1955. Folklorna građa iz okolice Perušića i Otočca. IEF rkp 276. (50 str.)
1955. Folklorna građa Privlake, Ražanca, Vinjerca i okolice. IEF rkp 278. (76 str.)
1955. Folklorna građa iz okolice Brinja i Josipdola, 1955. IEF rkp 279. (41 str.)
1956. Folklor drniške krajine. IEF rkp 262. (125 str.)

1956. Folklorna građa iz Hrvatskog Primorja pod Velebitom. IEF rkp 277. (123 str.)
1957. Folklor Međimurja. IEF rkp 266. (59 str.)
1957. Folklorna građa iz Kaštine. IEF rkp 268. (26 str.)
1957. Folklorna građa iz Slavonije 1. IEF rkp 282. (59 str.)
1957. Folklorna građa iz Donjeg Lapca i okolice. IEF rkp 327. (62 str.)
1958. Folklor Vrličke krajine. IEF rkp 267. (87 str.)
1958. Folklor Perkovića i okolice. IEF rkp 283. (50 str.)
1958. Folklorna građa Sinjske krajine. IEF rkp 328. (49 str.)
1959. Svadbena komedija u Horvatima, kraj Zagreba. IEF rkp 261. (14 str.)
1959. Folklorna građa Dvora i okolice. IEF rkp 329. (116 str.)
1959. Folklorna građa Hrvatske Kostajnice i okolice. IEF rkp 344. (105 str.)
1959. Folklorna građa Kotoribe i okolice. IEF rkp 360. (40 str.)
1960. Lastovski poklad. IEF rkp 340. (52 str.)
1960. Folklorna građa Mračaja i okolice. IEF rkp 345. (113 str.)
1960. Folklorna građa Petrinje i okolice. IEF rkp 359. (116 str.)
1960. Narodne igre (Voćin i Čačinci). IEF rkp 361. (55 str.)
1961. Novljanski mesopust. IEF rkp 373. (53 str.)
1961. Hrvatski konavoski narodni običaji. IEF rkp 386. (151 str.)
1962. Folklorna građa iz Bačkog Brega. IEF rkp 388. (60 str.)
1962. Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika (Župa i Dubrovačka Rijeka).
IEF rkp 393. (168 str.)
1963. Folklorna građa iz Dubrovačkog Primorja. IEF rkp 433. (188 str.)
1963. Folklorna građa iz Turopolja. IEF rkp 444. (19 str.)
1964. Folklorna građa Neretljanske krajine. IEF rkp 729. (131 str.)
1964. Karnevalski tekstovi iz Metkovića i Opuzena. IEF rkp 730. (17 str.)
1964. Folklorna građa s Pelješca. IEF rkp 731. (80 str.)
1965. Folklorna građa s otoka Mljeta. IEF rkp 749. (140 str.)
1965. Folklorna građa s otoka Šipana. IEF rkp 754. (46 str.)
1965. Folklorna građa Otoka i Nijemaca. IEF rkp 755. (70 str.)
1965. Folklorna građa iz Stubice. IEF rkp 756. (33 str.)
1965. Folklorna građa Sinja i okolice. IEF rkp 757. (82 str.)
1965. Puntarske smiharije, 1965. i 1974. IEF rkp 913. (12 str.)
1966. Bijeli Zagreb (Zagreb u narodnom životu i stvaralaštву). IEF rkp bb. (590 str.)
1966. Folklorna građa otoka Korčule. IEF rkp 783. (65 str.)
1966. Folklorna građa iz Karmena kod Orebića. IEF rkp 934. (14 str.)
1966. Folklorna građa otoka Hvara. IEF rkp 1198. (26 str.)
1967. Folklorna građa s otoka Brača. IEF rkp 826. (91 str.)
1967. Folklorna građa Slavonske Požege i okolice. IEF rkp 929. (51 str.)

1967. Folklorna građa iz Imotskog i okolice. IEF rkp 933. (59 str.)
1967. Folklorna građa okolice Daruvara. IEF rkp 941. (84 str.)
1969. Maškare i njihove dramske igre; Folklorna građa iz Nedelišća i Preloga u Međimurju. IEF rkp 787. (21 str.)
1969. Resnik kod Zagreba. IEF rkp 788. (23 str.)
1969. Folklorna građa Hrvatskog zagorja 1. IEF rkp 859. (49 str.)
1970. Folklorna građa Hrvatskog zagorja 2. IEF rkp 879. (55 str.)
1976. Narodne dramske igre u Gudincima i Babinoj Gredi (Slavonija). IEF rkp 972. (88 str.)
1978. Komentar uz "Pismu meda i pelina" Mike Bonifačića Barića. IEF rkp 974.
- 1958–1969. Puntarske pisme, ke mi je govorela moja mat. IEF rkp 779. (56 str.)
- 1962–1963. Građa iz Nijemaca. IEF rkp 427. (64 str.)
- 1969–1972. Pokladni običaji i kazivanja o seljačkoj buni u Poljanici, Gornjoj i Donoj Bistri, Oroslavljju i Jakovlju. IEF rkp 858. (113 str.)
- 1970–1971. Folklorna građa Pokuplja i Plješivičkog prigorja. IEF rkp 860. (53 str.)
- s. a. Folklor grada Zagreba. Predaje (izbor). IEF rkp 1245. (12 str.)
- s. a. Hrvatske narodne poslovice i zagonetke, knjiga 1. Rukopisne zbirke iz prve polovice 19. stoljeća koje se nalaze u zagrebačkim arhivima. IEF rkp 931. (306 str.)

Priredila Koraljka Kuzman Šlogar